Nicolae Mărgineanu

CONDIŢIA UMANĂ

Aspectul ei bio-psiho-social şi cultural

Editura ştiinţifică
BUCUREŞTI 1973

Cuvânt înainte

Veacul în care trăim se desfăşoară sub semnul ştiinţei.

În adevăr, aplicaţiile ştiinţei în domeniul producţiei economice, în cel al organizării social-politice şi culturale, precum şi în acela al sănătăţii publice sunt de-a dreptul impresionante.

Dezvoltarea impetuoasă a ştiinţei este azi atât de mare, încât unii vorbesc nu numai de o „explozie” a ştiinţei, ci şi de o „revoluţie” ştiinţifică, ce se conjugă cu cea socială, cu care se întregeşte reciproc.

Aplicarea ştiinţei în domeniul producţiei economice este menită să ne aducă bunăstarea materială, pe care se bazează confortul.

Aplicarea ştiinţei în domeniul medicinii este destinată să prelungească viaţa prin protejarea şi conservarea sănătăţii.

Aplicarea ştiinţei în domeniul social-politic şi cultural este chemată să aducă bunăstarea spirituală, care să completeze pe cea

materială, de amândouă urmând să se bucure întreaga societate.

Mai veche şi mai eficientă este, desigur, aplicarea fizicii şi chimiei în domeniul tehnic, bazată pe automatizare şi mecanizare.

Din ce în ce mai eficientă este aplicarea ştiinţelor biologice în domeniul medicinii. Proba o constituie creşterea longevităţii din ultimul sfert de veac, descreşterea mortalităţii infantile şi jugularea celor mai multe boli, care până nu de mult secerau vieţile omeneşti.

Mai nouă şi mai puţin dezvoltată este aplicarea ştiinţelor sociale în domeniul organizării economice, social-politice şi culturale atât de complexe, fapt care explică însăşi rămânerea lor în urmă.

De aici şi discrepanţa dintre condiţia noastră tehnologică şi cea social-culturală, pe care unii, cum au fost Spengler şi, în parte, Toynbee, au căutat să o ipostazieze în absolut, susţinând opoziţia dintre cultură şi civilizaţie, opoziţie ce este greşită, deoarece aplicarea ştiinţelor sociale se clădeşte pe cea a ştiinţelor biologice şi fizice, iar nu alături de ele şi cu atât mai puţin împotriva lor.

Precum tot de aici şi efortul care se depune azi în domeniul ştiinţelor sociale, efort menit să anuleze dezacordul dintre condiţia materială de viaţă, pe de o parte, şi dezvoltarea sufletească şi culturală, pe de altă parte.

În acest efort se înscrie şi ţara noastră, care acordă ştiinţelor sociale o atenţie deosebită.

Dar greutatea în dezvoltarea ştiinţelor sociale nu este generată numai de complexitatea fenomenelor, pe care ele le studiază, ci şi de interconexiunea lor. În adevăr, în domeniul ştiinţelor sociale, orizontul cât mai larg şi mai bine adâncit trage mai greu în cumpănă decât specializarea, care s-a dovedit atât de eficientă în domeniul ştiinţelor exacte, în care cercetătorul din

mecanica cuantică, de pildă, ştie prea puţin despre problemele din mecanica clasică etc. În ştiinţele sociale acest lucru nu este posibil, deoarece aceste ştiinţe nu urmăresc numai exactitatea matematică, ci şi validitatea logică, în care, aşa cum cuvântul arată, apare şi lumea valorilor. Dar aceste valori nu sunt numai o creaţie a individului, ci şi a societăţii, precum şi a etapei de cultura data. De aceea, psihologul care vrea să le cunoască trebuie să ştie şi sociologie şi antropologie culturală, precum el trebuie să fie iniţiat şi în teoria valorilor şi în filosofia culturii. De aici şi tendinţa de a uni într-un singur institut de cercetare a condiţiei umane atât psihologia, cât şi sociologia, precum şi antropologia culturală, cel puţin, dacă nu şi teoria valorilor.

Dar pentru a determina natura şi condiţia umană nu numai ca *existenţa*, ci şi ca *valoare*, cunoaşterea ei trebuie operată şi interpretată nu numai cu instrumentul matematic, ci şi cu organonul logic. Aceasta înseamnă că *teoria* bio-psiho-socială şi culturală a naturii şi condiţiei umane trebuie să-şi aibă *metateoria* ei, are însă nu e numai matematică, oi e şi *logica*, anume logică dialectică, nu logică matematică.

La efortul spre completitudinea de determinare a *teoriei* adăugăm astfel şi pe acela al completitudinii de determinare a *metateoriei* cu scopul de a satisface atât *coerenţa* lor matematică, cât şi pe cea logică propriu-zisă.

Finalitatea ultimă a completitudinii de determinare şi a coerentei ei logice fi matematice este, desigur, obiectivitatea cât mai deplina a reflectării, pe care adevărul se clădeşte.

Lucrarea de faţă se înscrie în acest efort înspre completitudinea de determinare logică matematică a condiţiei umane, văzută dinspre individ. Ea este astfel o lucrare de psihologie social-culturală a persoanei umane, care valorifică atâta

sociologie şi antropologie culturală câtă este necesară pentru a înţelege şi preciza acţiunea societăţii şi culturii asupra personalităţii umane. Ea nu se ocupă însă şi de influenţa individului asupra societăţii şi culturii, care cade în seama sociologiei şi antropologiei psihologice.

Cum fenomenele psihologice nu pot fi desprinse nici de cele biologice, lucrarea procedează în acelaşi sens şi cu biologia, din care introduce cunoştinţele necesare pentru lămurirea acţiunii trupului asupra psihicului. Influenţa psihicului asupra trupului cade în seama medicinii psihosomatice.

Îndeplinesc o plăcută datorie exprimând sentimentele mele de recunoştinţă profesorilor D. Ghişe *şi* Gh. Zapan pentru observaţiile lor critice în calitate de referenţi ai lucrării.

De asemenea mulţumesc profesorilor V. Preda şi I. Roşu pentru sugestiile lor asupra capitolelor privitoare la infrastructura biologică a persoanei şi la psihopatologia ei.

Sentimente asemănătoare exprim tinerilor mei prieteni, V. Lăscuş şi I. Mareea, care au citit întreaga lucrare.

Ideile conducătoare din lucrare au fost discutate cu profesorii G. W. Allport, de la Universitatea Harvard, H. Cantril, de la Universitatea Princeton, P. Hofstätter, de la Universitatea din Hamburg şi H. Thomae, de la Universitatea din Bonn. Nespus de valoroase mi-au fost sugestiile lor.

PARTEA ÎNTÂI Teorie şi metodă în studiul condiţiei umane

CAPITOLUL I Condiţia umană

Umane în lume o satisface numai ea, deoarece trăsăturile şi

funcţiunile psihice se întregesc reciproc cu cele biologice *şi* sociale, de care nu pot fi despărţite.

Condiţia umană, de ordin bio-psiho-social, nu este însă statică, ci în neostoită evoluţie, în care un cuvânt de spus are şi trecutul, anume cauzalitatea lui, precum şi viitorul, adică planificarea sa, prospectivitatea sa. De aceea condiţia umană, luată în plenitudinea ei bio-psiho-socială, trebuie explicată prin *prestructura* cauzală şi interpretată prin *post-structura* prospectivă, viitoare.

Condiţia umană, de asemenea, priveşte nu numai aspectul ei conştient, ci şi aspectul său inconştient.

În condiţia umană sănătoasă, conştientul este sinteza şi stăpânul inconştientului. În condiţia umană bolnavă, conştientul şi inconştientul intră în conflict, raportul lor normal de determinare răsturnându-se.

Omul apoi nu e numai *conştiinţa,* ci şi *conduita.* De aceea conştiinţa nu e numai reflectarea reuşită sau nereuşită a inconştientului, ci şi reflectarea condiţiei social-culturale, cu care ea interacţionează prin conduită. În condiţiuni psihologice şi social-economice normale, conduita este o expresie a conştiinţei. Când insul sau semenii sunt nesinceri şi ne-oneşti, atunci vorba şi conduita devin *mecanisme de apărare* ale conştiinţei individuale. Intre gând, vorbă şi faptă apare un divorţ.

Dar lumea *variază,* precum *diferita* e şi societatea şi *deosebite* sunt şi epocile de cultură. De aceea condiţia umană trebuie cercetată şi în această lumină. Ea trebuie văzută şi sub unghiul *deosebirilor,* nu numai sub

„Muntele şi omul – spune Shakespeare – se aseamănă, dar cu

deosebirea că de unde prin munte pământul tinde spre cer, prin om cerul a coborât pe pământ”.

Omul reprezintă, în adevăr, suprema creaţie a lumii. De aceea lămurirea naturii şi condiţiei sale de existenţă în lume a constituit problema cea mai de seamă din toate timpurile şi din toate locurile. Ea a frământat atât literatura şi arta, cât şi ştiinţa şi filosofia, pe care acţiunea umană se bazează.

Dar omul nu este o fiinţă solitară, care trăieşte izolat de semeni şi de lume, ci o fiinţă socială, *zoon politikon*, cum a spus Aristotel. De aceea trăsăturile şi funcţiunile sale nu pot fi considerate numai atribute ale sale, dependente numai de el, deoarece ele sunt moduri de conjugare cu lumea, cu societatea mai ales, în care un cuvânt de spus are şi mediul.

Adaptarea la lume şi societate, cu scop de conservare şi dezvoltare în condiţiuni de eficienţă optimă, este apoi operată de sistemul nervos central. Prin urmare, un cuvânt de spus asupra emotivităţii şi firii, în parte chiar şi asupra caracterului şi inteligenţei, are şi corpul. Temperamentul exprimă tocmai această influenţă.

În acest mod, *structura psihologică* a persoanei umane nu poate fi înţeleasă fără *infrastructura biologică*, pe care ea se clădeşte, şi fără *suprastructura socială*, în care ea se integrează.

Condiţia umană defineşte această *interconexiune* dintre structura psihologică cu infrastructura biologică şi suprastructura socială.

Completitudinea de determinare a fiinţei acela al *asemănărilor*. Precum ea trebuie aperceputǎ şi în perspectiva *întregirilor reciproce*, ce nasc din lupta contrariilor.

Viziunea metafizică a sesizat numai *identitatea* substanţei psihice, cu caracter static, şi a făcut abstracţie de *variaţia* în spaţiu

şi de *dezvoltarea* ei în timp. Interpretarea dialectică, pe care ştiinţa de azi o ilustrează, operează cu *întregirea reciproca* dintre *identitate* şi *variaţie*, pe de o parte, şi dintre

Structura psihologică

În gândirea magică, structura psihologică a fost identificată cu diversele spirite, care intrau şi ieşeau din trup după bunul lor plac, animându-l sau, dimpotrivă, lipsindu-l de mişcare.

Acest *deus ex machina*, pe care sufletul îl reprezenta, a fost păstrat şi în interpretarea metafizică, care a căutat însă să pună mai multă ordine în această concepţie dualistă. În adevăr, în viziunea ei, substanţa psihică nu mai vine şi pleacă după voie, ci se leagă indisolubil cu corpul, cu toate că încă diferă de el. Convieţuirea dintre substanţa spirituală şi trupul material durează de la naştere până la moarte. Platon credea în existenţa substanţei şi după moarte. De această nemurire însă Aristotel se îndoieşte.

Corpul e *multiplicitate de atomi*. Substanţa e *unitate* spirituală. Corpul depinde de *substanţa* care-i dă unitate şi formă. Substanţa însă e autonomă. De aci şi liberul ei arbitru. În spaţiu şi în timp, corpul variază şi se dezvoltă. Substanţa rămâne identică cu ea însăşi oricând şi oriunde.

Substanţa este astfel o unitate simplă, de esenţă spirituală, cu cauzalitate proprie, imanentă, deci autonomă, care decide liber asupra manifestărilor sale, fiind motorul şi principiul lor de unitate. Ea face fiinţa „să fie ceea ce este şi să difere de altele”, cum spune Aristotel.

În lumina ştiinţei de azi însă unitate simpla nu mai îndeamnă nici substanţă, nici *continuitate* şi *discontinuitate*, pe de altă parte, aşa cum ele au loc în concretitudinea geografiei umane şi a istoriei.

În sfârşit, condiţia umană poate avea o evoluţie onestă şi sănătoasă, deci normală, precum ea poate avea una bolnavă sau criminală, deci *anormala* şi *patologică*. De aceea ea trebuie cercetată şi interpretată şi sub unghiul *sănătăţii*, idealul fiind, desigur, onestitatea şi sănătatea, nu infracţiunea şi boala.

Atom, ambele dovedindu-se a fi, dimpotrivă, structuri complexe, multiplicitate în unitate. Structurile, de asemenea, nu mai sunt considerate a fi juxtapuse, ci intrapuse. Ele nu mai sunt nici absolute, nici închise, ci relative şi deschise. Ele variază în spaţiu şi evoluează în timp. Proprietăţile lor nu mai depind numai de ele, ca simple *atribute*, ci ele depind şi de lume, fiind *moduri de conjugare cu ea*.

Atomui, molecula, celula, organismul, precum şi persoana şi societatea, sunt de fapt *trepte de organizare* ale materiei şi energiei în structuri tot mai bogate, complexe şi articulate la nivel fizic, biologic şi social-uman, cu scop de adaptare, conservare şi dezvoltare în condiţiuni de eficienţă optimă.

În consecinţă, *unitatea* şi *multiplicitatea* fiinţei nu mai există în lumi diferite, una a materiei şi cealaltă a spiritului, ci în una şi aceeaşi lume, a materiei şi energiei, şi definesc organizarea ei.

Platon explica fiinţele geometrice prin „ideea” lor de bază, care era principiul lor de unitate. Euclid le explica prin drepte şi unghiuri, care definesc *organizarea* lor. În acest mod fiinţele geometrice nu mai sunt simplă obiectualitate, cum susţinea Platon, ci şi relaţionalitate, cum afirmă Euclid. *Organizarea structurala* a înlocuit astfel substanţa, făcând-o de prisos.

La obiectualitatea şi relaţionalitatea fiinţelor geometrice statice, atomul, organismul, persoana şi societatea adaugă şi *procesualitatea*, deoarece ele nu mai sunt statice, ci în neostoită evoluţie.

Judecate în această lumină, conştiinţa şi conduita sunt funcţiuni şi manifestări ale sistemului nervos central, în seama căruia cade adaptarea fiinţei la lume, la societate mai ales, cu scop de conservare şi dezvoltare. Dar randamentul conştiinţei nu depinde numai de gradul de dezvoltare al sistemului cerebrospinal, ci şi de gradul de dezvoltare al societăţii şi culturii ei. De aceea, conştiinţa nu este numai un proces bio-psihic, ci şi unul psiho-sooial şi cultural. Anume, ea este suprema sinteză a organizării bio-psiho-sociale şi culturale a persoanei, precum şi instanţa sa cea mai înaltă de organizare şi planificare a destinului ei în lume. Conştiinţa e soarta noastră luată în mână, dar nu sub unghiul liberului arbitru, care decide tot, cum credea Aristotel, şi cum susţin Kierkegaard, Heidegger şi Sartre, ci sub imperiul inteligenţei, caracterului şi emotivităţii noastre, pe de o parte, şi al mediului economic şi social-cultural, pe de altă parte. Un cuvânt de spus asupra ei are, apoi, şi mediul geografic, şi chiar cel cosmic, de care acum, în epoca zborului în lună, ne dăm seama.

Vechea psihologie a sesizat doar funcţiunea de sinteză a conştiinţei, pe care a încercat să o explice prin modurile de combinare a părţilor în întreg, cu acţiune de jos în sus. Ea a neglijat acţiunea societăţii, care vine de sus în jos. Noua psihologie a persoanei, clădită pe acţiunea de organizare şi planificare a Eului însuşi, apercepe atât determinarea analitică a părţilor asupra întregului, cât şi determinarea sintetică a societăţii asupra individului, care e o parte din ea, precum şi determinarea cauzală şi prospectivă.

În adevăr, determinarea analitică şi cauzală nu contrazice pe cea sintetică şi prospectivă, ci se întregeşte cu ea. Inteligenţa, de pildă, nu depinde numai de gradul de dezvoltare al puterii de observaţie, memorie, asociaţie, imaginaţie şi gândire, ci şi de

gradul de dezvoltare al conştiinţei însăşi prin procesul de culturalizare. Acelaşi lucru poate fi spus şi despre caracter. El nu depinde numai de pornirile ereditare şi de normele morale, sădite în ins chiar înainte de apariţia conştiinţei, ci el atârnă şi de rolul conducător al Eului, care nu e numai bio-psihic, ci şi psiho-social şi cultural. Aceeaşi determinare o are şi emotivitatea.

În inteligenţă, diversele ei funcţiuni, anume observaţia, memoria, asociaţia logică etc. Se *aduna* şi se *combina*. Ca atare *efectele* lor pot fi exprimate şi interpretate cu ajutorul operaţiilor aritmetice şi al analizei combinatorii din logica matematică.

Judecăţile operate cu instrumentul matematic *constata* obiectualitatea, relaţionalitatea şi procesualitatea fenomenelor ca atare. Judecăţile operate cu organonul logic introduc şi discriminarea de valoare, care decide asupra adaptării normale sau patologice, precum şi asupra conservării şi dezvoltării ori non-conservării şi regresiunii. Triunghiul condiţiei umane, generat de interconexiunea dintre individ, societate şi cultură, este operat în primul rând cu aceste judecăţi de valoare. De aceca, conştiinţa nu e numai ceea ce ştim cu toţii, con-ştiinţă, ci şi o ştiinţă a Binelui şi a Răului. Inteligenţa e lumina ei. Caracterul este organizarea însăşi a acţiunii. Emotivitatea e dispozitivul de control asupra valorii pozitive sau negative a acţiunii, luminată de inteligenţă. Dar acest dispozitiv nu operează numai sub unghiul liniştii sufleteşti, pe care sănătatea mintală se întemeiază, ci şi sub unghiul onestităţii sociale, cu scopul de a exclude infracţiunea.

Conştiinţa şi Inconştientul

Substanţa spirituală din interpretarea metafizică era prin definiţie conştientă. Acelaşi punct de vedere asupra vieţii psihice a

fost păstrat şi în psihologia ştiinţifică a veacului trecut, care se ocupa numai cu fenomenele de conştiinţă. În tratatul de psihologie al lui Wundt, suprema autoritate a vremii, inconştientul ocupa numai o jumătate de pagină. El era dezvoltat mai mult ca o adiacenţă a conştiinţei decât ca o temelie a ei. În psihanaliza lui Freud, în schimb, inconştientul ajunge să fie motorul principal al conştiinţei.

Că inconştientul ocupă un loc important în viaţa noastră sufletească, nimeni nu mai poate contesta astăzi. În bolile mintale, iar uneori şi în actele antisociale, conştiinţa este mai mult o victimă a inconştientului decât o sinteză a lui. Dimpotrivă, în imensa majoritate a cazurilor de sănătate mintală şi onestitate socială conştiinţa este suprema sinteză a fenomenelor psihice, precum şi o stăpână a lor. William James avea dreptate când spunea că în torentul conştiinţei se răsfrânge şi inconştientul, cum de altfel susţin şi Freud, Adler şi Jung, dar conducător rămâne Eul conştient, care dirijează acest torent. În *Datele imediate ale conştiinţei* Bergson acordă o atenţie deosebită elanului vital, care, la fel ca şi voinţa de putere a lui Schopenhauer şi Nietzsche, are mai mult un caracter biopsihic. În cele *Două izvoare ale moralei* însuşi filosoful francez, vitalist prin excelenţă, trece accentul de greutate pe spiritualitatea social-culturală, singura pe care Durkheim o admisese. De fapt însăşi conştiinţa este sinteza tuturor celor patru coordonate cu caracter bio-psiho-social şi cultural, cum James intuise în psihologie, iar fratele său, Henry James, anticipase în literatură. În structura bio-psihică a conştiinţei precumpăneşte determinarea analitică, de la părţi la întreg, conştiinţa fiind sinteza părţilor sale. În structura social-culturală a conştiinţei determinarea este sintetică, venind dinspre societate înspre individ. Ceea ce face ca Eul conştient să fie şi stăpânul

manifestărilor sale, nu numai sinteza lor. Sinteza bio-psihică a conştiinţei generează dubla ştiinţă, în virtutea căreia *ştim c*ă *ştim*. Funcţiunea de organizare, planificare şi conducere a conştiinţei psiho-socio-culturale aduce consensul ei social. Ceea ce ştim că ştim, *ştim cu toţii*. Intruderea judecăţilor de valoare se consumă în ambele cazuri. De aceea conştiinţa este o ştiinţă a Binelui şi a Răului. Dar obiectivarea valonilor se face prin consensul social, când cu toţii cădem de acord că ceea ce ştim este Bine, nu Rău.

În clinica sa psihologică, centrată pe pacient, pe care Rogers o preconizează, apare sinteza dintre interpretarea lui Freud şi cea a lui Jung, pe de o parte, care acordă inconştientului un rol mai mare decât are el efectiv, şi sinteza dintre interpretarea lui Bergson şi cea a lui James, pe de altă parte, care afirmă funcţiunea de organizare şi planificare a vieţii de către conştiinţă. În această sinteză el se apropie însă prea mult de liberul arbitru, pe care-l susţine psihologia existenţialistă, cu Jaspers, Merleau-Ponty şi Sartre în frunte. Ceea ce, după modesta noastră părere, este o greşeală.

Dar inconştientul însuşi nu este numai cel *refulat*, descoperit de Freud, sau cel frustrat, pus în evidenţă de Adler, care fac din conştiinţă o victimă, ci el este şi inconştientul *biologic*, susţinut de Kempf şi Cannon, precum şi cel *automatizat*, descoperit de Janet. Conştiinţa se clădeşte pe ele. Şi fiindcă s-a făcut atâta caz de iraţianalitatea inconştientului, să ne fie îngăduit să observăm că în lucrarea sa, *înţelepciunea trupului*, Cannon, distins cu premiul Nobel, vorbeşte tocmai de raţionalitatea inconştientului biologic pe care îl reprezintă sistemul neurovegetartiiv.

La cele patru categorii de inconştient Jung adaugă pe cel *colectiv primitiv*, cu toaite arhetâpurile sale, pe care le regăsim în vii se, literatură, La copii, precum şi în delirul din bolile mintale.

Ultimul inconştient este cel „social”, ce reprezintă normele morale, sădite în inima copilului de către mamă, pe bază de condiţionare, înainte de apariţia şi conturarea conştiinţei, ded în primii trei ani, cărora psihanaliza le acordă o importanţă atât de mare, considerându-i drept cel mai de seamă laborator de făurire a personalităţii şi mai ales a caracterului. Meritul de a fi descoperit acest inconştient îi revine tot lui Freud. Noua sa descoperire a însemnat o adevărată răscruce în evoluţia doctrinei sale, centrată până atunci pe conceptul de *libido* din Şinele bio-psihic, cu caracter precumpănitor erotic. După această descoperire, interpretarea să se centrează şi pe sentimentul de anxietate, ce naşte din teama de a nu respecta normele morale din

Conştiinţă şi Conduită

„A fi sau a nu fi, aceasta e întrebarea”, afirmă Hamlet. Sub unghiul rostului omului în lume, Shakespeare, desigur, a avut dreptate. Dar omul nu trăieşte numai în perspectiva ontologică, aşa cum crede Heidegger, ci şi în perspectiva mai apropiată, cum e cea socială în primul rând. Din acest punct de vedere alternativă este alta, anume *a fi fi a apărea*. La temelia onestităţii sociale stă sinceritatea, când omul *apare aşa cum de fapt este*. La temelia neonestităţii, precum şi a bolii mintale, sta lipsa de sinceritate cu semenii şi chiar cu sine însuşi, când omul *vrea să apară altjel* decât *este*. De aci deosebirea dintre *gând*, *vorbă* şi *faptă*. În nebunie, minciuna este una faţă de noi înşine. De aceea ea este inconştientă. În infracţiune ea este una faţă de semeni şi sooietate. În consecinţă ea poaite fi şi conştientă.

În condiţiuni de sănătate mintală şi socială conduita traduce în faptă conştiinţa. În condiţiuni de boală sau crimă ea o *tră*

Supra-Eu. Cât priveşte Eul însuşi, el nu mai naşte acum numai din pornirile ereditare din Sine, ci şi din normele morale din Supra-Eu, anume din ciocnirea şi sinteza lor. La temelia sănătăţii mintale stă sinteza lor, pe care Eul normal o reprezintă. Antagonismul lor generează boala sau conduita patologică. Boala mintală este rezultatul tiraniei normelor hipermorale din Supra-Eu asupra pornirilor libidinale din Sine, iar infracţiunea este revărsarea pornirilor libidinale din Sine asupra normelor morale din Supra-Eu. Cât priveşte Eul, el, în ambele cazuri, ajunge victimă.

Iată cum studiul structurii psihice nu se poate limita la cercetarea fenomenelor de conştiinţă, ci el trebuie să pătrundă şi în adâncimea inconştientului, care acţionează asupra conştiinţei, fie în sens pozitiv, ca în cazul inconştientului biologic şi automatizat, fie în sens negativ, cu efect dezorganizator, ca în cazul inconştientului refulat sau frustrat.

Deazăă sau o *ascunde*. În primul caz, conduita este o *expresie* a conştiinţei. În cel de al doilea caz, ea este un *mecanism de apărare*, ca în boală, şi de atac, ca în acţiunea antisocială.

În fond, o bună bucată de vreme din istoria omenirii *a minţi* şi *a avea minte* a însemnat acelaşi lucru, probă că ele se exprimă prin acelaşi cuvânt. După toată probabilitatea, *a avea minte* înseamnă *a nu minţi* doar de la Greci şi de la Romani încoace. Dar chiar şi la ei – şi de atunci încoace – această identificare dintre *minte* şi *a nu minţi* era respectată numai între cetăţenii aceleiaşi naţiuni, dar nu şi între diferitele naţiuni între care se aplica principiul perfidului Albion, pe care politica externă a Imperiului Englez a ridicat-o ulterior la rang de dogmă. Machiavelli susţinea perfidia chiar în politica internă. Fouché şi Taleyrand au fost exponenţii acestei politici, externe şi interne, pe care o practică şi azi atâţia alţii. Europa înseamnă totuşi identitatea dintre Minte şi Adevăr.

Colaborarea dintre conduită şi conştiinţă ne dă *Rolul social*. Camuflarea conştiinţei prin conduită ocazionează *Masca*. Aruncarea Rolului social conduce la omul animal, lipsit de sentimentul ruşinii. Dacă Masca e jucată faţă de alţii, atunci ea e escrocherie şi făţărnicie, deoarece caută să facă obrazul mai curat şi mai arătos decât este. Dacă Masca este jucată faţă de noi înşine, atunci ea este „micul nostru teatru”, cum spune Binswanger, cu care începe nebunia. De aceea suprema expresie a sănătăţii mintale rămâne sinceritatea şi naturaleţea, nu prefăcătoria şi făţărnicia, de care comedia în general şi Molière în spe

Infrastructura biologică

Trupul este oglinda sufletului, iar sufletul oglinda corpului, spunea Carus, pe care Goethe, iar azi Klages, îl admiră atât de mult. Dar aserţiunea lui Carus trebuie luată cu multe rezerve. Trupul nu interesează numai sub unghiul expresiilor emoţionale – pe care actorii le stăpânesc cu atâta artă, dar cu acelaşi corp –, ci şi sub unghiul *constituţiei* sale, care corelează atât de mult cu constituţia psihică, aşa cum au arătat Kretschmer şi, pe urma sa, Sheldon, Conrad şi Meăuliffe.

De fapt activitatea sistemului cerebro-spinal, de care viaţa psihică depinde, se întregeşte cu aceea a sistemului neurovegetativ, care reglează procesele interne de metabolism. De aceea nu e nicio mirare că aceste procese se răsfrâng asupra manifestărilor psihice şi viceversa. De aici legătura dintre biotip şi temperament, precum şi aceea dintre biotip şi calitatea inteligenţei, biotip şi structura caracterului, biotip şi fire mai ales.

Temperamentul exprimă gradele de activare ale energiei noastre bio-psiho-sociale, determinate atât de secreţiile endocrine,

de cele ale tiroidei şi ale paratiroidei în primul rând, precum şi de sistemul de activare reticulară cial, pe bună dreptate, au râs atât de mult. Cel care în dosul Măştii a găsit avortul Rolului social şi Natura hidoasă a fost Daumier. Rostul caricaturii, de altfel, acesta este: să desprindă în dosul Măştii eşecul Rolului social şi urâţenia Naturii ereditare, a „sufleţelului" propriu, cum se spune.

Meritul de a fi valorificat în teoria relaţiilor sociale discriminarea dintre gând, vorbă şi faptă sub unghiul rolului social îi revine lui Ch. Mead. De semnificaţia lor în boala mintală s-a ocupat Adler. Teoria Naturii, a Rolului şi a Măştii a făcut-o Müller-Freienfels.

Din diencefal. Activarea energetică depinde mai puţin de sistemul simpatic şi părăsimpa(tic, care determină în special stările de biotonie şi vagotonie, respectiv bucurie şi exaltare versus deprimare şi slăbiciune.

Firea, în schimb, exprimă raportul dintre sistemul nervos central, care reglează procesele de relaţie cu lumea externă, cu societatea mai ales, şi sistemul neurovegetativ, care conduce procesele interne de metabolism. Dezvoltarea mai mare a sistemului neurovegetativ predispune la fire deschisă, cu balanţă emotivă. Dezvoltarea mai mare a sistemului nervos central înclină spre fire introvertită, cu balanţă reactivă, de nervozitate, iar nu de emoţionabilitate, ca în primul caz. Firea extrovertită corelează cu inteligenţa concretă, precum şi cu adaptarea pasivă, în vreme ce firea introvertită corelează pozitiv cu inteligenţa abstractă şi adaptarea activă.

Alături de factorii bio-psihici de temperament şi fire, dependenţi de biotip, avem pe cei biochimici, legaţi de nutriţie, şi pe cei biofizici, corelaţi cu clima, poziţia geografică, relieful etc.

Suprastructura socială

Sub unghi obiectual, fiinţa este atât cât se vede corpul. Aceasta chiar dacă din punct de vedere funcţional trupul depinde atât de mult de mediul său, de condiţiile de viaţă oferite de acesta.

Din punct de vedere sufletesc însă, fiinţa nu se opreşte nicicând la frontiera trupului. Suntem, în adevăr, nu numai noi, ci şi familia în care ne-am născut, căsătoria pe care o întemeiem, şcoala pe care o facem, meseria pe care o avem, clasa şi naţiunea din care facem parte etc. Suntem indivizi cu statut social şi cultural, cum spun Park şi Burgess. De aceea Eul nostru nu este numai o sinteză a inteligenţei, emotivităţii şi caracterului, ci şi o sinteză a rolului social în familie, şcoală, căsătorie, meserie, clasă şi stat. Ca să judec personalitatea individului trebuie să-i cunosc coeficientul de inteligenţă, caracter şi emotivitate. Dar informaţii aproape tot atât de relevante îmi dă şi poziţia sa în familie, şcoală, meserie, căsătorie ş. Ajn.d. Dacă insul este un medic, inginer, avocat sau profesor foarte bun, atunci avem toate motivele să credem că el e şi inteligent, de caracter şi cu stabilitate emotivă. Prin urmare, judecarea persoanei umane poate fi făcută atât pe calea introspectivă a conştiinţei, sub unghiul inteligenţei, caracterului şi emotivităţii, cât şi pe calea extrospectivă a conduitei şi a condiţiei sale familiale, şcolare, profesionale şi social-politice etc.

În fond, personalitatea umană nu este numai produsul eredităţii, ci şi al societăţii, al acesteia în primul rând, anume al poziţiei sale în societate sub unghiul diviziunii muncii şi al treptei ierarhice din cadrul ei. Sub unghiul caracterului, cel puţin cei şapte ani de acasă par decisivi. Sub unghiul sănătăţii mintáié, importanţi par să fie îndeosebi primii trei ani. În ceea ce priveşte

dezvoltarea inteligenţei prin cultură, şcoala ocupă rangul prim de importanţă. O inteligenţă modestă, dar foarte instruită, dă randament mai mare decât una superioară, dar neinstruită. Alta este apoi încrederea în viaţă atunci când ai de toate şi diferită atunci când te lupţi cu toate nevoile.

De aceea condiţia umană nu este numai una bio-psihică, ci şi economică, morală, social-politică, teoretică, estetică.

În consecinţă, însăşi existenţa omului în lume nu este numai a sa, cum cred existenţialiştii, ci şi a familiei sale, a şcolii sale, a profesiunii sale, a clasei şi a naţiunii sale. Căci omul nu gândeşte, nu simte şi nu acţionează numai cu mintea şi inima sa, ci şi cu aceea a familiei, şcolii, meseriei şi neamului său.

Din toate aceste motive el nu poate fi studiat numai sub unghiul conştiinţei sale individuale.

Valorile economice, sociale, teoretice, estetice sunt înseşi „formele vieţii”, cum a spus Spranger. Ele sunt tiparele noastre de gândire, acţiune şi simţire.

Structura bio-psiho-socială în evoluţie

Şi societatea ori suprastructura socială. Ea priveşte întreaga condiţie.

În consecinţă, structura psihologică trebuie studiată nu numai vertical, în adâncime şi în înălţime, ci şi *longitudinal,* în curgerea vremii, care le cuprinde pe toate. Prin urmare

Dar persoana umană nu este o fiinţă statică, aşa cum a crezut Aristotel, ci una dinamică, în necontenită dezvoltare. Evoluţia ei continuă priveşte atât inteligenţa, caracterul şi emotivitatea, adică structura psihologică, cât şi corpul sau infrastructura biologică,

precum structura umană – trebuie studiată şi sub unghiul structurilor premergătoare, al prestructurilor şi sub acela al structurilor ce urmează, al post-structuiilor.

Determinarea structurii bio-psiho-sociale de către prestructura ei stă sub semnul cauzalităţii, în vreme ce determinarea ei în raport cu planurile de viitor stă sub semnul finalităţii prospective. În fond, actualitatea prezentului este *sinteza trecutului* şi *proiectul viitorului*. Ea e produsul cauzalităţii cu prospectivitatea finalităţii sau a scopurilor urmărite.

Determinarea cauzală se întregeşte cu cea prospectivă, aşa cum cea analitică s-a completat cu cea sintetică.

Dar curba vieţii interesează nu numai sub unghiul încrucişării trecutului şi viitorului în actualitatea prezentului, ci şi în perspectiva etapelor ei. Una este structura bio-psiho-socială a copilului, alta aceea a puberului şi adolescentului, diferită e cea a omului matur şi deosebită aceea a bătrânului intrat în declin.

Sub unghi biologic, declinul începe după 40 – 50 de ani. Din punct de vedere psihologic şi social, maturitatea poate continua însă până la 70 de ani.

Copilăria stă mai – mult sub imperiul determinării cauzale, cu caracter precumpănitor biologic. În schimb, adolescenţa şi maturitatea stau sub semnul determinării prospective, cu caracter predominant psiho-social şi mai ales cultural.

Variaţii asemănătoare găsim şi sub unghiul ierarhiei social-economice. Omul simplu, cu poziţie economică şi social-culturală modestă, rămâne întreaga viaţă sub povara nevoilor, care sunt mai mult cauze decât scopuri. Omul inteligent, cu poziţie economică şi social-culturală ridicată, trăieşte în primul rând cu perspectiva planurilor de viitor în faţă.

După toată probabilitatea, determinarea evolutivă în raport

cu trecutul, ce se prelungeşte în prezent, şi cu perspectiva planurilor de viitor, este cea mai relevantă ca valoare de adevăr.

Bruyère este bazată pe unul sau două, cel mult trei atribute juxtapuse. Bio-psiho-sociotipologia contemporană porneşte de la modelul arborifer al lui Bacon şi vorbeşte de structuri cu funcţiuni intrapuse. Caracterologia clasica stă sub semnul multiplicităţii de atribute. Tipologia bio-psiho-socială şi culturală contemporană stă sub imperiul unităţii în multiplicitate, cu continuitate în discontinuitate şi în raport cu lumea. În caracterologia veche trăsăturile, la fel ca şi tipurile, *se aseamănă* sau *se deosebesc,* dar *nu se leagă.* În tipologia contemporană funcţiunile *se leagă,* iar legăturile *au înţeles* şi *direcţie de evoluţie.* Diferenţierea caracterelor din ştiinţa antică se aseamănă cu clasificarea speciilor şi genurilor din botanică şi zoologie. Diferenţierea tipurilor din ştiinţa contemporană se

Variaţia structurii bio-psiho-sociale în evoluţie

Dar curba vieţii nu este aceeaşi pentru toţi oamenii, ci variază de la ins la ins. Deosebiţi sunt oamenii chiar în fiecare clipă. De aceea, la determinarea verticală a structurii psihice în raport cu corpul şi societatea şi la determinarea longitudinală din perspectiva vremii trebuie să adăugăm pe cea *laterala*, a structurii bio-psiho-sociale în dezvoltare în raport cu alte co-structuri, cu care ea *se aseamănă* sau de care ea *se deosebeşte*.

Aristotel, Teofrast şi La Bruyère au vorbit de *caractere*, discriminate pe bază de trăsături, care sunt sau nu sunt. Kretschmer, Spranger, Jung şi toată bio-psiho-sociologia culturală contemporană vorbesc de *tipuri*, respectiv de biotipuri, psihotipuri,

sociotipuri, generate de gradele diferite de dezvoltare ale unora şi aceloraşi funcţiuni şi atitudini. Caracterologia lui Aristotel, Teofrast şi La apropie de integrarea şi diferenţierea din anatomie şi fiziologie.

În determinarea gradelor de dezvoltare ale unei singure funcţiuni s-a dovedit a fi nespus de utilă curba de variaţie a lui Gauss, care stă la temelia psihometriei contemporane. Legăturile dintre aceste grade sunt. Stabilite cu ajutorul coeficienţilor de corelaţie, calculaţi cu formulele elaborate de Pearson şi Spearman. Prin analiza factorială a coeficienţilor de corelaţie ajungem la identificarea parametrilor de bază ai vieţii psihice şi la structura lor. Ea realizează astfel maximum de exactitate în determinarea personalităţii umane. Dar această determinare matematica tre

Sănătate, boală şi crimă

Viaţa este un proces de adaptare a fiinţei la lume, cu scop de conservare şi dezvoltare. Dar adaptarea poate fi pozitivă sau negativă, după cum ea duce la conservare şi dezvoltare sau la nonconservare şi regresiune. În consecinţă, soluţiile de adaptare, conservare şi dezvoltare sunt prin definiţie o judecată de valoare, nu numai de constatare a existenţei. De aceea ştiinţa şi conştiinţa înseamnă şi o deosebire a Binelui de Rău, a sănătăţii şi onestităţii de boală şi infracţiune.

Ştiinţa Binelui şi a Răului începe de fapt nu cu omul, cum se afirmă în Biblie, ci cu amoeba însăşi, deci cu viaţa ca atare. Căci dacă amoeba se află într-un loc prea puţin luminos şi cald, atunci ea se deplasează înspre mai multă căldură şi lumină. Dacă însă locul ei este prea luminos şi cald, atunci ea se orientează invers.

În cazul omului, alegerea Binelui de Rău nu este numai o

operaţie biologică plus psihologică, aşa cum s-a crezut la început, ci ea este şi una socială şi culturală. Ea este deci o *decizie* bio-psiho-social-culturală.

În condiţia umană, Binele este sănătatea, libertatea, dreptatea, bunăstarea şi, firește, adevărul. Răul îl constituie boala şi crima, precum şi prostia, care trec peste principiile buie completată cu cea logică, pentru a stabili şi *rosturile* factorilor în structura persoanei, precum şi *direcţiile lor de evoluţie*.

Determinarea comparativă a tipurilor pe bază de simplă descriere rămâne doar un preambul al ştiinţei. În schimb determinarea metrică a gradelor de dezvoltare a atributelor cu ajutorul curbei de variaţie, completată cu stabilirea coeficienţilor de corelaţie şi a factorilor lor determinanţi, satisface cele mai exigente cerinţe de exactitate, dar nu şi de validitate. Validitatea însăşi poate fi satisfăcut a numai prin analiza structurală a semnificaţiilor, cu direcţiile lor de evoluţie.

De mai sus, fie din neştiinţă, fie din rea-credinţă, fie din nebunie. Greoii simbolizau Binele, Adevărul şi Frumosul prin dansul armonios al muzelor, iar vântul, focul şi apa, adică intemperiile naturii, prin dansul dezlănţuit al Furiilor. În condiţia umană Furiile sunt prostia, nebunia şi crima.

În nebunie suferă insul însuşi; în crimă suferă societatea şi semenii. Cei săraci cu duhul nu sunt nici ei fericiţi, cum se spune în Evanghelie, deoarece coardele inimii lor nu vibrează de vreme ce mintea nu-i ajută. De aceea Binele suprem este numai personalitatea, cum a spus Goethe. Personalitatea, da, dar nu de una singură, căci atunci se ajunge la dramă.

În psihofizica şi psihofiziologia din veacul trecut, discriminarea dintre sănătate, boala şi crimă nu a intervenit deoarece senzaţiile şi reflexele în ele însele nu sunt şi nu pot fi

judecăţi de valoare. În schimb, în studiul condiţiei umane sub unghiul completitudinii ei de determinare, discriminarea dintre sănătate, infracţiune şi boală reprezintă suprema preocupare.

În acţiunea antisocială neintegrat rămâne caracterul. În maladia mintală mai tulburată este emotivitatea. De fapt însă, în ambele cazuri, afectate sunt ambele coordonate. Relativ normală rămâne doar inteligenţa, dar în schizofrenie este şi ea descompusă.

Cercetarea şi interpretarea patologiei mintale, sociale şi culturale au fost nespus de valoroase nu numai sub unghiul practicii, ci şi sub acela al teoriei. În adevăr, aproape o jumătate din tratatele de biologie, psihologie, sociologie şi chiar antropologie culturală sunt venite dinspre clinică şi criminologie.

Proba de foc a practicii

Ştiinţa şi practica se întregesc reciproc. Teoria luminează practica, iar practica verifică teoria. Circuitul dintre ele este continuu, dar conexiunea inversă este eficientă în ambele sensuri.

Psihanaliza lui Freud, psihologia individuală a lui Adler, psihologia analitică a lui Jung, precum şi bio-sociologia lui Adolf Meyer, au izvorât din nevoile practicii şi au restructurat teoria însăşi. În schimb, psihologia configuraţiei, precum şi cercetările lui Pavlov asupra reflexelor condiţionate, s-au dovedit nespus de eficiente în educaţie şi practica medicală. La o teorie psihologică a ajuns şi Janet, pornind tot de la practica medicală, iar testele lui Binet, precum şi teoria sa asupra inteligenţei, au fost ocazionate de nevoile educaţiei, asupra căreia apoi ele s-au răsfrânt.

De aceea, aşa cum cercetarea şi interpretarea bio-psihică a persoanei umane nu poate fi desprinsă de condiţia sa economică şi social-culturală, la fel teoria nu poate fi divorţată de practică şi invers. Sub semnul întregirii reciproce sunt toate, chiar dacă

diviziunea muncii impune specializarea.

Sub semnul completitudinii

Constituirea psihologiei ca ştiinţă stă sub semnul psiho-fizicii, care şi-a focalizat atenţia asupra senzaţiilor şi reflexelor. Cu timpul însă psihologia a studiat şi alte procese ca memoria, asociaţia, imaginaţia şi gândirea, iar în final a cuprins în domeniul ei de cercetare şi inteligenţa, caracterul şi emotivitatea, deci întreaga structură psihologică a persoanei.

Studiul analitic şi cauzal al senzaţiilor şi reflexelor a fost făcut iniţial numai sub unghiul conştiinţei. Cercetarea analitică şi sintetică în acelaşi timp, atât cauzală cât şi prospectivă, a funcţiilor superioare şi a structurii însăşi a introdus apoi şi reciprocitatea dintre conştiinţă şi conduită, conştient şi inconştient, structură, infrastructură şi suprastructură.

Toate acestea au fost studiate în perspectivă evolutivă şi diferenţială, iar în final şi sub unghiul normalităţii, patologicului şi criminologicului.

În acest mod am ajuns la completitudinea de determinare a condiţiei umane.

Studiul analitic al senzaţiilor şi reflexelor, pe de altă parte, a fost abordat numai cu metode experimentale, cu înregistrare metrică, în care aplicarea instrumentului matematic la teorie nu apare. Studiul sintezelor majore ale condiţiei umane introduce şi metoda clinică şi cercetarea „cazurilor” concrete, cu caracter sintetic şi logic, nu numai analitic şi matematic. În acelaşi timp, matematica însăşi nu se mai limitează numai la mediile aritmetice şi valorile lor dispersionale, ci introduce şi coeficienţii de corelaţie, din care va izvorî analiza factorială, ce abordează însăşi

arhitectonica clădirii umane, aşa cum ne dovedesc cercetările lui Guilford, Cattell şi Eysenck asupra psihologiei matematice a persoanei. Piaget şi Hull, pe de altă parte, introduc şi logica matematică, iar Bush, Galanter, Luce etc. aplică teoria jocurilor la psihologie.

În acest mod, la judecăţile de existenţă, operate numai cu ajutorul instrumentului matematic şi logico-matematic, sunt adăugate judecăţile de valoare, operate cu instrumentul logic propriu-zis, şi anume atât cu acela al logicii cognitive cu caracter dialectic şi fenomenologic, cât şi cu acela al logicii afective şi volitive.

Studiul condiţiei umane, apercepută dinspre sintezele ei majore şi dinspre interconexiunea bio-psiho-socială şi culturală, urmăreşte astfel nu numai *exactitatea* teoriei şi a metodei, ci şi *validitatea* acestora, respectiv teoria şi axiologia *semnificaţiilor* şi *direcţiilor lor de evoluţie*, pozitive sau negative, cu ajutorul cărora discriminăm între sănătate, boală şi crimă.

Pe aceeaşi cale s-a reuşit să se surprindă şi interconexiunea dintre teoria şi practica condiţiei umane în şcoală, industrie, clinică şi justiţie.

În consecinţă, studiul condiţiei umane sub semnul completitudinii de determinare a pus în evidenţă:

A) interconexiunea dintre individ, societate şi cultură, prin care se poate defini existenţa omului în lume; b) întregirea reciprocă dintre explicarea analitică şi cauzală, cu caracter precumpănitor matematic, şi interpretarea sintetică şi prospectivă, cu caracter predominant logic; e) conexiunea inversă (feed-back) dintre teorie şi practică.

Lucrarea de faţă cercetează şi interpretează triunghiul condiţiei umane dinspre individ, sub semnul întregirii reciproce

dintre exactitatea matematică şi validitatea logică, în vederea aplicării teoriei la practică.

CAPITOLUL II Ştiinţa condiţiei umane

Cunoaşterea şi interpretarea condiţiei umane sub unghiul completitudinii ei de determinare se realizează atât dinspre persoană, cât şi dinspre influenţa societăţii şi culturii asupra ei.

Biologia şi psihologia persoanei abordează acest studiu dinspre individ, sociologia persoanei are în vedere influenţa societăţii asupra sa, iar antropologia culturală priveşte influenţa culturii.

În cele ce urmează încercăm să arătăm modul concret în care s-au desfăşurat aceste investigaţii.

Biologia persoanei

Dar casa însăşi nu este numai un agregat *obiectual* de cărămizi, cu caracter sumativ, ci ea derivă şi din modul de organizare *relaţională* a cărămizilor în ziduri, a zidurilor în apartament etc. De aceea, ea trebuie explicată nu numai prin sumarea obiectuală a cărămizilor, ci şi prin structura relaţională a acestora. La *obiectualitatea* conţinutului şi la *relaţionalitatea* structurii, organismul adaugă şi *procesualitatea* evoluţiei sale.

În consecinţă, în medicină nu putem vorbi numai de maladii ale organelor, cum susţinea Virchow, ci şi de o îmbolnăvire a organismului însuşi, deoarece bolile se *individualizează* după bolnavi. La procesul individualizării bolilor generale, veacul nostru a adăugat şi *socializarea* lor, deoarece ele variază şi după profesiuni, clasă etc., fiind în funcţie şi de tipul de cultură în care

trăieşte individul.

Această nouă orientare şi interpretare a bolii apare în tratatul de *Biologie a persoanei,* editat de Brugsch şi Lewy în patru volume, cu colaborarea celor mai de seamă fiziologi şi medici, încă în 1926.

Biologia, psihologia şi sociologia s-au constituit ca ştiinţe în veacul trecut, sub influenţa ştiinţelor exacte, a mecanicii lui Newton îndeosebi. În ce priveşte biologia, ea a adoptat rapid atât metoda experimentală, cât şi înregistrarea şi interpretarea matematică a rezultatelor, precum şi explicarea întregului prin părţi.

Explicarea analitică a întregului prin părţile sale a fost adoptată în fiziologia organelor, propusă de Virchow, şi a culminat în fiziologia celulară a lui Max Verworn, profesorul lui V. Babeş.

În mecanica lui Newton corpurile erau considerate ca o însumare de atomi. Atomii erau elementele ultime, *simplex maximum*.

Un agregat era considerat şi organismul în fiziologia lui Virchow şi Verworn, cu singura deosebire că, de această dată, agregatul era format din celule, unităţile cele mai simple pe plan biologic. La fel ca şi organismul, celulele se nasc, trăiesc şi mor, fiind capabile să se adapteze la mediu, cu scop de conservare şi dezvoltare a fiinţei, pe bază de cauzalitate proprie, internă, nu numai externă.

Noua orientare bio-psiho-socială şi culturala a biologiei persoanei este şi mai pregnanta în zilele noastre. La fiziologia celulelor şi a organelor, ea a adăugat fiziologia sistemelor şi mai ales pe aceea a organismului însuşi, cu trăsăturile sale proprii, specifice nivelului său de organizare.

K. Goldstein, în *Filosofia organismului*, interpretează

sistemele şi organele numai prin unitatea funcţională a organismului. Explicarea analitică a întregului prin părţi este înlocuită cu interpretarea părţilor prin întreg.

De fapt cele două interpretări nu se exclud una pe cealaltă, cum au crezut Verworn şi Goldstein, ci ele se întregesc reciproc, aşa cum arată ştiinţa de azi, constituită dialectic. Fiziologia celulară studiază proprietăţile biologice la nivelul celulei, fiziologia organelor şi sistemelor abordează proprietăţile vitale la nivelul organelor şi sistemelor, iar biologia organismului cercetează trăsăturile şi funcţiunile biologice la nivelul de organizare al organismului.

Este de observat că studiul analitic al celulelor a fost făcut mai mult sub unghiul obiectual al celulei, luată în sine, nu şi sub acela al modurilor sale de conjugare cu mediul, în vreme ce în interpretarea obiectuală, dar şi relaţională, precum şi procesuală, a organismului, această conjugare cu lumea a fost considerată. Proprietăţile organismului nu mai sunt socotite simple atribute ale sale, dependente numai de el, ci ele sunt abordate şi ca moduri de conjugare cu lumea, în care un cuvânt de spus are şi mediul, nu numai organismul.

Psihologia persoanei

La mecanica senzaţiilor, prin care Locke încerca să explice toate manifestările psihice, J. St. Mill adaugă chimia senzaţiilor, în care introduce şi sinteza creatoare, ce apare din modurile de organizare ale senzaţiilor în percepţii şi ale reprezentărilor în idei. Lui

Este, de asemenea, de observat că, în fiziologia analitică a celulelor, instrumentul de înregistrare şi interpretare a

cunoştinţelor a fost numai cel matematic, în vreme ce în biologia organismului este valorificat şi cel logic.

Lucrarea lui W. Cannon, *înţelepciunea corpului*, precum şi cea a lui Carrel, *Omul, acest necunoscut*, ilustrează noua orientare.

Legăturile dintre corp, temperament şi caracter, precum şi calitatea inteligenţei, apar în lucrările de biotipologie ale lui Kretschmer, *Constituţia corpului // caracterul* şi *Psihologia Medicala*. Ele sunt reluate de lucrările lui Sheldon, care conduce azi Insti tutul de Biotipologie de la Universitatea Columbia din New York.

Lucrarea lui W. Cannon, *înţelepciunea* nifestările psihice este cercetată de Lashley şi colaboratorii săi de la Universitatea din Chicago, care verifică cercetările psihologice ale lui Spearman atât în ceea ce priveşte factorii specifici şi acţiunea părţilor asupra întregului, cât şi în ceea ce priveşte factorul general şi acţiunea întregului asupra părţilor. Pe acelaşi drum merge şi Hebb.

O importanţă deosebită a avut descoperirea funcţiunii de activare reticulară a diencefalului, făcută de Magoun, Moruzzi, Penfield etc.

De fapt ultimele două categorii de investigaţii au completat în mod fericit cerce tările de neurologie comparată, întreprinse de Pavlov, Jackson şi Sherrington.

Wundt îi revine meritul de a fi. Verificat în practica experimentală această compunere a părţilor în întreg după legile din chimie, în acelaşi timp însă Wundt şi-a dat seama şi de necesitatea de a studia persoana ca întreg în societate şi cultură, studiu pe care el l-a efectuat în *Psihologia popoarelor*, şi care este, de fapt, o psihologie socială şi o antropologie social-culturală a persoanei.

Lui Brentano şi James le revine meritul de a fi introdus în

psihologie studiul sintetic al Eului în raport cu societatea din care individul face parte.

Aceeaşi interpretare sintetică apare şi în psihologia „înţelegerii”, propusă de Dilthey pentru interpretarea rolului personalităţii în istoria culturii.

Dar atât Brentano, cât şi Dilthey, precum şi Windelband şi Rickert, susţin opoziţia dintre corp şi suflet, care, la rândul ei, generează pe aceea dintre ştiinţele naturii fizice şi ştiinţele spiritului. După judecata lor, organismul aparţine domeniului şbiinţelor naturii. În consecinţă el, la fel ca şi corpul fizic, trebuie explicat numai analitic, organonul său de cercetare şi interpretare fiind matematica. În schimb, manifestările Eului trebuie interpretate prin unitatea funcţională a conştiinţei, cu ajutorul organonului logic.

Dualismul corp-suflet, la fel ca şi acela al ştiinţelor naturii şi al ştiinţelor spiritului, încetează în psihologia personalistă a lui W. Stern, care susţine determinarea reciprocă dintre corp şi suflet, operată cu întregirea dintre explicarea analitică, de ordin matematic, şi interpretarea sintetică, de ordin logic

Aceeaşi unitate logică şi ontologică a fenomenelor biologice şi psihologice este susţinută de psihologia configuraţionistă, *Gestalt Psychologie*, elaborată de Wertheimer, Koehler, Koffka şi K. Lewin.

La fel, interpretarea structurală a fenomenelor psihice este susţinută şi de psihologia întregului, *Ganzheitspsychologie*, propusă de F. Krueger, urmaşul la catedră, dar nu şi elevul lui Wundt.

Dar Brentano nu a susţinut numai interpretarea descriptivă, cu caracter sintetic, a vieţii psihice, ci şi caracterul ei *intenţional*, în virtutea căruia proprietăţile Eului şi ale actelor sale nu depind numai de Eu, ci şi de mediul înspre care actele se îndreaptă.

Proprietăţile Eului sunt un produs al existenţei omului în lume. Această existenţă Brentano o studiază din punct de vedere empiric, psihologic. În schimb unul din elevii săi, de formaţie matematician, anume Ed. Husserl, o studiază din punct de vedere aprioric, logic. Pe această cale se naşte fenomenologia sa, care aşază o paranteză peste variaţia în spaţiu şi evoluţia în timp a lumii concrete şi tinde la studiul esenţelor în sine, invariabile în spaţiu şi timp, care însă acum sunt tratate ca fenomene, respectiv procese, nu idei platoniciene. Scheler va aplica intuiţia fenomenologică în domeniul simpatiei, dar fără punerea în paranteză a lumii concrete, făcând astfel mai mult psihologie decât logică, recte fenomenologie raţională. Heidegger va aplica aceeaşi intuiţie studiului existenţei omului în lume, apercepută mai mult sub unghiul volitiv al acţiunii decât sub cel emotiv al simpatiei, ca la Scheler, ori sub cel raţional al cunoaşterii, ca ia Husserl. Heidegger, ca şi Scheler, preconizează o ontologie materială, de ordin emotiv şi volitiv, iar nu una pură, de ordin cognitiv, ca Husserl. Studiul psihopatologic al existenţei omului în lume va fi inaugurat în tratatul de *Psihopatologie* al lui Jaspers; el se inspiră din fenomenologia lui Husserl şi din psihologia înţelegerii, *verstehende Psychologie*, a lui Dilthey, pe care Jaspers a cunoscut-o prin Max Weber, dascălul său. Sartre încearcă o apropiere între fenomenologia lui Husserl, ontologia lui Heidegger şi psihanaliza lui Freud, iar MerleauPonty se află mai mult sub influenţa lui Jaspers.

O poziţie asemănătoare cu aceea a psihologiei existenţialiste prezintă psihologia tranzacţională a lui Cantril şi Itelson, inspirată de cercetările lui Ames asupra iluziilor optice, care verifică intraconexiunea dintre fiinţă şi lume, susţinută de filosofia lui John Dewey.

Veacul trecut, spune Dewey, a fost sub imperiul principiului

inter-conexiunii, în virtutea căruia lucrurile şi procesele se leagă între ele, dar nu se întrepătrund. Ştiinţele veacului nostru, în schimb, sunt sub semnul principiului *intraconexiunii*, deoarece lucrurile se leagă şi se întrepătrund, fiind unele într-altele, nu unele lângă altele sau după altele.

Sub influenţa teoriei relativităţii, A. N. Whitehead susţine acelaşi lucru în domeniul ştiinţelor vieţii şi spiritului.

De fapt, această intraconexiune dintre fiinţă şi lume, pe care o susţin Brentano, Husserl, Dewey şi Whitehead, a fost afirmată înaintea lor în materialismul dialectic al lui Marx.

Aplicarea legilor dialectice în psihologie este opera psihologilor sovietici în frunte cu Rubinstein, Leontiev, Luria, TepJov, Uznadze etc.

La studiul sintetic al Eului şi al conştiinţei, elaborat de cercetătorii de mai sus, Janet, McDougall, Pavlov, Behterew şi Watson adaugă studiul extrospectiv al conduitei.

Behterew şi Watson studiază conduita inferioară, operată de reflexe, în funcţie de care ei încearcă apoi explicarea analitică a conduitei superioare.

Janet şi McDougall cercetează conduita superioară, pe care o interpretează cu precădere sintetic, prin unitatea de acţiune a persoanei însăşi.

Alături de reflexele simple şi de cele condiţionate, studiate la animale, Pavlov preconizează şi studiul conduitei superioare a omului, în care apare valorificarea moştenirii culturale pe calea limbajului.

Sub unghiul psihologiei persoanei, deosebit de relevante au fost cercetările de psihopatologie ale lui Janet şi cele de psihologie şi psihopatologie ale lui McDougall.

Behaviorismul lui Watson a fost restructurat de

neobehaviorismul lui Tolman, pe de o parte, şi de cel al lui Cl. Huli şi al elevilor săi, pe de altă parte. În general ei au valorificat instrumentul matematic şi logico-matematic.

Introducerea instrumentului matematic în studiul structurii psihologice superioare este inaugurată de analiza factorială, preconizată de Spearman şi desăvârşită de Thurstone.

Aplicarea analizei faotoriale la întreaga structură a persoanei este făcută de Guilford, Cattell şi Eysenck.

Alături de analiza factorilor psihici, bazată pe calculul matriceal şi vectorial, este utilizată şi logica matematică, întemeiată pe analiza combinatorie a lui Leibniz şi elaborată în continuare de Boole, Peirce, de Morgan şi îndeosebi de Frege, Whitehead, Russel, şi D. Hilbert. Introducerea acestor metode în domeniul învăţării este opera lui Cl. Hull. J. Piaget şi şcoala sa extind aplicaţia logicii matematice la domeniul inteligenţei.

Atât analiza factorială, cât şi logica matematică, s-au dovedit a fi instrumente nespus de eficiente, dar unilaterale şi, ca atare, ele trebuie completate cu instrumentul logic propriu-zis, cu cel dialectic mai ales.

A treia cale de cercetare şi interpretare matematică, la fel de eficientă, este teoria informaţiei şi a conexiunii inverse din cibernetică.

Dar cercetarea ştiinţifică a persoanei umane sub unghi psihologic nu s-a realizat numai pe calea psihologiei, ci şi pe aceea a psihiatriei şi a educaţiei. În ambele domenii interesează tot persoana umană, luata ca întreg şi nu ca o totalitate de senzaţii, reflexe, percepţii, reprezentări etc. Cu alte cuvinte interesează trunchiul structurii psihice, iar nu frunzişul faptelor ei mărunte.

Cercetarea persoanei umane sub unghiul fenomenelor psihopatologice este inaugurată de Charcot şi Kraepelin, elaborată

de Janet şi psihanaliza lui Freud, precum şi de psihologia individuală a lui Adler, psihologia analitică a lui Jung, cercetările lui Bleuler şi Meyer asupra schizofreniei şi cele ale lui Goldstein şi Head asupra afaziei.

O dezvoltare deosebită a cunoscut psihanaliza prin cercetările lui Alexander, Fromm, Kardiner, Rapaport, Erickson, Heiss, Hofstätter, Görres etc.

După judecata lui G. Murphy, aproape 90% din lucrările de psihologie a persoanei sunt generate de psihopatologie. Este, credem, o exagerare să afirmăm un astfel de lucru, deşi într-adevăr, majoritatea lucrărilor din acest domeniu par a fi generate de clinică.

Nevoia de înţelegere a persoanei umane în procesul educaţiei a determinat apariţia lucrării lui Spraner, *larmele vieţii*, şi a lucrării lui Kerschensteiner, *Teoria formării*. Ambele lucrări abordează în primul rând formarea caracterului.

În sfârşit, caracterologia lui Klages valorifică în cercetarea persoanei umane studiul expresiilor emotive, scrisul în primul rând. Alături de caracterologia sa stă aceea a lui Utitz şi Prinzhora, precum şi cea a lui Meăitliffe din Franţa.

O caracterologie mai largă susţin La Senne şi Berger, care pornesc de la studiile lui Wiersma şi Heymanns.

Despre o şcoală unkară în psihologia persoanei nu se poate vorbi, desigur, nici azi, dar întrepătrunderea diverselor puncte de vedere este tot mai mare.

Primul şi cel mai de seamă tratat, în acest sens, a rămas acela al lui G. W. Allport din 1937. Lui Allport îi revine meritul de a fi ţinut şi primul curs de psihologie a persoanei încă în 1922. Azi aceste cursuri sunt generalizate în toate universităţile mari ale lumii. Tratatul său este puternic influenţat de psihologia

personalistă a lui Stern şi de psihologia configuraţionistă a lui Koehler, după cum el se apropie într-o măsură importanta de caracterologia lui Klages şi de interpretarea ideografică a lui Windelband. Spre sfârşitul vieţii, G. W. Allport revine tot mai mult la psihologia Eului, elaborată de James.

Alături de tratatul lui G. W. Allport trebuie pus cel al lui G. Murphy, în care interpretarea behavioristă este apropiată de cea configuraţionistă. O atenţie deosebită este acordată şi psihanalizei, faţă de oare Allport a rămas foarte critic.

Al treilea tratat de psihologie, dar şi de psihopatologie a persoanei, este acela al lui

H. Murray, directorul Ginidi Psihologice de la Universitatea Harvard. Psihanaliza lui Freud este apropiată, în acest tratat, de psihologia Eului, propusă de James.

Aplicarea psihologiei configuraţiei la psihologia persoanei o face K. Lewin, în lucrările sale de psihologie dinamică a persoanei, în care dezvoltă teoria câmpului social al persoanei pe baze topologice.

Alături de manualele de psihologie a persoanei, venite dinspre psihologia însăşi, avem pe acelea generate de psihopatologie. În fruntea lor stau lucrările lui Freud, Jung, Adler, apoi cele ale lui Alexander, Horney, Fromm, Kardiner, Erickson, Rappaport etc.

Psihologia existenţialistă, preconizată de Jaspers şi Scheler, este elaborata în continuare de Binswanger, Sartre, Merleau-Ponty etc. Puternic influenţat de ea se dovedeşte a fi Rogers, cunoscutul teoretician şi practician al clinicii psihologice centrate asupra clientului însuşi.

În U.R.S.S., psihologia persoana este inaugurată de teoria psihologică generală a montajului, elaborată de Uznadze şi dezvoltată de Pranghisvili, Natadze etc. Această teorie apare şi în

lucrările lui Rubinstein, Leontiev, Luria. Fundamentale sunt aici şi contribuţiile lui Giljarovski din psihiatrie.

Analiza factorială apare în tratatele lui Guilford, Cattell şi Eysenck, menţionate deja.

O prezentare sistematică a teoriilor actuale din psihologia persoanei apare în tratatul lui Lindzey şi Hali, *Teoriile asupra persoanei*, prezentare completată de o antologie a izvoarelor. Din păcate, ea nu se ocupă şi de noile teorii din psihologia persoand, elaborate în Germania de Lersch, Thomae şi Remplein, iar în Franţa de La Senne.

În ţara noastră a apărut lucrarea celui ce scrie aceste rânduri *Psihologia persoanei*, urmată de *Psihotehnica*, bazată pe ea, şi ambele anticipate de *Psihometrie*, în care este prezentat instrumentul matematicii aplicat la psihologie. Analiza factorială a fost prezentată în *Analiza factorilor psihici*. La instrumentul matematic, *Natura ştiinţei* adaugă şi organonul logic. *Psihologia persoanei* încearcă

O sinteză a psihologiei persoanei din S.U.A., U.R.S.S., Franţa, Anglia, Germania, acordând atenţie atât cercetării introspective, cât şi ce

Lei extrospective, cuprinzând atât conştientul cât şi inconştientul etc. Interpretarea este realizată atât logic, cât şi matematic.

Sociologia persoanei

În clasificarea ştiinţelor, propusă de A. Comte, psihologia nu apare deoarece studiul funcţiunilor sistemului nervos, după gânditorul francez, aparţine fiziologiei, iar de conţinutul social-

cultural al acestor funcţiuni se ocupă sociologia. În acest mod, de o sociologie a persoanei, în cadrul füosofüei sale pozitive, nu se poate vorbi.

În schimb, această ştiinţă a persoanei apare la Durkheim, dar punctul ei de vedere este unul strict şi exclusiv sociologic, nu şi psihologic, şi cu atât mai puţin biologic. În adevăr, diferenţele dintre indivizi sunt explicate numai prin diviziunea muncii, nu şi prin constituţia bio-psihică a acestora, în comunitatea de relaţii afinitare din familia primitivă, pe de altă parte, deosebirile dintre indivizi, după părerea lui Durkheim, sunt nule.

În consecinţă, atât în societatea primitivă, cât şi în cea modernă, structura sufletească a persoanei umane nu este decât reflectarea structurii sociale. Persoana umană nu este astfel decât aspectul subiectiv, de trăire interioară, a valorilor obiective, materializate în instituţiile sociale exterioare.

Aşadar Comte, Spencer, precum şi Durkheim, operează numai cu principiul identităţii dintre individ şi societate, care – în lumina acestui principiu – nu sunt decât cele două feţe ale uşii, ca să spunem aşa. Ei nu sesizează principiul dialectic al întregirii reciproce, care izvorăşte din contrariile ce se atrag. Este meritul lui Hegel de a fi introdus această interpretare dialectică. Marx şi Engels o aşază la însăşi temelia relaţiilor dintre individ şi societate.

Structura relaţiilor inter-individuale apare în sociologia lui Simmel. Relaţiile instituţionale dintre individ şi societate, care nu sunt

Cuprinse în această structură, fac obiectul de studiu al lui Tönnies, dar el, ca şi Durkheim, operează numai cu principiile logice, nu şi cu legile dialectice. Întregirea reciprocă dintre individ şi societate scapă şi de această dată.

Tönnies şi Durkheim, pe de altă parte, apercep numai relaţiile orizontale, cu caracter afinitar şi complementar, nu şi pe cele verticale, cu caracter ierarhic. Pe acestea din urmă le vor surprinde în bună parte Max Weber şi A. Pareto. Weber reuşeşte să surprindă unele aspecte ale conducerii charismatice sau de forţă, dar îi scapă conducerea democrată, în care apare întregirea reciprocă dintre conducător şi conduşi. Interpretarea acestei întregiri în perspectiva conducerii democratice apare la Bumham, dar ulterior el însuşi este prea mult prins de conducerea managerială a specialistului.

La relaţiile afinitare de teritoriu, limbă şi trecut istoric, la relaţiile complementare, aduse de diviziunea muncii şi la cele de integrare ierarhică, cu caracter vertical, antropologia culturală adaugă pe cele evolutive, cu caracter longitudinal, pe care se întemeiază dezvoltarea culturii.

În teoria marxist-leninistă a conducerii sunt prezente toate – aceste patru categorii de relaţii. În lumina acestei teorii individul şi societatea nu mai sunt în opoziţie, ca la Spencer, ci în întregire reciprocă. În adevăr, drumul înspre disciplina liber consimţită trece prin personalitate, iar calea înspre dezvoltarea multilaterală şi armonioasă a personalităţii merge prin societatea organizată pe baza dreptăţii şi echităţii.

Idei asemănătoare au susţinut şi Ward, Small şi W. I. Thomas. Traducerea în practică a acestor idei apare la Park, Burgess.

Ogburn, Melver, Wiese, Mannheim, Mauss, Gurvitch etc.

H. O sinteză a acestei orientări apare în *Teoria generală a acţiunii*, elaborată de T. Parsons, E. Shills, E. Tolman, G. W. Allport, Murray etc. Întregirea reciprocă dintre individ şi societate este

considerată în perspectiva bunăstării materiale şi spirituale, pe care cultura o defineşte. Completitudinea de determinare a condiţiei umane este în acest fel realizată, ailături de biologia şi psihologia persoanei fiind considerate sociologia şi antropologia ei, precum şi studiul valorilor.

Din păcate Parsons şi Shills încearcă rezolvarea acestei determinări numai sub unghi formal, cu caracter deductiv şi chiar axio

Antropologia culturală a persoanei în antropologie, ca şi în sociologie, persoana umană a interesat numai ca trunchi în raport cu ramurile sale principale, nu şi sub unghiul frunzişului faptelor.

Tylor şi Frazer apercep creaţia culturală mai mult sub unghiul individului. În schimb, în antropologia de teren, inaugurată de Rivers, McDougall şi Malinowski apare şi interpretarea culturii sub unghiul societăţii. În antropologia culturală germană, ilustrată prin *Psihologia popoarelor* a lui Wundt, şi mai ales prin lucrările lui Thumwald, evoluţia culturii este explicată în primul rând prin spiritul social.

În antropologia social-culturală din S.U.A., precum şi în cea contemporană în general, evoluţia culturii este interpretată atât prin individ, care este agentul creator de valori, cât şi prin societate, care este cadrul lor de amplificare şi transmitere. Nu este mai puţin adevărat că interpretarea structuralistă a lui Lévi-Strauss trece accentul de greutate pe unitatea în multiplicitate a relaţiilor ca atare, în care factorul social este mai important decât cel individual, aşa cum a fost cazul şi la Levy Brühl.

Matic. Dar despre posibilitatea elaborării axiomatice a teoriei asupra acţiunii umane se îndoiesc înşişi Allport, Sheldon şi Murray, colaboratorii lor.

Abordarea condiţiei umane sub semnul completitudinii este prezentă în *Psihologia în U.R.S.S.*, scrisă de Leontiev, Rubinstein, Luria etc. Ea este susţinută cu ajutorul logicii dialeotice, cu care este depăşit punctul de vedere al lui Parsons şi Shills.

O punere sistematică la punct a lucrărilor care au în vedere influenţa societăţii asupra persoanei umane apare în tratatul de psihologie socială, editat de îindzey şi în cel de sociologie al lui König.

Boas, Sapir, Kroeber, Lowie etc. Militează pentru o antropologie social-culturală, care pune accentul pe faptul concret consumat, în vreme ce Malinowski se ocupă numai cu *funcţiunea*, iar nu şi cu conţinutul istoric al faptului din locul şi momentul dat.

O distincţie asemănătoare a făcut şi V. Pârvan în *Idei fi forme istorice*. Ideea, ca şi funcţiunea, constituie permanenţa, invarianta; conţinutul sau forma constituie varianţa, care se schimbă continuu.

Sub unghiul conţinutului, de pildă, arhetipul sau simbolul din gândirea magică reprezintă o idee văzută cu ochii. În gândirea metafizică aceasta din urmă pierde orice element concret. În ambele cazuri ideea are aceeaşi funcţiune, anume aceea de a condensa şi exprima invarianţa raţională din varianta senzorială. Prin urmare, în ambele cazuri este vorba de aceeaşi operaţie, adică de exprimarea ordinii şi legităţii în dezvoltarea lumii. Ceea ce variază este numai forma în care îmbrăcăm această ordine şi limbajul prin care o exprimăm. Pentru omul modern noţiunile de fecunditate şi virilitate ajung. Primitivul preferă reprezentarea lor simbolică, de ordin concret, prin inimfă şi ţap.

Noi gândim noţiunea de dreptate, pe de o parte, în termeni de egalitate între indivizi şi, pe de altă parte, în termeni de egalitate între faptă şi răsplată. Romanii figurau dreptatea într-o balanţă ţinută în mână de către o fecioară legată la ochi.

Opoziţia dintre antropologia istorică şi cea funcţională se conturează mai mult în lucrările lui Sapir şi Malinowski.

Lévi-Strauss, în schimb, părăseşte atât faptul istoric cât şi funcţiunea sa şi îşi îndreaptă atenţia înspre structura relaţiilor dintre diversele idei şi funcţiuni. Faptele istorice, ca şi ideile, care condensează faptele, variază, dar structura relaţiilor dintre ele rămâne aceeaşi. Disciplina socială, de pildă, poate fi motivată prin voinţa zeilor, ca în mitologie, prin raţionalitatea ideii, ca în metafizică, sau prin voinţa oamenilor, ca în mentalitatea ştiinţifică din zilele noastre, în toate trei cazurile însă ea poate fi impusă cu forţa sau poate fi liber consimţită. Relaţiile dintre aceste categorii de disciplină nu se schimbă chiar dacă justificarea disciplinei este diferită.

Lévy Brühl a văzut o deosebire fundamentală între mentalitatea magică, bazată pe legea participaţiei, şi gândirea contemporană, bazată pe principiul identităţii. Dar legea participaţiei nu este decât principiul identităţii aplicat trăirilor emotive. Funcţiunea principiului este aceeaşi, chiar dacă materialul, la care e aplicat principiul, este diferit. Aceeaşi e şi structura relaţiilor, pe care ideea o exprimă. Sub unghiul conţinutului, mentalita tea ştiinţifică este diferită de cea magică. Deci, din acest punct de vedere, Lévy Brühl are dreptate. Sub unghiul structural şi funcţional el greşeşte însă, deoarece atât în mentalitatea magică, cât şi în cea metafizică, precum şi în cea ştiinţifică, preocuparea omenească este aceeaşi, anume sesizarea invarianţei raţionale în varianţa senzorială, adică prinderea lumii sub unghiul ordinii şi legităţii ei în evoluţie. Atari deosebiri de conţinut şi forme istorice există chiar şi în ştiinţa modernă. Newton a aplicat principiul identităţii spaţiului, timpului şi masei, vorbind de omogenitatea lor. Einstein aplică acelaşi principiu relaţiilor

dintre ele, vorbind de izomorfismul lor. Atari noi interpretări, odată promovate, devin tipare de gândire ale epocii, pe care toată lumea le găseşte ca fiind pe deplin logice. În schimb, trecerea de la unele tipare la alte tipare este foarte anevoioasă. Generaţia celui ce scrie aceste rânduri a fost crescută în spaţiul plan al geometriei euclidiene şi în omogenitatea spaţiului, timpului şi masei din mecanica lui Newton. Ajuns la universitate, el a avut nevoie de ani în şir pentru ca să se obişnuiască cu spaţiul curb n-dimensional şi cu teoria relativităţii, construită cu ajutorul acestui spaţiu. Generaţiile tinere însă, care au fost de la început introduse în noile tipare de gândire, le-au stăpânit cu mai multă uşurinţă.

Prin urmare, epoca de cultură dată, ca şi cultura pe care ea o integrează, exercită o puternică influenţă asupra modurilor noastre de gândire. Noi nu gândim numai cu inteligenţa noastră, ci şi cu tiparele societăţii, imprimate în limbaj, şi cu întreg trecutul istoriei, integrat şi el în cultura omenirii.

Alături de teoria istorică, structurală şi funcţională a antropologiei ca ştiinţă avem şi teoria semnelor şi a semnificaţiilor lor logice, inaugurată de Ch. Mead şi elaborată de Ch. Morris, elevul său. Faptele variază în spaţiu şi timp. Semnificaţiile lor tind să rămână aceleaşi. Din aceste motive Lynton, în antropologia sa culturală, susţine că noi avem o personalitate social-culturală de bază, care reflectă generalitatea umană, pe care apoi se grefează personalitatea istorică şi geografică din locul şi momentul dat. Generalizarea teoriei semnificaţiilor în sociologie şi antropologie o face H. Blumer.

Interpretarea cea mai obiectivă şi ponderată a influenţei culturii asupra personalităţii umane apare în lucrarea lui H. Murray şi Kluckhohn, *Personalitatea în Natură, Societate fi Cultura*. Autorii apercep aici atât rolul eredităţii, cât şi al societăţii

şi al cui-

Turii. Lyn ton, în schimb, pune aproape tot accentul pe influenţa culturii, aşa cum Elsworth Faris aşezase toată greutatea pe influenţa societăţii. Completitudinea de deter

Minare este însă satisfăcută numai atunci când alături de factorii biologici şi psihologici sunt consideraţi şi factorii sociologici şi antropologici şi invers.

Domeniul ştiinţei persoanei

Mult timp atenţia psihologiei generale a fost concentrată în mare parte asupra funcţiunilor periferice, iar interpretarea dată acestora nu a depăşit modul analitic şi cauzal.

Psihologia persoanei compensează această lacună. Ea îşi îndreaptă atenţia asupra trunchiului şi a ramurilor sale de bază, punctul de greutate căzând pe motivaţie şi caracter, iar nu pe inteligenţă şi aptitudini. Interpretarea ei este precumpănitor sintetică şi prospectivă. Instrumentul ei operativ este în primul rând logica, nu matematica, deoarece atenţia ei este concentrată asupra *rostului* părţii în întreg şi a întregului în lume, precum şi asupra *direcţiei sale de evoluţie,* cu individuaţia adecvată. Înarmată cu această interpretare şi cu acest instrument operativ, psihologia persoanei poate face faţă cu succes şi aplicaţiilor ei practice din şcoală, industrie, clinică şi justiţie.

În psihologia generală, funcţiunile şi trăsăturile psihice au fost considerate numai ca atribute ale persoanei. În psihologia persoanei ele sunt tratate ca moduri de conjugare cu mediul, depinzând şi de acesta, iar nu numai de individ.

Această focalizare a cercetării asupra trunchiului persoanei, anume asupra structurii sale în raport cu ramurile de bază, este prezentă nu numai în psihologie, ci şi în biologie, sociologie şi antropologie.

De asemenea, în toate cele patru discipline atenţia nu mai este îndreptată numai asupra persoanei, luată solipsist, ca în interpretarea metafizică, ci şi asupra conjugării ei cu lumea, cu societatea mai ales.

Interpretarea în toate aceste patru dis cipline este atât analitică şi cauzală, cât şi sintetică şi prospectivă, operată cu organonul logic şi matematic. Ponderea cea mai mare cade însă pe interpretarea sintetică şi prospectivă, operată logic.

Definiţia persoanei

Deosebirile dintre diversele teorii şi definiţii ale persoanei sunt încă foarte mari, după cum ele izvorăsc dinspre disciplinele teoretice sau dinspre cele aplicate.

În domeniul teoretic, deosebirile sunt generate de apropierea de persoană dinspre biologie, psihologie, sociologie sau antropologie. În domeniul practic, deosebirile sunt generate de nevoile educaţiei şi muncii, care nu sunt identice cu cele din clinică şi justiţie.

În domeniul psihologiei teoretice, deosebirile depind de orientarea introspectivă sau extrospectivă de ordin metodologic, de ex

Plicarea analitică şi cauzală ori sintetică şi prospectivă, de aplicarea instrumentului logic sau matematic, de aplicarea metodei experimentale sau clinice etc. Aproximativ aceleaşi raţiuni sunt valabile şi în biologie, sociologie şi antropologie.

În domeniul psihologiei aplicate, deosebirile derivă din natura specială a problemelor din domeniul şcolii, muncii, clinicii sau justiţiei.

În studiul său din 1931, publicat în *Psychological Bulletin,* G. W. Allport identifica aproximativ 50 definiţii ale persoanei.

Din aceste motive el nici nu mai încearcă una nouă, ci se mulţumeşte cu delimitarea domeniului persoanei. În (tratatul său asupra persoanei, din 1937, el caută însă şi o definiţie, limitată la structura psihologică a persoanei, considerată sub unghi teoretic.

În „explozia" de (tratate de psihologie, sociologie şi antropologie a persoanei, scrise după cel de al doilea război mondial, numărul definiţiilor persoanei a crescut atât de mult încât McClelland identifica în tratatul său peste 100. Este de observat însă că asemănările şi legăturile dintre ele sunt, de această dată, mult mai substanţiale decât în 1931.

La cauzele deosebirilor, analizate mai sus, trebuie adăugată disputa particulară dintre metoda clinică, de ordin calitativ, şi cea experimentală, cu caracter metric.

În ceea ce priveşte creşterea numărului asemănărilor şi legăturilor dintre feluritele definiţii, ea este explicată prin judecarea defi

Definiţia definiţiei în lumina metateoriei de azi, o definiţie, la fel ca şi o teorie ştiinţifică, trebuie să satisfacă:

1) completitudinea de determinare, reflectarea obiectivă a realităţii, precum şi

2) interpretarea ei raţională de ordin logic şi matematic.

În lipsa unei metateorii logice şi matematice adecvate în

psihologie, aceste condiţiuni nu au fost satisfăcute nici în definiţie şi nici în teorie.

În adevăr, definiţiile din psihologie, la fel ca şi cele din biologie, sociologie şi antropologie, au fost date aproape numai în cadrul logicii clasice, deci sub unghiul *ordinii de clase*, în termeni de *deosebiri* şi *asemănări*, iar nu şi sub unghiul *ordinii de compunere*, luată, fireşte, în dezvoltare, în termeni de *interconexiune* dialectică dintre niţiei şi teoriei asupra persoanei în raport cu metateoria ei.

Din păcate însă această metateorie este elaborată mai mult sub unghi matematic şi logico-matematic, aşa cum reiese din *Tratatul de Psihologie Experimentala*, editat de Stevens, şi din cel de *Psihologie Matematica*, editat de Luce, Galanter şi Bush. Contribuţii fundamentale la metateoria logicii matematice în psihologie au adus Cl. Huli şi J. Piaget. Elaborarea logică a metateoriei poate fi întâlnită în studiile lui Dilthey şi, mai ales, în cele ale lui Max Weber. O încercare în acest sens este întreprinsă şi în lucrarea noastră, *Natura ştiinţei*.

În consecinţă, înainte de a proceda la definiţia persoanei, să analizăm puţin definiţia definiţiei, aceasta fiind singura cale eficientă de a ajunge la o determinare a persoanei sub semnul completitudinii, care să poată cuprinde esenţialul.

Parte şi *întreg*, pe de o parte, şi dintre *cauza*, *scop* şi *efect*, pe de altă parte. În consecinţă, definiţia a fost dată numai în termeni de *diferenţa specifica* şi *gen proxim*, care indică deosebirile şi asemănările dintre singulare, iar nu şi în termeni de *analiza* şi *sinteza* ori *cauza*, *scop* şi *efect*, ce precizează structura comprehensiunii şi procesualitatea dezvoltării ei.

Cu alte cuvinte, definiţia a fost bazată numai pe *compararea costructurală* a singularelor în plan orizontal, nu şi pe *analiza* şi

sinteza părţilor din întreg şi apoi a întregului în lume în plan vertical. De asemenea, ea nu a considerat legătura cauzală şi prospectivă dintre *cauza*, *scop* şi *efect*, de ordin longitudinal.

Pentru a satisface completitudinea de determinare, definiţia trebuie să cuprindă nu numai indicaţiile minime asupra *poziţiei* singularului în ordinea de clase, în termeni de *diferenţe specifice* şi *gen proxim*, ci şi comprehensiunea întregului din părţile sale în raport cu *treapta* de organizare a materiei şi energiei în lume la nivel fizic, biologic şi social-uman, în termeni de *particularitate* şi *universalitate*. Ea trebuie, de asemenea, să cuprindă şi momentul sau *etapa* longitudinală de evoluţie. De aceea definiţia trebuie să implice:

1) determinarea co-structurală minimă a singularului din *ordinea de clase*, în termeni de *deosebiri* şi *asemănări*, determinarea *analitică* şi *sintetică* a structurii în termeni de *părţi* şi *întreg*, pe de o parte, a infraşi supra-structurii, pe de altă parte, în raport cu *ordinea de compunere* a lumii, precum şi

2) determinarea preşi *post-structurală* din *evoluţie* în termeni de *conexiune cauzală* şi *prospectivă* a efectului în raport cu cauza sau scopul său.

Judecată în această lumină, definiţia omului ca *fiinţă socială*, *zoon politikon*, dată de Aristotel, este numai o determinare minimă a *poziţiei* singularului în ordinea de clase din extensiune, în care fiinţa indică genul, iar atributul social precizează speţa.

Cum fiinţa este concepută ca simplă *obiectualitate*, iar trăsăturile ca *atribute* solipsiste, definiţia este numai *obiectuală* şi *atributivă*, nu şi *relaţională* şi *procesuală*. În acelaşi timp, definiţia este numai logică, nu şi matematică, deoarece de *gradul de dezvoltare* al atributelor, recte al socialităţii şi raţionalităţii, face abstracţie. Prin urmare, definiţia este de trei ori unilaterală. O dată

fiindcă ea e numai o determinare în *extensiune*, nu şi în *comprehensiune* şi *evoluţie*. A doua oară întrucât ea e numai obiectuală, nu şi relaţională şi procesuală. Şi a treia oară deoarece ea e numai logică, nu şi matematică.

Definiţia este numai logică, nu şi matematică, deoarece ea este dată în termeni de atribute, care *există sau nu există* şi care nu au *grade de dezvoltare*. Atari atribute cunoaştem doar două, anume daltonismul şi hemofilia. Restul atributelor posedă grade de dezvoltare, fiind şi cantitate, nu numai calitate. În fond, Socrate nu a fost trimis în judecată pentru simplul fapt că a fost fiinţă socială, ci pentru motivul că socialitatea sa a fost mult superioară celorlalţi. Aceste grade de dezvoltare însă nu sunt considerate. Precum neconsiderată rămâne şi *individuaţia*, ce izvorăşte din ele.

Molecula de apă este combinarea a doi atomi de hidrogen cu unul de oxigen. Definiţia este în comprehensiune, dar tot numai obiectuală, deoarece nu se ocupă de relaţional itate. În zilele noastre, logica matematică tinde să introducă în toate domeniile ştiinţei determinarea relaţionalităţii, precum şi întregirea reciprocă dintre determinarea cantitativă, de ordin matematic, şi cea calitativă, de ordin logic. Sub unghi logic este studiată nu numai acţiunea părţilor asupra întregului, ci şi a întregului asupra părţilor. La temelia definiţiei stă astăzi analiza şi sinteza acestei interconexiuni, venite de jos în sus şi de sus în jos. În contextul acestei interconexiuni vorbim atât de *rostul* părţii în întreg, cât şi de acela al întregului în lume.

Adolescenţa urmează pubertăţii fi pregăteşte maturitatea. Definiţia este în *procesualitatea* dezvoltării. Ea introduce legitatea evolutivă, ce integrează pe cea obiectuală şi relaţională. Definiţia este dată în termenii conexiunii dintre cauză, scop şi efect. În logica lui Aristotel şi în ştiinţa antică, în general, timpul *repeta*

spaţiul. Azi îl *dezvoltă*. Această dezvoltare are şi o *direcţie* de evoluţie înspre adaptarea, conservarea şi dezvoltarea optimă, efectuată în condiţiuni de eficienţă maximă.

Dacă interconexiunea dintre cauză şi efect este numai cantitativă, atunci ea poate fi exprimată prin conceptul de *egalitate*, conceput ca o identitate golită de conţinutul ei calitativ. În această situaţie determinarea logică se reduce la cea matematică, iar discriminarea dintre determinarea extensivă, comprehensivă şi evolutivă devine fără obiect, deoarece oricare dintre ele este suficientă. Dacă însă interconexiunea dintre cauză şi efect este

Calitativă, stând, în acest caz, sub semnul individuaţiei din extensiune, al cauzalităţii proprii din comprehensiune şi al saltului calitativ din curgerea vremii, atunci determinarea ei poate fi operată numai prin conceptele logice de *semnificaţie* şi *direcţie de evoluţie,* individuate amândouă. Interconexiunea nu mai stă sub semnul principiilor de identitate şi de contradicţie cu terţiul exclus, ci sub acela al legilor dialectice. În fond, Logosul însuşi înseamnă *legătură cu înţeles,* nu simplă identitate. Azi el înseamnă legătură cu înţeles *în dezvoltare,* nu statică; *individuată,* nu generală. Individuaţia nu e o ieşire din lege, ci doar o nouă lege, anume aceea a curbei de variaţie. Individuaţia exprimă de fapt eficienţa optimă din locul şi momentul dat.

Dar sub unghiul acestui nou Logos, dialectic, nu numai matematic şi logic-matematic, cele trei categorii de definiţii nu pot fi nici ele juxtapuse, ci intrapuse. Aşa cere, de altfel, însăşi reflectarea obiectivă a lumii, pe care definiţia trebuie să o respecte.

Cât priveşte raţionalitatea din această reflectare obiectivă sub

semnul completitudinii, ea, desigur, trebuie să fie atât logică, cât şi matematică, iar nu numai logică, aşa cum a

Fost cazul în logica lui Aristotel, sau numai matematică, aşa cum s-a întâmplat în geometria lui Euclid ori în discursul cartezian.

În fond, existenţa fiinţei în lume este rezolvată nu numai pe bază de adaptare pasivă şi sub semnul conservării, ci şi pe bază de adaptare *activă,* în care un cuvânt de spus îl are structura însăşi a fiinţei, cu cauzalitatea ei interioară în dezvoltare, care tinde înspre forme de existenţă tot mai armonioase şi eficiente. De aceea, conjugarea dintre fiinţă şi lume trebuie definită atât sub unghiul *individuaţiei, cauzalităţii proprii* şi al *saltului calitativ,* cât şi sub acela al *generalităţii, universalităţii* şi *eternităţii.* Definiţia precizează toate punctele lor de întâlnire şi încrucişare, reprezentate prin *poziţia* singularului din ordinea de clase, prin *treapta* de organizare a materiei şi energiei din lume la nivel fizic, biologic şi social-uman şi prin momentul sau *etapa* de evoluţie. Fireşte, cu indicarea *rostului* pe care partea îl are în întreg şi fiinţa în lume, precum şi cu indicarea *direcţiei de evoluţie* înspre adaptarea, conservarea şi dezvoltarea cea mai eficientă şi armonioasă. *Individualizate* sunt atât *rostul*, cât şi *direcţia sa de evoluţie.*

Noua definiţie a persoanei

Cum definiţia exprimă minimum de discriminare teoretică, determinarea *poziţiei* din extensiune, a *treptei* din comprehensiune şi a *momentului* din evoluţie, trebuie condensată într-o singură frază.

Aristotel a ales definiţia din extensiunea ordinii de clase a singularelor în funcţie de care a rezolvat şi problema determinării

comprehensive, care aduna atributele distribuite în extensiune. Aceasta deoarece la orizontul cunoaşterii empirice, pe care ştiinţa antică se baza, lumea părea o simplă pluralitate de fiinţe şi obiecte, în care determinarea obiectuală şi atributivă era totul.

La orizontul mult lărgit al ştiinţei contemporane, mijlocit de noua tehnică experi

Mentală, lumea apare însă ca o ordine de compunere, în care analiza şi sinteza, în termeni de interconexiune – iar nu comparaţia, în termeni de asemănări şi deosebiri – joacă rolul prim. Noua determinare este şi relaţională, nu numai obiectuală. Ea se prezintă apoi în grade de dezvoltare, iar nu în atribute, care există sau nu există. În sfârşit, ea este şi procesuală, nu numai relaţională şi obiectuală. Adevărata completitudine de determinare este realizată numai în ştiinţa contemporană.

Văzută în această lumină, persoana umană este *o structură bio-psiho-socială // culturală individuată în dezvoltare.* Definiţia înseamnă o primă apropiere a *treptei* de compunere a

Materiei şi energiei în lume, care este cea bio-psiho-social-culturală, deci umană. Satisfăcută este şi determinarea momentului sau etapei din evoluţie, deoarece numai omul are dezvoltarea culturală. Prezentă este şi determinarea din extensiune, dar ea e realizată numai prin individuaţie, care a intrat sub imperiul legii, iar nu prin gen şi specie. Cum însă sub semnul individuaţiei se găsesc toate fiinţele şi obiectele din lume, în definiţie trebuie să introducem menţiunea că este vorbă de cea mai conturată individuaţie, cauzalitate proprie şi salt, operate conştient. În consecinţă, vom completa definiţia de mai sus astfel:

persoana umană este o structură bio-psiho-socială, care se adaptează în mod conştient la lume, în formele cele mai indi

Conceptul de structură

La temelia interpretării metafizice a lumii sub unghiul ordinii statice şi imuabile a stat noţiunea de unitate simplă.

La temelia interpretării ştiinţifice stă conceptul de structură.

Structurile sunt *formale* sau *ideale* şi *materiale* sau *reale*.

Mulţimea de locaţii punctuale pure din matematică este o structură formală, deoarece locaţiile nu au nici extensiune în spaţiu, nici curgere în timp.

Atomul, molecula, celula, organismul, societatea, precum şi Universul însuşi, cu diversele sale sisteme solare, sunt structuri reale fiindcă ele au extensiune în spaţiu, durată în timp şi un conţinut obiectual, relaţional şi procesual.

Pentru a cunoaşte structura reală sub semnul completitudinii, ea trebuie determinată în extensiune, comprehensiune şi evoluţie.

Sub unghi extensiv, persoana umană, de pildă, este *comparată* cu alte persoane, pentru a se constata *deosebirile* şi *asemănările* dintre ele.

Sub unghi comprehensiv, persoana este *analizată* în părţile ei, care *se leagă împreună viduate, cu cauzalitatea proprie cea mai dezvoltată şi cu salturile calitative cele mai mari*.

Ne rămâne acum să mai introducem conceptele de semnificaţie şi direcţie de evoluţie. Semnificaţia precizează rostul părţii în întreg şi a întregului în lume, iar direcţia de evoluţie indică drumul Binelui, Adevărului şi Frumosului, pe care se bazează sănătatea, onestitatea şi productivitatea muncii. În consecinţă, vom spune că persoana umană este o structură bio-

psiho-socială, care se adaptează în mod conştient la lume şi la societate, în formele cele mai individuate, cu cauzalitatea proprie cea mai ridicată, realizând salturile cele mai mari în direcţia Binelui, Adevărului şi Frumosului, pe care se bazează sănătatea, onestitatea şi productivitatea muncii.

Şi care au un *rost* în întregul din care fac parte. De asemenea, ea este integrată în suprastructura din care face parte, sub semnul aceleiaşi legături cu înţeles. Legăturile cu înţeles sunt însăşi ţesătura părţilor în întreg.

Sub unghi evolutiv, cercetăm efectul în raport cu motivul şi cu scopul, pe baza legăturii cauzale şi prospective. De asemenea, indicăm direcţia de evoluţie a saltului calitativ.

Aşadar, determinarea co-structurală din extensiune stă sub semnul *deosebirilor* şi *asemănărilor*.

Determinarea din comprehensiune se află sub semnul *legăturilor cu înţeles*, ce izvorăsc din principiul *interconexiunii* universale.

În sfârşit, determinarea evolutivă din curgerea vremii se găseşte sub semnul *conexiunii cauzale* şi *prospective* cu *direcţie de evoluţie*.

Apercepţia lumii sub unghiul Logosului, pe care ştiinţa se bazează, izvorăşte astfel din *generalizarea*, pe care asemănările o permit, din *universalizarea*, pe care legăturile cu înţeles o fac posibilă şi din eternizarea procesului de evoluţie şi a direcţiei sale de desfăşurare, pe care o arată conexiunea cauzală

Şi prospectivă. Dar generalizarea, universalizarea şi eternizarea nu sunt absolute, ci se întregesc reciproc cu individualizarea, particularizarea şi actualizarea de la un moment dat.

Organizarea materiei şi energiei în structuri tot mai bogate, complexe şi articulate, ia trei drumuri diferite. Unul este acela al compunerii fizice, al doilea este acela al compunerii biologice, clădită pe prima compunere, dar diferită de ea, şi al treilea este acela al compunerii social-umane, construită pe primele două.

Sub unghiul compunerii fizice, fiinţa umană este un corp biofizic, corp compus din molecule şi atomi, ca şi corpurile fizice. Corpurile fizice însă stau sub semnul influenţei părţilor asupra întregului. Corpul biofizic, ca şi cel biochimic, cuprinde şi acţiunea întregului asupra părţilor.

Sub unghiul compunerii biologice, omul este un organism cu sisteme, organe, ţesuturi şi celule. La organismele inferioare, fără sistem nervos, acţiunea părţilor asupra întregului, acţiune cu caracter cauzal, este mai puternică decât aceea a întregului asupra părţilor, cu caracter prospeotiv. La animalele cu sistem nervos, cu deosebire la om, acţiunea întregului, recte a conştiinţei, asupra manifestărilor lor este mai puternică decât acţiunea părţilor asupra întregidui. Coeficienţii de individuaţie, cauzalitate proprie şi salt sunt foarte dezvoltaţi în acest caz şi stau la temelia adaptării active a organismului la mediu, pe care se întemeiază evoluţia.

Sub unghi social, omul face parte din familie, comunitatea de locuit, de lucru, apoi din clasă, naţiune şi omenire. În cazul acesta interpretarea sintetică dinspre întreguri spre părţi este mai importantă decât cea analitică, de la părţi înspre întreg.

Teoria teoriei sau metateoria în cuvî-ntarea sa către Asociaţia Psihologilor Americani, în calitate de preşedinte al ei, Profesorul R. R. Sears spunea: „Prin teorie înţeleg o *totalitate* de variabile şi propoziţii care leagă variabilele unele cu altele, ca

antecedente şi consecvente. Aceasta implică o seamă de operaţii logice, ca definiţii, postulate şi teoreme; definiţiile variabilelor trebuie să fie muitual exclusive; variabilele intermediare trebuie în final reduse la operaţii; evenimentele de referinţă specificate în teoreme ca consecvente trebuie măsurate independent de precedentele din care ele derivă”.

Cu alte cuvinte, teoria e numai o totalitate de propoziţii secundare, deduse cu ajutorul unor teoreme din altele primare, care au rolul de axiome. Aceste axiome definesc variabilele originare, care trebuie să fie independente şi astfel mutual exclusive. Propoziţiile se leagă între ele, pe plan orizontal, dar nu intră unele într-altele, pe plan vertical. În legătură cu dezvoltarea lor, teoria

Nu e decât o relaţie de la precedent la consecvent, în care – nimic nou nu apare. Instrumentul operativ al acestei teorii este, evident, matematica, deoarece metoda este cea euclidiană.

Dar sunt aceste operaţii, de ordin cantitativ, şi o teorie?

De acest lucru ne îndoim azi chiar şi în matematică, deoarece unitatea în multiplicitate a teoriei nu poate fi construită din multiplicitatea simplă a axiomelor independente, după cum continuitatea dimensiunii din geometrie nu poate fi interpretată numai prin discontinuitatea numerelor întregi din aritmetică. Din aceste motive, pentru a ieşi din impas, matematica însăşi este obligată să renunţe la elaborarea ei strict formală. Cu atât mai mult sunt obligate să facă acest lucru ştiinţele lumii reale.

Aşadar, o teorie nu e o simplă multiplicitate de propoziţii, acceptată ca atare, pe baza de evidenţă deplină sau de consens social.

Din care apoi să deducem alte propoziţii, tot juxtapuse, cu ajutorul unor definiţii şi teoreme, ci ea este o interpretare a ordinii şi legităţii în dezvoltare a lumii sub unghiul cunoştinţelor de până la acea oră. Ca atare, teoria este o unitate în multiplicitate de la început, care în curgerea vremii are şi o continuitate în discontinuitate. Teoria unui sector al lumii, cum e de pildă psihologia, este apoi în strânsă conexiune cu teoria din biologie, sociologie, antropologie etc. Prin urmare, teoria se supune aceloraşi principii şi legi ca şi organizarea materiei şi energiei în structuri tot mai bogate, complexe şi articulate.

Mai departe, teoria nu poate fi operată numai matematic şi logico-matematic, ci şi logic propciu-zis, respectiv dialectic. Ea nu poate fi operată numai cu principiul egalităţii şi al identităţii, ci solicită şi principiul interconexiunii cu semnificaţie şi direcţie de evoluţie.

În ştiinţele lumii fizice va fi mai eficient instrumentul matematic şi logico-matematic, deşi prezent va fi şi cel logic propriu-zis sau dialectic. În ştiinţele sociale, dimpotrivă, va precumpăni organonul logic, cu caracter dialectic, cu ajutorul căruia vor fi operate legăturile cu înţeles şi direcţie de evoluţie.

De aceea nu este de mirare că un alt fost preşedinte al Asociaţiei Psihologilor Americani, profesorul G. W. Allport de la Universitatea Harvard, apreciază că teoria, aşa cum este ea interpretată de Sears, în psihologie este lipsită de orice semnificaţie. Melver şi Sorokin, foşti preşedinţi ai Asociaţiei Sociologilor Americani, susţin aceeaşi lipsă de semnificaţie a elaborării formale a teoriei în sociologie. În *Teoria generală a acţiunii umane*, Parsons, Shills şi Tolman încearcă totuşi această elaborare formală a teoriei şi în domeniul ştiinţelor sociale. În

măsura în care încercarea nu are pretenţia să trateze decât aspectul general, universal şi etern, deci formal, al fenomenelor social-umane, ea este desigur îndreptăţită, dar ea rămâne o elaborare unilaterală, care nu satisface nici pe departe completitudinea de determinare. Pentru a satisface această completitudine este neapărat nevoie să recurgem la elaborarea dialectică, care pleacă de la conceptul de structură, iar nu de la axiome juxtapuse, concept care susţine necesitatea întregirii reciproce dintre elaborarea formală şi cea conţinutală, în care apare individuaţia, particularitatea şi saltul. Dar în acest caz suntem obligaţi să renunţăm la însăşi independenţa axiomelor, deoarece unitatea teoriei nu poate fi reconstituită din multiplicitatea juxtapusă a axiomelor.

Această necesitate de completare a elaborării axiomatice a teoriei cu caracter matematic şi logico-matematic prin elaborarea ei dialectică, cu caracter conţinutal, rămâne valabilă şi pentru eforturile de axiomatizare a teoriei psihologice făcute de Stevens în capitolul prim din *Tratatul de Psihologie experimentală*, precum şi pentru acelea ale lui Suppes din *Tratatul de Psihologie Matematică*, editat de Luce, Galanter şi Bush. Sub imperiul aceleiaşi întregiri reciproce cu instrumentul logic sunt realizate şi lucrările aparţinând lui Lazarsfeld şi Rosenberg despre *Limbajul cercetării sociale*, Katz şi Festinger, *Metode de cercetare în ştiinţele comportamentale*, Töpitsch, *Logica ştiinţelor sociale*.

În cadrul unui interviu, acordat unui gazetar, Carnap, exponentul cel mai de seamă al logicii matematice de azi, a fost întrebat cum îşi scrie cărţile. „Pornind de la o idee, pe care apoi o dezvolt în diversele capitole ale cărţii”, a răspuns distinsul logician. Deci pornind de la întreg la părţi, iar nu de la cuvinte la propoziţii, de la propoziţii la fraze şi de la fraze la alineate etc.

De fapt, definiţia teoriei ştiinţifice, făcută de Sears, se află în întregime sub influenţa metateoriei matematice, aşa cum a fost ea elaborată de Frege, Whitehead şi Russel, D. Hilbert etc. Dar această elaborare axiomatică, cu caracter strict formal, nu a putut înlătura contradicţiile logice, aşa cum a arătat Gödel. Pe de altă parte, în momentul când o atare elaborare axiomatică a sistemului ştiinţific, în condiţiuni strict formale, este aplicată sistemelor fizice, biologice şi social-umane reale, ea nu mai satisface completitudinea de determinare, deoarece sistemele reale nu se găsesc numai sub semnul generalităţii, universalităţii şi eternităţii, ci şi sub acela al individualei, particularităţii şi saltului, cu care primele se întregesc reciproc. În consecinţă, teoria sistemelor reale trebuie elaborată atât formal cât şi conţinutal, iar ponderea dintre elaborarea formală şi cea conţinutală este în funcţie de coeficienţii de individuaţie, particularitate şi salt, care nu pot fi abordaţi cu principiul egalităţii şi identităţii, ci numai cu acela al interconexiunii în timp şi spaţiu, deci cu semnificaţie şi direcţie de dezvoltare. Aceste legături cu înţeles, cu direcţie de dezvoltare fi supuse individuaţiei, reprezintă însăşi ţesătura Logosului, exprimat de teorie.

Dar această teorie, evident, nu este elaborată numai analitic, ci şi sintetic, precum şi cauzal şi prospectiv, cu atenţie la deosebiri şi asemănări, deci în raport cu logica, iar nu numai cu matematica. Cu alte cuvinte, teoria teoriei ştiinţifice sau metateoria, la fel ca şi teoria, trebuie elaborată în raport cu ordinea în dezvoltare a lumii, care este o *totalitate* cu un *tot în evoluţie*.

Această cerinţă a teoriei şi metateoriei ştiinţifice, desigur, nu e o axiomă, cum credeau Euclid şi Descartes. Dar ea nu e nicio simplă convenţie, cum susţin exponenţii pozitivismului logic, ci este adevărul de bază al ştiinţei la momentul dat, de la care plecăm

pentru a-l perfecţiona şi mai mult prin lărgirea orizontului de cercetare şi adâncire a puterii de interpretare.

Raportul dintre teorie şi metateorie trebuie el însuşi interpretat în lumina concepţiei dialectice despre lume. El trebuie interpretat în perspectiva întregirii reciproce dintre *forma* şi *conţinut*, respectiv dintre generalitate, universalitate şi eternitate, pe de o parte, şi individuaţie, particularitate şi salt, pe de altă parte. Ca atare teoria şi metateoria, la fel ca şi lumea, sunt de la început sisteme sau structuri, definite prin:

1) unitate în multiplicitate, continuitate în discontinuitate, şi

2) în raport cu lumea însăşi, care este un sistem deschis în dezvoltare.

Noua interpretare dialectică a raportului dintre teorie şi metateorie, precum şi a structurii lor, s-a conturat îndeajuns atât la Congresul de Filosofie a Ştiinţei de la Stanford şi Copenhaga, cât şi la acela de la Bucureşti.

De asemenea ea este prezentă într-o serie de capitole din lucrarea în şase volume, editată de Kohn, *Psihologia-evoluţia unei ştiinţe*, precum şi în *Psihologia în U.R.S.S.*, care se aşază în întregime pe poziţii dialectice.

PARTEA A DOUA Sintezele majore ale condiţiei umane

CAPITOLUL DI învăţare şi inteligenţă

Viaţa poate fi definită ca un proces de adaptare pasivă şi activă la mediu, cu scop de conservare şi dezvoltare a fiinţei în lume.

Adaptarea *pasiva* a organismului la mediu, cu scop de conservare, este operată de *reflexe* şi *instincte*, care sunt procese

precumpănitor ereditare.

Adaptarea *activa* la lume, cu scop de conservare şi dezvoltare, este operată de *voinţa organizată a caracterului*, luminată de *învăţare* şi *inteligenţa* şi controlată de *emoţii* şi *sentimente*.

În reflexologia lui Behterew şi în behaviorismul lui Watson, *răspunsul* faţă de excitaţia venită de la mediu depinde direct de stimul. Behterew şi Watson vorbesc numai de raportul dintre stimul şi răspuns, nu şi de controlul emotiv, care se interpune între ele şi care direcţionează acţiunea.

După judecata lor, această legătură *directa* dintre stimul şi răspuns explică orice conduită. De aceea modelul de reprezentare a conduitei umane şi animale nu se deosebeşte cu nimic de legătura acţiunii şi reacţiunii din mecanica lui Newton. Deosebirea apare numai în ceea ce priveşte egalitatea dintre acţiune şi reacţiune, care în conduita animală şi mai ales în cea umană încetează, dar fără a ieşi din tiparele determinării cantitative, de ordin matematic.

Newton vorbeşte de egalitatea dintre acţiune (A) şi reacţiune (R), respectiv:

A = R

Acţiunea este *variabila determinantă* şi *independenta* ori variabila pur şi simplu, iar reacţiunea este *variabila dependentă* sau funcţiunea variabilei independente determinante.

În biologie şi psihologie egalitatea dintre variabilă şi funcţiune încetează deoarece faţă de creşterea excitaţiei fizice în progresie geometrică reacţiunea bio-psihică tinde să crească numai în progresie aritmetică. Prin urmare putem vorbi de o relaţie cantitativă de ordin logaritmic, iar nu de o relaţie aritmetică de simplă egalitate, deoarece organismul reacţionează faţă de stimul sub unghiul nevoilor sale de conservare şi dezvoltare şi nu

sub imperiul cauzalităţii fizice din lumea externă. Din aceste motive, în unele cazuri organismul *diminuează* efectul, iar în altele îl *întăreşte*, aşa cum arată legea Weber.

Pentru a explica aceste transformări cantitative şi calitative ale relaţiei dintre stimul şi răspuns, EI. Huli şi apoi Schinner recurg, după cum vom vedea, la *legea reîntăririi*, pe care ei însă încearcă să o interpreteze tot cantitativ. Conexiunea inversă, *feed-back*-ul, elaborată de N. Wiener, mijloceşte această interpretare.

Dar aşa cum însuşi N. Wiener observă, legea conexiunii inverse poate explica numai întărirea sau slăbirea reacţiunii, nu şi transformarea şi retransformarea, respectiv *codificarea* informaţiilor, de ordin biologic, asupra căreia îşi spune cuvântul numai organismul cu legitatea sa proprie.

Pentru a explica noua legitate de ordin biologic şi psihologic, precum şi sociologic şi cultural, între stimul şi răspuns trebuie să interpunem organismul însuşi cu statutul său social-cultural, recte personalitatea. În conse-

Cinţă modelul de reprezentare a conduitei umane va cuprinde (trei parametri, anume stimulul sau *variabila determinanta* independentă, personalitatea sau *variabila intermediară*, ce amplifică, slăbeşte şi codifică, iar apoi efectul, în speţă reacţiunea, care este *variabila depedentă* sau funcţiunea. Avem astfel:

S – P – R

În care *S* este stimulul, *P* e personalitatea, iar *R* reprezintă reacţiunea.

În biologie vorbim de stimul, organism şi reacţiune, deci:

S – O – R

Reglarea conduitei de către factorii emotivi pe baza amplificării şi diminuării cantitative, pe de o parte, a transformării

calitative, pe de altă parte, este în primul rând o funcţiune a variabilei intermediare, care acumulează întreaga evoluţie ontoşi filogenetică a organismului animal sau a persoanei umane.

Cum personalitatea umană este un *organism cu statut social şi cultural, P* înseamnă de fapt înzestrarea ereditară a organismului *O,* plus moştenirea socială *S* şi a epocii de *cultură* dată *C.* Pe scurt:

P = **O + s + e**

Reflexele şi instinctele ţin de ereditatea biologică.

Reflexele intervin în primul rând în activitatea de asimilare şi dezasimilare a orga

Nismului, care e reglată de sistemul neurovegetativ. Această activitate are un substrat biochimic şi biofizic. De aci asemănarea, dar nu identitatea, cu mecanismele de ordin fizic, comune şi maşinilor. Legea homeostaziei, care reglează metabolismul, este o atare lege.

În cazul reflexului, coeficientul de individuaţie, cauzalitate proprie şi salt calitativ este foarte redus. De aci din nou asemănarea sa cu mecanismele fizice şi accesibilitatea sa la tratarea matematică. De aceea cercetarea şi interpretarea sa cade în seama fiziologiei şi a psihologiei biologice. În psihologia persoanei el nu interesează.

Coeficienţii de individuaţie, cauzalitatea proprie şi salt sunt mai mari în cazul instinctelor. Ca urmare, ei interesează nu numai în biologie şi psihologia generală, ci şi în psihologia persoanei, deoarece faptul că un om este stăpânit de instinctele vieţii sau de acelea ale morţii este relevant pentru însăşi structura persoanei.

Asupra trebuinţelor biologice şi a instinctelor bio-psihologice vom reveni la caracter, de care ele ţin în primul rând.

Vom trata în continuare despre învăţare şi inteligenţă.

Învăţarea este comună animalelor şi omului. Inteligenţa pare a fi o funcţiune proprie omului. Aceasta cu atât mai mult cu cât conţinutul cu oare ea operează este social-cultural. De învăţarea inteligentă vorbim însă şi în cazul animalelor superioare.

Învăţarea

Actualizarea vintualităţilor native în mecanisme efective de conduită se realizează treptat, într-un lung proces de maturizare.

Maturizarea este astfel un proces de dezvoltare şi împlinire, venit dinspre interior înspre exterior. În sensul strict pe oare noi iii atribuim aici, ea ore mai mult înţelesul de

Maturare a mecanismelor ereditare de comportament.

Învăţarea este procesul complementar al maturizării. Ea înseamnă însuşirea unui nou mod de cunoaştere, înţelegere, acţiune şi simţire. Învăţarea este o adaptare la condiţiile noi ale mediului, ce nu pot fi rezolvate pe

Bază de simplă *repetare* a pornirilor şi instinctelor ereditare. Suptul şi eliminarea sunt procese ereditare. Obişnuinţa de a mânca la anumite ore, cu anumite instrumente, la masă etc. Este un act învăţat.

La temelia procesului de învăţare stau mai multe legi. Să le analizăm pe rând.

1. Legea exerciţiului. Presupunem un labirint cu două coridoare, unul încărcat cu electricitate şi altul nu. Introducem în holul din faţa lor un şoarece, după ce el a fost flămânzit o zi. În partea opusă a coridoarelor se află mâncare, de la care mirosul

vine în mod egal pe ambele coridoare. Atras de acest miros, şoarecele încearcă să ajungă la mâncare. Cum coridoarele sunt egal de mari şi la egală distanţă, iar mirosul vine la fel prin ambele, şoarecele o ia la întâmplare printr-un coridor sau altul. Că la mijloc este o alegere la întâmplare, o dovedim prin faptul că lăsăm 100 şoareci. Jumătate din ei vor merge pe un coridor, iar cealaltă jumătate pe celălalt.

Şoarecii care au ales la întâmplare drumul neîncărcat electric ajung la mâncare şi-şi potolesc foamea. Săturarea duce la încetarea tensiunii provocate de foame. De aceea ei stau pe loc, până ce sunt scoşi din labirint. În schimb, şoarecii care au apucat drumul încărcat electric se reîntorc din cale, deoarece şocul electric este mai neplăcut decât foamea. După ce efectele sale au trecut, iar foamea revine, ei aleargă din nou după mâncare. Jumătate nimeresc drumul cel bun, ceilalţi însă nu. În final vor nimeri toţi.

După patru-cinci zile numărul şoarecilor care iau de la început drumul bun creşte la 51,52,53… iar ulterior la 60,65… 70… 90. După aproximativ 30 de zile ajung să înveţe drumul bun toţi.

Cum au învăţat şoarecii să evite drumul curentat şi să aleagă pe cel necurentat, care duce la mâncare fără niciun pericol?

Pe bază de simplu exerciţiu, răspund Behterew şi Watson, exponenţii interpretării mecaniciste a procesului de învăţare. De câte ori şoarecele alege la întâmplare drumul bun, spun ei, atunci el nu mai are nevoie să facă şi drumul curentat. În schimb, de câte ori şoarecele alege, tot la întâmplare, drumul curentat, atunci el trebuie să facă şi pe cel necurentat. În acest mod drumul bun este de două ori mai frecvent decât cel rău. El lasă astfel urme mai adânci. De aceea, în virtutea exerciţiului mecanic, el este drumul ales.

2. Legea efectului sau reîntăriril. Dar bine, a obiectat Thomdike, dacă exerciţiul mecanic este tot, atunci de ce şoarecii nu păstrează ambele categorii de mişcări în proporţie de 2 la 1, cum, de fapt, o cere în suşi exerciţiul mecanic? De ce ei păstrează numai mişcările potrivite, ce duc la mân care şi elimină mişcările nepotrivite, ce nu duc la mâncare? Cu alte cuvinte, de ce într-un caz, anume atunci când se ajunge la mâncare, exerciţiul are *efect de reţinere a mişcării*, în vreme ce în celălalt caz, când nu se ajunge la mâncare, acelaşi exerciţiu are *efect de eliminare a mişcării*?

Pentru a explica acest lucru, spune Thomdike, la legea exerciţiului, care este mama învăţării, trebuie să adăugăm legea efectului, care este tatăl învăţării.

În adevăr, organismul animal şi fiinţa umană au un numai proprietatea de a păstra şi întări mişcările cu efect bun, care duc la satisfacerea trebuinţelor lor de conservare şi dezvoltare, ci şi pe aceea de a elimina mişcările inutile şi neplăcute, ce nu duc la conservare şi dezvoltare, sau chiar le contrazic.

Această discriminare dintre acţiunile *pozitive* de adaptare, conservare şi dezvoltare şi cele *negative* de dezadaptare, neconservare şi nedezvoltare ţine de însăşi structura vie, deosebită de cea fizică. Cazul amoebei, din acest punct de vedere, este cât se poate de edificator, de vreme ce ea deosebeşte atât de bine în mecanismul tropismului, ceea ce îi foloseşte de ceea ce nu îi foloseşte. De aici decurge că interpretarea învăţării nu poate fi pusă numai în raport cu legea efectelor fizice ale exerciţiului, care nu discriminează între adaptarea şi non-adaptarea biologică, ci ea trebuie să privească însăşi legea biologică, care introduce aceste discriminări proprii vieţii.

Dar discriminarea dintre acţiunile pozitive şi cele negative

este o trăire de ordin emotiv, care nu este accesibilă observaţiei extrospective a conduitei, singura metodă pe care exponenţii behaviorismului o admit, cea introspectivă părându-li-se susceptibilă de eroare. De aceea în locul legii efectului, ce nu se vede, ei vorbesc de legea reîntăririi, *reinforcement*, care poate fi aperceputăîn însăşi conduita organismului.

Trăirea interioară, de ordin emotiv, se interpune între stimul şi răspuns, după formula:

S – O – R

Interpretarea extrospectivă a conduitei elimină organismul şi consideră numai reîntărirea ca atare, revenind astfel la formula simplificată a lui Watson:

S – R

Dar cu adăugirea legii reîntăririi, care completează pe aceea a exerciţiului mecanic.

Totuşi, nici adăugirea acţiunii legii reîntăririi la schema S – R nu reuşeşte să dea o explicaţie accesibilă procesului de învăţare umană, mai ales dacă avem în vedere forma lui logică. Un fapt experimental consemnat de către Zing Yang Kuo, care a refăcut încercările cu labirintul şi şoarecii, a venit, de altfel, ulterior să dovedească insuficienţa puterii de explicaţie a legii exerciţiului în învăţare. Zing Yang arată că există şoareci care aleg drumul negativ mai des decât cel pozitiv, dar în final se decid d într-o dată pentru cel pozitiv.

3. Legea maturizării. Copilul nu poate învăţa să umble înainte ca muşchii de la picioare să-i fie suficient de întăriţi, iar creierul îndeajuns de dezvoltat pentru a regla şi dirija mişcările. Acelaşi adevăr rămâne valabil şi în cazul vorbirii, care poate fi învăţată numai atunci când mişcările gâtlejului sunt suficient de articulate, iar conexiunile cerebrale îndeajuns de evoluate. Legea maturizării

exprimă această pregătire a procesului de învăţare prin cel de dezvoltare. Ea ilustrează şi mai bine întregirea reciprocă dintre maturarea venită dinspre interior, şi condiţionarea, determinată din afară. De aceea randamentul optim al învăţării poate fi obţinut numai atunci când mecanismele sale fiziologice şi instrumentele sale anatomice sunt „pregătite”. Altfel rezultatul este scăzut sau chiar nul. De aceea este inutil să învăţăm copilul să umble şi să vorbească înainte de un an, să zicem la şase luni, sau să scrie şi să citească la un an sau doi ani. Este meritul lui J. Piaget şi al colaboratorilor să-i de a fi determinat fazele evoluţiei intelectuale ontogenetice.

4. Legea recentivităţii. În momentul când învăţăm pe de rost o poezie, avem impresia că primele repetări fixează mai bine şi rezolvă mai eficient procesul memorării. Dar aceasta este o iluzie, deoarece reţinerea poeziei mai cere un număr dublu sau triplu de repetări. Acest fenomen se produce şi în cazul deprinderii cu un sport, cu o limbă străină sau cu oricare act de ucenicie. În adevăr, curba învăţării urcă foarte pieziş la început şi mai domol pe urmă. De aci şi impresia că performanţele marilor artişti nu sunt mult deosebite de acelea ale oamenilor de rând. Dar geniul este exprimat tocmai prin paşii ultimi de desăvârşire. De aci şi expresia lui Buffon că geniul este 99% transpiraţie şi numai un procent inspiraţie. Pentru acest unic procent de inspiraţie efortul său însă a fost atât de deosebit. Legea recentivităţii aduce această precizare asupra curbei de învăţare. *Luceafărul* lui Eminescu pare a fi trecut prin 160 de încercări şi refaceri. Frazele lui Hemingway sunt atât de desăvârşite fiindcă sunt scrise şi ele cam tot de atâtea ori. *Faust* al lui Goethe a fost şi el scris în 20 de ani. Dacă geniul se fereşte de ceva, aceasta este desigur inspiraţia rapidă, care e totdeauna ieftină. Avem talente care frizează geniul la 25 – 30 de ani şi devin

ratate la 40 de ani, deoarece nu au priceput rostul eternei desăvârşiri, care trece pe drumul continuei lărgiri de orizont, pe de o parte, şi pe acela al neîncetatei adânciri de interpretare, pe de altă parte. Călirea adevărată vine numai pe drumul culturii. Demonul desăvârşirii ea este.

5. Reflexul condiţionat. Dar învăţarea nu înseamnă numai o nouă legătură între stimul şi răspuns, ci şi un stimulent nou, la care dăm acelaşi răspuns, aşa cum a arătat Pavlov.

Momentul hrănirii câinelui coincide cu sunetul unui clopoţel. După un număr de repetări, câinele salivează la auzul clopotului chiar dacă mâncarea nu mai este de faţă.

Reflexul condiţionat reprezintă o importantă cale de îmbogăţire a experienţei noastre.

Pentru interpretarea sa Behterew oferă numai o explicaţie mecanicistă, întemeiată pe exerciţiul mecanic. Pavlov, în schimb, a susţinut de la început o interpretare biologistă, nu mecanicistă.

Watson, pe de altă parte, crede în atotputernicia reflexului condiţionat şi neagă orice rol eredităţii. De aici şi pretenţia sa de a face din zece copii, luaţi la întâmplare, oameni de rând, oameni de talent, oameni normali sau bolnavi mintali ori criminali. Dar această afirmaţie a fost luată mai mult ca o butadă a unui om care susţinea că şi în ştiinţă reclama este totul.

Populară teoria sa a ajuns să fie, dar va loarea ei a rămas în urmă. Reflexul condiţionat deschide în adevăr, posibilităţi uriaşe de îmbogăţire a vieţii psihice, dar el nu este o cheie universală, cum a susţinut Watson.

La condiţionarea directă a stimulului, Pavlov adaugă şi condiţionarea indirectă a limbajului, care este organul de vehiculare a informaţiunilor umane, pe care se clădeşte cultura noastră. Dar înainte de a intra în analiza limbajului şi a funcţiunii

sale deosebite în cultura şi inteligenţa umană, câteva cuvinte asupra învăţării inteligente, studiată de Koehler la antropoide.

6. Legea bunei forme. Jennings a studiat procesul învăţării la protozoare, Thomdike la şoareci, iar Pavlov la câini. Koehler îl studiază la antropoide.

Maimuţa este în cuşca. Afară este o banană, pe care ea nu o poate ajunge cu mâna. Dacă între banană şi maimuţă, deci în câmpul ei perceptiv, centrat asupra bananei, se află un băţ, atunci maimuţa „pricepe” situaţia nouă, ia băţul în mână şi aduce cu ajutorul lui banana.

Banana este atârnată deasupra cuştii. Exact sub ea este o ladă. Maimuţa întinde mâna după banană fără a se urca pe ladă, dar nu ajunge. La scurtă vreme după acest insucces, ea se urcă pe ladă şi prinde banana.

După aceste experimente simple, Koehler procedează la unele complicate, dar bazate pe primele două.

Între maimuţă şi banană sunt două beţe, fiecare însă prea scurt pentru a ajunge la banană. La un moment dat maimuţa bagă de seamă că beţele se pot cupla, intrând unul în celălalt. O dată cuplarea făcută, ea trage imediat banana.

Sub banană, atârnată de plafon, sunt două lăzi, dar pe niciuna din ele maimuţa nu ajunge la banană. În cele din urmă ea aşază o ladă peste alta şi reuşeşte să rezolve ajungerea fructului.

Sub banană, atârnată de plafon, este aşezată numai o ladă, iar alături de ea un băţ.

Banana poate fi adusă numai dacă maimuţa se urcă pe ladă şi foloseşte şi băţul.

Situaţia cea mai complicată este realizată când pentru doborârea bananei, atârnată de plafon, maimuţa trebuie să aşeze trei lăzi una peste alta şi să folosească trei beţe, puse şi ele unul

într-altul. Dar această problemă, pe care o poate rezolva un copil de 6 ani, dintre maimuţe o poate înţelege numai Sultan, cea mai inteligentă dintre ele.

Este de observat că situaţiile complicate, cu două beţe şi două lăzi, nu pot fi rezolvate decât după situaţiile mai simple, cu un singur băţ sau o singură ladă.

Constatarea cea mai de seamă, pe care Koehler o face, este că triada încercare-eroare-reuşită este prezentă şi în procesul de învăţare la maimuţe, dar curba învăţării nu mai urcă în mod continuu, ca la şoareci, ci ea înscrie un zigzag. Există, în adevăr, momente când maimuţa este foarte aproape de soluţia adecvată, momente succedate de altele când ea se îndepărtează de această soluţie, până când, în final, parvine la rezolvarea corectă, care apare însă oarecum „dintr-odată”.

Pentru a explica această evoluţie în zigzag a curbei de învăţare, cu momentul subit al rezolvării dintr-odată, Koehler emite ipoteza că procesul învăţării nu se consumă în reacţiune, cum susţin Watson, Thomdike, Behterew şi Pavlov, ci el se produce în percepţia însăşi, fiind un act de „înţelegere”, *Einsicht*.

După judecata lui Koehler această înţelegere ţine de percepţia însăşi. Copilul vede focul, pe care îl „înţelege” ca pe ceva plăcut. De aceea întinde mâna înspre el. Focul însă îl arde. Datorită acestei trăiri neplăcute, el schimbă „semnificaţia” plăcută a focului în una neplăcută şi astfel, în loc să întindă mâna înspre foc, fuge de el.

Legătura logică, de înţeles, stă deci la baza procesului de învăţare, care nu este decât o schimbare a calităţii bune a percepţiei într-una rea sau invers. Alături de aceste „restructurări* ale semnificaţiei, avem combinarea lor într-una nouă sau disjungerea unei înţelegeri minore din una majoră, precum şi

implicaţia uneia din alta etc.

Prin urmare, situaţiile mediului înconjurător nu sunt o simplă existenţă, pe care simţurile noastre o constată, ci ele sunt şi o valoare, pe care rezonanţa noastră afectivă o afirmă sau o contestă. Structurarea şi restructurarea câmpului perceptiv se află în raport cu această rezonanţă afectivă, pe care o afirmă legea efectului.

Cât priveşte structurarea şi restructurarea câmpului perceptiv, acestea urmează legea bunei forme sau a bunei configuraţii, *die beşte Gestalt*. La temelia acestei configuraţii optime stau legile simetriei, legile întregirii reciproce a contrastelor, legile armoniei etc., pe care le-a descoperit Wertheimer. Dar toate aceste legi nu operează atât asupra conţinutului obiectual al situaţiei, cât asupra structurii situaţiei. De aceea ele nu se supun principiului identităţii obiectuale din logica lui Aristotel, ci principiului identităţii relaţionale, pe care îl defineşte izomorfismul.

O melodie rămâne aceeaşi dacă este cântată în altă tonalitate. Dar dacă aceeaşi melodie este cântată în aceeaşi scară însă invers, atunci ea apare cu totul schimbată, întrucât se schimbă relaţionalitatea tonurilor. În primul caz, identitatea obiectuală a tonurilor nu a fost păstrată, dar cea relaţională s-a conservat. Melodia a fost aceeaşi. În al doilea caz, identitatea obiectuală a tonurilor a fost păstrată, dar s-a schimbat identitatea lor relaţională deoarece succesiunea lor a fost inversată. Odată cu această inversare, melodia însăşi s-a schimbat.

Cu aceleaşi cărămizi putem de altfel construi toate casele din lume, în întreaga lor diversitate. Aceasta deoarece stilul lor nu naşte din varietatea obiectuală de material, ci din cea relaţională, a modurilor de aşezare şi organizare a cărămizilor, zidurilor,

camerelor etc.

Procesul învăţării se desfăşoară totdeauna după identităţi relaţionale cât mai bine conturate.

După părerea lui Koehler hazardul este exclus chiar şi în experimentul cu şoarecii din labirint, deoarece alegerea coridorului nu are loc la întâmplare decât în mod aparent. În adevăr, dacă un coridor este mai mare sau mai apropiat, atunci este ales el. Daci însă coridoarele sunt egal de mari şi la egală distanţă, atunci este ales unul sau altul, deoarece şansele lor sunt egale. Învăţarea, în toate cazurile, constă în păstrarea înţelegerii sau semnificaţiei originare sau în restructurarea ei în acord cu legea bunei configuraţii, pe de o parte, şi cu legea valorii pozitive sau negative, pe de altă parte. De aci şi teza lui Koehler asupra „problemei valorii într-o lume a faptelor”, care a constituit obiectul conferinţelor sale la Universitatea Harvard, în calitate de profesor de onoare al catedrei William James.

Noţiunea de semnificaţie ne explică şi pauzele pe care le face copilul în momentul când suge din biberon. În clipa când laptele nu mai curge, deoarece presiunea din biberon este scăzută, semnificaţia pozitivă a suptului se schimbă în una negativă, fapt pentru care copilul plânge. După ce neplăcerea suptului inutil este învinsă de dorinţa de astâmpărare a foamei, copilul suge din nou, pentru a face constatarea plăcută că acum laptele vine. Actul învăţării constă în interpunerea pauzei, anume în prinderea semnificaţiei ei.

În actele simple de învăţare din planul real al situaţiilor perceptive şi al mişcărilor efectuate, semnificaţia operează direct asurra situaţiei. În atari cazuri restructurarea semnificaţiilor poate înscrie şi o curbă de creştere, cu toate că ea nu e imediat obligatorie. Această curbă, evident, înscrie tocmai efectul

încercărilor-erorilor-reuşitelor, în cazul maimuţelor însă curba de creştere este înlocuită prin una în zigzag. Zigzagul însă poate fi mai mult aparent decât real. Aceasta deoarece în cazul semnificaţiilor, pe care maimuţele le sesizează, triada încercării-erorii-reuşitei nu se consumă atât pe plan real, perceptiv şi reactiv, cât mai mult pe plan mintal, de mişcări imaginare, efectuate numai în minte, pentru economie de timp şi energie. În mişcare reală este transpusă numai concluzia. În acest mod eficienţa învăţării inteligente este mult mai mare.

În momentul când maimuţa execută triada încercării-erorii-reuşitei în minte, ea stă pe loc, dar priveşte la băţ sau ladă. La un moment dat însă ochii îi strălucesc, se agită şi apoi procedează la mişcarea care traduce în faptă semnificaţia nouă. La memoria biologică a şoarecilor maimuţa adaugă şi amintirile memoriei psihologice, care-i permit transpunerea triadei încercare-eroare-reuşită pe plan mintal. Ceea ce înseamnă un important salt calitativ, căci eficienţa sa, după cum am văzut, este mult mai mare.

Graţie acestei memorii psihologice, situaţiile noi sunt judecate nu numai în contextul lor concret, din locul şi momentul dat, ci şi în raport cu cele din trecut, păstrate ca amintiri. În acest mod posibilitatea de alegere a soluţiei adecvate are mai multe şanse, deoarece ea valorifică nu numai dispozitivele filogenetice, ci şi experienţa ontogenetică.

La situaţiile prezente asemănătoare cu cele din trecut, evident, răspundem cu aceleaşi mişcări. Dar la situaţiile noi, ce nu se aseamănă, cum răspundem? Pe bază de noi legături cu înţeles, generate de analiza şi sinteza situaţiei date, în care valoare de adevăr are şi întregirea reciprocă a contrariilor, nu numai asemănarea. Precum valoare de adevăr are şi conexiunea cauzală sau prospectivă.

În studiul acestor legături cu înţeles, pe care învăţarea se întemeiază, Koehler atribuie o mare însemnătate raportului dintre figură şi fond, *Figur und Grund*. Figura, de pildă, este banana, pe care maimuţa doreşte să o mănânce. Fondul este ansamblul situaţiei din care ea se desprinde. Semnificaţia defineşte rostul părţii în întreg, al figurii pe fond.

În determinarea acestui rost un cuvânt de spus îl are, desigur, şi partea, dar mai important este întregul, care are cuvântul prim. Watson, Thomdicke, Behterew şi Pavlov au aperceput numai acţiunea părţilor asupra întregului. Koehler afirmă în primul rând pe aceea a întregului asupra părţilor. În evoluţia însăşi a organismului procesul cel mai important nu este atât combinarea şi integrarea, cât diferenţierea.

Dar aceste rosturi, ca şi direcţiile lor de evoluţie, precum şi individuaţia lor nu depind atât de subiectul cunoscător, cât de obiectul însuşi, fiind o reflectare a lui. În realitate, configuraţiile există şi în lumea fizică, nu numai în cea biologică sau social-umană. De aceea „problema valorilor într-o lume a faptelor” este de fapt rezolvată mai mult în raport cu teoria obiectelor, *Gegenstandtheorie*, a lui Meinong, decât cu cea a subiectului, *Subiekttheorie*, pe care o susţin filosofia, psihologia şi sociologia existenţialistă prin Heidegger, Scheler şi Jaspers. În fenomenologia lui Husserl se pleacă de la echilibrul lor, iar accentul este trecut pe interconexiunea dintre reflectarea obiectului şi proiectarea subiectului, ce se întregesc reciproc. Aceeaşi interconexiune apare în teoria câmpului social, elaborată de K. Levin şi determinată atât prin valenţele obiectului cât şi prin tendinţele subiectului.

7. Teoria matematică şi logico-matematică a învăţării. Teoriile de mai sus urmează linia clasică a cercetării experimentale, cu interpretare logică şi matematică, elaborată inductiv. Sub influenţa

cercetărilor lui Woodger din biologie, Cl. Huli încearcă o elaborare matematică a legilor învăţării.

Pentru Hull, la fel ca şi pentru Sears, elevul său, o teorie ştiinţifică nu poate fi elaborată în condiţiuni de exactitate satisfăcătoare decât în termeni de definiţii, axiome şi teoreme. Trinitatea însă este valabilă numai dacă ea poate fi confirmată experimental.

Primele două definiţii privesc variabila intermediară dintre stimul şi răspuns în termeni de care poate fi studiată conduita animală şi umană.

Următoarele două definiţii privesc „nevoile" (needs) şi „pornirile" (drives), care declanşează conduita. Nevoile se nasc din tulburarea echilibrului vital, pe care o exprimă legea homeostaziei. Ele declanşează conduita de restabilire a echilibrului. Pornirile exprimă motivaţiile primare, cum sunt foamea, setea etc.

Postulatele sau axiomele sunt adevărurile primare, care se impun cu evidenţă deplina, în termenii acestor axiome explicăm conduita învăţată pe bază de teoreme, care exprimă adevărurile secunde, deduse din axiome. Aceste adevăruri însă trebuie confirmate prin studiul experimental al proceselor de la baza conduitei. Postulatele definesc *variabilele intermediare*, care se interpun între cele independente sau primare, respectiv stimulentul, şi cele dependente sau secundare, anume reacţia.

Primul postulat defineşte ierarhia de reacţiuni native ale organismului, din care în situaţia dată el alege una, anume pe cea mai potrivită.

Un alt postulat defineşte nevoia de *reducere a trebuinţei*, apărută din cauza unei ruperi de echilibru vital. Această reducere suferă *întăriri* şi *slăbiri* care reglează găsirea soluţiei optime şi care *rezolvă* problema, restabilind echilibrul. Principiul reîntăririi

exprimă astfel alt postulat. El cuprinde atât legea efectului lui Thomdicke, cât şi legea reflexului condiţionat, stabilită de Pavlov şi este postulatul de bază din teoria învăţării, în termeni de stimul şi reacţie.

Alte postulate definesc habitudinea, potenţialul reactiv, inhibiţiile, oscilaţiile etc., care apar în procesul învăţării.

În total Huli vorbeşte de 13 postulate, în termenii cărora el încearcă să *demonstreze* în mod *deductiv* o seamă de adevăruri secundare, numite teoreme, al căror număr, fireşte, este şi mai mare. Dacă adevărurile din teoremele deduse din axiome nu pot fi confirmate de cercetare, atunci înseamnă că postulatele nu sunt bune şi trebuie formulate altele.

Operaţia de *demonstrare* a teoremelor din postulate îmbracă haina ecuaţiilor. Dacă simbolul *wat* (de la Watson, întemeietorul behaviorismului) defineşte potenţialul reactiv, iar *hab* exprimă habitudinea şi *mote* tălmăceşte motivaţia, atunci unitatea de potenţial reactiv este egală cu produsul dintre habitudine şi motivaţie. Adică:

1 wat = 1 hab X 1 mote

Potenţialul de inhibiţie este simbolizat prin *pav* de la Pavlov. Cu alte cuvinte, Huli încearcă cu orice preţ să elaboreze psihologia după modelul mecanicii axiomatizate, cum spune pe bună dreptate H. Thomae. Întâia sa profesiune a fost cea de inginer. Un inginer pare să rămână, după părerea lui Roback, şi în psihologie. Dacă el a satisfăcut sau nu exigenţa de exactitate în psihologie, aceasta nu se ştie încă. Dar că el a sacrificat total *validitatea* teoriei psihologice, aceasta e sigur. După părerea lui Koch, editorul monumentalei lucrări, *Psihologia*: *studiul unei ştiinţe*, în 6 volume, postulatele lui Huli nu sunt decât „concluzii neintuibile”, bazate pe o seamă de „combinări ale unor calcule cu totul arbitrare”. În

prima sa lucrare, *Principiile conduitei*, Huli elaborează aceste definiţii, axiome şi teoreme numai pentru comportamentul animal. În a doua lucrare, *Un sistem de conduită*, încearcă să le aplice şi comportamentului uman.

Interpretarea matematică şi logico-matematică a procesului de învăţare devine şi mai exigentă la Spence, un elev al lui Huli şi la Schinner, fondatorul cel mai de seamă al învăţării programate. Spence, la fel ca şi maestrul său, are tendinţa de a reduce psihologia la fiziologie. Schinner, în schimb, încearcă să formuleze legitatea *conduitei operante*, definită numai în termeni psihologici, nu şi fiziologici. De asemenea, el renunţă la elaborarea „ipotetico-deductivă" a legilor învăţării şi recurge la *metoda inductivă*. În schimb, teoria sa este definită în termeni de tehnică experimentală, pe care se bazează şi învăţarea programată. În acelaşi timp, atât Schinner, cât şi Spence, renunţă la conceptul de variabilă intermediară şi elaborează teoriile lor numai în termeni de stimulenţi şi răspuns. Interpretarea fiziologică a lui Spence se găseşte sub influenţa pozitivismului logic al lui Carnap şi al studiului său despre ceea ce trebuie să fie psihologia cu adevărat „ştiinţifică".

Un alt exponent al acestei teorii matematice, aplicată numai comportamentului, nu şi trăirilor sale interioare, este Eysenck. Împreună cu Spence, el aşază bazele terapiei de conduită (Behaviortherapy, Verhaltenstherapie), însuşită şi de grupul de elevi ai lui Huli de la Universitatea Yale, în frunte cu Dollard, Mowrer, Sears, Howland, Miller etc. Noua terapie de conduită este opusul celei psihanalitice, bazată pe analiza calitativă a trăirilor interioare.

În contextul teoriei behavioriste propusă de Watson, la fel ca şi în acela al teoriei neobehavioriste, susţinută de Huli şi elevii săi,

procesul învăţării este studiat în raport cu triada încercării-erorii-reuşitei, susţinută de Thomdike, care alături de Pavlov, a deschis drumul acestor cercetări.

În contextul teoriei cibernetice a învăţării nou este modelul însuşi, o dată fiindcă explicarea procesului este transpusă în planul cognitiv, şi a doua oară deoarece termenii procesului sunt reprezentaţi prin informaţia corectă şi eronată. În plus intervine studiul acestui proces pe o seamă de modele, construite de om, care permit o mai bună elucidare a desfăşurării procesului şi a legilor sale.

Lui N. Wiener îi revine şi meritul de a fi descoperit legea conexiunii inverse, *feedback*, în care efectul, posterior prin definiţie, acţionează asupra informaţiei anterioare, care a declanşat procesul. În acest mod procesul învăţării nu se mai desfăşoară în termenii unei singure erori posibile, ci ai mai multora, corectate iterativ pe bază de acţiune retroactivă.

Alegerea informaţiilor bune de cele greşite pare a se conforma legii entropiei, aşa cum arată Shannon. Teoria comunicării şi aceea a deciziei din procesul acţiunii sunt în cea mai mare parte opera sa.

Teoria matematică a jocurilor este aplicată la interpretarea procesului de învăţare de Bush şi Mosteller. O aplicare a teoriei matematice a lanţurilor lui Markow la procesul învăţării este făcută de acad. Onicescu.

O prezentare sistematică a teoriei informaţiei asupra învăţării este făcută de Quastler. O prezentare asemănătoare pentru toate teoriile matematice asupra învăţării este făcută de Estes, dar el acordă o atenţie deosebită şi teoriilor logice, de ordin calitativ. Analiza cea mai cuprinzătoare a tuturor teoriilor asupra învăţării rămâne aceea a lui Hilgard.

8. Teoria ideo-reactivă a învăţării. O sinteză a teoriilor cognitive şi reactive asupra învăţării propune Piaget. Sinteza propusă este cu atât mai relevantă cu cât el se ocupă numai de învăţarea umană, în care triada încercării-erorii-reuşitei, alegerea informaţiilor, precum şi procesul înţelegerii, intervin nu numai pe plan empiric, perceptiv, ci şi pe plan mintal, în care apare şi ideea.

După judecata sa, separarea prea rigidă a celor două faze din procesul învăţării este artificială şi nu corespunde realităţii. Aceasta deoarece procesul învăţării este totdeauna şi cunoaştere şi reacţiune. Cunoaşterea condiţionează decizia la reacţiune, iar aceasta îşi spune şi ea cuvântul ei asupra cunoaşterii, pe care o verifică şi o îmbogăţeşte în acelaşi timp. Această interconexiune dintre cunoaştere şi reacţiune operează atât pe plan senzorial, cât şi pe plan abstract. De aceea Piaget propune teoria ideo-motorică a învăţării. Aceeaşi teorie este adoptată şi de J. Brunner, profesor la

Harvard, unul din numeroşii săi elevi. În susţinerea acestei teorii, la logica matematică J. Piaget şi elevii săi adaugă şi logica generală, cu caracter conţinutal, nu numai formal. De interpretarea dialectică însă nu se apropie decât în măsura în care ea este adoptată de Gonseth, iar faţă de teoria calitativă a semnificaţiilor şi direcţiilor lor de evoluţie păstrează rezerve.

9. Învăţarea la om. În timpul gestaţiei, precum şi în primul an de la naştere, copilul învaţă pe baza triadei încercare-eroare-reuşită, controlată de legea efectului şi întărită prin aceea a exerciţiului. Acţiunea lor se desfăşoară mai mult pe plan reactiv, deoarece mişcările primează. Începând cu anul doi, când la deprinderea mersului se adaugă şi limbajul, orizontul de cunoaştere al copilului este mult lărgit, iar procesul cognitiv devine tot aşa de important ca şi cel reactiv. În consecinţă, triada încercare-eroare-reuşită este tot mai mult transferată în planul

cognitiv al învăţării, de ordin informaţional. În acelaşi timp apar şi ideile, mijlocite de cuvânt. Copilul se adaptează astfel la situaţiile noi ale mediului nu numai pe plan real, în planul mişcărilor efective, ci şi pe plan mintal, în planul mişcărilor imaginare. La traducerea în practică se procedează numai pentru soluţia finală. În acest timp conduita să se aseamănă cu aceea a antropoidelor lui Koehler.

În actele de învăţare inteligentă, pe plan mintal, maimuţele valorifică însă numai experienţa lor personală. Copilul valorifică şi experienţa social-culturală, şi anume cu ajutorul limbajului.

În primul an de la naştere, dialogul dintre fiu şi mamă este mai puţin discursiv, căci el se desfăşoară prin gesturi şi zâmbet. Vorbirea apare doar după primul an şi ajunge să fie suficient de închegată numai înspre anul trei, când la vocabular se adaugă şi sintaxa. Că mama pricepe bucuria sau durerea copilului după expresia fe

Çei, nu numai după râs sau plâns, nu e greu de explicat, deoarece experienţa ei în prinderea expresiilor emoţionale este suficient de bogată. Dar în raporturile sale cu copilul, mama nu consumă un monolog, ci un dialog, în care participă şi copilul, care răspunde la afecţiunea ei. Ceea ce înseamnă că semnificaţia expresiilor emoţionale o prinde şi el, aşa cum arată Max Scheler în lucrarea sa, *Natura simpatiei.*

Dar în virtutea acestei simpatii sau simţiri reciproce copilul învaţă de la mamă o seamă de acţiuni noi nu numai prin intermediul cuvintelor, ci şi prin acela al procesului de *sugerare afectiva* şi *de imitaţie reactivă,* cu care copilul răspunde la sugestia mamei fără a mai trece prin triada încercării-erorii-reuşitei.

După părerea lui McDougall această reciprocitate dintre

sugestie şi imitaţie, care stă la baza învăţării directe şi imediate, fără intermediul triadei sau al cuvântului, pare a fi un mecanism înnăscut. El este, în orice caz, comun şi animalelor. Sugestia şi imitaţia par să fie dispozitive ereditare generale, care se declanşează la mai multe categorii de stimuli. Dar pentru ca întregirea reciprocă dintre imitaţie şi sugestie să se producă, între cele două persoane angajate în acest dialog fără cuvinte este neapărat nevoie să existe o stare emoţională de *simpatie.*

La această învăţare directă, pe bază de imitaţie, sugestie şi simpatie, la om se adaugă învăţarea directă prin cuvinte, care în cazul său joacă rolul principal.

La începuturile preistoriei umane simbolurile acustice, prin care se comunica conţinutul experienţei social-umane, erau foarte puţine. Există chiar şi azi limbi cu câteva sute de cuvinte mimai. Cu timpul însă numărul lor a crescut la mii şi apoi zeci de mii. Cu cuvintele de specialitate pe care le posedăm azi, avem peste un milion. Dar important nu este vocabularul, ci gramatica, recte compunerea sintactică a cuvintelor în propoziţii, după reguli bine definite, în care este considerată şi semnificaţia. Aceste posibilităţi de combinare sunt practic nelimitate.

Nu este mai puţin adevărat că, în discursul uman, nu recurgem totdeauna la argumentele logice din maieutica lui Socrate, dialogurile lui Platon sau ilogica lui Aristotel etc., ci procedăm şi la predarea directă *a* conţinuturilor de viaţă, pe care tânărul le acceptă în virtutea încrederii sale în părinţi şi şcoală.

În şcoala de azi, însă, copilul învaţă tot mai mult să judece, iar nu să accepte orice afirmaţie în virtutea principiului *magister dixit* din Evul Mediu. Însăşi mentalitatea noastră de azi este de altfel mai mult inductivă decât deductivă. În acelaşi timp apoi copilului nu-i mai revine numai sarcina de a-şi însuşi cunoştinţele din trecut,

ci şi pe aceea de a le dezvolta şi perfecţiona pe bază de cercetare proprie.

Inteligenţa

Binet, iar în continuare Stern şi Claparède, definesc inteligenţa ca *funcţiunea generală de adaptare la condiţiile noi ale mediului.*

Definiţia are două neajunsuri. Ea nu discriminează între inteligenţă şi învăţare, care e tot o funcţiune generală de adaptare la condiţiile noi ale mediului. Adaptarea la condiţiile noi ale vieţii, apoi, nu se realizează numai pe temeiul inteligenţei şi al învăţării, ci şi pe cel al organizării motivaţiei, reglată emotiv. Adaptarea cuprinde prin urmare, întreaga noastră conştiinţă şi conduită, deci şi caracterul şi emotivitatea, nu numai inteligenţa şi învăţarea, care constituie doar instrumentul de lumânare a drumului, dar nu şi de decizie a valorii pe care o fac caracterul şi emotivitatea.

În lumina cercetărilor de azi, deosebirea dintre inteligenţă şi învăţare pare a fi adusă de transpunerea triadei încercare-eroare-reuşită din planul real al mişcărilor în planul mintal al reprezentărilor şi ideilor. La temelia acestui transfer stă economia de timp şi efort, pe de o parte şi complexitatea problemelor, pe care inteligenţa este chemată să le rezolve, pe de altă parte. Dar această transpunere este numai o condiţie a inteligenţei, nu inteligenţa însăşi. Căci inteligenţa nu operează numai cu imagini şi simboluri, ci şi cu idei. Ea nu operează numai cu experienţa concretă, reprodusă mintal, ci şi cu sinteza ei raţională, abstractă, pe care o reprezintă noţiunea. În acest mod ea pătrunde acolo unde ochii nu mai văd şi descoperă cauze, pe care simţurile nu le mai prind. Inteligenţa nu este, aşadar, numai o transpunere a

triadei încercare-eroare-reuşită din planul concret al mişcărilor în planul mintal al reprezentărilor, ci şi o transpunere din planul concret al experienţei senzoriale în planul abstract al ideilor raţionale. Relaţiile dintre percepţii şi reprezentări stau sub semnul *asociaţiei*. Raporturile dintre idei stau sub imperiul *judecaţii*. Inteligenţa este, mai presus de orice, *puterea de judecata* a problemelor noi din viaţă.

Dar dacă transpunerea planului real al mişcărilor în planul mintal al reprezentărilor poate fi explicată numai prin dezvoltarea sistemului nervos, transpunerea planului concret al percepţiilor şi reprezentărilor în planul abstract al ideilor raţionale, supuse judecăţii, nu mai poate fi explicată numai biopsihic, ci şi psihosocial şi cultural. Ca atare, această transpunere nu este numai o procesualitate a individului, ci şi a societăţii, precum şi a culturii, care determină dialogul dintre individ şi societate.

Planul mintal al imaginilor concrete rămâne astfel *genul proxim* al învăţării şi inteligenţei. Planul abstract al ideilor raţionale, operate de judecată, constituie în schimb *diferenţa spec*ifică a inteligenţei.

Dar inteligenţa nu constituie un gen proxim numai cu învăţarea, ci ea îndeplineşte şi o *funcţiune comună* cu voinţa şi sentimentul. Adaptarea la noile condiţii ale vieţii depinde de toate, chiar dacă, dintre ele, inteligenţa este cea mai importantă.

Alături de acest rost comun al inteligenţei cu voinţa şi caracterul avem însă şi funcţiunile lor specifice. Inteligenţa este *instrumentul operativ de lumânare a drumurilor*. Voinţa, generată de caracter, este *motorul însuşi al adaptării*, precum şi *finalitatea ei*. Emoţiile şi sentimentele introduc *discriminarea de valoare dintre Bine şi Rău*, respectiv dintre adaptare, conservare şi dezvoltare biopsiho-socială şi culturală, pe de o parte, şi

neadaptare, neconservare şi regresiune biopsiho-socială şi culturală, pe de altă parte. Definiţia inteligenţei trebuie să cuprindă, aşadar, nu numai discriminarea comparativă dintre inteligenţă şi învăţare, ci şi discriminarea *analitică* dintre ea, voinţă şi caracter, cu indicarea funcţiunii ei proprii, particulare. Cu alte cuvinte, definiţia trebuie să precizeze atât *asemănările cu şi deosebirile de* învăţare, cât şi *interconexiunea* ei cu caracterul şi emotivitatea.

Viaţa însă nu este o structură statică în spaţiu, ci o dezvoltare în curgerea vremii. De aceea definiţia ei trebuie să cuprindă atât precizarea *fazei* de evoluţie, cât şi conexiunea logică dintre trecut, prezent şi viitor, respectiv cauză, scop şi efect. Triada mişcărilor din planul real este o învăţare biologică, iar aceea din planul mintal al imaginilor este o învăţare psihologică. Triada ideilor din noua etapă a inteligenţei este o judecată psiho-socială, în care educaţia şi instrucţia joacă un rol deosebit. Ea dă de fapt tiparele noastre de gândire de ordin logic şi matematic, aşa cum arată cercetările de epistemologie genetică ale lui Piaget şi ale şcolii sale.

În perspectiva acestei întreite determinări, de ordin extensiv, comprehensiv şi evolutiv

— Singura care satisface completitudinea – inteligenţa poate fi definită ca *funcţiunea cognitivă generală de rezolvare a problemelor noi din viaţă pe baza de judecată*. *Ea este astfel una cu puterea noastră de judecată în extensiune, comprehensiune fi evoluţie, ce duce la adevărul, pe care se întemeiază adaptarea noastră la condiţiile noi ale vieţii, cu scop de conservare şi mai ales de dezvoltare*.

Ca putere de judecată în extensiune, comprehensiune şi evoluţie, inteligenţa nu este însă numai un proces bio-psihic, ci şi unul bocial-cultural. Ereditatea ei bio-psihică stabileşte doar

funcţiunea ei, forma ei. Moştenirea social-culturală aduce *tiparele de gândire* şi conţinutul la care ele se aplică. De aceea no: nu gândim numai cu capul nostru, ci şi cu acela al societăţii din care facem parte, precum gândim şi cu epoca de cultură căreia îi aparţinem. Prin urmare, inteligenţa este atât un proces cognitiv de ordin intuitiv şi raţional în acelaşi timp, cât şi un proces biopsiho-social şi cultural, care se clădeşte pe învăţarea bio-psihică şi înfloreşte în judecata psiho-socială şi culturală.

Asupra naturii social-culturale a inteligenţei au insistat sociologii şi antropologii social-culturali. Unii, cum sunt Durkheim, Lévy Brühl şi Elsworth Faris, înclină să creadă că tiparele sociale ale gândirii sunt aproape totul. Dar acestea nu ne pot explica deosebirile dintre gradele de dezvoltare ale inteligenţei în una şi aceeaşi societate dintr-o epocă de cultură dată. De aceea alţii, care azi reprezintă majoritatea, susţin întregirea reciprocă dintre înzestrarea ereditară a inteligenţei, de ordin funcţional, formal, pe de o parte, şi moştenirea social-culturală, de conţinut, pe de altă parte.

Dar legile gândirii nu sunt cercetate numai în aspectul lor bio-psiho-social şi cultural, ci şi sub unghi logic şi matematic. Cu alte cuvinte este investigată nu numai varianţa condiţiei umane, ci şi invarianţa adevărului înspre care ea tinde să ajungă.

Spearman şi Thurstone, pe de altă parte, încearcă să determine pe cale de analiză factorială raportul dintre factorul general de inteligenţă, factorii de grup, de ordin verbal, social, tehnic etc., şi factorii specifici.

În opoziţie cu cercetările de analiză factorială sau de logică matematică asupra inteligenţei, de ordin mai mult cantitativ, formal, sunt cercetările de ordin logic calitativ, întreprinse de Koehler, Wertheimer, Koffka şi K. Levin, pe de o parte, şi de H.

Werner, pe de altă parte. Şcoala configuraţionistă a gândirii se găseşte sub influenţa teoriei semnificaţiilor şi a direcţiilor lor de evoluţie din fenomenologia lui Husserl. Cercetările lui

H. Werner se află sub influenţa gândirii simbolice, susţinută de E. Cassirer. Şcoala de la Würzburg a cercetat procesul gândirii mai mult sub unghiul logicii inductive şi deductive, pe de o parte, a logicii neokantiene, pe de altă parte. Legile dialectice sunt aplicate în mod consecvent de psihologii sovietici în frunte cu Rubinstein, Leontiev, Kostiuc, Galperin, Luria etc.

I. Reflectarea pasivă şi activă. La temelia cunoaşterii, operată de învăţare sau inteligenţă, stă reflectarea pasivă şi activă a lumii în simţuri şi minte.

În reflectarea pasivă stimulul este aproape totul, iar senzaţia nu face decât să-l *reproducă* din planul extern al lumii în planul intern al minţii.

În reflectarea activă accentul cade pe planul mintal, în aşa fel, încât reflectarea nu e numai o *imprimare* a senzaţiilor, ci şi o *selecţie* a lor, o *amplificare* şi *diminuare* a lor, şi mai ales o *codificare* a lor. De aceea, cunoaşterea nu este numai un efect al excitaţiei, ci şi un produs al *senzaţiei*, precum şi un rod al inteligenţei, aşa cum arată Cantril şi Ittelson.

În adevăr, din mulţimea excitaţiilor care vin din mediul înconjurător, noi nu prindem decât pe acelea care interesează adaptarea noastră la lume. Razele infraroşii le trăim ca o senzaţie de căldură, pe cele dintre roşu şi violet le apercepem ca senzaţii de culoare, iar undele ultraviolete au doar efecte biochimice asupra noastră.

Acest proces de selecţie şi codificare, în general nu înseamnă o ieşire din legile naturii, ci doar o legitate mai complexă, simultan psihologică, biochimică şi biofizică, precum şi psiho-socială şi

culturală. În toate cazurile, *echivalenţa* dintre stimul şi senzaţie este păstrată deoarece la una şi aceeaşi excitaţie noi răspundem cu una şi aceeaşi senzaţie. Principiul echivalenţei este păstrat şi în cazurile de amplificare şi diminuare a excitaţiei de către senzaţie, dar raportul dintre ele nu mai este de egalitate aritmetică, ci de funcţiune logaritmică, întrucât la creşterea excitaţiei în progresie geometrică noi avem tendinţa de a răspunde numai cu o creştere a senzaţiei în progresie aritmetică, în cazuri speciale, de pericol sau de bucurie, diminuarea poate fi înlocuită cu amplificarea.

Senzaţiile reproduc nu numai *obiectualitatea* fenomenelor, ci şi *relaţionalitatea* acestora, pe oare se clădeşte conceptul de structură. De aceea, alături de identitatea obiectuală dintre obieot şi imaginea din minte a acestuia, avem şi identitatea sa relaţională sau *izomorfitatea*. Este cazul să observăm că, din acest punct de vedere, reflectarea este mai deplină, deoarece în izomorfitate procesul de codificare nu intervine. Sub acest unghi, senzaţia este intuiţia directă a „lucrului în sine”. Kant a contestat acest proces. De fapt însă procesul există, dar celebrul filosof l-a cercetat numai sub unghiul varianţei obiectuale, nu şi sub acela al invarianţei sale relaţionale. În ceea ce priveşte obiectualitatea însăşi este apoi cazul să observăm că procesul de codificare nu falsifică reproducerea, oi doar o face mai eficientă sub unghiul eficienţei acţiunii.

Noi nu reflectăm însă numai *obiecte* şi *relaţii*, ci şi *procese*. Ritmul unei melodii ilustrează această procesualitate, aşa cum a arătat Ehrenfels.

2. Reflectarea senzorială şi raţională. Dar reflectarea obiectivă a lumii nu este efectuaită numai pe calea senzaţiilor, pe care cunoaşterea empirică se întemeiază, ci şi pe calea raţională a ideilor, operate de judecată. Pentru a descifra tainele acestei noi

reflectări, la legitatea biologică şi psihologică a simţurilor trebuie să adăugăm legitatea social-culturală a persoanei şi a comunităţii în care ea trăieşte, legitate care este prezentă atât în structura ideilor, cât şi în lanţul judecăţilor.

Reacţiunile copilului în primele zile sunt doar acelea de plâns, determinate mai mult de stimuli interni decât externi, aşa cum au arătat Pratt şi Gesell. După câteva zile însă copilul este în stare să urmărească cu ochii mişcarea luminării aprinsă în întunericul nopţii. Este greu de presupus că el apercepe lumina aşa cum o vedem noi, dar există toată probabilitatea, cum spune Koehler, că el face discriminarea dintre *figura* luminii şi *fondul* întunericului, din care ea se desprinde. După părerea sa, de altfel, primul act de reflectare a lumii în minte începe cu această discriminare elementară. Ulterior copilul introduce noi discriminări de figură şi fond, recte părţi şi întreg, atât în cazul figurii originare, cât şi în cazul fondului originar. De aceea atât actul percepţiei, cât şi procesualitatea sa, trebuie interpretate nu numai în perspectiva obiectuală a fondului şi a figurii, ci şi în aceea a relaţionalităţii lor. Raportul dintre figură şi fond este astfel tot aşa de important ca şi obiectualitatea lor, luată separat.

Dar atât obiectualitatea lor, cât şi relaţionalitatea lor, sunt, în această etapă a dezvoltării, de ordin empiric, deci senzorial şi perceptiv, iar nu abstract şi raţional. De o întrudere a judecăţii în primele acte de percepţie nu poate fi vorba. Primele acte de percepţie sunt difuze, aşa încât ele nu asigură o reflectare clară, precisă şi distinctă. Totuşi, noi reflectăm de la început structuri, deci obiectualitate cu relaţionalitate, nu obiecttualitate simplă. Prin urmare, în opoziţie cu Kant, nu categoriile noastre de gândire introduc ordinea în lume, ci simţurile noastre o prind ca aitare.

În momentul însă când percepţiiile au ajuns la contururi clare,

precise şi distincte, iar copilul de doi sau trei ani este în stare să facă şi o judecată, afirmând, de pildă, că un luau este mai mare decât altul, în acel moment relaţia pe care el o stabileşte nu mai este *implicitaf* ci *explicita*. Prin aceasta ea inu mai este perceptivă, ci devine şi raţională. De asemenea, ea devine şi socialculturală, nu numai biologică şi psihologică, în adevăr, în această judecată comparativă apare nu numai *limbajul*, care e un produs social-uman, ci şi *scara* ce stabileşte ordinea mărimilor şi în al cărei *sistem* copilul emite judecăţile sale comparative. La rândul său, limbajul nu mai este compus numai din sunete onomatopeice sau expresii emoţionale, ci şi din cuvinte cu valoare de simbol reprezentativ şi cu caracter social. Prin ele, ca şi prin frazele în care ele sunt cuprinse, se varsă în mintea copilului întreaga experienţă social-culturală a omenirii împreună cu tiparele ei de gândire.

3. Drumurile adevărului. Trecerea de la cunoaşterea empirică la cea raţională se face pe ’trei căi. Una este aceea a *comparaţiei* singularelor sub unghiul *asemănărilor* şi *deosebirilor* dintre ele. A doua este aceea a *analizei* şi *sintezei*, care stabileşte *rostul* părţilor în întreg şi al întregului în lume. A treia este aceea a legăturii dintre *precedent* şi *consecvent*, respectiv *cauză*, *scop* şi efect, cu indicarea *direcţiei de dezvoltare*.

Pentru a stabili dacă o persoană este înaltă sau scundă, inteligentă sau mai puţin inteligentă, de caracter sau fără caracter, trebuie să o comparăm cu semenii ei, pentru a preciza dacă în cadrul variaţiei umane ea are o poziţie superioară, medie sau inferioară. Variaţia populaţiei este sistemul de referinţă, iar unităţile de variaţie, cum sunt notele şcolare, de pildă, sunt unităţile etalon.

Dar acest studiu, al variaţiei umane, poate fi făcut în două

feluri. Unul este acela al ordinii de clase din logica lui Aristotel, care operează numai în termeni globali, de atribute care există sau nu există. Omul, de exemplu, este un animal social. Animalul defineşte genul, iar socialul specia. Ca animal mamifer el face parte din clasa vertebratelor, care clasă, la rândul ei, face parte din regnul animal. Regnul animal împreună cu cel vegetal constituie fiinţele vii, alături de care sunt obiectele fizice. Numărul exprimă locaţia lor în spaţiu, indiferent de ce sunt ele. În acest mod stabilim o primă ordine în lume. Dar această ordine de clase nu diferenţiază singularele din una şi aceeaşi clasă. În acest mod nu putem pricepe de ce Socrate a fost trimis la moarte, deoarece animal social şi raţional era şi el, ca toţi semenii săi. Dim acest motiv, în ştiinţa contemporană ne ocupăm şi cu gradele de dezvoltare a atribuitelor în una şi aceeaşi specie. Ele sunt exprimate cu ajutorul curbelor de variaţie. Aceasta este cea de a doua cale de studiere a variaţiei din extensiunea singularelor.

Oamenii sunt muritori, *Socrate e om*, *Socrate e muritor*. Ceea ce ştim despre clasă, ştim şi despre fiecare singular în parte. Noul adevăr este deductiv deoarece procedează de la specie la singular.

Socrate e muritor, *Dar* // *ceilalţi oameni sunt muritori*, *Prin urmare toţi oamenii sunt muritori*. Raţionamentul, de această dată, este inductiv. Ceea ce ştim despre un singular, ştim despre mai multe şi în final despre toate.

Noul adevăr din concluzie este obţinut în ambele cazuri prin raţionament. El izvorăşte din cunoaşterea raţională, nu din cea empirică. În raţionamentul inductiv el este obţinut pe bază de *generalizare*, iar în cel deductiv pe temei de *determinare*.

Lucrurile se petrec în mod asemănător în curba de variaţie. Construirea ei este o operaţie inductivă, deoarece mergem de la singulare la curbă. Afirmaţia că, în cadrul unei curbe de variaţie

dată o persoană are nota 3 sau 4, nu mai este însă un raţionament deductiv, ci un *diagnostic* al poziţiei individului respectiv în sistemul de referinţă, pe care curba de variaţie îl reprezintă. Este apoi cazul să observăm că în cadrul curbei de variaţie nu mai operăm cu identitate sau asemănare perfectă, ci numai cu asemănări mai mari sau mai mici, adică cu grade de identitate. Identitatea completă exclude terţiul, deoarece omul nu poate fi om şi lup în acelaşi timp. Identitatea parţială sau asemănarea simplă nu mai exclude terţiul, deoarece gradele de inteligenţă sunt infinite la număr.

Dar curba de variaţie determină numai gradele de dezvoltare ale unui atribut sau altul. Ea nu determină toate atributele şi lasă afară structura lor. De aceea pentru a cunoaşte individuaţia însăşi – pe care Aristotel o lăsase în afara ştiinţei – este nevoie să procedăm la determinarea ei pe bază de *analiza* şi *sinteză*, operată cu principiul *interconexiunii*. Determinarea este analitică atunci când judecăm întregul prin părţile sale, privind obiectualitatea şi relaţionalitatea lor. Determinarea este sintetică atunci când procedăm invers şi studiem părţile prin întreg, anume prin acţiunea sa asupra lor. Atunci când judecăm întregul prin părţi facem un proces de *universalizare*. Cuvântul vine de la Universul însuşi, care e întregul suprem. Atunci când judecăm părţile prin întreg, facem un proces de *particularizare*. În primul caz ceea ce ştim despre părţi aplicăm în parte şi întregului. În al doilea caz aplicăm părţilor ceea ce ştim despre întreg. Un proces de inferenţă raţională avem în ambele cazuri, dar inferenţa nu este obţinută pe bază de identitate şi asemănare, ci pe bază de *interconexiune*, care e de fapt o conexiune logică, cu înţeles. Interconexiunea, evident, poate fi aplicată şi contrariilor ce se atrag.

Este cazul să observăm că drumul de la percepţia senzorială

la idee, care trece prin *particularizare* şi *universalizare*, în virtutea interconexiunii logice, este mult mai relevant, ca valoare de adevăr, decât drumul care trece de la singular la specie şi invers, pe bază de *generalizare* şi *determinare*. De aceea, legile dialectice, cărora interconexiunea li se supune, sunt mult mai relevante, ca valoare de adevăr, decât principiile logice, clădite pe asemănare şi deosebire. De fapt, ordinea şi legitatea în dezvoltarea lumii, deci Logosul ei, înseamnă în primul rând legătură cu înţeles, nu simplă asemănare.

Nu mai puţin adevărat este însă faptul că, pentru a obţine completitudinea de determinare în spaţiu, trebuie să recurgem la ambele determinări, deoarece ele nu sunt identice, dar nici nu se exclud, ci se întregesc reciproc. În raport cu semenii săi un individ are inima normală. El este însă mai dezvoltat fizic. În consecinţă, sub unghiul comprehensiunii sale corporale, inima sa e mică. De aceea normalitatea de dezvoltare a inimii trebuie determinată atât extensiv, prin *comparaţie* cu alţii, cât şi intensiv sau comprehensiv, prin raportare *analitică* la corp.

Dar fiinţa umană, la fel ca oricare alta, nu este numai un singular cu o comprehensiune dată, ci şi o structură în evoluţie. De aceea ea trebuie determinată nu numai în spaţiu, ci şi în timp. La temelia acestei determinări stă curba de evoluţie, pe de o parte, şi conexiunea dintre cauză, scop şi efect, pe de altă parte.

Dacă un ins este inteligent de la 5 la 10 ani, atunci el va rămâne inteligent şi de la 10 la 20 ani şi aşa mai departe. Judecata e formulată pe bază de asemănare în timp.

Dacă în faţa unei situaţii sociale date în sul răspunde în mod onest, aitunci am motive să cred că în faţa aceleiaşi situaţii, altă dată, el va răspunde tot cinstit, deoarece aceasta este legătura sa dintre cauză şi efect ori scop şi efect. Judecata e formulată pe bază

de conexiune logică în timp.

Dacă legătura dintre cauză, scop şi efect o judec şi în raport cu curba sa de dezvol tare, atunci pot stabili şi *direcţia sa de evoluţie*.

În acest mod, determinarea din evoluţie este de fapt o *dezvoltare* a determinărilor din extensiune şi comprehensiune şi nu o *repetare* a lor, cum s-a crezut la început. Ea operează de la clipă la întreaga curbă a vieţii şi de la curba vieţii deja consumată la clipa prezentă sau oricare altă clipă viitoare. Ea ne explică saltul calitativ şi precizează direcţia sa de evoluţie. Ea este un proces de *eternizare* şi *momentualizare* în raport cu trecutul şi viitorul, prin care interpretăm prezentul. La fel ca şi determinarea din extensiune şi comprehensiune, ea este o cunoştinţă inferată pe bază de argument raţional, şi nu o cunoştinţă concretă, bazată pe intuiţia directa. De ordin perceptiv.

Dar atât determinarea singularelor din extensiune, pe bază de comparaţie, în termeni de deosebiri şi asemănări, cât şi determinarea din comprehensiunea singularului însuşi, pe baza de analiză şi sinteză, în termeni de interconexiune, precum şi determinarea din evoluţie, pe bază de conexiune cauzală şi prospectivă, cu indicarea direcţiei de evoluţie, pot fi logice şi matematice.

Determinarea matematică operează numai în generalitate, universalitate şi eternitate. Ea se ocupă astfel numai cu locaţiile punctuale pure din aritmetică, cu dimensiunea pură din geometrie şi cu durata pură din mecanică, care nu au nici individuaţie, nici cauzalitate proprie sau particulară şi nici salt calitativ.

Este cazul să observăm că, în atari condiţii, însăşi conexiunea poate fi exprimată în termeni de *egalitate*, care este o identitate golită de orice conţinut calitativ. Dar în acest caz, fiecare din cele

trei determinări poate fi redusă la una singură, deoarece deosebirea dintre ele, deci individuaţia lor, ajunge să fie nulă. Aşa, de pildă, determinarea din extensiune nu face decât să distribuie atributele adunate în comprehensiune şi invers. Ca atare, cele două determinări sunt procese reversibile. Omul este individuaţie, plus socialitate şi raţionalitate, plus mamifer, vertebrat, fiinţă vie, obiect, număr. Aceasta e determinarea din comprehensiune. Insul e definit numai prin individuaţie, specia umană numai prin socialitate şi raţionalitate, genul mamifer numai prin naştere, iar numărul numai prin locaţia punctuală pură. Aceasta e determinarea din extensiune. Atributele sunt aceleaşi în ambele cazuri, dar determinarea din comprehensiune le adună, iar cea din extensiune le distribuie. Cât priveşte determinarea din timp, ea le repetă. Prin urmare o singură determinare ajunge, indiferent care. De aci şi tendinţa de elaborare axiomatică a matematicii, precum şi a logicii matematice, în care discriminarea dintre egalitate şi interconexiune, ca şi aceea dintre determinarea extensivă, comprehensivă şi evolutivă, este irelevantă.

Nu mai puţin adevărat este însă că această supremă plutire în generalitate, universalitate şi eternitate, luate ca trei feţe ale uncia şi aceleiaşi ordini, aduce o seamă de indeterminări care fac imposibilă însăşi axiomatizarea deplină a matematicii, aşa cum arată teorema lui Gödel.

La determinarea extensivă, comprehensivă şi eternă sub semnul generalităţii, universalităţii şi eternităţii depline, cu care se ocupă matematica, determinarea logică adaugă şi determinarea de individuaţie, particularitate şi de salt calitativ, ce se întregesc reciproc cu generalitatea, universalitatea şi eternitatea. La determinarea formală a lumii ca adaugă astfel şi pe cea conţinutală sau materială. De aceea, logica generală nu este numai o disciplină

formală, ci şi una conţinutală. Ea este, anume, instrumentul operativ de determinare a întregirii reciproce dintre generalitate şi individuaţie, a interconexiunii dintre particularitate şi universalitate, precum şi a conexiunii dintre cauză, scop şi efect, cu indicarea direcţiei de dezvoltare. Ea operează astfel nu numai cu asemănările, ci şi cu deosebirile; nu numai cu interconexiunea formală, lipsită de semnificaţie, ci şi cu cea conţinutală, plină de semnificaţie; nu numai cu succesiunea, ci şi cu saltul calitativ şi direcţia sa de evoluţie. Ea realizează astfel atât *exactitatea*, cât şi *validitatea* şi este lipsită de orice contradicţie, chiar dacă este departe de operativitatea perfectă a cunoaşterii inferate.

La orizontul îngust al cunoaşterii empirice, bazată pe simţuri şi pe care s-a întemeiat ştiinţa antică, lumea a fost apercepută ca o *totalitate* de fiinţe şi obiecte. În atari condiţii, ordinea şi legitatea în dezvoltare a lumii au fost sesizate numai sub unghiul *ordinii de clase*, ordine elaborată pe bază de *asemănări* şi *deosebiri*. Determinarea din comprehensiune nu făcea decât să adune atributele distribuite în extensiune. Cât priveşte determinarea din curgerea vremii, ea pur şi simplu lipsea, deoarece timpul repeta spaţiul, fiind un atribut al său.

La orizontul înmiit lărgit al cunoaşterii contemporane bazate pe instrumentai experimental cu interpretare logică şi matematică adecvată, lumea apare ca o *totalitate* cu un *tot* în *dezvoltare*, în care *toate se leagă*, asemănările însele derivând din această legătură. În consecinţă, determinarea este atât în extensiune, cât şi în comprehensiune, precum şd în dezvoltare; cele trei determinări se întregesc reciproc.

Aşadar, inteligenţa nu este numai puterea de judecată, ci ţuterea de apercepţie fi interpretare a lumii sub unghiul ordinii fi legităţii ei în dezvoltare, operată cu ajutorul instrumentului logic fi

matematic.

Este – cum am spus – meritul lui Piaget de a fi interpretat inteligenţa nu numai sub unghi biologic şi psihologic, ci şi sub unghi sociologic şi antropologic, precum şi din punot de vedere logic şi matematic. El a valorificat însă numai instrumentul logic-matematic, efectuând mai puţine intruderi în cel logic general.

Faţă de teoria semnificaţiilor şi a direcţiilor lor de evoluţie din fenomenologie, Piaget păstrează rezerve, iar de dialectică se apropie numai sub unghiul interpretării date de către Gonseth. De aceea, completitudinea de determinare a inteligenţei nu o realizează nici el.

În schimb, Koehler a valorificat din plin teoria semnificaţiilor şi a direcţiilor lor de evoluţie, dar de interpretarea lor dialectică nu s-a apropiat nici el îndeajuns.

Azi sunt aduse în câmpul cercetărilor experimentale cu înregistrare şi interpretare metrică şi semnificaţiile. Meritul de a fi inaugurat aceste cercetări îi revine lui Osgood şi colaboratorilor să-i.

4. Funcţiunile inteligenţei. Cunoaşterea lumii ca reflectare obiectivă perceptivă constituie baza operaţiilor inteligenţei. Operarea asupra ei înseamnă lărgirea orizontului de cunoaştere şi adâncirea interpretării sale. Lărgirea orizontului este efectuată prin faptul că la cunoaşterea din locul şi momentul dat sunt adăugate cunoştinţele din trecut şi noile cunoştinţe de ordin raţional, ce rezultă din inducţie şi deducţie, analiză şi sinteză, conexiune cauzală şi prospectivă. Adâncirea interpretării este mijlocită de tiparele logice şi matematice, ca şi de cele elaborate psiho-social şi cultural. În consecinţă, formele şi categoriile de cunoaştere nu vin „gata făcute” de la naştere, cum credea Kant, ci ele sunt produsul educaţiei şi instrucţiei în societate, în care odată

cu experienţa omenirii sunt *predate* şi tiparele logice şi matematice de gândire.

Percepţia, în schimb, este mai mult produsul maturizării decât al învăţării. Dar ea nu este o simplă *totalitate* de senzaţii, ci o configuraţie, *Gestalt*, deci *o unitate* în *multiplicitate*, chiar dacă integrarea părţilor în întreg la început lasă mult de dorit. Este cu deosebire meritul lui Wertheimer şi Koehler de a fi făcut dovada acestei naturi structurale a percepţiei. Structuralizarea mai deplină a percepţiilor va fi opera *diferenţierii* şi *integrării* pe care o va aduce creşterea.

În structurarea interioară a *figurii*, pe de o parte, şi a *fondului*, pe de altă parte, precum şi a raportului dintre ele, intervine, evident, şi *memoria*, care valorifică experienţa trecutului în slujba prezentului. De asemenea intervin diversele *asocieri* şi *disocieri*, pe care *diferenţierea* şi *integrarea* câmpului perceptiv se întemeiază. Evoluţia percepţiei înspre configuraţia optimă este astfel produsul mai multor funcţiuni. Ea este, de fapt, rodul tuturor funcţiunilor intelectuale ded al întregului intelect.

Cu timpul, anume atunci când apare gândirea însăşi, intervine şi judecarea percepţiei, în final, în actul percepţiei se reflectă însăşi concepţia noastră despre lume şi viaţă. La raporturile obiective dintre parte şi întreg, apoi dintre întreg şi lume, adăugăm astfel raporturile subiective, ce nasc din existenţa noastră în lume.

În ceea ce priveşte memoria, ea nu e numai *mecanică*, ci şi *logică*. În adevăr, ea nu înseamnă numai păstrarea cât mai fidelă a urmelor, cu scop de reproducere a trăirilor, ci şi valorificarea experienţei trecute în slujba celei prezente. Din aceste motive imaginile din minte nu sunt o simplă *totalitate*, ci *o totalitate cu un tot*, care constituie concepţia noastră despre lume şi viaţă. Imaginile nu sunt juxtapuse, ci intrapuse. Ele sunt *părţi într-un*

întreg. Acest întreg, la rândul său, nu este numai produsul asociaţiilor, ci şi al gândirii, precum şi al imaginaţiei, care deschide noi drumuri gândirii. El are apoi un cuvânt de spus asupra părţilor sale. De aceea evoluţia sa nu înseamnă numai *asociere* şi *combinare*, ci şi *disociere* şi *diferenţiere*.

Din aceste motive, Semon şi Rignano au dreptate atunci când aşază memoria la temelia sentimentului de identitate cu noi înşine. Cu observaţia însă că în această identitate nu apare numai corpul, ci apar şi amintirile psihologice, ca şi cele sociale, legate de rolul nostru în comunitate.

În concertul amintirilor, pe care se clădeşte identitatea, nu apar însă numai aduceri aminte pozitive, ci şi negative. Amintirile plăcute, care au însemnat un pas pozitiv în adaptarea, conservarea şi dezvoltarea noastră, sunt păstrate mai bine. În schimb, cele negative se estompează cu timpul. Alteori le aruncăm în subsolul inconştientului, aşa cum arată Freud. În acest mod, legea bunei configuraţii nu se aplică numai *diferenţial*, în raport cu diversele amintiri, luate separat, ci ea se aplică şi *integral*, în raport cu organizarea tuturor în concepţia noastră despre lume şi viaţă. Dar această organizare nu este numai sub imperiul inteligenţei, ci şi al factorilor emotivi şi moitivaţionali. De aceea organizarea concepţiei noastre despre lume şi viaţă nu este numai o operă de logică raţională, ci şi de logică afectivă, volitivă. Ea e o logică a întregii noastre vieţi, în care un cuvânt de spus are şi societatea, precum şi cultura. O societate destrămată, lipsită de o concepţie de viaţă bine închegată, descompune individul însuşi.

Memoria, deci, nu este numai analitică şi diferenţială, ci şi sintetică. Ea nu e numai obiectuală, ci şi relaţională. Ea nu e numai un proces intelectual, ci şi unul emotiv şi motivaţional. Ea nu e numai o logică raţională, ci şi una emotivă şi volitivă. Ea nu e

numai un proces bio-psihic, ci şi unul social-cultural. Ea este o funcţiune a întregii condiţii umane.

Asociaţia însăşi, judecată în această lumină, nu mai este o simplă conexiune între două sau mai multe reprezentări juxtapuse, cum au crezut în trecut Ebbinghaus şi G. E. Muller, iar în zilele noastre Guthrie, ci o relaţie între parte şi întreg, ca şi o legătură între trecut, prezent şi viitor. Prin urmare, ea este o relaţie orizontală, integrată vertical şi dezvoltată longitudinal, aşa cum Piaget, pe de o parte, şi H. Werner, pe de altă parte, arată în psihologia evolutivă a gândirii.

De asemenea, ea nu este atât o legătură de *contiguitate* şi *succesiune*, cât una de *înţeles* şi *direcţie de evoluţie*, aşa cum susţin Wertheimer şi Koehler. Semnificaţia acestor asociaţii logice apare atât în interiorul *figurii*, cât şi în raportul dintre ea şi *fond*, precum şi în *evoluţia* lor. Semnificaţiile şi direcţiile lor de evoluţie reprezintă astfel însăşi *urzeala* viziunii noastre despre lume, ce dă multiplicităţii imaginilor şi ideilor o unitate, cu continuitate în discontinuitatea inevitabilă a salturilor calitative, pe care se bazează evoluţia.

Dar, în această perspectivă a întregului în dezvoltare, asociaţia nu mai este singurul proces de organizare, ea mergând mână în mâna cu *disociaţia*, cu care se întregeşte reciproc. În adevăr, evoluţia structurii noastre mintale nu se bazează numai pe *integrarea* părţilor în întreg, ci şi pe *diferenţierea* întregului în părţi. Este meritul şcolii configuraţioniste de a fi scos la lumină acest adevăr, asupra căruia insistă în mod deosebit şi Meili. În asociaţie, rolul prim îl are acţiunea de la parte la întreg. În disociaţie, acest rol revine întregului. Huli şi Schinner văd numai asociaţia, pe care o studiază cu ajutorul logicii matematice. Koehler şi Wertheimer au aperceput şi diferenţierea. La

interpretarea psihologică dată de aceştia, K. Lewin adaugă şi pe cea social-culturală. Interpretarea afaziei soldaţilor din primul război mondial, făcută de K. Goldstein, are aceeaşi natură. La concluzii asemănătoare ajunge şi Head, căruia îi datorăm cea de a doua lucrare de seamă asupra afaziilor.

Întregirea reciprocă dintre asociere şi disociere este prezentă şi în interpretarea dialectică a lui Vâgotski.

De aceeaşi interpretare se apropie şi Ch. Spearman, C. Burt, şcoala engleză în general, susţinută pe bază de analiză factorială, ca şi Lashley şi colaboratorii săi, care se bazează pe studiul looalizărilor cerebrale.

După Cantril şi Ittelson această întregire reciprocă dintre asociere şi disociere funcţionează sub semnul *tranzacţiilor* dintre individ şi lume.

Dar întregirea reciprocă dintre asociere şi disociere nu este numai *repetitiva*, ci şi creatoare, aşa cum au arătat Ribot, K. Biihler şi Dunker. Noile asocieri şi disocieri creative sunt operate de imaginaţia ce le anticipează şi apoi de gândirea ce le verifică. Ele nu sunt bazate numai pe principiile logice şi matematice de identitate şi egalitate, ci şi pe legile dialectice de interconexiune în spaţiu şi timp, cu semnificaţie şi direcţie de evoluţie. Ele, de asemenea, nu sunt numai procese intelectuale, ci şi procese emotive şi voliţionale.

Rolul fanteziei în procesele creatoare ale inteligenţei este deosebit de important, deoarece orice act de judecată începe prin a fi o ipoteză şi devine un adevăr numai la urmă, după verificarea pe care o face gândirea. Triada încercare-eroare-reuşită este prezentă şi în acest proces. Dar încercarea apare mai mult în fantezie, iar eliminarea erorii şi stabilirea adevărului revine gândirii.

Imaginaţia este aventura noastră în necunoscut. Ea nu pleacă

însă de la nimic, ci de la cunoaşterea şi organizarea minţii noastre. Ea încearcă, de fapt, o nouă lărgire a orizontului de cunoaştere şi o nouă adâncire a interpretării sale. Ca atare, ea nu este numai o discontinuitate faţă de trecut, ci şi o continuitate. Ea e declanşată de o nevoie de cunoaştere, pe care gândirea nu a putut-o rezolva încă. Ea este o nouă ipoteză, pe care gândirea urmează să o verifice atât sub unghi teoretic, cât şi practic. Asupra acestei funcţiuni insistă atât C. Burt, Thurstone, Meili etc., cât şi Getsels şi Jackson, Barron etc.

Imaginaţia, de asemenea, nu este numai un proces individual, ci şi unul social-cultural. Ea nu este numai un proces intelectual, ci şi unul emotiv şi volitiv. Ea nu este numai un proces care funcţionează în stare de trezie, ci şi unul la care participă şi activitatea din inconştient. Gândirea, în schimb, introduce operaţiile logice şi matematice, cu ajutorul cărora se realizează verificarea ei.

Dar imaginaţia şi inteligenţa nu sunt nicicând desprinse de cunoaşterea senzorială, cum s-a crezut în trecut. Ideile sunt doar sinteza percepţiilor şi reprezentărilor, nu o lume aparte, cum au socotit Platon şi Evul Mediu. Raţionalitatea abstractă se întregeşte cu percepţia concretă şi nu o contrazice. Cât priveşte asocierea şi disocierea, pe de o parte, imaginaţia şi gândirea, pe de altă parte, ele sunt funcţiunile de bază ale inteligenţei, iar memoria este condiţia lor. Scopul final al inteligenţei rămâne lărgirea de orizont a cunoaşterii şi adâncirea interpretării ei sau inventivitatea creatoare, cum a spus K. Biihler. Imaginaţia anticipează adevărul, pe care gândirea îl verifică şi îl acreditează, adăugând la experienţa individuală a persoanei şi moştenirea socială a culturii, cu tiparele ei logice şi matematice.

5. Operaţiile logice şi matematice ale gândirii. Discriminarea

diverselor mărimi, precum şi a relaţiilor lor cantitative, intervine şi în operaţiile inteligente ale maimuţelor, studiate de Koehler. Tot în cadrul acestor operaţii intervine şi deosebirea dintre configuraţia bună şi cea greşită. Aceeaşi situaţie o găsim la copilul de până la trei ani. Dar în toate aceste cazuri operaţiile mentale se desfăşoară numai în planul perceptiv, iar generalizarea lor în reguli lipseşte.

Regulile apar, la copil, în şcoală. La început apar regulile aritmetice, cu timpul apar şi cele logice, anume acelea ale ordinii de clase. Conturarea şi întrebuinţarea lor explicită apar numai după 10 – 12 ani, aşa cum arată Piaget.

Cercetarea proceselor gândirii sub unghiul operaţiilor logice a fost inaugurată de şcoala de la Würzburg, în frunte cu Kiilpe, Biihler şi Messer, cărora li se asociază apoi şi Ach. Cercetările lor au fost făcute însă numai sub unghiul logicii clasice şi ele au arătat că importantă în procesul gândirii nu este atât imaginea sau ideea, ci legătura dintre ele. Prin urmare *funcţiunea* este mai importantă decât *conţinutul*. *Relaţionalitatea* şi *procesualitatea* trag mai greu în cumpănă decât obiectualitatea ideii sau imaginii. După judecata lui Biihler şi Ach există chiar acte de gândire fără imagini. Aceeaşi teză a fost susţinută şi de Binet, independent de cercetările de la Würzburg. S-a invocat drept argument trăirea emotivă, concretizată în momentul… Aha”, care ar caracteriza prinderea relaţiilor cu înţeles. Asupra acestor trăiri emotive prezente în procesul gândirii insistă şi Krueger. Dar atari trăiri sunt mai mult coloraturi ale gândirii decât însăşi procesualitatea ei.

La studiul gândirii sub unghiul logicii generale, J. Piaget şi colaboratorii săi adaugă şi studiul ei sub unghiul logicii matematice, oferind astfel cea mai vastă şi aprofundată cercetare a gândirii sub unghi psihologic, social şi logico-matematic. În cadrul acestor cercetări de epistemologie genetică sunt abordate atât

relaţia dintre *cvoţietate* şi *cvantitate*, pe care se bazează aritmetica şi geometria, cât şi formarea noţiunilor de *spaţiu*, *timp* şi *număr* la copii. Sub unghiul identităţii lor obiectuale, aceste noţiuni variază şi par deosebite de acelea ale omului adult. Sub unghiul identităţii lor relaţionale, identitate materializată în conceptul de izomorfism, ele sunt aproximativ aceleaşi.

Koehler a aperceput prinderea semnificaţiilor din procesul gândirii numai sub unghiul configuraţiei în care ele apar. La fel a înclinat să le vadă şi Biihler. Piaget, în schimb, le sesizează atât sub unghiul sintetic al întregului cât şi sub cel analitic al părţilor, afirmând întregirea lor reciprocă. Aproximativ aşa le-a văzut şi Binet.

Una cu alta însă, gândirea matematică rămâne sub semnul caracterului ei *analitic*, în virtutea căruia întregul este explicat prin părţi. Această interpretare analitică a ordinii şi legităţii în dezvoltare a structurilor matematice caracterizează şi teoria mulţimilor, elaborată de Cantor.

În acest mod, matematica este instrumentul de cercetare şi interpretare a varianţei calitative în termeni de invarianţă cantitativă. Numărul corpurilor din natură este foarte mare, dar *varietatea* lor poate fi determinată prin numărul redus al celor patru elemente componente, cum a spus Empedocle. După judecata lui Whitehead, cu această interpretare cantitativă a început ştiinţa însăşi.

Dar această interpretare nu este unică. În cazul condiţiei umane înregistrăm şi interpretarea opusă, în care varietatea cantitativă a manifestărilor este interpretată prin invarianţa calitativă a idealului de viaţă. Ea este operată cu ajutorul logicii propriu-zise.

Pentru a ilustra această gândire de ordin logic să luăm un

exemplu concret. O tânără studentă de la Filologie este curtată atât de un coleg de la Conservatorul de Muzică, cât şi de unul de la Drept. Simţind şansele sale mai reduse, studentul de la Canto aruncă în balanţă prospectivitatea viitorului. „Închipuie-ţi, spune el feţei, momentul când voi cânta la Opera Metropolitană, iar tu vei fi singură în lojă şi toată lumea se va întreba cine este tânăra doamnă...”. Întrerupându-l brusc, fata-i răspunde: „Voi, cei de la Conservator, sunteţi prea exaltaţi. Te rog să mă ierţi, am alte treburi”. Astfel se încheie nu numai conversaţia, ci şi idila. Dar după zece ani tânărul cântă totuşi la opera respectivă, precum şi la Scala din Milano şi pe alte mari scene, spre marele regret al feţei, căsătorită cu studentul de la Drept, acum un avocat într-un oraş de provincie, unde era şi dânsa profesoară. În cursul celor zece ani care au trecut, tânărul cântăreţ nu avusese decât o singură grijă, anume traducerea în faptă a idealului său de viaţă. În acest scop el a sacrificat atât plăcerile timpului liber, cât şi puţinii bani pe care îi avea şi cu care îşi plătea lecţiile. Idealul său de viaţă a constituit *rostul major* al vieţii sale, care i-a determinat *direcţia de dezvoltare*, proprie talentului său, adică individuală. Idealul a fost *invarianţa calitativa* care a dat unitate manifestărilor *multiple* ale persoanei, după cum el a dat şi continuitate discontinuităţii cantitative a multiplelor sale manifestări.

Discursul cartezian a sesizat numai invarianţa cantitativă, de ordin analitic şi cauzal. De aci caracterul său de *mathesis universalis*.

Discursul hegelian a prins numai invarianţa calitativă a manifestărilor cantitative. De aci caracterul său *panlogic*. Pe acelaşi drum s-a angajat şi psihologia şi logica spiritualistă, aşa cum au fost ele elaborate de către Dilthey, Windelband şi Spranger.

Dialectica materialistă, propusă de Marx şi Engels,

formulează întregirea reciprocă a celor două discursuri. Această întregire a fost verificată fără încetare de ştiinţa contemporană.

6. Factorul general, factorii de grup şi factorii specifici ai operaţiilor logice şi matematice ale inteligenţei. Dar dacă structura inteligenţei este *o unitate în multiplicitate* cu *continuitate în discontinuitate* şi *în raport cu lumea*, atunci ea, desigur, poate fi abordată atât dinspre *unitate* şi *continuitate*, cât şi dinspre *multiplicitate* şi *discontinuitate*, după cum ea poate fi cercetată atât dinspre *forma ei generală*, cât şi dinspre *conţinutul său individuat*, *particular* // *de salt*. Factorul general de inteligenţă reprezintă *unitatea* şi *continuitatea* sub unghiul *formei logice* şi *matematice*, iar factorii specifici reprezintă *multiplicitatea* şi *discontinuitatea* sub unghiul *conţinutului*. Între aceste două categorii de factori se interpun factorii de grup, care sunt împletiri de unitate şi multiplicitate, continuitate şi discontinuitate, formă şi conţinut.

Meritul de a fi inaugurat cercetarea structurii inteligenţei sub raportul factorilor ei generali, de grup şi specifici revine lui Spearman şi Thurstone, care au fundamentat analiza factorială.

Spearman susţine teoria bi-factorială a inteligenţei, în care factorul general *G* cooperează cu factorii de grup şi cu cei specifici, în operaţiile inteligenţei, mulţimea factorilor specifici ar putea fi asemănată cu baza unei piramide, al cărei vârf ar fi reprezentat prin factorul general. Legătura dintre vârf şi bază ar fi reprezentată prin factorii de grup. Teoria lui Spearman are un caracter ierarhic, în care funcţiunile inteligenţei intră unele într-altele. După modesta noastră părere, interpretarea sa este deosebit de sugestivă, chiar dacă cercetările ulterioare de analiză factorială asupra inteligenţei par să indice mai mult o explicare

multifactorială.

În adevăr, L. Thurstone, pe de o parte, C. Burt şi Tr. Kelley, pe de altă parte, înclină spre o interpretare a inteligenţei printr-o multiplicitate de factori, mai mult sau mai puţin independenţi, deci unii lângă alţii, a căror unitate lipseşte. Thurstone, de pildă, vorbeşte de 7 factori: bogăţia şi fluenţa vocabularului, coerenţa logică a vorbirii, calculul, percepţia spaţială, rapiditatea înţelegerii, memoria şi elaborarea concluziilor.

Aceeaşi interpretare multifactorială apare şi în cercetările lui Guilford, Găteli, Jäger, Meili etc.

Guilford deosebeşte cinci categorii de *operaţii*, care duc la şase categorii de *rezultate cognitive* ce operează cu patru conţinuturi. Operaţiile sunt: cunoaşterea şi recu noaşterea, memoria, gândirea divergentă, cu mai multe soluţii posibile, gândirea convergentă, cu o singură soluţie posibilă, probarea şi evaluarea. Rezultatele acestor operaţii sunt conceptele de unitate, clase, raporturi, sisteme, transformări şi implicaţii. Ele sunt operate prin noţiuni concrete sau figurale, simbolice sau sintactice, semantice şi behaviorale.

Jäger deosebeşte şase „dimensiuni” ale inteligenţei: gândirea intuitivă, gândirea productivă, creatoare, puterea de concentrare în prinderea diverselor structuri cognitive, gândirea logică, gândirea verbală şi gândirea matematică.

Meili discriminează patru „proprietăţi” ale inteligenţei: complexitatea, plasticitatea sau fantezia în restructurarea proceselor de gândire, prinderea întregului din multiplicitate şi fluiditatea, flexibilitatea.

Este de observat că atât Guilford, cât şi Meili, încearcă totuşi şi o organizare a factorilor inteligenţei în cadrul unui sistem, sesizând astfel şi unitatea lor, nu numai multiplicitatea lor.

Diversitatea acestor concluzii este, desigur, surprinzătoare, dat fiind faptul că concluziile sunt bazate pe o metodă de cercetare atât de obiectivă şi exactă, cum este analiza factorială. Nu este mai puţin adevărat, aşa cum observă Pawlik şi Herrmann, că deosebirile nu privesc atât factorii înşişi cât termenii verbali prin care ei sunt exprimaţi. După modesta noastră părere, pentru a prinde în mod mai eficient comunitatea factorilor intelectuali, la interpretarea matematică a analizei factoriale trebuie să se adauge interpretarea logică, de ordin calitativ, concentrată asupra *semnificaţiilor* factorilor ca părţi în întreg şi luaţi în *evoluţie* şi în forme individuale.

Este cazul să observăm aici că Binet a avut în vedere nu numai operaţiile matematice ale gândirii, ci şi pe cele logice. El *a* intuit atât unitatea coeficientului de inteligenţă, cât şi multiplicitatea operaţiilor sale. Aceeaşi intuiţie, care satisface completitudinea determinării, caracterizează şi scările propuse de Termán şi Wechsler, precum şi cele elaborate la Hamburg sub conducerea lui Bondy şi în Elveţia sub direcţia lui Meili.

7. Gândirea matematică sau logică. Dar gândirea noastră nu are numai o desfăşurare matematică, cum presupun Spearman şi Thurstone, ci şi una logică.

În gândirea matematică precumpăneşte

— Cum am văzut – determinarea interconexiunii sub unghiul generalităţii, universalităţii şi eternităţii ei, care poate fi exprimată prin egalitate. În contextul ei, discriminarea dintre determinarea extensivă, comprehensivă şi evolutivă este fără relevanţă. De aceea, gândirea matematică rămâne numai sub imperiul determinării analitice.

La fel, în contextul multiplicităţii discontinue a numerelor întregi din aritmetică, gândirea matematică nu poate rezolva

problema dimensiunii continue din geometrie. Poincaré vorbeşte, în acest sens, despre spiritul analitic din aritmetică şi despre cel sintetic din geometrie. Primul operează, cum spune Piaget, în termeni de *cvoţietaţi*, care sunt prin definiţie discontinue, deci analitice, iar al doilea operează cu *cvantităţi*, care sunt continue, deci sintetice. De fapt însă deosebirea dintre aceste două modalităţi de a gândi matematic nu sunt atât de tranşante, deoarece în aritmetică şi algebră apar şi fracţiile, iar calculul diferenţial şi integral operează cu numerele infinitezimale continue. Tot ceea ce putem spune este că unii matematicieni preferă spiritul continuităţii dimensiunii din geometrie, iar alţii pe acela al numerelor naturale discontinue din aritmetică. În interpretarea formală a gândirii matematice, promovată de Pitagora, Aristotel, Euclid, Descartes, Kant etc., precumpăneşte analiza discontinuă a cvoţietăţii, care este preluată de interpretarea logistică a temeliilor aritmetice, propusă de Frege, Whitehead şi Russell, în noua teorie constructivistă a temeliilor matematice, propusă de N. Wiener şi Shanon în raport cu maşinile digitale, apare aceeaşi interpretare. Dar determinarea dimensiunii continue prin cvoţietatea discontinuă rămâne totdeauna sub semnul unei incompletitudini de determinare. De aceea, pentru a înlătura aceste neajunsuri, Poincaré, urmat de Borel şi Hadammard, pe de o parte, de şcoala intuiţionistă a lui Brouwer, Heyting şi Weyl, pe de altă parte, pleacă de la conceptul de unitate în multiplicitate, pe care îl susţine teoria mulţimilor. După ei, apercepţia intuitivă, de ordin sintetic, precumpăneşte faţă de cea analitică. Apercepţia intuitivă întâmpină însă greutăţi în rezolvarea analizei cvoţietale în contextul cvantităţii continue.

Aceeaşi opoziţie dintre continuitate şi discontinuitate a fost dezbătută de la început şi în logică. Determinarea extensivă din

ordinea claselor stă sub semnul discontinuităţii singularului. Determinarea comprehensivă stă sub semnul întregirii reciproce dintre parte şi întreg, definite atât continuu cât şi discontinuu. În determinarea evolutivă apare aceeaşi întregire.

Prin urmare, de un discurs cartezian, cu caracter analitic, şi de unul hegelian, cu caracter sintetic, putem vorbi atât în logică cât şi în matematică. Dacă cele două discursuri sunt considerate în absolut, atunci contradicţia lor devine de nerezolvat. Dacă ele însă sunt apercepute sub unghiul întregirii reciproce din realitatea concretă, atunci aporiile devin fără obiect, dar ştiinţa nu mai este absolută, cum visau

Descartes şi Hegel, ci în dezvoltare, evoluând înspre un adevăr tot mai bine determinat. Gândirea dialectică susţine această întregire reciprocă dintre continuitate şi discontinuitate, pe de o parte, şi dintre elaborarea lor formală şi materială, pe de altă parte.

În această întregire însă accentul poate cădea pe generalitate, universalitate şi eternitate sau pe individuaţie, particularitate şi salt. Gândirea matematică operează numai în generalitate, universalitate şi eternitate. Acestea se exprimă prin conceptele de cvoţietate şi cvantitate extensivă, comprehensivă şi evolutivă. Logica matematică introduce şi gradele de generalitate, universalitate şi durată, deci şi calitatea. Dar ea studiază numai aspectul ei cantitativ. În schimb, gândirea logică operează şi asupra întregirii dintre generalitate şi specificitate, universalitate şi particularitate, salt şi dezvoltare, pe care le definesc conceptele de semnificaţie, direcţie de evoluţie şi individuaţie. În acest mod ea ajunge şi la determinarea calităţii însăşi prin principiul în terconexiunii şi al legăturilor cu înţeles, derivat din conceptul de Logos.

Gândirea matematică se află sub semnul *exactităţii*, la care gândirea logică adaugă principiul *validităţii*.

În gândirea matematică, accesibilă axiomatizării, tiparele social-culturale tind şi ajung să fie minimalizate. În gândirea logică ele joacă un rol esenţial.

Gândirea matematică este bazată pe *simţul măsurii*, care stabileşte *ponderea* diverşilor factori. Gândirea logică este întemeiată pe puterea de pătrundere a legăturilor cu înţeles şi a direcţiei lor de evoluţie. Ea cere astfel atât *simţul fineţii*, de care a vorbit Montaigne, cât şi pe acela al *profunzimii*, pe care l-a susţinut şi ilustrat Pascal.

Unora dintre oameni le este proprie gândirea matematică; altora, dimpotrivă, cea logică. Primii preferă ştiinţele exacte. Ceilalţi aleg pe cele social-umane. Bifurcarea şcolii de cultură generală în secţie realistă şi secţie umanistă izvorăşte în primul rând din această deosebire.

8. Inteligenţa intuitivă şi gândirea raţională. Inteligenţa antropoidelor, studiată de Koehler, ca şi aceea a copilului, cercetată de Piaget, operează în cadrul câmpului perceptiv, senzorial. Ea se defineşte, în consecinţă, ca o inteligenţă intuitivă. Gândirea raţională, dimpotrivă, operează în câmpul abstracţiilor şi cunoaşte două forme de bază: una care *descrie* şi *clasifica* obiectele şi singularele în perspectiva ordinii de clase din extensiune şi care este proprie, de pildă, cercetătorului în ştiinţele naturii, cealaltă, proprie ştiinţelor exacte şi social-umane, care funcţionează după mecanismele analizei matematice şi ale sintezei logice.

Tiparele logice şi matematice apar şi în inteligenţa intuitivă, numai că ele sunt implicite acesteia. Individul nu cunoaşte, în acest caz, nici principiile logice, nici legile dialectice sau temeliile

matematice. El cunoaşte cel mult operaţiile aritmetice. În ciuda acestui fapt, individul aplică totuşi atât principiile logice, cât şi legile dialectice, dar numai în formulă rudimentară şi implicitată, iar nu în formulă dezvoltată şi explicitată.

Discriminarea dintre inteligenţa intuitivă şi gândirea raţională apare şi în practica profesiunilor cu pregătire superioară. Medicul de laborator este înclinat mai mult înspre gândirea raţională, de ordin abstract. Clinicianul de la patul bolnavului se distinge, în schimb, prin simţul observaţiei şi judecăţii concrete. Avocatul speculează toate situaţiile concrete, care favorizează clientul. Judecătorul însă se gândeşte în primul rând la articolul de lege. Există apoi ofiţeri cu ochiul atent asupra terenului, care sunt buni tacticieni, după cum există ofiţeri pricepuţi în planuri de bătălie, care sunt buni strategi. Inginerul de atelier are altă orientare a inteligenţei decât cel de laborator sau decât cel de la biroul de conducere a producţiei.

În istorie, toată greutatea trece asupra raţionamentului evolutiv, focalizat, pe de o parte, asupra relaţiei dintre cauză, scop şi efect, iar pe de altă parte, asupra direcţiei de orientare şi integrare a saltului calitativ, în formula cronicii, istoria înseamnă mai mult înregistrarea faptelor brute. În istoria ştiinţifică apare interpretarea analitică şi sintetică. Unii au confundat istoria ştiinţifică cu cea analitică. Este evident o greşeală, deoarece istoria nu valorifică numai judecata analitică, ci şi pe cea sintetică, mai ales pe cea sintetică. De aceea marii istorici, începând cu Vico şi Hegel, culminând cu Marx, continuând cu Windelband, Xenopol etc., au fost şi mari logicieni.

Adâncirea muncii ştiinţifice aduce uneori o dezvoltare a gândirii raţionale atât de accentuată încât o seamă de cercetători, furaţi de vocaţia lor, ajung să piardă inteligenţa intuitivă a

situaţiilor concrete. În timpul şederii sale la Universitatea Princeton, profesorul Einstein folosea ascensorul nu numai pentru a urca minimum două etaje sau pentru a coborî trei, cum era regulamentul, ci şi pentru coborârea unui singur etaj, fapt care a nemulţumit liftierul. „Vă place să vă plimbaţi cu liftul, profesore! i-a spus întruna din zile acesta.

— Da, a răspuns Einstein.

— Păi atunci de ce nu vă introduceţi unul acasă?

— O bună idee, a răspuns strălucitul om de ştiinţă”. Venit cu un instalator de ascensor la locuinţa profesorului, liftierul constată însă că acesta, profesorul, locuieşte o vilă fără etaj. „Dar, bine profesore, unde vreţi să vă instalăm ascensorul?

— La aceasta nu m-am gândit! a răspuns acesta”.

Despre firea distrată a savantului s-au scris multe pagini. S-a uitat însă reversul medaliei, anume puterea sa excepţională de concentrare asupra temei cercetate. În *Autobiografia* sa, recent tradusă în româneşte, Bertrand Russell povesteşte despre o vizită a sa la profesorul şi coautorul său, A. N. Whitehead. Acesta lucra la o masă, în grădină. Adâncit în temele sale, nu a sesizat sosirea lui Russell, care tocmai de aceea s-a şi retras, fără a-i tulbura munca.

Între cunoaşterea perceptivă a simţurilor, totdeauna înşelătoare, şi intuiţia raţională, în esenţa abstractă, a. Numenelor, Plaiton a văzut o deosebire completă. Dar speculaţia raţională, desprinsă de intuiţia concretă, rămâne sterilă, spunea Kant. Tot aşa însă şi percepţia concretă, neghidată de luminile raţiunii, rămâne oarbă, a adăugat el. Psihologia contemporană verifică teza sa.

Dar Kant a susţinut întregirea reciprocă dintre cunoaşterea concretă şi cea abstractă numai în perspectiva principiilor logice. Ea este mai evidentă în lumina interconexiunii dialectice,

constituind însăşi – baza acesteia.

Însă raportul dintre inteligenţa intuitivă şi gândirea abstractă variază nu numai în funcţie de gradul de şcolarizare şi dezvoltare a culturii, ci şi în funcţie de fire şi biotip, aşa cum au arătat Kretschmer şi Sheldon, pe de o parte, şi Jung, pe de altă parte. Biotipul visceral, de pildă, cu fire extrovertită, are mai mult inteligenţă intuitivă. Biotipul nervos, cu fire introvertită, are mai mult inteligenţă abstractă. Asupra acestor deosebiri vom reveni.

Spranger, pe de altă parte, a arătat cum în domeniul valorilor teoretice precumpăneşte inteligenţa abstractă, în vreme ce în domeniul valorilor estetice trage mai greu în cumpănă intuiţia concretă. Omul de ştiinţă interpretează varianţa senzorială prin scheme raţionale. Omul de artă intuieşte logosul etic şi estetic în concretitudinea faptelor tipice.

Diferenţierea dintre inteligenţa intuitivă şi abstractă apare în cercetările de analiză factorială.

9. Inteligenţa teoretică şi practică. Hipocrat şi Galenus au fost medici şi biologi în acelaşi timp. Leonardo da Vinci a fost pictor, sculptor, anatomist şi inginer. Suprema expresie a omului universal a fost Goethe, care a scris nu numai poezie, dramă şi proză, oi a făcut şi cercetări în domeniul anatomiei comparate, a emis o teorie a culorilor, fiind în acelaşi timp şi om politic. Bl a fost astfel nu numai un om întreg, armonios şi multilateral dezvoltat, ci prototipul însuşi al omului complet. De fapt în umanismul antic şi cel renascentist, precum şi în veacul luminilor, ştiinţa a mers mână în mână cu filosofia şi chiar cu arta. În schimb veacul nostru a promovat eficienţa specializării, bazată pe diviziunea muncii.

În opoziţie cu speculaţiile teoretice ale culturii europene, cu un caracter precumpănitor beletristic şi umanist, s-a afirmat, la începutul acestui veac, civilizaţia americană, clădită pe

pragmatism şi tehnică. În contextul ei, la un moment dat, adevărul însuşi era definit ca ceea ce reuşeşte în viaţă, iar nu ca ceea ce satisface criteriile de obiectivitate, raţionalitate şi completitudine, pe care Kant şi Hegel le-au susţinut atât de mult.

Dar sub semnul unilateralităţii, şi astfel şi al incompletitudinii, sunt ambele soluţii. De la 1930 încoace pragmatismul american s-a orientat şi înspre teorie pe care au promovat-o nu numai universităţile, ci şi institutele politehnice, precum şi academiile de comerţ, industrie, agricultură.

Inteligenţa teoretică îşi îndreaptă atenţia înspre cercetarea şi interpretarea lumii sub unghiul ordinii şi legităţii în dezvoltare a lumii. Inteligenţa practică vizează în primul rând reuşita a ceea ce ştim.

Sub presiunea nevoilor practice, ţările în curs de dezvoltare îşi îndreaptă atenţia în primul rând înspre învăţământul practic şi aplicaţiile ştiinţei, în scopul creşterii producţiei şi productivităţii muncii. Cu timpul ele îşi dau seama şi de necesitatea teoriei, care este lucrul cel mai practic din lume, după cum spunea Lewin.

Ponderea dintre speculaţiile teoretice şi aplicaţiile practice variază nu numai după gradul de dezvoltare a culturii şi după sectoarele de activitate, date de diviziunea muncii, ci şi după struotura sufletească a omului. Or, aceasta din urmă este determinată în bună pante de modul special de desfăşurare a vieţii imediate. Înainte de a descoperi înţelepciunea vieţii, americanii au luptat pentru o condiţie imediată a vieţii. La fel procedează şi japonezii. Practici au fost de altfel şi grecii.

În faza mecanizării inginerii americani au fost mai mult maiştri. În faza automatizării muncitorii înşişi devin ingineri. La fel a crescut importanţa practică a teoriei şi în domeniul medical, social-politic etc. De aci trecerea tot mai importantă a puterii în

mâna consilierilor ştiinţifici, ataşaţi pe lângă factorul politic ales, de care vorbeşte Bumham în *Revoluţia managerilor*. Dar tehnocraţia de azi este mai mult sociocraţie. Acesta este, în fond, însuşi mersul profesiunilor. Într-o ţară dezvoltată ca S.U.A., 7% din populaţia activă lucrează în agricultură, 36% în industrie şi restul de 56% în serviciile publice şi social-umane. Începutul veacului a aparţinut tehnocratului. Ultimele două decenii – organizatorului sooial.

10. Inteligenţa verbală, socială şi tehnică.

11.

Este meritul lui Thomdike de a fi arătat că la temelia orientării tineretului spre disciplinele umaniste şi literatură stă inteligenţa verbală, în vreme ce îndreptarea tinerilor spre diversele ramuri ale ingineriei are la bază inteligenţa tehnică. În opoziţie cu inginerul de atelier, care are de-a face în primul rând cu materiale şi maşini, este organizatorul atelierului şi al întreprinderii, care are de-a face cu oameni. El are o inteligenţă socială. Omul politic şi conducătorii de oameni, în general, au tot o inteligenţă socială, caracterizată prin simţul măsurii, pe de o parte, şi simţul comun, pe de altă parte. Bunul simţ le conţine pe amândouă.

Primele decade ale veacului nostru au reprezentat epoca inginerilor. Ultimele decade, în schimb, reprezintă epoca organizării, dar nu numai sub unghiul automatizării procesului de producţie, ci şi sub acela al relaţiilor umane.

Conducerea automată a procesului de producţie este bazată pe cibernetică. Conducerea umană este bazată pe psihologie, sociologie, economie, etică şi drept. Ca atare, ea este o operaţie mult mai complexă. Conducerea automată este întemeiată pe matematică şi logica matematică. Conducerea umană este operată

în primul rând cu logica. Logica este destinată să fie instrumentul operativ al ştiinţelor social-umane, care sunt chemate să lumineze atât integrarea în familie şi şcoală, cât şi pe cea din căsătorie şi profesiune, cu atenţia cuvenită ce trebuie acordată integrării tuturor oamenilor în naţiunea constituită în stat. Inteligenţa socială este chemată să joace astăzi un rol tot mai important.

12. Logica raţională, emotivă şi volitivă.

Dar în domeniul literaturii şi al artei nu operează atât principiile logicii raţionale cât acelea ale logicii emotive. În domeniul traducerii în faptă a ordinii sociale, importantă este apoi logica volitivă. În opera lui Kant, la fel oa şi în aceea a lui Hegel, apar toate aceste trei logici. *Critica raţiunii pure* dezbate logica raţională, care este instrumentul operativ în cercetarea şi interpretarea Adevărului. *Critica raţiunii practice* încearcă să aducă lumină asupra legilor de bază ale ordinii sociale, clădită pe întregirea reciprocă dintre libertate şi dreptate, pe care se clădeşte Binele moral şi social-politic. În *Critica puterii de judecata* apare logica frumosului din artă, care încearcă o sinteză între legitatea exterioară a adevărului obiectiv şi legitatea interioară a conştiinţei morale. Căci frumuseţea boitei cereşti nu exprimă numai sinteza dintre multiplicitatea senzaţiilor şi unitatea adusă de categoriile şi formele inteligenţei, ci şi mărturia despre reciprocitatea Logosului exterior şi interior. În adevăr, Logosul nu este numai intelectual, ci şi emotiv şi volitiv. Precum el nu este numai conştient, ci şi inconştient. De aceea limitarea sa la Logosul conştient, de ordin intelectual, este o greşeală, cu toate că ea e foarte frecventă. Despre înţelepciunea inconştientului biologic a scris Cannon, iar despre aceea a inconştientului automatizat, pe care se clădeşte însăşi conştiinţa, a sais Janet. În ambele cazuri conştiinţa se clădeşte pe inconştient, pe care-l dezvoltă şi exprimă.

Contrazicerile apar doar între conştiinţă şi inconştientul refulat şi frustrat. Dar aceste inconştiente reprezintă abaterea anormală şi patologică, nu regula sănătoasă mintal şi onestă din punct de vedere social.

Ştiinţa logicii, *Fenomenologia spiritului*, *Estetica* şi *Filosofia dreptului*, ale lui Hegel, abordează aceleaşi întreite aspecte ale ordinii şi legităţii în dezvoltare a lumii sub unghiul Adevărului, Binelui şi Frumosului.

Toate cele trei aspecte intervin şi în fenomenologia lui Husserl, cu toate că atenţia sa este focalizată în primul rând asupra Adevărului, pe care clădeşte apoi Binele şi Frumosul, de care se vor ocupa în mod deosebit Scheler şi Heidegger. De aceea, în judecata sa, la fel ca şi în concepţia lui Kant şi Hegel, raţionalitatea cuprinde atât Adevărul, cât şi Binele, precum şi Frumosul. Completitudinea condiţiei umane poaite fi satisfăcută numai pe această cale, arată el în comunicarea ţinută la Congresul Internaţional de Filosofie de la Praga, din preajma celui de al doilea război mondial.

Prima lucrare asupra logicii emotive este aceea a lui Ribot, *Logica afectiva*. Despre ea Ribot scrie şi în *Imaginaţia creatoare*. În Germania apar lucrările lui H. Müller, *Gândire a emoţională*, R. Müller-Freienfels, *Psihologia vieţii* şi Scheler, *Natura simpatiei*, care este lucrarea cea mai de seamă. Asupra importanţei şi rolului factorilor emotivi în procesul gândirii scriu F. Krueger şi colaboratorii săi în studiile *Psihologia întregului*.

Cu logica acţiunii, care stă la baza eticii şi orânduirii social-politice, s-o ocupat Heidegger. Asupra aceluiaşi subiect scriu Parsons, Shills, Tolman în *Teoria* generală *a acţiunii* şi Leontiev, Rubinstein, Luria etc. În *Psihologia în U.R.S.S.*

În lupta navală tunurile trag numai atunci când vaporul este

în echilibru lateral şi ságí tal. Acelaşi lucru rămâne valabil şi în cercetarea şi interpretarea raţională a lumii pe bază de operaţii logice şi matematice. Eficienţa lor depinde de pacea în profunzime a conştiinţei, cum a spus Huxley. De aceea, stabilitatea emotivă, pe care sănătatea sufletească o exprimă, este tot aşa de importantă în eficienţa acţiunii noastre ca şi onestitatea caracterului şi luciditatea inteligenţei.

13. Coeficientul de inteligenţă. Examinarea *gradului de dezvoltare* a inteligenţei a fost inaugurată de Binet, iar exprimarea acestui grad prin *coeficientul de inteligenţa* a fost propusă de W. Stern.

Determinarea acestui coeficient poate fi făcută pe două căi. Una este aceea a curbei de variaţie, iar a doua aceea a curbei de evoluţie. Binet a preferat calea din urmă. În consecinţă, el a procedat la diagnosticarea etăţii mintale, pe care a judecat-o prin raportare la cea fizică. În acest scop el a examinat diversele etăţi printr-o serie de probe scrise şi orale, corespunzătoare vârstei. Testele destinate să măsoare etatea de 10 ani, de pildă, trebuiau rezolvate de 75% din copiii de această vârstă, de aproape toţi copiii de 11 ani şi de cel mult o jumătate din copiii de 9 ani. La temelia acestui criteriu a stat judecata că testele pentru etatea de 10 ani trebuie rezolvate de jumătatea superioară a populaţiei de la această vârstă plus jumătatea jumătăţii inferioare. În momentul când curba de evoluţie a fost construită pe curbele de variaţie de la fiecare vârstă în parte, o seamă de cercetători au considerat că testele fiecărei unităţi anuale de vârstă trebuie să fie rezolvate numai de 50% din populaţia anului respectiv. Această judecată părea mai în acord cu logica curbei de variaţie. De fapt însă media aritmetică a acestei curbe de variaţie determină numai punctul de mijloc al populaţiei normale, nu întreaga populaţie normală, care

este cuprinsă între – 1.00 sigma şi +1.00 sigma şi care este de 67%. Dacă la această populaţie se adaugă şi cea superioară, cuprinsă între +1.00 sigma şi +3.00 sigma, atunci procentul acelora care trebuie să rezolve testele de la o etate dată este de 67 + 17 = 83%. Cu alte cuvinte, cei care nu pot rezolva testele etăţii respective sunt numai aceia cuprinşi între – 1.00 sigma şi – 3.00 sigma. Dar în momentul când Binet a elaborat scara sa, aceste precizări de ordin statistic nu erau acreditate în psihologie, deşi Pearson le introdusese deja în biologie. Biometria însă a apărut înaintea psihometriei. Dar faptul că introducem în discriminarea vârstelor vecine criteriul de 17,25 ori 33% – cum au procedat alţii – nu are prea mare însemnătate din moment ce un procent sau altul este adoptat pentru toate vârstele. Pe de altă parte, însăşi această adoptare a unui criteriu constant de creştere este susceptibilă de revizuire, deoarece, dată fiind accelerarea negativă a curbei de creştere, la vârstele inferioare avem diferenţe de 25% şi chiar 33% între anii vecini, în vreme ce după 12 ani obţinem doar diferenţe de 10%. După 16 ani, înregistrăm creşteri foarte mici, iar după 18 ani aproape de loc. Aceasta, desigur, nu înseamnă că puterea de judecată nu poate creşte şi după această vârstă. Scara inteligenţei, elaborată de Binet, încearcă să prindă însă numai ereditatea inteligenţei, nu şi experienţa ei; numai funcţiunea ei nativă, nu şi materialul cu care ea lucrează; numai „forma”, în sens operativ logic, nu şi conţinutul. Dar asupra acestei chestiuni vom reveni.

În determinarea gradului de inteligenţă Binet s-a mulţumit cu specificarea diferenţei în plus sau minus dintre etatea mintală şi cea fizică. Mai relevantă ar fi fost, desigur, diferenţa dintre etatea mintală şi cea biologică şi apoi diferenţa dintre etatea biologică şi cea fizică. Dar suficient de discriminative au fost şi diferenţele dintre vârsta mintală şi cea fizică, exprimate în mărimi absolute de

luni sau ani, deşi una este semnificaţia unei întârzieri mintale de doi ani la 10 ani şi alta la 15 sau 5 ani. În primul caz suntem obligaţi să vorbim de o uşoară debilitate mintală, în al doilea caz de o simplă înapoiere, iar în al treilea caz de o debilitate mintală gravă. Pentru a remedia acest neajuns al estimării în *unităţi absolute*, Stern a propus *mărimile relative*, care judecă diferenţele dintre vârsta mintală şi fizică prin raportare la vârsta fizică. În acest scop el a propus împărţirea vârstei mintale prin cea fizică. Dacă etatea mintală este egală cu cea fizică, atunci coeficientul e 1.00. Dacă vârsta mintală este mai mică decât cea fizică, atunci coeficientul este sub 1.00, iar dacă este mai mare atunci el e peste 1.00. În cele trei cazuri de înapoiere de doi ani Ia

3

Etatea de 5,10 şi 15 ani vom avea – = O, 60,5

— O, 80 şi – = O, 87. Coeficientul O, 87 10 15

E aproape de normal, care începe la O, 90 şi merge până la 1,10. Coeficientul O.80 indică deja o retardare mintală, iar cel de O.60 arată o gravă debilitate mintală.

Dar, din păcate, nici acest coeficient, propus de Stern, nu are o mare siguranţă, deşi se lucrează mult cu el. Eroarea sa e mai scăzută între 8 – 12 ani, dar mai mare la vârstele *sub* sau *peste* aceşti ani. La trei ani, de pildă, o înapoiere de doi ani înseamnă un coeficient de numai O.33, ceea ce indică o foarte gravă debilitate. Uneori recuperări uşoare, şi destul de importante, pot fi făcute chiar şi în aceste cazuri, când coeficientul de inteligenţă conduce la un diagnostic destul de puţin încurajator. De aceea Person a propus ca estimarea gradului de dezvoltare al inteligenţei sau al oricărei alte aptitudini să fie făcută numai în unităţile sigma ale curbei de variaţie. În acest caz, în domeniul debilităţii mintale, rămân numai persoanele cuprinse între – 2.00 sigma şi – 3.00

sigma, care reprezintă două procente din populaţia totală.

Dar construirea curbei de evoluţie pe curbele de variaţie de la diversele vârste solicită acelaşi instrument de măsură. În cazul greutăţii sau înălţimii, când instrumentul este metrul sau kilogramul, acest lucru e posibil, în cazul măsurării inteligenţei însă, acest lucru au e cu putinţă, deoarece testele variază cu vârstă, aşa cum a arătat Binet.

Pintner şi Paterson au adaptat testele Alfa şi Beta – cu care s-a examinat inteligenţa soldaţilor din primul război mondial – şi pentru examinarea inteligenţei copiilor de la

6 la 14 ani. Dar aceste teste comune sunt prea grele pentru copiii sub 8 ani şi prea uşoare pentru cei peste 12 ani. Aşa încât rezultate de încredere dau numai pentru etatea de la 8 – 12 ani. În ţara noastră aceste teste au fost adaptate şi etalonate de Al. Roşea.

Din aceste motive scara Binet a rămas încă instrumentul cel mai eficient de examinare a inteligenţei. Ea a fost ameliorată de Termán în S.U.A. Şi de C. Burt în Anglia. Adaptarea germană a fost făcută de Bobertag, iar cea românească de FI. Ştefănescu-Goangă şi colaboratorii săi.

După cel de al doilea război mondial, cele mai frecvent aplicate au fost testele Wechsler, bazate atât pe scara Binet-Terman, cât şi pe experienţa psihologică din primul război mondial. Mai presus de orice ele au fost însă bazate pe vasta experienţă clinică a lui Wechsler. La început a fost elaborată scara de măsurare a inteligenţei la adulţi. Aceasta a fost şi este aplicată în clinică atât pentru examinarea inteligenţei bolnavilor mintali, cât şi pentru precizarea gradului de deteriorare a inteligenţei. Ulterior Wechsler elaborează o nouă scară, pentru măsurarea inteligenţei la copii. Adaptarea lor în ţara noastră a fost făcută de Cosmovici, pe de o parte, şi de Petrica V., pe de altă parte.

În elaborarea testelor sale Binet a încercat să facă abstracţie de cunoştinţe. În fond, aceasta e prima ceninţă a unui test. În acest scop el a trecut tot accentul pe operaţiile logice şi matematice ale inteligenţei, pe cât posibil golite de cunoştinţele şcolare. În termeni logici am spune că el a examinat aspectul *formal*, iar nu *conţinutul* al judecăţii. El a examinat *matriţa* inteligenţei, nu *materialul* la care ea se aplică. El a estimat *moara* ca atare, iar nu *ceea ce macină* ea.

Să ilustrăm aceste afirmaţii cu un exemplu. Presupunem o foaie de hârtie. O îndoim în două şi rupem o bucată mică la mijlocul îndoiturii. Desfăcută, foaia va avea o singură gaură şi anume la mijlocul ei. Luăm o foaie de aceeaşi mărime, o îndoim de două ori şi facem ruptura la mijlocul celei de a doua plieri. Desfăcută, foaia va avea două găuri, aşezate în mijlocul celor două jumătăţi. Repetăm operaţia cu a treia foaie, îndoită de trei ori. Desfăcută, foaia va avea patru găuri, aşezate în mijlocul celor patru sferturi. La a patra pliere vom obţine opt găuri în mijlocul celor opt pătrimi de foaie etc. În consecinţă, numărul plierilor creşte cu o unitate, iar numărul găurilor se dublează. Acelaşi lucru poate fi spus prin raportare la cunoştinţele şcolare. În acest caz, concluzia este că plierile cresc în progresie aritmetică, iar numărul găurilor în progresie geometrică. În cazul al doilea, concluziunea este formulată *conţinuta*! adică prin raportare la cunoştinţele şcolare. În primul caz ea este elaborată *formal*, deoarece nu presupune nicio cunoştinţă şcolară.

Dar în această estimare a gradului de dezvoltare a operaţiilor logice şi matematice din determinarea extensivă, comprehensivă şi evolutivă a lumii intervine o surpriză. Inteligenţa creşte foarte puţin după 16 ani, iar după 18 ani nu mai creşte de loc. Sub unghi practic putem neglija chiar şi creşterea până la 18 ani.

La această surpriză s-a adăugat a doua. Curba de creştere a inteligenţei formale versus şcolare este aceeaşi pentru toate popoarele lumii, inclusiv cele nedezvoltate. Ceea ce înseamnă că deosebirile culturale dintre popoare sunt produsul educaţiei, nu al eredităţii.

Nu este mai puţin adevărat că judecata adultului este mai bună decât aceea a adolescentului, aşa precum judecata omului cu şcoală e superioară celui fără şcoală. Aceste substanţiale deosebiri, care există, nu sunt însă în funcţie de ereditate, ci de mediu. Ele nu sunt produsul operaţiilor formale ale logicii şi matematicii, ci rodul ştiinţelor lumii reale, la care ele se aplică. Situaţia inteligenţei native şi a culturii dobândite se aseamănă cu aceea a maşinii şi benzinei. Distanţa pe care maşina o parcurge este în funcţie de benzină. Viteza şi siguranţa cu care această distanţă este parcursă este în funcţie de maşina ca atare. De aceea deosebirile dintre popoarele dezvoltate şi nedezvoltate le atribuim culturii, şcolarizării. În consecinţă, deosebirile dintre pute rea de judecată a oamenilor nu trebuie puse numai în seama inteligenţei native, ci şi în seama şcolii şi a culturalizării.

În această operă de îmbogăţire şi cultivare a inteligenţei prin şcoală şi culturalizare, importantă nu este atât bogăţia de cunoştinţe, anume *volumul* lor, enciclopedia lor, *ei. or ganizarea* lor, *integrarea lor în tratat* (orientarea spre întreg, cum spune Meili). Acest tratat este apoi cu atât mai eficient, cu cât el este mai *armonios* integrat.

Am cunoscut oameni care ştiau 50.000 cuvinte dintr-o limbă străină dar nu vorbeau limba. Şi am cunoscut alţii care cunoşteau numai 1.000 cuvinte dar vorbeau limba. Prin urmare, în vorbirea limbii nu bogăţia lexicului este factorul prim, ci uzanţa gramaticii, stăpânirea şi mai ales automatizarea ei, anume integrarea

automată a cuvintelor în propoziţie.

A contesta însă orice importanţă lexicului însuşi ar fi o mare greşeală, căci, în condiţiuni normale, bogăţia lexicului este şi o indicaţie a gradului de dezvoltare a inteligenţei. De aceea, unul din testele de inteligenţă este chiar scrierea a cât mai multe cuvinte fără legătură între ele, timp de 5 minute. Diferenţele dintre indivizi sunt foarte mari, iar ele sunt determinate nu numai de şcolarizare, ci şi de inteligenţa nativă a insului.

Şi mai validă rămâne însă pentru estimarea inteligenţei scrierea unei propoziţii dintr-un număr dat de cuvinte. Exemplu: *bine-copilul foarte învaţă-diligent*. Compunerea lor ne dă: *copilul diligent învaţă foarte bine*. Structura logică a frazei, complexitatea şi articularea ei, oferă indicaţia cea mai preţioasă asupra inteligenţei.

Dar fraze scriem toţi. Unii însă le scriiu mult mai bine, fapt care se datoreşte în primul rând talentului lor, înzestrării lor de la naştere.

Nu trebuie însă uitat o clipă că Eminescu ne-a lăsat peste 160 de variante ale perlei sale nestemate care este *Luceafărul*. Unul din detractorii lui scria poeziile dintr-odată. Titlul sub care le-a publicat a fost când *n-am ce face*. Gura păcătosului adevăr grăieşte.

Cel mai de seamă virtuoz al frazei din veacul nostru, care este Hemingway, scria unele propoziţii de 200 ori. Chinuit şi-a scris frazele şi Caragiale. Trudit le-a scris şi Blaga. Dar tocmai de aceea ele sunt atât de *armonioase*. Înţeleg prin aceasta că din zecile şi sutele de posibilităţi de potrivire a cuvintelor ei au găsit pe cea mai simplă, care dă maximum de adevăr şi de trăire emotivă, deci optimum de frumuseţe. De aceea, dacă ar fi să exprimăm coeficientul de inteligenţă în termeni de *volum* de cunoştinţe, de

integrare logică a cunoştinţelor şi de *armonie*, care defineşte integrarea desăvârşită, atunci am spune că inteligenţa este egală cu produsul dintre volum, integrare şi armonie, în care însă volumul este înmulţit cu unitatea, integrarea cu doi, iar armonia cu trei.

Dar dialogul dintre om şi lume nu se efectuează numai la nivelul frazei, ci şi la acela al alineatului, al capitolului şi al întregii cărţi. De aceea volumul de cunoştinţe, integrarea lor logică şi matematică, precum şi armonia lor, trebuie urmărită şi la nivelul stilului, ce defineşte întreaga carte a vieţii noastre, în care se materializează însăşi concepţia noastră despre lume, aperceputǎ ca ordine şi legitate în dezvoltare. Această concepţie despre lume şi viaţă nu e însă o juxtapunere de fraze, ci o unitate în multiplicitate, cu continuitate în discontinuitate şi în acord cu lumea. De aceea nu atât stilul trebuie definit prin sintaxa şi semantica frazelor, alineatelor şi capitolelor, cât ele trebuie interpretate prin unitatea stilistică a cărţii, a cărţii vieţii mai ales. Inteligenţa unui copil la 8,10 sau 14 ani o putem determina prin bogăţia lexicului şi gramatica corectă a propoziţiilor. Inteligenţa adultului o definim prin organizarea la nivel de sfcil, iar nu de fraze, a întregii sale concepţii despre lume şi viaţă, în care se reflectă ordinea şi legitatea în dezvoltarea lumii însăşi. Ea va fi apreciată după *bogăţia cunoştinţelor*, după *organizarea lor logică şi matematică*, mai mult sau mai puţin coerentă şi după *armonia* acestei integrări.

Dar această organizare sistematică a cunoştinţelor despre lume şi viaţă, în condiţiuni cât mai armonioase cu putinţă, evident, nu se încheie cu etatea de 16 ori 18 ani, ci mai degrabă începe acum, ca să continue cu maturitatea, care aduce şi verificarea practică a felului nostru de a înţelege şi rezolva problemele vieţii.

În profesiunile superioare această elaborare înregistrează punctul maxim doar înspre 40 de ani. În opera de cercetare ştiinţifică, precum şi în cea de conducere economică şi social-politică, elaborarea continuă până la 60 – 70 ani.

Este adevărat însă că în această neostoită sistematizare a experienţei noastre în viaţă participă, de această dată, nu numai inteligenţa, ci şi caracterul şi emotivitatea. Un rol important îl au, din acest punct de vedere, factorii de caracter, disciplina muncii în special. Important este, de asemenea şi echilibrul mintal. În asumarea de răspundere, pe care proba de foc a practicii o cere, însemnătatea caracterului şi a emotivităţii devine şi mai importantă. Simţul măsurii şi bunul simţ sunt rodul acestei colaborări.

Dar ele nu operează numai psihologic, ci şi social, deoarece în faţa răspunderilor pe care ni le ridică viaţa consultăm şi semenii, în viaţa de azi mai ales. În întreprinderile industriale, agricole, comerciale şi social-politice de azi, cu mii şi zeci de mii de angajaţi, fiecare, directorul mai ales, – trebuie să se consulte cu alţi mulţi specialişti, deoarece sarcinile depăşesc cunoştinţele sale. Răspunderile sunt şi mai mari în cazul conducătorilor politici.

La pregătirea şi efectuarea zborului în lună au colaborat, precum se ştie, 300.000 specialişti. Ce a fost atunci mai important, judecata de unul singur sau colaborarea tuturor pe bază de cooperare afinitară şi complementară, integrată ierarhic, în vederea unităţii de teorie şi acţiune? Cosmonauţii, apoi, cărora le revenea decizia supremă în vederea traducerii în faptă a programelor realizate de aceştia au fost aleşi nu numai pe baza coeficientului de inteligenţă nativă, cu caracter formal, ci şi pe baza a 500 probe bio-psihosociale şi culturale, în care a fost considerată nu numai inteligenţa, ci şi cultura lor, precum şi

caracterul şi stabilitatea lor emotivă, integrarea în familie, profesiune şi stat.

Evident, au fost considerate toate aceste coordonate, deoarece în profesiune inteligenţa se întregeşte cu cultura, iar un cuvânt de spus în organizarea cunoştinţelor noastre îl au şi caracterul şi stabilitatea emotivă.

La nivelul frazei, discriminarea dintre structura logică formală a propoziţiei şi conţinutul ei este suficient de distinctă, cum ar spune Descartes, şi astfel inteligenţa poate fi măsurată numai în instrumentalitatea ei nativă, făcându-se abstracţie de conţinutul ei. În consecinţă, diagnosticăm numai calitatea automobilului, nu şi cantitatea benzinei. La nivelul tratatului, al tratatului vieţii mai ales, în profesiune, această separare dintre *conţinut* şi *formă* nu mai este posibilă; în performanţa practică a vieţii trebuie să considerăm atât calitatea maşinii cât şi cantitatea combustibilului pe care ea îl are.

Aceasta cu atât mai mult cu cât la nivelul tratatului, al celui social-cultural mai ales, importante nu sunt atât operaţiile formale cu caracter matematic, ci operaţiile logice la nivel de teorie şi practică, în care judecata asupra *semnificaţiilor* şi *direcţiilor* lor de *evoluţie individ nată* este cu atât mai bine determinată, cu cât calitatea acestora, deci conţinutul lor, anume *individuaţia* lor, *cauzalitatea lor proprie* şi *saltul* lor, este mai bine conturată.

Pria urmare, la nivelul stilistic al vieţii însăşi, lucrăm cu întregirea reciprocă dintre operaţiile logice, pe de o parte, şi conţinutul ştiinţelor reale, la care ele se aplică, pe de altă parte. De aceea de o separare a formei de conţinut în judecată nu mai poate fi vorba.

Dar cum în aceste performanţe ale vieţii însăşi, un cuvânt de spus îl au şi caracterul şi emotivitatea, să trecem şi la analiza lor.

CAPITOLUL IV Motivaţie şi caracter

Inteligenţa plus caracterul, spune profesorul Spearman, dau profunzimea gândirii. În schimb, inteligenţa şi lipsa caracterului, adaugă el, dau doar strălucirea de suprafaţă a isteriei.

Dar caracterul nu aduce numai profunzimea gândirii, proprie *omului serios*. El aduce şi unitatea în diversitate a manifestărilor noastre, denumind *omul dintr-o bucată*. De asemenea, el asigură şi continuitatea din discontinuitatea actelor noastre în curgerea vremii, indicând *omul de cuvânt*. Însă omul nu trăieşte de unul singur, ci în societate. De aceea ambele procese trebuie să fie în acord cu normele morale şi sociale. În consecinţă, omul dintr-o bucată şi de cuvânt este şi un *om cinstit*. Aceasta atât în *cuget*, cât şi în *vorbă*, precum şi în *faptă*. În fond, caracterul nu defineşte numai onestitatea conştiinţei, ci şi corectitudinea vorbei şi conduitei. Disciplina psihologică a conştiinţei, ca şi cea socială a conduitei, se bazează, la rândul lor, pe disciplina muncii.

Unii oameni au disciplina psihologică, dar nu şi pe cea socială. Este cazul persoanelor antisociale, împotriva cărora comunitatea este obligată să ia măsuri. Dar dacă, teoretic, această discriminare este plauzibilă, practic ea nu e reală, deoarece persoanele lipsite de disciplină socială sunt în general private şi de cea psihologică. De aceea caracterul psihologic este de obicei şi social şi invers. Datoria noastră nu este numai să evităm răul, ci să facem şi binele, pe baza voinţei traduse în faptă. De aceea stăpânirea şi conducerea de sine în ceea ce priveşte *conştiinţa*, *vorba* şi *fapta* nu se întemeiază numai pe *inhibiţia* actelor negative, ci şi pe persistenţa în cele pozitive.

Dar disciplina psihologică, cea socială şi a muncii, bazate pe

reciprocitatea dintre inhibiţie şi persistenţă, definesc numai *legitatea formală a caracterului*, nu şi *conţinutul* său, respectiv motivele şi scopurile acţiunii noastre. Aşa stând lucrurile, caracterul nu poate fi definit numai prin legitatea formală a dinamicii noastre, ci şi prin conţinutul lui, în special social şi cultural. Anume, el trebuie definit prin *altoirea* şi *rodirea* valorilor social-cultiirale pe tendinţele psihologice şi bio-psihologice. Caracterul înseamnă conjugarea lor armonioasă, a tendinţelor şi valorilor, pe care se bazează adaptarea, conservarea şi dezvoltarea fiinţei noastre în raport cu lumea şi societatea. Căci caracterul, la fel ca şi inteligenţa, nu este numai un *atribut* al persoanei, care ţine de substanţa sa interioară, ci este şi o conjugare armonioasă şi eficientă cu lumea, o colaborare cu ea.

Îmi e foame şi caut hrană. Acţiunea mea este propulsată de tendinţa din interior, care are iniţiativa. Rezolvarea ei însă depinde de găsirea hranei. Nu-mi e foame, dar văd o mâncare deosebit de apetisantă, pe care o consum cu multă plăcere. Acţiunea este iniţiată de valenţa şi acceptată de tendinţă. Prezente în ambele cazuri sunt atât tendinţele, cât şi valenţele, dar iniţiativa şi ponderea lor variază.

În cazul conduitei biologice iniţiativa şi ponderea sunt mai mult de partea tendinţelor. În cazul conduitei social-economice şi culturale iniţiativa este mai mult de partea valorilor.

Tendinţe şi valenţe

Interpretarea dinamicii umane în termeni de tendinţe şi valenţe este opera lui K. Lewin. Cu ajutorul lor, al acestor termeni, el încearcă o sinteză între teoria nativistă a conduitei umane, care ţine seama numai de individ, şi teoria exclusiv socială a conduitei,

care acordă pondere numai societăţii.

Tendinţele sunt incitaţii venite din interior, dar ele nu sunt numai ereditare, cum sunt foamea şi setea, ci şi dobândite, cum e fumatul, nevoia de a umbla îmbrăcat etc. În cazul tendinţelor biologice precumpăneşte ereditatea. În cazul tendinţelor sociale trage mai greu în cumpănă învăţarea. Ponderea dintre maturizare şi învăţare pare a fi egală în cazul tendinţelor psihologice. Tendinţele precumpănitor ereditare sunt comune întregii specii umane, precum chiar şi genului mamifer. *Universalitatea* defineşte această generalitate a lor. Aceste tendinţe ereditare, de asemenea, răspund numai la anumite excitaţii. Foamea, de pildă, este astâmpărată numai prin mâncare, iar setea numai prin băutură. *Specificitatea* defineşte această corelaţie biunivocă dintre incitaţie şi excitaţie.

Valenţele sunt excitaţii venite din afară. Ele se conjugă cu incitaţiile, venite dinăuntru. Conduita este produsul conjugării lor.

Cu ponderea stărilor de *saţietate* şi *nesaţietate* rezultată din conjugarea excitaţiei cu incitaţia s-a ocupat K. Lewin şi colaboratorii săi. Nesaţietatea, care declanşează acţiunea, poate fi provocată atât de incitaţie, cât şi de excitaţie, precum şi de amândouă, cum se întâmplă în cele mai multe cazuri. În general, o conduită, declanşată de incitaţie sau excitaţie, are tendinţa de a se desfăşura până la capăt. În acest mod conduita, odată declanşată, devine ea însăşi izvor de acţiune.

În ceea ce priveşte corelaţia dintre excitaţie şi incitaţie, este cazul să observăm că ea poate fi schimbată. Şoarecii masculi, izolaţi de femele, dezvoltă porniri homosexuale.

Tendinţele şi valenţele sunt biologice, psihologice şi sociale.

Foamea, setea, nevoia de mişcare, nnvoia de aer, evitarea rănirilor etc. Ilustrează tendinţele biologice. Vederea mâncării şi a

băuturii, locuinţa caldă şi confortabilă, hainele elegante, cu alte cuvinte valorile economice de consum, necesitate, comoditate şi chiar lux, reprezintă valenţele economice. În valorile de consum (mâncare) şi necesitate (îmbrăcăminte) precumpănesc valenţele biologice. În valorile de comoditate şi lux (locuinţă confortabilă, haine elegante) apar valenţele psihologice şi sociale care ţin de amorul nostru propriu şi de prestigiul în societate.

Amorul propriu sau iubirea de sine, adică tendinţa de afirmare, cu scop de conservare şi dezvoltare a fiinţei în societate, este o tendinţă psiho-socială. Poziţia socială de onoare, haina care impune, stima semenilor sunt valenţele ei corespunzătoare.

Aristotel a definit omul ca *fiinţă socială* şi *raţională*. *Fiinţa* e genul proxim, comun cu animalele, iar *socialitatea* şi *raţionalitatea* sunt diferenţele specifice, proprii omului. Atributele *specifice* se adaugă la cele *generale*, fiind astfel juxtapuse, nu intrapuse. La fel a definit fiinţa umană şi Comte, cu deosebirea că el a sesizat numai corpul, respectiv tendinţele biologice, şi apoi societatea versus valenţele culturale, iar pentru tendinţele valenţele psihologice propriu-zise el nu a mai găsit loc în condiţia umană. La fel definesc fiinţa umană Park şi Burgess, considerând-o un *organism cu statut social*. Relaţiile dintre organismul biologic şi statutul social sunt tot de juxtapunere, nu de intrapunere.

Este adevărat că în perspectiva interpretării obiectuale, dar nu şi relaţionale, a fiinţei umane, pot fi susţinute atari juxtapuneri. Sub unghiul interpretării relaţionale şi procesuale însă atari interpretări nu sunt reale, deoarece *fiinţa umană* este totdeauna şi *condiţie sodala*. Persoana umană nu se reduce la corpul său, ci cuprinde şi familia sa, profesiunea sa, deci şi relaţiile sale sociale din comunitatea din care ea face parte. Dar, în perspectiva acestei interpretări relaţionale a fiinţei umane, socialitatea ei nu este

numai făcută şi adăugată pe ereditatea biologică, ci ea este şi *înnăscută*. Pornirea erotică faţă de sexul opus şi iubirea de copii reprezintă atari tendinţe ereditare, prin excelenţă sociale. În cazul lor relaţionalitatea socială este funciara, nu învăţată. Suptul, spre exemplu, nu este numai un act de hrănire biologică, ci şi o comuniune de tandreţe dintre copil şi mamă. Prin urmare, pornirile ereditare nu sunt numai biologice, sau simplu biologice, ci ele cuprind şi o importantă perspectivă psihologică şi socială.

1. Tendinţele şi valenţele biologice. Trebuinţa de respiraţie, nutrire, temperatură constantă, evitarea rănirilor, nevoia de mişcare etc., reprezintă tendinţele biologice de conservare şi dezvoltare ale organismului. Aerul curat, hrana, apa, lumina şi căldura etc., reprezintă valenţele lor corespunzătoare.

Evident că nevoia de aer este cea mai imperioasă. Proba o constituie faptul că lipsa de aer aduce moartea în câteva minute. În mod normal, în cazul respiraţiei, valenţa corespunzătoare nu lipseşte, dar nevoia de aer curat şi proaspăt a devenit acută în zilele noastre, când poluarea aerului a ajuns primejdie pentru viaţă. Apa, la fel ca şi aerul, nu a reprezentat nici ea până acum o problemă. O preocupare deosebită a fost doar în pustiul Saharei. În viitorul apropiat ea poate constitui însă o problemă importantă a omenirii. Aceeaşi situaţie este de prevăzut şi în ceea ce priveşte alimentaţia.

Dar la valorile de consum se adaugă şi cele de necesitate, reprezentate prin haine şi locuinţă. În această privinţă progresul omenirii este cu totul deosebit. În adevăr, confortul locuinţei de azi a fost nebănuit înainte. Precum multe şi frumoase sunt şi hainele. Dar ele au ajuns să consume din buget mai mult decât hrana. Îmbrăcămintea şi locuinţele de azi au ajuns să satisfacă nu numai nevoile biologice, ci şi pe cele psihologice şi sociale. Din bunuri de

necesitate ele au evoluat în bunuri de confort şi au ajuns azi, pentru o bună parte din omenire, bunuri de prestigiu şi lux.

Se poate constata uşor, aşadar, cum odată cu dezvoltarea societăţii şi evoluţia culturii, procesele biologice sunt profund restructurate. Masa, de pildă, nu mai este numai un proces biologic de alimentare, ci şi un ritual social de strângere a rândurilor în familie, precum şi un prilej de noi relaţii sociale.

Acelaşi lucru poate fi spus despre haină. Ea nu mai este numai un mijloc de apărare a corpului de frig şi de ploaie.

Şi acelaşi lucru poate fi spus despre casă. Coliba ciobanului era un adăpost împotriva intemperiilor vremii. Locuinţa de azi este un prilej de confort şi gust.

Dar toate aceste suprastructuri psihice, sociale şi culturale, solicitate de tendinţele şi valenţele biologice, nu se răsfrâng numai asupra fericirii noastre sufleteşti şi sociale, ci şi asupra proceselor biologice ca atare.

Sănătatea biologică este temelia pe care se clădeşte cea psihologică. Pe amândouă se construieşte cea socială. La rândul său însă armonia socială se răsfrânge asupra fericirii personale, care se repercutează asupra sănătăţii biologice. Aceeaşi reciprocitate, pe bază de conexiune inversă, o găsim şi în latura lor negativă, de eşec şi boala. Gastritele, de pildă, par să fie generate în primul rând de stress şi temeri de ordin social. Acelaşi lucru se poate spune în cele mai multe cazuri de tulburări ale activităţii inimii, ale activităţii respiratorii etc.

Dar procesele de metabolism nu depind numai de cele psihologice şi sociale, ci şi de cele biochimice şi biofizice. Ele sunt astfel determinate atât de sus în jos, cât şi de jos în sus. În ele se răsfrânge întreaga condiţie umană. Homeostazia defineşte colaborarea armonioasă a factorilor ei.

După Cannon, această „înţelepciune a corpului” este atât de desăvârşită, încât ea depăşeşte însăşi înţelepciunea psiho-socială şi culturală a persoanei. Fabre şi Maeterlinck, pe de o parte, Bergson, pe de altă parte, au preamărit înţelepciunea instinctului. Dar ei au uitat un lucru. Perfecţiunea homeostaziei, ca şi cea a instinctului, se găseşte sub imperiul conservării generale şi universale, iar înţelepciunea omului se află sub semnul întregirii acesteia din urmă cu individuaţia, particularitatea cauzalităţii proprii şi saltul calitativ, care sunt reglate de semnificaţiile de valoare şi de direcţiile lor de evoluţie individuată. Inteligenţa se află sub semnul înnoirilor continue, precum şi al supleţei, solicitată de adaptarea activă la condiţiuni foarte deosebite.

În activitatea celulelor şi a organelor, procesualitatea calitativă, de ordin logic, constituită de individuaţie, particularitate şi salt, este foarte puţin aperceptibilă. În fiziologia organismului însă ea poate fi sesizată. De aceea nu e fără semnificaţie faptul că distinsul fiziolog Cannon, laureat al premiului Nobel, vorbeşte de înţelepciunea organismului şi nu de aceea a celulei sau organului, cu toate că discriminarea dintre semnificaţiile pozitive sau negative, precum şi dintre conservare şi dezvoltare ori regresiune, apare şi în cazul lor, dar, desigur, în condiţiuni de determinare mai puţin precise, tocmai din cauza generalităţii, universalităţii şi eternităţii lor.

În ceea ce priveşte acţiunea sistemului neurovegetativ, care reglează procesele de metabolism, ea se întregeşte cu acţiunea sistemului cerebro-spinal, care diferenţiază şi integrează relaţiile cu mediul; în acelaşi timp însă ea este complementară acţiunii sistemului endocrin.

Sintetizând, putem spune că tendinţele şi valenţele biologice sunt determinate şi reglate atât biofizic şi biochimic, cât şi

fiziologic, precum şi psihologic şi social. Ele depind atât de activitatea sistemului endocrin şi neurovegetativ, cât şi de activitatea sistemului nervos central, în care importantă este nu numai acţiunea cortexului, ci şi aceea a diencefalului. Acţiunea sistemului neurovegetativ, cu ganglionii săi simpatici şi parasimpatici, precum şi aceea a sistemului de activare sau non-activare reticulară din diencefal, sunt mai mult de ordin *formal*, deoarece atât una cât şi cealaltă se limitează la activare şi accelerare sau nonactivare şi încetinire. În schimb, acţiunea sistemului endocrin, pe de o parte, şi aceea a cortexului, pe de altă parte, sunt şi *conţinutale*, deoarece ele au un cuvânt de spus atât asupra structurii biochimice a sângelui, cât şi asupra structurii psihologice a stărilor şi acţiunilor psiho-sociale.

Acţiunea de accelerare şi activare, faţă de aceea de domolire şi încetinire, a sistemului neurovegetativ determină mai mult *emotivitatea*. Acţiunea sistemului reticular din diencefal influenţează mai mult *nervozitatea*.

Stările conţinutale de ordin biochimic şi endocrin, precum şi cele de ordin psihosocial şi cultural, determină semnificaţia specifică a trăirilor şi direcţia lor de evoluţie.

Instrumentul operativ de cercetare şi interpretare a gradelor de activare şi non-activare neurovegetativă şi reticulară este matematica şi logica matematică.

Instrumentul operativ de determinare a semnificaţiilor şi direcţiilor lor de evoluţie individuată este logica dialectică.

2. Tendinţe şi valenţe psihice. Lupta vieţii, spunea Goga într-unul din eseurile sale, este o bătălie a sexului şi a foamei. Acestea din urmă sunt – după judecata sa – motorul principal al acţiunilor umane. Dar, drama din *Domnul Notar*, ca şi tragedia *Meşterului Manole*, precum şi „cântarea pătimirii noastre” din poeziile sale,

nu au de-a face nici cu foamea, nici cu sexul, ci cu dorinţa oamenilor de a trăi în libertate, într-o societate clădită pe dreptate. Pentru aceleaşi valori – iar nu pentru foame şi sex – luptă şi Prometeu şi Faust şi Meşterul Manole. Afirmaţia lui Goga este contrazisă de însăşi opera sa.

Determinarea condiţiei umane sub semnul incompletitudinii a stăpânit la început atât psihologia, cât şi sociologia şi filosofia cul turii. Ribot şi McDougall au sesizat doar instinctele; Park, Burgess şi Faris au în vedere numai normele sociale, iar Spranger, Litt, Freyer şi Kerschensteiner pun tot accentul pe valori. În momentul însă în care, la interpretarea *obiectuala* a instinctelor, normelor şi valorilor, a fost adăugată şi interpretarea *relaţională*, interconexiunea lor, raportul incitaţiilor dinăuntru cu al valenţelor din afară mai ales, atunci a fost aperceputǎ şi interacţiunea lor sub unghiul completitudinii de determinare.

În perspectiva obiectuală a dinamicii psi hologice – limitată la „incitaţia” instinctelor, nu şi la „excitaţia” valorilor – Ribot a avut în vedere numai amorul propriu sau instinctul eului, apoi pe cel sexual şi iubirea de copii, la care a adăugat frica şi mânia. La aceste 5 instincte McDougall adaugă pe acela al curiozităţii, care ţine de fapt de actualizarea inteligenţei şi a aptitudinilor, aşa cum a arătat Woodworth. Instinctul eului este apoi descompus de către McDougall în tendinţa de afirmare şi tendinţa de supunere, pe care le va studia în mod deosebit Allport, dar nu ca instincte, ci ca atitudini ale persoanei, în plus, McDougall – mai vorbeşte de un instinct al achiziţiei, care nu e decât reversul valenţei economice, dobândită social. El vorbeşte, de asemenea, de un instinct al construcţiei, deşi creativitatea umană trebuie socotită un produs al activităţii psihologice socialmente organizată. Pornit pe acest drum al *diferenţierii*, dar nu şi al *integrării*, McDougall a mai vorbit şi de

alte instincte. Aşa, de pildă, în tratatul său de *Psihologie*, apărut după *Introducerea* în *Psihologia Socială*, el vorbeşte de instinctul de căutare a hranei şi de repulsia organică, care sunt trebuinţe biologice, apoi de instinctul de ajutorare care e o normă socială.

În perioada premergătoare primului război mondial, când instinctele erau la modă, Thomdike a diferenţiat echipamentul dinamic ereditar în sute de trebuinţe.

H. Cu „haosul" creat de această multitudine a instinctelor s-a ocupat Bernard în lucrarea sa, *Instinctul*. În a doua carte a sa, *Atitudinile sociale*, el propune înlocuirea instinctului cu acest nou termen, social şi dobândit, nu psihologic şi ereditar. Teoria atitudinii sociale o face Allport, dar interpretarea sa e şi psihologică, nu numai socială, cum o întâlnim la Bernard şi alţi sociologi, în frunte cu Faris, K. Young etc. Ch. Mead consideră mai potrivită noţiunea de *semnificaţie socială*. Care determină „rolul" individului în societate, anume funcţiunea sa, rostul său. Acest concept este adoptat de Ch. Morris în *Semiotica* sa şi de H. Blumer în sociologia sa. Dar cu aceasta am ajuns la interpretarea conduitei umane în termeni de „intenţionalitate", concept introdus de Brentano în psihologia sa funcţională de la sfârşitul veacului trecut. Intenţionalitatea defineşte *modul de conjugare* al individului cu lumea, care stabileşte „existenţa sa în lume". În interpretarea *câmpului social* al condiţiei umane în termeni de tendinţe şi valenţe, Lewin porneşte de la această psihologie funcţională, preconizată de Brentano. El nu întocmeşte însă o listă a tendinţelor şi valenţelor, ci se ocupă doar cu conjugarea lor. În schimb, Murray elaborează atât lista tendinţelor, cât şi pe aceea a valenţelor, preferând însă expresia de „nevoie" şi „presiune". În total, el vorbeşte de 20 de nevoi şi de 16 presiuni. Reproducem aceste liste după rezumatele lui Lindzey şi Hali (1966, p. 173 – 174

şi 179):

Nevoia de:	*Definiţia*:
Supunere	A se supune pasiv la forţe externe blamare, critică, pe deapsă. A se preda soarta. A admite inferioritatea, eroare ori învingerea. A se confesa şi a ispăşi ori mutila eul propriu. A căuta şi a se c pedeapsă, boală şi necaz.
Realizai e	A înfăptui ceva greu. A stăpâni, ma obiecte fizice, fiinţe umane sau idei. A mai repede şi independent cu putinţă. şi a obţine norme înalte. A se întrece rivaliza cu alţii şi a-i întrece. A creşte exercitarea cu succes a talentului
A filiere	A se apropia şi coopera recipro semenii cu care subiectul se aseamănă A fi pe placul şi a câştiga afecţiunea un atenţia să se îndreaptă. A face un pri loial.
Agresiune	A învinge opoziţia cu forţa. A lu pentru insultă. A ataca, a răni şi a om forţa şi a pedepsi.
Autonomie	A fi liber, a înlătura restricţiile, închiderii. A rezista la coerciţii şi restr părăsi activitatea prescrisă de autorită independent şi liber să acţionezi impulsuri. A nu depinde de nimeni, a n nimeni. A sfida convenţiunile.
Contracarare	A stăpâni şi a învinge un eşec prin o umilire prin încetarea acţiunii. A înv

refula frica. A şterge o dezonorare pr
obstacole şi greutăţi pe care să le
respectul de sine şi mândria la un nivel

Apărare A apăra eul propriu împotriva a
blamării. A ascunde sau justifica o greş
umilire. A răzbuna eul propriu.

Deferenţă A admira şi sprijini un superior.
onora. A ceda bucuros influenţei unui s
semen. A te conforma normelor.

Dominare A controla condiţia umană prop
dirija conduita altora prin sugestie, sec
sau comandă. A desfătui, restrânge şi p

Li xhibiţie A face o impresie. A fi văzut şi auz
fascina, întreţine, şoca, intriga, amuza ş

Înlăturarea răului A înlătura durerea, injuria fizică,
scăpa de o situaţie primejdioasă.
precauţie.

Evitarea situaţiilor neplăcute A evita umilirea. A părăsi situaţ
înlătura condiţiile de umilire. Atitudine
şi indiferenţă faţă de alţii. A te restrâ
cauza fricii de eşec.

Asistenţa socială A acorda simpatie şi a satisface nevoile altuia: un copil neajutorat sau oricare fiinţă sau obiect slab, neajutorat, fără experienţă, infirm, învins, umilit singur, descurajat, bolnav, confuz mintal. A asista o fiinţă sau obiect în primejdie. A nutri, ajuta, sprijini, consola, proteja, conforta.

Ordine A pune lucrurile în ordine. A face curăţenie, a aranja lucrurile, organiza, balan

sa, rându-i.

Joc A se juca şi a distra. A râde şi a face glume. A căuta o relaxare plăcută de tensiuni. A participa în jocuri, sport, dans, joc de cărţi, pariuri.

Rejecţie A te separa de o fiinţă sau obiect antipatic. A exclude, abandona, expulza ori rămâne indiferent faţă de o fiinţă sau obiect inferior. A certa şi mustra.

Senzualitate A căuta şi a te bucura de plăceri senzuale.

Sex A căuta şi cultiva relaţii erotice. A avea cont

A fi ajutat A avea nevoile satisfăcute de altul, a căuta cu plăcere acest lucru. A fi ajutat, nutrit, mângâiat, simpatizat, protejat, iubit, ghidat, iertat, consolat, compasionat. A rămâne în apropierea protectorului. A avea totdeauna unjprotector.

Înţelegere A întreba şi răspunde la probleme generale. A fi interesat în cunoaştere şi teorie. A.specula, formula, analiza, generaliza.

LISTA PRESIUNILOR UMANE DUPĂ MURRAY

1 *Presiuni familiale*

Dezacord cultural

Dezacord familial

Disciplină capricioasă

Separarea părinţilor

Absenţa

unui părinte Boala unui părinte Moartea unui părinte Inferioritatea unui părinte Un părinte vitreg Sărăcie

Locuinţă instabilă

2 *Primejdie şi nenoroc* Lipsă de dezvoltare fizică Lipsă de apă Singurătate, întuneric Vreme proastă, fulgere Foc

Accident Animal furios

3 *Lipsă sau pierdere* de hrană, obiecte, companie, varietate

4 *Retenţii, frustrări*

5 *Rejecţii, lipsă de grijă, mânie*

6 *Rivalitate, competiţie*

7 *Născut gemen*

8 *Agresiune*

Maltratare din partea tatălui,

mamei, semenilor „fraţilor

9 *Dominare, constrângere, prohibiţie*

Disciplină severă, educaţie religioasă

10 *Compasiune, indulgenţă*

11 *A fi plâns, compasionat*

12 *Deferenţă, preţuire, recunoaştere*

13 *A filiere, prietenie*

14 *Sex, expunere, seducţie, homosexualitate, heterosexualitate, contactul dintre părinţi.*

15 *Înşelare, trădare*

16 *Inferioritate*

Fizică

Socială

Intelectuală

Clasificarea tendinţelor şi valenţelor, făcută de Murray, are un contact foarte strâns cu realitatea, dar ea nu vede pădurea de copaci. Ca atare tendinţele, pe de o parte, valenţele, pe de altă parte, rămân juxtapuse, nu intrapuse. Interconexiunea lor lipseşte, iar prea clară nu e nici conjugarea dintre tendinţe şi valenţe. E adevărat însă că unele legături logice cu înţeles încearcă Murray, dar ele nu fac joncţiunea dintre multiplicitatea tendinţelor şi valenţelor, pe de o parte, şi unitatea din care ele se diferenţiază, pe de altă parte. Ele dau baza piramidei dinamice a fiinţei, dar nu şi

vârful ei. În schimb, de modelul arborifer al lui Bacon reuşeşte să se apropie mai mult Freud.

La temelia dinamicii umane Freud aşază Şinele, Eul şi Supra-Eul. Şinele reprezintă totalitatea tendinţelor ereditare. Supra-Eul exprimă normele morale, sădite în inima copilului de către mamă înainte de apariţia conştiinţei. Ca atare, la început cel puţin, aceste norme sunt tot inconştiente, ca şi pornirile din Sine. Ulterior, când copilul ia cunoştinţă de ele, el are impresia că aceste norme izvorăsc din interioritatea sa, ca şi pornirile ereditare. Ele reprezintă cea de a doua natură a omului, care în unele cazuri ajunge să fie mai tare decât întâia, cea ereditară. Eul naşte din secanţa dintre Sine şi Supra-Eu, respectiv pornirile ereditare şi normele morale. Normele morale din Supra-Eu nu cer să nu mănânci, să nu faci dragoste, să nu ţii la tine şi la copiii tăi. Ele cer însă să mănânci igienic şi din munca ta, să faci dragoste numai după căsătorie şi cu soţia ta, să lupţi în viaţă pentru o carieră dar cu mijloace drepte. Uneori secanţa dintre pornirile ereditare din Sine şi normele morale din Supra-Eu este mai mare. Acesta e cazul firilor sănătoase, armonios dezvoltate. Alteori secanţa este mai redusă, fie din cauza pornirilor prea puternice din Sine, fie din cauza tiraniei normelor din Supra-Eu, care ajung un HiperEu. Acesta din urmă este cazul oamenilor cu educaţie religioasă prea puternică. Primul este cazul oamenilor cu instincte prea puternice, uneori sălbatice. Tabela 1 cuprinde pornirile ereditare din Sine.

Freud, precum vedem (vezi tabela 1), defineşte tendinţele ca un mod de conjugare cu lumea pe bază de fixare (catexis) faţă de persoane, obiecte şi instituţii, iar nu ca o simplă pornire a persoanei, un atribut al ei, cum a fost cazul la Ribot şi McDougall. Această interpretare corespunde concepţiei contemporane asupra interconexiunii dintre fiinţă şi lume.

Interpretarea este adoptată, după cum am văzut, nu numai de Lewin, ci şi de Murray. Din păcate, odată acest criteriu acceptat, Freud nu mai discriminează îndeajuns între tendinţe şi valenţe, clasificând la tendinţe şi o seamă de valenţe, cum sunt iubirea de casă, de proprietate, de opere de artă, apoi de prieteni, instituţii, familie, neam, omenire etc. Egofilia, cu caracter narcisic, nu este apoi la el decât amorul propriu de ordin patologic, iar complacerea în reverii nu e decât o manifestare deghizată şi pe plan mintal a pornirilor refulate. De aceea reţinem din clasificarea sa doar trei coordonate: iubirea corpului cu totalitatea sa de tendinţe biologice, de care ne-am ocupat în sub-capitolul premergător, apoi iubirea eului sau amorul propriu şi iubirea sexuală. Ceea ce este curios este că Freud clasifică la tendinţele ereditare o seamă de valenţe dobândite, cum sunt: iubirea semenilor, iubirea familiei şi a naţiunii, iubirea operelor de artă etc., dar, în schimb, nu spune nimic despre iubirea de copii, care, evident, este tendinţa cea mai puternică.

Dar iubirea sexului opus şi dragostea de copii sunt, de fapt, tendinţe psiho-sociale, nu psihologice propriu-zis. De ele ne vom ocupa mai jos. Iubirea trupului face parte din tendinţa de conservare şi dezvoltare a corpului. În consecinţă, la tendinţele psihologice ne rămâne doar amorul propriu sau instinctul Eului.

TABELA 1. Pornirile ereditare din Sine (Dup & Freud)

Dar acest instinct nu trebuie înţeles ca o entitate. El trebuie interpretat ca una din cele trei ramuri de bază ce se desprind din trunchiul dinamic al persoanei, celelalte două fiind instinctul sexual şi parental. La rândul său apoi el se desprinde în alte ramuri

sau posibilităţi de atitudine, dependente de conjugarea cu societatea, sub unghiul relaţiilor afinitare, complementare, ierarhice şi de dezvoltare. În cooperarea afinitară cu tovarăşii de muncă, cu semenii în familie, în comunitatea de locuit şi naţiune, eul nostru apare ca un *co-eu*. Sub unghiul dragostei sexuale, el apare ca un *contra-eu*, ce se întregeşte cu celălalt prin contrari etate electivă. În perspectiva relaţiilor verticale de conducere el apare ca o dorinţă de *dominare* şi *supunere*. Mai rămân relaţiile longitudinale de evoluţie, care ne dau eul în dezvoltare, cu *dorinţa* de creaţie şi realizare de sine.

Această conjugare dintre eu şi societate se face însă într-un fel în familie şi altfel în restul societăţii.

Relaţiile membrilor din familie sunt întemeiate pe dragoste, care este o pornire centrifugală. În virtutea ei fiecare caută să ajute pe celălalt. Fiecare, de asemenea, este dispus să se lase întrecut de către ceilalţi. Soţul doreşte ca soţia să mănânce şi să se îmbrace mai bine, iar soţia doreşte aceleaşi avantaje pentru soţ. Ambii apoi sacrifică totul pentru copil.

Dar relaţiile pot fi şi egoiste, nu numai altruiste. Dreptatea reglează aceste porniri centripetale, oferind fiecăruia cât i se cuvine.

Dreptatea înseamnă, pe de o parte, egalitate între indivizi, iar pe de altă parte, egalitate între faptă şi răsplată. Ea este astfel bidimensională.

Egalitatea dintre indivizi operează orizontal. Toţi cetăţenii, de pildă, sunt egali în faţa legii. Ei au aceleaşi drepturi şi daitorii, iar privilegii nu posedă nimeni.

Egalitatea dintre faptă şi răsplată operează vertical. Ea defineşte relaţiile de producţie din economie şi pe cele de conducere din stat.

În epoca sclavagistă şi a Evului Mediu, ierarhia era de clasă închisă. În orânduirea burgheză ea este de clasă deschisă, bazată pe avere. În organizarea socialistă ea este de valoare.

Lewin exprimă întregirea reciprocă dintre tendinţe şi valenţe prin doi *vectori convergenţi*. Lipsa lor de colaborare este simbolizată prin doi *vectori divergenţi*. Cât priveşte raţiunea convergenţei sau divergenţei lor, el o pune numai în seama *saţietăţii* sau *non-saţietăţii* tendinţei, nu şi în seama saţietăţii şi non-saţietăţii valenţei. Or, acest lucru înseamnă a ţine seama numai de natura umană, fără condiţia sa socială.

Pe de altă parte, în conjugarea dintre tendinţe şi valenţe, importantă este nu numai starea lor de saturaţie, deci gradul lor de dezvoltare, *cantitatea* lor, ci şi *semnificaţia* lor şi, fireşte *evoluţia* lor individuală, deci *calitatea* lor. Calculul vectorial şi interpretarea sa topologică, adoptate de Lewin, pot explica numai cantitatea, nu şi calitatea. De aceea, interpretarea topologică a persoanei în câmpul social trebuie completată făcând apel şi la teoria semnificaţiilor şi a direcţiilor lor de evoluţie individuată, pe care o oferă organonul logic de ordin dialectic. Acest organon completează instrumentul matematic de ordin vectorial şi topologic.

În ceea ce priveşte conceptul de *Libido*, pe care Freud îl aşază la temelia Sinelui, sunt necesare, de asemenea, o serie de precizări. De fapt Freud însuşi a simţit această nevoie pentru a înlătura acuzaţia de pansexualism, ridicată împotriva doctrinei sale în raport cu acest concept. Din păcate însă lămuririle sale sunt departe de a fi satisfăcătoare. Fondatorul psihanalizei nu a avut o apercepţie justă a psihologiei şi cu atât mai puţin una a sociologiei. El a judecat apoi natura psihologică şi condiţia ei socială numai prin prisma psihopatologiei, ceea ce a deformat din nou lucrurile.

La început, el a denifit *Libido*-ul prin *căutarea de plăcere*, adoptând astfel o concepţie hedonistă asupra vieţii.

La această *suprema generali a* de ordin biologic, Freud a adăugat ulterior *tandreţea*, proprie actelor de dragoste. Dar tandreţea nu are loc numai între persoane de sex opus, ci şi între părinţi şi copii. Căutarea plăcerii şi tandreţei formează *Eros*-ul, genul lor proxim.

În condiţiuni normale şi sănătoase, instinctul sexual se manifestă numai între persoane de sex opus şi aproximativ de aceeaşi vârstă, iar finalitatea sa, vectorul său, cum ar spune Lewin, este împreunarea cu scop de procreare, în condiţiuni anormale, el poate să se manifeste şi între persoane de acelaşi sex. Dar, a recunoaşte abaterile lui patologice de la norma sănătoasă, socialmente acreditată, este un lucru, şi a susţine caracterul polimorf pervers al sexualităţii infantile este cu totul alt lucru. Contrar credinţei lui Freud, copilul este un *asexual*. Copilul nu este un polimorf pervers de ordin sexual, ci pur şi simplu o fiinţă bio-psiho-socială în care pornirea sexuală nu a apărut. În condiţiuni normale, această pornire apare odată cu maturizarea organelor sexuale. În condiţiuni anormale, ea poate fi trezită, sub unghi psihologic, înainte de această vârstă, dar această trezire prematură, cauzată de o condiţie socială anormală, iar nu de evoluţia normală a copilului, de maturizarea sa, rămâne o excepţie, nu o regulă. Lui Freud îi revine totuşi meritul de a fi sesizat aceste lucruri; ipotezele sale asupra sexualităţii infantile rămân de domeniul fanteziei şi ele ilustrează atât lipsa sa de discriminare precisă între caracterul biologic, psihologic şi social al naturii şi condiţiei umane, cât şi lipsa sa totală de stăpânire a logicii, cu care aproape că nu a operat. De teoria *rosturilor* şi *semnificaţiilor particulare* ale diverselor tendinţe în *unitatea funcţională* a

întregului în lume, respectiv a persoanei în societate, cu direcţiile lor de evoluţie individuală, nu pare a se fi apropiat de loc.

Dar Freud introduce în conceptul de *Libido*, pe care-l aşază la temelia Sinelui, nu numai delirul de dorinţă, *Wünschdelir*, determinat de diversele refulări, ci şi *mecanismele de apar are*, reprezentate prin frică, mânie şi regresiune, care în condiţiuni patologice generează pornirile sadice şi masochiste. Însă aceste porniri nu se află sub imperiul tandreţei, ce caracterizează Erosul, şi nici sub acela al plăcerii, ce defineşte Libido, ci sub acela al *urii* şi *neplăcerii*, care în condiţiuni exagerate şi durabile sunt proprii doar bolii şi crimei. De aceea aceste porniri nu sunt tendinţe ale Vieţii şi Erosului, anume *ramuri* ale lor, ci doar tendinţe *servante*, în slujba lor. Prin urmare, ele nu sunt trăite ca *plăcere* şi *tandreţe*, ci ca *neplăcere* şi *ură*. Freud vorbeşte, în cazul lor, de principiul morţii, *Tanat os*, iar nu de acela al *Vieţii* şi *Iubirii*. Pentru aceste motive, clasificarea lor, a neplăcerii şi urii, alături de instinctele vieţii înseamnă o totală contrazicere a *semnificaţiilor pozitive* cu *direcţie de evoluţie* de către *semnificaţiile negative* cu direcţia de *regresiune* şi *distrugere*. Or, fără această discriminare nu se poate face deosebirea dintre semnificaţiile pozitive şi cele negative, dintre evoluţie şi regresiune, după cum nu se poate face nici diferenţierea dintre sănătate şi onestitate, pe de o parte, crimă şi boală, pe de altă parte. În lipsa unei teorii adecvate asupra teoriei însăşi, Freud le aruncă pe toate în acelaşi spaţiu.

3. Tendinţe şi valenţe sociale. Dar omul nu este numai o fiinţă biologică şi psihologică, ci şi una socială. Aceasta chiar şi din punct de vedere ereditar, nu numai educaţional. În adevăr, socialitatea umană, ca şi cea animală de altfel, nu este adăugată, ci originară. Ea nu este numai *învăţată*, ci şi funciară, *moştenită*. Ea nu e juxtapusă, ci intrapusă. De aceea, persoana umană nu e o fiinţă

biologică şi psihologică cu statut social şi cultural adăugat, cum credeau Aristotel şi Rousseau, Park, Burgess etc., ci o fiinţă biopsiho-socială şi culturală de la naştere, chiar dacă maturizarea psihologică vine după cea biologică, iar cea socială după primele două. Socialitatea, de altfel, începe chiar din viaţa intrauterină, căci într-un fel este grija unei femei simple pentru fătul său şi diferită aceea a unei femei îndeajuns de cultivate care-şi dă seama de nobila ei misiune.

Sub unghi biologic, limitele fiinţei noastre se opresc la corp. Sub unghi psiho-social însă, noi suntem şi familia noastră, profesiunea noastră, naţiunea noastră. Iar dacă profesiunea şi naţiunea ar putea fi considerate drept instituţii ulterioare, familia, în schimb, coincide în bună parte cu însăşi fiinţa noastră biologică. Din acest punct de vedere noi nu suntem numai noi, ci şi persoana cu care ne întregim pentru a rodi fiinţa în continuare.

Dar din acest punct de vedere, Freud şi Havelock Ellis, cei doi mari erotologi ai vremii noastre, au văzut – spune L. Mumford – numai *floarea*, nu şi *rodul*\ numai dragostea faţă de sexul opus, nu şi dragostea faţă de copii, care sunt fructul ei. În completitudinea sa, Erosul cuprinde ambele coordonate, iar mai importantă este nu floarea, oricât de frumoasă ar fi ea, ci rodul prin care viaţa e prelungită în infinit.

Unii, cum au fost Anatole France, Voltaire şi Rabelais, au restrâns dragostea la coordonata ei biologică. Goethe, în schimb, a sesizat întreaga „îndumnezeite” a dragostei, de care însăşi legenda biblică vorbeşte, deşi o socoate mai mult ispita diavolului decât darul divinităţii. Urmând spiritul interpretării lui Goethe, Rodin apropie simfonia dragostei de divinitatea însăşi, îndepărtându-se astfel cu totul de falsa interpretare a Evului Mediu. Aşa a conceput-o şi Brâncuşi în *Sărutul*. În acelaşi fel au cântat-o şi poeţii

de-a lungul veacurilor.

Dacă individul e doar stomac şi sex, cum sunt Gargantua şi Pantagruel din opera lui Rabelais, atunci şi dragostea e redusă la aceiaşi parametri. Dacă omul e şi inimă şi cap, atunci simfonia ei se ridică la înălţimea lor.

Conjugarea Eului cu semenii în comunitatea de muncă şi în stat se realizează, cum am văzut, pe bază de dreptate.

Conjugarea aceluiaşi Eu cu semenii din familie se realizează sub imperiul dragostei, care înseamnă dăruire, deci pornire centrifugală, nu centripetală. Dreapta balanţă, desigur, intervine şi în cazul comunităţii de dragoste a familiei, deoarece dăruirea soţului se întregeşte cu dăruirea soţiei şi invers.

La temelia societăţii stă familia, iar nu individul, cum credeau Aristotel şi Rousseau; dreptatea însăşi, în cele din urmă, se clădeşte tot pe dragoste.

Este atunci egoismul singura bază a societăţii, cum spun o seamă de gânditori individualişti, cum e Le Dantec? Sunt oamenii faţă de oameni lupi, cum a spus Hobbes? Dacă e vorba de rebuturile patologiei mintale şi sociale, atunci ei au dreptate. Dacă e vorba însă de însăşi condiţia umană, atunci afirmaţiunile lor nu sunt decât o metafizică ieftină, care apercepe doar jocul dezmăţat al unei coordonate umane, fără să aperceapă întregirea ei cu celelalte, care înscriu epopeea condiţiei omeneşti, iar nu drama şi comedia ei.

4. Norme, valori şi bunuri. Normele morale definesc regulile de convieţuire în familie pe bază de dragoste. Normele socialpolitice definesc legile de convieţuire a oamenilor în comunitatea de lucru şi locuit, precum şi în naţiunea constituită în stat pe bază de dreptate. Bunurile definesc hrana, îmbrăcămintea, locuinţa şi mijloacele de transport şi comunicaţie, pe care se

clădeşte confortul material. La aceste bunuri materiale se adaugă cartea, şcoala, precam şi radio-ul, televiziunea şi cinematograful etc. Acestea din urmă constituie bunurile spirituale, care se împart în valori teoretice şi valori estetice.

Dar valori sunt nu numai bunurile materiale şi spirituale, deci valorile economice, teoretice şi estetice, ci şi normele morale şi social-politice. În fond, toate sunt *forme ale vieţii*, cum spune Spranger. Ele sunt, de asemenea, *scopuri ale vieţii*, finalităţi ale ei. Ele sunt valenţe ale *condiţiei umane*, ce se întregesc cu tendinţele *naturii umane*. Ca atare, ele depind atât de individ, cât şi de societate, precum şi de epoca dată din dezvoltarea culturii.

În trecutul nu prea îndepărtat al ţării noastre, fructele se vindeau la oraş cu un preţ foarte mare, iar la sate de multe ori nici nu erau culese, fiind cu totul fără preţ. Azi ele se vând cu preţuri ieftine la oraş, fiind la îndemâna oricui. La sat se primeşte preţul cuvenit. Ele se vând apoi şi la export. Valorificarea muncii individuale a fost posibilă numai prin organizarea socială, care a dublat şi împătrit preţul trudei individuale.

Dar valorile nu depind numai de conjugarea dintre munca individuală şi organizarea socială, ci şi de epoca de cultură dată, anume de modurile ei de a rezolva mai mult sau mai puţin eficient conjugarea dintre individ şi societate. În epoca sclavagistă, de pildă, comerţul se făcea mai mult cu mătase şi pietre nestemate, cu utilitate exclusivă pentru cei avuţi. Azi, el se face pentru bunăstarea materială şi spirituală a poporului însuşi.

Unii au limitat valorile economice la bunurile de consum şi la necesităţile de locuit şi îmbrăcăminte. Dar azi oamenii cheltuiesc din dorinţa de a-şi face casa şi îmbrăcămintea frumoase, nu numai comode. Una dintre investiţiile cele mai economice a ajuns să fie astăzi şcolarizarea cât mai ridicată a copiilor. De aceea astăzi, de o

deosebire tranşantă între bunăstarea materială şi spirituală nu mai putem vorbi.

Alţii, pe de altă parte, au susţinut că valorile materiale sunt doar *mijloc*, iar cele spirituale *scop*. Dar această despărţire a valorilor materiale de cele spirituale e la fel de inoperantă, deoarece o locuinţă nu e numai un adăpost împotriva intemperiilor naturii, ci şi un prilej de căldură familială şi desfătare spirituală. Automobilul, de asemenea, nu e numai un mijloc de transport, deci o comoditate sau necesitate, ci şi un mijloc de instruire şi bucurie estetică prin călătorie. Cu atât mai mult îndeplinesc această funcţiune radioul, televizorul, cartea, tabloul.

Nu au lipsit nici aceia care au susţinut că, dacă bunăstarea materială şi spirituală constituie scopul vieţii, atunci normele morale şi legile sociale sunt doar o modalitate de realizare a lor. Dar este greşită şi această diferenţiere artificială, deoarece, spre exemplu, normele vieţii de familie sunt acceptate cu plăcere, reprezentând una din bucuriile cele mai de seamă ale vieţii.

Valorile economice, morale, sociale, teoretice şi estetice constituie valenţele vieţii şi condiţiei umane, pentru a cărora dezvoltare armonioasă omenirea luptă continuu.

Lista presiunilor lui Murray cuprinde numai frunzişul acestor valori ale naturii şi condiţiei umane în dezvoltare. Valorile, analizate şi sintetizate de Spranger, Kerschensteiner, Freyer, Messer, Stern etc. În Germania, de Bougie în Franţa, de Alexander şi Perry în Anglia şi America, reprezintă sintezele acestor presiuni. O cercetare sistematică a valorilor în raport cu motivaţia şi activitatea apare în *Teoria generală a acţiunii* de Parsons, Shils şi Tolman. Dar valorile nu sunt numai presiuni, ci şi „chemări”. Ele sunt, în fond, finalităţi şi nu constrângeri, cum înclină să creadă Freud şi Murray, apercepând condiţia umană numai dinspre

rebuturile ei, nu şi dinspre epopeea ei. Teoreticienii valorilor au sesizat, în schimb, numai epopeea, nu şi drama, ceea ce, desigur, este o altă greşeală.

5. Frica şi mânia. În condiţiuni normale, viaţa este o conjugare de tendinţe şi valenţe. În condiţiuni anormale, anume atunci când în faţă apare un obstacol, viaţa este şi o conjugare cu lumea sub imperiul fricii şi mâniei. Dacă pericolul este prea mare, atunci fugim din faţa lui şi îl ocolim. Dacă el este mai mic şi poate fi învins, atunci angajăm agresivitatea pentru a-l înfrânge.

Tendinţele şi valenţele bio-psiho-sociale şi culturale definesc cauzalitatea şi finalitatea acţiunii noastre. Ele sunt ramurile de bază ale Vieţii. Freud le-a numit instincte ale vieţii. La ele, fireşte, trebuie să adăugăm şi valenţele vieţii. Desfăşurarea lor se realizează sub imperiul plăcerii bio-psihice, pe de o parte, şi al tandreţei psiho-sociale, pe de altă parte. Plăcerea trupească şi sufletească definesc satisfacţia normală a tendinţelor biologice şi psihologice. Tandreţea şi puterea de iubire definesc satisfacţia tendinţelor psiho-sociale.

În slujba acestor porniri şi valori biopsiho-sociale şi culturale se pun frica şi mânia, definite prin neplăcere şi ură. În cazuri de frică exagerată, patologică, terminăm prin masochism, care înseamnă autodistrugere. În mânie încercăm distrugerea altora. Patologia ei dă sadismul.

Conflictele în viaţă ţin de altfel de viaţa însăşi. Dacă ele sunt învinse, atunci sunt izvor de oţelire în viaţă. Dacă ele ne înving, atunci ele sunt prilej de boală sau acţiune antisocială. În veacul trecut nebunia a fost pusă în seama refulărilor sexuale. Azi ea este pusă în seama anxietăţilor. Cât priveşte sadismul, el este şi izvorul principal al crimei.

Dar stările de anxietate, de care azi se vorbeşte atât de mult,

sunt produsul mediului social în care se desfăşoară viaţa. Ţările capitaliste dovedesc acest determinism în mod clar. În trecutul patriarhal, cu caracter pastoral şi agricol, gospodăria naturală asigura grija zilei de mâine, chiar dacă bunăstarea obţinută prin ea era modestă. Azi, caracteristica este încadrarea în marea întreprindere industrială, agricolă, comercială sau administrativă, în care soarta celor mai mulţi dintre oameni depinde de o mică minoritate, iar siguranţa zilei de mâine nu e nicicând deplină. Veniturile sunt mai mari, dar neplăcerile mai multe. De aci oboseala de civilizaţia modernă, de care literatura, psihologia şi filosofia existenţialistă din ţările apusene fac atât de mult caz. De inconfortabilitatea civilizaţiei apusene vorbeşte Freud însuşi.

Aşadar stările de anxietate, marea nevroză modernă, nu sunt atât produsul unei frici morbide şi dată de la naştere, ci produsul conflictelor grave ale muncii şi ale societăţii, pe care Apusui nu a putut să le rezolve. Dacă conflictele ar fi în funcţie de ereditate, atunci ele ar fi fost prezente în egală măsură şi în trecutul economiei patriarhale, precum şi în acela al economiei socialiste. Ele sunt însă apanajul ţărilor în care Heidegger, Jaspers, Sartre, Merleau-Ponty, Camus, Unamuno şi Ortega Y Gasset anunţă şi denunţă frica de viaţă. Ţările socialiste promovează bucuria de viaţă.

La temelia fricii de viaţă şi de moarte, de care gândirea existenţialistă face atât de mult caz, nu stau tendinţele ereditare ale insului, după cum susţine ea, ci valenţele bolnave ale societăţii, în care această gândire a apărut. Maladia vine pe calea patologiei sociale, nu pe drumul înzestrării ereditare a individului.

Dar frica şi mânia nu definesc numai conjugarea noastră cu semenii şi societatea, ci şi pe aceea cu mediul fizic. Ele sunt şi în serviciul trebuinţelor şi valenţelor biologice, nu numai în al celor

psiho-sociale şi culturale. Frica, de altfel, apare din primele zile, deci înainte de maturizarea Eului.

Frica şi mânia sunt *reacţiuni de apărare* şi *atac*, declanşate de *valenţele negative* ale mediului, care pun în discuţie adaptarea, conservarea şi dezvoltarea fiinţei în lume. Ca atare, ele înseamnă o *repulsie* faţă de mediu, iar nu o *atracţie*; o divergenţă iar nu o *convergenţă*.

În cazul proceselor biologice de metabolism, reglate de sistemul neurovegetativ, opusul atracţiei, dictată de apetit, este dezgustul. Echivalentul gustului şi dezgustului biologic, pe plan psihologic, este iubirea şi ura. Conjugarea armonioasă cu lumea înseamnă astfel *atracţie*, *plăcere* şi *tandreţe*. Cea dizarmonioasă înseamnă *repulsie*, *neplăcere* şi *ură*.

În cazurile patologice, trăirile afective ajung să fie falsificate şi astfel frica şi mânia, masochismul şi sadismul, ajung să fie însoţite şi de plăcerea de a face sau a ne face răul.

Corelate cu stările de teamă, frică, anxietate, mânie şi agresivitate, sunt stările de apatie şi stress, tensiune, nelinişte. La originea stărilor de anxietate şi agresivitate nu se află însă atât structura genetică, cât frustrarea, aşa cum Dollard, Sears, Mowrer şi Miller arată în lucrarea lor clasică, *Frustrare fi agresiune*. La originea stărilor de apatie şi tensiune, stress, stă, în schimb, solicitarea prea mare a muncii industriale, comerciale sau administrative din zilele noastre şi oboseala pe care ea o aduce. Conflictele, generate de contradicţia diverselor roluri sociale, sunt a doua cauză, aşa cum arată U. Lehr. Meritul de a fi atras atenţia asupra stărilor de tensiune, stress, revine lui Selye. Dar există nu numai un stress bio-psihic, ci şi unul psiho-social, aşa cum susţin Appley şi Trumbull. Appley şi Cofer încearcă să stabilească şi o listă a principalelor cauze ale stress-ului sau a stresorilor. La

sfârşitul veacului trecut s-a vorbit de neurastenie şi psihastenie. Azi se vorbeşte în special de anxietate, stress şi apatie.

Mandler şi Sarason au elaborat un chestionar de examinare a anxietăţii, iar J. Taylor a elaborat o „scară” de examinare a ei. Diagnosticul ei intervine şi în examinările propuse de Cattell şi Eysenck. P. H. Hoch şi J. Zubin au redactat un tratat asupra anxietăţii. De agresivitate s-a ocupat Bandura şi Walthers, apoi L. Bercowitz şi A. H. Buss. A. Yates a redactat un tratat asupra frustrării şi conflictului, în care sunt studiate atât anxietatea, cât şi agresivitatea. Orientări bibliografice şi analize critice deosebit de judicioase au făcut C. H. Graumann, W. D. Fröhlich şi F. Merz.

6. Informaţie şi performanţă. Dar atât tendinţele şi valenţele vieţii, cât şi frioa şi mânia, care sunt în slujba lor, au nevoie de cunoaştere, care este chemată să le lumineze drumul. Învăţarea şi inteligenţa, la fel ca şi celelalte aptitudini, nu sunt însă numai funcţiuni, ci şi imbolduri spre cunoaştere. Ele sunt şi motor, deci factor dinamic, nu numai instrument funcţional, de ordin cognitiv. De aceea Woodworth, iar pe urma sa Allport, în teoria sa asupra autonomiei motivelor acţiunii umane, le tratează şi sub aspectul dinamic al vieţii psihice, iar nu numai sub cel cognitiv. McDougall a vorbit de o propensiune a curiozităţii. În adevăr, unii au mai multă *dorinţă* de cunoaştere, alţii mai puţină. Un minimum de *explorare* a lumii intervine însă în orice conjugare de tendinţă şi valenţă. De aci şi explicarea conduitei în termeni de *explorare* şi *acţiune*, propusă de Lew în şi Tolman, iar nu în termeni de stimulent şi răspuns, propuşi de Hull, Spence şi Schinner. Explorarea vine dinspre individ spre mediu, fiind astfel un proces aotiv. Excitaţia vine de la lume spre individ, fiind un proces pasiv. Rolul cunoaşterii în motivaţie este afirmat şi de teoria informaţională asupra motivaţiei, venită dinspre cibernetică şi informatică.

Fiinţa umană însă, spre deosebire de cea animală, nu are numai dorinţa de explorare şi cunoaştere, ci şi pe aceea de activitate şi performanţă, cu scop de creaţie, producţie, randament. Este meritul lui McClelland şi Atkinson, precum şi al colaboratorilor lor, pe de o parte, a lui Heckhausen, pe de altă parte, de a fi elaborat atât conceptul imboldului spre activitatea creatoare de bunuri şi valori, cât şi metodele de examinare a performanţei sale.

7. Reflexe, instincte, Eu. Cercetările lui Behterew, Pavlov, Thomdike, Watson şi apoi acelea ale lui Huli şi ale elevilor să-i sunt centrate asupra reflexelor în termeni de care ei încearcă să explice în mod analitic şi cauzal întreaga conduită animală şi umană. În opoziţie cu aceste cercetări de psihologie, bazate pe fiziologie, sunt acelea ale lui Ribot, James şi McDougall, generate de interpretările lui Darwin şi Spencer din zoologie şi biologie, care pun accentul pe instinct, considerat fie ca o sinteză de reflexe, fie ca o conduită superioară, de ordin molar, iar nu molecular (reflexe), cum ar spune Tolman. În termenii acestor tendinţe precumpănitor ereditare, ei încearcă să interpreteze atât reflexele, cât şi conduita persoanei sau a eului său, introducând astfel şi explicarea teleologică, de ordin prospectiv. O reluare a acestei teze este azi făcută de către Lorenz şi Tinbergen în biologie, dar cu mai puţin accent pe fixitatea eredităţii şi cu mai multă recunoaştere a rolului mediului, pe care-l introduce de altfel şi McDougall în noua sa concepţie a propensiunilor. Interpretarea prospectivă este susţinută şi de către Tolman şi Lewin, care încearcă să înlocuiască modelul stimul-răspuns, ce pune accentul pe reacţiune, prin modelul explorare-reacţiune, ce pune accentul pe cognitivitate, în care noţiunea de sens, înţelegere şi scop joacă un rol principal. De reflexe, şi mai ales de instincte, a vorbit la început şi Freud, dar în

faza a doua a teoriei sale accentul de greutate a trecut pe structura persoanei în termeni de Sine, Eu şi Supra-Eu, în care Eul, deci suprema sinteză a trăirii şi conduitei umane, joacă rolul prim. În cercetările de neo-psihanaliză, inaugurate de F. Alexander şi elaborate în continuare de Rapaport, Horney, Kardiner, Fromm, H. Marcuse şi în special Erickson, Eul ajunge stăpân al conştiinţei şi conduitei umane, cu scop de adaptare la lume şi societate, în vederea conservării şi dezvoltării fiinţei noastre biopsiho-sociale şi culturale. Tendinţa de a interpreta întreaga conduită umană numai prin funcţiunea centrală a Eului apare şi în interpretarea configuraţionistă a lui Goldstein şi Angyal, ca şi în fenomenologia lui Husserl, Pfänder şi Scheler, precum şi în psihologia existenţialistă, generată de filosofia lui Heidegger şi psihopatologia lui Jaspers şi reprezentată de Sartre, Mounier, MerleauPonty în Franţa, Rogers, McLeod, Snygg, Combs etc., în S.U.A. Aceeaşi importanţă a Eului este susţinută de psihologia personalistă a lui Stern. Accentul pe funcţiunea de sinteză a Eului apare şi în interpretarea dialectică a psihologiei, promovată de Leontiev, Luria şi Rubinstein.

În noua interpretare a psihologiei, de după cel de al doilea război mondial, reflexele, instinctele şi eul nu mai sunt considerate entităţi separate şi independente, care se exclud unele pe altele, cum fusese cazul în trecut, ci ele sunt socotite sinteze convergente, ce se întregesc reciproc. În virtutea acestei deosebiri de interpretare, în trecut au existat şcoli divergente şi chiar antagoniste. Azi, în schimb, se merge spre o sinteză a psihologiei însăşi, în care şcolile, cum prea bine a observat Koehler, nu mai au căutare.

În consecinţă, conduita umană nu este numai produsul integrării reflexelor sau instinctelor, după cum ea nu este nici

numai rezultatul *diferenţierii* Eului. Ea este produsul organizării acţiunii umane, din care Eul nu exclude reflexele şi instinctele, ci le integrează, fiind suprema lor expresie şi sinteză.

8. Prospectivitate, plan de viaţă şi ideal.

Reflexele şi instinctele sunt procese cu durată scurtă, care se reiau mereu, fiind mai mult acţiuni repetitive, de conservare, decât acţiuni creative, de evoluţie. Eul, în schimb, este nu numai suprema lor sinteză şi organizare, ci şi conducere de sine, care angajează mai mult sau m-ii puţin întreaga noastră viaţă. El este as:: ei nu numai unitate în multiplicitate, ci şi continuitate în schimbare. Aceasta, desigur, în raport cu lumea cu care el se conjugă mereu, cu scop de conservare şi mai ales de dezvoltare a fiinţei. Interpretarea sa trebuie desfăşurată astfel în *perspectiva* vremii, cum ar spune Graumann.

Interpretarea ordinii şi legităţii lumii în perspectiva creatoare a dezvoltării este inaugurată de G. Vico, în istorie, concepută ca o nouă ştiinţă. Noua interpretare este elaborată în continuare, dar numai în istorie, de Condorcet şi Montesquieu. Ea este transpusă în plan filosofic, cu interpretare dialectică, de către Hegel, dar în mod idealist. Transpunerea acestei interpretări pe plan ştiinţific este făcută de Marx şi Engels. La dimensiunea evolutivă a timpului din istorie şi biologie, Einstein adaugă şi pe aceea din fizică, atât de fructuoasă în mecanica cuantică. Ştiinţa şi filosofia veacului nostru sunt caracterizate tocmai prin această valorificare a curgerii creatoare a vremii.

Asupra valorificării dimensiunii timpului în psihologie a scris L. K. Franck.

Procesualitatea vieţii umane, fie pe plan biologic, fie pe cel psihic sau social-cultural, nu este numai conservare, ci şi dezvoltare. Dar această dezvoltare nu se desfăşoară numai sub

imperiul cauzalităţii, ci şi sub acela al *prospectivităţii*, la care fiinţa umană adaugă *planul de viaţa* şi *idealul*. La interpretarea varianţei calitative a viieţii prin invarianţa precumpănitor cantitativă a reflexelor, idealul de viaţă adaugă interpretarea multiplicităţii manifestărilor noastre prin invarianţa calitativă a ţelului, care devine axa lor de organizare şi convergenţă. Această organizare este prin excelenţă dinamică, aşa cum afirmă legea homeostaziei lui Cannon.

Conceptul de *prospectivitate* a viitorului apare mai întâi în psihologia funcţională a lui Brentano şi în fenomenologia lui Husserl, în care el se conjugă şi întregeşte cu conceptul de *intenţionalitate*. Elaborarea sa însă este numai speculativă, aşa cum este cazul şi cu conceptul de durată pură al lui Bergson. Acelaşi concept a caracterizat şi psihologia hormică a lui McDougall, dar elaborarea lui a fost, de asemenea, teoretică. În schimb, în teoria lui Tolman asupra conduitei prospective, pe de o parte, la fel ca şi

În aceea a lui Uznadze, pe de altă parte, argumentarea este de ordin experimental.

În lumina acestor cercetări, precum şi a celor din psihologia evolutivă, atât de dezvoltată azi, viaţa nu este numai o conjugare de tendinţe şi valenţe bio-psiho-sociale, ci şi un proces de conservare şi dezvoltare, în care prezentul sintetizează trecutul şi prospectează viitorul. În acest proces importante sunt nu «numai tendinţele precumpănitor ereditare, împreună cu valenţele conjugate, ci şi tendinţele predominant dobândite, corelate cu valenţele lor corespunzătoare. În primul caz, mai importante sunt tendinţele şi trecutul. În al doilea caz, mai pline de semnificaţie sunt valenţele şi viitorul, prospectarea sa. Tendinţele sunt mai mult

motive. Valenţele sunt mai mult scopuri. Tendinţele ţin de individ. În valenţe cuvântul prim îl are societatea. În retrospectiva motivelor, Eul este mai mult produsul şi sinteza lor. În prospectarea scopurilor şi mai ales a idealului de viaţă, mai

Importantă este acţiunea sa asupra orchestraţiei tendinţelor şi valenţelor.

Văzută din perspectiva viitorului, aventura omului în lume poate fi definită ca o luptă pentru bunăstarea materială şi spirituală, făcută pe bază de muncă socialmente organizată, în care ştiinţa are tot mai mult un cuvânt de spus. De această bunăstare materială şi spirituală trebuie să se bucure toţi oamenii şi toate popoarele în condiţiuni de libertate şi dreptate, pe care numai organizarea socială o asigură.

Dar aventura omului în lume nu e, desigur, numai epopee. Ea este şi dramă, dar şi comedie. În curgerea istoriei, omenirea se fereşte însă tot mai mult de dansul dezmăţat al furiilor, care sunt ignoranţa, crima şi nebunia, şi se apropie tot mai mult, deşi cu jertfe foarte grele, de dansul armonios al muzelor, al Binelui, Adevărului şi Frumosului.

Stăpânirea de sine a Eului

La temelia organizării motivelor şi scopurilor acţiunii noastre, pe care caracterul o defineşte, stau stăpânirea şi conducerea de sine în acord cu normele sociale şi pe baza disciplinei vieţii şi a muncii. Organizarea este menită, cum spuneam la începutul acestui capitol, să ne dea atât omul dintr-o bucată şi de cuvânt, pe care te poţi baza, cât şi omul cinstit şi muncitor, cu care poţi pomi la drum.

Dar această acţiune de organizare a vieţii şi activităţii nu e

numai opera individului, ci şi a societăţii.

De fapt iniţiativa ei nu revine subiectului însuşi, ci societăţii, anume familiei, care conduce primri paşi ai copilului în viaţă. De aci importanţa decisivă a celor şapte ani de acasă.

La baza acestei organizări a motivelor şi scopurilor acţiunii noastre stau procesele de *persistenţă* şi *inhibiţie,* pe de o parte, şi cele

De *integrare* şi *diferenţiere,* pe de akă parte. Finalitatea lor e *dezvoltarea,* nu regresiunea. Legea exerciţiului şi a efectului, legea reîntăririi şi slăbirii, ca şi aceea a maturizării şi recentivităţii intervin şi ele. Dar acum ele acţionează asupra conduitei, iar nu asupra conştiinţei, fiind vorba de un proces de *educaţie,* nu de unul de *instrucţie.*

Persistenţa defineşte stăruinţa tendinţelor şi a valenţelor *pozitive,* Gare duc la adaptare, conservare şi dezvoltare. *Inhibiţia* înseamnă oprirea tendinţelor şi a valenţelor *negative,* care contrazic adaptarea, conservarea şi dezvoltarea şi duc astfel la dezadaptare, non-conservare şi regresiune. Cele două procese se întregesc reciproc, dar ponderea lor variază după împrejurări şi persoane. Persistenţa înseamnă a-mi face lecţia la timp şi cât trebuie, a munci corect şi cât mai bine în meserie, a-mi face datoria în familie şi faţă de naţiune. Inhibiţia înseamnă a nu mânca

Mai mult decât – trebuie, a nu mă lăsa ispitit de fiecare aventură erotică, a nu-mi pierde vremea cu somnul, cafeneaua, jocul de cărţi, a nu mă lăsa antrenat în acţiuni incorecte faţă de oameni şi societate etc.

După unii inhibiţia frânează instinctele, iar persistenţa

întăreşte normele. Afirmaţia este adevărată numai în parte, deoarece inhibiţia poate acţiona şi asupra unor norme exagerate, cum au fost cele religioase din Evul Mediu. Ea frânează apoi oportunismul şi lichelismul, care sunt concesii la presiunile sociale de moment, ce încalcă ele însele principiile de conduită. Un ins cu instinctul eului sau sexual prea slab are şi el nevoie de susţinerea persistenţei şi a efortului organizat. Prin urmare, scopul inhibiţiilor şi al stăruinţelor nu este imediat frânarea instinctelor şi întărirea normelor, ci *organizarea* lor sistematică, pe bază de corectă *integrare* şi *diferenţiere*, conform principiilor generale de conduită, iar nu de acord pasiv cu situaţiile de moment, pe care le acceptăm chiar dacă ele contrazic conştiinţa noastră.

Dar inhibiţia şi persistenţa nu trebuie înţelese numai ca un *efort*, ci ele trebuie interpretate şi ca procese de dezvoltare, ce vin de la sine, în condiţiuni mai mult sau mai puţin spontane. Ca atare ele sunt şi o *chemare*, nu numai o *constrângere*.

Însăşi constrângerea, apoi, e numai de moment, iar *răsplata* vine la urmă. De aceea caracterul nu e o organizare donquijotească a motivelor, divorţată de fericire, ci e în slujba fericirii. Pentru o satisfacţie mai mare din viitor, el sacrifică o plăcere mai mică în prezent. Dar acţiunea sa poate opera şi asupra neplăcerilor. În acest caz controlul de sine înseamnă evitarea unei situaţii mai neplăcute din viitor prin acceptarea unei situaţii mai puţin neplăcute din prezent.

Pentru a transforma caracterul de trudă şi efort al stăpânirii şi controlului de sine într-unul de plăcere şi împlinire, este neapărat necesar ca acţiunea persistenţei şi a inhibiţiei să fie *justă* şi cu *măsură*. Inhibiţia şi persistenţa trebuie aplicate numai acolo unde e necesar, nu şi acolo unde nu se cuvine. Scopul lor este să ducă la o dezvoltare multilaterală, *simetrică* şi *armonioasă* a

persoanei, iar nu la una unilaterală, lipsită de simetrie şi armonie. În consecinţă, organizarea motivelor şi scopurilor în viaţă trebuie să cuprindă şi unele activităţi inferioare, dar de bază (ale sexului, stomacului), nu numai inima şi capul. Precum şi invers, fireşte. *Homo sum et nihil ab me alienum puto*. Acesta este un principiu sănătos. În schimb, dezvoltarea asimetrică şi exagerată a unei singure tendinţe sau valenţe, ca şi inhibarea tuturor celorlalte, e nesănătoasă. De altfel, atunci când scoatem nermalitatea pe uşă, intră anormalitatea pe fereastră. Fenomenul a fost confirmat atât în hiper-morala Evului Mediu, cât şi de unele culturi unilaterale. Formulele unilaterale, susţinute categoric, aduc mai mult rău în lume decât însăşi lipsa de formule. Socrate, Giordano Bruno, Lavoisier etc. Au fost victima lor. Îngustimea de vedere înseamnă, de altfel, nu numai exces de zel în slujba unui ideal fals conceput, ci şi îngustime de minte. În schimb, inteligenţa şi caracterul înseamnă simţul măsurii şi al proporţiilor juste, care generează armonia. Ipostazierile în absolut nu sunt admise nici când e vorba de marile principii, după care se conduce omenirea. De aceea inacceptabile sunt şi formulele *Fiat justitia pereat mundus*, *Fiat veritas pereat mundus* etc. Aceasta pentru simplul fapt că justiţia şi adevărul nu sunt făcute *împotriva* vieţii şi a ordinei ei social-culturale, ci în *slujba* lor. Dar ele le pot servi numai luate împreună, în această colaborare însă dezvoltarea uneia nu poate opri dezvoltarea celorlalte şi invers, în consecinţă, simţul măsurii şi armoniei juste trebuie să nu fie pierdut o clipă. Că procesul lui Savanarola a avut loc fără probe îndeajuns de justificate, e adevărat, şi de aceea gloria lui Lorenzo Magnificul rămâne umbrită. Dar dacă Savanarola ar fi ajuns să facă el proces acestuia, nedreptatea, pe care ar fi fost în stare să i-o facă, ar fi fost şi mai mare. Omenirea apoi nu stăpâneşte Adevărul şi Justiţia însăşi, ci

doar evoluează înspre ele. De aceea, forţarea lucrurilor în numele unui pretins adevăr deplin şi absolut sau în numele unei pretinse justiţii imanente, ce nu mai suferă contradicţie, este totdeauna periculoasă. Mersul omenirii înainte a izvorât totdeauna din înţelegerea largă, sub semnul completitudinii, iar nu din dogmatismul orb şi unilateral. De aceea respectul opiniei contrare, susţinută în onestitate de cuget şi cu inima curată, precum şi puterea de iertare, ţin de însăşi esenţa omeniei. A nu crede în nimic e o mare greşeală. A crede orbeşte în dogme false este şi mai primejdios.

Dar caracterul nu este numai opera insului, ci şi a societăţii, a familiei mai ales. De aceea cei şapte ani de acasă sunt decisivi, fie în bine, fie în rău. După Freud şi Abraham, piatra de temelie este aşezată chiar mai repede, în primii trei ani, când educaţia caracterului este mai mult o condiţionare a inconştientului, decât o lumânare şi întărire a conştientului, care încă nu e îndeajuns de dezvoltat. În această condiţionare a micului copil, importantă nu este atât pedeapsa sau mustrarea cu vorba, cât dragostea mamei, care face minuni.

Nu e mai puţin adevărat că această dragoste trebuie să aibă o măsură. Copiii din familiile prea împovărate de griji sunt frustraţi de dragoste. Copiii din familiile cu standard de viaţă ridicat sunt, uneori, ei înşişi împovăraţi de prea multă dragoste. Periculoase sunt îndeosebi complexele de inferioritate din primul caz şi confuziunile de sentimente, ce ocazionează complexele Oedip şi Electra, din al doilea caz. Dar asupra lor vom reveni.

Intrarea copilului în şcoală înseamnă ieşirea din comunitatea de dragoste a familiei şi acceptarea noii comunităţi întemeiate pe dreptate, care copiilor prea răsfăţaţi le poate apărea prea dură. Freud a pus accentul de greutate pe educaţia copilului din familie.

Adler socoate cel puţin tot aşa de importantă educaţia copilului în şcoală.

De fapt însă consolidarea deplină a caracterului o aduce numai integrarea omului în meserie şi răspunderea economică a noii familii, pe care el o întemeiază.

În primul an al copilăriei, importantă este formarea unor deprinderi elementare privind igiena, alimentarea etc. Cum posibilitatea de a ne înţelege cu copilul în mod conştient şi prin limbaj este absentă, condiţionarea este singura cale deschisă.

În anul doi şi trei se conturează şi conştiinţa Eului propriu, dar ea este centrată mai mult asupra trebuinţelor şi valenţelor biologice, pe de o parte, şi asupra tandreţei mamei, pe de altă parte.

Mersul aduce nu numai libertatea de mişcare, ci şi începutul independenţei, pe care Eul propriu o exprimă. Dar Eul copilului este încă acela al familiei, din care face parte. Ieşirea în stradă şi mersul la grădiniţă aduce dezvoltarea Eului propriu.

La Eul psihologic şi social, şcoala aduce şi pe cel cultural. Relaţiile şcolare, ca şi cele familiale de altfel, întăresc nu numai Eul cooperaţiei afinitare cu semenii, ci şi pe cel complementar, de colaborare cu parteneri deosebiţi, precum şi pe cel ierarhic.

Apariţia instinctului sexual produce o adevărată revoluţie psihologică. Trăsăturile de *furtuna // tensiune*, *Sturm und Drang*, ating acum apogeul, pentru a se atenua la maturitate, odată cu independenţa economică, adusă de meserie şi cu soluţia gratificării erotice, mijlocită de căsătorie. Ivirea copiilor încheagă căsătoria şi creează noi răspunderi şi satisfacţii.

Disciplina muncii începe în şcoală şi se definitivează în meserie.

În perioada furtunii şi tensiunii din adolescenţă, maturizarea

biologică sexuală se luptă cu dependenţa economică faţă de părinţi, pe de o parte, cu disciplina şcolară, pe de altă parte. Zborul Erosului este frânat de ambele condiţii. Inima este luată de zborul Erosului, iar mintea este stăpânită de imperativele şcolii şi ale familiei. *Două inimi bat în pieptul meu*. Una este aceea a dragostei materne, centripetală familiei, cealaltă este a noului Eros, centrifugală familiei. Dar lupta nu se duce numai între aceste două coordonate ale dragostei, ci şi între dragostea din inimă, pe de o parte, şi raţiunea din minte, pe de alea parte. De aceea Aristotel vorbeşte de raţiunea minţii, ce reprezintă spiritul, *phrenia*, şi apoi de sufletul inimii, *psyché* şi *pneuma*. Limba germană păstrează opoziţia dintre *Geist* şi *Seele*, de care Klages face atât caz. Dar dezvoltarea sănătoasă a persoanei ş.: conturarea normala a caracterului înseamnă sinteza lor. Fireşte, pe bază de întregire a contrariilor.

Prin urmare, omul dintr-o bucată nu este, la rigoare, după cum îl arată numele şi după cum se credea în trecut, în raport cu „substanţa” metafizică, luată ca entitate. În adevăr, în perspectiva interpretării ştiinţifice din zilele noastre, cu caracter dialectic, nu metafizic, caracterul, la fel ca şi structura psihică din care el face parte, nu mai sunt unităţi simple, ci complexe, deci *unitate în multiplicitate*. Prin urmare, pentru a le defini avem nevoie de modelul arborifer al lui Bacon, iar nu de entitatea metafizică. În atari condiţiuni, organizarea caracterului nu în

Conducerea de sine a Eului

Stăpânirea de sine este permanentă. Dar ea nu este aceeaşi, ci se schimbă. Apar noi tendinţe şi valenţe, precum şi noi moduri de conjugare cu lumea. Volumul acestora creşte, iar integrarea

este restructurată în raport cu acest volum şi mai ales cu noile sale calităţi. De aceea *unitatea din multiplicitatea actelor* noastre, care defineşte omul dintr-o bucată, cu stăpânire de sine, trebuie să însemne şi o *continuitate în discontinuitate*, care defineşte omul de cuvânt, pe care te poţi baza. Stăpânirea de sine este astfel şi conducere de sine, căci conflictele de conduită, pe care caracterul trebuie să le rezolve, nu privesc numai actualitatea clipei, ci şi curgerea vieţii. Aşadar, viaţa trebuie organizată şi în timp, nu seamnă numai o operaţie de integrare a multiplicităţii manifestărilor noastre în *unitatea* deplină a stăpânirii de sine, ci şi *diferenţierea* principiilor după împrejurări şi momente, în aşa fel încât multiplicitatea să reflecte unitatea, iar unitatea să sintetizeze diversitatea.

Prin urmare, caracterul nu înseamnă nici *cap pătrat* nici *cal înhămat*, ci el este *stăpânul însuşi*, ca şi autorul actelor sale. El înseamnă *sistem deschis* şi *în dezvoltare*. El înseamnă *colaborarea cea mai eficientă* cu lumea, nu potrivirea lumii după calapoadele sale sau aservirea sa totală la oportunităţile condiţiei sociale din locul şi momentul dat. El reprezintă, de fapt, întregirea optimă a *integrării*, ce asigură unitatea, şi a *diferenţierii*, ce respectă multiplicitatea. Caracterul este *elan* şi *raţiune* în acelaşi timp, nu *Formă* desprinsă de *Viaţă*, cum crede Pirandello, sau Spirit oare sufocă Sufletul, cum afirmă Klages. El este dezvoltare multilaterală şi armonioasă, în raport cu Lumea şi cu societatea, iar nu anchilozare asimetrică şi simplistă. El este viaţă organizată cu scop de eficienţă, fericire şi armonie socială şi optimă.

Numai în spaţiu. Ea trebuie să se dezvolte în raport cu un *plan de viaţă*. Cel din urmă elev ştie că la terminarea şcolii va intra în meserie pentru a-şi câştiga existenţa sa şi a familiei pe care o va întemeia. Va trebui, poate, să ajute şi pe părinţi. Părinţii săi au avut

o casă modestă. El ar dori o casă mai încăpătoare şi mai confortabilă. Are de gând să-şi cumpere şi o maşină. Dar pentru aceasta va fi nevoie de mai multă şcoală, de mai multă muncă, cu mai multă pricepere şi răspundere. Prospectarea viitorului ţine de însăşi condiţia umană, anume de conştiinţa sa, care înseamnă luarea sorţii în mână, cu scop de organizare optimă şi eficienţă maximă.

Peste mulţi dintre noi tăvălugul vieţii va trece altfel decât am visat. Am sperat un lucru şi am ajuns altceva. Dar şi mai mulţi dintre noi vor transforma visul în realitate sau cel puţin îl vor face să semene cu ea. Unii, apoi, vor ajunge mai mult decât au visat.

La terminarea liceului ne despărţim, iar după zece ani ne reîntâlnim. Şi, firește, ne recunoaştem, cu toate că au intervenit restructurări fundamentale în viaţa noastră. Am intrat în meserie cu toţii, chiar dacă unii nu au ajuns în cele dorite. Cei mai mulţi sunt căsătoriţi şi o bună parte au şi copii. Răspunderi mai serioase apasă asupra noastră.

La reîntâlnirile după un sfert de veac, unii nu se mai recunosc, iar surprizele sunt şi mai mari după jumătate de secol. Dar fiecare în parte ştie totuşi că a înscris o continuitate în discontinuitatea eforturilor sale, cu toate că solicitările din afară uneori ne-au schimbat cursul vieţii. Ele nu ne-au schimbat însă inteligenţa, firea şi biotipul.

Schimbările au afectat însă caracterul. Dar legitatea acestora nu poate fi abordată numai cu ajutorul asemănărilor şi deosebirilor, pe care le ilustrează principiile logice, ci la ea trebuie aplicată legea saltului calitativ, determinat de acumulările cantitative, pe de o parte, şi de prospectivitatea idealului înspre care converg acţiunile noastre, pe de altă parte. În fond, această prospectivitate, adusă de organizarea planificată a vieţii, ded de luarea sorţii în

mână, ţine de însăşi conştiinţa noastră, fiind, poate, principala ei funcţiune.

Asemănările de fire şi biotip, precum, în parte, şi cele de inteligenţă, sunt determinate

Integrarea socială a Eului

Dar omul nu trăieşte singur în lume, ca Robinson Crusoe pe insulă, ci în societate. În consecinţă, stăpânirea şi conducerea de sine trebuie să fie în acord cu legea socială, care stabileşte regulile de convieţuire între oameni. Omul dintr-o bucată şi de cuvânt cauzal şi analitic. Întregirea reciprocă dintre planul de viaţă şi realitate este determinată prospectiv *şi* sintetic, deoarece ea vine mai mult de sus în jos, dinspre conştiinţă înspre fapte, şi mai puţin invers, dinspre fapte spre conştiinţă. Un cuvânt de spus asupra acestei întregiri are, desigur, şi societatea. Dar prospectivitatea insului este cu atât mai mare, cu cât gradul său de dezvoltare este mai ridicat şi invers. Omul simplu va rămâne mai mult sub imperiul cauzalităţii trecute şi al necesităţii sociale prezente. Cel multilateral şi armonios dezvoltat îşi va lua tot mai mult soarta în mână. Libertatea este expresia acestei sorţi luate în mână. Ea este una cu conştiinţa şi determinarea logică propriu-zisă, care interpretează multiplicitatea cantitativă a faptelor prin unitatea calitativă a idealului de viaţă. De aceea libertatea, ca şi conştiinţa, personalitatea şi cultura, constituie un triumf al calităţii logice asupra cantităţii matematice.

O continuitate deplină în viaţă, desigur, nu e posihilă, deoarece saltul înseamnă *o* spargere a ei. Dar aceasta nu înseamnă că Binele, Adevărul şi Frumosul nu îndeplinesc funcţiunea stelei polare, care ne îndreaptă paşii. Invarianţa calitativă din varianţa

cantitativă a manifestărilor noastre o aduc tocmai ele.

Cauzalitatea de ordin analitic a faptelor asupra conştiinţei poate părea o *presiune*, *constrângere*, *necesitate*. Prospectivitatea idealului, cu determinare de sus în jos şi dinspre viitor înspre prezent, apare însă ca o *chemare*, *vocaţie*, *libertate*.

Este şi un om cinstit, care nu înşală, nu minte, nu fură. El este onest în faptă, vorbă şi gând.

Această nouă coordonată este atât de importantă, încât unii definesc caracterul numai prin *funcţiunea sa socială*. Dar această definiţie este unilaterală şi astfel incompletă, deoarece alături de caracterul social avem şi pe cel psihologic, determinat prin stăpânirea şi conducerea de sine numai în raport cu individul. În adevăr, există oameni care au unitate în multiplicitatea manifestărilor lor, dar sunt animaţii numai de porniri egoiste, nu şi de dăruiri altruiste. Alţii, pe de altă parte, se conduc şi după normele sociale, dar aceste norme nu sunt acelea ale naţiunii constituite în stat, ci acelea ale unui grup organizat împotriva semenilor şi a comunităţii sociale. Există apoi diverse orga nizaţii secrete, cum a fost francmasoneria, care, de asemenea, servesc numai intereselor de clică, chiar dacă la începuturile lor au funcţionat în serviciul unor idei nobile.

Există apoi diversele coterii de ordin politic sau funcţionăresc, care încearcă să înlocuiască ierarhia de valoare prin una de favoare, aşa cum se întâmplă atât de des în orânduirea burgheză. Există, de asemenea, clasele exploatatoare, care pun interesele lor deasupra binelui obştesc, luând în stăpânire statul însuşi. În toate aceste cazuri, adaptarea se efeotuează doar faţă de persoane, nu şi faţă de instituţii, şi ea serveşte numai interese personale, nu şi sociale.

Aşa stând lucrurile, funcţiunea socială a Eului nu poate fi

definită prin adaptarea pasivă la grupul social, făcută numai pentru interese personale, ci prin adaptarea activă la principiile etice şi social-politice ale omenirii însăşi, elaborate în curgerea zbuciumată a istoriei. Şi, bineînţeles, cu respectul semenilor şi în slujba instituţiei, fie că aceasta este comunitatea de lucru, de locuit sau naţiunea constituită în stat. Cu alte cuvinte, integrarea socială se află în slujba bunăstării tuturor, care trebuie câştigată prin muncă cinstită şi de care trebuie să se bucure toată lumea, pe bază de dreptate. În acest mod ea este în acord cu principiile conducătoare ale omenirii din toate vremurile şi toate locurile, care spun să nu minţi, să nu înşeli, să nu furi, să trăieşti din agoniseala muncii tale, să fii onest şi sincer cu oamenii etc. Una dintre motivaţiile legii sociale acţionează de sub imperiul istoriei şi al geografiei. De aceea, motivaţia a fost una în mentalitatea magică, alta în cea metafizică şi diferită în interpretarea ştiinţifică a ordinii sociale. Principiile, pe care aceste diverse motivări le-au promovat, au fost însă, în general, aceleaşi. *Honeste vivere*, *nemino ledere*, *suum cui que atribuere*. Trăieşte onest, nu strica nimănui şi dă fiecăruia ceea ce i se cuvine. Acestea sunt principiile de la care pleacă Dreptul Roman.

Prin urmare, aşa cum adevărul nu naşte numai din reflectarea obiectivă a simţurilor, oi şi din raţionalitatea ideilor ce condensează şi sintetizează experienţa simţurilor sub semnul completitudinii de determinare, la fel şi caracterul este generat şi de principiile generale şi universale de conduită, iar nu numai de către situaţia socială dată. De aceea, spune Roback în cartea sa clasică asupra *Caracterului*, respectarea sinceră şi onestă a principiilor de conduită, *Ruling Principles*, generează omul dintr-o bucată, de cuvânt şi onest.

Dar în conjugarea dintre individ şi societate în slujba

bunăstării materiale şi spirituale, pe care cultura o defineşte, uneori greşeşte societatea însăşi. Acesta a fost cazul dictaturii fasciste sau al celei regale. În atari cazuri viciată este însăşi conducerea comunităţii, care nu mai serveşte interesele producţiei şi ale celor ce muncesc, ci pe acelea ale exploatatorilor. În toate aceste cazuri, alături de ordinea legală, dar nedreaptă, care acţionează împotriva intereselor obşteşti, iar nu în slujba lor, apare ordinea ilegală, dar dreaptă, care are în vedere interesele obşteşti şi care se împotriveşte ordinii constituite prin dictatură. Mişcările muncitoreşti şi cele de eliberare socială şi naţională ilustrează o atare ordine dreaptă, constituită împotriva unei puteri abuzive şi de dictatură.

La temelia ordinii sociale drepte şi în slujba bunăstării materiale şi spirituale stă *disciplina liber* şi cu *drag consimţita*. În schimb, ordinea nedreaptă, care serveşte numai intereselor minorităţii împotriva majorităţii, poate fi ţinută numai printr-o disciplină impusă cu forţa. De aceea nu e de

Disciplina muncii

Dar omul de caracter nu este numai un om dintr-o bucată şi de cuvânt, pe care te poţi baza, şi un om cinstit şi de bună-credinţă, cu care convieţuirea este plăcută, ci el este şi un om muncitor. De aceea, la *disciplina psihologică* şi *socială* se adaugă şi *disciplina muncii*. Pe aceasta din urmă se clădeşte atât stăpânirea şi conducerea de sine, cât şi integrarea socială corectă.

În trecutul sclavagist munca era o grea corvoadă. De roadele ei se bucurau apoi exploatatorii. Cât priveşte condiţia de viaţă a sclavului, ea era aproape de aceea a animalelor. Uşoară nu a fost munca nici în cazul ţăranului lipsit de pământ şi de utilajul cuvenit.

Şi uşoară nu a fost nici aceea a lucrătorului din fabrică, efectuată timp de 10 – 12 ore, în condiţii fizice de-a dreptul nocive. Salariile erau neîndestulătoare, concediile nu existau, iar asistenţa medicală şi socială nu era acordată. De pensii nu se îngrijea nimeni. Despre o muncă în direcţia vocaţiei nici nu se punea problema.

Azi, desigur, societatea socialistă satisface în esenţă modalităţile de afirmare a personalităţii. Astfel, concediile sunt asigurate şi plătite. Asistenţa medicală şi socială este acordată. Condiţiile igienice de lucru sunt respectate, iar pericolul de accidentare este înlăturat. Salariile asigură un standard corect de viaţă, iar pensia se acordă tuturor celora care au activat. În acelaşi timp, mirare că, în dictatura fascistă a lui Mussolini, aparatul de constrângere a crescut de opt ori, iar în aceea nazistă a lui Hitler de paisprezece ori.

Munca este făcută pe cât posibil în direcţia vocaţiei şi aptitudinilor.

Dintr-o activitate de corvoadă, munca a devenit o activitate de vocaţie. Munca este azi nu numai mijlocul de câştigare a existenţei, ci şi principala cale de dezvoltare multilaterală şi armonioasă a personalităţii. De aceea omul om este în primul rând opera ei.

În fond, bunăstarea materială şi spirituală, de care omenirea se bucură azi, nu e mană cerească, ci rodul muncii socialmente organizată.

De aci şi importanţa cu totul deosebită care se dă organizării ştiinţifice a muncii pentru a obţine maximum de randament cu minimum de efort, în condiţiunile cele mai plăcute şi cu siguranţa cea mai mare cu putinţă.

Munca e suprema nobleţe a fiinţei umane, caracterul ei prim. Pe ea se clădeşte atât bunăstarea materială şi spirituală, fără de care armonia familiei şi creşterea copiilor nu ar fi cu putinţă, cât şi

poziţia noastră în societate, profesiunea fiind, în fond, rolul nostru social prim. Munca înseamnă atât eliberarea de griji, cât şi demnitatea izvorâtă din realizări. Ea e izvorul nesecat al rodirii şi creaţiei noastre în viaţă.

Ea e măsura cea mai de seamă a omului, parametrul său prim de judecare.

Factori generali, de grup şi specifici

Exponenţii interpretării biologice a motivaţiei, cum sunt Cannon, Stellars, Lindley, Hess etc. Înclină să considere motivaţia ca o energie generală, care suferă unele diferenţieri în raport cu organul prin care ea se manifestă. Acelaşi punct de vedere pare a fi însuşit şi de Cl. Huli şi elevii săi, care consideră că diferenţierea motivaţiei o aduce numai învăţarea, habitudinea.

În schimb, exponenţii concepţiei instinctiviste susţin, fireşte, teza opusă a specificităţii motivaţiei. Specificitatea actelor de caracter este susţinută de May şi Hartsorne, precum şi de Thomdike şi W. I. Thomas, din care ei în parte se inspiră. Dar la ei explicarea este situaţionalistă, nu instinctivistă.

Sinteza dintre aceste două teze opuse apare atât în cercetările de neuropsihologie ale lui

Lashley şi Hebb, cât şi în cele de analiză factorială, promovate de Spearman, Webb, Cattell, Stephenson, Eysenck etc.

Interpretarea acestei sinteze în raport cu modelul arborifer al lui Bacon apare în lucrările lui Remplein, Lersch, Wellek etc., în Germania şi în acelea ale lui Allport, Murphy etc., în SUA, La Senne şi MerleauPonty, în Franţa.

Este însă cazul să observăm că la Cl. Huli este vorba de o

energie biologică, cu substrat biochimic şi biofizic, accesibilă unei interpretări matematice, în vreme ce la Lersch, Allport, Rogers etc. Este vorba de acţiunea stăpânirii şi conducerii de sine a Eului în raport cu normele sociale şi în vederea producerii bunurilor materiale şi spirituale, care solicită o interpretare logică.

Coeficientul de caracter

Coeficientul de caracter, la fel ca şi acela de inteligenţă, depinde:

A) de conţinutul caracterului (sau inteligenţei), anume de bogăţia sa, de organizarea acestui conţinut, pe bază de diferenţiere şi integrare, care asigură unitatea de acţiune a diversităţii manifestărilor noastre, şi b) de simetria şi armonia acestei integrări, care aduce liniştea şi pacea, generatoare de fericire.

Conţinutul motivaţional al caracterului este format, cum am văzut, de tendinţe şi valenţe, înnăscute şi dobândite.

Tendinţele ereditare sunt aproximativ aceleaşi pentru toţi oamenii, dar *gradele lor de dezvoltare* diferă, fapt care ne explică deosebirile dintre membrii uneia şi aceleiaşi comunităţi.

Tendinţele şi valenţele dobândite, altoite pe cele ereditare, variază însă atât în ierarhia social-culturală a uneia şi aceleiaşi comunităţi.

Cât şi în curgerea istoriei, care aduce dezvoltarea culturii.

La popoarele primitive stăpânesc bunurile de *consum,* pe de o parte, şi cele de striotă necesitate, cum sunt îmbrăcămintea şi adăpostul, pe de altă parte. Relaţiile intracomunitare sunt precumpănitor afinitare, iar instrucţia şi educaţia au loc numai în familie.

La popoarele moderne predomină bunurile de confort.

Producţia lor este uriaşă şi are ca bază diviziunea muncii, mecanizarea şi automatizarea ei. Noile mijloace de producţie solicită atât relaţii de cooperare afinitară, cât şi relaţii de cooperare complementară, precum şi relaţii de conducere şi organizare verticală, cu planificare longitudinală de dezvoltare. În organizarea şi conducerea oamenilor, precum şi în dezvoltarea producţiei şi a productivităţii muncii un rol deosebit de important îl ocupă şcoala. Numărul tendinţelor şi al valenţelor a crescut odată cu dezvoltarea economică, educaţională şi social-politică.

Popoarele în curs de dezvoltare luptă azi pentru noua civilizaţie tehnologică, creată de ştiinţă, cu o structură social-politică bazată pe dreptate şi libertate.

După o seamă de gânditori apuseni însă complexitatea structurii social-politice şi culturale din zilele noastre, cu mulţimea ei de roluri sociale, pe de o parte, şi cu dependenţa ei prea mare faţă de maşină, pe de altă parte, a obosit şi continuă să obosească fiinţa umană. Procesul de acuzare a civilizaţiei contemporane a început cu Spengler şi a continuat cu Heidegger şi Toynbee, precum şi cu Ortega y Gasset, H. Marcuse etc. El a culminat în literatură şi artă.

O seamă din mişcările de azi ale tineretului din Apus militează pentru o reîntoarcere la omul primitiv al lui Rousseau.

În schimb, două treimi din populaţia omenirii, anume popoarele în curs de dezvoltare, se zbat pentru civilizaţia tehnologică şi dreptatea orânduirii socialiste, care realizează încetarea exploatării omului de către om şi a popoarelor de către alte popoare, afirmând egalitatea în drepturi a tuturor.

Aceste popoare, de asemenea, sunt atrase de concepţia

optimistă despre viaţă, pe care ţările socialiste o promovează, afirmând atât bucuria de viaţă, cât şi încrederea în viitorul omenirii.

Numărul cercetărilor experimentale, cu interpretare metrică, privitoare la problema motivaţiei, a crescut enorm în ultimele două, trei decade, aşa cum arată volumul redactat de H. Thomae în cadrul *Tratatului de Psihologie*. Aceeaşi impresie o lasă şi lucrările personale ale lui H. Thomae din acest important domeniu, precum şi cele ale lui Graumann, Bindra, Bolles, Haber, Madsen etc.

Din păcate, miile de cercetări asupra motivaţiei din ultimele decade focalizează numai generalitatea condiţiei umane în raport cu cea animală şi abordează prea puţin variaţia ei geografică şi dezvoltarea sa istorică. Ele, de asemenea, susţin aproape numai interpretarea matematică şi valorifică prea puţin pe cea logică. Din fericire însă, în ultimii ani, îşi fac tot mai mult loc şi noile probleme, legate de condiţia ecologică şi istorică a naturii umane. În fruntea noii orientări se situează profesorul Thomae însuşi, aşa cum reiese din lucrarea sa, *Individul şi lumea sa*.

Coeficientul de caracter arată însă numai gradul de dezvoltare al caracterului, nu şi orientarea sa calitativă, care e tot atât de importantă ca şi gradul lui de dezvoltare.

În ceea ce priveşte conţinutul motivaţiei, important este nu numai *gradul său de dezvoltare* sau bogăţia de tendinţe şi valenţe, ci şi tipul său, determinat de precumpănirea uneia sau alteia dintre tendinţe sau valenţe. Caracterologia clasică, inaugurată de Teofrast şi elaborată în continuare de La Bruyère a sesizat numai acest fel de diferenţieri atributive.

Caracterologia contemporană introduce determinarea relaţională a *gradului* şi *tipului de integrare*. Boemul lui W. I. Thomas nu e numai stăpânit de instincte, ci are şi o integrare

insuficientă. În opoziţie cu el este filistinul, la care predomină valenţele sociale şi care are o integrare exagerată. Tipurile endotimic şi raţional ale lui Lersch ilustrează aceeaşi diferenţiere bi-dimensională. Aproximativ la fel stau lucrurile şi cu deosebirile pe care Freud le-a făcut între oamenii stăpâniţi de Sine, de Eu sau de Supra-Eu.

În sinteza pe care Eul o face între pornirile ereditare din Sine şi normele hipermorale din Supra-Eu apare însă nu numai *simţul măsurii în integrarea* acestora, ci şi întregirea lor reciprocă, pe care o definesc noţiunile de simetrie şi armonie.

Între conceptele de *suflet* şi *spirit*, introduse de Klages, există numai opoziţie.

În interpretarea lui Wellek şi Heiss ele sunt totuşi contrarietăţi ce se atrag.

CAPITOLUL V Emoţii şi sentimente

Caracterul defineşte stăpânirea şi conducerea de sine, conforme cu normele sociale, apercepute dinspre conduită şi muncă.

Emoţiile şi sentimentele determină aceeaşi stăpânire şi conducere de sine, conformă cu normele sociale, dar sesizată dinspre conştiinţă.

Caracterul este un dispozitiv de reglare a conduitei în raport cu normele sociale, sub unghiul bunăstării materiale şi spirituale, pe bază de eficienţă optimă a muncii. În schimb, emoţiile şi sentimentele sunt un mecanism de reglare a conştiinţei însăşi, sub unghiul fericirii optime.

Cele două modalităţi de organizare, conducere şi reglare a conştiinţei şi conduitei se întregesc reciproc, dar nu se confundă,

cum cred unii, sesizând numai latura lor de asemănare, nu şi pe cea de opoziţie şi întregire. Aşa, de pildă, W. I. Thomas defineşte emoţia şi atitudinea socială ca trăirea interioară a culturii şi instituţiei socio-culturale. La rândul lor, cultura şi instituţia sunt considerate drept materializarea exterioară a emoţiilor şi atitudinilor. În acest fel trăirea psihologică interioară şi materializarea instituţională a culturii nu sunt decât cele două feţe ale unei uşi.

O interpretare similară aplică unii şi raportului dintre instinct şi emoţie. Emoţia e definită ca trăirea interioară a instinctului, iar instinctul e considerat ca materializarea exterioară a emoţiei.

Dar raporturile dintre sentimente şi instituţii sau valori social-culturale, pe de o parte, la fel ca şi acelea dintre instincte şi emoţii, pe de altă parte, nu stau numai sub semnul identităţii, ci şi sub acela al interconexiunii reciproce. Ele nu sunt numai relaţii afinitare, bazate pe asemănare, ci şi relaţii complementare, clădite pe interconexiune. De aceea ele solicită o interpretare dialectică.

Or, obiectul şi finalitatea, precum şi rosturile şi direcţia lor de evoluţie, sunt unele în cazul caracterului şi altele în cazul sentimentelor, comună fiind doar acţiunea de organizare, abordată însă dinspre două unghiuri diferite.

În cazul caracterului, este vorba de organizarea motivelor şi scopurilor acţiunii noastre, materializată în conduită, în raport cu normele sociale şi sub unghiul bunăstării materiale şi spirituale, care reprezintă condiţia noastră de existenţa.

În cazul emoţiilor şi sentimentelor, organizarea se aplică direct conştientului şi inconştientului, deci lumii interioare, adică naturii noastre, nu condiţiei ei. De condiţia ei, deci de normele sociale şi bunurile materiale şi spirituale, ţine seama şi ea, dar nu sub unghiul randamentului optim al conduitei, ci sub acela al

fericirii interioare. Conduita exterioară încearcă să pună în acord libertatea interioară cu dreptatea socială şi bunăstarea materială şi spirituală. Fericirea înseamnă trăirea interioară a dreptăţii sociale şi a bunăstării materiale şi spirituale, din care rodeşte libertatea. La ea trebuie apoi adăugată şi trăirea, tot interioară, a sănătăţii biologice. Apercepută dinspre instituţiile şi normele social-culturale exterioare, conduita se găseşte sub imperiul suprastructurii sociale, ce tinde spre raţionalitatea etică şi social-politică.

Explicarea analitică a emoţiilor simple

Bert, sau reflexele, ca Behterew, ci pe amândouă, plus emoţiile primare de plăcere-neplăcere, excitare-calmare, încordare-relaxare. Din senzaţii, emoţii şi reflexe el încearcă apoi să compună întreaga viaţă şi conduită psihică, dar nu după model mecanic, ci chimic. Prin urmare el admite şi sinteza creatoare.

În psihologia animală el descoperă însă instinctele şi emoţiile simple care însoţesc instinctele studiate de Darwin. Ribot şi McDougall pleacă direct de la acestea, urmând şi mai deplin interpretarea biologică inaugurată de Darwin. Dar la emoţiile simple, dependente de instincte, ei adaugă şi emoţiile complexe sau sentimentele sociale, care sunt trăiri interioare ale instituţiilor şi valorilor exterioare. În acest din urmă caz, explicarea nu mai e analitică, ci sintetică, deoarece ea vine dinspre societate spre individ, de sus în jos, iar nu de jos în sus.

În stăruinţa lor de a constitui psihologia ca ştiinţă a naturii, cu explicare analitică, unii au identificat atomii psihici cu senzaţiile, iar alţii cu reflexele. Herbart ilustrează prima soluţie, iar

Behterew şi Watson pe a doua.

În primul caz, emoţia este socotită ca o coloratură afectivă, cu caracter pozitiv sau negativ, care decide asupra reflexului, declanşat de ea.

În al doilea caz se vorbeşte numai de conexiunea dintre stimul şi răspuns, iar emoţia intervine în legea reîntăririi, pe care o introduc în psihologie Huli şi Schinner. Ea este pe plan reactiv ceea ce legea efectului afectiv, preconizată de Thomdicke, este pe plan emotiv. Watson a eliminat pur şi simplu emoţiile interioare, ocupându-se numai de comportamentul exterior.

Wundt, pe de altă parte, admite ca elemente prime nu numai senzaţiile, ca Her

Interpretarea sintetică a emoţiilor superioare

Altă parte. De fapt, chiar în tratatul său de logică, el a aperceput numai logica tradiţională de la Aristotel până la Mill, nu şi logica matematică şi fenomenologia, iar faţă de Dilthey a păstrat totdeauna rezerve. În acest mod, interpretarea analitică din tratatele sale de *Psihologie fiziologică* şi *Psihologie generală* şi interpretarea sintetică din *Psihologia popoarelor* nu se leagă. Ele rămân juxtapuse.

Wundt, de asemenea, nu a sesizat importanţa inconştientului, care este substratul trăirilor emotive şi are un cuvânt de spus asupra tonului lor şi asupra amplitudinii şi adâncimii acestui ton. Din această cauză, teoria lui Wundt asupra emoţiilor nu a putut avea nicio aplicare în practica psihiatrică, deoarece în maladia mintală in-

Brentano, Dilthey şi Spranger, pe de altă parte, au sesizat

numai această interpretare socială a sentimentelor, venită de sus în jos, deci cu determinare sintetică, nu analitică.

De această interpretare sintetică a emoţiilor şi sentimentelor, în raport cu suprastructura lor socială şi culturală, îşi dă în final seama şi Wundt, în *Psihologia popoarelor*. Pe această cale el sesizează sentimentul proprietăţii, adevărului şi frumosului, precum şi întregirea reciprocă dintre sentimentul libertăţii individuale şi ai dreptăţii sociale, care generează Binele. Dar în cursul vieţii sale, marele psiholog nu a putut realiza întregirea reciprocă dintre determinarea analitică şi cauzală, operată matematic, pe de o parte, şi cea sintetică şi prospectivă, operată logic, pe de tervine tocmai conflictul dintre conştiinţă şi inconştient.

În ceea ce priveşte semnificaţia emoţiilor şi direcţia de evoluţie a acestora, ele intervin în psihologia descriptivă, cu caracter funcţional, a lui Brentano şi în psihologia înţelegerii, elaborată de Dilthey. Brentano determină semnificaţia lor în raport cu dorinţa de fericire a individului, iar Dilthey o defineşte prin integrarea individului în societate în raport cu valorile economice, sociale şi culturale, pe care în mod mai deosebit şi sistematic le va dezvolta Spranger.

Krueger, pe de altă parte, rezolvă înseşi semnificaţiile din procesul gândirii prin emoţii, anume prin coloratura lor, care decide asupra valorii pozitive sau negative a judecăţii.

O interpretare a emoţiilor şi sentimentelor în cadrul psihologiei întregului, promovată de Krueger, o fac Sander, Lersch şi Wellek. I

Teoria fiziologică a emoţiilor şi sentimentelor

Plângem fiindcă suntem trişti şi râdem deoarece suntem veseli. În vechea psihologie a conştiinţei acest adevăr se impunea cu evidenţa unei axiome. El a fost preconizat de Aristotel însuşi şi acceptat ca atare până la începutul veacului nostru.

Dar după o mâncare bună ne simţim mai plini de putere şi mai bine dispuşi, chiar dacă înainte am fost trişti. O foame cruntă, pe de altă parte, ne indispune, chiar dacă avem toate motivele să fim veseli. Prin urmare, spun James şi Lange în acelaşi an, independent unul de altul, noi suntem veseli fiindcă râdem şi suntem trişti deoarece plângem. Este întemeiată astfel teoria fiziologică a emoţiilor care poartă numele lui James şi al lui Lange, la care se adaugă apoi şi numele lui Cannon.

James a susţinut teoria fiziologică a emoţiilor numai în cazul sentimentelor algedonice de plăcere-neplacere, bucurie-durere. El nu a mai pledat pentru această teorie şi în cazul emoţiilor primare de amor propriu, dragoste, frică şi mânie, pe care le-a legat de teoria lui Darwin asupra expresiilor emoţionale, în care se reflectau în* stânctele. În acest mod, alături de teoria fiziologică a sentimentelor de plăcere-neplăcere, dependente de modificările vaso-mo* torii, el propune şi teoria bio-psihologică a emoţiilor primare, care nu sunt decât trăirea interioară a mişcărilor exterioare, prin care se manifestă instinctul. Emoţia şi instinctul nu sunt decât cele două feţe ale unei uşi. Acţiunea ereditară privită dinspre interior, este emoţie, iar aperceputǎ dinspre exterior, este instinct.

Cum la acea oră endocrinologia nu era îndeajuns de conturată, James nu a dezbătut şi substratul endocrin al emoţiilor, de care se va ocupa mai târziu Cannon, în lucrarea sa, *Mişcări corporale în frică, foame, mânie şi durere*, lucrare cu care va lua premiul Nobel. În acelaşi timp însă Cannon face şi observaţia că

determinarea nu merge numai de la procesele fiziologice şi endocrine la emoţie, a şi invers. Asupra acestui circuit reciproc revine şi în cartea sa*, înţelepciunea organismului*, în care formulează legea homeostaziei şi de la care N. Wiener se va inspira în formularea legii sale, a conexiunii inverse, pe care o va aşeza la baza *Ciberneticii*. Prin urmare, este adevărată şi teza lui Aristotel, acceptată de Wundt, şi teza lui James-Lange, opusă ei. În consecinţă, emoţiile nu sunt reglate numai de sistemul neurovegetativ, cum au crezut la început James şi Cannon, ci şi de sistemul cerebro-spinal, cum a susţinut Wundt descoperirea sistemului de activare reticulară din diencefal, făcută de Magoun, Pennfield, Moruzzi etc., a arătat calea concretă de acţiune a acestui

Sistem asupra forţei vibale şi a tonalităţii sale afeotive. Este de observat însă că legea conexiunii inverse defineşte polaritatea plăcereneplăcere, deci biotonusul şi vagotonusul, dar nu şi valenţa însăşi, care poate fi de foame, sexualitate, amor propriu, frică, mânie. Prin urmare, ea defineşte numai aspectul *formal,* nu şi cel *conţinutal;* numai genul proxim, jiu şi diferenţele specifice. De asemenea, ea

Defineşte numai procesele de conservare, nu şi pe cele de dezvoltare, în care apare saltul calitativ. Este de observat însă că salturile calitative apar nu numai pe calea combinării părţilor în întreg, ci şi prin acţiunea întregului asupra părţilor, aşa cum arată Bertalanffy. De aceea ele nu pot fi interpretate numai cu ajutorul logicii matematice, oi solicită şi intervenţia logicii dialectice.

TTeoria bio-psiho-socială şi culturală a emoţiilor inferioare şi superioare

Legătura dintre emoţie şi instinct, descoperită de Darwin şi elaborată de James, este dezvoltată în continuare de Ribot, în Franţa, de Shand şi McDougall, în Anglia, de Miiller-Freienfels, în Germania etc.

La emoţiile simple, care exprimă trăirea interioară a instinctelor, Shand adaugă şi emoţiile complexe, numite de el şi sentimente, care derivă din sinteza a doua sau trei emoţii şi care sunt determinate de instituţiile şi valorile sociale. Aşa de pildă, sentimentul de admiraţie şi respect, este produsul sintezei dintre instinctul supunerii şi cel al dragostei. Sinteza este generată de atitudinea noastră faţă de părinţi sau superiori. Din sinteza creatoare din chimie, pusă în evidenţă de Mill, se inspiră şi Shand, la fel ca şi Wundt. În plus, Shand vorbeşte şi de conjugarea individului cu instituţia şi valoarea economică şi socialculturală, care solicită din partea individului răspunsuri mai complexe, obligându-l astfel la sinteze superioare. Pe de altă parte, Wundt a valorificat sinteza creatoare mai mult în domeniul cognitiv, explicând percepţiile din senzaţii şi ideile din reprezentări. Shand aplică sinteza în domeniul conativ şi emotiv, pe care Wundt l-a neglijat, cu toate că militase pentru o concepţie voluntaristă în psihologie.

McDougall urmează aceeaşi cale, dar se ocupă mai mult de instituţii decât de vailori, arătând astfel rolul familiei, clasei şi

Naţiunii în compunerea emoţiilor simple în emoţii complexe, derivate. Ribot preferă valorile şi vorbeşte de sentimente morale şi social-politice, de sentimente estetice şi teoretice. James a mers la sinteze şi mai cuprinzătoare şi astfel a vorbit de Eul material, dependent de corp şi de bunurile economice, de Eul social, dependent de familie, comunitate şi naţiune, apoi de Eul spiritual,

determinat de valorile teoretice şi estetice. Spranger va vorbi de „formele vieţii*, care exprimă acţiunea valorilor economice, etice, sociale, teoretice şi estetice asupra personalităţii. Bernard, Thurstone, Park, Burgess etc. Vor prefera aici conceptul de *atitudine socială,* iar Ch. Mead pe cel de *rol social.*

Durkheim în Franţa, Tönnies şi Freyer în Germania, Faris în America, vor vedea numai influenţa societăţii asupra sentimentelor, nu şi determinarea lor individuală. Tarde şi Fi. Allport vor apercepe numai rolul individului, anume al interferenţei sale cu semenii. Majoritatea cercetătorilor, în frunte cu Ribot, în Franţa, McDougall, în Anglia, Spranger, Stern şi Kerschensteiner, în Germania, R. B. Perry şi apoi G. Allport, G. Murphy, H. Murray şi Kluchohn, în SUA, Lersch, Thomae şi Rothaker, în RÂG, vor susţine interacţiunea reciprocă dintre individ şi societate sub unghiul bunăstării materiale şi spirituale, oferind astfel o interpretare biopsiho-socială şi culturală a emoţiilor. Pe

Aceeaşi poziţie se aşază şi teoria acţiunii individului în câmpul social, elaborată de K. Lewin în cadrul şcolii configuraţioniste din psihologie. Psihologia existenţialistă a lui Jaspers, Sartre, Binswanger etc. Preconizează aceeaşi interpretare. *Teoria generală a acţiunii umane*, elaborată de Parsons, Shills, Tolman etc., urmează explicaţia întreită, în termeni de individ, societate şi cultură. În cadrul interpretării sale dialectice, psihologia

Emoţia, instinct înfrânt

Dar emoţia nu este numai un fenomen normal, ci şi patologic. De aceea ea trebuie interpretată nu numai sub semnul sănătăţii, ci

şi al bolii.

În adevăr, maladia mintală nu este caracterizată numai prin pierderea simţului realităţii şi prin tulburări de conduită, ci şi printr-o rupere a balanţei afective, caracterizată prin emotivitate şi nervozitate exagesată. Astfel emoţia nu caracterizează numai succesul în viaţă, ci şi eşecul. Ea nu apare numai ca o realizare pozitivă a conduitei, ci şi ca o înfrângere a sa. Judecată în această perspectivă, ea înseamnă, după părerea lui Freud, un instinct înfrânt. Atari instincte înfrânte sunt toate cele refulate. Şi

— Am adăuga – cele frustrate, dacă e să întregim teza lui Freud cu teza lui Adler, în actele sănătoase învingem noi. În boală suntem victime. Emoţia este expresia acestor înfrângeri.

Dacă suntem obligaţi să mergem pe o scândură de 25 cm lăţime, aceasta nu constituie nicio greutate, dar cu condiţia ca ea să fie aşezată pe pământ. Dacă însă ea este aşezată la zece metri deasupra pământului, atunci apare frica, ne emoţionăm. Acelaşi lucru se întâmplă şi la examene, mai ales atunci când nu stăpânim toată materia. Şi acelaşi lucru se întâmplă în toate situaţiile complicate ale vieţii.

Această interpretare s-a bucurat la un moment dat, anume la sfârşitul veacului sovietică, reprezentată de Rubinstein, Leontiev, Luria, Uznadze etc., susţine aceeaşi interpretare bio-psiho-socială şi culturală sub unghiul completitudinii ei de determinare.

Toţi aceşti psihologi şi sociologi vorbesc şi despre sentimentele de plăcereneplăcere, bucurie-tristeţe, după cum conjugarea dintre individ şi societate se finalizează în succes sau în eşec.

Trecut şi la începutul secolului nostru, de o foarte mare popularitate. Dar numai în psihiatrie, nu şi în psihologia normală. Căci dacă este perfect adevărat că ne emoţionăm în situaţii

complicate, precum ne emoţionăm şi în cele oarecum jenante, legate de diversele refulări şi frustrări, aceasta nu înseamnă nicidecum că un examen trecut cu succes nu ne face plăcere.

Prin urmare, emoţia nu caracterizează numai instinctele refulate şi frustrate, ce duc la boală, ci şi conduita normală, ce duce la succes. Ea nu e sub niciun motiv numai o expresie a fricii şi mâniei, deci a instinctelor morţii, cum spune Freud, ci şi o manifestare însoţitoare şi diriguitoare a amorului propriu, a Erosului şi a iubirii de copii. Ea nu e prezentă numai în tragedie, ci şi în poezia lirică şi epopee. Tulburarea emotivă din boală nu înlătură avântul emoţional din epopee. Emoţia, apoi, nu e legată numai de tendinţe, ci şi de valenţe. De aceea ea înseamnă nu numai o înfrângere sau o victorie a tendinţei, ci şi o cădere sau ridicare a valenţei.

În final, Freud însuşi a recunoscut acest lucru. De aceea alături de emoţia de frică sau ură, dependente de instinctele morţii, şi alături de cele de jenă şi ruşine, aduse de descoperirea nedorită a diverselor refulări şi frustrări, el a recunoscut şi plenitudinea bucuriei de viaţă, adusă de succesul în meserie, în căsătorie etc.

Emoţiile, mecanisme de reglare a conduitei

La un moment dat, în evoluţia aviaţiei, zborul fără vizibilitate a fost reglat printr-un dispozitiv special, dirijat prin radio, care provoca o anumită lumină şi un anumit zgomot dacă avionul se ridica prea mult şi altă lumină şi alt zgomot dacă el cobora mai mult decât trebuia. Alte semnale indicau deplasarea în stânga sau în dreapta liniei de zbor.

După judecata lui Janet, emoţiile îndeplinesc un rol

asemănător în viaţa noastră. Ele sunt mecanisme de reglare a conduitei, în vederea adaptării la lume cu scop de conservare şi dezvoltare. Adaptarea, conservarea şi dezvoltarea sunt trăite în interioritatea fiinţei noastre ca un sentiment de forţă şi plăcere. Elanul vital, de care a vorbit Bergson, este expresia lor. Dezadaptarea, neconservarea şi regresiunea sunt trăite în conştiinţă ca un sentiment de oboseală şi depresiune. De aceea în lucrarea sa, *Forţa fi slăbiciunea sufletească*, Janet atribuie emoţiilor această funcţiune de autoconducere a vieţii, pe care cibernetica a valorificat-o ulterior şi în acţiunile repetitive, comune maşinilor. Teoria reîntăririi, *reinforcement*, propusă de Huli şi Schinner, reiterează aceeaşi teză, iar legea efectului, formulată de Thomdike, spune acelaşi lucru. Doar că Thomdike a pus accentul pe reglarea conduitei după plăcere-neplăcere, în vreme ce Janet, în cazul conduitei superioare, iar Huli şi Schinner, în cazul celei inferioare, au trecut accentul pe forţă şi slăbiciune, care corelează pozitiv cu stările de plăcereneplăcere.

Dar reglarea conduitei pe bază de efort şi oboseală sau de reîntărire, priveşte conduita ca atare, iar reglarea ei pe temei de plăcere şi neplăcere pune în cauză conştiinţa. În ambele cazuri este vorba de acelaşi proces, dar o dată el este privit extrospectiv, deci dinspre conduită, în cazul lui

Janet, Hull şi Schinner, şi a doua oară introspectiv, deci dinspre conştiinţă, în cazul lui Thomdike. Este tocmai momentul să observăm că reglarea stărilor euforice şi depresive depinde mai mult de acţiunea ganglionilor simpatici şi parasimpatici ai sistemului autonom neurovegetativ. Aceasta în cazul tendinţelor biologice şi chiar biopsihice. În ceea ce priveşte gradele lor de activare şi non-activare, deci de efort şi oboseală, de accelerare şi încetinire, acestea depind mai mult de secreţiunea endocrină,

cunoscut fiind faptul că secreţiunea tiroidei, de pildă, accelerează şi intensifică acţiunea, în vreme ce paratiroida o domoleşte. În cazul tendinţelor psiho-sociale, operate de sistemul cerebro-spinal, se pare că diencefalul are mai mult o funcţiune de activare-nonactivare, în vreme ce bulbul rahidian determină mai mult emoţionalitatea.

În consecinţă, emoţiile nu sunt numai un mecanism de reglare a conduitei, care privesc aşadar conjugarea noastră cu lumea şi societatea, ci şi un dispozitiv de reglare a conştiinţei, care priveşte fericirea sau nefericirea noastră. Aceasta înseamnă că, în fond, nu am ieşit din vechea concepţie hedonistă, elaborată încă de lumea antică, dar acum reglarea vieţii noastre nu o privim numai introspectiv, dinspre conştiinţă, în raport cu fericirea sau nefericirea, ci şi extrospectiv, dinspre conduită, în raport cu efortul şi oboseala.

De prisos să mai spunem că, în concepţia hedonistă, inconştientul nu intervine, deoarece de tendinţele refulate şi frustrate nu se ţine seama.

Dar caracterul unilateral al acestei teorii constă în faptul că ea priveşte, în fond, numai *inhibiţia* şi *persistenţa* actelor de conduită şi ale stărilor de conştiinţă, nu şi *organizarea* tendinţelor şi valenţelor, anume *integrarea* şi *diferenţierea* emoţiilor simple şi compuse, primare şi derivate, inferioare şi superioare. De aceea ea poate determina cel mult procesualitatea periferică a stărilor emotive, nu şi înlănţuirea lor verticală, ordinea lor ierarhică, deci personalitatea însăşi, de care se leagă fericirea noastră.

Interpretarea vectorială a emoţiilor şi sentimentelor. Gen proxim şi diferenţe specifice.

Pentru a regla dinspre interior conjugarea noastră cu lumea, conştiinţa şi inconştientul trebuie să înregistreze două lucruri. Unul priveşte tendinţa însăşi, anume natura ei spécifka, pentru a şti dacă e vorba despre o trebuinţă biologică, psihologică sau socială şi *care* anume. Al doilea priveşte faptul dacă ea reuşeşte sau nu să ajungă la satisfacţie, deci la adaptare, conservare şi dezvoltare ori dacă ea avortează în dezadaptare, non-conservare şi nedezvoltare. Prin urmare, informaţia conştiinţei şi a inconştientului asupra conduitei trebuie să determine atât plăcereaneplăcerea *versus* efortul-oboseala, care sunt comune tuturor tendinţelor şi privesc succesul sau insuccesul lor ce formează *genul lor proxim*, cât trebuie să determine şi tendinţa însăşi, care este în cauză şi care formează *diferenţa specifica*. Dacă afirmam că ea trebuie să determine *forma* (genul proxim) şi *conţinutul* (diferenţa specifică, proprie tendinţei), atunci spunem acelaşi lucru. În fond, emoţia trebuie să determine *direcţia* acţiunii şi succesul sau insuccesul ei, respectiv *semnificaţia* ei.

În fond, emoţiile şi sentimentele, la fel ca şi tendinţele şi valenţele pe care ele le reglează, nu sunt mărimi *scalare*, «lipsite de direcţie şi sens, ci mărimi *vectoriale*, cu *direcţie* şi *sens*. Direcţia este conservarea şi dezvoltarea prin adaptare, iar sensul pozitiv sau negativ e generat de reuşita sau nereuşita manifestării în această direcţie.

Această interpretare vectorială a conduitei noastre în raport cu câmpul de forţe sociale, din care facem parte, a fost introdusă în psihologie de K. Lewin, în lucrarea sa *Principii de Psihologie topologică*, dar numai sub unghiul acţiunii, nu şi al emoţiei. Cum însă emoţiile şi sentimentele nu sunt decât trăiri interioare ale acţiunii, cu scop de reglare a sensului ei pozitiv sau negativ, interpretarea vectorială trebuie introdusă şi în structura interioară

a emoţiilor.

Reconsiderate în această lumină, foamea, amorul propriu, dragostea, iubirea de copii, precum şi frica şi mânia, reprezintă direcţia de manifestare a trăirii, vectorii specifici acţiunii, iar plăcerea-neplăcerea, bucuria-tristeţea, fericirea-nefericirea, precizează sensul lor pozitiv sau negativ, deci genul proxim, comun tuturor vectorilor.

Prin urmare, trăirile noastre emotive nu sunt unidimensionale, ci bidimensionale. Anume, ele sunt atât direcţie de dezvoltare, deci trăiri specifice, cât şi *sens pozitiv* sau *negativ*, deci gen comun. În fond, ele sunt modalităţi diferite de adaptare, conservare şi dezvoltare în slujba existenţei noastre în lume, care este trunchiul comun din care ele se desprind şi pe care ele îl servesc.

Lui Cannon, cum am văzut, îi revine meritul de a fi elaborat şi conturat îndeaproape conceptele de biotonus şi vagotonus, prin care el a definit buna desfăşurare a homeostaziei sau tulburarea ei. Biotonusul reprezintă sentimentul de tărie şi euforie, pe care-l trăim atunci când procesele de metabolism se desfăşoară normal. În opoziţie cu el este sentimentul de vagotonie, ce caracterizează tulburarea echilibrului biologic. El este trăit ca un sentiment de slăbiciune şi disforie, la care se adaugă acela al vagului.

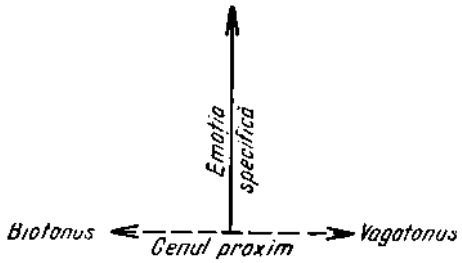

Fig. 1. Interpretarea vectorială a emoţiilor specifice şi a genului lor proxim reprezentat prin biotonus şi vagotonus.

Metabolismul, temperatura, lipsa sau prezenţa rănirii, infecţiei şi intoxicaţiei reprezintă astfel vectorul propriu-zis, iar biotonusul sau vagotonusul definesc sensul pozitiv sau negativ al veotorului respectiv.

În biotonus şi vagotonus Cannon a cuprins însă nu numai sentimentul de forţă sau tărie, elan vital versus slăbiciune, ci şi pe cel de plăcere-neplăcere, euforie-disforie. Cu alte cuvinte, el a cuprins atât manifestările de conduită, anume *gradul lor de dezvoltare*, de intensitate, aperceptibil observaţiei exterioare (modificări vasomotorice, puls,

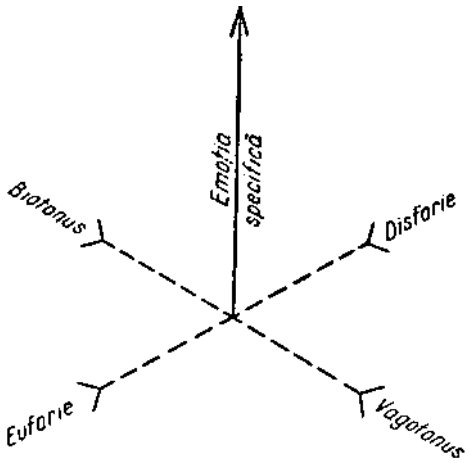

Fig. 2. Interpretarea tri-factorială a emoţiilor specifice şi a genului lor proxim reprezentat prin biotonus-vagotonus şi euforie-disforie.

Înroşire, paloare etc.), cât şi trăirile interioare de plăcere-neplăcere, care pot fi sesizate numai dinspre interior, deci introspectiv. Prin urmare în biotonus (tărie vitală) el a prins şi hedonia (plăcere vitală).

Este de observat însă că gradele de activare, deci biotonusul propriu-zis, depind în primul rând de sistemul endocrin şi de cel de activare reticulară din diencefal şi ca atare ele definesc temperamentul, în vreme ce euforia-disforia depind de activitatea ganglionilor simpatici şi parasimpatici şi definesc firea veselă sau tristă. Or, cele două categorii de fenomene nu merg imediat mână în mână. Gradele de activare temperamentală pot interveni şi în stările disforice, nu numai în cele euforice. Pe de altă parte, însăşi bucuria unii o trăiesc molcom, în vreme ce alţii explodează în chiote şi joc. La fel procedăm şi în durere, pe care unii o trăiesc surd, iar alţii nu mai contenesc să se vaite.

Această nevoie de discriminare a proceselor de activare temperamentală de stările de trăire euforică sau disforică este şi mai imperioasă în cazul tendinţelor psihologice şi sociale, care cuprind nu numai amorul propriu, dragostea şi iubirea de copii, care sunt sub semnul atracţiei şi tandreţei, ci şi frica şi mânia, ce sunt sub semnul urii. Or, atracţia şi tandreţea sunt plăcute, în vreme ce ura e neplăcută. Asupra lor vom reveni îndată.

Din aceste motive, determinarea sensului pozitiv sau negativ al trăirii este ea însăşi bi-dimensională, nu unidimensională. În adevăr, ea este definită atât prin gradele de activare temperamentală, cât şi prin stările euforice şi disforice ale firii, aşa cum se arată în figura 2.

Dar persoana umană, cum spuneam, nu este o fiinţă solipsistă, ci în neîncetată conjugare cu lumea şi societatea. De aceea controlul conştiinţei şi al conduitei sale nu se află numai în raport cu fiinţa proprie, ci şi cu lumea, cu societatea în special. Dacă această interacţiune este pozitivă, atunci ea este sub semnul *atracţiei*. Dacă interacţiunea este

Negativă, atunci conjugarea cu lumea e sub semnul *repulsiei.* În primul caz, fiinţa se apropie de obiect sau de alter-fiinţă; în al doilea caz ea se îndepărtează. Acest fenomen de atracţie sau repulsie este constatat chiar şi în procesele cele mai simple de interconexiune, cum sunt tropismele, pe care le-a evidenţiat Jennings.

În cazul condiţiei umane în raport cu semenii, la atracţie se adaugă şi tandreţea. În schimb repulsia este trăită ca un sentiment de ură. Este de observat că ura apare atât faţă de persoanele de care ne temem, fiindu-ne frică de ele, cât şi faţă de acelea de care nu ne temem, fiind dispuşi la un act de agresiune împotriva lor.

În virtutea acestor fapte, controlul conştiinţei şi conduitei noastre în raport cu lumea, cu semenii şi instituţiile sociale mai ales, se află nu numai sub imperiul gradelor de activare temperamentală şi al celor de euforie şi disforie, ci şi sub acela al tandreţei, ce caraoterizează instinctele vieţii, dragostea faţă de sexul opus şi iubirea de copii mai ales, precum şi sub acela al *urii,* ce caracterizează instinctele morţii, respectiv frica sau mânia. *Bunătatea* sau *răutatea* rodesc din ele.

În consecinţă, mecanismul de control al conştiinţei şd conduitei, sub unghiul adaptării, conservării şi dezvoltării, este, de fapt, *tridimensional,* nu bisau uni-dimensional. El este bazat atât pe *biotonie*, cât şi pe *hedonie,* precum şi pe *sociotonie.*

Biotonusul şi hedonia sau bioforia definesc procesele biologice ale animalelor şi pe cele neurovegetative ale omului. Ele nu pot defini şi procesele psihologice şi sociale ale omului, dependente de sistemul nervos şi de conjugarea insului cu societatea. Pentru determinarea lor adecvată trebuie să folosim noţiunile de *psihotonie* şi *psihoforie,* plus cele de *sociotonie* şi *socioforie.* Cu alte cuvinte, trebuie să precizăm tăria, plăcerea şi

atracţia, tandreţea *versus* slăbiciunea, neplăcerea şi repulsia, ura, la cele trei nivele, cu caracter biologic, psihologic şi social, conform figurii 3.

Interpretarea tridimensională a emoţiilor este susţinută şi de Schlossberg şi Osgood, dar ea nu are caracter vectorial.

Fig. 3. Reglarea trimodală a emoţiilor specifice" la nivel biologic, psihologic şi social.

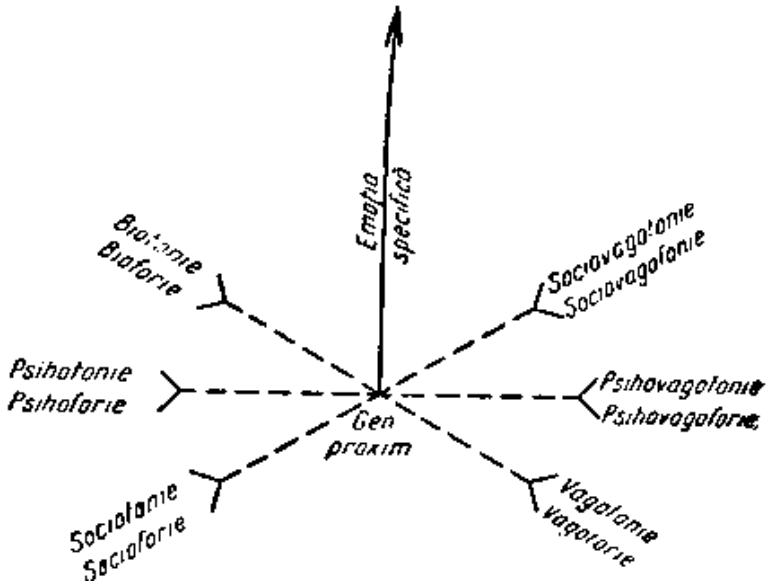

Emoţii simple şi complexe

Dar emoţiile şi sentimentele nu sunt – cum am spus – numai mecanisme de reglare a conduitei, sub unghiul normelor sociale şi a imperativelor mediului fizic, pe de o parte, şi a conştiinţei, sub unghiul fericirii, pe de altă parte. Ele sunt şi dispozitive de *integrare* şi *diferenţiere,* cu scop de organizare ierarhică şi stabilă, ale structurii noastre bio-psiho-sociale în raport cu existenţa ei în lume. De

Aceea ele trebuie determinate nu numai în perspectiva *genului proxim* al mecanismelor *formale* de reglare a toniei bio-psiho-sociale, comune tuturor tendinţelor şi valenţelor, ci şi în perspectiva *organizării conţinutale,* cu caracter ierarhic, pe bază de *diferenţiere* şi *integrare* afinitară, complementară, verticală şi longitudinală a diverselor tendinţe şi valenţe, ce reprezintă diferenţele specifice sau vectorii trăirilor noastre emotive. Cu alte cuvinte, ele trebuie studiate şi sub unghiul amorului propriu sau al instinctului de conservare şi dezvoltare al Eului în raport cu lumea, după cum ele trebuie studiate şi sub unghiul Erosului şi al iubirii de copii şi, în final, al fricii şi mâniei. În toate cazurile trebuie să considerăm structura fiecărei tendinţe şi valenţe în parte, căci tendinţele şi valenţele nu sunt entităţi metafizice simple, ci moduri de conjugare cu lumea foarte complexe. La fel trebuie să considerăm şi structura emotivă a întregii persoane sub unghiul existenţei ei în lume.

1. Amorul propriu. El este emoţia de bază a Eului în raport cu lumea şi priveşte atât adaptarea sa la lume, cât şi conservarea şi dezvoltarea sa. De aceea amorul propriu nu e numai *iubire* de sine, ci şi *afirmare* de sine, precum şi *dezvoltarea* propriei fiinţe în raport cu lumea şi cu societatea. În adevăr, el defineşte existenţa fiinţei în lume în raport cu semenii, pe plan orizontal, în raport cu superiorii şi inferiorii, pe plan vertical şi în raport cu dezvoltarea culturală, pe plan longitudinal. Cu alte cuvinte, el este o manifestare a insului cu scop de *cooperaţie* afinitară şi complementară, *conducere* verticală şi *dezvoltare* longitudinală. De aceea supunerea şi dominarea, precum şi dorinţa de dezvoltare pe baza unei cât mai bogate cunoaşteri, emotivităţi şi acţiuni, nu sunt tendinţe separate şi distincte, cum credea McDougall, – ci

ramuri ale unui trunchi, care este sentimentul Eului. Modelul arborifer, preconizat de Bacon, se aplică astfel şi structurii sale, precum el se va aplica – vom vedea – şi structurii celorlalte tendinţe şi valenţe, nu numai persoanei însăşi.

La temelia Eului sau a amorului propriu stă conştiinţa propriului nostru corp, luat însă împreună cu îmbrăcămintea sa, deci aşa cum apare el în societate. În fond, condiţia socială a hainei s-a sudat atât de mult cu natura noastră corporală, încât natura a doua, anume cea bio-socială, ne apare mai importantă – şi chiar funciară, primară – decât natura propriu-zisă, care este de ordin strict biologic.

Un corp normal şi armonios dezvoltat dă un anumit sentiment al eului, iar altul anormal şi dizarmonios dezvoltat generează alt sentiment. Dar *eul material*, de care vorbeşte James, cuprinde nu numai corpul propriu-zis, ci şi condiţia sa materială, reprezentată prin îmbrăcăminte, casă, mobila din ea, biblioteca, valorile de artă etc. Cu acestea din urmă angajăm însă şi condiţia Eului social şi spiritual, nu numai pe aceea a celui material.

Corpul este, astfel, atât unul din parametrii sentimentului de *identitate cu noi înşine*, cât şi unul dintre parametrii sentimentului de individuaţie sau *individualitate*, după cum el priveşte şi sentimentul de *autor* al actelor noastre, deci de *cauzalitate proprie*, de salt, dezvoltare şi de *continuitate* în *discontinuitate*.

Eul apoi material nu e numai corpul, care e *natură*, ci şi haina, care e *condiţie*. Dacă corpul este normal şi armonios dezvoltat, atunci haina îl exprimă şi dezvoltă. Dacă el este asimetric şi dizarmonios dezvoltat, atunci haina îl compensează şi completează.

Eul apoi nu este numai *biologic*, ci şi *psihologic*. Preferăm această terminologie, în locul aceleia de Eu material şi spiritual,

deoarece Eul psihologic nu cuprinde numai mintea, deci spiritul, ci şi sufletul, în care un rol are şi emotivitatea, nu numai mentalitatea, şi inima, ca să spunem aşa, nu numai capul. În continuarea lui apoi vom vorbi de *Eul social* şi *cultural*.

În Eul psihologic parametrul prim îl reprezintă, desigur, inteligenţa, anume gradul ei de dezvoltare, pe de o parte, şi apoi materialul cu oare ea operează, deci cultura, pe de altă parte. Importantă, de asemenea, este şi vocaţia sau talentul pentru o activitate oarecare, cum e aptitudinea tehnică, pentru desen, pictură, literatură etc. Dar mai important decât toate este, evident, coeficientul de inteligenţă, la care se adaugă cel de caracter, apoi de stabilitate emotivă şi balanţa de temperament şi fire.

La *natura* Eului psihologic societatea adaugă *condiţia* ei, reprezentată prin *familie*, pe de o parte, prin *meserie* şi *poziţie* socială, pe de altă parte. Ele ne dau *Eul social*.

La dragostea de sine, pe care o dă Eul biologic şi psihologic, cel social adaugă *preţuirea de sine*, afirmarea de sine, respectul de sine. În perspectiva evoluţiei, căreia se supun toate ramurile Eului bio-psiho-social, avem *Eul cultural*, definit prin acumularea de bunăstare materială şi spirituală.

Conştiinţa sorţii noastre în lume e produsul tuturor.

În primii trei ani, în primul an al copilăriei mai ales, Eul este predominant biologic. Anii următori conduc la extinderea Eului biologic.

Între 3 – 6 ani avem trecerea de la Eul inconştient, mai mult de ordin biologic decât psihologic şi social, la cel conştient, în care coordonatele psihologice şi sociale ajung să tragă mai greu în cumpănă decât cele biologice şi materiale.

Eul familial al primilor ani din copilărie «este sub semnul relaţiilor de dragoste. Cel şcolar, care începe cu etatea de 6 – 7 ani,

este sub semnul dreptei balanţe dintre oameni, pe de o parte, dintre faptă şi răsplată, pe de altă pante. Eul copiilor prea răsfăţaţi în familie întâmpină greutăţi în această trecere de la Eul dragostei la acela ai dreptăţii, în schimb, cei din familiile echilibrate afectiv, găsesc în şcoală un binevenit prilej de afirmare proprie.

Pubertatea aduce *furtuna // tensiunea*, Sturm und Drang, iscate de instinctul sexual, care în *adolescenţa* se fixează mai mult sufleteşte decât trupeşte faţă de o singură persoană de sex opus. Tot în adolescenţă apare şi modelul extra-familial de viaţă.

Maturitatea, marcată prin profesiune şi căsătorie, aduce, pe de o parte, independenţa economică, pe de alltă parte, răspunderea profesională şi matrimonială. De aceea, numai în noul *Rol social* şi *matrimonial*, eul ajunge la conturarea sa stabilă, cu continuitate substanţială. După teoreticienii „rolului social”, în frunte cu Ch. Mead, *valenţele*, deci *condiţia socială*, ajung să fie mai importante decât *tendinţele* sau *natura psihologică*. În schimb, Allport, Bertocci, Rogers, Erickson, precum şi Thomae, Lersch, Rothaker etc. Consideră mai important Eul psihologic propriu-zis decât condiţia socială cu care el se conjugă.

În concepţia metafizică, inaugurată de Aristotel şi dezvoltată în continuare de Descartes, Kant şi chiar Hegel, la temelia Eului stă entelehia, definită ca substanţă spirituală, concepută ca unitate simplă.

În interpretarea ştiinţifică a Eului, inaugurată de James şi dezvoltată în continuare de Dewey, Allport, Bertocci, Rogers, Erickson, în SUA, de Rothaker, Lersch, Thomae, în RÂG, de Janet, în Franţa, de Rubinstein, Uznadze etc., în URSS, la temelia conştiinţei de Sine, clădită pe Eu, stă conjugarea dintre individ şi societate. Finalitatea Eului este apoi definită prin bunăstarea sa materială şi spirituală, pe care o reprezintă cultura.

Dar conjugarea dintre Eu, Alter-Euri şi Societate poate fi armonioasă sau dizarmonioasă. Ea poate sta sub semnul atracţiei, iubirii şi dreptăţii, pe care se bazează disciplina liber şi cu drag consimţită, sau sub semnul repulsiei, urii şi nedreptăţii, când disciplina e numai de constrângere.

De prisos să mai observăm că lipsa de conjugare armonioasă dintre individ şi societate poate fi determinată atât de individul abuziv, cât şi de societatea nedreaptă.

Atunci când conjugarea este armonioasă, deci sub semnul atracţiei, iubirii şi dreptăţii, Eul Social şi cel Cultural se clădesc pe cel Psihologic. În acest caz individul *vrea să apară* în societate *ceea ce* el *este* în realitate. *Condiţia socială* corespunde cu *Natura umană*. *Rolul social* este expresia acestei contopiri.

Dacă „natura” bio-psihică nu corespunde cu „condiţia” social-culturală, atunci *Rolul social* avortează în *Masca*, iar individul *vrea să apară în societate mai mult decât este sau cel puţin altceva decât este*.

În „Rolul social” insul rămâne „autorul” actelor sale.

În Mască el devine „victima” rolului social, care nu i se potriveşte. În acest mod ajungem la boala mintală. Dacă masca însăşi nu poate înlocui rolul, atunci ajungem la infracţiunea socială.

În nebunie, teatrul şi minciuna sunt inconştiente. În escrocherie şi orice soi de neonestitate, teatrul şi minciuna sunt susţinute faţă de alţii, de a căror bunăvoinţă vrem să abuzăm. Ca atare ele sunt conştiente.

Dar rolul social nu este unul singur, deoarece avem unul în familie, altul în meserie, al treilea în partid, apoi la clubul sportiv, la cel cultural, pe stradă etc. În trecutul patriarhal, însăşi meseria era exercitată în familie, iar de restul instituţiilor nu mai putea fi

vorba, fiindcă pur şi simplu ele nu apăruse.

În această pluralitate de roluri ajungem în situaţia de a ne pierde Eul însuşi, la fel ca şi omul care şi-a pierdut umbră. De aci un posibil sentiment de *alienare* faţă de propria noastră fiinţă.

Asupra acestui proces de alienare, de care azi se vorbeşte atât de mult în occident, vom reveni.

Limita de preţuire a Eului propriu este în judecata dreaptă a celorlalţi. Dar în competiţia socială, fiecare este dispus să se laude, micşorând, în schimb, calităţile altora. De aceea, modestia este suprema distincţie a Eului de valoare. Profesorul Robinson avea dreptate: „Începutul înţelepciunii e sfârşitul Eului”, adică afirmarea sa justă şi obiectivă, nu subiectivă şi exagerată. Omul de valoare îşi permite chiar luxul de a se crede mai puţin decât este.

În opoziţie cu omul de reală şi mare valoare, care se judecă mai puţin decât este, avem paranoicii şi megalomanii, care se simt mai mult decât sunt. Cum lumea nu le recunoaşte pretenţiile exagerate, la delirul de grandoare ei adaugă şi pe cel de persecuţie.

„Paranoicii şi megalomanii pretind şi recunoaşterea altora. Narcisicii se mulţumesc cu recunoaşterea lor proprie.

Alături de ei, avem persoanele care se simt altceva decât sunt. Unul e funcţionar, dar se crede mare poet sau pictor, ori conducător de oameni.

Eul astfel dezvoltat, evident, nu este numai tendinţă, ci şi valenţă. El nu e numai ereditate, ci şi educaţie şi poziţie socială. El, de asemenea, nu este o unitate simplă, ci una foarte complexă. El este, de fapt, agentul prim, care ia soarta fiinţei în mână, pentru a o îndruma înspre adaptarea, conservarea şi dezvoltarea optimă în lumea în care ea traieyte.

2. Erosul. Conflictele generate de sexualitate în convieţuirea

oamenilor par a fi mai frecvente decât acelea provocate de amorul propriu. De aci şi impresia lui Freud că pornirea sexuală este mai puternică decât amorul propriu. De fapt complexele Oedip şi Electra nu apar numai în piesele lui Sofode, ci ele pot fi întrezărite şi în legenda lui Adam şi Eva, precum şi în mitul lui Saturn, Geea şi Jupiter etc. În Tablele lui Moise porunca cea mai des călcată pare a fi a şasea. Cum despre acest act nu se poate vorbi, însăşi exprimarea sa este prin referire la porunca „a şasea”. De unde însuşi cuvântul de „sex”.

Dar judecata lui Freud a fost greşită, aşa cum, în final, el însuşi a recunoscut. Nevrozele de anxietate sunt mai dese decât cele erotice. Greşeala lui Freud a fost, cum am văzut, de a fi sesizat numai genul comun, nu şi diferenţele specifice. El a prins numai plăcerea, care e genul comun al tuturor actelor bio-psihice, şi apoi tandreţea, care este genul comun al tuturor actelor psiho-sociale.

Cercetările lui Gesell asupra evoluţiei copilului pe populaţia normală nu confirmă reconstituirea copilăriei pe care Freud a făcut-o după memoria persoanelor bolnave. Însăşi fiica sa, Anna Freud, recunoaşte acest lucru.

În condiţiuni normale, instinctul sexual apare numai odată cu maturizarea organelor sexuale.

În pubertate, prezenţa Libido-ului nu este însoţită de cea a Erosului.

Aotul sexual este, la această vârstă, mai mult biologic decât psihologic, realizat fără fixare erotică şi fără tandreţe.

Există, în fond, două modalităţi de a înţelege dragostea faţă de sexul opus. Una este aceea, descrisă de Rabelais şi susţinută de Voltaire, în care plăcerea corporală e totul, iar tandreţea intervine cel mult în timpul actului. Uneori actul însuşi este consumat mai mult sub imperiul sadismului decât al sentimentelor tandre. A doua

modalitate de a înţelege dragostea e aceea din afinităţile elective, ale lui Goethe, când afecţiunea este atât fizică, cât şi metafizică, adică psihologică şi socială. În acest caz, Erosul se desprinde din Cosmos, face parte din Bios, dar este puternic ancorat în Logosul psiho-social şi cultural. *Lote în Weimar* a lui Thomas Mann, respectiv dragostea lui Goethe faţă de Lote, ilustrează această simfonie complexă, cu punote şi contrapuncte, a acestui subtil şi delicat, precum şi profund sentiment. Clipă de îndumnezeire a socotit-o şi Rodin. De aceea tandreţea celor două corpuri tinere, ce se întregesc şi se unesc, la fel ca şi punctul şi contrapunotul, este în mâna însăşi a divinităţii. Aşa a interpretat dragostea şi Platon, aşa au cântat-o poeţii şi aşa au descris-o, în pagini de nemuritoare frumuseţe, nu numai Goethe şi Thomas Mann, ci şi Charles Morgan, Galsworthy, Lewison etc. O tălmăcire similară o reprezintă *Sărutul* lui Brâncuşi. În schimb D. H. Lawrence, Marcel Proust, Wedekind au prins mai mult dragostea tulburată de complexée Oedip şi Eleotra. Blaga oscilează între Goethe şi Freud, iar Eminescu între Goethe şi Schopenhauer. Stendhal, în schimb, în *Psihologia amorului*, a încercat să satisfacă completitudinea determinării, dar a reuşit numai în parte. Krafft-EWbing, H. Ellis, A. Moli şi Freud descriu cu lux de fapte şi argumente patologia dragostei. O psihologie a ei scrie, în final, H. Ellis, care apercepe nu numai normalitatea ei, alături de anormalitate şi patologie, ci şi frumuseţea şi poezia ei. Distinsul erotolog englez a fost de altfel nu numai un medic şi psiholog de seamă, ci şi un strălucit om de litere şi critică literară, care ne-a lăsat şi o frumoasă carte de filosofie, *Dansul vieţii*, în care Erosul pluteşte în toate capitolele. Ca şi în dialogurile lui Platon, de altfel.

Rezultă, aşadar, că dragostea nu e numai sexualitate; ea este şi eros, precum şi raţiune. Ea este organ, inimă şi cap. Ea e

întregirea simfonică dintre două fiinţe contrarii ce se atrag. Bărbatul şi femeia, spune Kretschmer, par să fie mai degrabă jumătăţi de personalitate, decât personalitate întreagă. Plenitudinea personalităţii o realizează numai unirea lor. Ceea ce înseamnă că noi suntem nu *natura umană* şi *condiţie socială*, ci *natura social-umană*, precum şi *culturala*. Dragostea realizează întregirea reciprocă a naturii umane şi a condiţiei sale sociale, după cum ea exprimă şi treapta culturală la care această întregire se află. Ea e, poate, tot ceea ce e mai frumos în viaţă. Dar ea – cum spune Mumford – nu e numai floare, ci şi rod. De acesta ne vom ocupa îndată.

3. Iubirea de copii. În esenţa ei, dragostea înseamnă dăruire reciprocă. Ea poate merge, uneori, până la jertfa totală, când fiinţa îşi sacrifică condiţia ei de existenţă pentru cealaltă fiinţă, pe care o iubeşte. Între soţi acest lucru se întâmplă mai rar. Între părinţi şi copii el se întâmplă însă foarte des. De aceea cea mai puternică tendinţă rămâne aceasta. Freud totuşi nu o sesizează. Aceasta rămâne cea mai de seamă eroare a doctrinei sale. Despre ea nu vorbesc nici KrafftEbbing şi Moll. La fel de mare e greşeala lor. Ellis o atinge doar în treacăt. Ceea ce constituie şi eroarea sa.

La animale, afecţiunea faţă de pui durează numai până ce aceştia cresc. La om ea durează întreaga viaţă. Iar lucru mai trist decât moartea copiilor înainte de dispariţia părinţilor, nu există.

Instinctul parental este, în primul rând, matern. Afecţiunea mamei pentru copii este, în adevăr, cea mai mare. Pentru copil, cuvântul „mamă” nu înseamnă numai suprema afecţiune, ci însăşi existenţa sa în lume. Înspre ea îşi îndreaptă el braţele în caz de pericol sau durere. Iar în zâmbetul ei e întreaga sa fericire. De aceea nu e nicio mirare că părinţii fac uneori destul de mult rău

copiilor tocmai prin prea multă dragoste. Frustrarea de dragostea maternă rămâne însă mai tristă şi dezolantă. Durerea ei nu se mai uită viaţa întreagă.

Dragostea faţă de copii trebuie cultivată cu măsură.

Unii, dar aceştia sunt cei puţini, o văd numai ca o datorie. Imensa majoritate o văd ca un izvor nesecat de fericire. Adevărul e de partea lor.

Mai zeloşi în dragostea lor faţă de micile odrasle sunt de multe ori bunicii. Nemuritoarele schiţe ale lui Delavrancea o ilustrează.

În schimb, mai mult valenţă socială decât tendinţă ereditară este dragostea copiilor faţă de părinţi. Dar datoria uitată faţă de ei se plăteşte către urmaşi. În fond acesta este mersul vieţii.

Mai mult valenţă decât tendinţă pare să fie şi dragostea dintre fraţi.

4. Frica şi mânia. Ele sunt în slujba tuturor tendinţelor şi valenţelor şi apar înaintea acestora. În adevăr, ele intră în activitate ori de câte ori fiinţa întâlneşte obstacole în cale. Dacă obstacolul este periculos, atunci dăm înapoi şi trăim emoţia de frică. Dacă el poate fi învins, atunci angajăm agresivitatea pentru a-l înlătura din cale. Mânia este trăirea interioară a acestei agresivităţi.

Ura este numitorul lor comun, genul proxim. Instinctele vieţii stau sub semnul plăcerii şi neplăcerii şi al tandreţei şi urii. Instinctele morţii stau sub semnul neplăcerii şi urii, iar plăcerea, mai bine zis răsuflarea, vine numai după ce răul, primejdia, au fost înlăturate. Desfăşurarea acestor din urmă instincte se află sub semnul plăcerii numai în cazurile patologice, care, printre alte simptome, se caracterizează şi prin această inversiune şi falsificare a mecanismelor de control ale conştiinţei noastre. Acesta este

fenomenul de *complacere* în durere, care, în final, duce la masochism. Aceeaşi falsificare a mecanismelor de control ale fericirii noastre intervine şi în sadism, care e trăit tot ca o plăcere.

Modelul din Fig. 4 ilustrează această interpretare vectorială tri-factorială a mecanismului de control al conştiinţei şi conduitei noastre, declanşat de amorul propriu, dragostea faţă de sexul opus şi iubirea de copii. Este de observat că frica şi mânia, în calitatea lor de tendinţe servante, nu intervin alături de tendinţele şi valenţele bio-psiho-sociale, ci în mecanismul lor de control.

Prin urmare, frica şi mânia, respectiv emoţiile pe care le trăim în caz de atac sau fugă din calea primejdiei sau obstacolului, nu sunt tendinţe şi valenţe *alaiuri* de cele biopsiho-sociale, ci mecanisme de control ale acţiunii noastre de adaptare la lume cu scop de conservare şi dezvoltare. Ele sunt *gen proxim*, la fel ca şi gradele de activare ale temperamentului şi firii, iar nu *diferenţe specifice*. Ele nu sunt un conţinut al vieţii însăşi, ci un mecanism de apărare al ei. Ele nu definesc semnificaţia pozitivă şi evoluţia vieţii, ci semnificaţia negativă şi regresiunea, pe care încearcă să le afirme cât mai mult. De aceea, ele sunt sub semnul urii şi disforiei, iar nu sub acela al iubirii şi plăcerii. Ele merg mână în mână cu vagotonusul, nu cu tonusul bio-psiho-social.

Fig. 4. Reglarea trimodală a emoţiilor superioare.

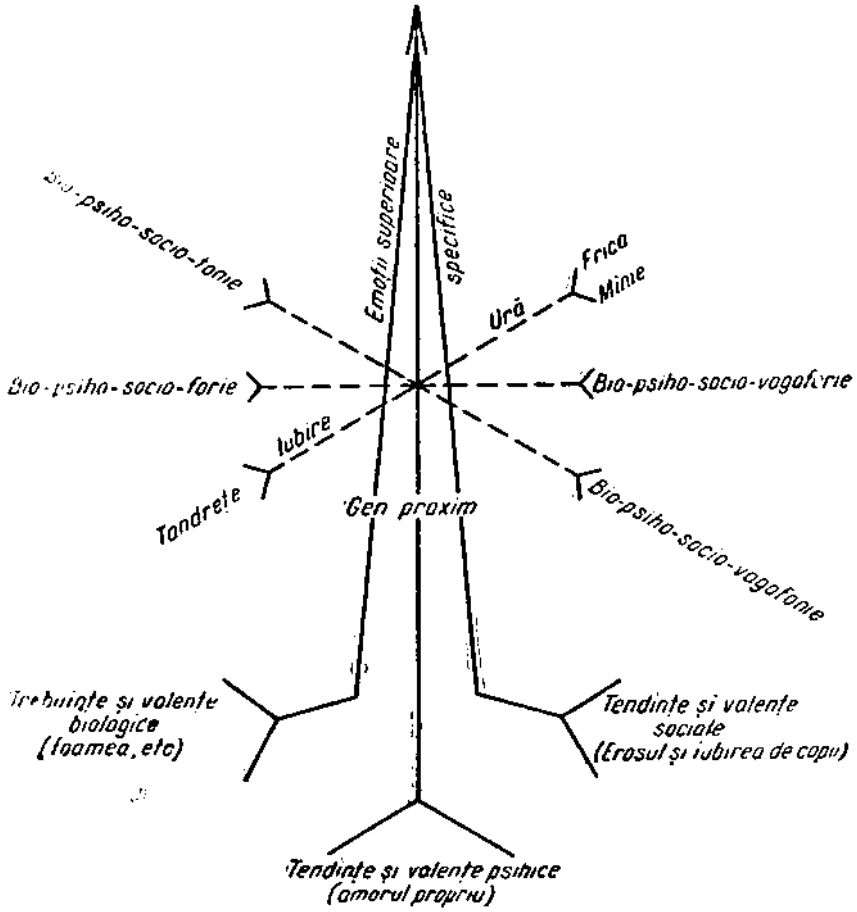

În cazurile patologice, de sadism şi masochism, ele ajung însă să fie şi o plăcere. Nimic mai plăcut decât să vezi capul tăiat al duşmanului, aruncat alături de corp, spune Suetoniu. Dar această trăire sadică rămâne o emoţie de ordin negativ, nu pozitiv. La bine se răspunde cu bine, iar la rău cu dreptate, nu cu răzbunare, spune un vechi proverb chinez. Altfel lanţul răzbunărilor nu se mai termină niciodată, spune Shaw, în *Cezar // Cleopatra*. De aceea puterea de iertare, pe care iubirea o cere, reprezintă una din valenţele umane. Că nu toţi oamenii sunt oameni;’ aceasta e adevărat. Dar cei mai mulţi sunt, iar numărul lor creşte şi, fireşte, e bine să crească.

A te apăra de duşman şi a-l face inofensiv constituie o datorie. A te răzbuna înseamnă a te coborî la nivelul duşmanului. Pentru ca şirul răzbunărilor să înceteze, cineva trebuie să aibă generozitatea iertării şi chiar a uitării.

Emoţiile superioare sau sentimentele complexe

Cele cinci emoţii primare, legate de cele cinci tendinţe şi valenţe precumpănitor ereditare, sunt comune şi animalelor superioare, nu numai omului. De aceea societatea nu este un apanaj uman, cum a crezut Aristotel. Ea e şi o apariţie animală, cum arată cercetările de azi. Ceea ce deosebeşte pe om de animale este cultura materială şi spirituală mijlocită de limbajul articulat. De aceea, ordinea social-umană nu se mai reduce la comunitatea de sânge şi de dragoste a familiei, ci ea cuprinde şi comunitatea de cultură a neamului, poporului şi naţiunii. La temelia noilor unităţi social-culturale stau diversele instituţii, care le susţin. Ele nasc din diviziunea muncii pe plan orizontal, din integrarea ierarhică de valoare pe plan vertical şi din planificarea viitorului în acord cu aspiraţiile prezentului, ce integrează trecutul, pe plan longitudinal. Valorile economice, etice, social-politice, teoretice şi estetice nasc din conjugarea individului cu aceste instituţii, care sunt suportul lor material.

În comuna primitivă, bazată pe pornirile psiho-sociale cu caraoter instinctiv, deci precumpănitor ereditare, valenţele sociale sunt reprezentate mai mult prin persoane, cum sunt şefii de familie, ai clanului sau tribului.

Începând cu neamul, care este o confederate de triburi, funcţiunea conducerii se împarte între preot, militar şi omul politic. Rolurile devin diferite, dar ele se întregesc reciproc. În subordinea lor apar apoi o seamă de specialişti. În acest mod, relaţiile sociale se *instituţionalizează*, iar *valorile*, pe care ele le reprezintă, devin mai conturate şi se eliberează de sub tutela religiei. În consecinţă, valenţele sociale nu mai sunt reprezentate acum numai prin

indivizi, care se schimbă, ci, în special, prin instituţii permanente. Valoarea defineşte însăşi conjugarea dintre individ şi instituţie. Văzută dinspre individ, ea e trăirea interioară a instituţiei. Apercepută dinspre instituţie, ea e suportul material al trăirii interioare a individului. De aceea valorile sunt înseşi *formele vieţii*, cum spune Spranger.

Această conjugare dintre trăirea interioară a individului, de ordin emotiv-volitiv, pe de o parte, şi instituţia social-culturală, pe de altă parte, a fost recunoscută atât de James şi Wundt, de care se leagă începuturile psihologiei ca ştiinţă, cât şi de Shand şi McDougall, care elaborează, alături de Ribot, prima teorie ştiinţifică a sentimentelor. Dar ei explică sentimentele superioare numai prin compunerea celor simple, inferioare, nu şi prin reflectarea instituţiei sociale. Cu alte cuvinte, ei explică emoţiile complexe numai în mod analitic, venind de jos în sus, nu şi în mod sintetic, coborând de sus în jos. Ei urmează, deci, acelaşi drum al compunerii chimice, ca să spunem aşa, pe care Wundt l-a valorificat în explicarea percepţiilor din senzaţii. Dar dacă sentimentul moral poate fi explicat, în cele din urmă, prin compunerea dragostei faţă de sexul opus cu aceea faţă de copii, pe de o parte, şi prin generalizarea lor la restul semenilor, cu care nu avem legătură de sânge, pe de altă parte, sentimentul adevărului şi frumosului şi cel al proprietăţii economice, pot fi interpretate numai prin reflectarea instituţiilor, iar nu prin chimia pretinselor lor elemente.

Interpretarea socială a sentimentelor este inaugurată de Durkheim, Bouglé, LévyBrühl etc., în Franţa, de Max Weber, Tönnies, Simmel, Spranger, Freyer, Kerschensteiner etc., în Germania, de Ward, Giddings, Park şi Burgess, Ogburn, Faris, K. Young etc., în S.U.A.

De fapt, aceeaşi interpretare socială fusese susţinută înaintea lor de Marx şi Engels. Ea a fost preluată de psihologii sovietici, în frunte cu Rubinstein, Uznadze, Uhtomski etc.

În lumina acestei noi explicări, sentimentul familial nu este numai sinteza dragostei dintre soţ şi soţie cu iubirea de copii, ci şi reflectarea comunităţii de locuit şi gospodărie a familiei. Sentimentul naţional nu este numai generalizarea sentimentelor de dragoste, ci şi reflectarea naţiunii ca atare, constituită în stat. Sentimentul adevărului nu este numai produsul cunoaşterii noastre, ci şi al familiei, şcolii şi lecturii noastre. Sentimentul frumosului nu exprimă numai conjugarea armonioasă dintre fiinţă şi societate apercepută dinspre individ, ci şi dinspre şcoală, teatru, cinematograf, radio, concert, televiziune etc. Dezvoltarea sentimentelor superioare, apoi, nu se explică numai prin compunerea celor simple, pe de o parte, şi prin reflectarea instituţiilor sociale, pe de altă parte, ci şi prin creşterea individului, societăţii şi culturii, care angajează un orizont cognitiv, emotiv şi volitiv tot mai larg, cu motivaţie şi prospectivitate tot mai complexe şi bogate, ghidate după principii tot mai înalte.

Grecii au vorbit doar de Bine, Adevăr şi Frumos, pe care le socoteau supremele bunuri şi ţeluri ale omenirii. Libertatea e trăirea lor interioară, la care se adaugă trăirea bunurilor economice. Anume, libertatea e introceptarea lor în structura interioară a individului şi rodirea lor pe tendinţele şi valenţele sale ereditare. Ea este astfel cauzalitate proprie, nu exterioară; împlinire, nu necesitate, cum a spus Engels.

Intendere sau contendere?

Este meritul psihologiei funcţionale a lui Brentano de a fi

introdus în psihologie conceptul de *intenţionalitate*, conform căruia orice act de percepţie sau voinţă, precum şi starea emotivă, se referă la ceva din afara lor, înspre oare ele tind. Brentano a studiat

De aceea, în opoziţie, dar şi în întregire reciprocă cu valorile economice şi socialculturale de mai sus, care exprimă bunurile materiale şi valorile social-culturale sau spirituale, avem valorile biologice şi psihologice, mai bine zis bio-psihice, care exprimă individul însuşi.

Durkheim şi Bouglé, în Franţa, Windelband, Rickert, Spranger, Freyer etc., în Germania, Alexander, în Anglia etc. Apercep numai *condiţia socială* a valorilor. Tarde, în Franţa, FI. Allport, în S.U.A., Nietzsche şi Dilthey în Germania etc. Sesizează numai *natura umană* individuală, nu instituţională

— A valorilor. Stern, în Germania şi R. B. Perry, în S.U.A. Realizează întregirea reciprocă a celor doi termeni. Alături de *valorile sociale*, de ordin economic, etic, politic, teoretic şi estetic, ei vorbesc şi de valorile biologice şi psihologice ale *persoanei* însăşi. Aceeaşi întregire reciprocă dintre valorile sociale şi individuale în slujba celor economice şi culturale a fost susţinută şi de materialismul istoric, elaborat de Marx şi Engels. În sociologia americană, întregirea reciprocă dintre personalitate şi societate a fost promovată de Cooley.

La temelia valorilor biologice stă sănătatea, iar la baaa celor psihologice se află libertatea. Libertatea exprimă sănătatea din infrastructura biologică, dreptatea din suprastructura socială, bunurile materiale şi spirituale din cultură. Dar ea nu e numai reflectarea pasivă a acestora ci şi prelucrarea lor activă, în acord cu cauzalitatea şi prospectivitatea Eului propriu.

Acest proces de in-tendere al subiectului în obiect, adică al individului în lume, în conGretitudinea spaţiului şi a timpului, a

geografiei şi a istoriei. Asupra acestei varianţe în timp ţi spaţiu, Husserl aşază o paranteză, în virtutea căreia el studiază procesul de intenţio-

Malitate în invariamţa sa absolută. Ded şi logic, nu numai psihologic. Heidegger îl va studia din punct de vedere etic şi social, iar Max Scheler din punct de vedere estetic, adoptând însă nu numai punctul de vedere absolut – şi astfel formal, cum e cazul în fenomenologia lui Husserl – ci şi pe cel concret, ded conţinutal, din psihologia lui Brentano. Acelaşi drum a fost angajat la început de Jaspers, în *Psihopatologia generală,* şi apoi în *Psihologia concepţiilor despre lume fi viaţa,* prin care el a trecut în filosofie. Şi aceeaşi cale este urmată de Sartre, Camus, Merleau-Ponty, Mounier, precum şi de Binswanger etc.

Dar în reciprocitate cu procesul de *in-tendere* al individului în lume, al subiectului în obiect, se află procesul de reflectare sau de contra-tendere, ori, pur şi simplu, *con-tendere* a obiectului în subiect, de care s-a ocupat Meinong, plecând tot de la Brentano, dar dezvoltându-şi ideile sale prin întregire cu el. Fenomenologia lui Husserl considera ambele procese. Existenţialismul, inspirat din individualismul lui Kierkegaard şi Nietzsche, urmează drumul lui Brentano, susţinând numai „intenderea” individului în lume, nu şi „contenderea” lumii în el.

În schimb, structuralismul contemporan, generat de Foucault, Levy-Strauss etc., propune din nou o ieşire din individ şi o studiere a

Limbii şi a informaţiilor pe care ea le transmite, precum şi o cercetare a structurii acestor informaţii numai în relaţionaliitatea extrinsecă individului, nu şi în cea intrinsecă lui. Singura deosebire

dintre structuralism şi interpretarea societală a lui Durkheim constă în faptul că aceasta din urmă şi-a îndreptat atenţia înspre *obiectualitatea* instituţiilor, în vreme ce structuralismul focalizează *relaţionalitatea* lor, anume invarianţa relaţională, definită prin izomorfitate.

Principiul interconexiunii dialectice susţine lupta şi unitatea contrariilor, afirmând astfel întregirea reciproca dintre individ şi societate, subiect şi obiect, tendinţe şi valenţe. Această întregire este studiată atât sub unghiul generalităţii, universalităţii şi eternităţii evoluţiei, cât şi sub acela al individuaţiei, particularităţii şi saltului, preconizându-se întregirea lor. În acest mod, interpretarea dialectică materialistă este singura care satisface completitudinea determinării, atât din punct de vedere ontologic, cât şi din punot de vedere logic şi epistemologic.

Teoria tendinţelor şi valenţelor, propusă de K. Lewin, la fel ca şi teoria valorilor într-o lume a faptelor, susţinută de Koehler, afirmă idei asemănătoare, cu toate că până la o argumentare a lor pe temei de dialectică explicită ei nu merg.

Funcţia de organizare şi planificare a Eului în raport cu Lumea

Interacţiunea activă dintre individ şi lume, sodetate, ca şi aceea dintre tendinţe şi valenţe, la nivdele ei superioare îndeosebi, cade în seama conştiinţei de sine a Eului.

El, Eul, este *agentul* ei. De aici şi funcţiunea sa de trunchi în raport cu modelul arbori fer ol lui Bacon. Numai că arborele, la fel ca şi persoana, reprezentată prin Eu, nu trebuie înţdes solipsist, aşa cum l-a conceput Bacon, d în conjugare neîntreruptă cu

Lumea, pe bază de întregire reciprocă, în raport cu lupta şi

unitatea contrariilor.

Cât priveşte ponderea Subiectului şi Obiectului din această întregire reciprocă, ea, desigur, variază odată cu evoluţia culturii şi cu gradul de şcolarizare şi culturalizare din una şi aceeaşi epocă. Precum ea variază, fireşte, şi în raport cu vârsta.

În societatea primitivă, în copilărie şi la omul incult, insuficient şcolarizat, care tră

Ieşte mai mult sub imperiul *necesităţii* decât al *împlinirii*, Obiectul e mai important decât Subiectul. În acest caz, adaptarea este mai mult *pasiva* decât *activa*. Factorii externi sunt mai puternici decât cei interni. De aci *acomodarea* acestora din urmă după primii. Soarta fiinţei este decisă mai mult de mediul fizic decât de natura sa bio-psihică. Condiţia de viaţă este mai importantă decât viaţa însămi, decât natura propriu-zisă.

Evoluţia culturii aduce precumpănirea adaptării active faţă de cea pasivă. Omul îşi face casă pentru a se apăra de intemperiile naturii. El cultivă pământul pentru a-şi asigura hrana. El îşi face haine pentru a se apăra de ploaie şi frig. Cauzalitatea imanentă devine mai importantă decât cea exterioară, presantă. Prospectivitatea viitorului trage mai greu în cumpănă decât cauzalitatea trecutului. Dezvoltarea devine o preocupare mai de seamă decât conservarea simplă, care e tot mai mult asigurată. Omul îşi ia soarta în mână. El trăieşte mai mult sub semnul împlinirii decât sub acela al necesităţii. Libertatea defineşte această împlinire, izvorâtă din cauzalitatea imanentă şi prospectivitatea viitorului, în care dezvoltarea joacă un rol mai mare decât simpla conservare. Libertatea este, astfel, caracterizată prin salturile calitative mai dese şi mai substanţiale înspre mai

multă bunăstare materială şi spirituală, pentru cât mai mulţi oameni şi cât mai multe popoare. Fericirea este trăirea acestei libertăţi. Personalitatea devine binele suprem, cum spune Goethe. Dar ea nu e numai biologică şi psihologică, ci şi social-culturală. Ea e în slujba bunăstării materiale şi spirituale a tuturor semenilor, pe bază de dreptate.

Asupra rolului conştiinţei în această elaborare a Eului şi a conduitei vom reveni în următoarele două capitole.

Forţă-slăbiciune, plăcere-neplăcere, iubire-ură, încredere-neâncredere

Ocupându-se de semnificaţia pozitivă sau negativă a conduitei noastre, definită prin plăcere-neplăcere, McDougall face observaţia că una este plăcerea adusă de satisfacerea trebuinţelor biologice, cum sunt foamea şi setea, şi alta este bucuria sau tristeţea, care definesc satisfacerea sau nesatisfacerea tendinţelor psihologice, cum sunt amorul propriu, dragostea faţă de sexul opus şi iubirea de copii. Diferită este apoi perechea fericirenefericire, în care sunt angajate nu numai conservarea şi dezvoltarea întregii noastre fiinţe, ci şi acelea ale familiei noastre.

Discriminarea făcută de McDougall este binevenită deoarece una este amplitudinea sau profunzimea plăcerii biologice şi alta amplitudinea ori profunzimea bucuriei psihice. Amplitudinea cea mai mare şi profunzimea cea mai adâncă le posedă numai simfonia fericirii. Termenii, pe care McDougall îi foloseşte, nu au însă suficientă putere de discriminare sau „distincţie”. De aceea socotim mai potriviţi termenii de specialitate, adaptaţi ulterior.

1. Biotonus-vagotonus. Meritul de a fi introdus aceşti termeni revine lui Cannon. Prin biotonus, el defineşte buna desfăşurare a

proceselor biologice, a metabolismului în primul rând. El indică sănătatea. Opusul său este vagotonusul, care este simptomul bolii. Biotonusul indică buna desfăşurare a homeostaziei, iar vagotonusul tulburarea ei. Biotonusul este trăit ca un sentiment de *tărie* şi *plăcere*. Mă simt bine şi tare. Vagotonusul este trăit ca un sentiment de *slăbiciune* şi *durere*. Mă simt slab şi mă doare.

În sensul strict al cuvântului, biotonusul ar defini numai *tăria*. În mod pe deplin adecvat, plăcerea ar putea fi precizată numai prin *bio-hedonie*. Cannon însă nu a introdus această discriminare, care este totuşi necesară. Tăria este însoţită de *accelerarèa* şi *intensificarea* proceselor vasculare, iar slăbiciunea este oaracterizată prin *încetinirea* şi *domolirea* lor.

Forţa şi plăcerea nu sunt sentimente identice, ci complementare. Plăcerea este *o stare* a conştiinţei, în vreme ce forţa este o trăsătură a conduitei, definind cuantumul ei de Energie. Ele sunt ramuri ale unui trunchi, iar nu trunchiul însuşi. Ele sunt diferenţe specifice, nu gen proxim. Genul proxim este procesul de adaptare cu scop de conservare şi dezvoltare. Diferenţele sunt modul său de răsfrângere interioară şi manifestare exterioară.

Opusul biotoniei este starea de vagotonie, caracterizată prin sentimentul de neplăcere, durere, suferinţă, pe de o parte, şi prin cel de slăbiciune, pe de altă parte. Vagotonusul ţ este trunchiul, iar slăbiciunea şi durerea sunt ramurile sale. În cazul sau însă mai intervine şi sentimentul golului, care însoţeşte prima stare şi manifestare. Sub imperiul acestui sentiment, obiectele îşi pierd conturul, iar poziţia lor se schimbă. În cazurile de temperatură foarte ridicată, acest sentiment poate evolua direct în delir şi chiar în halucinaţie.

Este cazul să observăm că starea de plăcere-neplăcere este

reglată, în primul rând, de funcţiunea sistemului simpatic şi parasimpatic, în vreme ce gradele de activare, deci de intensificare şi accelerare, sunt dependente de sistemul endocrin, pe de o parte, şi de cel reticular din diencefal, pe de altă parte. Secreţiunea tiroidei, de pildă, accelerează şi intensifică procesele biologice, iar secreţiunea paratiroidei le domoleşte şi încetinează. Plăcerea şi neplăcerea definesc firea veselă sau tristă. Forţa şi slăbiciunea indică temperamentul energic sau lipsit de energie.

La aceste două polarităţi, unii mai adaugă şi noţiunile de *excitare* şi *calmare*, *meordarerelaxare*. Dar ele par să definească începutul şi sfârşitul procesului biologic, nu natura sa diferită.

Cât priveşte sentimentul golului şi plinului, este cazul să observăm că el, la fel ca şi realismul sau dereismul lui Bleuler, ori simţul realităţii şi irealităţii lui Janet, defineşte mai mult procesul cunoaşterii obiective sau subiective, care se conjugă cu stările emotive, dar nu se reduce la ele.

Prin urmare, în conceptele de biotonus şi vagotonus Cannon cuprinde laolaltă atât simţul realului şi irealului, ce defineşte cunoaşterea, cât şi plăcerea-neplăcerea, ce indică trăirea emotivă, precum şi tăria-slăbiciunea, ce precizează conduita, mai bine zis voinţa şi temperamentul. Toate sunt mecanisme de control interior ale persoanei. Gruparea lor e, aşadar, justificată. Ele activează asupra emotivităţii propriu-ziise, definind bio-hedonia, asupra conduitei, respectiv asupra voinţei şi temperamentului, precizând biotăria şi asupra cunoaşterii, indicată prin realism-dereism. Cu alte cuvinte, ele acţionează asupra tuturor celor trei aspecte ale vieţii, care se întregesc reciproc, asigurând reglarea adaptării, conservării şi dezvoltării fiinţei în lume.

Cât priveşte modul de reglare, acesta urmează în general legea conexiunii inverse, dar în raport nu numai cu cauzalitatea

trecutului, ci şi cu prospectivitatea viitorului.

Asupra proceselor de activare şi non-activare emotivă aruncă o nouă lumină cercetările lui Arnold şi Lindsley.

2. Psihotonus-vagopsihotonus. Sistemul neurovegetaitiv reglează *procesele interne* de metabolism, care au un caracter mai mult automat şi repetitiv, propriu şi sistemelor cu autoreglare mecanică. Sistemul cerebro-spinal reglează *relaţiile externe* cu lumea, care au un caracter creator şi inventiv, propriu vieţii.

Psihotonusul şi vagopsihotonusul se referă la aceste din urmă relaţii. Ele sunt pentru relaţiile externe cu lumea, reglate de sistemul nervos central, ceea ce biotonusul şi vagotonusul sunt pentru procesele interne, coordonate de sistemul neurovegetativ. Adaptarea pozitivă la lume, ce duce la conservare şi dezvoltare, presupune o stare de psihotonus, iar adaptarea negativă, care nu asigură conservarea şi dezvoltarea, este o expresie a prezenţei vagopsihotonusului.

Psihotonusul este trăit ca un sentiment de *plăcere* şi *tarte* sufletească, iar vagopsihotonusul ca un sentiment de *indispoziţie* şi *slăbiciune*.

Biotonusul şi psihotonusul nu se confundă, chiar dacă în majoritatea cazurilor ele evoluează paralel. Există astfel, ca o dovadă, cazuri când trupeşte suntem bolnavi, deci sub semnul vagotonusului, iar sufleteşte ne simţim foarte bine. Există şi cazuri inverse, când trupeşte suntem sănătoşi, dar sufleteşte suntem foarte abătuţi din cauza unui eşec consumat.

Reglarea tăriei şi forţei *versus* slăbiciunii şi oboselii psihice este făcută de sistemul de activare reticulară din diencefal, ale cărui funcţiuni au fost lămurite în condiţiuni adecvate numai în ultimele patru decade ale veacului nostru. Meritul de a le fi cercetat şi interpretat revine lui Magoun şi Moruzzi, pe de o parte,

şi lui Penfield, pe de altă parte.

Mecanismul gradelor de activare reticulară din diencefal reglează atât accelerarea *versus* încetinirea conduitei noastre, cât şi intensificarea *versus* domolirea ei. În transpunerea acestor grade în conduita corporală intervine, desigur, şi secreţiunea tiroidei şi a paratiroidei, precum şi a hipofizei şi epifizei, dar de această dată sistemul endrocrin colaborează şi cu sistemul cerebro-spinal, nu numai cu cel neurovegetativ.

Cât priveşte starea de plăcere-neplăcere, ea pare a depinde de funcţiunea hipotalamusului şi a bulbului rahidian, care colaborează: însă cu funcţiunea sistemului simpatic şi paras impatic.

În acest mod, procesele de psihotonie, la fel ca şi stările de psihohedonie, se clădesc pe cele de biotonie şi biohedonie, pe care, ia rândul lor, le influenţează. Prin urmare, sănătatea sufletească se construieşte pe cea, trupească şi invers. Aceasta nu înseamnă însă, că, uneori, între structura biologică şi cea psihologică nu poate să apară o discrepanţa de aşa natură încât să avem o biotonie şi biohedonie fără o psihotonie şi psihohedoniecorespunzătoare şi invers. Există, în adevăr, cazuri când sănătatea trupească e destul de şubredă, iar cea sufletească este excelentă şi-i invers. Acesta este cazul insului foarte inteligent, cu caracter bine închegat, care a reuşit în viaţă, cu toate că trupul său este foarte dezavantajat. Există, de asemenea, şi cazuri contrare.

Sentimentul forţei psihologice stă, după părerea lui P. Janet, la temelia *efortului* pe care trebuie să-l facem pentru satisfacerea nevoilor noastre psihice. În opoziţie cu acest sentiment de efort este cel de *oboseala* sau epuizare, care intervine în cazurile de neurastenie şi psihastenie. Omul sănătos este capabil de efort, cel bolnav nu.

Sănătatea sufletească ne dă *firea vesela* şi *optimista*, aşa precum. Tulburarea mintală predispune spre *firea trista* şi *deprimata*, *pesu mistă*.

Stările de psihotonie şi vagopsihotonie reflectă conjugarea noastră armonioasă sau dizarmonioasă cu lumea. Un cuvânt de spus, în cazul lor, îl au şi procesele de *excitare* şi *calmare*. În stările de psihotonie, ele se întregesc reciproc. În cele de vagopsihotonie, calmarea nu operează satisfăcător şi, astfel, insul este într-o continuă stare de excitare, de unde nervozitatea sa. Eventual el este într-o stare de indolenţă, lipsit de posibilitatea adecvată de excitare.

Sub unghi cognitiv, stările de psihotonie şi psihohedonie merg mână în mână cu simţul realităţii, pe care se întemeiază adaptarea adecvată la lume.

Dar psihotorila şi psihohedonia nu sunt numai o trăire plată în orizontalitate, cum e cazul biotoniei şi biohedoniei, ci ele sunt şi o trăire verticală, în adâncime şi înălţime. Noua dimensiune izvorăşte din însăşi organizarea tendinţelor şi valenţelor, carç sâat ramuri în ’trunchiul Eului, conform modelului arborifer al lui Bacon. Însă noua dimensiune nu operează numai în adâncimea inconştientului, cum credea Freud, ci şi în înălţimea spiritului, cum susţine Tudor Vianu, comentând *Formele vieţii* ale lui Spranger.

Datorită acestui orizont lărgit, cu rezonanţe ample şi adânci, precum şi înalte, forţa şi tăria sufletească, la fel ca şi bucuria, tristeţea şi slăbiciunea, durează zile, săptămâni şi chiar luni ori ani. Biotonusul durează doar câteva ore. Din păcate, lărgirea orizontului, cu amplitudinea, profunzimea şi înălţimea pe care ea o aduce, nu intervine numai în cazul sentimentelor pozitive de bucurie, ci şi în acela al sentimentelor negative, de deprimare şi tristeţe. În sănătatea sufletească, stările de euforie precumpănesc

însă faţă de cele de disforie. În boală se întâmplă invers.

Lărgimea de orizont este în raport direct cu personalitatea insului, pe de o parte, şi cu domeniul ei de activitate, pe de altă parte. Prin urmare ea inu caracterizează preocupările minore, ci pe cele majore. Preocupările minore privesc de obicei numai insul. Cele majore privesc şi lumea, cu care acesta se conjugă. Reciprocitatea iubirii face tânărul fericit. Această fericire este cu atât mai amplă, profundă, înaltă şi durabilă, cu cât rezonanţa personalităţii sale este mai deosebită. Dacă la această reciprocitate a dragostei, cu perspectiva căsătoriei în faţă, se adaugă şi un succes în profesiune, atunci fericirea sa, desigur, este cu atât mai amplă, mai profundă, mai înaltă şi mai durabilă.

Este, de asemenea, cazul să observăm că starea de plăcere biologică, deci biohedonia, se găseşte mai mult sub semnul *emotivităţii*, în vreme ce aceea a bucuriei psihologice se află mai mult sub imperiul liniştii sufleteşti.

Un om, de pildă, are plăcerea mâncării; lui îi place să îngurgiteze cât mai mult şi mai bine, indiferent de condiţiile de intimitate şi linişte. Faptul că mănâncă acasă sau ia restaurant nu-i schimbă plăcerea. Altul, în schimb, preferă o mâncare modestă, dar în condiţiuni de linişte, deoarece privirea altora îl incomodează totdeauna. Pentru primul este important ceea ce mănâncă, pentru al doilea felul cum mănâncă. La primul trage mai greu în cumpănă rezonanţa emotivă a sistemului neurovegetativ, care reglează procesele interne de metabolism. La al doilea, balanţa se înclină înspre starea de calmitate a sistemului nervos central, care organizează relaţiile cu lumea. Pentru primul, importantă este plăcerea ca atare, deci emotivitatea în raport cu propria sa fiinţă. Pentru al doilea, mai importantă este calmitatea, deci lipsa de nervozitate în raport cu lumea.

În general, raportul dintre gradele de dezvoltare ale celor două sisteme nervoase, care se răsfrânge asupra emotivităţii şi nervozităţii, corelează într-o măsură importantă şi cu constituţia morfologică a corpului, respectiv cu biotipul, de care ne vom ocupa în capitolul VIII, privitor la *Injrastructurarea biologică a condiţiei umane*. Persoana cu un sistem neurovegetativ mai evoluat are trunchiul corpului mai dezvoltat, iar mâinile şi picioarele sunt mai scurte şi mai subţiri. Persoana cu sistemul nervos central mai evoluat are trunchiul mai mic şi membrele mai mari.

Repercusiunile acestui raport asupra activităţii şi sensibilităţii noastre sunt destul de semnificative. În muzica clasică, de pildă, a precumpănit tonul frumos, deci biohedonia, iar ritmul, cadenţa, au rămas pe planul doi. Această muzică a fost sub semnul emotivităţii. În muzica contemporană, ritmul şi coloratura, deci reacţiunile sistemului nervos central, trag mai greu în cumpănă decât emotivitatea, care e reacţiunea sistemului neurovegetativ. Muzica clasică a stat sub semnul emotivităţii, cea contemporană stă sub semnul nervozităţii. Muzica clasică este veselă sau tristă; cea contemporană este calmă sau agitată. În cea din urmă, forţa sau tăria sunt mai semnificative decât tonul plăcut, agreabil sau dezagreabil. Corelaţii asemănătoare găsim şi în celelalte domenii ale artei. *Madona* lui Rafael este frumoasă. *Semănătorul* lui Van

Gogh este dinamic. Madona este emotivă; Semănătorul este nervos. Literatura clasică, de asemenea, este mai mult lirică, emotivă. Cea contemporană este dinamică şi nervoasă. Poezia, pictura, muzica din trecut sunt mai mult sub semnul instinctelor vieţii. Arta din zilele noastre a aperceput şi instinctele morţii. Dar asupra acestor deosebiri vom reveni.

Gradele de aotivare ale celor două sisteme nervoase, precum şi raportul dintre ele, sânit mecanisme de reglare ale conştiinţei şi

conduitei care definesc fiecare tendinţă şi valenţă, fiind astfel genul lor proxim. Ele definesc firea şi temperamentul. În schimb, trebuinţele biologice şi tendinţele psihologice, împreună cu valenţele lor, reprezintă diferenţele specifice. Genul proxim reprezintă *forma*. Diferenţele specifice precizează *conţinutul*. Forma indică temperamentul energic sau moale şi firea veselă sau tristă. Conţinutul cuprinde trebuinţele şi valenţele biologice, tendinţele şi valenţele psihologice etc. Din aceste motive, trăsăturile de temperament şi fire sunt operate cu logica matematică. Conţinutul de trebuinţe şi tendinţe cere intervenţia logicii materiale, conţinutale.

În matematică şi în logica matematică se face abstracţie de conţinut, iar forma tinde înspre puritate. În psihologie, această disjungere dintre formă şi conţinut nu este cu putinţă, deoarece tendinţele şi valenţele, ele însele, au un cuvânt de spus asupra gradelor lor de aotivare temperamentală şi de fire. În adevăr, gradele de activare sau non-activare a metabolismului nu depind numai de sistemul nervos simpatic şi parasimpatic, pe de o parte, şi de sistemul endocrin, pe de altă parte, ci şi de calitatea şi cantitatea hranei, deci de conţinutul ei biochimic. O dependenţă asemănătoare există şi în cazul sistemului nervos central, deoarece gradele. – de activare şi intensificare depind şi de tendinţă, anume de gradul ei de saturare, nu numai de sistemul reticular din diencefal. Unii au o activare foarte puternică în cazul amorului propriu, deoarece ei suferă de un complex de inferioritate. În schimb, în dragoste sunt foarte potoliţi. Alţii sunt dotaţi eroticele şi nu fac caz de prea mult amor propriu. Unii sunt fricoşi, alţii agresivi. Prin urmare, forma nu poate fi desprinsă de conţinut şi invers. În ceea ce priveşte întregirea lor reciprocă, ea nu poate fi operată decât cu ajutorul logicii dialectice.

3. Sociotonus-vagosociotonus. Dar fiinţa nu este o entitate solipsistă, de sine stătătoare, ci un sistem deschis, ce se conjugă neîncetat cu lumea în care funcţionează. În consecinţă, reglarea conştiinţei şi conduitei sale de adaptare la mediu, cu scop de conservare şi dezvoltare, nu este făcută numai sub unghiul bio-psihotoniei sale, ci şi sub acela al conjugării cu lumea, care poate fi de atracţie sau repulsie, de iubire versus ură, după cum mediul este prielnic ori neprielnic.

Atracţia şi repulsia intervin în conduita biologică. Prin urmare ele sunt întâlnite şi la animale, precum, desigur, şi la copil. Ele, de asemenea, caracterizează procesele interne de metabolism ale omului adult. În faţa unei mâncări gustoase simţim apetit şi atracţie. În faţa unei mâncări lipsite de gust încercăm un sentiment de repulsie sau de dezgust, care duce fie la îndepărtarea mâncării, fie la fuga noastră de ea. O atracţie asemănătoare simţim pentru temperatura adecvată. În schimb, de cea nepotrivită ne ferim.

Dar mediul uman nu este numai cel fizic, ci şi cel social, care este cel mai important. Faţă de persoanele care răspund la dragostea noastră simţim nu numai o atracţie, ci şi o dorinţă de a le mângâia şi îmbrăţişa. Tandreţea defineşte această dorinţă de mângâiere şi îmbrăţişare. Ea intervine atât în cazul dragostei faţă de sexul opus, cât şi în iubirea de copii. Precum şi între prietenii ce se preţuiesc reciproc. Opusul ei este ura, care ne duce la îndepărtarea faţă de persoană, în cazul fricii, şi la lovire ori atac, în cazul mâniei. Din aceste motive frica şi mânia au un caracter special. Ele au atât direcţie de manifestare, cât şi semnificaţie, dar sensul lor este numai negativ, nu şi pozitiv.

În schimb, instinctele vieţii, la fel ca şi trebuinţele biologice, au atât direcţie de manifestare, cât şi semnificaţie pozitivă, nu numai negativă.

În acest mod, fuga din calea pericolului sau atacul, deci frica sau mânia, constituie un vector *suis-generis*, în care direcţia de dezvoltare are o singură semnificaţie, aceea negativă a urii. Semnificaţia pozitivă a acestui vector intervine doar în cazurile patologice, dar în acest caz ea defineşte boala, nu sănătatea. Cazul constituie o inversiune a semnificaţiei normale, deoarece plăcerea şi iubirea definesc numai adaptarea, conservarea şi dezvoltarea, nu şi dezadaptarea, neconservarea şi regresiunea.

La unii indivizi precumpăneşte bio-psihotonia, la alţii vago-bio-psihotonia; la fel şi în cazul sociotoniei sau vagosociotoniei, în care putem întâlni o pondere mai mare a iubirii şi a tandreţei sau, dimpotrivă, o pondere mai mare a urii, care poate evolua în sadism sau masochism. Ponderea mai mare a iubirii ne dă *bunătatea*, respectiv omul cu putere de iertare şi uitare, care se bucură de binele altuia şi este îndurerat de necazurile lui. Ponderea mai mare a urii ne dă omul rău, plin de otravă, care se bucură de necazurile altora. Uneori el se „complace” chiar în propriile sale necazuri.

Iubirea duce la înţelegere şi convieţuire paşnică între oameni. Ura duce la intrigă, clevetire, răzbunare.

4. Încrederea în viaţă şi frica de viaţă. În curgerea vieţii, omul sănătos trupeşte şi sufleteşte, definit prin biotonus şi psihotonus, cu o integrare socială armonioasă, ce se reflectă în sociotonus, este constituit ca o fiinţă *cu încredere în sine*, *în oameni* // *în viitor*. Opusul său este omul bolnav trupeşte şi sufleteşte, certat cu societatea, care nu are încredere nici în sine, nici în oameni şi nici în viitor. Omul cu încredere în viaţă este optimist, cel tulburat de temeri, anxietăţi şi ipohondrii este pesimist.

Încrederea în sine este astfel sinteza în mers a plăcerii corporale, a bucuriei sufleteşti şi a puterii de iubire a oamenilor. Lipsa de încredere este sinteza negativă a sentimentelor opuse de

neplăcere, tristeţe şi ură faţa de oameni.

Puterea de muncă şi creaţie depinde, în primul rând, de această încredere în viaţă. Lipsa de încredere duce la lipsa de activitate şi creaţie, care, la rândul ei, adânceşte şi mai mult neîncrederea în propriile noastre puteri. Asupra lor insistă McClelland şi Heckhaüsen.

Încrederea în viaţă defineşte mersul ei ascendent. Neîncrederea în viaţă precizează criza şi mersul ei descendent.

În curgerea vieţii, noi, desigur, avem şi momente de deprimare, lipsă de iubire şi lipsă de încredere în propriile noastre puteri, în adevăr, curba de evoluţie a vieţii nu este o linie ascendentă continuă, ci ea are zigzagurile sale. Dar dacă victoriile copleşesc înfrângerile, iar curba, în final, urcă totuşi, atunci încrederea în propriile noastre puteri şi atitudinea realistă faţă de lume sunt păstrate.

Omul care se bucură de viaţă se înţelege cu oamenii şi are încredere în sine, este ca* pabil de *efort*. Cel bolnav rămâne sub imperiul oboselii continue.

Dar atunci când efortul, susţinut de caracter şi întărit de emotivitate, este în direcţia vocaţiei şi a aptitudinilor naturale, el pierde caracterul de trudă şi devine o plăcere. În acest caz, munca devine principalul izvor de plăcere în viaţă.

În muncile simple, de ordin manual, efortul este doar de o zi. În muncile creatoare de valori estetice, teoretice şi social-politice, el poate dura o viaţă întreagă, fiind continuu.

Dar efortul poate fi nu numai în direcţia intereselor şi aptitudinilor noastre, ci şi împotriva lor. În acest caz însă, el devine o trudă.

El, de asemenea, poate fi îndreptat înspre învingerea diverselor noastre complexe: Dacă victoria este realizată, atunci

satisfacţia este şi mai mare.

Sub unghi afectiv şi reactiv, firile armonios dezvoltate păstrează măsura dintre excitaţie şi reacţie. În opoziţie cu acestea sunt firile complexate. Pentru ele, o observaţie din partea superiorilor poate însemna o adevărată catastrofă. În acest mod emotivitatea şi nervozitatea lor este exagerată. Nervozitatea, cum vom vedea, defineşte temperamentul bolnav, iar emotivitatea indică biotipul suferind. Emotivitatea exagerată este mai frecventă în cazul biotipului visceral, în vreme ce nervozitatea caracterizează pe cel cerebral.

Paralel cu această emotivitate şi nervozitate exagerate întâlnim tendûnta de a trece toate greşelile pe seama altora, chiar atunci când vina noastră este pe deplin evidentă. Pe această cale apare sentimentul de persecuţie.

Arta de ordin biologic, respectiv sportul şi dansul, sunt sub semnul împlinirii armonioase pe care o defineşte frumosul.

În arta de ordin psihologic şi social, alături de epopee înregistrăm şi drama. Precum şi comedia şi satira. Apoi, fireşte, poezia lirică şi idila.

În trecut, măreţia omului era păstrată chiar şi în dramă, aşa cum arată *Prometeu înlănţuit* sau *Meşterul Manole*.

În arta şi literatura contemporană, alături de frumos a apărut şi urâtul.

Ca o conturare prin contrast a frumosului, el este binevenit şi înseamnă o îmbogăţire a mijloacelor de expresie şi interpretare.

Ca regulă primă, cum se întâmplă azi într-o seamă de ţări din Apus, el înseamnă un simptom de boală sau, cel puţin, de conflicte apăsătoare, nerezolvate.

CAPITOLUL VI Conştiinţă şi inconştient

Dacă dimineaţa, când ne spălăm, am face fiecare mişcare în mod conştient – spune James – atunci am obosi atât de mult, încât ar trebui să ne culcăm din nou, pentru a ne reface forţele sleite. Aceasta – adaugă el – deoarece energia psihică, pe care conştiinţa o cere, este puţină, ea fiind cea mai înaltă. Prin urmare trebuie cheltuită cu multă economie. De fapt, ea nu trebuie folosită pentru fiecare mişcare în parte, ci numai pentru organizarea şi conducerea mişcărilor. În seama conştiinţei rămân *intenţia* şi *planificarea* actului, anume *direcţia de manifestare* şi *semnificaţia* lui, *care leagă părţile în întreg*. Restul, adică desfăşurarea părţilor din configuraţia de ansamblu, este lăsat în seama inconştientului, desfăşurându-se în mod mai mult sau mai puţin automat.

Conştiinţa s-ar putea astfel compara cu acţiunea de conducere a automobilului. Ea se identifică cu mâna şi piciorul omului

— Dirijate de creier – care dau direcţia şi viteza. Restul operaţiilor oade în seama diverselor mecanisme ale maşinii însăşi.

Pentru a pricepe şi mai bine funcţiunea conştiinţei, analiza vorbirii este cea mai bumă cale şi soluţie. În adevăr, vorbirea nu e numai o activitate conştientă, ci şi inconştientă. Conştientă este, de fapt, numai ideea pe care dorim să o exprimăm. Cuvintele, din care se compune propoziţia, vin aproape de la sine, iar literele sunt în orice caz pronunţate fără concursul conştiinţei. A ne gândi în mod conştient la ele înseamnă a nu mai putea vorbi.

Să presupunem o idee, pentru care, ca să o exprimăm, avem nevoie de două fraze, fiecare frază fiind compusă din două propoziţii, care – la rândul lor – au fiecare cinci cuvinte, cuvintele fiind în medie alcătuite din şapte litere. Prin urmare avem 120 litere, cuprinse în 20 de cuvinte, care fac parte din propoziţii, ce

intră în o frază, prin care trebuie să exprim o idee. Dacă aşezăm literele la bază, ideea sus, iar între ele cuvintele, propoziţiile şi frazele, atunci obţinem o piramidă. Conştiinţa intervine în ideea situată în vârful piramidei. Ea nu mai e prezentă în pronunţarea literelor, care este complet inconştientă. Ea, de asemenea, intervine – dar numai parţial – în fraze şi propoziţii şi apoi, foarte puţin

— Cel mult doar câteva procente – în cuvinte. Restul, deci baza piramidei în întregime, şi trunchiul ei, în cea mai mare parte, cade în seama inconştientului.

În consecinţă, acţiunile noastre, zise conştiente, cum sunt vorbirea, mersul, scrisul, diversele manipulări ş.an.d., sunt conştiente numai într-o foarte mică măsură, în rest ele sunt inconştiente. Conştiente sunt, cum am spus, numai *direcţia lor de dezvoltare* şi *semnificaţia* lor, care leagă părţile în întreg. Cu alte cuvinte, conştiente sunt numai *interconexiunea logică* şi stabilirea de *deosebiri* şi *asemănări*, pe care se bazează judecata. Aceasta sub unghiul inteligenţei. Conştiente sunt apoi numai actele voluntare, de caracter, nu şi cele automate. Aceasta sub unghiul activităţii însăşi. Şi apoi conştiente sunt numai mecanismele de control al valorii pozitive sau negative a acţiunii. Aceasta sub unghiul emotivităţii. Conştiente sunt, în fond, numai actele *inventive* şi *creatoare* ale persoanei umane, care trăieşte în *societate*, cu scop de dezvoltare optima pe baza de *cultura*. În rezumat: conştient este numai dialogul dintre individ şi societate – fie în acţiune, fie în plan mintal – consumat în perspectiva creaţiei de bunuri şi valori.

De fapt, cunoaşterea umană, cea inteligentă în orice caz, nu este numai *ştiinţă*, ci şi *ştiinţa ştiinţei*, deci *conştiinţă*. Ştiinţa, în sensul de cunoaştere simplă, o au şi animalele. Omul are în plus

cunoaşterea cunoaşterii. El ştie că ştie. Animalele, precum şi micul copil, ştiu şi ele o seamă de lucruri, dar nu ştiu că ştiu. Ele au o cunoaştere perceptivă, dar nu au o cunoaştere inteligentă.

Sub unghi intelectual, această dublare a cunoaşterii se conjugă cu *diferenţierea* dintre cunoaşterea empirică, de ordin senzorial, şi cea abstractă, de ordin raţional. Conştiinţa apare numai în operaţia de sinteză a cunoaşterii raţionale. Ea e prezentă numai în procesul de generalizare, universalizare şi dezvoltare al cunoaşterii empirice, care duce la cunoaşterea raţională. Ea apare numai în stabilirea *deosebirilor* şi *asemănărilor*, pe care se bazează generalizarea, şi numai în stabilirea *conexiunilor logice*, din care izvorăşte universalizarea şi dezvoltarea. Cu alte cuvinte, ea apare numai în aplicarea operaţiilor logice şi matematice k conţinuturile de viaţă, aşa cum arată Piaget.

Acest adevăr a fost sesizat încă din lumea antică. Dar Platon şi, în parte, Aristotel, au considerat cunoaşterea raţională, de ordin conştient, care duce la adevăr, ca fiind cu totul deosebită de cea empirică, înşelătoare. Pentru aceeaşi teză a pledat şi Descartes. În schimb, Locke a susţinut că chiar şi cunoaşterea raţională este, la origine cel puţin, o cunoaştere empirică. Dar atât cercetările lui Binet asupra inteligenţei, cât şi acelea ale şcolii de la Würzburg asupra gândirii, precum şi noile investigaţii de epistemologie genetică întreprinse de Piaget şi colaboratorii săi arată că, de fapt, cunoaşterea raţională izvorăşte din cea empirică, fiind sinteza ei. În această sinteză apare şi saltul calitativ al raţionalităţii, care pătrunde acolo unde simţurile nu mai ajung. Cunoaşterea conştientă este nu numai o cunoaştere superioară, ci şi cea mai productivă cu putinţă. *Cogito ergo sum*, a spus Descartes. Da, conştiinţa intervine în conexiunea logică pe care o afirmă judecata. Dar prinderea acestei conexiuni logice, de ordin raţional, nu e

deosebită de intuiţia concretă, de ordin senzorial, cum a crezut el, ci e sinteza acesteia din urmă.

Pentru a lăsa apa să curgă deschidem robinetul, iar penitru a o opri îl închidem. Uneori însă robinetul se strică, iar apa curge încontinuu. Pentru a o opri, în acest caz, recurgem la al doilea robinet, care se află sub chiuvetă. Un al treilea robinet *de siguranţă* există în pivniţă, al patrulea e în curte, iar al cincilea în stradă. Unii au comparat conştiinţa cu aceste robinete, considerând-o un mecanism de siguranţă. Dar conştiinţa nu e numai mecanism de siguranţă, ci şi *o soluţie nouă*, menită să rezolve situaţiile mai complexe. Ea e transpunerea cunoaşterii empirice în cunoaşterea raţională. Ea este *o nouă sinteză*, care face cunoaşterea mai efidentă. Dar, în acest scop, ea depăşeşte cadrul perceptiv şi se angajează în cel raţional, fiind astfel şi un salt calitativ. De aceea, ea nu e numai un nou robinet, a şi instalaţia însăşi, pe care o face omul inteli* ent

Este adevărat că, uneori, conştiinţa mai degrabă încurcă lucrurile decât le descurca. Aşa, de pildă, dacă ni se cere să mergem pe o scândură de 10 cm lăţime, dar aşezată pe pământ, executăm operaţia fără nicio greutate. Şi chiar fără o participare prea mare a conştiinţei. Dacă însă scândură, fie ea chiar mai lată de 10 cm, este aşezată k 25 metri înălţime de la pământ, atunci nu mai mergem pe ea de teama de a nu ne pierde echilibrul. În consecinţă, au spus unii, conştiinţa e un *semnal de alarmă*, menit să înlăture primejdk. Ceea ce, desigur, e adevărat, dar exprimă numai o parte din adevăr, nu tot adevărul, căci acrobaţii aleargă là aceeaşi înălţime numai pe o sârmă. Prin urmare, conştiinţa nu e numai un semnal de alarmă, ci şi o *stăpânire de sine*. Precum şi o *conducere de sine*. Ea e şi un succes. Dar succesul, evident, este realizat numai prin *sinteza nouă* de adaptare, pe care ea o

mijloceşte. În faţa unui pericol ce poate fi evitat cu uşurinţă, şoferul slab îşi pierde conştiinţa. În schimb, cel bun rezolvă situaţiile grele cu ajutorul conştiinţei. Cu ajutorul conştiinţei dă răspunsurile adecvate şi elevul inteligent şi bine pregătit, în vreme ce elevul slab şi nepregătit se emoţionează.

Este adevărat că, uneori, se emoţionează şi elevul bine pregătit şi foarte inteligent. Dar atunci cauza nu trebuie căutată în funcţionarea inteligenţei, ci în tulburările de caracter, ocazionate de diversele complexe. De aceea, conştiinţa nu e numai o nouă sinteză a inteligenţei bazată pe saltul calitativ de ordin raţional, ci şi o nouă sinteză a conduitei, anume a organizării ei, pe care o aduce caracterul. Sub acest unghi, conştiinţa este funcţiunea Eului, care planifică, organizează şi conduce actele noastre de adaptare la lume, cu scop de conservare şi dezvoltare. Eà este unitatea de reguli şi principii, care asigură unitatea din multiplicitatea manifestărilor noastre, dându-le continuitate în discontinuitatea schimbărilor pe care vremurile le aduc. Ea este controlul şi conducerea de sine, care ne dă omul dintr-o bucată şi de cuvânt. Ea este drumul eficienţei optime în toate încercările vieţii.

Dar în această stăpânire şi conducere de sine, pe care se bazează caraoterul şi pe care le luminează inteligenţa, un cuvânt de spus au şi emoţiile, care introduc – cum spune Jung – lumea valorilor. Adică ştiinţa Binelui şi a Răului, de care însăşi legenda biblică vorbeşte, se identifică cu conştiinţa. De aceea conştiinţa nu e numai produsul logicii raţionale, care stăpâneşte cunoaşterea, ci şi rodul logicii volitive, care conduce acţiunea noastră. Ea este, de asemenea, rezultatul logicii emotive, care aduce discrimina – rea dintre Bine şi Rău, respectiv adaptarea pozitivă, ce asigură conservarea şi dezvoltarea. La temelia conştiinţei stau, astfel, atât

simţul realităţii, pe care se bazează cunoaşterea, cât şi *simţul eficienţei optime* a muncii şi integrării sociale, pe care îl defineşte caracterul, precum şi *simţul fericirii*, pe care îl introduc emoţiile. De aceea conştiinţa este cu atât mai dezvoltată, cu cât orizontul nostru de cunoaştere este mai larg şi mai adânc interpretat, cu cât câmpul nostru de viaţă şi acţiune este mai bogat şi organizat şi cu cât lumea valorilor este mai bine conturată şi determinată.

Dar conştiinţa nu este numai o sinteză a orizontului şi adâncimii de interpretare, pe care, în final, se clădeşte Eul, ci şi o funcţiune a Eului însuşi. La rândul său însă, Eul nu este numai o sinteză a cunoaşterii, acţiunii şi emotivităţii noastre, ci şi un mandatar al societăţii în slujba bunăstării materiale şi spirituale, pe care o defineşte cultura. În consecinţă, explicarea şi interpretarea conştiinţei trebuie să fie nu numai psihologică, ci şi social-culturală.

Două suflete bat în pieptul meu, a spus Goethe. A spus „două suflete” şi a înţeles, poate, două conştiinţe. Grecii înşişi au vorbit de *Psyché* şi *Phrenia*, iar romanii de *Anima* şi *Spiritus*. În fond, aceeaşi dualitate dintre *suflet* şi *minte*, *spirit*, o avem în aproape toate limbile. În ea, evident, se reflectă atât diferenţa dintre tendinţele ereditare şi normele social-culturale, cât şi aceea dintre individ şi societate. Mintea, spiritul, raţiunea

— Şi prin urmare conştiinţa însăşi, care rodeşte din ele – constituie, în primul rând, produsul convieţuirii sociale. Regula de conduită, la fel ca şi ideea, poate naşte, desigur, numai pe cale psihologică, reprezentând, în acest caz, propria noastră sinteză. Dar regula de conduită şi ideea nasc, în primul rând, pe cale socială, exprimând sinteza culturală. De aceea, conştiinţa nu este atât o dublă ştiinţă, exprimată prin cuvintele *ştiu că ştiu*, cât mai ales o ştiinţă socială, adică ceea ce ştim cu toţii, deci *con-ştim*. Din

aceste

—

Motive, unii au numit-o „glasul lui Cain”. Dar conştiinţa nu este numai *re muşc ar ea* pentru *căderea în ispită,* ci şi „glasul” victoriei asupra ispitei. Ea nu e numai rezultatul înfrângerii, ci şi rodul triumfului. Ea nu e numai teama de a merge pe sârmă, ci şi curajul de a merge pe ea.

Conştiinţa Eului apare după aceea a AlterEurilor. Înainte de a fi conştient de sine însuşi, copilul este conştient de mama sa. Conştiinţa de sine a copilului vine pe drumul social al mamei şi numai după aceea şi prin cel biologic şi psihologic propriu. Ceea ce, desigur, nu înseamnă că cele două drumuri se opun şi nu se întregesc reciproc. Ponderea drumului social e însă mai mare decât a celui psihic.

După Durkheim, la începutul societăţii cel puţin, conştiinţa individului a fost una cu conştiinţa grupului social din care individul făcea parte. De aceea insul purta numai numele tribului sau familiei, nu şi prenumele personal, care a apărut mai târziu, anume în societatea bazată pe diviziunea muncii. Azi, în relaţiile extrafamiliale folosim mai mult numele decât prenumele, în vreme ce în familie întrebuinţăm numai prenumele. Dacă este vorba doar de dialog, atunci ajung „tu” şi „eu”. De aceea, din folosirea prenumelui nu putem conchide asupra inexistenţei nu

Melui şi invers. Adevărul este că au existat de la început ambele modalităţi de determinare a fiinţei, chiar dacă ponderea lor variază după loc şi împrejurări. De aceea Eul individual nu s-a contopit nicicând în cel social. Precum şi invers. În comunitatea primitivă, bazată pe relaţii de colaborare afinitară, a stăpânit Eul colectiv. În societatea modernă, bazată pe diviziunea socială,

precumpăneşte cel social. Dar şi acesta se dezvoltă numai în stratificarea socială de conducere, aşa cum a arătat Max Weber. La toate, apoi, trebuie adăugat şi eul cultural, dependent de epoca dată. Şi care, desigur, este mult mai dezvoltat astăzi decât în trecut.

Denumirea însăşi, de altfel, este în termeni de *gen proxim* şi *diferenţe specifice.* Numele e genul proxim, iar prenumele reprezintă diferenţele specifice. În momentul însă când persoana (sau obiectul) este de faţă, atunci ajunge arătarea cu degetul.

Pe de altă parte, raportul dintre individ şi societate nu poate fi determinat numai pe baza principiului logic de identitate sau contradicţie cu terţiul exclus, ci el trebuie să se întemeieze şi pe principiul interconexiunii dialectice, ce izvorăşte din deosebiri. În virtutea acestui principiu din urmă, conştiinţa socială nu exclude pe cea individuală, ci se întregeşte cu ea.

Conştiinţa Subiectului şi Conştiinţa Obiectului

Judecată în această lumină, conştiinţa nu este numai a Subiectului, deci conştiinţa de sine, ci ea este şi a Obiectului, deci conştiinţă despre lume. Ea este, de fapt, *ştiinţa existenţei omului în lume.*

Dar ştiinţa nu este numai a insului, cum Heidegger şi psihologia, mai bine zis filosofia şi literatura existenţialistă, înclină să creadă. Ci ea este şi ştiinţa societăţii în care individul trăieşte. Precum ea este, desigur, şi ştiinţa culturii, fiind în raport direct atât cu epoca de evoluţie dată, cât şi cu gradul

De şcolarizare a insului din una şi aceeaşi etapă de dezvoltare.

Conştiinţa, de asemenea, nu este numai sub semnul

deosebirilor şi asemănărilor, pe care principiile logice le definesc, ci şi sub semnul întregirii reciproce, pe care lupta şi unitatea contrariilor o afirmă.

Ea nu este apoi numai sub imperiul fricii de viaţă, care în filosofia, psihologia şi literatura existenţialistă a ajuns o adevărată obsesie, ci ea este şi sub semnul împlinirii pozitive, pe care mersul înainte al omenirii

O afirmă. Ea înseamnă mai mult o bucurie de viaţă decât o teamă de ea.

Conştiinţa obieotului este sub semnul reflectării obiective din care izvorăşte *simţul feditaţii*. Opusul său e dereismul sau judecata alături cu drumul, în care ajungem victima propriei noastre fantezii necontrolate.

Conştiinţa subiectului se găseşte sub semnul *fericirii*, pe care o determină emotivitatea. Operată numai cu instrumentul matematic şi logico-matematic, homeostazia înseamnă doar o tendinţă spre echilibru, cu tensiune minimă. Judecată şi cu instrumentul logic, ea înseamnă mersul normal şi sănătos al vieţii, care duce la adaptare, conservare şi dezvoltare.

Determinarea existenţei noastre în lume presupune atât conştiinţa realităţii obiective, cât şi conştiinţa fericirii interne, precum şi întregirea lor reciprocă, la care se adaugă productivitatea muncii, creatoare de bunuri şi valori. În această determinare însă, tiparele social-culturale din epoca de cultură dată au primul cuvânt.

Ent şi conştiinţa de sine

În măsura în care Eul este înţeles numai în sensul restrâns al conştiinţei de sine din locul şi momentul dat, atunci el, desigur, este numai conştient. De aci însăşi exprimarea sa prin „conştiinţa de sine”.

Dar Eul nu poate fi definit numai *diferenţial*, în raport cu clipa, ci el trebuie definit *integral*, în raport cu întregul curs al vieţii, a cărui identitate şi continuitate el o afirmă. Unele limbi, cum sunt limba latină şi limba română, nu fac această discriminare, care solicită două cuvinte diferite. Altele însă o fac. Astfel, în limba franceză, avem deosebirea dintre „Je” şi „Moi”, în limba engleză, pe aceea dintre „I” şi „Seif”, luată din limba germană, care diferenţiază pe „Ich” de „das Selbst”. În limba noastră, această discriminare dintre accepţia diferenţială şi în

De aceea, suntem *atât cât ştim* şi *cât de bine ştim*. Precum *suntem atât cât cream*. Dar atât *ştiinţa*, cât şi *creaţia* depind de echilibrul – şi nu de dezechilibrul – nostru mintal. De aceea *suntem nu atât cât ne temem de lume*, ci *cât nu ne temem de ea*. Suntem atât cât facem adaptarea activă, nu pasivă. Suntem atât cât mergem înainte, nu înapoi. Suntem pe măsura fericirii pe care o aduce personalitatea creatoare, socialmente integrată. Suntem proporţionali cu ceea ce reuşim să facem în viaţă, fiind învingători, nu învinşi. Luptele se pot pierde. Victoria însă trebuie câştigată.

Între conştiinţa subiectului şi conştiinţa obiectului, apercepute dinspre individ, conştiinţa socială este un punct de sudare şi cheag. În lupta cu natura însăşi luptăm organizaţi social, nu singuri. Acesta este de altfel însuşi rostul cooperării.

Din aceste motive, conştiinţa subiectului şi conştiinţa obiectului sunt cercuri secante, iar nu opuse. Conştiinţa ca atare nu se află numai sub imperiul *individuaţiei*, ci şi al *unisonului* cu lumea din care facem parte, având însă rosturile noastre *proprii*.

Tegrală a cuvântului este făcută prin expresia „eu însumi”, care nu înseamnă numai eul din locul şi momentul dat, ci „Eul” persoanei însăşi, din cursul vieţii sale întregi.

Acest „Eu însumi” sau „Mine”, deci *Le moi* sau *das Selbst* ori *the Self*, deci Şinele însuşi, nu este însă numai conştient, ci şi inconştient. El cuprinde nu numai *ceea ce ştim* şi *con-ştim*, ci şi *ceea ce nu mai ştimr* fie că am uitat, nim e cazul inconştientului automatizat, fie că nu vrem să ştim, cum e cazul inconştientului refulat şi frustrat, fie că nu am ştiut niciodată, cum e cazul inconştientului biologic. Dar faptul că nu ştim nu înseamnă că ceea ce ştim, deci eul conştient sau conştiinţa de sine, nu este determinat de ceea ce nu ştim, respectiv de inconştient.

De fapt, ceea ce nu ştim este şi legea socială, pe care mama o sădeşte în inima copilului înaintea apariţiei limbajului şi conştiinţei, pe bază de simplă învăţare condiţionată, cu efect asupra conduitei. Această lege morală, rodită pe bază de condiţionare a conduitei, este ceea ce Freud a numit *Supra-Eu*. În general, ea înseamnă o frână a manifestărilor tendinţelor biologice şi psihologice ereditare.

Aşa stând lucrurile, conştiinţa de sine, când apare, nu are de luptat – numai cu instinctele din Sine, ci şi cu normele hipermorale din Supra-Eu. Eul naşte din această ciocnire şi sinteză. Eul introduce însă în conştiinţă numai organizarea, planificarea şi conducerea vieţii, adică *direcţia sa de dezvoltare*, cu *semnificaţie pozitiva* în forme *individuate*, nu şi cărămizile din care este clădită construcţia. De aceea Eul cuprinde numai concluziunile, nu şi premisele; numai încheierea, nu şi cauzele.

În acest mod, glasul conştiinţei exprimă nu numai legea socială din Supra-Eu, ci şi sinteza tendinţelor ereditare din Sine.

Cu alte cuvinte, conştiinţa nu este numai social-culturală, ci şi bio-psihică.

Din aceleaşi motive cele două suflete, care bat în pieptul omului, nu exprimă numai conflictele dintre conştient şi inconştient, ci şi pe acelea dintre Sine şi Supra-Eu, inconştiente amândouă. De fapt, aceste conflicte, cum vom vedea, sunt cele mai grave.

Explorarea inconştientului sau psihologia adâncimii

Şi această „parte” în societate cuprind însă şi inconştientul, nu numai conştientul. Ele sunt, apoi, determinate şi dinspre societate, deci de sus în jos, nu numai dinspre senzaţii şi reflexe, deci de jos în sus. De aceea nu e de mirare că, dintr-o pagină de Dostoievski – cum spune Klages – putem afla mai multe despre existenţa omului în lume decât din toate tomurile savante ale psihologiei „academice”. Dar după primul, şi mai ales după cel de al doilea război mondial, această existenţă a omului în lume, cu rosturile şi idealurile sale, a fost introdusă şi în psihologia cercurilor universitare, ştiinţa persoanei umane şi a condiţiei ei social-culturale fiind promovată la rangul de primă disciplină.

Suprema sinteză a psihologiei zise academice şi-a găsit principalul purtător de cuvânt în Wundt, fondatorul cel mai de seamă al psihologiei experimentale a conştiinţei. În psihologia animală el descoperă însă şi obiectul de studiu al conduitei, iar în psihologia popoarelor el introduce cercetarea şi interpretarea Bunurilor şi

Vechea psihologie, aşa cum a fost ea preconizată de Locke în Anglia, de Condillac în Franţa şi apoi de Herbart în Germania, a

fost numai o ştiinţă a conştiinţei, a proceselor intelectuale mai ales. Fenomenele conştiinţei, apercepute sub unghiul cunoaşterii, au rămas obiectul psihologiei şi în cea de a doua jumătate a veacului trecut, când la teoria fenomenelor de conştiinţă a fost adăugată şi metodologia experimentală, cu exprimare metrică. În cercurile universitare, academice, această tradiţie a continuat şi în primele două decade din secolul nostru. De aci şi expresia de psihologie „academică", pe care cei preocupaţi de înţelegerea condiţiei umane în şcoală, clinică şi justiţie au combătut-o, considerând-o lipsită de orice valoare practică. Căci, în toate aceste cazuri, nu „atomii* psihici. – interesează, ci conjugarea insului cu semenii şi societatea sub semnul producţiei de bunuri şi valori. Prin urmare, persoana, privită dinspre societate, interesează ca întreg psihologic şi ca parte în comunitate, nu ca sumă de senzaţii şi reflexe. Acest „întreg*

Valorilor social-culturale. El n-a descoperit însă inconştientul. În adevăr, în tratatul său de psihologie generală, psihologie elaborată pe baze experimentale, inconştientul ocupă mai puţin de o pagină. În schimb Freud, iar pe urma sa Adler şi Jung, se ocupă aproape numai de el. O atenţie deosebită îi este acordată şi de către P. Janet. Introducerea inconştientului în psihologia generală o datorăm lui James şi în parte lui Ribot, care conduce teza de doctorat a lui Janet, *Automatismul psihologic,* unde se încearcă interpretarea psihologică a unor fenomene înregistrate de Charcot în patologia mintală.

Vechea psihologie a conştiinţei a studiat viaţa psihică numai în orizontalitate şi a făcut abstracţie nu numai de inconştient, ci şi de conduită. Noua psihologie abordează nu numai conştiinţa, ci şi conduita, iar pe amândouă le studiază atât în adâncimea

automatismelor din inconştient, cât şi în înălţimea idealului social-cultural din contextul comunităţii în care persoana trăieşte.

Janet introduce inconştientul automatizat pe bază de învăţare şi condiţionare, în care sunt întrezărite şi procesele de refulare şi frustrare, asupra cărora Freud şi Adler îşi vor concentra întreaga atenţie. Jung va sesiza inconştientul primitiv, căruia însă îi va acorda o atenţie deosebită şi Freud. Adolf Meyer şi Kempf vor introduce inconştientul biologic, a cărui „înţelepciune* o va studia Cannon în legea homeostaziei, explicată de către N. Wiener pe bază de conexiune inversă. Asupra aceluiaşi inconştient bio-psihic

Ereditar îşi vor îndrepta atenţia şi Kretschmer, apoi Sheldon.

Judecat în această lumină, inconştientul cuprinde tot ceea ce nu este în conştiinţă, dar determină conştiinţa. El cuprinde atât procesele bio-psihice, care nu au ajuns – şi nu au nevoie să ajungă – în conştiinţă, cât şi procesele care au fost în conştiinţă, dar au trecut în inconştient, fie pe bază de automatizare, fie pe temei de refulare şi frustrare. Jung a adăugat arhetipurile mentalităţii primitive, cu recurenţă în vis, literatură, artă şi patologie.

Este cazul să observăm că, în momentul când orizontalitatea fenomenelor de conştiinţă a fost abordată şi în profunzimea rădăcinilor ei inconştiente, precum şi în înălţimea idealului social-cultural al Eului însuşi, explicarea analitică, cu caracter cauzal, operată matematic, a fost întregită cu cea sintetică şi prospectivă, operată logic. Viziunea statică a psihologiei generale a fost completată cu cea evolutivă în timp şi cu cea diferenţială în spaţiu. Structura psihologică a fost apoi studiată şi în raport cu infrastructura biologică şi suprastructura socială. Iar la psihologia normală a fost adăugată cea anormală şi patologică, făcându-se distincţia dintre sănătate, crimă şi boală. Astfel trunchiul persoanei

a fost abordat în raport cu infra –, supra –, co –, pre –, post-structura sa. Contactul cu practica din clinică, justiţie, şcoală şi muncă a fost stabilit, iar teoria a devenit eficientă.

Inconştientul biologic

Inconştientul biologic cuprinde procesele interne de metabolism, mecanismele de reglare a temperaturii în raport cu mediul extern, precum şi acţiunile de evitare a rănirii, lovirii, infecţiei şi intoxicaţiei. Cu alte cuvinte, el cuprinde activitatea sistemului neurovegetativ, coroborată cu activitatea sis

Temului endocrin. Inconştientul biologic nu recurge la intervenţia sistemului nervos central decât în cazul conflictelor grave, ce duc la boală. De aceea procesele sale au loc şi în somn, nu numai în stare trează.

Concursul conştiinţei este solicitat în schimb pentru căutarea hranei, pentru evi-

Îirea rănilor şi a frigului ori căldurii prea man etc. Dar, în acest caz, este vorba, de fapt, de relaţii de conjugare cu lumea, nu de procese interne.

Descartes a considerat corpul ca o maşină poate tocmai din aceste motive. Dar interpretarea sa este greşită, deoarece procesele biologice introduc o legitate nouă, care se altoieşte pe cea mecanică, dar nu se reduce la ea. De aceea procesele de metabolism nu sunt propriu-zis procese mecanice sau chimice, ci biofizice şi biochimice. Însăşi legea homeostaziei nu poate fi, de altfel, interpretată numai sub unghiul entropiei din termodinamică. În ea apare şi determinarea unităţii funcţionale a organismului

însuşi, deci apar procesele biologice propriu-zise, care exprimă organizarea materiei la nivelul celulei, ţesutului, organului, sistemului şi corpului însuşi. *Înţelepciunea organismului* ca atare – despre care Cannon a scris frumoasa sa carte – se găseşte sub imperiul acestora.

Dar aceasta înseamnă că inconştientul nu este exclusiv iraţional, cum a crezut Freud, ci el poate fi şi raţional, cum afirmă Cannon. De fapt, el se află sub semnul legităţii

Normale şi patologice. Prin urmare, normali tatea nu defineşte numai conştiinţa, ci şi inconştientul, aşa precum boala nu afectează numai inconştientul, ci şi conştiinţa.

În orice caz, legitatea inconştientului nu este numai de ordin mecanic. Legea conexiunii inverse, care stă la baza ciberneticii, exprimă numai legitatea comună cu maşinile, nu şi pe cea proprie vieţii însăşi, aşa cum arată de altfel N. Wiener.

Buna desfăşurare a homeostaziei ne dă biotonusul. Tulburarea ei aduce vagotonusul.

Dar biotonusul şi vagotonusul nu se repercutează numai asupra proceselor interne, de ordin biologic, ci şi asupra relaţiilor externe, de ordin psiho-social şi cultural. De aici şi tactica mesei bune, care aduce buna dispoziţie atât de necesară în argumentarea diverselor teze. Precum tot de aici şi ritualul mesei la naşteri, căsătorie, înmormântare şi chiar în diplomaţie. Pe aceeaşi cale a născut şi teza unora că drumul argumentului înspre inimă sau minte trece prin stomac. Ceea ce desigur este adevărat, dar numai în parte, deoarece pentru a-şi păstra raţiunea rece, adevăraţii diplomaţi se fac numai că mănâncă şi beau, dar, de fapt, îşi potolesc foamea după ce pledoaria lor a fost consumată.

Inconştientul bio-psihic ereditar

Inconştientul bio-psihic ereditar cuprinde toate tendinţele înnăscute, a căror manifestare nu are imediat nevoie de concursul conştiinţei. Acesta este cazul diverselor reflexe, pe care se bazează atât relaţiile elementare cu lumea, cât şi procesele interne, reglate de sistemul neurovegetativ. Tot aci intră tendinţele ereditare mai complçxe, de ordin instinctiv, precum şi trăsăturile de temperament şi biotip, ce se răsfrâng asupra firii. Relaţiile cu mediul fizic, cu caracter biofizic, biochimic şi biologic ajung uneori şi ele în conştiinţă. Acest lucru se întâmplă însă numai atunci când ele în-

Tâlnesc în cale diverse obstacole. Altfel ele se desfăşoară fără concursul conştiinţei. De o muscă ne apărăm şi în somn fără să ne dăm seama. Cu atât mai mult căutăm în somn poziţia cea mai comodă pentru organism. Activitatea neurovegetativă este semnalată în conştiinţă numai în cazuri de conflicte grave. De asemenea nu solicită concursul conştiinţei frica, mânia şi tandreţea, care apar de altfel înaintea ei. În schimb, dragostea faţă de sexul opus, amorul propriu şi iubirea de copii, care apar după geneza conştiinţei, se manifestă cu concursul ei. Inconştiente, la început cei pu

(în sunt diversele predispoziţii de ordin intelectual, pe care se altoieşte, ulterior, configuraţia aptitudinilor şi intereselor. Activitatea conştiinţei, de altfel, cuprinde nu numai procesele din cortex, cum s-a crezut înainte, ci şi o parte a celor din diencefal. Restul activităţii cerebrale se desfăşoară inconştient, dar în conformitate cu predispoziţiile ereditare, precum şi în acord cu o

seamă de influenţe exterioare, care acţionează tot fără concursul conştiinţei. Ra-

Zele soarelui, la fel ca şi câmpul electromagnetic, precum şi razele cosmice, exercită o acţiune directă asupra organismului fără să ne dăm imediat seama de ele.

Acţiunea inconştientului bio-psihic, de ordin precumpănitor ereditar, asupra conştiinţei este destul de substanţială, chiar dacă de ea nu ne dăm seama. Efectele sale sunt resimţite în biotonus şi psihotonus, precum, desigur, şi în opusele lor.

Ereditatea social-culturală

Alături de ereditatea bio-psihică, transmisă prin structura genetică, avem ereditatea social-culturală, transmisă prin educaţie, fie pe bază de simplă condiţionare, fie prin limbaj. Dar opera de instrucţie şi educaţie a tinerelor vlăstare nu începe cu şcoala, ci cu familia, şi anume chiar din prima zi de la naştere; ea nu constituie numai o învăţare conştientă, ci şi una inconştientă. Cu alte cuvinte, ea constituie o integrare socială a fiinţei pe cale de condiţionare, în virtutea legilor exerciţiului şi efectului, care nu solicită concursul conştiinţei. Această învăţare pe bază de condiţionare începe de fapt chiar înainte de naştere, anume în ultimele 2—3 luni de gestaţie, când creierul este suficient de dezvoltat, aşa cum au arătat cercetările lui Peiper, încă la sfârşitul veacului trecut. La învăţarea pe temei de exerciţiu şi efect versus reîntărire se adaugă ulterior şi învăţarea directă pe baza de sugestie, operată de mamă. Ea este prezentă şi la maimuţe. Mecanismele de sugestie şi imitaţie o explică. La temelia lor stă simpatia, care este condiţia lor prealabilă. Dialogul dintre mamă şi copil din primul an ilustrează aceeaşi învăţare directă.

În comunitatea primitivă, spune Dürkheim, insul judecă cu mentalitatea colectivă a comunităţii, anume cu „arhetipurile”

Ei, cum va spune K. Jung mai târziu. Acest arhetip sau simbol este, în fond, o idee generală, intuită concret şi nu gândită abstract. *Moise,* sculptat de Michelangelo, de pildă, „simbolizează” puterea şi înţelepciunea conducătorului de popoare. Statuia „sugerează” aceste rosturi, pe care le apercepem „intuitiv” şi dintr-odată, fără a fi nevoie să ştim ceva despre persoana istorică a lui Moise. Din aceste motive, omul din statuie ne apare ca figura generală a conducătorului oricărui popor. Prin urmare, el nu reprezintă numai personalitatea istorică a lui Moise, ci conducătorul însuşi, prototipul său, arhetipul sau simbolul său. Pentru a face această idee şi mai pregnantă, la încordarea feţei şi profunzimea privirii, Michelangelo a adăugat şi cornul, simbol acreditat al puterii. Unele popoare au ales cornul de taur, altele pe cel de berbec etc. Rostul cornului însă este acelaşi în toate cazurile. El e simbolul puterii şi ca atare îndeplineşte funcţiunea de totem al tribului. Jupiter însuşi, precum se ştie, pentru a cuceri graţiile Europei se încorporează în taur. Alte arhetipuri sau simboluri au fost leul, lupul, zimbrul, bourul etc. În faţa Palatului Dogilor din Veneţia străjuiesc doi lei falnici. Virilitatea masculină a fost reprezentată prin ţap, iar fecunditatea feminină printr-un trup de femeie cu pântece

De peşte, acesta din urma cunoscut fiind ca purtător al ouălor reproducătoare.

Alegerea simbolului sau a arhetipului este în funcţie de puterea sa de sugerare. Leul impresionează prin putere, ţapul prin

virilitate etc. Pajurile au o funcţiune de reflectare obiectivă a ideii. Nu este mai puţin adevărat că, din moment ce puterea, de pildă, este reprezentată nu numai prin leu, ci şi prin taur sau berbec, atunci, în alegerea simbolului, intervine şi consensul social, care completează puterea de sugerare a pajurii şi introduce o discriminare mai bine determinată. Aproape toate actele constituţionale din lume încep de altfel cu cuvintele „Noi cu toţii credem că… Cum însă principiile din constituţie sunt generale, la steme şi steaguri nu s-a renunţat nici azi. Constituţia este justificată raţional. Stemele aduc puterea de convingere emoţională. Ele sunt logica afectivă şi volitivă.

Prin urmare, diversele totemuri şi pajuri ori steme, versus arhetipuri – cum le numeşte Jung – sunt tot atâtea „reprezentări colective" – cum le definesc Durkheim şi Lévy-Brühl – care „sugerează" coeziunea socială în mod „intuitiv*. Ele nu sunt principii „abstracte*, de ordin intelectual, ci „idei forţă* – cum le-a numit Fouillé – de ordin afectiv şi volitiv. Ca

Inconştientul automatizat

Meritul de a fi acreditat în psihologie şi psihopatologie noţiunea de „automatism psihologic* sau inconştient automatizat revine lui P. Janet. În contextul acestui inconştient, distinsul psiholog şi psihiatru francez întrezăreşte şi inconştientul refulat şi frustrat, dezvoltat ulterior de Freud şi Adler. De aceea, lucrarea sa, *Automatismul psihologic*, a fost cu adevărat deschizătoare de drumuri. În adevăr, ea înseamnă prima explorare sistematică a inconştientului. De atare, ele apar nu numai în politică, ci şi în artele plastice, după cum apar şi în poezie şi muzică.

Dar arhetipurile nu intervin numai în artă. Ele acţionează şi în

vise, precum şi în delir şi halucinaţie. Ele, de asemenea, caracterizează gândirea copilului, aşa cumt arată H. Werner. Acest lucru l-a făcut peJung să creadă că ocurenţa acestor arhetipuri, care caracterizează atât de mult şi? gândirea omului contemporan, sunt în fond* produsul inconştientului social-cultural al mentalităţii primitive, care stăruie şi în cea modernă. Altfel, spune el, nu ne putem explica caracterul de universalitate al unor „arhetipuri*. Aşa, de pildă, şarpele înseamnă oriunde în lume şi oricând în istorie sexul masculin. Aceeaşi funcţiune o are de altfel şi în legenda biblică. Jung este înclinat să creadă că această moştenire de atari arhetipuri universale este transmisă chiar prin gene, ceea ce, desigur, nu a putut fi confirmat. O transmitere a lor pe cale culturală, deci prin limbaj, este însă cu putinţă. În fond, toate basmele şi poveştile cu care cei în vârstă, bătrânii mai ales, încântă urechile copiilor, sunt pline de atari arhetipuri, în care gândirea primitivă, de ordin magic, este în plină floare. Arta de azi face acelaşi lucru pentru „copiii* de toate vârstele.

La această lucrare încoace, psihologia nu mai este definită numai ca o ştiinţă a conştiinţei, ci şi a vieţii psihice în totalitatea ei. Aceasta cu atât mai mult cu cât, la studiul introspectiv al conştiinţei şi inconştientului, Janet adaugă şi studiul extrospectiv al conduitei. În final, el va susţine numai cercetarea extrospectivă a conduitei, a celei superioare mai ales, dar fără a se angaja într-o poziţie dogmatică, de exclusivism, aşa cum e cazul cu Behterew şi Watson, care au definit psihologia numai ca reflexologie. În adevăr, Janet vorbeşte nu numai de conduita reală, pe plan de acţiune, ci şi de cea mintală, pe plan de imaginaţie. Or, conduita mintală introduce nu numai cercetarea planului mintal, ci şi studiul său introspectiv.

Dar în inconştientul automatizat Janet sesizează nu numai

diversele stereotipii şi mecanisme automate cu caracter patologic, şi, astfel, iraţionale, ci şi diversele automatisme cu caracter normal şi sănătos, deci logice, raţionale. Pe acest inconştient automatizat, de ordin logic, se clădeşte atât vorbirea, cât şi scrisul, precum şi mersul şi oricare altă acţiune. La început, când învăţăm o limbă, citim fiecare literă în mod conştient. Acelaşi lucru îl facem şi atunci când învăţăm să scriem la maşină. Cu timpul însă literele sunt citite sau scrise în mod automat, fără participarea conştiinţei, care îşi îndreaptă atenţia înspre cuvinte. Mai târziu, scrise şi citite în mod automat sunt cuvintele însele, atenţia conştiinţei fixându-se numai asupra propoziţiilor etc. Acelaşi lucru se petrece în procesul învăţării artei pianului, a viorii, a conducerii orchestrei. În final, conştiinţa este concentrată numai asupra configuraţiei de ansamblu a scrierii sau vorbirii, a cântatului la vioară sau la pian etc., iar integrarea părţilor vine mai mult sau mai puţin de la sine. De aceea unii au şi definit învăţarea ca un proces de trecere a conştiinţei în inconştient, uitând că ceea ce e mai de preţ este însăşi prinderea de ansamblu, la un orizont cât mai larg cu putinţă, care este totdeauna un proces conştient. Prin urmare, transferul scrierii conştiente a cuvintelor în inconştient este făcut tocmai pentru a lăsa liberă conştiinţa să se îndrepte înspre structurile mai complexe şi superioare ale frazelor, din care cuvintele fac parte. Astfel, învăţarea nu este numai o *automatizare*, ci şi o *spontaneizare* în creştere. Ea nu e numai o *inconştientizare*, ci şi o *conştientizare*. La temelia acestei conştientizări spontane stau totdeauna legăturile cu înţeles, fie pe bază de asemănări şi deosebiri, fie pe temei de interconexiune în spaţiu şi conexiune cauzală şi prospectivă în timp. În acest mod, în vorbire sau scris, automatizată este numai *obiectualitatea* cuvintelor, nu şi *ţesătură lor* de semnificaţii şi direcţii de evoluţie, care devine tot mai

conştientizată.

Este cunoscut faptul că o lecţie pe care elevul nu o mai ştie seara, cu toate că a repetat-o de nenumărate ori, el o reproduce cu multă uşurinţă dimineaţa, când mintea – se spune – e odihnită. Adevărul este că explicarea acestui fenomen nu este numai în funcţie de oboseala sau odihna minţii, ci şi de procesul de memorizare ca atare, care nu are în permanenţă nevoie de concursul conştiinţei. În cursul nopţii, engramele mnemice, precum şi structura lor, s-au aşezat şi conturat mai bine. Unii au preconizat în ultima vreme chiar şi învăţarea în somn, care în anumite cazuri, anume atunci când este vorba de procese cu totul elementare, ce nu solicită concursul conştiinţei, este posibilă. A preconiza învăţarea matematicii sau logicii în timpul somnului poate fi cel mult o invitaţie pentru leneşi!

Aceasta nu înseamnă că procesul de incubaţie inconştientă a frământărilor conştiente de peste zi nu intervine şi în cazul matematicii chiar. La concursul de intrare la Şcoala Politehnică, Poincaré a rezolvat problema dată, dar pe baza unei demonstraţii noi, a cărei axiomatică nu a putut-o întrezări. Şapte ani mai târziu, anume în momentul când urca într-un tramvai, el descoperă şi această temelie axiomatică. În decursul celor şapte ani însă el a continuat să mediteze încontinuu asupra ei. Acest proces ilustrează încă o dată faptul că inspiraţia vine numai la aceia care transpiră din răsputeri. „O demonstraţie matematică de altfel – spune Poincaré însuşi mai târziu

— Nu este o simplă juxtapunere de silogisme, ci silogisme aşezate într-o anumită ordine, iar ordinea în care aceste silogisme sunt aşezate e mai importantă decât elementele ei. Dacă am sentimentul, mai bine zis intuiţia acestei ordini, în sensul de a cuprinde dintr-odată înlănţuirea raţionamentului, atunci nu am

nicio teamă că voi uita elementele, deoarece fiecare va veni şi se va înseria de la sine, fără să fac vreo sforţare de memorie”. Constatările distinsului matematician, din studiul său asupra intuiţiei în matematică, sunt reluate şi dezvoltate de unul din elevii săi, regretatul profesor Haddamard, care a publicat o carte asupra rolului intuiţiei în matematică, tratând intuiţia nu numai ca un proces conştient, ci şi ca unul inconştient, dar raţional. De aceea, identificarea «inconştientului cu iraţionalitaitea însăşi este cu totul greşită.

Constatări asemănătoare au fost făcute şi în muzică. E cunoscut cazul lui Mozart, care, mic copil fiind, a reprodus un concert

Inconştientul refulat

În educaţia copilului din primii ani, un loc important îl ocupă reglarea hranei, a somnului şi a scaunului. Reglarea hranei este cea mai uşoară. Ea se realizează prin mese la ore fixe. Mai dificilă este reglarea somnului, dar cum somnul, la fel ca şi hrana, este o trebuinţă biologică cu legitate destul de precisă, reglarea noastră nu face decât să întărească legitatea însăşi. Cea mai dificilă este reglarea funcţiei excretorii, asupra căreia noi impunem tiparele noastre sociale, obligând copilul să elimine numai la anumite ore şi numai în anumite condiţii. În acest scop, mama este obligată să recurgă la procesul de condiţionare, intervenind atât cu legea exerciţiului, cât şi cu aceea a efectului, prin laudă sau blamare. Dacă atitudinea mamei este prea severă, copilul poate declanşa o seamă de „mecanisme de răzbunare”. El va continua după o singură audiţie. Cu ocazia trecerii sale prin Iaşi, Liszt a cântat o improvizaţie da piain, pe care Barbu Lăutarul a reprodus-o imediat,

fără o singură notă schimbată. Barbu este apoi invitat să cânte o melodie românească, necunoscută lui Liszt, pe care acesta, la rândul lui, o reproduce imediat, tot fără o singură notă schimbată. În ambele cazuri, notele, evident, au fost reţinute doar în mod inconştient. Piesa însă a fost reţinută conştient, iar reactualizarea notelor a venit mai mult de sus în jos, adică dinspre unitatea melodiei înspre părţile sale, care seintegrau spontan, în baza procesului de întregire a structurii, cum va spune şcoala* configuraţiei mai târziu.

De altfel, în toate aceste cazuri, conştientă este numai configuraţia, anume ţesătura ei de semnificaţii şi direcţii de dezvoltare, *Logosul* ei în dezvoltare. Restul se integrează automat, deci inconştient, în virtutea legii de reîntregire a configuraţiei.

Astfel să urineze şi chiar să aibă scaunul în pat până la 2 – 3 ani. În alte situaţii, se întâmplă să se facă prea mult caz de goliciunea copilului, ca şi de frumuseţea lui, declanşându-se, în acest fel, o seamă de „mecanisme de exhibiţionism”. Un atare copil va face prea mult caz de hainele sale, de corpul său şi va căuta expunerea sa în orice situaţie, oricât de nepotrivită ar fi ea.

Copilul cu inhibiţii prea puternice suferă de refulări. Cel cu tendinţe exhibiţioniste manifestă, în schimb, o lipsă de ruşine. Procesul socializării e eşuat în ambele cazuri.

Uneori cele două categorii de mecanisme merg mână în mâna.

Alături de mecanismele de răzbunare şi de exhibiţionism putem avea, apoi, pe cele de apărare. Pentru a refuza mâncarea, copilul pretinde că e bolnav. Eventual chiar vomitează.

În toate aceste cazuri, inconştientul este tulburat şi nu mai colaborează cu conştiinţa, fiind un impediment pentru ea, nu o temelie de construire şi întregire.

Mai grave însă decât aceste incongruenţe, cauzate de proasta reglare a trebuinţelor biologice, sunt incongruenţele ocazionate de o seamă de întâmplări de ordin erotic, cum e de pildă conştiinţa actului sexual dintre părinţi. Copilul e tulburat de el. De aceea caută cu orice preţ să-l uite. Aici stă, după Freud, cauza unei nevroze tipice, generată de refulare, adică de aruncarea în inconştient a unei întâmplări conştiente neplăcute, de care insul nu vrea să mai ştie, deoarece îl supără prea tare. Ignorarea ei însă nu înseamnă şi încetarea efectelor sale asupra conştiinţei, pe care o tulbură chiar dacă insul nu-şi dă seama.

După Freud, atari procese de refulare sunt ocazionate în special de întâmplările din primii trei ani ai copilăriei. Acelaşi punct de vedere este însuşit şi de Abraham, directorul Institutului de Psihanaliză din Berlin. De aci teza lor că, decisivi pentru viaţa noastră, nu sunt cei şapte ani de acasă, ci în special primii trei. Cercetările ulterioare ale lui Alexander, Erickson, Kardiiner etc. Arată însă că importanţi sunt toţi cei şapte ani, precum şi anii de mai târziu.

McDougall arată că procesele de refulare făcute de insul însuşi, deci din iniţiativa sa, pot interveni şi în cazul amorului propriu, nu numai în acela al instinctului sexual. Iată un exemplu în acest sens. E vorba de un caz întâmplat în timpul primului război mondial. Un soldat se bărbiereşte, un obuz ajunge între picioarele sale. Din fericire obuzul nu explodează. Îngrozit, soldatul o ia la fugă, părăsind postul, fapt pentru care putea fi trimis în consiliul de război. În timp ce fuge, picioarele îi rămân larg răsfirate ca şi cum obuzul ar fi continuat să se afle între ele. În cele din ’urmă soldatul cade şi leşină. După ce se trezeşte, revine la postul său. De întâmplare uită, dar picioarele îi rămân tot răsfirate şi nu se mai poate rade. Internat în spital, este psiho-analizat. Incidentul este

reconstituit. Refularea sa a fost cauzată de faptul că soldatul, un om foarte curajos, nu-şi putea ierta frica ce l-a apucat şi mai ales părăsirea postului, care-l putea trimite la moarte. Odată ce incidentul este „vomitat”, el îşi recapătă atât mersul normal, cât şi posibilitatea de a se rade singur.

Este cazul să observăm că, în cazul inconştientului automatizat, relaţiile acestuia cu conştiinţa pot fi imaginate prin modelul piramidei, el fiind baza şi trunchiul piramidei, iar conştiinţa vârful ei. Conştiinţa se clădeşte pe inconştient. În cazul inconştientului refulat lucrurile se petrec altfel. Conştiinţa este în luptă cu inconştientul. De aceea raportul dintre conştiinţă şi inconştientul refulat poate fi imaginat numai prin modelul hiperbolei, deoarece atât conştientul, cât şi inconştientul caută să acţioneze pe cont propriu şi împotriva celuilalt.

În faza primă a doctrinei sale, Freud explică boala mintală prin conflictele dintre conştiinţă şi inconştient. Cu timpul însă, el îşi dă seama că cele mai grave conflicte sunt în inconştientul însuşi, anume între instinctele inconştiente, pe de o parte, şi normele morale, sădite în psihicul copilului de către mamă înainte de apariţia conştiinţei, inconştiente şi ele, pe de altă parte. În concluzie, maladia mintală nu este atât rezultatul opoziţiei dintre conştiinţă şi inconştient, cât produsul luptei dintre instinctele şi normele inconştiente, pe care Eul conştient nu le poate armoniza. Din aceste motive, însăşi structura persoanei nu poate fi interpretată în condiţiuni adecvate, în termeni de conştient şi inconştient, ci numai în termeni de porniri ereditare inconştiente, definite prin conceptul de Sine; în termeni de norme morale, tot inconştiente, definite prin noţiunea de Supra-Eu, şi apoi în termeni de Eu conştient.

Cum noii termeni joacă un rol cu totul deosebit în faza a doua

a doctrinei lui Freud, o analiză şi determinare a lor este necesară.

1. Şinele. El cuprinde totalitatea pornirilor libidinale din inconştient, comune tuturor indivizilor. Funcţiunile sale fundafentale sunt, după Healy-Bronner-Bowers (1938), următoarele:

„El conţine toate achiziţiile filogenetice. E izvorul energiei instinctive a individului.

Reprezintă marele rezervor al Libidoului. Instinctele vieţii şi instinctele morţii luptă înăuntrul său.

E hinterlandul pasiunilor, instinctelor şi obişnuinţelor libidinale aproape instinctive.

E inconştient.

Principiul plăcerii îl domină în întregime.

Condus de principiul plăcerii, el evită orice neplăcere şi durere.

El urmăreşte gratificarea pornirilor libidinale.

E amoral, ilogic şi nu are unitate de scop şi aspiraţii.

Pornirile refulate ajung să facă parte tot din el”.

În consecinţă, pornirile din Sine caută cu orice preţ plăcerea, adică satisfacţia, gratificarea, indiferent de normele morale şi sociale, care se opun.

2. Eul. El este rezultatul organizării vieţii sufleteşti în raport cu normele morale şi sociale. Ca atare, el este o sinteză a pornirilor ereditare, conduse de *principiul plăcerii*, şi a normelor morale, dirijate de *principiul realităţii*. El este predominant conştient, fiind, sub unghiul conştiinţei, ceea ce caracterul este sub acela al conduitei. El are unitate în motivaţii şi aspiraţii şi este atât logic, cât şi etic. El este sinteza dintre pornirile instinctive, telurice, ce izvorăsc din adâncimile fiinţei noastre pământeşti, pe de o parte, şi aspiraţiile nobile, spirituale, care se inspiră din normele sociale, pe

de altă parte. El este o expresie a fiinţei omeneşti sub semnul completitudinii şi, de aceea, nimic din ceea ce e omenesc nu-i este străin. Funcţiunile sale, după Healy-Bronner-Bowers (1938), sunt:

„Este o organizare coerentă a proceselor mintale.

Aşa precum în Sine, rolul fundamental este jucat de instincte, la fel în Eu acest rol este jucat de percepţia lumii din afară, anume de percepţia normelor şi legilor sociale, după care el se conduce.

Despărţirea dintre Eu şi Sine nu este totuşi tranşantă şi radicală, ci treptată, continuă.

El e reprezentantul lumii din afară, adică mandatarul ei.

El reprezintă ceea ce noi numim raţiune şi balanţă, adică sănătate.

E o entitate care porneşte dinspre lumea din afară înspre cea dinăuntru şi începe prin a fi subconştient, în natura sa, el este o precipitare a fixării erotice externe asupra obiectelor din afară. E format, în cea mai mare parte, din identificările care succed diferitele fixări erotice neizbutite, neadmise de lumea din afară şi care, tocmai de aceea, au trebuit să fie părăsite. El e un rezervor al tuturor acestor amintiri.

O parte din el e conştientă, iar cealaltă inconştientă.

Partea inconştientă, în momentul când devine conştientă este foarte puternică. El reglează toate procesele sale, fiind deci propriul său regulator.

Refulările pornesc din el. El e punctul lor de generare. El ţine în frâu SupraEul, îndulcind exigenţele sale hipermorale.

Sublimarea are de obicei loc prin intermediul său. Graţie mediaţiei sale, energia libidinală cu caracter erotic, îndreptată înspre o persoană de sex contrar, e transformată în energie eroică, narcisica, orientată înspre propriul/corp. În somn el doarme, dar continuă să exercite o oarecare cenzură asupra viselor.

El îşi dă toată silinţa să fie moral, în virtutea relaţiilor sale cu sistemul cognitiv, care reflectă lumea din afară, procesele mintale interioare sunt aşezate în ordine, atât temporal cât şi spaţial, fiind puse în acord şi cu realitatea.

El este în slujba a trei stăpâni şi, în consecinţă, este ameninţat din trei părţi: lumea externă, pornirile libidinale din Sine şi severitatea Supra-Eului.

El controlează modalitatea şi descărcarea excitaţiilor".

În perioada finală a vieţii sale, Freud mai aduce o seamă de precizări, pe care le redăm tot după rezumatul sistematic al Dr. Healy şi al colaboratorilor să-i:

„Şinele produce puterea. Eul e instrumentul, maşina, roata, prin care această putere ajunge la scop.

Pornirile libidinale din Sine urmăresc gratificarea imediată şi nu sunt dispuse să aştepte, de unde şi eşecul lor atât de des. Eul e pacient şi precaut, el vede pericolul, care e iminent din cauza antagonismului dintre Sine şi normele sociale după care se conduce lumea din afară şi de aceea încearcă o meditaţie şi împăcare.

Eul, în îndatoririle sale faţă de Sine, trebuie: a) să pândească momentul cel mai bun pentru gratificarea pornirilor libidinale în aşa fel, încât exigenţele lumii din afară să nu fie bruscate; b) să sfătuiască – în acelaşi timp – Şinele să fie mai cumpătat, mai pacient, şi astfel să se mulţumească cu mai puţin, eventual şi cu substitute, compensaţii şi acestea numai la momentul oportun.

Pe măsură ce Eul creşte şi se dezvoltă, el trebuie să înveţe că există şi o cale indirectă de gratificare a pornirilor libidinale, anume aceea care „consistă în schimbarea condiţiilor din afară în aşa fel, încât ele să fie mai înţelegătoare şi binevoitoare faţă de pornirile capricioase din Sine, care e şi rămâne un mare copil*.

Aceasta este suprema performanţă a Eului.

Eul apreciază când este oportun ca pasiunile sale să capete frâu liber şi când este nevoie de anumite lupte şi bravări pentru ca manifestările sale să nu fie împiedicate. Acest discernământ este Alfa şi Omega în înţelepciunea sa practică.

Între Eu şi Sine nu este o opoziţie inevitabilă. În cazul persoanei normale şi sănătoase ele merg mână în mână. În copilărie, Eul e slab şi puţin diferenţiat de Sine, cu care, în această perioadă, în bună parte se confundă, în consecinţă, el este capabil să intre de-a dreptul în panică în faţa unei porniri libidinale puternice. În acest mod, în loc să-şi îndeplinească funcţiunea sa de canalizare a pornirilor libidinale şi de acordare a lor cu exigenţele lumii, el fuge din calea lor şi le dă frâu liber sau angajează lupta totală faţă de ele şi le reprimă*.

3. Supra-Eul. El creşte şi se dezvoltă din Eu, anume din Eul preconştient, fiind mandatarul normelor morale sădite în copil de către mama sa înainte de apariţia conştiinţei.

Caracteristicile şi funcţiunile sale, aşa cum sunt ele sistematizate de aceiaşi autori, sunt:

„El e în cea mai mare parte inconştient, fiind independent de Eul conştient şi în mare parte inaccesibil lui.

E mai departe de conştient decât Eul. Este moştenitorul complexului Oedip, adică un fel de precipitat al procesului de identificare cu părinţii.

E un fel de depozit al primelor fixări libidinale asupra obiectelor şi persoanelor externe.

El reprezintă totuşi o reacţiune împotriva preferinţelor legate de primele fixări de mai sus.

Are o serie de puncte de contact cu înzestrarea filogenetică a fiecărui individ, anume cu moştenirea arhaică, comună speciei. E

un împrumut al Eului infantil din puterea părinţilor cu care copilul s-a identificat. Acest împrumut este folosit totuşi în refularea complexului Oedip.

Funqiunea sa principală este critica, pe care el o exercită faţă de Eu, pe care-l găseşte prea binevoitor cu Şinele, duşmanul său de moarte. De aci sentimentul de vină, vină pe care el o atribuie Eului, care ajunge să se simtă – din cauza acestui sentiment – un fel de complice cu Şinele.

El lucrează în felul unui imperativ categoric, care nu discută, ci cere totală supunere. De aci caracterul său convulsiv.

E una cu ceea ce în limbaj popular se numeşte „glasul conştiinţei”.

Tinde să fie hiper-moral şi tiranic faţă de Eu.

El e totuşi în strâns contact cu Şinele şi, uneori, poate să acţioneze faţă de Eu ca un reprezentant al Sinelui. Altfel există foarte puţină comunicare între pornirile libidinale şi exigenţele SupraEului.

E accesibil influenţării şi în perioada matură a vieţii, deşi, altfel, îşi păstrează de-a lungul întregii vieţi caracterul fixării sale din prima tinereţe.

E o expresie permanentă a influenţelor părinţilor.

Eul matur ajunge uneori să domine Supra-Eul”.

Interpretarea structurii psihice în termeni de Sine, Eu şi Supra-Eu, aşa cum este făcută de Freud în diversele sale studii, introduce, fără îndoială, un oarecare caracter de dramă, interpretarea fiind astfel nu numai ştiinţifică, ci şi literară, fapt care a contribuit şi el la popularizarea psihanalizei în literatură. Nu lipsesc uneori nici unele contraziceri, fapt explicabil prin aceea că diversele precizări nu sunt făcute de către Freud într-un studiu sistematic, ci în diverse studii disparate şi la intervale de timp

destul de îndelungate. La aceasta se adaugă, apoi, şi influenţa diverselor cazuri clinice, pe care Freud le are în vedere în respectivele studii. Nu trebuie uitat, apoi, nici faptul că fondatorul psihanalizei a trăit ultimele trei decade ale vieţii sale sub povara cancerului, care a necesitat nu mai puţin decât 27 intervenţii chirurgicale. În atari condiţii, o sistematizare temeinică a psihanalizei nu a putut fi terminată de către Freud însuşi.

Noile lecţii de psihanaliza nu sunt un tratat propriu-zis, ca *Introducerea în Psihanaliză*, ci doar o culegere a principalelor sale studii, în care Freud a elaborat atât teoria instinctelor vieţii şi ale morţii, precum şi interpretarea structurii umane în termeni de Sine, Eu şi Supra-Eu. Ele constituie o

Bază insuficientă pentru sistematizare. De aceea, sistematizarea Dr. Healy şi a colaboratorilor să-i este cu atât mai meritorie.

În ceea ce priveşte organizarea internă a vieţii psihice, trebuie consemnat faptul că cele trei straturi evidenţiate de Freud nu sunt abrupte, ci continue, iar între ele există o interconexiune strânsă, aşa cum arată Fig. 5. Între aceste straturi, Freud a sesizat totuşi mai mult lupta contrariilor, proprie bolii mintale şi prea puţin unitatea, care naşte din aceeaşi luptă, dar specifică omului sănătos.

În măsura în care interconexiunea dintre Sine, Eu şi Supra-Eu este văzută prin prisma omului sănătos, unitatea ce naşte din lupta contrariilor e de aşa natură, încât Şinele şi Supra-Eul se absorb în Eu în proporţie de 80—90%. Cele trei straturi sunt cercuri secante, iar secanta este de 80— 90% şi stăpânită de Eu, aşa cum arată Ch. Rogers în lucrările sale de clinică centrată pe client.

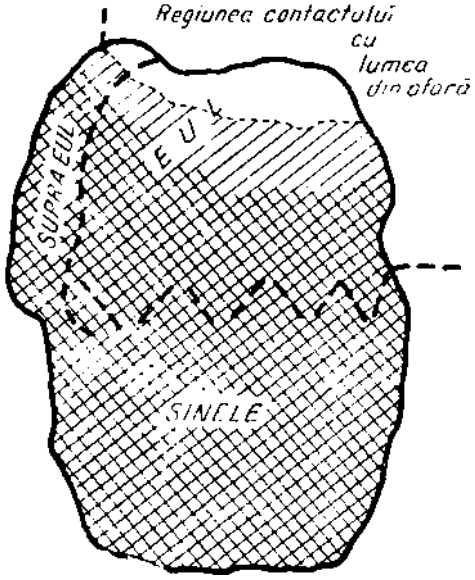

Fig. 5. Raporturile dintre Sine, Eu şi Supra-Eu (după Healy, Bronner şi Bowers 1938).

Inconştientul frustrat

9

Un om prea scund de statură merge, de obicei, cu pieptul scos înainte pentru a părea mai înalt. În schimb, cel prea înalt umblă cu capul aplecat pentru a părea mai scurt. Pentru a îndrepta statura prea puţin dezvoltată, cel scund poartă, să zicem, tocuri foarte înalte, iar cel înalt procedează invers. Persoanele dezarmonios. Dezvoltate trupeşte dispreţuiesc frumuseţea fizică şi fac foarte mult caz de cea morală, cu toate că nu totdeauna o au şi ei.

De atari complexe de inferioritate corporală, de un gen sau altul, nu scapă nici oamenii cu performanţe intelectuale cu totul deosebite, cum au fost Maiorescu, Goga, Camil Petrescu etc.

Dar dacă statura poate fi corectată cu greu, chiar prin aplicarea chirurgiei estetice – născută tocmai din aceste motive –.

O seamă de alte defecte, de ordin fiziologic, nu morfologic,

pot fi compensate, în copilărie, Demostene a fost bâlbâit. La maturitate a ajuns însă cel mai mare orator al Atenei. În acest scop el a făcut lungi exerciţii de vorbire corectă ţinând o piatră în gură.

În lucrarea sa, *Sfinţi // Eroi,* Adler socoate că dezvoltarea personalităţii noastre nu este atât *o expresie* a corpului, a aptitudinilor şi inteligenţei, cât mai degrabă o compensare a diverselor complexe de ordin fiziologic, psihologic sau social. Timurlenk, Ghengis-Khan, Eugen de Savoia, Napoleon etc. Au fost scunzi, dar au ajuns mari conducători de oşti. Scund a fost şi Ştefan cel Mare, iar Cezar a suferit de alte defecte.

Dar, nu este mai puţin adevărat că Alexandru cel Mare a fost foarte armonios dezvoltat. Aşa s-a întâmplat şi cu Mihai Viteazul, Mircea cel Bătrân etc. Prin urmare, personalitatea poate fi şi o expresie a darurilor naturale, nu numai o compensaţie a defectelor.

Sigur este, pe de altă parte, că chiar şi în cazul persoanelor cu defecte, pentru ca opera de compensare să reuşească este totdeauna nevoie ca persoanele să fie foarte inteligente şi să aibă un caracter bine închegat. Altfel, ele ajung bolnave sau infractori, iar nu personalităţi şi eroi.

La început, Adler a fost izbit mai mult de compensarea defectelor corporale. Cu timpul însă el a descoperit şi compensarea defectelor psihice. Precum a sesizat, apoi, şi compensarea defectelor sociale, care păreau să fie cele mai frecvente şi importante.

Părinţii unui copil, de pildă, au o stare economică şi social-culturală precară. Pe deasupra, ei se ceartă încontinuu. Tatăl este beţiv şi cheltuieşte mai bine de jumătate din micul său salariu pentru băutură. Mama este o persoană uşuratică, ceea ce

determină vecinele sale să nu accepte relaţii cu dânsa. Copilul suferă astfel foarte mult, jignit fiind la fiecare pas de tovarăşii de joc. Inteligenţa sa însă e superioară, iar la şcoală învaţă foarte bine şi este preţuit în mod deosebit. De aceea mamele celorlalţi copii acceptă ca el să se joace cu odraslele lor. Mai târziu el le va da chiar şi lecţii, ca să-şi poată scoate cheltuielile de întreţinere. Trudeşte din greu, dar în final învinge. E adevărat, de părinţi nu mai vrea să ştie. Ulterior se mută în alt oraş, pentru a i se pierde urma.

Alt copil, într-o situaţie asemănătoare, are însă o inteligenţă modestă. Caracterul nu-i este închegat. O ia mai mult pe urma părinţilor. Nu învaţă şi nu-şi poate dobândi o meserie. Lovit de soartă, alunecă înspre furt, ceea ce îl duce la închisoare. Aci găseşte elemente la fel de antisociale, devenind nu numai un infractor, ci şi un bolnav mintal.

În aceeaşi situaţie, un al treilea copil are instabilitate emotivă foarte accentuată şi termină prin a fi în cele din urmă internat în clinică.

De complexele lor de inferioritate evită să vorbească şi cei care le-au învins şi cei care le-au căzut victimă. Orbii nu sunt deloc încântaţi de compătimirea celor care văd. Se simt chiar insultaţi şi consideră actul compătimirii cel puţin ca o lipsă de bună creştere. De complexele de inferioritate nu vrea să ştie, de fapt, nimeni. De aci aruncarea lor în inconştient şi dorinţa de uitare. Inconştientul frustrat se naşte pe această cale.

Refulările, aşa cum apar ele la Freud, privesc pornirea erotică. Frustrarea priveşte amorul propriu. Refulările erotice duc mai mult la isterie de travestire. Este cazul feţei bătrâne care continuă să se îmbrace şi să se comporte ca şi când ar fi tânără. Ea este o fire extrovertită şi are nevoie de recunoaşterea lumii.

Frustratul dimpotrivă, renunţă la această recunoaştere a lumii, limitându-şi relaţiile sociale la cercuri intime. El este o fire mai mult introvertită şi, în final, ajunge la nevroza de anxietate sau la cea de compulsiune. În cazuri mai grave poate termina prin schizofrenie sau paranoia. Toulouse-Lautrec a fost scund, urât, dar foarte inteligent şi talentat. El anihilează, în parte, complexul de inferioritate de care suferă, dar cu preţul psihopatiei. El este anxios, uşor schizoid. A pictat oarecum gigantesc, compensând realitatea concretă a fiinţei sale, pe care o agrea atât de puţin. Asupra lumii reale el a proiectat o lume imaginară, căreia tablourile sale i-au dat atâta viaţă. De suferit el a continuat însă să sufere.

Inconştientul frustrat urmează aceeaşi regulă ca şi cel refulat. El nu colaborează cu conştiinţa, ci se luptă cu ea. Dacă în această luptă învinge complexul, atunci se ajunge la boala mintală. Dacă însă inteli-

Genţa insului e deosebită şi cu ajutorul ei se învinge conflictul, atunci personalitatea se realizează. Un strălucit matematician avea corpul diform şi chipul urât. Inteligenţa sa însă era cu totul ieşită din comun, precum închegat îi era şi caracterul. A fost sprijinit mult de părinţi, oameni cu mult bun simţ şi cu aleasă înţelegere psihologică. În familie cel puţin, el nu a simţit deloc complexarea. La şcoală a fost un elev strălucit. Cu hazul său, plăcea nu nu

Mai bărbaţilor, ci şi femeilor. Personalitatea sa adultă a ajuns să fie armonios dezvoltată. Prin urmare, atât în cazul complexului de inferioritate, cât şi în complexele Oedip şi Electra, nu avem de-a face cu procese fatale, inevitabile, ci doar cu destine, care pot fi

luate în stăpânire dacă inteligenţa este deosebită, iar caracterul este bine închegat. Înţelegerea părinţilor pentru ambele cazuri are o importanţă cu totul deosebită.

Mecanisme de apărare şi travestire

Pentru a face cu putinţă convieţuirea dintre conştiinţă şi inconştient, pe de o parte, fiinţă şi semeni, pe de altă parte, conducerea de sine a persoanei, reprezentată prin Eu, recurge la o seamă de mecanisme psihologice conştiente şi, mai ales, inconştiente, cum sunt cenzura, transfigurarea, apărarea, transferul, introiecţia, proiecţia, sublimarea, compensarea etc.

Cenzura este inhibarea pornirilor şi valenţelor neplăcute, care încalcă normele sociale şi respectul de sine. Ea este exercitată de Eu în mod conştient şi de SupraEu în mod inconştient. În cazul persoanelor normale, cu structură psihică sănătoasă, cenzura este exercitată de Eu, fiind astfel precumpănitor conştientă. În cazul celor bolnave, cenzura este exercitată, în primul rând, de Supra-Eu şi este predominant inconştientă. În primul oaz ea este o operaţie pozitivă, ce duce la mai multă sănătate. În al doilea caz ea este, de obicei, o operaţie negativă, ce conduce mai mult înspre boală. Acesta este cazul persoanelor complexate, care nu vor să ştie de inferioritatea sau tulburarea lor, dar suferă foarte mult din cauza lor. În primul caz, cenzura păstrează măsura. În al doilea caz, ea este absurdă, dacă nu, cel puţin, exagerată. Savonarola, de pildă, nu pare a fi fost străin de sentimentul iubirii faţă de

O fată, care a ales însă alt destin. El încearcă, drept urmare, să cenzureze nu numai iubirea faţă de ea, ci iubirea însăşi. Această cenzură o exercită, apoi, nu numai faţă de propria sa persoană, ci faţă de omenirea însăşi.

Transfigurarea şi conversiunea constituie un mijloc de a învinge cenzura. Sherwood Anderson povesteşte cazul unui episcop, ce se ocupa în mod cu totul deosebit de asistenţa socială a copiilor orfani. Până la urma urmei se face dovada că la temelia acestei generozităţi stătea pornirea sa de pedofilie. Într-o altă nuvelă a sa, un preot, frământat de păcatul cărnii – cum îl numeşte el însuşi – aleargă la biserică în zorii zilei pentru a se ruga, cu toate că rugăciunea putea fi făcută şi acasă la orice oră din zi. Dar el merge la biserică, în timp de iarnă, înainte de a se face zi, deoarece în acel moment, prin fereastra bisericii putea privi direct în camera învăţătoarei care începea să se îmbrace.

La temelia nevrozei de conversiune sta tocmai acest proces de transfigurare şi travestire. O fată nu este curtată. La 30 ani ea consideră dragostea o relaţie ruşinoasă, cu caracter animalic, de care este încântată că nu a avut parte. În ciuda acestor sentimente, ea se îmbracă strident şi merge provocator. Alte două fete, dintr-o nuvelă

A lui Anderson, simt o plăcere deosebită să alerge în noapte dezbrăcate pentru a fi plouate. Dar prinse în vârtejul dansului lor *suis-generzs*, din curtea discretă a casei lor aleargă în stradă, tocmai cu gândul ascuns de a fi văzute de tinerii al căror glas l-au auzit.

Nevroza de conversiune poate însă opera şi asupra altor raţiuni. O femeie cu patru copii se simte foarte obosită. Copiii sunt acum mari şi ar putea-o ajuta în gospodărie, dar nu o fac. Într-o bună zi însă femeia este cuprinsă de dureri în şira spinării, care o obligă să rămână la pat. Examenul medical nu acuză nicio cauză. De fapt durerea ei este o modalitate de a declina lucrul şi a se face

compătimită de toţi.

Alteori, persoana complexată, care suferă, încearcă să înlăture această suferinţă prin operaţia de transfer. Femeia urâtă, care nu a fost iubită şi, din acest motiv, a dezvoltat o isterie, ajunge în cele din urmă să se îndrăgostească de medicul ce-i oferă asistenţă, cu toate că acesta nu i-a făcut niciun avans. Iniţial, în psihanaliză se credea că această operaţie de fixare e bine venită şi îşi are rostul său, putând să facă persoana bolnavă să uite de durerile sale. Pe de altă parte, grija medicului era să-i mijlocească un al binevenit transfer de sentimente, scoţându-i o persoană potrivită în cale. Cum însă lucrurile nu se petreceau totdeauna după directivele medicului, la acest mijloc de terapie s-a renunţat.

Cu procesul de compensare ne-am ocupat la complexul de inferioritate. Compensarea poate însă interveni şi în complexul Oedip. Precum ea poate juca un rol de alinare în orice dorinţă nesatisfăcută, oferind cel puţin un surogat de plăcere, în locul celei adevărate. La atari compensări recurge şi Gasby, din nuvela lui Fritzgerald, care face o avere uriaşă, dar cu mijloace necinstite, pentru a-şi putea câştiga afecţiunea femeii iubite. Averea sa, de asemenea, compensează originea sa modestă.

Atunci când inteligenţa insului este strălucită şi caracterul bine închegat, acest proces de transfer prin compensare reuşeşte.

Sub vraja persoanei pe care o iubim, ne schimbăm însuşi stilul de viaţă, adoptând modul ei de a fi şi acţiona. Acesta este procesul de introiectare în propria noastră viaţă a unui stil străin.

Modelul de viaţă, desigur, este foarte bine venit dacă el este sub semnul posibilităţii de traducere în faptă. Altfel, el este un izvor de boală.

În acelaşi timp însă, persoanei iubite

— Pe care o imităm – îi atribuim şi o parte din propria noastră

personalitate. Acesta este procesul de proiecţie, care se conjugă cu cel de introiecţie. Proiecţia, cea exagerată mai ales, poate însă să însemne un nou prilej de deziluzii şi astfel, în loc să ne uşureze suferinţa, ea ne-o poate agrava.

În general, toate aceste mecanisme de travestire şi apărare duc în cele din urmă la boală. Mai puţin nociv este doar procesul de transfer. În schimb sublimarea are un caracter net pozitiv. Ea învinge conflictul şi nu cade victimă lui. Schubert iubeşte pe rând trei surori, dar fiecare îi refuză în cele din urmă dragostea şi se căsătoresc cu tineri de vârsta lor. Compensaţia el o găseşte în creaţia muzicală, care încălzeşte şi însenineză viaţa semenilor, dându-le sensul poeziei în viaţă. La temeiul capodoperelor sale stă acest proces de înlocuire a ţelurilor mai puţin importante prin cele mai importante. Durerea dragostei neîmplinite este compensată prin fericirea operei desăvârşite. Dar pentru ca sublimarea să poată avea loc este neapărată nevoie nu numai de aptitudini superioare, ci de un talent deosebit. Altfel sublimarea nu reuşeşte. *Suferinţele ttnârului Werther* ilustrează acelaşi proces de sublimare, pe care-l ilustrează şi simfoniile lui Beethoven. Aceeaşi temă o concretizează şi *Dr. Faustus*.

Pictura lui Toulouse-Lautrec nu spune nici ea altceva. *Luceafărul* lui Eminescu este un adevărat tratat asupra acestui proces, care

Visele

Conştiinţa este apanajul fiinţei umane. Dar ea nu este o stare continuă, ci cu intermitenţe, deoarece în somn ea dispare, pentru a-şi reface energia de care are nevoie. Un apanaj al fiinţei umane, din aceleaşi motive, este şi somnul, pe care animalele în general

nu-l au.

Dar suprimarea activităţii conştiente nu înseamnă şi ridicarea activităţii inconştiente. Inconştientul biologic îşi continuă activitatea de reglare a proceselor de metabolism, iar cei automatizat fixează mai departe depunerile sale. Ba chiar le organizează. În schimb, tendinţele nesatisfăcute din inconştientul refulat şi frustrat profită de lipsa de veghe a conştiinţei pentru a-şi căuta gratificarea. Uneori ele reuşesc să pună stăpânire şi pe vorbire, iar alteori chiar pe mers, generând somnambulismul.

Dar dacă cenzura conştiinţei lipseşte, cenzura Supra-Eului este prezentă. De aceea, manifestarea în vis a tendinţelor refulate şi frustrate este obligată să recurgă la o seamă de mecanisme de travestire, introiecţie, proiecţie etc., cu ajutorul cărora cenzura Supra-Eului este înşelată.

Atari răbufniri ale tendinţelor reprimate apar uneori şi în cursul zilei. Preşedintele unei adunări face o critică severă a greşelilor unui membru. De aceleaşi greşeli se făcuse vinovat însă şi un alt membru al adunării, cu mai multă greutate, al cărui nume preşedintele încearcă să-l ocolească. La a treia ocazie de nominalizare a celui care a greşit, el pronunţă numele pe care nu voia să-l spună. Analiza acestor vorbe sau acte eşuate apare în lucrările lui Freud, *Psihopatologia vieţii cotidiene* şi *Vorba de spirit*.

— Stă la temelia celor mai multe opere de artă, ştiinţă, neocolind nici pe cele de etică „politică şi chiar economie.

În actele greşite apar conflictele dintre conştiinţă şi inconştient, dar nu şi acelea din inconştientul însuşi, cenzurate de SupraEu, el însuşi inconştient în cea mai bună parte. În vise apar însă şi aceste conflicte. De aceea interpretarea viselor, precum şi analiza imaginaţiei prin testele proiective gen Rorschach sau

Murray, constituie singura cale de pătrundere în aceste conflicte din profunzimea abisală a inconştientului.

Tălmăcirea viselor este una din cele mai vechi preocupări ale omenirii. Alături de oracole, visele reprezentau singura modalitate de depistare a viitorului şi de descifrare a sorţii. De fapt, prin ele se credea că vorbesc chiar zeităţile, care puneau astfel în gardă fiinţele favorite. Interpretarea viselor faraonului de către Iosif atestă această credinţă.

Sub unghi ştiinţific, însă, atari vise de profeţie nu sunt confirmate. Viitorul poate fi anticipat, cel mult în parte, doar în stare trează. Cu atât mai puţin poate fi el descifrat în vis. Aceasta nu înseamnă însă că, de pildă, nu putem avea un accident de automobil după ce o atare nenorocire am visat-o. Numai că aici nu poate fi vorba de o determinare a accidentului de către vis, ci, cel mult, de o oarecare influenţă.

Cercetarea şi interpretarea ştiinţifică a viselor este inaugurată de regretatul psiholog român N. Vaschide, mort atât de tânăr, anume la 32 ani. Dar Vaschide studiază în condiţii experimentale mai mult situaţiile externe de producere a viselor şi mai puţin conţinutul lor. Pe această cale, de pildă, el face dovada că visele apar, de obicei, în perioada imediat premergătoare trezirii. Ele durează foarte scurt timp, chiar dacă impresia din vis a fost că ele au fost foarte lungi. În anumite condiţii fizice, apoi, avem unele vise, în alte condiţii alte vise. O căldură prea mare sau un aer viciat dau vise de sufocare. Un parfum plăcut dă vise agreabile etc.

Freud, în schimb, îşi îndreaptă atenţia înspre conţinutul visului, pe care-l analizează sub unghiul conflictelor dintre conştient şi inconştient. Ulterior el focalizează, în special, conflictele dintre Sine şi SupraEu. După judecata sa, exprimată în

Interpretarea viselor, conţinutul acestor procese din somn este aproape totdeauna o manifestare a tendinţelor inhibate, legate de obicei de sex şi de amintirile din primii trei ani ai copilăriei. Din aceste motive, desprinderea semnificaţiei lor este foarte anevoioasă. Logica lor nu e intelectuală, ci emotivă şi volitivă. Ea este apoi foarte puţin conturată, deoarece, la acea vârstă, limbajul nu era îndeajuns de elaborat. De aceea exprimarea viselor este mai mult vizuală decât auditivă. Dar, chiar şi aceste imagini trebuie interpretate mai mult simbolic, deci figurat, decât *ad litt ei am*. Pentru a dezlega tâlcul unui vis avem nevoie de o analiză foarte îndelungată, care durează săptămâni, luni şi chiar ani. În acest timp trebuie, de fapt, să explorăm întreaga personalitate a insului, cu întreg trecutul ei. În final cheia viselor poate fi găsită, iar rezultatele la care se ajunge merită oboseala, deoarece ele aruncă noi lumini asupra structurii intime a insului.

Azi există institute de cercetare care se ocupă numai cu analiza viselor. Aşa, de exemplu, este cel de la Universitatea Miami din Florida, S.U.A., condus de C. S. Hali. În lumina noilor cercetări, făcute timp mai îndelungat asupra mai multor indivizi de vârste diferite, reiese că visele nu sunt determinate numai de evenimentele psihologice din prima copilărie, ci şi de cele ulterioare, de cele din ziua precedentă mai ales. Ele, de asemenea, nu au drept conţinut numai viaţa sexuală, ci şi amorul propriu, dragostea faţă de copii, frica şi mânia, grija zilei de mâine etc. Există apoi şi vise provocate de inconştientul automatizat şi biologic. Nu toate visele exprimă astfel tendinţe refulate şi frustrate, ci unele din ele exprimă şi pornirile şi valenţele pe cale de satisfacere, care nu au nevoie de limbaj travestit. În visele din a doua copilărie, din pubertate, adolescenţă şi maturitate, limbajul este, aşadar, de multe ori direct, nu indirect.

În vise, limbajul simbolic joacă un rol deosebit. Dar el nu priveşte numai arhetipurile inconştientului primitiv, ci foloseşte şi o seamă de imagini mai noi. De aceea, interpretarea viselor prin unele şi aceleaşi simboluri, indiferent de personalitatea insului, are puţine şanse de succes. *Şarpe a visa*, *sex bărbătesc înseamnă*, spuneau cărţile de tălmăcire a viselor. Dar, uneori, el poate însemna leac. Pe frontispiciul farmaciilor figurează de altfel acest simbol al lui Aesculap. În acelaşi timp sexul poate fi reprezentat şi printr-o seamă de alte multe simboluri, aşa cum mitologia arată. Aşadar, despre o universalitate a simbolurilor, ieşite din geografie şi istorie, nu se poate vorbi. Cu atât mai mult, pentru a desprinde adevărata semnificaţie a diverselor teme din vis, este neapărată nevoie să pătrundem în structura bio-psiho-socială şi culturală a individului însuşi.

CAPITOLUL VII Conştiinţă şi conduită

A fi sau a nu fi, *aceasta e întrebarea*, spune Shakespeare prin glasul lui Hamlet. Sub unghiul metafizic al existenţei fiinţei în lume, marele dramaturg a avut dreptate. Sub unghiul practic al conduitei noastre în societate, mai plină de tâlc este alternativă *a fi fi a apărea*.

Sarcinile, pe care slujba în societate le aşază pe umerii noştri, pot fi pe măsura puterilor noastre, sub această măsură sau peste ea. În primul caz, conduita profesională corespunde cu aptitudinea psihologică, pe care ea o exprimă şi o dezvoltă. În al doilea caz, omul este nemulţumit, deoarece este convins că ar putea da un randament mai de valoare. De aceea el nu se regăseşte în profesiune. În al treilea caz, insul face tot ce-i stă în putinţă pentru a corespunde cât de cât cerinţelor profesionale, care-l depăşesc.

Slujba poate fi apoi împotriva vocaţiei, fiind pentru un individ doar un mijloc de a-şi câştiga pâinea, dar nu şi principala cale de dezvoltare a personalităţii sale.

Nepotriviri asemănătoare pot exista şi în căsătorie, fie din cauza că alegerea a fost greşită, fie din motivul că ea a fost impusă de părinţi. Convieţuirea este, în ambele cazuri, dificilă, iar buna creştere ne obligă la atitudini care nu exprimă propriile noastre sentimente, dar menajează sentimentele celuilalt.

Contraziceri între conştiinţa şi conduita noastră pot exista şi în familia în care ne-am născut. Părinţii au unele vederi, iar copiii altele. De greşit pot greşi ambele părţi. Nu e mai puţin adevărat că fiecare parte, în raport cu cealaltă, este obligată la o anumită conduită care nu exprimă imediat propriile sale credinţe, ci şi pe ale celeilalte părţi, pe care doreşte să o menajeze.

Şi, în sfârşit, atari nepotriviri dintre conştiinţă şi conduită pot exista şi în cazul orânduirii economice şi social-politice, atunci când această orânduire se abate de la marile principii conducătoare ale omenirii, cum a fost cazul în fascism. Pentru a-şi apăra fiinţa şi familia, individul este obligat să adopte roluri pe care, în intimitatea convingerilor sale, le detestă. Mărturisirile lui Heisenberg sunt, în această privinţă, deosebit de relevante.

Dar dezacordul dintre conştiinţă şi conduită poate fi ocazionat nu numai de condiţia familială, matrimonială, profesională şi social-politică, condiţie nepotrivită cu structura intimă a insului, ci el poate fi generat şi de individul însuşi, a cărui educaţie, din diferitele motive, a rămas în defect. Acesta este cazul persoanelor lipsite de onestitate, care nu sunt sincere în raport cu semenii. Minciuna, înşelăciunea şi furtul, uneori chiar crima, nasc pe această cale.

Dacă dezacordul dintre conştiinţă şi conduită este determinat

de societate, atunci insul este o victimă şi alunecă înspre boala mintală. Dacă însă dezacordul este generat de conştiinţa insului, mai bine zis de lipsa sa de conştiinţă, atunci victimă este societatea, iar insul este un infractor.

Caracterele lui Teofrast şi La Bruyère privesc aproape numai dezacordul dintre conştiinţă şi conduită, nu şi pe cel dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, întrezărit de Goethe şi Rousseau, îndeajuns de conturat la Stendhal, Flaubert, Samuel Butler şi elaborat în mod atât de genial la Dostoievski, din care, în parte, Freud se inspira. Amiel, Italo Svevo, Marcel Proust, A. Gide, James Joyce, Aici. Huxley, Thomas Mann, O'Neill etc. Urmează drumul lor. Dar la ei, ca şi la urmaşii lor, se simte influenţa lui Freud. În schimb, Balzac, Thakeray, Tolstoi, Rebreanu etc. Au descris, în primul rând, conduite. Conduitele sunt şi subiectul preferat al poveştilor şi basmelor. În adevăr, literatura populară se ocupă în special de conduite, Natură, Rol, Mască

Dezbaterea dramei – sau a epopeei – interioare este în termeni de Sine, Eu şi Supra-Eu. Ea este efectuata din punctul de vedere al insului, fiind o analiză a înfrângerilor şi victoriilor sale, care au dus la sănătate sau boală. Descrierea conduitei exterioare este în termeni de Natură, Rol, Mască. Ea este efectuată din punctul de vedere al societăţii, fiind în primul rând o analiză de *moravuri*, cum spune La Bruyère. Ea este focalizată asupra caracterului şi este, în primul rând, o satiră socială. Lupta dintre Sine, Eu şi Supra-Eu poate fi consumată numai în interior. Aceea dintre Natură, Rol şi Mască explodează în exterior. Lupta interioară nu priveşte societatea, ci doar semenii intimi. Lupta dintre Natură, Rol, Mască priveşte societatea, care ia atitudine

critică faţă de ea. Lupta dintre Sine, Eu şi Supra-Eu a fost descoperita în psihologie şi priveşte apărarea insului de boala mintală. Lupta dintre Natură, Rol, Mască a fost sesizată în sociologie de Ch. Mead şi priveşte apărarea societăţii de elementele asociale şi antisociale. Asocialitaitea defineşte *Natura* nesocializată a anume de sinceritatea şi onestitatea lor. Această atitudine de critică socială precumpăneşte şi în fabulele lui La Fontaine.

Studiul lui Ibrăileanu, *Analiza şi creaţie*, ilustrează aceeaşi dualitate de preocupări. Romanele de analiză sunt centrate asupra conştiinţei, lumea fiind văzută din interiorul fiinţei umane. În romanele de creaţie sunt descrise conduite, apercepute dinspre societate.

Studiul introspectiv al condiţiei umane este de fapt mai mult o cucerire a timpurilor moderne, a ultimelor două veacuri mai ales. Descrierea ei extrospectivă este, în schimb, o preocupare mai veche, *Iliada* şi *Odiseea* o ilustrează.

Fiinţei umane, care duce la insanitate morală şi socială, pe de o parte, la cinism, pe de altă parte. În cazuri mai grave, ea poate duce chiar la crimă. Antisocialitatea se conjuga cu *Masca* şi priveşte minciuna şi înşelăciunea, ipocrizia şi făţărnicia de orice fel. Dezacordul dintre Sine, Eu şi Supra-Eu duce la boala mintală. De aceea el este obiect de dramă. Cel dintre Natură, Rol, Mască generează maladia socială, care este obiect de satiră. Uneori însă, în mrejele diverselor noastre intrigi ajungem noi înşine victime, terminând, în acest caz, prin boală. De fapt patologia psihologică şi socială nu sunt cercuri opuse, ci secante, cu un teren comun destul de mare. Ambele patologii privesc atât conştiinţa, cât şi caracterul, care se întregesc reciproc, dar numai în caţurile de sănătate mintală şi onestitate socială, nu şi în cele de nebunie şi infracţiune,

când ele se angajează pe drumuri divergente.

1. Natura. Ea defineşte totalitatea pornirilor ereditare cu caracter egocentrist. În ea nu sunt cuprinse tendinţele moştenite cu caracter altruist, cum sunt dragostea faţă de sexul opus şi mai ales iubirea faţă de copii, adică pornirile centrifugale., Sunt cuprinse însă în ea bazele acestor porniri, tendinţa de decentrare a fiinţei umane din matura simplă.

În ceea ce priveşte deosebirea dintre Sine şi Natură, este cazul să observăm că Şinele este o stare de conştiinţă, în vreme ce Natura este un act de conduită. Şinele determină starea de sanitate psihologică. Natura concură la determinarea stării de sanitate morală şi socială.

Rolul social. El este Natură cu Status social şi cultural. Dar el nu este mumai o stare de conştiinţă, ca Eul, ci conduită tradusă în faptă, deci caracter. El este ereditate plus educaţie şi învăţare. El cuprinde tendinţele înnăscute şi dobândite, rodirea acestora din urmă pe primele şi organizarea lor. Rolul social este, de fapt, condiţia umană în completitudinea ei. Ca atare, el defineşte atât insul sănătos, cât şi pe cel onest. De asemenea, defineşte omul dintr-o bucată şi de cuvâot, care acţionează în acord cu normele morale şi sociale, fiind astfel construit pe disciplina morală *a* familiei, pe cea socială a statului şi pe disciplina muncii din profesiune. În sfârşit, rolul social defineşte omul cu stăpânire şi conducere de sine, oare onorează vorba prin faptă. Disciplina acestui om e liber consimţită, ea izvorând din intimitatea fiinţei. Judecata sa e realistă, caracterul este închegat, iar fericirea e o realitate vie, care asigură pacea interioară.

Dar rolul soaial nu e unul singur, ci multiplu. Primul, desigur, e cel familial, care, la rândul său, se împarte în cel familial propriu-zis, dependent de comunitatea de dragoste în care me naştem şi

creştem, şi apoi în cel matrimonial, legat de familia pe care o întemeiem la maturitate. Al doilea rol e cel profesional. În comunitatea patriarhală, rolul familial şi cel procesional formau o singură unitate, deoarece meseria era legată de familia însăşi. În societatea modernă, bazată pe diviziunea muncii, cele două roluri se despart, deoarece meseria este exercitată în afara familiei. Al treilea rol fundamental este cel social-politic, determinat de rosturile noastre în naţiunea constituită în stat. La temelia rolului profesional şi social-politic stă rolul şcolar, care înseamnă pregătirea lor. În trecut, el se reducea la cel familial, deoarece educaţia din familie era totul. Azi însă el reprezintă aproape un sfert din viaţă. La educaţia morală, şcoala adaugă pe cea profesională şi cetăţenească, în ceea ce priveşte instrucţia însăşi, ea joacă rolul de bază. Alături de aceste roluri principale, cu caracter eminamente instituţional, există apoi diversele roluri secundare, conjugate cu relaţiile inter-personale din tovărăşiile de joc, sport, preocupări literare şi artistice etc. Ele au o închegare mai puţin strânsă şi durabilă şi astfel pot fi părăsite după voie. În fond, ele sunt singurele care se aseamănă cu „contractul social”, de care a vorbit Rousseau.

Rolul familial este nu numai primul în ordine cronologică, ci, în bună parte, şi cel de bază, deoarece însăşi integrarea în rolul profesional şi social-politic este făcută nu numai prin prisma intereselor individului, ci şi prin aceea a intereselor familiei. El este apoi şi rolul universal, întrucât este aproximativ acelaşi în toate vremurile şi în toate regiunile şi este în bună parte un rol înnăscut, nu numai făcut. De aici universalitatea însăşi a relaţiilor de dragoste din familie, cu toate că, din punct de vedere social, familia a suferit, în curgerea istoriei şi în varietatea geografiei, schimbări atât de mari. Rolul familial este bazat pe dăruirea

reciprocă, izvorâtă din dragoste, fiind astfel în cea mai mare parte centrifugal şi altruist.

Varietatea operează din plin, şi mai ales azi, în cazul rolurilor profesionale şi social-politice. Această variaţie este adusă de noile forţe de producţie şi relaţii de muncă din societatea modernă, bazată pe diviziunea muncii şi conducerea ei ierarhică, pe de o parte, şi de mecanizare şi automatizare, pe de altă parte. Ca atare, varietatea şi structura acestor roluri au un caracter, în primul rând, social-cultural, iar nu ereditar, fiind produsul instrucţiei şi educaţiei.

Varietatea nu este totuşi determinată numai de nevoile producţiei sociale, ci ea este în funcţie şi de aptitudinile, inteligenţa, firea, temperamentul şi caracterul individului. Între varietatea individuală şi cea socială, orientarea profesională şi şcolară încearcă o sinteză.

Varietatea rolurilor profesionale nu este însă numai orizontală, dependentă numai de diviziunea muncii, ci ea este şi verticală, determinată de necesitatea de integrare şi coordonare a diviziunii muncii pe bază de conducere ierarhică de valoare. De aceea, varietatea rolurilor profesionale nu determină numai deosebirile dintre strungar, mecanic, şofer sau brutar etc., ci şi pe acelea dintre muncitorii necalificaţi, semicalificaţi, calificaţi, cu pregătire şcolară medie şi cu pregătire superioară. Asupra ambelor categorii de deosebiri vom reveni în capitolul IX, când ne vom ocupa de influenţa profesiunii asupra persoanei.

În orizontalitatea diviziunii sociale a muncii, rolul social depinde de natura meseriei, pe de o parte, şi de aptitudinile insului, pe de altă parte. Întâlnirea lor defineşte munca de vocaţie, care face omul fericit. Nepotrivirea lor aduce munca de corvoadă, făcută cu mare efort psihic.

Dimensiunea verticală a meseriilor aduce lărgimea continuă de orizont şi nevoia imperioasă de interpretare cât mai adâncă a orizontului lărgit. Ambele depind de gradul de dezvoltare a inteligenţei şi aptitudinilor, pe de o parte, şi de treapta de şcolarizare, pe de altă parte. Integrarea cunoştinţelor este mai importantă decât bogăţia lor. În fond, meseria cere un tratat unitar de cunoştinţe, nu o enciclopedie răsfirată.

Dacă ierarhia profesională este de valoare, atunci sarcinile nu depăşesc umerii. Dacă ea e falsă însă, atunci la conducere ajung oameni care nu au capacitate pentru sarcinile asumate. Mai mult, cei care ar putea să satisfacă solicitarea rămân nevalorificaţi. Cei care nu au valoarea cuvenită sarcinei vor dezvolta un sentiment de inferioritate şi vor face toate eforturile posibile, dar nu şi potrivite, pentru a convinge lumea că sarcinile nu-i depăşesc, însă fără să reuşească. Cel nevalorificat va dezvolta un sentiment de persecuţie şi nedreptate. Producţia va suferi în ambele cazuri.

În lucrarea sa, *Fundamentul cultural al personalităţii*, R. Linton susţine că există un rol social de baza, pe care-l au toţi oamenii, indiferent de deosebirile geografice şi istorice. Statusul social-cultural al persoanei este rodul său. În *Personalitatea de bază* Dufrenne dezvoltă aceeaşi teză.

Înspre o teză asemănătoare înclină şi LévyStrauss şi structuralismul în general, cu observaţia că această doctrină susţine nu omogenitatea de conţinut cultural, deci de idei şi sentimente, ci identitatea de relaţii, respectiv judecăţi. Ei afirmă o izomorfitaite, nu o omogenitate.

În măsura în care e vorba de rolul familial sau de comunitatea primitivă clădită pe reprezentările colective de ordin afinitar studiate de Durkheim şi Lévy-Brühl, această teză asupra personalităţii social-culturale de bază este verosimilă.

În măsura însă în care este vorba de societatea modernă, clădită pe diviziunea muncii, cu stratificările ei verticale de integrare ierarhică, această teză a universalităţii rolului social este mai puţin verosimilă. De aceea deosebirile trebuie sesizate şi ele, aşa cum fac de altfel Murray şi Kludehohn în lucrarea lor, *Personalitatea în natură, societate // cultură*.

În fond, rolurile sociale nu trebu/le interpretate numai sub unghiul asemănărilor şi deosebirilor din logica clasică, ci şi sub acela al interconexiunii universale din logica dialectică. În acest caz însă, unitatea în multiplicitate a rolurilor sociale izvorăşte şi din deosebirile ce se întregesc reciproc, iar nu numai din asemănări.

2. Masca. Dacă sinteza dintre Natură şi Rol reuşeşte, atunci personalitatea umană este Natură cu Status social-cultural. La temelia relaţiilor ei cu semenii şi societatea stau sinceritatea şi onestitatea de cuget şi de faptă. Dacă acordul dintre Natură şi Rol nu se realizează, atunci apare masca, menită să ascundă nepotrivirea. În acest caz, insul încearcă să se înşele pe sine, pe de o parte, şi să înşele semenii, pe de altă parte, pentru a crea iluzia naturaleţei. Dar masca este prin definiţie minciună, deci lipsă de naturaleţe şi sinceritate în raport cu sine şi lipsă de onestitate în raport cu semenii. Individul încearcă *să para* altceva decât de fapt *este*. De obicei el încearcă să pară mai mult. Alteori el caută să pară *altceva* decât este. El e un modest funcţionar, la locul lui, dar se crede natură de actor. În alte cazuri, deşi mai rare, unii urmăresc să pară mai puţin decât sunt. Dar acesta este numai cazul persoanelor alese şi superioare, care evită să jignească semenii prin talentele lor deosebite.

Dacă masca este jucată în primul rând faţă de propria persoană a insului, atunci ea duce la boala mintală. Dar în acest

caz ea poate fi interpretată în termeni de Sine, Eu şi Supra-Eu sau în termeni de realitate şi ideal, ca la Adler şi Helson.

Dacă masca este jucată faţă de semeni, atunci ea înseamnă totdeauna şi o dorinţă de înşelăciune. Atunci când înşelăciunea nu urmăreşte decât dorinţa de a face o mai bună impresie, ea rămâne doar o maladie mintală. Dacă însă ea urmăreşte şi interese materiale sau o promovare necinstită în profesiune, atunci ea cade în domeniul escrocheriei, a cărei gamă este nespus de bogată şi variată. Dar în acest caz ea este jucată cu deplină conştiinţă. Faţă de sine însuşi, masca este – jucată de către individ în mod inconştient, iar victimă este el însuşi. În escrocherie masca este jucată conştient, iar victime sunt semenii. Dacă este vorba de simplă lăudăroşenie, atunci vorbăria şi teatrul sunt atât conştiente cât şi inconştiente.

Uneori masca este jucată în raport cu trecutul. Acesta este cazul generalului ieşit la pensie, care nu uită puterea sa. Alteori ea este jucată în raport cu viitorul. Acesta este cazul tinerilor, care anticipează poziţiile pe care le-ar putea avea în viitor.

Masca, desigur, poate fi jucată atât în familie, cât şi în meserie, precum şi în viaţa publică.

În familie, ea acoperă lipsa de tandreţe dintre soţi. Acasă ei se ceartă, în societate par a se înţelege bine.

În ce priveşte masca profesională, care e o mască socială de gradul întâi, ea încearcă să afişeze o valoare pe care insul nu o axe. Faţă de oamenii cu putere de judecată şi simţul răspunderii, această mască, evident, nu prinde. Ei ştiu prea bine că lauda de sine nu miroase a bine, iar omul cinstit şi capabil face dovada valorii sale prin fapte, nu prin vorbe. Faţă de oamenii care nu au putere de judecată, deoarece joacă ei înşişi o mască, evident că masca prinde. Ea e balsamul de care aceştia au nevoie pentru a-şi

alina suferinţa, pe de o parte, şi pentru a-şi reîntări încrederea în propria lor minciună, pe de altă parte.

Lata viciul fi crima, a spus Napoleon, comentând intrarea la braţ a lui Taleyrand şi Fouché. A spus, dar i-a păstrat. Nu este mai puţin adevărat că primii care l-au trădat au fost tot ei.

După Machiavelli, această lipsă de etică ar caracteriza politica însăşi. O atare politică a putut fi numai aceea a „prinţului" său lipsit de scrupule, care conducea în mod samavolnic. Ea defineşte orice politică de dictatură şi imperialism, care justifică stăpânirea colonială prin necesitatea fals pronunţată de a generaliza civilizaţia.

Pentru a acoperi şi ascunde contradicţiile dintre capital şi muncă, pe de o parte, pe cele dintre individ şi societate, pe de altă parte, politica coruptă a ţărilor burgheze recurge la o seamă de vorbe umflate, ca „ţara este în pericol", „patria ne cere" etc. În spatele instituţiilor şi publicului „fantomă" din ţările capitaliste – cum le numeşte Walter Lippmann în cartea despre *Opinia publica* – se petrec afacerile cele mai necinstite. Satira social-politică a comediilor lui Caragiale reprezintă biciuirea acestor forme fără fond. *Opinia publica* şi *Mitică Blajinul* continuă satira.

Identitatea de morfologie a cuvintelor *minte* şi *a minţi* tălmăceşte, desigur, o istorie tristă. Nu e mai puţin adevărat că, în curgerea istoriei sale, omenirea a luptat pentru identitatea semantică dintre *a avea minte* şi *a fi cuminte*, la temelia căreia a aşezat consecvenţa dintre gând, vorbă şi faptă, ce caracterizează omul cinstit, de cuvânt şi dintr-o bucată. De aceea, bătălia oamenilor este pentru rol, nu pentru mască; pentru onestitate şi sinceritate, nu pentru minciună şi ipocrizie. La omul cinstit, fapta confirmă vorba, care exprimă gândul. La cel necinstit, fapta nu onorează vorba, ci confirmă doar intenţia

Pluralitatea rolurilor sociale în structura economică şi social-politică din trecut profesiunea era legată de familie, nu de individ. De treburile politice apoi, insul se ocupa prea puţin, deoarece conducerea nu era democrată şi astfel el nu era consultat. Rolul profesional era astfel una cu cel familial, iar cel politic era absent. În consecinţă, personalitatea umană era *Natură lus* un *Rol* familial.

În structura economică şi social-politică a civilizaţiei de azi, bazată pe diviziunea muncii, pe de o parte, pe conducerea democrată, pe de altă parte, alături de rolul familial, avem pe cel matrimonial, iar lângă ele avem lipsită de onestitate, pe care vorba încearcă să o ascundă sau chiar să o prezinte în haina frumoasă.

Dar conştiinţa şi caracterul, deci gândul* vorba şi fapta, nu înseamnă simplu oportunism de ocazie, ci ele înseamnă un acord cu principiile călăuzitoare ale omenirii, care servesc Adevărul, Binele şi Frumosul, fiind la slujba bunăstării materiale şi spirituale a tuturor. Uneori însă, de la aceste reguli de conduită se abat nu numai oamenii, luaţi ca singulare, ci însăşi conducerea social-politică, aşa cum arată dictatura şi imperialismul din toate timpurile. Suprema patologie a vremurilor din uirmă au reprezentat-o fascismul şi nazismul. În atari condiţii, omului cinstit, care nu vrea să se abată de la Adevăr şi Dreptate, nu-i rămâne decât masca, deoarece rolul ar însemna participare la patologia conducerii. Dar în acest caz masca este un mecanism de îndreptăţită apărare, nu de atac necinstit. Ea e în slujba dreptăţii, nu a împilării. Sindicatele muncitoreşti au apărut din organizarea ilegală a lucrătorilor împotriva orânduirii economice şi social-politice nedrepte, pe care, în cele din urmă, au reuşit să o răstoarne. Ele au fost în slujba dreptăţii.

Pe cel profesional şi social-politic. În plus, avem rolul

dependent de clasă, pe cel legat de clubul sportiv sau de lectură etc.

Între atâtea roluri însă, spun o seamă de gânditori, mai mult filosofi decât psihologi sau sociologi, individul se pierde. El nu mai e o unitate în multiplicitate, ci rămâne doar o multiplicitate. Multiplicitatea de roluri provoacă astfel un proces de *dezintegrare*, de *destrămare*. Individul, dacă e să ne exprimăm prin referire la romanul lui Chamisso, îşi pierde *umbra*, respectiv sufletul. Situaţia este într-adevăr aceasta, mai ales dacă ne gândim la muncitorul sfârşitului de secol trecut din ţările capitaliste.

Într-adevăr, condiţiile muncii industriale în faza mecanizării tind să transforme omul în anexă a maşinii. Din stăpân al uneltei de lucru, muncitorul ajunge „sclavul” operaţiilor repetitive ale maşinii. În trecut, el confecţiona o pereche de pantofi sau un cojoc şi avea satisfacţia produsului creat. Ajuns muncitor salariat, el execută doar piese şi nu ştie la ce servesc. Satisfacţia creaţiei nu o mai are. Munca nu mai este o cale de împlinire a personalităţii, ci doar o aotivitate unilaterală şi monotonă, executată în primul rând de maşină, care dezumanizează. La procesul de destrămare a personalităţii umane, adus de pluralitatea rolurilor sociale, civilizaţia tehnologică a ţărilor capitaliste din zilele noastre adaugă şi procesul de alienare, de care Marx a vorbit primul.

Întreaga orientare a civilizaţiei contemporane, au afirmat imediat unii, este greşită. Ea ne îndepărtează prea mult de natură, anume de mediul fizic ambiant, care trebuie să fie cel natural, pe de o parte, şi de însăşi natura noastră bio-psihică, pe de altă parte. Critica priveşte, cum e uşor de înţeles, starea de lucruri din ţările capitaliste dezvoltate, care funcţionează într-un cadru social-politic lipsit de dreptate socială.

Această critică a civilizaţiei contemporane a început cu

Spengler, în *Apusul culturii apusene*, a fost însuşită de Tagore şi este reiterată, în parte, de Toynbee, pe de o parte, şi de o seamă de filosofi ai culturii din zilele noastre, cu Heidegger în frunte, pe de altă parte. Ea, de asemenea, este susţinută de o seamă de gânditori pretinşi neomarxişti, cum sunt Marcuse şi Sartre. Marcuse şi-a susţinut doctoratul cu Heidegger, după care a încercat să se apropie de teoria lui Marx şi de cea a lui Freud, pledând pentru omul eliberat nu numai de teamă şi griji, ci şi de refulările Evului Mediu, ca şi de frustrările cauzate de tehnica contemporană. Pentru o reîntoarcere la plăcerile primare ale vieţii şi pentru o restabilire a dragostei dintre oameni militează şi McLuhan. În fond, pentru idei asemănătoare a pledat Freud însuşi în lucrarea sa, *Inconfortabilitatea culturii*.

CAPITOLUL Vin Infrastructura biologică a condiţiei umane

În curgerea vremii, raportul dintre corp şi psihic a fost cercetat şi interpretat sub două unghiuri diferite, unul metafizic, celălalt ştiinţific.

Interpretarea metafizică a plecat de la dualismul corp-suflet, elaborat de Aristotel, reiterat de Descartes şi preluat ca atare de Kant.

Materia era cercetată numai de fizică. Platon a afirmat numai spiritul, pe care îl studia metafizica. Aristotel recunoaşte atât fizica, cât şi metafizica, dar nu le leagă. În acest mod corpul material şi substanţa spirituală rămân juxtapuse. Ele fac parte din lumi diferite.

Teoria paralelismului psihofizic adoptă această interpretare dualistă. În virtutea ei, Fechner încearcă cercetarea experimentală şi metrică a fenomenelor psihice, de ordin calitativ, prin

intermediul celor fizice, de ordin cantitativ, şi astfel accesibile atât experimentului, cât şi măsurării.

La studiul fizic al fenomenelor psihice, Wundt adaugă pe cel fiziologic. Dar atât psihofizica cât şi psihofiziologia sa cercetează numai procesele inferioare, nu şi pe cele superioare, pe care marele psiholog le-a abordat numai în *Psihologia popoarelor* şi în care se ocupă cu evoluţia limbii şi a moravurilor, cu care inteligenţa umană evoluează împreună. Legăturile dintre corp şi sistemul nervos, pe de o parte, şi dintre sintezele majore ale vieţii psihice, pe de altă parte, sunt lăsate necercetate.

În schimb, o seamă de medici reiau firul gândirii lui Hippocrat şi Galenus şi cercetează corelaţia diverselor boli somatice cu constituţia morfologică a corpului. La acest studiu

Lombroso adaugă pe acela care se ocupă cu legătura dintre constituţia corporală şi crimă. Urmaşii săi, Giovani, Viola şi Pende cercetează legătura dintre boală şi constituţia corpului, pe care o adâncesc, studiind-o mai amănunţit în mod metric. Sigaud şi Meăulliffe abordează şi corelaţia dintre corp şi temperament. Investigaţia legăturii dintre boala psihică şi structura corpului o inaugurează Kretschmer. În virtutea rezultatelor obţinute, el se ocupă şi de relaţiile dintre tipurile somatice şi cele de personalitate, aşezând astfel temeliile psihotipologiei bazate pe biotipologie. Sinteza finală a cercetărilor pe drumul deschis de el o face Sheldon, care conduce Instituitul de Biotipologie de la Universitatea Columbia, primul de acest gen.

Paralel cu aceşti savanţi, raportul dintre structura corpului şi temperament a fost cercetat şi de Pavlov, care a făcut o serie de descoperiri în ceea ce priveşte sistemul de accelerare şi intensificare a activităţii, pe de o parte, şi cel de încetinire şi domolire, pe de altă parte.

Broca şi Spurzheim au introdus, încă de la mijlocul veacului trecut, cercetarea inteligenţei şi aptitudinilor sub unghiul localizărilor lor cerebrale, care pot fi descifrate după conformaţia craniului. Flechsig şi Monakow infirmă teoria localizărilor cerebrale, iar Sherrington şi Lashley afirmă activitatea de sinteză a creierului. Jackson a introdus criteriul evolutiv în cercetarea fiziologiei şi anatomiei creierului, susţinând trei trepte de organizare. Magoun, Bremer, Moruzzi şi Penfield descoperă importanţa deosebită a sistemului de activare reticulară din diencefal, care aruncă noi lumini asupra conştiinţei şi gradelor de activare-accelerare versus încetinire-domolire a acţiunii ei. Noua antropologie fizică introduce discriminarea dintre dezvoltarea brahişi dolico-cefalică, ce corelează cu biotipurile picnic şi astenic ale lui Kretschmer, pe de o parte, şi cu tipurile longilin şi brevilin ale lui Pende, pe de altă parte.

La sfârşitul veacului trecut ia naştere endocrinologia, care cunoaşte un avânt deosebit în secolul nostru. Ea lămureşte substratul temperamentului şi aduce noi lumini în domeniul biotipului. Cu ajutorul ei se face legătura între cele patru temperamente, propuse de Hippocrat, şi cele două tipuri somatice, susţinute tot de el, şi pe oaie Kretschmer şi Pende le redescoperă. În fond, teoria lui Hippocrat asupra humorilor anticipă însăşi endocrinologia contemporană. La temelia celor două biotipuri propuse de el şi reluate de cercetătorii contemporani stă raportul dintre dezvoltarea sistemului neurovegetativ, care reglează procesele de metabolism, şi sistemul nervos central, care organizează şi planifică relaţiile de adaptare la lumea externă cu scop de conservare şi dezvoltare a fiinţei.

Descoperirea biochimiei moleculare este pe cale de a elucida problema structurii genetice a cromozomilor. Noua chimie

moleculară aduce însemnate lumini şi pentru procesele de metabolism.

Alături de ea este biofizica, ce se ocupă cu efectul direct al câmpului gravitaţional şi electromagnetic asupra organismului şi fiinţei sale psihice. Mecanica cuantică aduce o seamă de precizări substanţiale în domeniul razelor optice şi acustice, cu aplicare imediată în biologie şi psihologie.

În medicina somatică este descoperită influenţa diverselor ulcere, precum şi a sifilisului, tuberculozei şi cancerului asupra stărilor psihice. Medicina psihosomatică o completează, interesându-se de acţiunea factorilor psiho-social-culturali asupra proceselor de metabolism, precum şi asupra diverselor boli organice.

— Relaţiile de reciprocitate dintre corp şi funcţiunile sale psihice încep astfel a se lumina.

La temelia noilor descoperiri stă interpretarea dialectică a lumii, a organizării materiei şi energiei în structuri tot mai bogate, complexe şi articulate, la nivel fizic, biologic şi social-uman.

În viziunea metafizică a condiţiei umane, corpul şi sufletul erau două entităţi juxtapuse, fără legătură între ele. Această interpretare dualistă era statică şi opera numai în orizontalitate.

În interpretarea dialectică a condiţiei umane, conştiinţa şi conduita sunt structuri biopsiho-social-umane în dezvoltare culturală. Interpretarea este evolutivă şi operează şi în verticalitate, deoarece structurile biofizice intră în cele biochimice, care, la rândul lor, se integrează în cele biologice, pe care, apoi, se clădeşte condiţia social-umană şi culturală. Prin urmare, nu este vorba de o juxtapunere a substanţei spirituale şi a corpului material, ci e vorba de o organizare a materiei şi energiei la nivel fizic, biologic şi social-uman. La temelia acestei organizări

ierarhice, cu caracter piramidal, stă structura fizică. În vârf apare structura social-umană. Între ele se află structura biologică.

În consecinţă, funcţiunile psihice se clădesc pe cele biologice, care la rândul lor rodesc din cele biochimice şi biofizice. Inconştientul biologic cuprinde pe cel biochimic şi biofizic. Acţiunea conştientă a vorbirii se clădeşte nu numai pe pronunţarea cuvintelor din inconştientul automatizat, ci şi pe procesele inconştientului biologic, care cuprinde, la rândul lui, modificările biochimice şi biofizice. De aci încălzirea corpului când vorbim. Conştiinţa nu e opusă acestor procese biologice, biochimice şi biofizice, ci se clădeşte pe ele, suportând influenţa lor şi determinându-le în acelaşi timp. Totul este sub semnul interconexiunii şi interacţiunii, care operează şi de jos în sus şi de sus în jos.

La rândul ei, această organizare fizică, chimică, biologică, psihologică şi sociologică a condiţiei umane în evoluţie nu trebuie luată în ea însăşi, independent de mediul înconjurător. Ea trebuie considerată în raport cu lumea fizică, chimică, biologică, psihologică şi social-culturală, cu care individul se conjugă neîncetat. Procesele biofizice, biochimice şi biologice se conjugă cu mediul fizic, chimic şi biologic. Conjugarea lor este fundamentul pe care se construieşte interferenţa reciprocă dintre procesele psihice şi cele economice şi social-culturale.

1. Infrastructura biofizică. Adaptarea fiinţei la mediu, cu scop de conservare şi dezvoltare, nu e, prin urmare, numai psiho-socială şi biologică, ci şi fizică şi chimică, mai bine zis biofizică şi biochimică.

În timpul studiilor celui ce scrie aceste rânduri la Universitatea din Hamburg, regretatul său dascăl, profesorul William Stern, l-a întrebat dacă clima oraşului hanseatic îi prieşte,

deoarece dânsul, venit de la Breslau, a avut nevoie de doi ani de zile pentru o „aclimatizare” suficientă, timp în care a suferit nespus de mult de acute dureri de cap. La Universitatea Columbia, pe de altă parte, tot semnatarul acestor rânduri a constatat că strângerea de mână se practică la sosirea şi plecarea din universitate, dar nu în fiecare zi, cum se obişnuieşte în Europa. Explicaţia constă în faptul că descărcarea electrică din acest mare cosmopolis al zilelor noastre este aşa de puternică, încât chiar numai atingerea hainei provoacă scântei. Cu atât mai neplăcută este strângerea de mână.

În ce priveşte temperatura, există şi în legătură cu ea importante moduri de adaptare, într-un fel lucram vara şi ăltfel iama. Primăvara ne tulbură. Toamna are o influenţă „domoală” asupra noastră, aşa cum arată Prof. Helipach în cartea sa, *Fenomene geopsihice*. Cu atât mai mari sunt deosebirile dintre condiţia de muncă şi viaţă la polul nord, la polul sud, la ecuator etc. Lipsit de importanţă nu e nici peisajul geografic ca atare, deşi după judecata lui Helipach, o autoritate în geopsihologie, însemnătatea geografică nu e nici pe departe aceea pe care Taine – iar la noi în ţară Blaga – i-au atribuit-o.

Variaţia influenţei mediului fizic este simultan dependentă de natura mediului fizic ca atare şi de individ.

2. Infrastructura biochimică. Aşa-numitele „aranjamente dintre culise” nu sunt numai de ordin psiho-social şi cultural, ci de multe ori şi culinar. De aci importanţa care se atribuie mesei «nu numai în diplomaţie, ci şi în strategia diverselor afaceri. Precum tot de aci şi rolul ei la naşteri, nuntă şi înmormântare. Apoi la orice altă serbare. De aceea se şi spune că argumentul, înainte de a ajunge la creier, trece prin stomac.

Mens sana in corpore sano, spuneau strămoşii noştri. Dar în

această sănătate cu dublă faţă, metabolismul îşi are rostul său, iar el, desigur, nu depinde numai de puterea de asimilare a organismului, ci şi de valoarea nutritivă a hranei. Apoi, firește, de varietatea ei, mai bine zis de completitudinea ei biochimică. Ea trebuie să ofere atât glucide, cât şi proteine, precum şi săruri şi vitamine etc. Consumul exclusiv de porumb, în lipsa proteinelor animale, provoacă pelagra. Abuzul de grăsimi duce la tulburări vasomotorice. De aci necesitatea dietei pentru a evita pelagra şi mai ales sclerozarea înainte de vreme a vaselor, care îngreuiază atât activitatea inimii, cât şi a creierului etc. Poluarea aerului şi infectarea apei reprezintă azi, poate, cele mai mari crime împotriva igienei.

Relevantă apoi nu este numai bioahimia metabolismului, ci şi aceea a geneticii moleculare, care este una din marile descoperiri ale ultimelor decade. Însăşi biochimia metabolismului poate de altfel afecta structura acizilor ribonucleici, precum chiar şi pe aceea a celor dezoxiribonucleici. În adevăr, în lumina ultimelor cercetări, de ordin biochimic, nucleul celulei nu mai este un turn de fildeş, asupra căruia soma nu exercită nicio influenţă, cum credea Weissmann. Ci el sufera şi influenţa soméi, cu care se conjugă, chiar dacă această influenţă se face simţită numai în cazuri de tulburări biochimice grave.

3. Infrastructura biologică. În concepţia materialismului mecanicist, susţinut de Democrit şi reluat de Holbach, a stăruit cu insistenţă visul interpretării analitice cantitative prin elementele prime, care erau identificate cu atomii, înţeleşi ca entităţi simple şi indivizibile. În acest mod, explicarea psihologică, cea biologică şi chiar cea sociologică erau, în cele din urmă, şi ele, tot fizice. Unii voiau să explice înseşi revoluţiile sociale prin petele din lună sau prin alte tulburări cosmice. Toate aceste diverse interpretări au

strălucit prin unilateralitatea determinării panfizice, care devenea astfel cea mai liberă metafizică.

La temelia acestui panmecanism a stat principiul omogenităţii depline, formulat de Newton. Azi, acest principiu se dovedeşte a fi unul particular; el nu defineşte, de pildă, fenomenele cuantice, deoarece ele au un coeficient de individuaţie, deci de eterogenitate, după cum au şi unul de cauzalitate internă, care justifică salturile. Cu atât mai desuetă apare, astfel, încercarea lui Max Verworn de a defini fiziologia organismului numai ca o fiziologie celulară şi de a determina procesele celulei numai în termeni de legitate fizică, cu caracter eminamente mecanic.

În lumina mecanicii cuantice de azi, atomul nu mai e considerat ca o unitate simplă şi indivizibilă, ci el e văzut ca o structură complexă de particule elementare, divizibile şi acestea. Proprietăţile acestora din urmă, pe de altă parte, nu mai sunt simple atribute, ci moduri de conjugare, dependente de interconexiunea cu celelalte particule şi cu câmpul nuclear, în general. Acelaşi lucru poate fi spus şi despre fenomenele fizice dependente de câmpul electromagnetic şi gravitaţional, aşa cum arată teoria relativităţii. Einstein spera să reducă legitatea celor trei câmpuri la o singură formulă, dar Bohm şi Vigier au arătat că acest lucru e cu neputinţă. Legitatea fizică nu e universală şi nici orizontală, ci ea variază în raport cu diversele trepte de organizare a materiei şi energiei. De aci teoria „nivelelor” de organizare verticală, pe care Bohm şi Vigier au emis-o. Cu atât mai puţin putem susţine, în atari condiţii, reducerea legităţii biologice de la nivelul celulei în sus la legitatea fizică de la moleculă şi atom în jos. De aceea, atenţia ştiinţei de azi nu mai este îndreptată asupra omogenităţii absolute a lumii, ci asupra variaţiei ei de la diferitele niveluri de organizare.

Între aceste diverse legităţi, desigur, există o conexiune strânsă. Dar însăşi această interconexiune nu mai operează exclusiv de jos în sus, deci analitic, de la particulă la atom şi de la atom la celulă, ci şi de sus în jos, adică dinspre moleculă înspre atom şi dinspre atom înspre particulă, aşa cum arată principiul lui Pauli şi cercetările lui Linus Pauling. Masa şi viteza unei particule nu reprezintă aceeaşi măsură, ci ele sunt în funcţie de atomul în care particula este integrată şi de orbita pe care ea o are în atom. În lumea fizică atari determinări sintetice, de la întreg la parte, cu caracter precumpănitor calitativ, nu numai cantitativ, sunt încă reduse şi de aceea, în trecut cel puţin, au putut fi neglijate. În compunerea materiei şi energiei la nivel biologic, noua determinare sintetică, ce se întregeşte cu cea analitică, devine mai substanţială şi, de aceea, ea nu mai poate fi ignorată, aşa cum precizează Bertalanffy.

În fond, însuşi Aristotel a vorbit de trei „substanţe”, anume, de una fizică, de alta biologică şi de a treia spirituală propriu-zisă. Omul le are pe toate. Legitatea uneia nu se reduce la legitatea celorlalte. Ceea ce distinsul gânditor a omis, a fost numai interconexiunea lor. Precum, desigur, şi evoluţia lor, în fapt, naşterea unora dintr-altele.

În virtutea acestei interpretări cu caracter ştiinţific, structura biologică se clădeşte pe cea biochimică, care, la rândul ei, integrează pe cea biofizică, dar fiecare dintre ele prezintă o legitate nouă.

Din aceleaşi motive nici fiziologia şi anatomia organismului nu mai pot fi reduse la acelea ale sistemelor, organelor sau ţesuturilor.

În consecinţă, înseşi legăturile dintre trup şi sintezele psihice trebuie căutate la toate treptele. La cele superioare mai ales. Din

punctul de vedere al materialului din care sunt făcute, toate casele se aseamănă. Aceasta nu înseamnă că stilul lor nu poate să fie diferit. Dar stilul nu depinde de obiectua-

Litatea cărămizilor ca atare, ci de relaţionalitatea lor, anume de modurile de aşezare şi organizare, care pot fi diferite.

Sub unghiul modurilor de organizare, Sigaud a ales raportul dintre sistemul digestiv, respirator, muscular şi cerebral, iar Kretschmer şi Viola au optat pentru relaţia dintre sistemul cerebro-spinal şi cel neurovegetativ. De temperament şi biotip este vorba în ambele cazuri. De aceea, câteva cuvinte asupra lor sunt necesare.

Temperament şi Biotip

Temperamentul şi temperatura sunt cuvinte înrudite. Ele descind dintr-o rădăcină comună, *temper,* păstrată ca atare într-o seamă de limbi. După toată probabilitatea, cuvântul rădăcină are de-a face cu actul dragostei, aşa cum el a fost imaginat şi interpretat în etapa magică a limbajului, cu ajutorul diverselor arhetipuri socialmente acreditate. Prin analogie cu noţiunea de temper, s-a vorbit de temperatură în obiect, respectiv în lumea înconjurătoare, şi de temperament în subiect, adică în lumea interioară. În ambele cazuri este vorba despre căldură. Temperamentul înseamnă astfel căldura cu care executăm actele noastre, anume, căldura cu care vorbim, scriem, gesticulăm şi mergem, lucrăm etc. El se manifestă prin *gradele de activare ale energiei,* deci prin *forţa, tăria, bio-psihotonusul* manifestărilor noastre, pe de o parte, prin *rapiditatea* şi *ritmul* lor, pe de altă parte. Ele depind atât de sistemul endocrin, anume de secreţiile tiroidei şi paratiroidei, apoi ale hipofizei şi epifizei, precum şi de sistemul de accelerare şi intensificare versus încetinire şi domolire

al sistemului neurovegetativ. Ele depind, apoi, de sistemul de activare reticulară din diencefal, atunci când este vorba de relaţii de adaptare la lumea externă.

În ceea ce priveşte energia, ea, desigur, atârnă şi de tendinţele şi valenţele ca atare, după cum insul este mai mult sau mai puţin gurmand, de pildă, sau cu mai mult sau mai

Puţin amor propriu etc. Aceasta este *energia specifică* a fiecărei tendinţe şi valenţe în parte.

La această energie specifică, proprie fiecărei tendinţe şi valenţe, precum şi la gradul lor de *saţietate* sau *non-saţietate,* temperamentul adaugă *energia generală,* proprie corpului ca atare şi dependentă astfel de sistemul endocrin şi neurovegetativ, atunci când este vorba de procese interne de metabolism, şi de sistemul de aotivare reticulară din diencefal, atunci când este vorba de procese de adaptare la lumea externă cu scop de conservare şi dezvoltare a fiinţei în lume.

În acest mod, vorbim de o energie specifică, cu grade de activare şi accelerare proprii fiecărei tendinţe şi valenţe, care interesează caracterul, şi apoi de o energie generală, cu grade de activare şi accelerare dependente de corpul însuşi, anume de cele două sisteme nervoase ale sale plus cel endocrin.

Este cazul să observăm că, cele două categorii de energii, una, ca să zicem aşa, *conţinutală,* legată de motivaţie sau caracter, şi ca atare proprie fiecărei tendinţe în parte, şi cealaltă, generală şi, astfel, *formală,* dependentă de corpul însuşi, nu merg totdeauna paralel. Evoluţii divergente putem avea, de pildă, în cazul amorului propriu, al iubirii faţă de copii, precum şi în acela al fricii şi mâniei.

În muzică, de pildă, vorbim de ton, coloratură, tempo şi ritm. Tonul defineşte *conţinutul* ei, iar coloratura, tempo-ul şi ritmul definesc *forma* ei.

În psihologie, tonul, deci conţinutul, este reprezentat prin diversele tendinţe şi valenţe bio-psiho-sociale şi culturale, care reprezintă *cuprinsul dinamic*, de *motivaţie* şi *finalitate*, al *caracterului*, conceput ca organizare a actelor şi manifestărilor noastre.

Tempo-ul şi coloratura, în schimb, definesc *gradele de activare* şi *accelerare* versus *domolire* şi *încetinire*, iar ritmul indică *oscilaţia*, *unda*, pe care ele o înscriu. Oscilaţia, evident, poate avea o amplitudine şi adâncime mare sau mică. În unele cazuri, amplitudinea şi adâncimea merg divergent, după cum energia e foarte puternică, dar scurtă, puternică şi lungă, slabă şi lungă ori scurtă etc.

În fond, muzica şi temperamentul nu reprezintă numai noţiuni asemănătoare, ci şi înrudite, ritmul, coloratura şi tempo-ul fiind direct o expresie a temperamentului.

Dar tonurile ca atare pot fi emotive sau nervoase, grobiene şi dure sau delicate şi fine, masculine sau feminine, după cum ele sunt emise de vioară, violă, violoncel sau contrabas; de fluier, flaut, oboi, corn ori de tobă şi alte instrumente, mai mult sau mai puţin stridente etc. La fel pot varia şi tendinţele şi valenţele după cum ele aparţin bărbatului sau femeii, determinant fiind sistemul neurovegetativ sau nervos central, erosul instinctelor vieţii sau duritatea tendinţelor morţii. Biotipul defineşte această ambianţă emotivă sau nervoasă, masculină sau feminină, dură sau fină a tendinţelor, care depinde de structura bio-psihică, de constituţia corpului. Această ambianţă e tot generală, nu specifică fiecărei tendinţe şi valenţe, reprezentând astfel tot *forma* vieţii, la fel ca şi

temperamentul. În această structură relevantă pare să fie atât relaţia dintre sistemul neurovegetativ şi cel nervos central, precum şi diferenţierea dintre masculinitate şi feminitate, apoi raportul dintre instinctele vieţii şi cele ale morţii etc. Toate aceste diferenţieri de ordin – fiziologic se răsfrâng şi asupra constituţiei corpului, asupra morfologiei sale. Ponderea mai mare a sistemului neurovegetativ, ce reglează procesele interne de metabolism, este exprimată prin dezvoltarea mai mare a trunchiului. Ponderea mai deosebită a relaţiilor de adaptare la lumea externă poate fi citită în dezvoltarea mai mare a membrelor şi a muşchilor. Masculinitatea şi feminitatea sunt diferenţiate nu numai prin caracterele primare, ci şi prin barbă, pielea mai dură, sistemul muscular mai dezvoltat etc. Există apoi indivizi hipodezvoltaţi ontogenetic, cu caracter infantiloid, caracter păstrat toată viaţa, după cum există persoane hipodezvoltate filogenetic, cu caracter animaloid, pe care le-a scos în lumină caracterologia lui Lombroso. Dar toate aceste trăsături complexe, de ordin structural, fiziologic şi morfologic, se răsfrâng şi asupra structurii psihice, fiind astfel şi psihotip, nu numai biotip.

Temperamentul şi biotipul, la fel ca şi psihotipul – şi apoi sociotipul – reprezintă astfel *genul proxim* al manifestărilor noastre, indiferent dacă ele sunt biologice, psihologice sau psiho-sociale, iar diversele tendinţe şi valenţe exprimă *diferenţele specifice* ale dinamicii noastre, definite de caracter. Genul proxim, prin analogie cu logica, indică *forma*, iar diferenţele specifice precizează *conţinutul*. Intre ele, desigur, există o legătură reciprocă, dar aceasta nu înseamnă că pot fi contopite împreună. Inima şi plămânii se întregesc reciproc, dar nu se confundă.

Temperamentul şi biotipul sunt astfel *punctul de încrucişare* dintre structura psihologică şi cea biologică. Ele exprimă şi tălmăcesc modul prin care structura biologică acţionează asupra

celei psihologice şi sociale. Ca atare, ele sunt infrastructura biologică a structurii psiho-sociale, anume *forma* ei, generalitatea ei.

Temperamentul defineşte gradele de activare-acoelerare versus domolire-încetinire ale energiei corporale generale. El indică, de asemenea, ritmul, oscilaţia, unda acestei ener

Gii. Cu alte cuvinte, el determină trăsăturile generale, cu caracter formal, ale *biotoniei,* biotonie ce se răsfrânge asupra *psihotoniei* şi *sociotoniei.* Gradele, oscilaţia, ritmul energiei corporale generale pot fi citite în modificările vasomotorice şi în manifestările exterioare, anume în modul energic şi rapid ori moale şi domol de a vorbi, scrie, umbla şi acţiona etc. Temperamentul nu exprimă biotonia, psiihotonia şi sociotonia diverselor tendinţe şi valenţe bio-psiho-sociale şi culturale, ci bio-psiho-sociotonia corpului şi persoanei ca atare, fiind punctul de întâlnire dintre funcţiunile psihice, pe de o parte, şi cele biologice ale sistemului endocrin, neurovegetativ şi cele de activare reticulară din diencefal, pe de altă parte. În schimb, biotipul defineşte *biobedonia* generală, anume coloratura emotivă sau nervoasă, masculină sau feminină, grobiană sau fină, a acestei bio-psihosociotonii. El depinde de raportul dintre cele patru sisteme ale organismului şi, mai ales, de ponderea de dezvoltare a sistemului neurovegetativ şi cerebrospinal, de ponderea dintre masculinitate şi feminitate şi de aceea dintre instinctele vieţii sau Erosului şi ale morţii sau distrugerii. El exprimă, astfel, tot genul proxim, ca şi temperamentul, nu diferenţele specifice ale diverselor tendinţe şi valenţe. Temperamentul şi biotipul, cum vom vedea, se întregesc reciproc. Ele se repercutează nu numai

Asupra motivaţiei şi scopurilor, pe care le defineşte caracterul, ci şi asupra inteligenţei şi aptitudinilor, care sunt lumina lor, instrumentul lor operativ de alegere a căii celei mai potrivite. Ambele definesc însă, în primul rând, emoţiile şi sentimentele, adică mecanismul de control al tendinţelor şi valenţelor, exprimând, însă, numai *genul lor proxim.*

Este însă cazul să observăm că, interconexiunea dintre structura psihologică şi infrastructura sa biologică, nu acţionează numai de jos în sus, deci dinspre infrastructură înspre structură, ci şi invers. Un cuvânt important de spus asupra infrastructurii biologice are apoi şi suprastructura social-economică.

Precum, de asemenea, este cazul să menţionăm că starea de sănătate sau boală, nutriţie sau subnutriţie, exerciţiu sau lipsa de exerciţiu, precum şi condiţiile de temperatură şi corectă aerisire au şi ele un cuvânt de spus, atât asupra gradului de aotivare-accelerare versus domol ire-încetini re cât şi asupra ritmului, pe care ele îl înscriu, precum, desigur, şi asupra biotipului.

În ceea ce priveşte discriminarea dintre temperament şi biotip, ea s-a făcut foarte încet şi numai în curgerea vremii. Mulţi le mai confundă şi azi. De aceea o lămurire a apariţiei şi evoluţiei acestor concepte este necesară.

Hippocrat şi Galenus

Corpurile din natură, spunea Empedocle, sunt multe şi variate, dar elementele din care ele se compun sunt aceleaşi: pământ, aer, foc şi apă. Mărimea şi varietatea lor depind de cantitatea acestor elemente şi de ponderea lor. După Whitehead, ştiinţa începe cu această interpretare analitică a lumii, oferita de primii cosmologi.

Din pământ, aer, foc şi apă este compus şi corpul omenesc.

Prin urmare explicarea varietăţii sale trebuie căutată pe aceeaşi cale analitică. Teoria celor patru temperamente, pro

Pusă de Hippocrat, inaugurează această interpretare, pe care Galenus o dezvoltă în continuare. Precumpănirea focului în corp ne dă temperamentul sanguinic, aceea a aerului determină temperamentul coleric, iar predominarea pământului şi a apei hotărăşte asupra temperamentului melancolic şi asupra temperamentului apatic, lipsit de sensibilitate.

La speculaţiile cosmologice, Hippocrat adaugă, însă, observaţia sa ştiinţifică, deosebit de scrupuloasă. De aceea el, la fel ca şi Galenus mai târziu, dacă se inspiră din teoria

Celor patru elemente, în mod concret vorbeşte de humori, anticipând astfel endocrinologia din zilele noastre.

Dar părintele medicinii nu inaugurează numai teoria temperamentelor, ci şi pe aceea a biotiipologiei, deoarece el vorbeşte şi de cele două constituţii corporale, una care înclină înspre tuberculoză, iar cealaltă care predispune la apoplexie. De aci şi denumirea de tip corporal ftizie – de la *pbtisis,* tuberculoză – şi tip apoplectic – de la *apoplexis,* gută. Biotipul ftizie este caracterizat prin dezvoltarea mai mare a membrelor, iar cel apoplectic prin dezvoltarea mai mare a toracelui şi, mai ales, a pmtecelui.

Este de observat că temperamentul este determinat *obiectual,* anume, prin ponderea elementelor definită pe bază de sumare aritmetică, în vreme ce biotipul este precizat *relaţional,* anume prin raportul dintre trunchi şi membre, cunoscut fiind faptul că toracele este locul în care se petrec procesele interne de

metabolism, iar mâinile şi picioarele sunt organele de adaptare la lumea din afară, prin

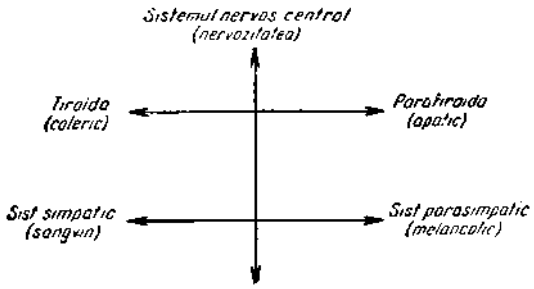

Sistemul neurovegetativ (emotivitatea)

Fig. 6. Corelaţia dintre temperament şi biotip.

Caţe rezolvăm relaţiile externe de căutare a hranei. Dar Hippocrat nu sesizează această deosebire fundamentală dintre determinarea obiectuală, cu caracter mai mult metafizic, şi cea raţională, cu caracter ştiinţific, pe care o va explicita doar Euclid, atunci când va afirma că figurile geometrice nu sunt determinate prin entităţile metafizice, cu caracter obiectual, ci prin relaţiile dintre drepte, care sunt unghiurile.

Dacă Hippocrat ar fi sesizat valoarea cu totul deosebită a interpretării relaţionale, care completează explicarea obiectuală, atunci, după toată probabilitatea, el ar fi prins şi raportul dintre teoria obiectuală asupra temperamentului şi cea relaţională asupra biotipului. În adevăr, dacă gradele de activare-accelerare versus domolire-încetinire, deci cantitatea de energie definită prin biotonus, sunt reprezentate pe ordonată, iar cele două biotipuri, ftizie şi apoplectic, pe abscisă, atunci biseotoarele celor două coordonate reprezintă exact cele patru temperamente, aşa cum arată biotipologia lui Pende, Kretschmer şi Sheldon. Figura 6 ilustrează această interconexiune dintre temperament şi biotip,

biotonie şi biohedonie, aşa cum o vedem noi astăzi.

În lumina acestei interpretări, vorbim de temperamente energice şi lipsite de energie, colorate *emotiv,* în cazul biotipului visceral, şi *nervos,* în cazul biotipului cerebro-spinal. Colericul şi flegmaticul reprezintă gradele de activare-accelerare versus domolire-încetinire ale biotipului cu sistemul nervos mai dezvoltat, iar sanguinicul şi melancolicul determină aceleaşi grade în cazul biotipului visceral.

Biotipologia lui Kretschmer

În cadrul Clinicii de Psihiatrie de la Universitatea din Marburg, pe care o conducea, Profesorul Emst Kretschmer a făcut observaţia că bolnavii de schizofrenie au de obicei o constituţie corporală astenică, cu membrele mai dezvoltate decât trunchiul, în

Vreme ce psihoticii maniaco-depresivi au o constituţie picnică, cu trunchiul mai dezvoltat decât membrele. Intre cele două tipuri opuse se aşază cel muscular, dar fără a oferi o corelaţie semnificativă cu vreo boală oarecare. În schimb, structura corporală displas-

Tică manifestă o corelaţie mai scăzută cu isteria. La observaţiile sale de ordin clinic, el adaugă şi diversele măsurări de ordin antropometric, dar judecata finală asupra hiotipului rămâne prinderea intuitivă a constituţiei corporale. Rezultatele observaţiilor şi măsurărilor sale sunt expuse în lucrarea sa, *Constituţia corpului fi caracterul*, care a avut un succes cu totul deosebit. Ea a ajuns la a 29-a ediţie şi deschide, de fapt, drumul cercetărilor contemporane de biotipologie. Asupra corelaţiei dintre

biotipul muscular şi iste «de revine în lucrarea sa, *Isteria*. Cu psihotipurile corespunzătoare celor două biotipuri de bază se ocupă în *Psihologia medicala*. Cu rasfrângerile bio-psiho-tipologice în creaţiile ştiinţifice şi de artă se ocupă în *Oamenii geniali*. Alătuni de Freud, Jung şi Sheldon, Kretschmer este considerat drept unul din cei mai mari psihiatri şi oameni de ştiinţă contemporani.

„Oamenii picnici (cu constituţie orizontală) prezintă – spune Kretschmer (1921) – înspre mijlocul vieţii lor, o structură corporală scundă, bondoacă şi îndesată, o faţă rotundă şi un ten mai degrabă proaspăt şi fin. Sistemul lor osos e plăpkid, slăbuţ, musculatura moale, iar faţa, gâtul şi trunchiul sunt acoperite de un strat gros de grăsime. Capul, pieptul şi abdomenul sunt largi, umerii apropiaţi, ceea ce dă trunchiului forma generală a unui butoi. În cazurile tipice, cutia craniană este joasă, vârful ei prezintă contururi plate, Sn vreme ce partea occipitală este rotunjită; faţa este moale, largă şi rotundă, cu proporţii verticale, armonioase, mijlocii; diferitele sale părţi sunt bine formate, profilul este moale, prezintă o curbură puţin aplecată şi un nas cărnos; conturul frontal al feţei, prezentat în mod schematic, are forma unui pentagon sau a unei pajuri mari. În general picnicii au părul suplu, fin, rar, cu o tendinţă puternică spre chelie precoce, în vreme ce barba şi părul de pe corp sunt destul de abundente”.

„Oamenii astenici, cu constituţie verticală – în schimb, adaugă el – au un trunchi cilindric, un spaţiu toracic strâns şi lungit, iar umerii apropiaţi. Extremităţile şi gâtul apar mai degrabă alungite.

Capul e mic, rotund şi puţin alungit. Oasele şi muşchii sunt subţiri, mici şi slabe. Nasul, lung şi ascuţit, contrastează puternic

cu maxilarul inferior „care e mai degrabă hipoplazic, ceea ce face ca bărbia să pară intrată, gata oarecum de fugă, dând omului un profil unghiular, pe care, de altfel, îl întâlnim şi la structuri asemănătoare cu constituţia astenică. Conturul frontal al feţei se apropie, în cazurile bine definite, de forma ovală adunată.

Pielea astenicilor are deseori o culoare pală, părul şi sprâncenele sunt abundente, solid plantate şi persistă timp îndelungat, în vreme ce în restul corpului sistemul păros e în general puţin dezvoltat.

Întâlnim deseori în această structură corporală bărbaţi cu trăsături eunucoide, ca lungimea exagerată a extremităţilor, bazinul nespus de mare etc.; se observă, de asemenea, trăsături feminine la bărbaţi, trăsături masculine şi lipsă de dezvoltare normală a organelor genitale la femei; în sfârşit, se observă frecvent trăsături hipoplazice, cu o dezvoltare redusă, ca talia mică, o stare de regresiune a corpului în întregime sau a unor părţi, luate separat, în special a feţei, care prezintă un profil aproape drept, puţin dezvoltat, cu un nas mic, obtuz, puţin reliefat; s-ar putea spune că toată partea mijlocie a feţei este atinsă de o oprire a dezvoltării”.

În ceea ce priveşte tipul atletic, descrierea lui Kretschmer este mai laconică. Acest tip se caracterizează prin dezvoltarea importantă a muşchilor, pnin umerii mai largi decât bazinul, prin pieptul dezvoltat şi păros.

Figura 7 ilustrează în mod concret aceste (trei biotipuri, la care el adaugă pe cel displastic, definit prin diversele malformaţiuni ale corpului.

Metoda pe care Kretschmer o utilizează în definirea tipurilor corporale este bazată – cum spuneam – atât pe impresia generală, cu caracter intuitiv, cât şi pe o seamă de măsuri. Punctul de greutate cade însă pe apercepţia generală a structurii organismului prinsă în mod intuitiv. Măsurile sunt doar o anexă a ei şi un mijloc de control. „Descrierea verbală – spune el – ne oferă multe Iu-

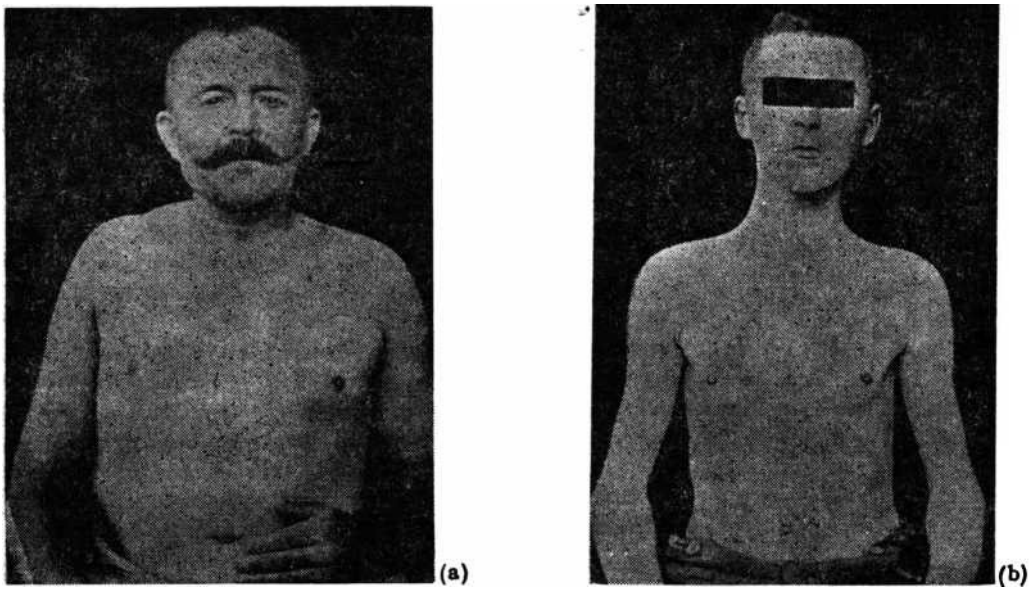

Fig. 7. Tipurile picnic, (a) astenic (b) şi atletic (e) (după Kretschmer, 1921).

Cruri, care – nu pot fi înlocuite nici prin măsură şi nici prin fotografie. Măsurarea cu panglica nu vede nimic; ea nu conduce nicicând la prinderea tipurilor psihologice, care sunt obiectul nostru”. În schimb, adaugă el, ea poate fi o anexă utilă, dar nu mai mult. În acest scop, Kretschmer recurge la o seamă de măsurări, conducându-se după antropometria lui Martin. În total, Kretschmer consideră că pot fi efectuate 600 de măsurări, iar, din acestea, el valorifică numai o parte, anume pe acelea pe care le consideră mai

relevante ca valoare de adevăr.

În ceea ce priveşte observaţia lui Kretschmer relativă la măsurări, e adevărat că, luate în valoare absolută, deci separat, ele nu au o valoare deosebită. Dar dacă diversele date de ordin amtropometric sunt confruntate unele cu altele şi interpretate structural, cu ajutorul diverşilor coeficienţi de corelaţie, supuşi analizei factoriale, atunci valoarea măsurării creşte, iar Kretschmer nu mai are dreptate. Wertheimer-Hescketh şi Burchard vor face, de altfel, dovada validităţii indicelui morfologic.

Iar Sheldon pe aceea a coeficienţilor de corelaţie.

În raport cu rezultatele oferite de observaţia generalia, de ordin intuitiv, Kretschmer vorbeşte de două tipuri. Celui de al treilea, anume biotipului muscular, el îi recunoaşte poziţia intermediară între cel picnic şi astenic, dar nu şi frecvenţa mai mare. În acest mod, cele trei tipuri nu pot fi interpretate ca etape în curba de variaţie, ci ca trei clopote diferite şi astfel juxtapuse, nu intrapuse. Înspre aceeaşi interpretare plurimodală va înclina şi Pende. În schimb, Viola inaugurează interpretarea unimodală, pe baza curbei lui Gauss. Asupra acestei interpretări vom reveni când ne vom ocupa de cercetările lui Viola.

Sub unghi biotipologic, interpretarea trimodală a lui Kretschmer nu a fost confirmată. În schimb, precizările sale asupra tipurilor psihologice, corelate cu cele corporale, s-au dovedit deosebit de valoroase, deşi numai în legătură cu tipurile picnic şi astenic.

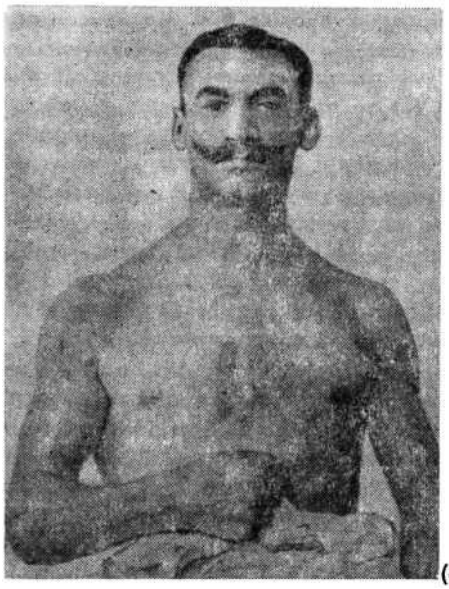

(c)

În discriminarea tipurilor psihologice, corelate cu cele corporale, Kretschmer pleacă de la legătura dintre cele trei biotipuri şi cele două psihoze de bază, schizofrenia şi nebunia circulară sau psihoza maniaco-depresivă. Studiul îndelungat a 260 cazuri arată următoarea distribuţie a celor trei biotipuri pe cele două psihoze:

	Psihoza maniaco-depresivă	*Schizofrenia*
Astenici	*4*	81
Atletici	*3*	31
Atletici-astenici	2	11
Picnici	58	2
Forme picnice mixte	14	3
Displastici	O	34
Inclasificabili	4	13

Total	85	175

Bolnavii de schizofrenie se recrutează deci, în primul rând, dintre astenici, apoi dintre atletici şi displastici, în timp ce psihoticii maniaco-depresivi se recrutează dintre picnici. În virtutea acestor corelaţii, Kretschmer trage următoarele trei concluzii:

1. Între dispoziţiile sufleteşti, care stau la baza nebuniei circulare, cunoscută sub numele de psihoza maniaco-depresivă, şi constituţia picnică există o strânsă legătură.

2. Între dispoziţiile sufleteşti ale bolnavilor de schizofrenie şi biotipul astenic, atletic şi displastic există o legătură asemănătoare, la fel de strânsă.

3. În schimb, afinitatea tinde înspre zero între picnic şi schizofrenic, pe de o parte, şi între psihoticul maniaco-depresiv şi constituţia atletică şi astenică, pe de altă parte.

La această statistică din clinica sa, în ediţia a Xna a lucrării sale, Kretschmer adaugă noi date, din alte clinici, asupra a 4.000 de cazuri, care confirmă în cea mai mare parte concluziile sale, mai puţin faptul că atleticul pare a corela mai bine cu paranoia şi schizofrenia paranoidă, iar displasticul cu isteria. Pe de altă parte, el observă că displasticitatea nu operează numai direct asupra tipului psihologic, ci şi indirect, anume prin raportarea la mediul social, care generează complexul de inferioritate.

Date fiind aceste rezultate, Kretschmer procedează la conturarea celor două tipuri psihologice, indicate de cele două psihoze, pe care el le numeşte *schizoid* şi *cicloid*. Trăsăturile acestor două tipuri definesc atât temperamentul propriu-zis sau *scara psihestezică*, cum o numeşte el, cât şi firea veselă sau tristă, închisă sau deschisă, respectiv introvertită sau extrovertită, pe

care o cuprinde sub numele de *scara diatezică*. Scara psihestezică, de la *stezis*, tărie, defineşte biotonusul în sensul strict al cuvântului, deci gradele de aotivareaccelerare versus domolire-încetinire sau temperamentul în sensul restrâns al cuvântului. Scara diatezică, de ordin algedonic, determină tonalitatea emotivă, deci *biohedonia* propriu-zisă, prin urmare firea, pe care Kretschmer o cuprinde tot la temperament, luat de această dată în sensul larg al cuvântului. Scara psihestezică sau biotonia propriu-zisă, adică temperamentul, în sensul restrâns al cuvântului, depinde de sistemul endocrin, de sistemul neurovegetativ şi, în special, de sistemul de activare reticulară din diencefal. În schimb, scara diatezică sau biohedonia, deci firea veselă şi deschisă sau deprimată şi închisă, introvertită, depinde de raportul dintre sistemul nervos central şi cel neurovegetativ.

Dar Kretschmer nu se opreşte numai la corelaţia dintre biotip, temperament şi fire, ci merge şi la corelaţia dintre biotip, inteligenţă şi caracter. Biotipul astenic cu tip psihologic schizoid înclină înspre inteligenţa abstractă şi face o adaptare socială de ordin activ, în vreme ce biotipul picnic cu tip psihologic cidoid excelează în gândirea concretă şi face o adaptare socială pasivă, în sensul conformist.

Notăm aici că, potrivit cu spiritul limbii germane, Kretschmer înţelege şi el prin *caracter*, *personalitatea*.

Ţinem să facem această precizare, deoarece altfel, citatele care urmează ar putea duce la confuzii. Pe de altă parte, ele sunt prea interesante ca să renunţăm la ele.

„Intre temperament şi afectivitate – spune Kretschmer – există o foarte strânsă legătură. În adevăr, noi numim temperament ansamblul calităţilor afective care caracterizează un

individ, şi aceasta atât în ceea ce priveşte modalitatea de a fi afectat, cât şi aceea de a reacţiona (prin urmare, atât firea sau biohedonia, cât şi biotonusul sau gradele de activare-domolire, adică temperamentul restrâns – *nota noastră* –.) Felul de a fi afectat, în măsura în care el este caracteristic pentru temperament, prezintă două mari subdiviziuni, independente una de alta: una e *scara psihestezică*, cu cei doi poli ai ei, unul „sensibil", altul „obtuz", iar cealaltă este *scara diatezică*, cuprinsă între „vesel" şi „trist" 7 Temperamentele a căror calitate diatezică este destul de pronunţată se comportă adeseori într-un mod neutru din punct de vedere psihestezic, indivizii de acest fel fiind puţin „nervoşi", în vreme ce psihestezicii accentuaţi sunt neutri din punct de vedere diatezic, fiind „serioşi", adică nici prea veseli, nici prea trişti. În ceea ce priveşte modul de a reacţiona la „afecţiuni" – în curgerea timpului, am adăuga noi – temperamentul omenesc e caracterizat prin ceea ce numim *ritmul psihic*, care se exprimă atât în percepţiile senzoriale, cât şi în manifestările intelectuale, şi întâi de toate în psiho-motilitatea reacţiei ca atare, în viteza sau încetineala mai mare sau mai mică a mişcărilor, în ritmul special pe care ele îl afectează. Dispoziţia psihestezică şi diatezică, pe de o parte, ritmul psihologic, pe de altă parte, formează nucleul noţiunii de „temperament" din punct de vedere psihologic".

Pentru a dovedi corelaţia dintre biotip şi temperamentul astfel definit, Kretschmer aplică chestionarul de ciclotimie-schizofrenie, elaborat de Kibler şi Horst, la 77 indivizi sănătoşi, dintre care 36 aveau constituţie corporală picnică, iar 41 astenică. Rezultatele obţinute sunt înscrise în tabela care urmează:

	C	*A*	*Sc*
	iclotim	*mestec*	*hizotim*

	iei	*aţi*	*ici*
	%	*Sa*	%
		u	
		nesigur	
		i %	
Pi	9	2,	2,
cnici	4,4	8	8
A	1	17	70
stenici	2,2	,1	,7

TABELA 2 Corelaţia dintre biotip şi temperament (După Kretschmer, 1921)

Temperamentul ciclotimic se recrutează deci din biotipul pionic, iar cel schizotimic din biotipul astenic.

Bazat pe aceste date, precum şi pe cele de ordin clinic, Kretschmer procedează la elaborarea unei scheme care sintetizează corelaţia dintre biotip şi personalitate şi precizează conturul psihologic al tipului ciclotimic sau schizotimic de personalitate în termeni de scară psihestezică şi diatezică, ritm şi tensiune psihologică, psihomotilitate şi atitudine socială. Caracterul intră la atitudinea socială, care cuprinde însă şi concepţia despre lume şi viaţă, iar raportul dintre gândirea logică coerentă şi cea concretă, mai puţin coerentă, apare la ritm. Cu alte cuvinte, termenii sunt destul de puţin „distincţi”, cum ar spune Descartes.

Discriminarea „distinctă” a termenilor ova aduce, cum vom vedea, Sheldon.

„În primul rând, spune Kretschmer, comentând această schemă, rezultă că finalitatea psihică oscilează în cazul fiecăruia

dintre aceste temperamente între doi poli opuşi; la ciclotimici, cu precădere între veselie şi tristeţe, iar la schizotimici, între iritabilitate şi calm sau sensibilitate şi răceală.

Obţinem astfel o nouă subdiviziune în patru grupe principale de temperament, după cum temperamentul ciclotimic este, în general, mai vecin cu veselia sau tristeţea, şi după cum, la rândul său, temperamentul schizotimic este mai aproape de sensibilitate sau răceală. E bine, de altfel, să se noteze că temperamentele caracterizate fie prin tristeţe sau veselie pură, fie prin sensibilitate nervoasă, adică iritabilitate sau răceală pură, sunt foarte puţin frecvente; de cele mai multe ori veselia şi tristeţea, la unii, iritabilitatea şi calmitatea, la alţii, se combină în proporţiile cele mai variate, se suprapun şi se succed astfel, încât temperamentul cel mai vesel prezintă adeseori o tendinţă destul de pronunţată înspre depresiune şi temperamentul cel mai indolent şi rece este în stare de a se manifesta, în unele ocazii, printr-o hiper-excitabilitate cu totul specifică. Numim *pro porţie diatezică*, raportul care există, la un anumit ciclotimic, între cele două tonalităţi psihice corespunzătoare tristeţei şi veseliei, aşa precum numim *proporţie psihestezică*, raportul care există, la un anumit schizotimic, între sensibilitate şi răceală.

Ceea ce ne interesează, după proporţiile existente între diferitele tonalităţi psihice ale unui temperament individual, sunt *amestecurile* sau mai bine zis nuanţele care imprimă tipului dominant elemente introduse şi determinate ereditar: elemente ciclotimice în cazul temperamentului schi zotimic şi invers.

Diferenţele cu privire la *ritmul psihic* fac să crească şi mai

mult bogăţia de nuanţe a temperamentului. Distingem, în primul rând, un ritm psihic general, adică un anumit grad de rapiditate, cu care se efectuează procesele psihice: prindere, elaborare, reacţiune psiho-motorică; şi mai distingem, în al doilea rând, ritmul psihic special, adică regularitatea sau iregularitatea de succesiune temporală şi dinamică a actelor psihice. Temperamentul ciclotimicului este caracterizat printr-o succesiune mai mult neregulată a actelor psihice, fără particularităţi ritmice, printr-o reacţiune moale, directă şi naturală, înspre bucurie sau tristeţe; în schimb, ritmul său general prezintă diferenţe foarte accentuate şi oscilează între o mare viteză şi o mare încetineală. În consecinţă, ritmul psihic al ciclotimicilor oscilează între mobil şi greoi.

Dimpotrivă, ritmul general al schizotimicilor nu prezintă niciuna dintre aceste caracteristici, ci manifestă o înclinare pronunţată înspre particularităţi ritmice. Anume, schizotimicii manifestă tendinţa de a reacţiona cu o extremă hipersensibilitate la anumite ansambluri de reprezentări foarte afective, de care se ataşază îndelungat şi cu tenacitate, până când sunt detaşaţi brusc de o altă excitaţie; există, în schimb, un număr de alte excitaţii care-i lasă insensibili, indiferenţi, nefiind în stare să le trezească interesul şi atenţia. În plus, la ei se mai adaugă adeseori şi o lipsă de corespondenţă între receptivitatea faţă de impresii şi facultatea de expresie, precum şi o seamă de tulburări funcţionale, care-i opresc să elaboreze 2o mod imediat chiar şi acele impresiuni care i-au frapat mai viu, ceea ce determină cu uşurinţa stările afective şi sileşte afectivitatea lor să se angajeze pe drumuri colaterale, nebănuite şi complicate. Din aceasta rezultă (şi aici facem abstracţie de omul înapoiat, cu totul obtuz) că ritmul lor e deseori complicat şi imprevizibil, în aşa fel, încât îi vedem cramponându-se

pentru câtva timp de o anumită reprezentare dată, pentru ca apoi să se detaşeze brusc de ea, cu totul pe neaşteptate, tot aşa precum îi vedem uneori, după perioade de reacţiuni rapide, rămânând indolenţi pentru vreme îndelungată. Se poate spune, deci, că ritmul psihic al schizotimicilor oscilează între bruscheţe şi indolenţă.

Când e vorba de ciclotimici, atunci la cei mai mulţi găsim o corespondenţă între dispoziţia psihică (umoare sau stare sufletească) şi tonalitatea psihică, în sensul că la tonalitatea veselă cores-

Punde un ritm mobil, în vreme ce, temperamentele caracterizate printr-o stare permanentă de depresiune sunt în acelaşi timp şi temperamentele care surprind prin a fi încete sau greoaie. Astfel, experienţa clinică ne arată o asociere strânsă între excitaţia plăcută, fuga rapidă a ideilor şi marea uşurinţă psiho-motorică a maniacilor şi o asociaţie nu mai puţin strânsă între depresiune, succesiunea lentă a ideilor şi inhibiţia voinţei la melancolici. Chiar la ciclotimicii sănătoşi un anumit ritm psihic corespunde totdeauna unei anumite tonalităţi psihice: o anumită combinare de veselie şi mobilitate caracterizează temperamentele hipomaniace, în vreme ce o tendinţă de depresiune, asociată cu încetineală în mişcări, caracterizează temperamentele flegmatice.

La schizotimici, dimpotrivă, atari raporturi strânse între psihestezie şi ritmul psihic special nu există; hipersteziciii tandri prezintă o surprinzătoare greutate în modul de a gândi şi a vrea, în vreme ce chiar unii indolenţi reci sunt caracterizaţi printr-o mobilitate capricioasă”.

Pornind de la opoziţia dintre proporţia diatezică şi

psihestezică, Kretschmer susţine că se pot obţine şase tipuri de temperamente, anume trei ciclotimice şi trei schizotimice, între care există însă o seamă de paralelisme. Ele sunt:

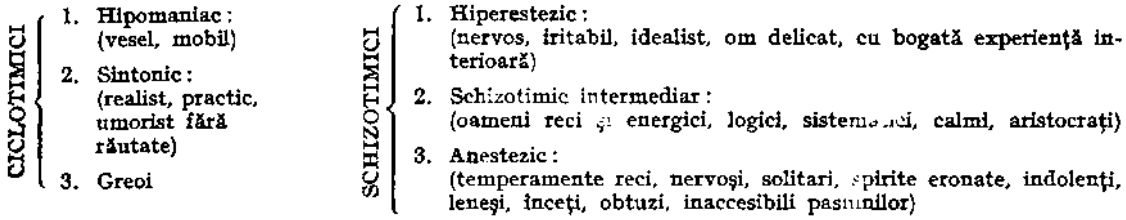
CICLOTIMICI
1. Hipomaniac: (vesel, mobil)
2. Sintonic: (realist, practic, umorist fără răutate)
3. Greoi
SCHIZOTIMICI
1. Hiperestezic: (nervos, iritabil, idealist, om delicat, cu bogată experienţă interioară)
2. Schizotimic intermediar: (oameni reci şi energici, logici, sistematici, calmi, aristocraţi)
3. Anestezic: (temperamente reci, nervoşi, solitari, spirite eronate, indolenţi, leneşi, înceţi, obtuzi, inaccesibili pasiunilor)

Biologia antică a fost bazată numai pe descriere şi clasificare. Botamioa şi zoologia lui Aristotel ilustrează acest lucru. În schimb, biologia din zilele noastre este întemeiată pe analiză şi sinteză, operate logic şi matematic, în termenii unor parametri bine determinaţi şi cu semnificaţie distinctă, care înlătură confuzia. Precizările lui Kretschmer, din păcate, se apropie mai mult de botanica şi zoologia

lui Aristotel, care nu satisfac claritatea, precizia şi distincţia discursului cartezian. De aceea, cum vedem, temperamentul nu defineşte numai gradele de activare-accelerare versus domolire-încetinire ale acţiunii, cu ritmul de punct şi contrapunct pe care ele îl înscriu în curgerea vremii, ci el introduce şi coloratura emotivă de veselie sau tristeţe, pe de o parte, de fire închisă sau deschisă, pe de altă parte. Precum include chiar şi o seamă de trăsături de ordin logic, deci cognitiv, ceea ce fireşte scade şi mai mult precizia determinării şi distincţia dintre diverşi parametri.

Ceea ce este însă demn de reţinut e faptul că, sub unghi psihologic, Kretschmer operează cu trei tipuri, iar sub cel biologic, cu două. Cele trei tipuri psihologice, pe de altă parte, nu sunt decât faze continue, care determină emotivitatea sau

psihohedonia, ori nervozitatea sau psihotonia. Emotivitatea ciclotimică, evident, este o reacţie a sistemului neurovegetativ, în vreme ce nervozitatea schizotimică este o reacţiune a sistemului de activare reticulară din diencefal, adică din sistemul cerebro-spinal, care reglează relaţiile externe de adaptare la lume.

În ceea ce priveşte inteligenţa, Kretschmer

Distinge trei tipuri fundamentale de gândire: prima e cea concretă şi intuitivă, a doua e cea romantică şi visătoare, iar a treia e cea logică şi raţională. Prima, adaugă el, caracterizează pe ciclotimici, iar următoarele două pe schizotimici.

Avem, astfel, tipul ciclotimic al scriitorului, care se complace în colecţionarea faptelor şi se pierde în descrieri vaste sau tipul

Omului practic, care se simte la largul său în lumea care-l înconjoară (grupul realist şi concret); avem, în al doilea rând, tipul artistului schizotimic, îndrăgostit de formă, tipul dramaturgului sau acela al logicianului şi savantului dogmatic (grupul formal-sistematic); în al treilea rând, avem tipul poetului schizotimic cu imaginaţie debordantă, al filosofului şi teologului cu tendinţe metafizice şi cu o mare înclinare înspre simbolism (grupul romantic). Este din nou de observat că distinsul psihiatru amestecă tipurile de gândire empirică sau raţională, de ordin cognitiv, cu cele afective şi volitive, care aparţin logicii emotive şi de acţiune practică. El amestecă, de asemenea, şi tipurile psihologice cu cele profesionale, determinate socialcultural.

Gândirea omului se diferenţiază şi după ritmul psihic şi mobilitate. „Vedem – spune el – ciclotimici, care se împart în mobili şi înceţi, schizotimici, care se împart în instabili şi perseverenţi,

ceea ce explică, între altele, aptitudinile variate, morbide şi super

Ficiale ale hipomaniacului, profunzimea îngustă, scrutătoare şi intensă a schizofreniculuiperseverent şi inteligenţa strălucitoare, aforistică, barocă a schizotimicului instabil”. Aceasta, adăugăm noi, dacă acest schizotimic se recrutează din rândul oamenilor foarte inteligenţi, căci altfel, dacă se recrutează din cei de rând sau inferiori, el nu mai are nicio

Strălucire. Prin urmare, din nou o confuzie, de această dată între coloratura tipologică a inteligenţei şi gradul ei de dezvoltare, coeficientul ei, care poate fi inferior, mediu sau superior.

Corelaţii asemănătoare încearcă Kretschmer şi între biotip, psihotip şi caracter. Ciclotimicii fac o adaptare pasivă, supunându-se cerinţelor lumii. Schizotimicii fac o adaptare activă, supunând lumea cerinţelor lor. Primii sunt instabili, ceilalţi consecvenţi.

Corelaţii asemănătoare există şi în ce priveşte concepţia despre lume şi viaţă. Ciclotimicii sunt prezumţioşi într-un mod naivr dar văd lucrurile în mare, sunt întreprinzători şi se bucură de viaţă sau sunt cumpătaţi, practici, modeşti. Atitudinea faţă de lume e extrovertită. Schizotimicii sunt idealişti, reformatori, revoluţionari sau sistematici, organizaţi, cu fire introvertită, care îi predispune la gândire autistă.

În lucrarea sa, *Oamenii geniali,* Kretschmer încearcă o aplicare a biotipologiei sale şi în domeniul creaţiilor din literatură.

Artă, ştiinţă şi filosofie, adică în domeniul valorilor estetice şi teoretice, la care se adaugă şi acela al valorilor etice şi politice. Tabela 3 ne dă însuşirile creatorilor de valori în aceste domenii.

Alături de coordonata biologică şi psihologică, mai mult sau

mai puţin ereditară, Kretschmer recunoaşte însă, în cazul oame-

	Ciclotimici	*Schizotimici*
	Poeţi	**Realişti**
		Umorişti
	Savanţi	**Dragoste de concret**
		Empirici descriptivi
	Conducători	**Iniţiatori**
		viguroşi
		Organizatori
		îndrăzneţi
		Negociatori abili
	Patetici	
	Romantici	
	Artişti ai formei	
	Logicieni	
	Sistematici	
	Metafizicieni	
	Idealişti puri	
	Despoţi	
	fanatici	
	Calculatori reci	

TABELA **3 Biotipul şi psihotipul omului de geniu (După Kretschmer, 1942)**

Nilor de geniu, şi pe cea economică şi socialculturală. În una şi aceeaşi structură economică şi social-politică şi într-o epocă de cultură dată, biotipurile şi psihotipurile îşi urmează, în general, legea lor de dezvoltare.

Biotipologia lui Kretschmer este reluată de Conrad, dar acesta nu mai susţine o clasificare trimodală de ordin descriptiv, ci evoluează înspre o concepţie unimodală, de ordin metric.

Biotipologia italiană

Ea a fost iniţiată de Lombroso şi elaborata de Viola, ultimul având în vedere şi principiile conducătoare din biometrie, pe care, în bună parte, le formulează el însuşi.

Studiind mai amănunţit tipurile maestrului său Giovani, elevul lui Lombroso, Viola ajunge la concluzia că biotipurile nu reprezintă grupări colective juxtapuse, ci faze într-o singură dimensiune, fiind astfel unimodale, nu bisau tri-modale. Cu alte cuvinte, ele se conformează curbei lui Gauss. Mijlocul acestei curbe, definit prin intervalul de la – 1.00 sigma până la +1.00 sigma, care cuprinde de fapt aproximativ două treimi din populaţie, constituie biotipul normal, numit de el *normosplanchnic,* după dezvoltarea normală a toracelui, în raport cu membrele, mâinile şi picioarele. Restul de o treime din populaţie se împarte în două şesimi, fiecare de aproximativ 16%, una fiind caracterizată prin dezvoltarea mai mică a toracelui şi mai mare a membrelor, care ne dă biotipul *micro-*

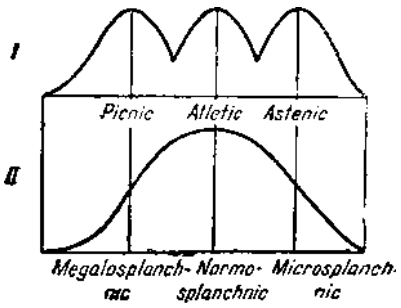

Fig. 8. Distribuţia unişi tri-modală a biotipurilor (după Ştefănescu-Goangă, Cupcea şi Roşea, 1936).

Splanchnic, şi cealaltă, indicată prin dezvoltarea mai mare a toracelui şi mai mică a membrelor, care ne dă biotipul *macrosplanchnic.*

Figura 8 prezintă cele două concepţii, trimodală şi unimodală.

Viola nu s-a ocupat de psihotip, dar el va fi abordat de elevul său, Pende.

Pornind de la cercetările maestrului său, Pende distinge patru biotipuri, care se înseriază însă unimodal. Ele sunt: longilin astenic, longilin stenic, brevilin stenic şi brevilin astenic. Longilinul şi brevilinul stenic reprezintă biotipul normal, iar longilinul şi brevilinul astenic exprimă abaterile de la tipul normal. Biotipul normal reprezintă două treimi din populaţie, restul de o treime fiind exprimată prin biotipurile extreme.

La criteriul morfologic, Pende adaugă însă şi pe cel fiziologic şi, mai ales, pe cel endocrin. Aceasta este inovaţia sa cea mai de valoare.

„1. Tipul longilin stenic rezultă dintr-un temperament hipertiroidian armonic sau hipertiroidian şi hiperpituitar în acelaşi timp, cu o funcţiune normală sau exagerată a glandei endocrine genitale, a suprarenalei corticale şi medulare şi a insulelor lui Langerhans. Acesta este tipul uman cu adevărat puternic şi armonios.

2. La tipul longilin astenic constatăm semne de temperament hipertiroidian, asociate cu semne de hipertimolimfatism şi adesea de hiperparatiroidism, hipogenitalism şi hiposuprarenalism relativ. Funcţiunea endocrină hipofizară şi pancreatică poate să fie destul de dezvoltată şi ea. Este vorba, prin urmare, de indivizi discrinici, hipertiroidienihiperpituitarici (mai puţin des), cu endocrinoaste-

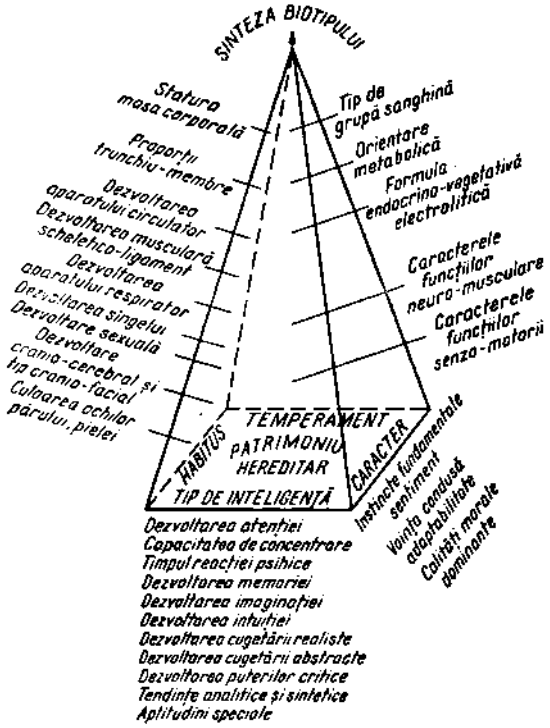

Fig. 9. Piramida biotipului după Pende (după Marinescu, 1932).

Nia a doua glande mai importante pentru tonusul şi forţa muşchilor şi ligamentelor, glanda genitală şi glanda suprarenală.

3. La tipul brevilin stenic domină temperamentul hipergenital şi hipersuprarenal, deseori şi hiperpancreatic şi hiperpituitar, cu o anumită insuficienţă a tiroidei.

4. La brevilinul astenic domină insuficienţa tiroidiană şi hipofizară, cu o relativă insuficienţă suprarenală, în timp ce secreţiile interne genitală, pancreatică şi timică pot fi normale sau exagerate”.

Prin temperament Pende înţelege, precum vedem, numai gradele de activare-accelerare versus domolire-încetinire, deci biotonusul propriu-zis.

La studiul morfogenetic şi fiziologic al biotipului, Pende adaugă şi pe cel psihologic.

La biotip el cuprinde atât biotonia, cât şi biohedonia, deci atât gradele de actâvare-accelerare versus domolire-încetinire, sau temperamentul în sensul strict al cuvântului, cât şi coloratura lor emotivă sau nervoasă, după cum biotipul defineşte predominarea sistemului neurovegetativ, care reglează procesele de metabolism, sau precumpănirea sistemului cerebro-spinal, care organizează şi planifică relaţiile de adaptare la lumea externă.

În ceea ce priveşte caracterul, el studiază instinctele, pe de o parte, anume precumpănirea unora sau altora din ele, precum şi organizarea lor şi integrarea socială, deci stăpânirea şi conducerea de sine în acord cu normele sociale, pe de altă parte.

În ce priveşte inteligenţa, el distinge şase tipuri de gândire: concretă, fantezistă, abstractă, logică, analitică şi sintetică. Gândirea concretă şi intuitivă caracterizează brevilinul as

Tenic, iar cea logică şi abstractă, de ordin analitic sau sintetic, precumpăneşte la longilinul astenic. Tipurile intermediare prezintă o balanţă a acestor moduri de gândire.

Piramida din Figura 9 ilustrează cele patru aspecte fundamentale ale biotipului: habitusul constituţiei morfologice, structura endocrină, de ordin fiziologic, a temperamentului, inteligenţa şi celelalte funcţiuni intelectuale şi apoi caracterul şi voinţa.

Biotipologia franceză

Biotipologia franceză interesează din două puncte de vedere. O dată fiindcă ea introduce importanţa şi valoarea mediului şi, apoi, deoarece ea pleacă de la cele patru sisteme ale

Organismului, preconizând astfel o tipologie tetra-modală,

deşi ea ajunge în final la o tipologie uni-modală.

Creşterea şi dezvoltarea organismului, spune Sigaud, depinde de mediul în care insul trăieşte, anume de funcţiunile pe care mediul le solicită. Aceste funcţiuni sunt digestia, respiraţia, forţa musculară şi activitatea creierului. Condiţiile de viaţă, în care oamenii trăiesc, fac ca la unii să precumpănească respiraţia (factorii poştali), la alţii forţa musculară (lucrătorii cu braţul), apoi creierul (intelectualii) şi digestia (viaţa sedentară de burghez cu resurse). În acest mod obţinem: tipul respirator, cerebral, muscular şi digestiv. La temelia deosebirilor dintre aceste patru biotipuri stă descrierea şi clasificarea.

Meăulliffe reia clasificarea descriptivă a lui Sigaud şi introduce şi măsurile antropologice. El ajunge la concluzia că există un tip regulat, eugenetic, armonios dezvoltat şi

Apoi două tipuri, la stânga şi dreapta sa, asimetric dezvoltate, la care predomină fie procesele de metabolism, reglate de sistemul neurovegetativ, fie cele de relaţii cu lumea exterioară, organizate şi planificate de sistemul nervos central. Tipul neurovegetativ se dezvoltă mai mult în orizontalitate, fiind astfel plat, în vreme ce tipul nervos central evoluează mai mult în verticalitate. De fapt, Sigaud însuşi a deosebit, la început, numai două biotipuri, *slabi* şi *puternici,* între care a admis şi tipul intermediar, preconizat de Rostán, cu care biotipologia franceză, în fond, începe. Meăulliffe vorbeşte şi de funcţiunile şi trăsăturile psihice, ce corelează cu cele biologice, dar fără a avea precizia aportului lui Pende şi Kretschmer.

Cercetările lui Sheldon în toiul controversei deschise între susţinătorii biotipologiei şi psihotipologiei lui Kretschmer, pe de o parte, şi cei care o combat, pe de altă parte, intervin cercetările lui Sheldon. Ele reprezintă nu numai cea mai vastă cercetare din acest domeniu, ci şi suprema expresie a completitudinii de determinare metrică şi clinică, de ordin logic şi matematic.

Sheldon este doctor în psihologie şi medicină. După susţinerea celor două doctorate, la Universitatea din Chicago, îşi continuă studiile de specializare cu Kretschmer şi Jung, interesându-se îndeaproape şi de cercetările de biotipologie ale şcolii franceze şi italiene, de acelea ale lui Viola mai ales. De la Jung şi Kretschmer ia descrierea calitativă şi interpretarea logică. De la Viola împrumută interpretarea biotipurilor în contextul airbei de variaţie, susţinută cu acita insistienţă şi de Profesorul L. E. Thomdike, fondatorul psihometriei în SUA. Tehnica experimentală şi statistică şi-o desăvârşeşte cu Profesorul S. S. Stevens, de la Universitatea Harvard, autorul *Tratatului de Psihologie Experimentala.* Se

Vens, de altfel, este co-autorul a doua lucrări fundamentale ale lui Sheldon: *Varietatea constituţiei fizice: introducere în psihologia biotipologică* şi *Varietatea temperamentului: psihologia diferenţelor biotipologice.* Cu Harti şi McDermott, Sheldon elaborează *Varietatea copilului delincvent: introducere în psihiatria biotipologică,* iar cu Dupertuis şi McDermott publică *Atlasul oamenilor*. „Într-un domeniu în care stăpânea doar clasificarea oamenilor în diverse tipuri şi care reprezintă doar prima jumătate a drumului în ştiinţă, cum spune Whitehead, el introduce – spun Hali şi Lindzey – noţiunea de variabilă continuă”. Noţiune pe care Viola, în Europa, şi Thomdike, în SUA, au susţinut-

o cu atâtea hotărâre şi consecvenţă. La ora actuală Sheldon conduce primul *Institut de Biotipologie,* organizat anume pentru el, la Universitatea Columbia din New York.

Pentru a stabili descrierea şi clasificarea cât mai obiectivă şi exactă *i* tipurilor umane de constituţie morfologică, Sheldon fotografiază 4.000 studenţi, pe care îi itudiază apoi cu un grup de colaboratori, cu scopul de a

Identifica variabilele principale, în termenii cărora ei pot fi descrişi, clasificaţi şi interpretaţi. În total, el stabileşte 17 variabile, ca înălţimea, greutatea, dezvoltarea toracelui şi a capului, distanţa de la nodul lui Adam la ombilic şi sex, lungimea mâinilor şi picioarelor, dezvoltarea muşchilor şi a oaselor, fineţea pielii, suprafaţa ei etc. Cu ajutorul acestor variabile el descrie, măsoară şi interpretează, sub unghi embriologic, trei tipuri, care se înseriază unimodal în curba de variaţie normală. Aceste tipuri sunt *endomorjul*, *inezomorful* şi *ectomorful*, după cum dezvoltarea corpului este precumpănitor internă, mijlocie sau externă. Ele corespund cu tipurile picnic, atletic şi astenic, definite de Kretschmer, precum şi cu tipul brevilin, normal şi longilin, determinate de Pende. Interpretarea lor însă e sub imperiul continuităţii, nu al discontinuităţii. Prin urmare, ele sunt faze de dezvoltare în curba de variaţie, fiind astfel unimodale. Fotografiile din Figura 10, luate din faţă, din spate şi dintr-o parte, ilustrează aceste biotipuri. În Figura 11 apare modelul lor de interpretare.

Endomorful „este caracterizat prin modul său de a apare molatic şi sferic. Corelaţia cu aceste două trăsături este dezvoltarea sub medie a oaselor şi a muşchilor, precum şi un coeficient scăzut de suprafaţă a corpului. Un aitare individ ore o

greutate specifică scăzută şi pluteşte pe apă. Faptul că viscerele digestive sunt mult dezvoltate şi că elementele funcţionale ale acestor structuri se dezvoltă din endoderma embrionului justifică termenul de endomorf”.

Mezomorful este „greu şi rectangular, cu o dezvoltare superioară a oaselor şi a muşchilor. Corpul mezomorf este puternic, tare, rezistent la răniri şi bine echipat pentru solicitarea efortului fizic. Atletul, aventurierul, r soldatul de meserie, ilustrează cu precădere acest tip. Coordonatele dominante ale biotipului derivă în primul rând din mezoderma embrionului, de unde şi numele”.

Ectomorful „este dezvoltat linear, în înălţime, fragil, cu coşul pieptului turtit şi cu corp în general delicat. Este de obicei slab şi cu muşchii nedezvoltaţi. În raport cu greutatea sa, el are cea mai mică suprafaţă, manifestând astfel o precumpănire a greutăţii faţă de suprafaţă. Tot în raport cu masa corpului, el are creierul şi, în general, sistemul nervos cel mai dezvoltat. Pare a fi dezvoltat mai mult din ţesuturile ectoderme ale embrionului. Din cauza suprafeţei sale maro, el este cel mai sensibil la contactul cu mediul extern. Are un corp slab echipat pentru efortul fizic îndelungat, de competiţie”.

Este de observat că cele 17 variabile, în termenii cărora este făcută determinarea biotipului, sunt, în primul rând, coeficienţi structurali, nu mărimi scalare, cu caracter absolut. Cea mai relevantă raţie este aceea dintre greutate şi înălţime.

O inovaţie fundamentală constă în faptul că un biotip nu este determinat numai prin gradul ridicat de dezvoltare a trăsăturilor şade specifice, ci şi prin gradul nedezvoltat al celorlalte trăsături, proprii celorlalte biotipuri. Aceasta, deoarece, după judecata lui Sheldon, biotipul nu este pur, el are, de fapt, toate cele trei

ţesuturi, dar gradele lor de dezvoltare diferă. Precum deosebit este şi modul lor de combinare, conjugare, organizare. În consecinţă, biotipul este definit prin a) precumpănirea caracterelor proprii şi slaba dezvoltare a celorlalte, prin b) modul lor de organizare structurală, luate e) toate în dezvoltare. Determinarea satisface astfel completitudinea.

Pentru a stabili modalitatea cea mai exactă şi obiectivă de descriere şi măsurare, cu scop de clasificare şi interpretare, Sheldon şi Stevens prezintă cele 4.000 fotografii, cu varietatea biotipologică a constituţiei corporale umane, unui grup de evaluatori competenţi, cărora li, se cere *cotarea* trăsăturilor respective în termeni de 7 note, nota 1 reprezentând dezvoltarea lor minimă, iar nota 7 pe cea maximă. Un biotip trebuie să aibă trăsăturile specifice constituţiei sale de la nota 4 în sus, iar pe cele proprii celorlalte două biotipuri de la 4 în jos. Ulterior, ei procedează, la fel ca şi Pende, la utilizarea unei instalaţii tehnice, asemănătoare cu duşurile multiple care varsă apă asupra corpului din toate părţile, şi care instalaţie înregistrează şi măsoară dintr-odată principalele variabile. Stabilirea mediei şi a structurii acestor variabile este trecută în seama calculatoarelor electronice. Corelaţia dintre estimarea descriptivă şi metrică a evaluatorilor şi cea a instalaţiei antropometrice este de O.94, deci excepţional de ridicată şi, astfel, pe deplin satisfăcătoare. Tehnica acestor estimări metrice şi structurale apare în *Atlas*, elaborat pe examinarea a 46.000 cazuri. Parametrii cei mai relevanţi sunt greutatea şi înălţimea, anume înălţimea împărţită cu rădăcina la cub a greutăţii, estimată în kilograme. Tabelele biometrice sunt întocmite pe intervale de vârsta de 5 ani, de la 18 la 65 ani. Dacă este cunoscută greutatea corpului, înălţimea şi vârsta, atunci putem face o estimare aproximativă, dar destul de exactă, a biotipului

numai în termenii acestor trei parametri, fapt care introduce o operativitate cu totul deosebită în determinarea biotipului.

Diagnosticul final al biotipului este stabilit prin media parametrilor, care determină gradul de dezvoltare al endomorfului, mezomorfului şi ectomorfului. Indicii l-7 – 2, de pildă, araită un biotip mezomorf foarte dezvoltat, cu trăsături endomorfe minime şi cu trăsături ectomorfe de asemenea foarte puţin dezvoltate. Indicii 2 – 2 – 6 arată un biotip ectomorf bine determinat, cu trăsături endoşi mezomorfe slabe. Indicii 5 – 3 – 2 arată un biotip endomorf îndeajuns de determinat, cu trăsături mezomorfe aproape de medie şi trăsături ectomorfe slabe.

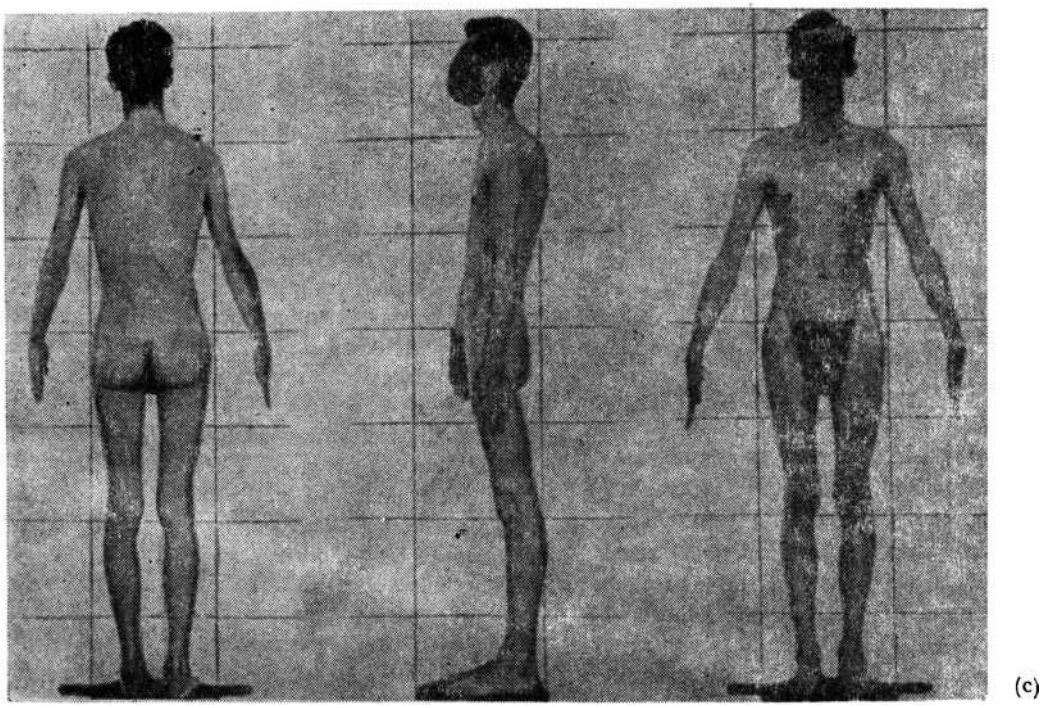

Fig. 11. Modelul de interpretare a celor trei biotipuri (după Sheldon, 1940).

În consecinţă, fiecare biotip are toate trăsăturile. Ceea ce diferă este numai ponderea trăsăturilor sale proprii şi structura lor în raport cu celelalte, luate toate în evoluţie. Fi gura 12 arată

varietatea diverselor ponderi. Colţul de sus al triunghiului exprimă mezomorful, cel din stânga endomorful, iar cel din dreapta ectomorful. Triunghiul sintetizează biotipul a 46.000 cazuri. Suma celor trei coordonate este egală cu 100. În acest scop, cele trei cote sunt exprimate acum în procente.

Nutriţia şi boala, precum şi profesiunea, pot schimba biotipul. Dacă însă facem estimările pe mai mulţi ani, dacă e posibil chiar pe 10 – 20 ani, atunci raportul dintre diverşii parametri dă indici deosebit de constanţi. Ceea ce înseamnă că biotipul este precumpănitor genotip – aşa cum au susţinut Kretschmer şi Pende – şi mai puţin fenotip

— Cum socotea Sigaud. Pe această cale, a măsurărilor de-a lungul vârstei, de la morfofenotip ajungem la morfogenotip.

Alături de cele trei biotipuri, integrate în curba de variaţie, deci unimodale şi cu frecvenţa maximă pentru mezomorf, Sheldon mai descoperă şi o seamă de biotipuri care se abat de la acest continuum unimodal al curbei de variaţie.

Unul dintre aceste biotipuri este cel *displastic*, identificat şi de Kretschmer. El ocazionează de cele mai multe ori diversele complexe de inferioritate, acţionând astfel indirect asupra psihotipului.

Al doilea este cel feminin-masculin, care exprimă întregirea reciprocă a sexelor. Bărbatul este cu precădere mezomorf şi apoi ectomorf, în vreme ce femeia este mai mult endomorfă sau ectomorfă. Bărbatul are muşchii şi oasele mai dezvoltate, iar pielea mai dură. Femeia are muşchii şi oasele mai puţin dezvoltate, iar pielea mai fină. Bărbatul are barbă, femeia nu. Nu mai puţin este adevărat însă că există bărbaţi cu biotip feminin şi invers, femei cu biotip masculin.

Al treilea tip este cel hipodezvoltat, numit încă tip infantiloid.

Uneori poate fi vorba de o hipodezvoltare a speciei însăşi, deci pe plan filogenetic.

Completitudinea de determinare este astfel satisfăcută şi sub unghiul peisajului variat al condiţiei umane, privită sub unghi morfologic, fiziologic şi embrionic.

Odată biotipul determinat, Sheldon procedează, la fel ca şi Kretschmer şi Pende, şi la stabilirea psihotipului său corespunzător. Dar, în acest scop, el nu recurge la o psihologie *ad hoc*, cu caracter descriptiv, ci valorifică rezultatele psihologiei ştiinţifice, pe bază de experiment şi observaţie sistematică, operate şi interpretate logic şi matematic. În acest scop, împreună cu Stevens, titularul Departamentului de Psihologie de la Harvard, cercetează trăsăturile de bază, cu ajutorul cărora este descrisă şi interpretată personalitatea umană de către principalii exponenţi ai psihologiei persoanei, în frunte cu G. W. Allport, în bună parte fondatorul acestei discipline. De asemenea, ei valorifică rezultatele psihologiei de adâncime, susţinută de principalii exponenţi ai neopsihanalizei, psihologiei analitice şi individuale, psihologiei existenţialiste etc. În total, ei identifică 650 trăsături, la care adaugă pe cele derivate din propria lor observaţie.

Odată această listă elaborată, ei aleg 30 studenţi graduaţi, înscrişi pentru examenul de doctorat, precum şi o seamă de tineri instructori în psihologie, pe care ei îi studiază pe bază de teste, chestionare, aparate, pe de o parte, observaţie clinică sistematică, pe de altă parte. Atenţia lor este îndreptată asupra trăsăturilor care corelează pozitiv, cel puţin în proporţie de O.60, cu unul sau altul din cele trei biotipuri. Dar, la fel ca şi în stabilirea biotipului, ei recurg şi la experimentul crucial, care cere ca aceiaşi subiecţi să coreleze negativ, în proporţie de cel puţin – O.30, cu trăsăturile celorlalte două biotipuri. Pe această cale ei ajung, în final, la trei

constelaţii psihice, care corelează cu cele biotipologice. Fiecare din aceste trei constelaţii cuprinde numai 22 trăsături din lista iniţială.

Constelaţia primă cuprinde dorinţa de odihnă şi relaxare, dragostea de confort, plăcerea digestiei, dependenţa de aprobarea socială, a celorlalţi, somnul adânc, nevoia de a fi consolat de semeni la necaz etc. Trăsăturile corelează cu endomorful.

Constelaţia a doua cuprinde atitudinea asertivă, siguranţa în afirmare, energia în vorbă şi faptă, nevoia de exerciţiu, maniera directă, deschisă şi fără reţineri, vocea neinhibată, proprietatea de a părea mai în vârstă, nevoia de acţiune imediată la necaz etc. Trăsăturile corelează cu biotipul mezomorf.

A treia constelaţie cuprinde reţinerea în a lua o atitudine, reacţiunea nervoasă, sociofobia, dialogul social inhibat, reţinerea vocală, persistenţa în maniere şi deprinderi, somn nervos, nevoia de singurătate, planificări şi reverii tinereşti de compensaţie. Constelaţia defineşte ectomorful.

Odată aceste constelaţii provizorii stabilite, Sheldon adaugă noi atribute, menite să intro-

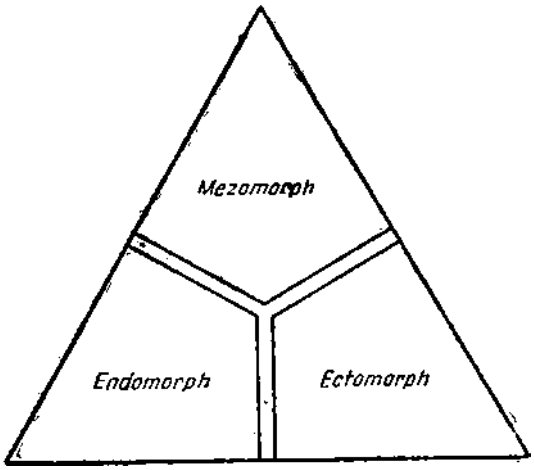

Fig. 12. Triunghiul biotipurilor umane (după Sheldon, 1940).

Ducă discriminarea dintre trăsăturile precumpănitor

ereditare, dezvoltate pe bază de maturizare, şi cele social-culturale, dobândite prin învăţare.

Pentru a putea determina puterea de discriminare a acestor trăsături asupra celor trei biotipuri, Sheldon stabileşte coeficienţii lor de corelaţie, care trebuie să fie de la +O.60 în sus, pentru un biotip, anume pentru cel corespunzător psihotipului său, şi de cel puţin – *O.20*, pentru celelalte două biotipuri opuse.

	Visceroto nie		*Somatoto nie*		
()	1. **Relaxare în poziţie şi mişcare**	()	1. **Aserţiune de poziţie şi mişcare**	()	1.
()	2. **Dragoste de confort fizic**	()	2. **Dragoste de efort fizic**		2.
()	3. **Încet în mişcări**	()	3. **Energic**	()	3.
	4. **Îi place mâncarea**	()	4. **Iubitor de exerciţiu fizic**	()	4.
	5. **Mâncare în comun, socială**		5. **Dorinţă de dominare Plăcerea puterii**	()	5.
	6. **Plăcerea digestiei**	()	6. **Plăcerea riscului şi a şansei**	()	6.

()	7. Iubitor de politeţe şi ceremonii	()	7. Dur în maniere	()	7.
()	8. Sociofilie	()	8. Curaj de combatere fizică	()	8.
	9. Amabilitate nediscriminatorie	()	9. Agresivitate competitivă	()	9.
	10. Dornic de afecţiune şi apropiere		10. Asprime psihică		10.
	11. Orientare spre oameni		11. Claustrofobie		11.
()	12. Uniform în curgerea emoţională		12. Nemilos		12.
()	13. Toleranţă	()	13. Voce pereţinută	()	13.
()	14. Complac		14. Indiferen		14.

enţă	**4.**	**ţă spartană**	**4.**	**faţă**	
				De	
				durere	
1	**Somn**	**1**	**Somn**		**1**
5.	**adânc**	**5.**	**zgomotos**		**5.**

În acest mod, el stabileşte, în final, o listă de 60 trăsături, anume câte 20 pentru fiecare biotip, alese însă de aşa natură, încât ele să

„* poată fi integrate în continuum-ul curbei de variaţie unimodală, ce defineşte şi biotipul. Jumătate din aceste trăsături, prin urmare câte 10 trăsături pentru fiecare psihotip, satisfac condiţiile de exactitate, fidelitate şi validitate, fiind cele mai concludente. Ele sunt marcate printr-o paranteză în faţa lor. Dăm lista completă a celor 60 trăsături, cu specificarea jumătăţii mai relevante ca valoare de adevăr, pentru cele trei psihotipuri de viscerotonie, somatotonie şi cerebrotonie, corespunzătoare celor trei biotipuri, endomorf, mezomorf şi ectomorf.

În consecinţă, psihotipul viscerotonic, corespunzător biotipului endomorf, este definit, în primul rând, prin plăcerea relaxării în poziţie şi mişcare, dragoste de confort fizic, reacţiuni încete, iubirea de ceremonii, sociofilie, uniformitate în curgerea emoţională, toleranţă faţă de semeni, complacere în propria situaţie, trăsături netemperate, comunicare uşoară şi rapidă, fire extrovertită, cu tonalitate viscerotonică.

Psihotipul somatotonie, corespunzător biotipului mezomorf, este definit prin asertivitate de poziţie şi mişcare, iubirea de sport şi mişcare fizică, trăsături pline de energie, nevoia şi plăcerea de mişcare, iubirea de risc, maniera directă, deschisă, chiar puţin

dură, curaj şi combativitate, agresivitate competitivă, voce pereţinută, fără inhibiţii, maturitate în prezentare.

Psihotipul cerebrotonic. Corespunzător biotipului ectomorfic, este definit prin poziţie şi mişcare reţinută, cu inhibiţii, reţineri de poziţie şi mişcare, ermetism, însingurare, activitate mintală şi aprehensiuni, secretivitate de sentimente, aprehensiune de sine în mişcarea ochilor şi a feţei, sociofobie, inhibiţii în pu*’ blic, reţineri vocale, evitarea zgomotului, care-l enervează, prezentare infantilă.

Cercetând corelaţia dintre biotip şi psihotip asupra a 200 cazuri, Sheldon constată coeficienţii de mai jos:

	Viscerotonie	*Somatotonie*	*Cerebrotonie*
Endomorfie	+ O.79	— O.29	— O.32
Mezomorfie	— O.23	+ O.82	— O.58
Ectomorfie	— O.40	— O, 53	+ O.83

() 16. Trăsături netemperate

() 17. Comunicare emotivă uşeaRă, extroversiune

() 16. Supramaturitate în preZentare

17. Croieşte deschis drumul. Extroversiune somatotoni-

() 16. Manieră prezentare înFantilă

17. Meditaţ introversiun

viscero

Tonică

1 Relaxare şi 18. Asertivitate 18. Refuz f

8. sociofilie în şi agresivi de alcool şi a

Consum Tate în I

ul de alcool consumul de alcool

1 În 19. În 19. În

9. tulburare simte nevoia tulburare simte nevoia tulburare sim

Oamenilor Acţiunii Însingu

ii

2 Înclinare 20. Orientare 20. Orientare s

0 spre copilărie spre activităţi fazele fi-

Şi relaţii Şi scopuri Nale

familiale din tinereţe vieţii

Corelaţii asemănătoare, la fel de relevante şi semnificative, sunt descoperite cu psihoza maniaco-depresivă (boli afeotive), paranoia (schizofrenia paranoidă şi paranoia propriu-zisă) şi schizofrenie (boli heboide, numite după simptomele de delir şi halucinaţie).

	Boli afective	*Bolieli paranoide*	*Bolioli heboide*
Endomorfie	+ O.54	— O.04	— O.25
Mezomorfie	+ O.41	+ O.57	— O.68

rfie

	E	—	—	+
ctomor	O.59	O.34	O.64	
fie				

Noua descoperire, faţă de Pende şi Kretschmer, este corelaţia mezomorfului cu schizofrenia paranoidă şi paranoia. În schimb, endomorful face psihoza maniaco-depresivă, iar ectomorful schizofrenia simplă, hebefrenică şi catatonică, aşa cum a stabilit şi Kretschmer.

Displasticul predispune la complexul de inferioritate şi reacţiuni isterice, în cazuri uşoare, şi la schizofrenie, în cazuri grave.

Inversiunea masculinităţii şi feminităţii sau gynandromorfia inversată predispune la homosexualitate.

Sheldon, de asemenea, studiază timp de 8 ani de zile 400 de tineri delincvenţi, atât în raport cu mediul social, din care provin, precum şi în raport cu gradul lor de dezvoltare a inteligenţei şi calitatea biotipului, constatând că delincvenţii se recrutează, în primul rând, din biotipul mezomorf, apoi din cel endomorf cu orientare înspre mezomorf şi foarte rar din biotipul ectomorf. Un profil biotipologic aparte pare să aibă însă fiecare gen de delincvenţă.

Sheldon, de asemenea, studiază biotipul în legătură cu bolile organice. În fond, primele biotipuri ale lui Hippocrat au fost stabilite tocmai pe această cale.

Pentru a stabili în condiţiuni cât mai bine conturate diversele constelaţii biotipologice, psihotipologice şi chiar sociotipologice, el şi

„Colaboratorii săi, precum şi alţi cercetători, recurg şi la mijloacele oferite de analiza factorială.

În sfârşit, în lucrarea sa, *Psihologia fi testamentul prometean,* abordează problema omului de geniu.

Impresionat de rezultatele obţinute de Sheldon, Thurstone încearcă o verificare a lor pe bază de analiză factorială. El confirmă concluziunile lui Sheldon, dar ridică ipoteza dacă determinarea constituţiei corporale poate fi realmente făcută numai sub unghiul unidimensional sau necesită o pluridimensionalitate de parametri, în care caz toată atenţia trebuie îndreptată asupra modurilor lor de structurare.

La condu**2**ii asemănătoare ajunge şi Howells, care reia ceicetările lui Thurstone.

Concluzii în lumina cercetărilor atât de bogate şi de variate de până acum, pot fi formulate următoarele concluzii:

A. Legătura dintre corp şi structura psihică este în afară de orice îndoială. Corelaţia cea mai strânsă este între biotip şi firea veselă şi deschisă versus tristă şi introvertită, pe de o parte, şi gradele de activare-accelerare versus domolire-încetinire, pe de altă parte. Ea pare să fie de natură precumpănitor genotipică. Corelaţii asemănătoare par să existe şi între biotip şi caracter, adaptarea activă fiind mai frecventă în cazul longilimului, iar cea pasivă în cazul brevilinului. Inteligenţa raţională, de ordin abstract, pare să fie mai frecventă la longilin, iar cea concretă la cel brevilin. Aceste corelaţii par însă să fie şi fenotipice, nu numai genotipice.

B. Cert este că raportul dintre inteligenţa raţională şi cea intuitivă variază nu numai cu biotipul, ci şi cu evoluţia vieţii, cu gradul de şcolarizare, în special, precum, desigur, şi cu coeficientul

de inteligenţă, de care şcola

C.

Rizarea şi cultura unui om depind în bună parte. De aceea, din acest punct de vedere cel puţin, ca şi din acela al caracterului, de altfel, cercetarea relaţiilor dintre biotip, inteligenţă şi caracter trebuie făcută şi în raport cu coeficientul de personalitate al individului.

C. Că regula generală a biotipului este cea unimodală a curbei de variaţie, e în afară de orice îndoială. Nu este însă mai puţin adevărat că această dimensiune, respectiv biotipul, nu e o mărime scalară, ci o structură foarte complicată, a cărei variaţie solicită spaţiul n-dimensional, nu numai pe cel plan, adecvat distribuţiei unimodale. De aceea, clopotul lui Gauss, cum se mai spune, aplicat la biotip, trebuie, de fapt, cercetat cel puţin sub unghiul a 3—4 parametri, care se combină şi dau structura biotipului. Alături de variaţia unimodală a endomorfului, mezomorfului şi ectomorfului, Sheldon însuşi, de altfel, recunoaşte biotipul displastic, gynandromorf (intersexual), apoi pe cel textural, oare-

Cum animaloid, precum şi pe cel infantiloid etc.

Dar toate aceste biotipuri, precum şi acelea ale lui Pende şi Kretschmer definesc, de fapt, raportul dintre cele două sisteme nervoase, de oare depind, în cea mai bună parte, firea introvertită şi extrovertkă, emotivitatea şi nervozitatea etc. Ele nu definesc gradele de activare-accelerare versus domolire-încetinire, proprii atât unui tip, cât şi celuilalt. În schimb, tipurile basedowian şi tetanic, definite de *W.* Jaensch, par a defini direot aceste biotipuri temperamentale. Biotipurile lui Jaensch depind, în primul rând, de secreţiile tiroidei şi paratiroidei. Un rol pot să aibă însă, după

Pende, şi secreţiunile hipofi2ei – epifizei, apoi cele ale suprarenalelor şi, mai ales, cele ale glandelor genitale. Continuarea cercetărilor în această direcţie este necesară. La fel trebuie cercetată corelaţia secreţiunilor endocrine cu cele patru sisteme – respirator, muscular, cerebral, digestiv – şi corelaţia acestora cu raportul dintre sistemul neurovegetativ al visceralului şi cel nervos al cerebrospinalului.

D. Determinările de ordin antropometric sunt, desigur, superioare celor de ordin descriptiv, aşa cum arată însăşi evoluţia biotipologiei. Indicii structurali, de asemenea, sunt mai relevanţi decât mărimile scalare, cu caracter absolut. Corelaţiile dintre aceste mărimi sunt apoi şi mai relevante, iar analiza lor factorială realizează eficienţa maximă. Dar coeficienţii de corelaţie determină doar legătura dintre *gradele de dezvoltare* ale diverşilor parametri. Analiza factorială arată şi structura acestor grade. Asupra *semnificaţiei* şi *direcţiei de evoluţie*, cu caracter *individuat*, ale acestor mărimi, scalare sau structurale, precum şi asupra semnificaţiei şi direcţiei acestor legături, coeficienţii de corelaţie şi analiză factorială efectuată asupra lor, nu ne pot spune însă nimic. Prin urmare, determinarea şi interpretarea matematică a biotipurilor şi psihotipurilor trebuie completată cu cea ilogică, anume cu interpretiairea logicodialeotică.

E. Una din raţiunile pentru care coeficienţii de corelaţie pozitivă şi negativă a celor trei psihotipuri şi biotipuri au fost atât de pregnanţi, a fost faptul că întrebările au fost puse ca aitare numai în raport cu principiile logice, ce determină asemănările şi deosebirile dintre fenomene, dar nu şi în raport cu principiile dialectice, bazate pe întregirea, nu numai pe opoziţia contrariilor. Din acest unghi de vedere, contrapunctul întăreşte punotul, iar nu4 anulează. Dar întregirea reciprocă dintre funcţiunea tiroidei şi cea

a paratiroidei, hipofizei, epifizei etc., urmează legea dialectică a punctului şi contrapunctului, nu pe aceea a asemănărilor şi deosebirilor, operate cu principiile logice. Prin urmare, completarea interpretării matematice cu cea logică, care operează cu ţesătura dialectică a semnificaţiilor şi a rosturilor diverselor părţi în întreg, este cu atât mai necesară. În cazul biotipurilor, care sunt determinate de reciprocitatea funcţională a diverselor glande endocrine, cum sunt tiroida-paratiroida etc., noua interpretare logică, cu caracter dialectic, poate să aducă nu numai noi lumini, ci şi noi surprize în ceea ce priveşte însăşi metateoria tipologică în general.

F. Ar fi, de asemenea, interesant – şi fără îndoială necesar – ca biotipurile, şi cu atât mai mult psihotipurile, precum şi legăturile dintre ele să fie apoi cercetate şi în raport cu evoluţia însăşi a condiţiei umane, în adevăr, această evoluţie pare a merge în favoarea biotipului mezomorf şi mai ales ectomorf. Precum, desigur, şi în direcţia ponderii mai mari a adaptării active la mediu, cu raţionalitate tot mai ridicată.

G. Lipsită de relevanţă nu e nici regiunea geografică, aşa cum vom vedea atunci când ne vom ocupa de rase şi subrase.

H. Important pentru psihotip, anume pentru trăsătura de încredere în sine, este şi coeficientul de dezvoltare a corpului, cunoscut fiind faptul că indivizii nedezvoltaţi trupeşte suferă de un complex de inferioritate, iar cei prea dezvoltaţi, cu tendinţă spre gigantism, manifestă, de asemenea, o jenă în societate. De aceea, biotipul trebuie văzut şi dinspre psihotip, iar nu numai psihotipul dinspre biotip. Dar complexul de inferioritate trece prin condiţia social-culturală. În consecinţă, din acest punct de vedere, o importanţă are şi sociotipul, cultura sa mai ales.

I. De aceea biotipurile şi psihotipurile trebuie cercetate şi

dinspre sociotip, nu numai invers. Căci structura psihică depinde nu numai de structura biologică, ci şi de structura economică, social-politică şi culturală, structuri care fac obiectul capitolului următor.

CAPITOLUL IX Aspectul social al condiţiei umane

Omul este o fiinţă socială, *zoon politikon*, a spus Aristotel. Prin urmare struotura sa sufletească trebuie considerată şi în raport cu condiţia economică, social-politică şi culturală a societăţii din care el face parte.

În curgerea vremii însă omul a fost tratat mai mult ca o „substanţă" solipsistă, cu „atribute" proprii, dependentă numai de ea, nu şi de societatea în care trăieşte.

Societatea însăşi, de altfel, a fost definită de Aristotel şi Rousseau mai mult ca un contract inter-individual decât cu adevărat social. Dar societatea nu e numai o structură de relaţii inter-individuale, cum a crezut Tarde, pe urmele lui Rousseau şi Aristotel, ci ea e şi o structură de instituţii, aşa cum a arătat Durkheim. Doi oameni pe stradă vorbesc ca indivizi şi au raporturi inter-individuale. Soţia şi soţul, în familie, vorbesc ca părţi într-un întreg, materializat în unitatea de gospodărie, casă, grijă faţă de copii etc. Dar în acest caz, al relaţiilor dintre indivizi şi instituţii, înseşi funcţiunile nu mai depind numai de individ, ci şi de societate, fiind astfel moduri de conjugare cu dublă determinare, socială şi individuală.

La început, psihologia s-a constituit doar ca ştiinţă a funcţiunilor şi atributelor individului. Cu timpul ea a descoperit şi modurile de conjugare ale insului cu societatea, care au adus determinarea economică, socialpolitică şi culturală a lui.

„Era odată obiceiul – spune Kimbal Young – ca persoana umană să fie descrisă ca un individ ce ar trăi în vacuum şi ar fi constituit numai din caracteristici biologice şi procese mintale strict în dividuale. Era o mare greşeală. Personalitatea e ceva mai mult decât un amplu organism biologic, care ar veni în lume numai graţie procreaţiei, aducând cu sine anumite trăsături biologice fundamentale. Caracterele biologice, desigur, reprezintă baza din care personalitatea derivă şi se formează. Organismul, la început, consistă dintr-o anumită structură fizică şi anumite funcţiuni, legate de ea, ce operează pe plan biologic. Conţinutul reacţiunilor noastre, înţelesul lor pentru noi şi alţii, cresc şi se dezvoltă numai graţie participării noastre la viaţa socială. Aceasta înseamnă că, de fapt, nu există conduită umană şi socială fără o continuă interacţiune dintre diferitele grupuri sociale. Participarea începe la naştere şi continuă până la moarte. Participarea înseamnă condiţionarea constantă faţă de alte persoane şi, prin aceasta, condiţionarea faţă de modurile de acţiune fixate în diversele tipare ale culturii din care facem parte. Această interacţiune a organismului şi a celorlalte fiinţe sociale cu realitatea culturală e ceea ce formează şi creează personalitatea. Cu alte cuvinte, organismul posedă de la naştere, şi prin maturizare, mecanismul de la baza conduitei sale. Acest mecanism fixează *felul*, maniera şi mijlocul de activitate. Ceea ce noi facem, direcţia condnii** «noastre, conţinutul şi înţelesul ei, sunt determi nate de influenţele personale-sociale şi culturale”. De aceea „persoana umană – spune Park (1927) – este un individ cu un anumit status social. Noi venim în lume ca indivizi. *Statusul* nostru social îl dobândim şi, astfel, devenim persoane. Acest status înseamnă poziţia noascrl în societate. Individul are în mod inevitabil un sta tus oarecare în

fiecare grup social, la care el aparţine. Într-un anumit grup, statusul fiecăruia e determinat de relaţiile dintre el şi ceilalţi membri.

Conştiinţa de sine a individului, concepţia rolului său în societate, „eul" său, sunt toate bazate şi derivate din statusul său în grupul sau grupurile sociale din care face parte".

James spunea că omul are atâtea euri cu câte persoane stă de vorbă. Dewey susţine aceeaşi pluralitate de euri în raport cu diversele instituţii sociale din care insul face parte. Aceste „euri" sociale, nu numai inter-individuale, sunt chiar mai importante. Ele nu înseamnă însă „alter-euri", deoarece ele se întregesc reciproc şi nu se exclud. Societatea.

De akfel, nu e constituită numai pe relaţiile afinitare de limbă şi trecut istoric, care urmează legitatea principiilor logice, ci şi pe întregirea reciprocă a diviziunii muncii, care urmează legitatea dialectică. La aceste relaţii complementare din urmă trebuie apoi adăugate cele de conducere, ce le integrează pe toate, tot după legile dialectice. Interpretarea raporturilor dintre structura psihologică şi condiţia ei socială, la fel ca şi acelora dintre ea şi structura biologică, trebuie să fie şi dialectică, nu numai logică. Ea este, de fapt, în primul rând dialectică.

Limbajul

Limbajul este mijlocul de comunicare dintre oameni, pe care se întemeiază convieţuirea socială. El nu cuprinde numai limba propriu-zisă, ci şi tonalitatea ei, mimica şi pantomimica ei etc., ce însoţesc cuvântul vorbit. La logica raţională a frazei, tonul, mimica şi pantomimica adaugă logica lor afectivă şi volitivă. De aceea,

limbajul nu este numai un proces conştient, ci şi unul inconştient. Conştiente sunt conţinuturile de viaţă şi idei, pe care le exprimă fraza ca atare, luată în întregimea ei. Cuvintele însele vin în mod spontan, de la sine, fără efort conştient, iar literele şi mulţimea de procese organice însoţitoare vin automat, fiind mai mult sau mai puţin inconştiente. A ne gândi la ele, a fi conştient de ele, ar însemna să nu mai putem vorbi. Limbajul nu este numai un dialog al conştiinţei, ci al întregii personalităţi, în care se reflectă atât tiparele sociale ale gândirii umane, cât şi moştenirea culturală imprimată în ele. Din aceste motive, limba nu este, de fapt, numai un mijloc de comunicare a informaţiilor, ci şi un factor de socializare şi culturalizare. Ea este, în fond, supremul factor de umanizare. Precum ea este şi suprema sinteză formală a moştenirii ereditare, de ordin bio-psiho-social, cu moştenirea socială, de ordin cultural. Ea e suprema matriţă care dă formă ideilor şi sentimentelor noastre, din care izvorăşte ac

Ţiunea social-umană. De aci şi întregirea reciprocă dintre logica raţională, afectivă şi volitivă, pe de o parte, cu sintaxa şi semantica frazei, pe de altă parte, aşa cum arată cercetările contemporane de epistemologie genetică.

„Tot ceea ce se află în jurul nostru – spune Ch. Blondei (1926) – oameni şi lucruri, ne obligă, încă de la naştere, să acceptăm concepţia despre lume şi viaţă caracteristică veacului şi ţării în care trăim.

Copilul din zilele noastre, fie că face primii paşi pe Rue Mouffetard sau în cele mai inaccesibile cătune de munte, vine, de la început, în contact cu o natură, pe care industria modernă a mecanizat-o în foarte mare parte. Înainte de a avea cea mai mică idee despre descoperirile ştiinţifice şi spiritul experimental care le

stă la bază – şi aceasta deoarece el este cu totul în afara puterii de a-şi face cea mai mică idee despre aşa ceva – copilul zilelor noastre e deja familiarizat cu rezultatele lor, graţie obiectelor, pe care le vede şi le manipulează, hainelor pe care le poartă, ziarului pe care-l citeşte tata, automobilului care trece pe stradă sau graţie atmosferei mai mult sau mai puţin pasteurizată din timpul bolii. Înainte ca inteligenţa să-l facă să înveţe şi să înţeleagă cum s-a ajuns la atâta stăpânire asupra naturii, tehnica

Produsă de această stăpânire pătrunde adânc în toate simţurile sale.

Acest contact continuu cu natura civilizată, creată de om, duce totuşi cu greu la altceva decât la o familiarizare senzorio-motrică cu această lume. Această familiarizare, desigur, înseamnă foarte mult pentru dezvoltarea a aceea ce numim inteligenţă, dar e departe totuşi de a constitui singura ei condiţie de dezvoltare. Copilul, evident, nu va şti nicicând să treacă, prin propriile sale mijloace, de la aceste date pur sensibile, care îl înconjoară, la ideile care stau la baza lor şi care le-au creat, fiind, desigur, opera înceată şi răbdătoare a generaţiilor ce l-au precedat. Pentru aşa ceva i-ar lipsi, de fapt, şi timpul şi capacitatea. E de neînţeles cum şi-ar da seama singur un copil de toată această operă, pentru care au trebuit atâtea secole ca s-o creeze. De aceea este absolut necesar ca să găsim un mijloc oarecare, cât mai puţin personal cu putinţă şi cât mai rapid, economic şi eficient, pentru ca copilul să intre în comuniune sufletească cu toţi membrii grupului din care face parte. Acest mijloc este limbajul. Pentru ca copilul să înveţe nu numai să judece şi să raţioneze, ci şi să simtă şi să perceapă ca

noi, el trebuie să înveţe să vorbească. Oricare ar fi raporturile dintre inteligenţă şi limbaj, este totuşi evident ca lumina zilei că micul copil merge mult mai puţin de la obiecte la cuvinte decât de la cuvinte la obiecte şi că învăţarea limbii //' *impune acceptarea din afară şi fără control din partea sa, a viziunii şi concepţiei despre lume, proprie locului fi timpului în care copilul trăieşte* (sublinierea este a noastră). Graţie limbajului şi numai limbajului ia naştere în mintea copilului această icoană a Universului în care trăim şi în care, pentru a trăi şi a deveni om, el, copilul, trebuie să se integreze.

Dar limbile moderne, pe care copiii noştri le învaţă, au un trecut foarte lung, timp în care asupra lor s-au exercitat foarte multe influenţe, în cea mai mare parte logice şi obiective. Spiritul, care le-a animat şi care a apărut mult înaintea literei scrise, a avut ceva pozitiv şi obiectiv. Desigur, am face o mare greşeală dacă am identifica acest spirit cu analiza ştiinţifică din zilele noastre. Am putea spune însă că, dacă scopul a fost acest spirit, atunci evoluţia limbii ar fi fost exact aceea de care geniile creatoare ale civilizaţiei noastre ar fi avut nevoie ca să se exprime.

Cuprinzând realitatea în reţeaua de raporturiverbale logice, care stau la baza limbii noastre „aceste raporturi ajung să constituie un vast ansamblu de idei abstracte şi generale, legate sau opuse unele faţă de altele – după cum sunt caracterele obiective ale lucrurilor, la care ele se referă – şi ierarhizate unele faţă de altele în aşa fel, încât de la noţiunea de existenţă la aceea de nonexistenţă noi dispunem de o serie întreagă de noţiuni intermediare, ca, materie, materie vie, plante* cereale, grâu etc., care se leagă împreună în mintea noastră, aşa cum se leagă părţile

în Univers., în măsura în care copilul prinde felul lor de grupare împreună, acest sistem ierarhic de noţiuni penetrează întreaga sa gândire în mod atât de perfect, încât în sunetele pe care copilul le aude şi pronunţă sau în literele pe care le citeşte şi scrie, el, de fapt, uită sunetele şi literele, prinzând numai ideea. De aci şi faptul că, pentru noi, gândirea nu se distinge de ceea ce cuvântul e făcut să fie. În adevăr, noi gândim cum vorbim şi vorbim cum gândim nu numai în viaţa concretă de toate zilele, ci chiar şi în cazul gândirii raţionale în proces de elaborare şi care devine perfectă atunci când formula a fost găsită”.

Se spune că francezii au o limbă clară, precisă şi distinctă, deoarece aşa gândesc ei, în vreme ce germanii au o limbă mai complicată, susceptibilă de orice detaliu, fiindcă aşa lie e gândirea. Argumentul, desigur, este adevărat. Dar el exprimă numai o latură a adevărului, deoarece această afirmaţiune asupra raportului de cauzalitate poate fi inversată. Avem, în adevăr, toate motivele să credem că francezii gândesc clar, precis şi distinct – deci după reţeta lui Descartes – deoarece aşa le e. Limba, creată de acest gânditor, precum şi de Montaigne, Racine, Molière, Boileau etc. Prin urmare, limba însăşi, anume sintaxa ei, îi obligă la această gândire. Acelaşi lucru poate fi spus şi despre limba creata de Lessing, Goethe şi Schiller, pe de o parte de Kant, Hegel etc., pe de altă parte.

Că acest lucru este adevărat rezultă şi din comparaţia limbilor moderne, dezvoltate logic, cu cele primitive, cu caracter mai mult prelogic. În limbile nedezvoltate precumpăneşte reflectarea intuitivă de ordin concret. Ideea însăşi este exprimată cu ajutorul unui simbol sau arhetip, care nu iese nici el de sub imperiul apercepţiei intuitive. În limbile dezvoltate predomină reflectarea

raţională, iar ideea este exprimată printr-o seamă de „modele” logice şi matematice, de ordin abstract. În limbile primitive, logica afectivă şi cea volitivă trag mai greu în cumpănă decât cea raţională. În limbile culte, tiparele sunt mai mult acelea ale logicii raţionale. În limbile şi concepţia primitivă totul este judecat în raport cu subiectivitatea condiţiei umane, reprezentată prin individ, societate şi cultură. În limbile şi interpretarea cultă, bătălia este pentru obiectivitate. În limbile nedezvoltate, judecăţile de valoare se revarsă asupra celor de existenţă. În limbile culte judecăţile de existenţă primează, iar cele de valoare nu le pot contrazice. În limbile nedezvoltate asociaţia e mai mult de asemănare şi contiguitate. În cele culte ea este de coerenţă logică. În limbile primitive lexicul este sărac, cel mult de o mie de cuvinte. În limbile culte, el ajunge la zeci de mii de cuvinte, pentru limba obişnuită şi la peste un milion de expresii ştiinţifice. Sintaxa limbii primitive este simplă, reducându-se de cele mai multe ori la subiect şi predicat. În limbile cultivate, ea este incomparabil mai bogată şi articulată, iar o seamă de idei nu mai pot fi exprimate numai prin cuvinte, propoziţii şi fraze, ci prin alineate, capitole şi cărţi.

În ceea ce priveşte arhetipul, prin care este exprimată ideea, este cazul să observăm că el nu este o simplă convenţie socială, ci o intuiţie în natura însăşi a obiectului sau procesului, cu valoare de reflectare obiectivă. Ideea de virilitate este exprimată printr-un om cu picior de ţap, cea de fecunditate, printr-un trup de femeie cu pântece de peşte. Forţa conducătorului este simbolizată prin cornul de taur, ori capul de leu. Războinicul este gândit ca fiu de lup. După unii, această intuiţie directă în natura însăşi a obiectului sau procesului, care nu-l descompune în părţi, ci prinde însăşi unitatea sa în multiplicitate, cu continuitatea ei în discontinuitate,

ar fi chiar superioară interpretării şi gândirii noastre analitice, cu caracter precumpănitor matematic şi prea puţin logic. Dar o atare teză poate fi susţinută cel mult în artă, care activează sub imperiul logicii afective şi este preocupată de dezvoltarea armonioasă a condiţiei umane, iar nu de reflectarea cât mai obiectivă şi condensată, raţională, a lumii în minte. Dar chiar şi în acest caz este bine să nu se uite că logica afectivă a artei se întregeşte cu cea obiectivă şi raţională a ştiinţei, iar nu o contrazice. Logica etică şi politică a acţiunii, desigur, se clădeşte pe amândouă, dar ea izvorăşte, totuşi, în primul rând, din cea raţională a minţii, având, desigur, judecăţile ei proprii de valoare. Faptul, apoi, că logica afectivă – şi mai ales lipsa de orice logică – intervine şi în gândirea copilului, precum şi în vis, nu înseamnă un argument în favoarea universalităţii ei, ci doar unul în defavoarea ei. Pe de altă parte, logica raţională nu înseamnă numai discurs cartezian, bazat pe interpretarea analitică cu caracter matematic. Ea înseamnă şi discurs hegelian, clădit pe interpretarea sintetică, cu caracter calitativ, deci logic, aşa cum am arătat atunci când ne-am ocupat de natura inteligenţei. Intuiţia intervine şi în cazul ei şi reprezintă chiar sinteza supremă a judecăţii, care leagă din nou ceea ce la început, pentru motive de mai bună cunoaştere, am desfăcut. Cu atât mai mult ea este prezentă de la început în interpretarea sintetică *a* lumii. Dar intuiţia nu *trece* alături sau *peste* inducţie şi deducţie, analiză şi sinteză, cauzalitate şi finalitate, ci *prin* ele. De aceea ştiinţa nu o exclude, ci, dimpotrivă, o include şi o socoate suprema încheiere a finalităţii sale.

Ceea ce însă trebuie să reţinem, atât în cazul mentalităţii primitive, cât şi al celei moderne, este că limba modelează nu numai posibilităţile noastre de aprehensiune a multilateralităţii de fiinţe şi obiecte, reflectate în cuvinte, ci dă şi formă concepţiei

însăşi despre lume şi viaţă, în care cuvintele, propoziţiile şi frazele sunt doar parte în întreg. Cât priveşte fraza însăşi, ea nu poate fi tratată numai ca o compunere de propoziţii şi apoi, în final, de cuvinte – aşa cum susţin cercetările contemporane de sintaxă logică şi chiar cele de epistemologie genetică –, ci ea trebuie considerată şi ca o parte din alineat şi capitol, deci din ideea mai cuprinzătoare din care face parte. Şi care idee, cum am arătat, are un cuvânt important de spus asupra frazelor şi propoziţiilor, care exprimă ramurile sale, părţile sale, aşa cum arată H. Werner. De aceea, determinarea analitică a sintaxei şi semanticii logice, întreprinse de Carnap şi Tarski, pe de o parte, de Piaget şi colaboratorii săi, pe de altă parte, trebuie completată cu determinarea sintetică, preconizată de Werner, care s-a inspirat nu numai din gândirea simbolică a lui Cassirer, ci şi din psihologia configuraţionistă a lui Wertheimer, Koehler şi Koffka, precum şi din psihologia structuralistă a lui F. Krueger, dascălul său.

Parafrazând versetul biblic, Goethe spune că „la început a fost fapta, nu cuvântul”. Sub unghi filogenetic, el, desigur, a avut dreptate. La început au fost acţiunile socialumane, pe care cuvântul le *exprima* şi apoi diversele obiecte şi procese, pe care el le *reflecta*, dar nu numai *onomatopeic*, cu ajutorul sunetului ca atare, ci şi *vizual*, cu ajutorul „simbolului”, de care vorbesc Cassirer şi Werner. Prin urmare fapta, mai bine zis conjugarea noastră cu lumea, anume conjugarea condiţiei umane cu lumea – iar nu numai a individului – precede cuvântul. Sub unghi ontogenetic însă, *cuvântul precede fapta*. Dar cuvântul de la început nu e o simplă parte în frază, ci fraza însăşi. În adevăr, cuvântul *mă-mă* nu înseamnă numai un element lexic, deci o parte a vorbirii, ci vorbirea însăşi, deoarece în d se reflectă însăşi concepţia copilului despre viaţă, anume despre rosturile mamei

sale în raport cu el. Mama nu este numai fiinţa care-l nutreşte şi spală, ci şi pavăza sa în viaţă, precum şi bucuria sa, lumina sa. Ea e fiinţa care-i îndreaptă primii paşi în viaţă *ad litteram et ad figuram*. De aceea, sub unghi ontogenetic, la început este limba însăşi, mai bine zis limbajul, cu întreg cortegiul său de structuri mimice şi pantomimice, aşa cum spune Sapir. Căci limba

— Susţine el – nu e numai *discurs*, ci şi *muzica*, anume ritm, tempo, coloratură, melodie, plus mişcare, poate chiar *dans* al întregului corp. După toată probabilitatea, de altfel, din dans se desprinde nu numai muzica, ci şi limba. Culoarea îmbrăcăminţii, apoi, era una în dansul dragostei, alta în aceea a dansurilor războinice. Prin urmare, străin de dans nu e nici simţul culorilor, ce se dezvoltă în pictură, precum nici acela al corpului, pe care-l va reda sculptura. De aceea, limba nu este numai forma de exprimare a concepţiei despre lume şi viaţă, ci şi o artă, precum, desigur, şi o acţiune chiar, nu numai o pregătire a ei.

Studiind la început limba mai mult în conţinutul ei decât în structura sa *formala*, de ordinul logic şi matematic, Lévy-Brühl, iar după el, şi Blondei, care-i rezumă opera, au crezut că structura logică a limbii primitive – de cea matematică ei nu s-au ocupat – ar fi fundamental deosebită de cea modernă, chiar dacă Durkheim nu împărtăşea această discontinuitate – poate contradicţie – a limbii şi a gândirii culte faţă de cea primitivă. În final, însuşi Lévy-Brühl, în momentul când studiază şi magia, recunoaşte în ea o seamă din principiile gândirii logice. În schimb, teza continuităţii este susţinută nu numai de Durkheim, ci şi de Thumwald şi de filologi, în frunte cu Max Müller. Wundt opinează pentru aceeaşi interpretare.

Dar în momentul când exponenţii curentului structuralist din filologie şi antropologie, Foucault şi Lévy Strauss mai ales, îşi

îndreaptă atenţia nu înspre conţinutul gândirii, pe care limba îl exprimi, ci înspre structura ei logică şi matematică, atunci ei descoperă continuitatea. Conţinutul cuvintelor poaite diferi, dar relaţionalitatea lor în frază, pe care principiile logice şi legile dialectice, adăugăm noi, o definesc, rămâne aceeaşi. De judecăţi în termeni de identitate, contradicţie şi terţ exclus, pe de o parte, de conexiune cauzală şi prospectivă pe bâză de întregire reciprocă a contrariilor, pe de altă parte, este vorba atât în limba primitivă, cât şi în cea cultă, cu deosebirea că, în cea cultă, structura matematică, logico-matematică şi dialectică este mult mai bogată, complexă şi articulată. În această privinţă, structuralismul merge chiar mai departe şi – separând forma limbii de conţinutul ei – susţine universalitatea deplină a structurii logice şi matematice a limbii, această structură fiind aceeaşi în toate vremurile şi în toate regiunile. Dar aceasta este o altă greşeală. Interpretarea dialectică afirmă întregirea reciprocă dintre universalitate şi particularitate, generalitate şi individuaţie, eternitate şi salt, structură şi conţinut.

Motivele principale, pe care boierii munteni le-au invocat în susţinerea scepticismului lor faţă de posibilitatea unei şcoli în „proasta limbă românească”, şcoală susţinută de către Gheorghe Lazăr, ilustrează oarecum

Familia în primii trei ani din viaţă, în care sunt aşezate bazele personalităţii umane, familia este, ca să spunem aşa, întreaga societate. Dacă copilul nu este dus la grădiniţă, atunci, în general, societatea se reduce la familie până la intrarea în şcoală, cu toate că „uliţa copilăriei” – cum spune Ionel Teodoreanu –, adică asociaţiile de joc ale străzii îşi au şi ele rolul lor şi rostul lor. Căci, cu adevărat, copiii se joacă numai cu alţi copii de vârsta lor, cu preocupările lor şi modul lor de a înţelege lumea. În fond, jocul

este

— «teza lui Lévy-Brühl. Dar dreptate a avut Gheorghe Lazăr, nu boierii. Ceea ce pledează pentru invarianţa şi continuitatea limbii româneşti în raport cu „cea elinească şi franţuzească” – cum spuneau boierii. Numai că asemănarea şi interconexiunea limbii noastre cu cele contemporane, pe de o parte, cu cea primitivă, pe de altă parte, nu exprimă totuşi numai asemănări, ci şi deosebiri, dar deosebirile nu umbresc asemănările. În plus, ele sunt sub semnul întregirii reciproce. Dintr-o limbă în alta putem traduce orice conţinut de viaţă, chiar dacă redarea exactă a conţinutului nu e nicicând deplină. Transferul de conţinut însă este cu atât mai fidel, cu cât traducerea urmăreşte transpunerea frazei însăşi, nu a cuvintelor sale. Aceasta deoarece comunicăm nu numai *conţinuturi* de gândire, ci şi structurile lor logice şi matematice, care le încorsetează, fiind chiar matriţa care, în bună parte, le generează.

Puterea cuvântului, spunea Vlahuţă, e fără margini. Dar, după toată probabilitatea, Vlahuţă însuşi a spus „cuvânt” şi a înţeles frază, vorbire, mai bine zis Logosul, pe care vorbirea îl exprimă şi cu care ea se identifică atât de mult încât, în vechea elină, Logos înseamnă şi cuvânt şi judecată, şi vorbire şi logică.

Versetul biblic trebuie înţeles în acelaşi fel.

Însăşi viaţa lor, pe de o parte, şi pregătirea pentru viaţa de mai târziu, pe de altă parte.

Din aceste motive, psihanaliza vede în familie nu numai primul laborator al elaborării personalităţii noastre, care este şi rămâne – după toată probabilitatea – cel mai important, sub unghiul omului obişnuit mai ales, ci ea înclină să vadă chiar unicul laborator, ceea ce desigur e o greşeală. De fapt, la această teză a lui Freud şi Abraham a renunţat nu numai neopsihanaliza din zilele noastre, în frunte cu Alexander, Erickson, Rapaport, Kardiner,

Fromm etc., ci însăşi fiica fondatorului psihanalizei, Ana Freud. Dătătoare de ton asupra importanţei, dar şi asupra limitelor acţiunii familiei, au fost, îndeosebi, cercetările lui Gesell şi ale colaboratorilor să-i asupra copilului din actualitatea clipei, iar nu din reconstrucţia ulterioară a copilăriei reamintite pe cale de interviu şi analiză a viselor, singurele la care Freud a recurs. De aceea, familia rămâne laboratorul prim al personalităţii, de cele mai multe ori şi cel mai important, dar aproape la fel de importante sunt, azi mai ales, şi şcoala, comunitatea însăşi, apoi, mai târziu, desigur, meseria şi căsătoria. Însă cuvântul tuturor acestor factori se conjugă cu ereditatea, care este parametrul prim al vieţii, cel puţin în ordine cronologică. Faptul că ne naştern sănătoşi sau cu tulburări fiziologice şi asimetrii morfologice, cu capacităţi intelectuale inferioare sau superioare, cu aptitudini şi vocaţie bine determinate, cu echilibru şi armonie de tendinţe sau invers etc., rămâne variabila cu care toate celelalte – familia, şcoala, comunitatea şi vecinătatea, meseria şi căsătoria, ţara chiar – se conjugă.

1. Familia, comunitate de dragoste. Comunitatea ca atare a familiei este în primul rând înnăscută. Ea nu e un „contract”, ci o legătură de instinct şi dragoste. Ea nu e numai umană, ci şi animală, cu toate că deosebirile de ordin structural sunt destul de mari. Pe de altă parte, însă, familia de azi, compusă din părinţi şi copii, clădită pe afinităţile elective ereditare, dar şi socialmente definite, nu s-a bucurat nici ea de universalitate în curgerea istoriei, ci este doar un produs al înţelepciunii, pe care sinteza istoriei, logica ei, a ales-o în final. La temelia ei însă au rămas tot pornirile de dragoste, cu caracter centrifugal, nu centripetal, altruiste nu egoiste. Cum însă ele nu sunt o realitate pregnantă în toate cazurile, societatea constituită în stat a venit şi ea cu legile

sale, care frânează egoismul şi asigură convieţuirea bazată cel puţin pe dreptate, dacă nu şi pe dragoste. Dar în imensa majoritate a familiilor sănătoase, dragostea e suficientă şi asigură coeziunea. În fond, mai bine de 90% din părinţi fac tot ceea ce le stă în putinţă pentru buna creştere şi, apoi, ridicarea copiilor lor, orioare ar fi sacrificiile pe care le îndură ei în acest scop. Nelipsită apoi de valoare şi însemnătate nu este nici dragostea dintre soţ şi soţie, cu toate că închegarea definitivă a familiei o aduce numai convergenţa afecţiunii ambilor părinţi înspre copii. Afinităţile elective pot ajunge însă şi divergente, chiar dacă, la început, convergenţa lor părea îndeajuns de solidă. Dar una e poezia tinereţii, generozitatea şi eleganţa ei şi alta este lupta vieţii de mai târziu pentru a întemeia un cămin care să desăvârşească fericirea şi să asigure creşterea – precum, desigur, şi fericirea – copiilor.

2. Dragoste şi disciplină. Dar dragostea însăşi nu e numai dăruire cu direcţie şi sens unic, ci şi dăruire reciprocă şi întrecere pentru ea. Această întrecere reciprocă în dăruire constituie eleganţa ei, poezia ei. Ea e prin excelenţă un dialog, iar nu un monolog.

Însă dragostea peste măsură acordată copilului strică, deoarece face din copil un egoist, care nu are sentimentul reciprocităţii ei şi crede că toate i se cuvin, fără a datora nimic.

Lipsa de dragoste apoi are urmări şi mai grave.

În schimb, măsura în dragoste şi reciprocitatea dăruirii consolidează atât bucuria de viaţă, cât şi puterea de iubire şi înţelegere a semenilor.

Dragostea nu e, desigur, numai în vorbă, ci şi în faptă. Ea nu e numai un proces inter-individual, ci şi social, cum a spus Scheler. Ea depinde, în fond, de întreaga atmosferă a familiei. Relaţiile dintre membrii ei sunt sub semnul dansului armonios al muzelor,

nu sub cel deşănţat al furiilor.

Într-o familie modestă, compusă din cei doi părinţi, bunica şi doi copii, acestora din urmă li se oferă totdeauna o mai mare atenţie şi grijă.

În familia vecină, tatăl nu pierde nicio ocazie pentru a-şi manifesta autoritatea, pe care o exercită numai prin bătaie.

În a treia familie e numai un copil, pe care mama îl dădăceşte din cale afară, revărsându-şi asupra lui întreaga sa afecţiune, deoarece pe soţ îl socoate o fiinţă inferioară ei. Din copil vrea să facă un om mai deosebit. Din păcate nu şi mai muncitor, cum e soţul ei.

Copiii din prima familie sunt dezvoltaţi armonios. Cei din a doua, frustraţi de dragoste, pierd bucuria de viaţă şi puterea de dragoste şi înţelegere a semenilor. Copilul din ultima familie, răsfăţat de mamă din cale afară, nu se poate integra în şcoală, iar în final ajunge un ratat.

Dragostea este astfel nu numai cheagul familiei, ci şi calea cea mai eficientă a educaţiei, dar numai dacă ea e potrivită şi cu măsură.

3. Familia descompusă. Cuvintele *mama*, *maştera* şi *tata vitreg* au ajuns expresii peiorative prin definiţie. Şi, desigur, nu fără temei, chiar dacă excepţiile onorabile nu pot fi contestate nici ele. De aceea nu e de mirare că descendenţii din atari părinţi ajung dacă nu firi înăcrite înainte de vreme, atunci cel puţin firi posomorâte. Uneori ei devin chiar firi otrăvite, în stare mai mult de ură decât de iubire.

Atunci când copiii provin din două familii diferite, mama va proteja pe ai săi, iar tatăl pe ai lui, plângându-se fiecare împotriva copiilor celuilalt.

Fericită nu e nici situaţia familiei care rămâne descompusă,

fie prin divorţ, fie prin deces. Dar în aceste cazuri, desigur, condiţia de viaţă a copilului orfan de un părinte depinde foarte mult de puterea de dragoste a celui rămas, care poate compensa dragostea celui dispărut. Copiii crescuţi de mame văduve ajung uneori mai rapid maturi şi, astfel, ajung să-şi asume rolul de şefi de familie chiar înainte de căsătorie.

Mai anevoioasă şi, astfel, greu de înlocuit este pierderea mamei.

Eiect nociv asupra sănătăţii psihice a copiilor pot avea, desigur, şi certurile prea dese dintre părinţi şi mai ales molestările reciproce.

Copiii crescuţi în atari familii depun toate eforturile posibile ca să intre cât mai degrabă în meserie şi astfel să scape de „raiul" familiei, care pentru ei înseamnă cel mai cumplit „iad". Din fericire atari cazuri sunt rare, iar una cu alta familia în care ne-am născut rămâne în memoria fiinţei noastre intime eternul „pântece" înspre care cei mai mulţi, în momentele grele din viaţă, doresc să se reîntoarcă.

Un caz nu prea fericit, în această privinţă, l-a constituit însuşi Freud. El a suferit de o nevroză de anxietate, cauzată de disciplina prea severă a tatălui său.

4. Ordinea naşterii. Dar condiţiile economice şi social-culturale ale familiei nu au acelaşi efect asupra tuturor copiilor, ci ele variază în raport cu numărul acestora şi cu ordinea naşterii lor. Meritul de a fi atras atenţia asupra acestor efecte diferenţiate revine cu deosebire lui Adler. După toată probabilitatea însă, aceste efecte nu sunt atât de decisive pe cât a crezut el. Dar ele sunt destul de importante pentru a fi reţinute.

Luăm cazul primului copil, care până la apariţia celui de al doilea este şi copil unic. După datele statistice pe care le avem,

copilul unic dă cel mai înalt proces de bolnavi mintali, precum şi de infractori. El, de asemenea, este îndeajuns de des un copilproblemă în şcoală. Care sunt cauzele acestor dificultăţi pe care el le întâmpină mai des în şcoală? Şi care sunt cauzele care îl duc, în mod mai frecvent, atât în clinica de boli mintale, cât şi în închisoare? Ele, evident, sunt corelate cu răsfăţul prea mare, cu excesul de dragoste manifestată faţă de el de către părinţi. El e centrul de interes al tuturor. Dacă e certat de mamă, atunci e răsfăţat de tată, iar dacă e admonestat de părinţi atunci este înconjurat cu dragoste de bunici.

La început, plânsul copilului este expresia unei dureri. Cu timpul însă el devine şi un mod de comandă, de (tiranizare chiar, a celor din jur. La temelia acestei deprinderi stă procesul de condiţionare, desfăşurat după legile învăţării. La primul ţipăt, părinţii aleargă şi înconjoară copilul cu cea mai aleasă şi caldă afecţiune, fapt foarte plăcut pentru copil. Este destul ca acest lucru să se întâmple de 10 – 20 ori pentru ca copilul să înveţe să plângă şi când nu-l doare. Aceasta, pentru simpla plăcere de a avea părinţii la dispoziţia sa şi de a se bucura de afecţiunea lor, precum şi de supunerea lor. În acest mod părinţii şi ceilalţi din jurul lui devin simple tentacule ale sale, cu care el îşi lungeşte mâinile şi picioarele. Vrea mâncare, mama aleargă şi i-o aduce. Vrea numai o anumită mâncare, mama aleargă şi i-o prepară numai pe aceea. Cu timpul copilul nu mai vrea nicio mâncare, iar părinţii nu mai ştiu ce să mai încerce pentru a face copilul să mănânce.

Copilul ajunge astfel un mic tiran al familiei, pe cât de iraţional şi capricios, pe atât de temut. Aceasta pentru simplul motiv că cei mai fără minte sunt părinţii înşişi, care uită că dragostea e cu măsură, iar disciplina e cel puţin la fel de importantă. În stradă însă şi la şcoală, copilul întâmpină competiţia

dreaptă cu ceilalţi şi autoritatea profesorului. Reacţia copilului e de respingere a competiţiei şi de fugă din faţa autorităţii. În profesiune, în activitatea de muncă competiţia e şi mai dură pentru el. În final, părinţii se trezesc, îndreaptă copilul la luptă şi-i retrag atenţiile. Este însă prea târziu. Privat de ajutorul lor, după moartea lor mai ales, el poate ajunge chiar în clinică. Dacă părinţii fac de timpuriu front comun cu copilul împotriva şcolii, atunci fac din el un trântor, care ulterior, când el nu mai primeşte bani de la părinţi, poate ajunge să fure. Odată cu furtul vin apoi celelalte rele.

Este adevărat însă că şi excesul de disciplină poate strica.

Disciplina, la fel ca şi dragostea trebuie acordate şi administrate cu măsură.

Ceea ce nu trebuie însă să se uite, e faptul că, în viaţă, conflictele nu trebuie evitate, ci învinse. De aceea părinţii trebuie să înveţe copiii lor acest lucru.

Viaţa – spune Dr. Healy, în *Valoarea biologică a conflictelor* – este o luptă, în care conflictele sunt inevitabile, iar fericirea izvorăşte nu din ocolirea lor, ci din înfrângerea lor. De aceea copiii, ca să fie fericiţi, trebuie pregătiţi pentru această luptă, în care să fie învingători, nu învinşi.

În această privinţă însă, copilul unic are şanse mai restrânse. În schimb, copilul al doilea este mai bine pregătit pentru ea. În momentul în care apare al doilea copil, primul copil suferă un *complex de detronare*, cum spune Adler. Din copil unic, asupra căruia se revărsa dragostea tuturor, se trezeşte trecut pe un plan secundar, afecţiunea celor din jur îndreptându-se mai mult înspre al doilea copil. El nu pricepe detronarea şi de aceea suferă.

În conflictele dintre copilul mai mare şi cel mai mic, puiterea, desigur, este de partea primului, dar părinţii iau aproape totdeauna partea celui mic, chiar dacă dreptatea nu e totdeauna de partea sa.

Astfel, cel mare, revoltat de nedreptate, ajunge tot mai nemulţumit, putând deveni fie un învins, fie un revoltat. În schimb, cel mic devine, de obicei, mai arţăgos şi plin de iniţiativă. Pentru a se răzbuna împotriva acestor nedreptăţi, copilul mare poate dezvolta şi o seamă de mecanisme de apărare de ordin psihopat, ca urinatul în pat, acuzarea de migrene şi lipsă de poftă de mâncare. Satisfacţia copilului mai mic va fi cu atât mai mare. Copilul mai mare va evolua înspre o fire introvertită; celălalt înspre una extrovertită. Primul se lasă uşor învins; celălalt luptă mereu, chiar dacă uneori pierde.

Dacă primul copil este fată, iar al doilea băiat, atari trăsături nu sunt imediat nocive.

Cu condiţia, desigur, ca ele să nu fie exagerate. Aceasta deoarece firea mai agresivă şi puterea de iniţiativă şi persistenţă în ducerea ei la capăt sunt trăsături mai potrivite pentru lupta bărbatului în competiţia profesională din afara familiei, tot aşa precum în interiorul familiei este mai oportună supunerea soţiei faţă de soţ şi nu invers, deşi relaţiile normale, singurele pe deplin sănătoase, sunt numai acelea de cooperare şi întregire reciprocă în condiţiuni de egalitate.

Dacă însă primul copil este băiat, iar al doilea fată, procesul este mai neplăcut, deoarece băiatul are şanse de a deveni un învins – ceea ce, desigur, pentru lupta profesională nu e bine – iar fata va înclina să devină prea agresivă, ceea ce pentru o soţie, de asemenea, nu e potrivit.

Familia cu trei copii pare a fi, din acest punct de vedere, cea mai avantajată. Copilul prim are satisfacţia că celui de al doilea nu i se aduce un aport afectiv exagerat. Al treilea copil însă se bucură în mod mai deosebit de grija şi afecţiunea primului. În acelaşi timp,

afecţiunea părinţilor se împarte acum între trei, fiind mai domolită. De aceea detronarea nu mai este atât de simţită. Copilul al doilea din familiile cu trei copii dă cel mai scăzut procent de delincvenţi sau psihopaţi. Prin urmare el are maximum de şanse pentru o dezvoltare normală şi armonioasă. De fapt aceste şanse le au toţi cei

Trei copii, care în raport cu familiile cu doi sau numai cu un copil dau şi ei un procent mai redus de îmbolnăvire sau infracţiune.

În schimb, odată cu al patrulea şi mai ales cu al cincilea născut, apare aşa-numitul copil nedorit, care e născut de fapt mai mult împotriva voinţei părinţilor decât ca urmare a dorinţei lor. Dragostea faţă de el este de obicei scăzută. De aici frustrarea sa afectivă.

Adler dramatizează poate mai mult decât se cuvine conflictele intrafamiliale legate de raportul distribuţiei afective cu ordinea naşterii copiilor. Cercetate în populaţia generală, iar nu numai în cazurile clinice, conflictele de această natură apar mai puţin dramatice şi sunt mai rare, după cum arată Thurstone. Nu e mai puţin adevărat, însă, că atari cazuri există, chiar dacă ele reprezintă mai mult excepţia decât regula, şi de aceea „educaţia părinţilor pentru a face educaţia copiilor lor” este nu numai binevenită, ci şi foarte necesară, aşa cum susţine Dr. Healy.

Dacă afecţiunea dintre fii şi părinţi este deosebită, atunci alegerea soţiei de către fiu este făcută prin imaginea mamei, iar a bărbatului de către fată prin imaginea tatălui. Teza a fost ridicată în psihanaliză, dar ea este susţinută numai printr-o seamă de cazuri clinice de ordinul singularelor. Ea nu este întemeiată şi pe o cercetare statistică asupra populaţiei generale.

Şcoala

Psihanaliza a studiat elaborarea personalităţii noastre numai sub unghiul familiei, socotind că familia este nu numai laboratorul principal al vieţii noastre, ci unicul laborator, ceea ce desigur este o greşeală. Adler, în schimb, a trecut accentul de greutate asupra rolului pe care îl are şcoala în formarea personalităţii noastre.

Familia, cum spuneam la începutul subcapitolului precedent, este o comunitate de dragoste. Şcoala, la fel şi comunitatea de

Muncă sau naţiunea constituită în stat, sunt comunităţi de dreptate. Dreapta balanţă operează în ambele cazuri. Dar în societatea constituită pe bază de dreptate, legea scrisă reglează egocentrisme; în famrlie, legea nescrisă limitează altruisme, dăruiri.

Aşa stând lucrurile, ieşirea copilului din comunitatea de dragoste a familiei şi intrarea sa în comunitatea de dreptate a şcolii reprezintă totdeauna o anumită criză. Pe copiii din familiile greu trudite şcoala une-

Ori îi atrage, deoarece, pe de o parte, îi eliberează de corvoada de acasă, iar, pe de altă parte, le deschide drumul înspre o zare mai luminoasă şi promiţătoare. Pe copiii prea răsfăţaţi, şcoala îi atrage mai puţin, deoarece ea înseamnă smulgerea lor din raiul prea plăcut al căldurii familiale, în care ei primeau totul şi nu dădeau nimic. În familie, ei se bucurau de toate privilegiile. În şcoală, ei sunt chemaţi să se ia la întrecere dreaptă cu copiii pe care, în familie, nu i-au acceptat la joc. Sub unghiul poziţiei economice şi social-culturale a familiei lor, ei se simt superiori. Sub acela al egalităţii dintre faptă şi răsplată ei ajung inferiori.

În familie, apoi, aveau un regim de viaţă lejer. Disciplina din familie era practicată mai mult după voia inimii. Cea din şcoală e *more geometrico*. Ea e mai aspră, iar pentru cei răsfăţaţi chiar dură.

Ceea ce spune apoi învăţătorul, trebuie acceptat ca atare, sau în cea mai mare parte, lucru greu de suportat de către copiii răsfăţaţi.

„Micul copil – spune K. Young (1931) – este condus în clasa cu băncile aranjate în ordine şi aşezat în una din ele. Catedra profesorului este în faţa tuturor, nu numai ca profesorul să fie văzut de toată lumea şi să vadă pe toată lumea, ci şi pentru a le reaminti autoritatea sa nediscutabilă. Această aşezare ordonată şi autocrată e păstrată chiar şi în orele de program mai liber, când copiii cântă, lucrează şi se joacă după libera lor alegere, astfel că rolul de conducător şi de autoritate al învăţătorului e păstrat neştirbit şi în aceste ocazii.

Aşezarea aceasta e menţinută de la început până la sfârşit, atât în şcoala primară, cât şi în celelalte. Învăţătorul de azi seamănă mai mult cu *cel* din Evul Mediu, fiind încă în foarte mare măsură un predicator şi preceptor moral. Însăşi aranjarea băncilor şi a catedrei, împrumutată de la biserică, reoglindeşte aceasta. Astfel, învăţătorul, la fel ca şi preotul, are aerul de a predica adevăruri absolute, care trebuie admise ca atare, fără altă chestionare, deşi menirea şi rostul său, judecate în funcţie de ceea ce el predă, ar trebui să fie altele.

Docilitatea deplină, respectarea liniştii, poziţia înţepenită, precum şi altele, sunt la fel cerute în şcoală, ca şi în biserică. Orice

zgomot e *tabu*. Tăcerea poate fi întrerupta numai la întrebarea profesorului, când eşti obligat să răspunzi. Felul oarecum mai zgomotos de a lucra din şcolile de experimentare, mai adecvat spiritului vremii noastre, e desconsiderat chiar şi de către părinţi, care privesc la el cu neîncredere. Învăţătorii, în orice caz, aderă foarte greu la noua metodă. Este adevărat că e mult mai uşor să-ţi impui cunoştinţele pe bază de autoritate, ca la armată, decât să câştigi atenţia, interesul şi autoconvingerea celui din faţă în aşa fel încât el să primească în întregime adevărul expus”.

Din aceste motive, Rousseau şi Pestalozzi au preconizat nu numai înlăturarea catedrei, ci şi pe aceea a băncilor. Dar Rousseau prevedea un preceptor pentru un elev, iar prea mulţi elevi pentru un dascăl nu recomanda nici Pestalozzi. Amândoi apoi se bazau pe puterea pedagogică a personalităţii lor, atunci când propuneau o astfel de reorganizare a acţiunii educative. Dewey, Dalton şi alţii au încercat modelul şcolii lui Pestalozzi cu învăţătorii obişnuiţi cu care funcţionau şcolile. Nu s-au obţinut rezultatele aşteptate. De aceea K. Young merge cu critica sa prea departe. La o „instituţionalizare” a disciplinei a recurs şi Makarenko, cu toate că sufletul său de dascăl a fost la fel de mare ca cel al lui Rousseau, Pestalozzi şi Dewey.

Nereuşind experimentul instituţionalizării acţiunii educative altfel organizate, aceasta n-a însemnat însă că predarea lecţiei trebuia să aibă loc tot după modelul expunerii-predică; sau dacă se rămânea la acest model, expunerea trebuia să fie cât mai activă, bazată pe argumente raţionale totdeauna. Nu trebuiau predate apoi adevăruri absolute, ci în evoluţie. În predare trebuia să intre şi simţul criticii, precum şi spiritul de observaţie şi cercetare proprie. Elevul nu putea fi chemat numai să reproducă lecţia, ci el

trebuia învăţat cum trebuie să gândească lecţia.

Astăzi se vorbeşte despre un principiu nou al procesului de învăţare, care este spontaneizarea. Spontaneizarea procesului de învăţare este făcută cu ajutorul legii efectului şi a configuraţiei.

Profesiunea

Există – spune Pascal – doar două lucruri importante în viaţă, căsătoria şi profesiunea, iar nenorocirea este, adaugă el, că hazardul decide asupra lor.

După judecata lui Freud, mai importantă este familia în care ne-am născut.

Adler, pe de altă parte, a susţinut însemnătatea şcolii.

Importanţi sunt, firește, toţi aceşti factori.

După cum importante pentru orientarea şi valoarea vieţii noastre sunt şi clasa şi naţiunea din care facem parte, care oferă cadrele de dezvoltare. Nu e totuna să te naşti la ţară sau la oraş. Precum nu e totuna să te naşti într-o ţară nedezvoltată sau într-una dezvoltată.

Asupra rolului meseriei şi căsătoriei în viaţa noastră a insistat în mod cu totul deosebit sociologia, iar azi insistă psihologia şi filosofia existenţialistă, care numără printre înaintaşii săi şi pe Pascal.

În *Momente şi Schiţe*, Ion Luca Caragiale arată dezbaterea treburilor publice de către cetăţeni cu meserii diverse. Descrierea, desigur, este plină de haz. Ca tot ceea ce a scris marele dramaturg, de altfelDar satira sa este totuşi neîndreptăţitl. Rică Venturiano joacă o *masca* cu scop necinstit şi de aceea moravurile sale trebuie biciuite. Cetăţenii din diferitele meserii joacă însă un *rol* cinstit, rolul vieţii lor oneste. Cu mai multă şcoală, ei, desigur, s-ar fi

exprimat altfel. Dar din cadrele meseriei, ei toi nu ar fi putut ieşi. De aceea profesorii sunt totdeauna gata să înveţe pe alţii, negustorii să facă afaceri, avocaţii să ofere consultaţii juridice, medicii să facă oamenii sănătoşi etc.

Învăţarea cu ajutorul maşinii s-ar părea apoi că oferă condiţii optime de aplicare a acestui principiu. Părerea noastră este că profesorul nu poate fi înlocuit de maşină, fireşte cu condiţia ca profesorul să fie un adevărat pedagog.

În adevăr, limbajul oamenilor nu variază numai după ţinut şi şcoală, ci şi după meserie. El variază, astfel, atât orizontal, în raport cu diviziunea muncii, cât şi vertical, în raport cu şcoala făcută.

Dar dacă meseria formează omul, omul o alege. Măcelarii, de pildă, cei din trecut mai ales, se recrutează dintre oameni mai duri, cu agresivitatea mai dezvoltată. Pe de altă parte însă, statisticile criminologice arată că ei dau un procent mai scăzut de criminalitate, fapt pe care Freud îl explica prin faptul că ei reuşesc să-şi satisfacă agresivitatea prin uciderea animalelor, făcând astfel vomitarea (*catharsis*) cuvenită. La polul opus, în schimb, există o serie de meserii care cer condiţia spinării plecate. În statistica infracţiunilor, oamenii cu astfel de meserii sunt mai frecvenţi, adeverind prin aceasta că spinarea plecată simte nu numai nevoia îndreptării, ci chiar şi a aplecării în sensul opus…

Muncitorii calificaţi din metalurgie lucrează, datorită maşinilor-unelte, mai mult cu capul decât cu mâna. Rigla de calcul o folosesc şi ei, la fel ca şi inginerul. De aci şi conştiinţa lor de tagmă mai aleasă. Aceeaşi conştiinţă de superioritate o au şi ajustorii şi lăcătuşii de mecanică fină, mecanicii de întreţinere, sudorii, modelorii, electricienii mai ales.

Minerii au, pur şi simplu, o conştiinţă de erou.

Intre strungari, frezori, ajustori, electricieni etc., pe de o parte, şi mineri, pe de altă parte, sunt siderurgiştii, adică muncitorii de la coxerie, furnale, cuptoare, care înfruntă şi ei condiţiuni grele de lucru, chiar dacă lucrează la suprafaţă. Coeziunea intraprofesională, indiferent de funcţie, este şi aici mare.

Creatorii în domeniul economic şi socialpolitic sunt încă obligaţi la ceea ce Walter Lippmann numeşte „personalitatea fantomă", pe care „publicul fantomă" o cere.

O deosebire fundamentală pare să fie şi între creatorii în artă şi disciplinele umaniste, pe de o parte, şi cei din domeniul tehnic, industrial şi chiar economic, pe de altă parte. Primii reprezintă „cultura", ceilalţi „civilizaţia". Primii pun accentul pe înnobilarea interioară a „naturii" umane; ceilalţi consideră mai de seamă „condiţia" tehnico-materială. Primii trec accentul pe logică, pe cea afectivă şi volitivă mai ales; ceilalţi socot că matematica şi logica matematică, deci calculul, sunt totul. H. Read vorbeşte de „cul

Căsătoria

Căsătoria este o comunitate de dragoste, de gospodărie comună şi de creştere a copiilor. Familia, pe care ea o încheagă, este nu numai celula de bază a societăţii, ci şi modelul ei viu, deoarece disciplina ei este liber consimţită.

Statisticile arată că principala coordonată a căsătoriei şi familiei o constituie creşterea copiilor. Parametrul al doilea pare a fi gospodăria comună, organizarea vieţii imediate în vetre. În sfârşit, dragostea întreţine relaţia şi atmosfera pozitivă a căsătoriei şi familiei, în adevăr, datele statistice atestă faptul că mariajul făcut după legea afinităţilor elective ale tinerilor este mai durabil

decât cel încheiat prin intervenţia părinţilor. Aceasta înseamnă că, în ceea ce priveşte căsătoria, logica inimii – căci de o logică este vorba şi în oazul afinităţilor elective – este mai bună decât cea strict raţională.

Este cazul să observăm că, natura dragostei variază, totuşi, foarte mult. La unii precumpăneşte aspectul striot biologic şi, în special, legătura sexuală. Fireşte că afinitatea electivă tura" celor aleşii şi de „civilizaţia" maselor, preconizând un dublu aspect al experienţei şi moştenirii social-umane. Două „arte" umane, ca să spunem aşa, susţine şi Snow, aşa cum arată M. Maliţa în *Cronica Anului*

2.000. Spengler, pe de altă parte, preconiza moartea civilizaţiei apusene şi naşterea unei noi culturi, iar Toynbee pare a cocheta el însuşi cu această teză, cu toate că recunoaşte „universalizarea" pe întreg globul a civilizaţiei industriale. Orânduirea socialistă este convinsă că tocmai din această universalizare a civilizaţiei contemporane pe întreg globul va renaşte şi adevăratul umanism social-cultural. Asupra acestei opoziţii – care, după modesta noastră părere, este mai degrabă sub semnul întregirii reciproce – vom reveni la conflictele de cultură.

A căsătoriei nu poate fi redusă la acest aspect. Vorbind de afinităţile elective, Goethe nu a înţeles prin ele, în primul rând, instinctul sexual în forma sa biologică şi legătura instituită pe baza lui, ci legătura durabilă a inimii, în ciuda „erorilor" sale. E adevărat că o astfel de legătură o întâlnim şi la animale, la fel de puternică sau poate chiar mai puternică. Dar la animale această legătură are o singură „raţiune", cea biologică. La om intervin raţiuni superioare, care ţin de natura sa deosebită, raţiuni introduse de comunitatea economică şi social-culturală a gospodăriei. Fixarea în cupluri a animalelor are un caracter bio-psihic. Fixarea umană are

un caracter psiho-social, economic şi socialcultural.

Dar, dacă familia s-ar identifica cu armonia însăşi, atunci fireşte că divorţurile ar lipsi sau nu ar mai fi certuri interne. Or, lucrurile nu se petrec chiar aşa, întrucât există şi „boli” ale familiei. E adevărat că delincvenţii şi criminalii se recrutează mult mai mult din rândul celor necăsătoriţi, dar ci pot apărea şi în familie, nocivitatea lor sporind în această situaţie.

În curgerea istoriei, căsătoria a variat foarte mult, aşa cum arată datele adunate de Westermarck. Analiza lor conturează faptul că monogamia nu pare a fi o varietate alături de celelalte, ci sinteza finală de înţelepciune. Poligamia a dus la conflicte uneori grave între oameni.

Atâta timp cât profesiunea a fost exercitată în familie, cu participarea tuturor membrilor ei, închegarea familiei a fost desigur mai puternică. Probă că divorţurile erau aproape inexistente. Ele continuă să fie şi azi incomparabil mai reduse la sate decât la oraş.

În momentul când civilizaţia industrială a oraşului a separat exercitarea meseriei de activitatea gospodărească a familiei, divorţurile au devenit mai dese. Infidelitatea a crescut. Aceasta cu atât mai mult cu cât oraşul oferă posibilitatea anonimatului, care face cu putinţă discreţia. În adevăr, după statisticile făcute de Davis şi Hamilton, una stabilită la New York, cealaltă la Londra, procentul infidelităţii în condiţiunile citadine oferite de aceste mari metropole urcă până la 90% la bărbaţi şi 70% la femei. Ceea ce, desigur, e foarte mult. Nu e mai puţin adevărat că infidelitatea nu înseamnă neapărat desfacerea căsătoriei. Precum ea nu înseamnă nici reducerea imediată a tandreţei dintre soţi. Ceea ce, într-un fel, face încă odată dovada că familia nu e construită numai pe

legătura sexuală – cum credeau cavalerii Evului Mediu, care îşi ferecau femeile – ci pe întreaga personalitate, în care un rol deosebit îl au inima şi mintea. Nu contractul şi lanţurile ţin căsătoria, şi nici Erosul. Constante sunt doar inima şi capul, gospodăria şi, mai ales, copiii. Iată elementele durabile ale căsătoriei şi familiei.

Gratificarea erotică din aotul dragostei îşi are însă şi ea însemnătatea ei. De aci recomandarea patului nupţial comun, care, în taina nopţii, stinge atât de fericit tensiunile inevitabile din cursul zilei. Cu judecata sa sănătoasă, de ţăran corsican, Napoleon însuşi păstrase acest bun obicei chiar după ce ajunsese împărat.

Anatole France, pe de altă parte, găseşte că nu e nimic mai teist şi deprimant decât spectacolul oferit de cele două perechi de ochi, care se privesc duşmănos, sub imperiul urii, în timpul nopţii şi în patul comun. Dar Rodin a aperceput dragostea altfel, ca o simfonie în mâna lui Dumnezeu. La fel şi Brâncuşi. Sănătatea bio-psiho-socială şi culturală a vieţii se împlineşte, după judecata lui Kretschmer emisă într-o frumoasă carte asupra căsătoriei, editată de Keyserling, numai prin întregirea reciprocă a feminităţii şi masculinităţii.

Sub semnul patologiei prezintă Anatole France în *Crinul roşu* şi gelozia. Aşa o vede şi Munch în tabloul său cu acest nume. În *Condiţia Umană*, Malraux o percepe altfel, anume sub semnul iertării şi chiar al uitării, care duc la înţelegere.

Invitat de către Keyserling să colaboreze la *Cartea căsătoriei*, B. Shaw a declinat colaborarea, motivând că oamenii căsătoriţi nu pot scrie în mod sincer asupra căsătoriei din cauza soţiei lor, iar cei necăsătoriţi nu o cunosc… Dar cine a scris mai multe despre căsătorie, spune Keyserling, decât Shaw însuşi? Nu este mai puţin

adevărat că distinsul dramaturg englez de origine irlandeză a descris numai drama, nu şi epopeea ei. La fel au făcut şi Strindberg, Ibsen, apoi Pirandello şi O'Neill. Şi la fel fac azi Thornton, Wilder, Arthur Miller, Tennessee Williams, Albee etc. Charles Morgan, în schimb, în *Fântina*, prezintă şi latura ei de epopee, mai frecventă şi, astfel, mai adevărată, mai autentică. Aşa o prezintă, în *Amantul Doamnei Chaterley*, şi D. H. Lawrence, dar viziunea sa rămâne unilaterală din cauză că el clădeşte armonia conjugală prea mult pe gratificarea sexuală şi prea puţin pe potrivirea şi întregirea reciprocă dintre inimă şi cap.

Dar dacă în comuniunea bio-psiho-socială şi culturală a căsătoriei dragostea nu e totul, nu e mai puţin adevărat că lipsa ei, imposibilïtatea ed mai ales, este nu numai un foarte serios obstacol, ci şi o reală cauză de divorţ. Frâul liber al instinctelor, pentru care unii pledează, în dorinţa lor de a înlătura din cale orice inhibiţii, este soluţia cea mai ieftină. A construi omul şi familia numai pe cap şi inimă, iar dacă e posibil chiar numai pe cap, este iar o greşeală. A clădi condiţia umană a căsătoriei pe toate coordonatele ei, pentru care pledează biologia, psihologia şi sociologia de azi, este o soluţie mai justă, pe care însăşi înţelepciunea – şi mai ales practica – populară o verifică.

În ceea ce priveşte inteligenţa şi cultura, căsătoria este sub semnul afinităţilor elective. Prin urmare, potrivirea dintre soţ şi soţie, din acest punct de vedere, este cu atât mai deplină, cu cât nivelul lor intelectual se aseamănă mai mult.

Acelaşi lucru poate fi spus şi despre caracter, cu observaţia că, dacă este greu ca un soţ de caracter să convieţuiască cu unul lipsit de caracter, atunci când ambii soţi sunt fără caracter, căsătoria duce numai la certuri, bătăi şi, în final, la divorţ.

Firea şi temperamentul, în schimb, sunt sub semnul întregirii

reciproce, jucând astfel, la

Comunitatea

Dar atât familia în care ne naştem, cât şi aceea pe care o întemeiem, precum şi şcoala şi meseria, depind de comunitatea din care fac parte. Proba acestei determinări o constituie însuşi faptul că profilul psiho-social şi cultural al individului, ca şi acela al familiei, şcolii şi meseriei, se prezintă într-un fel la sat şi altfel la oraş. El depinde apoi şi de

Comunitatea rurală

1. Munca. Viaţa de la ţară, spre deosebire de cea de la oraş, e mult mai aproape – şi prin aceasta, desigur, şi mai dependentă – de natură. Această apropiere şi dependenţă fel ca şi sexul, rol de punct şi contrapunct. Un temperament energic se potriveşte mai bine cu unul domol, aşa precum o fire introvertită se completează cu una extrovertită. Dacă însă deosebirile sunt prea puternice, atunci rămâne numai lupta, nu şi unitatea contrariilor.

Cât priveşte profesiunea, s-ar părea că ea este mai bine să difere, oferind astfel soţilor şi copiilor posibilităţi de dezvoltare mai completă, sub semnul multilateralităţii. Dar cea mai bună profesiune pentru soţie, în timpul în care copiii încă nu merg la şcoală, este, desigur, aceea de mamă.

Freud, Havelock Ellis, Albert Moll, adică cei trei mari erotologi ai începutului nostru de veac – spune L. Mumford în *Civilizaţia noastră hi schimbare* – au văzut numai floarea, adică dragostea dintre soţi, nu şi rodul şi, prin urmare, şi (iubirea de copii, care pare să fie cea mai puternică.

Numai floarea apare şi în sculptura lui Rodin. Frumuseţea ei o prinde şi *Sărutul* lui Brâncuşi. Dar nemuritoarele capete de tineri ţărani, la fel ca şi lumina ochilor de oopii din pânzele lui Tonitza, aduc prinosul de laudă rodului.

Sectoarele atât de variate ale oraşului, adică de vecinătatea de joc şi şcoală a copilului etc.

De aceea, un cuvânt trebuie spus şi despre influenţa comunităţii asupra condiţiei umane, care acţionează asupra insului atât direct, cât şi prin intermediul familiei, şcolii şi comunităţii de muncă şi locuit.

Este vădită îndeosebi în munca câmpului, care reprezintă baza economică a satului.

Munca industrială depinde aproape numai de om şi maşină. Cea de la sate depinde, în primul rând, de natură. Semănatul este făcut târziu toamna sau de vreme primăvara. Un anumit ritm, tot numai de natură determinat, au şi prăşitul, plivitul, cositul, seceratul şi culesul etc.

Dar condiţionarea naturii nu se reduce numai la ritmul muncii, ci ea hotărăşte şi asupra producţiei însăşi, după cum plouă sau e secetă, e cald sau frig etc.

O secetă sau o inundaţie poate distruge toată recolta.

Munca la sate este, aşadar, mai mult o adaptare la ritmul vremii, ca şi la condiţiile regiunii geografice respective. Truda omului este importantă. Dar importantă e şi ştiinţa sa, care azi, în condiţiunile orânduirii socialiste, se exprimă prin inginer şi veterinar. Natura rămâne însă să aibă un cuvânt greu de spus aici, influenţând în parte însăşi mentalitatea ţăranului, care, în raport cu cea a muncitorului, are un grad mai mic de activism. Muncitorul agricol este mai puţin activist deoarece rodul muncii sale depinde de anotimp, vreme, pământ sărac sau bogat etc.

Tractorul, combina, alegerea seminţei constituie, desigur, triumful ştiinţei – precum şi al omului – asupra naturii. Seceta şi inundaţia trec însă şi peste ele, iar pământul sărac este rezistent chiar şi faţă de îngrăşăminte. În această privinţă decide încă natura.

În această luptă a omului din agricultură cu natura, sentimentele lui faţă de natură nu sunt totuşi de adversitate, precum nu sunt nici de totală supunere, ci de comuniune. *Mioriţa* e suprema tălmăcire a acestei comuniuni.

Viaţa şi gospodăria, structura lor economică şi socială, fiind atât de aproape şi de dependente de pământ, care este însuşi izvorul bunăstării materiale, dau acestuia valoarea supremă. În orânduirea burgheză, lupta pentru pământ se duce pe viaţă şi pe moarte, aşa cum arată operele lui Rebreanu, *Ion* şi *Rascoala*. Romanele lui Zaharia Stancu, Marin Preda, I. Lăncrănjan, V. Rebreanu etc. Ilustrează acelaşi adevăr.

Natura muncii agricole şi pastorale, pe de o parte, forţele şi relaţiile de muncă, pe de altă parte, îşi lasă amprentele şi asupra naturii şi calităţii inteligenţei ţăranului, care este practică şi intuitivă.

Caracterul social al gândirii săteştii este o altă trăsătură de bază a ei. În adevăr, ţăranii suferă o puternică influenţă din partea inteligenţei colective pe care o reprezintă satul, integrând în ea toată experienţa istoriei, sub forma preceptelor, proverbelor etc. Acestea sunt adevărate categorii ale gândirii ţăranului. Bogăţia lor este uriaşă, iar – ceea ce e şi mai interesant – formularea lor e aproape totdeauna dialectică, aşa cum arată *Povestea vorbei* a lui Anton Pann.

2. Comunitate faţă-în-faţă. La temelia acestor *tipare colective* de judecată, cum sunt numite ele azi, clădite pe *reprezentările*

colective, de care a vorbit Durkheim, stă însăşi structura socială a satului, care e un *grup social de tip faţă-zn-faţă*, în care toţi oamenii se cunosc. Satul este determinat de infrastructura sa economică, hotărâtă de pământul din jurul său, pământ care nu trebuie să fie la distanţe prea mari de sat, întrucât slăbeşte frecvenţa, intensitatea şi legătura operaţiilor de muncă. Or, tocmai acest specific al satului defineşte un grup social de tip faţă-în-faţă.

În adevăr, ochiul satului – cum se spune – este prezent oriunde, fie la biserică, aşa cum era în trecut, fie la horă, colectiv şi primărie, ca azi, fie la naşteri, nunţi, înmormântări etc., precum şi în gospodăria însăşi a oamenilor, care are deschisă nu numai uşa de la intrarea în curte, ci şi pe aceea de la intrarea în casă. „Cunoştinţă” în sat e oricine, iar de prezentare nu e nevoie. De aci şi „conştiinţa” comună, căreia conştiinţa fiecăruia i se supune, nu prin contract, ci prin tradiţie, precum şi prin structura economică şi social-culturală, care a integrat această tradiţie. Doi oameni din sate vecine vorbesc mai des în termeni de „noi” şi „voi” decât în cuvinte de „tu” şi „eu”.

Regretatul profesor P. Andrei dorea să creştem copiii în şcoală cu simţul ruşinii faţă de oameni pentru faptele lor rele. Satul nostru aşa i-a crescut. La sentimentul ruşinii, satul a adăugat însă şi pe acela de fală şi cinste pentru faptele bune, pe care a trecut chiar accentul de greutate, considerând efectele pozitive din legea învăţării, ca să spunem aşa, mai eficiente. Din sinteza lor, precum şi a altor coordonate, a izvorât omenia noastră, care a rodit pe toate plaiurile. Şi dacă insul e lipsit de obraz, atunci intervine aproape totdeauna familia, căci bunul ei nume este şi mai de preţ.

Disciplina muncii, de asemenea, este o obligaţie pentru toţi, deoarece comunitatea faţăân-faţă a satului cu greu acceptă trântori.

Conformismul vieţii săteşti este astfel mult mai mare decât cel de la oraş. Viaţa de la oraş naşte, atât sub unghi economic, cât şi social-cultural, din întregirea reciprocă a diversităţii. Satul naşte din ocupaţiile şi reprezentările sale afinitare, aşa cum a arătat prea bine Durkheim şi apoi Tönnies. Cercetările Şcolii de Sociologie de la Bucureşti au confirmat intuiţiile lor.

Acest conformism este şi mai pregnant în ocaziile solemne de la naşteri, căsătorii şi înmormântări, când el devine aproape un ritual, cu calapoade bine definite.

Mai domol este la sate şi mersul. Prin urmare sub influenţa satului se află şi temperamentul, nu numai inteligenţa şi caracterul, despre care am vorbit deja. Proprie satului este şi firea mai deschisă. Precum, desigur, şi biotipul mai atlet. Dacă observaţiile lui Kretschmer ar fi fost făcute pe populaţia de la ţară, atunci acest biotip nu i-ar fi apărut doar ca o excepţie, ci ca regula cea mai frecventă.

3. Individual-familial. Individul, spune Durkheim, este produsul diviziunii muncii, care introduce şi separarea meseriei de familie. În comunitatea primitivă, adaugă el, a existat numai familia, care, la început, era societatea însăşi, iar după aceea celula ei de bază. F. Tönnies a susţinut o poziţie asemănătoare chiar înaintea lui Durkheim, dar acesta din urmă nu a cunoscut observaţiile primului.

Judecând raportul dintre individ şi societate prin prisma relaţiilor inter-individuale, Simmel e de părere că şi individul a existait de la început. Adăugând la relaţiile inter-individuale şi pe cele instituţionale, care sunt individual-sociale, Max Weber afirmă prezenţa ambilor factori de la început, dar cu pondere diferită. Ponderea merge în favoarea comunităţii, în cazul societăţii primitive, şi în favoarea individului, în zilele noastre.

Înaintea lor, Marx şi Engels au susţinut întregirea reciprocă, dialectică, dintre individ şi societate.

În lucrarea sa din tinereţe, *Cultura română fi politicianismul*, regretatul profesor Rădulescu-Motru socotea că ţăranul român este individualist, în vreme ce cel german, de pildă, este comunitarist, cum susţine de altfel şi Tönnies, iar după el, Sombart. Dar, după modesta noastră judecată, Profesorul Motru a spus individualist şi a înţeles familist. În orice caz, acesta este adevărul. În raporturile sale publice sau particulare, ţăranul român, ca şi cel din alte părţi ale globului, vorbeşte, dacă nu în numele familiei, atunci cel puţin ca o parte din ea. Separat de ea, el nu se poate concepe.

Aceasta, desigur, nu înseamnă că hainele, de pildă, nu aparţin fiecăruia în parte şi că fiecare nu are personalitatea sa. Familismul este însă totdeauna mai puternic decât individualismul.

4. Conflict cultural sau salt cultural. Dar satul din zilele noastre este fără îndoială mult diferit de acela de acum 50 de ani, de pildă. În ţara noastră, structura economică a satului nu mai este bazată pe proprietatea individuală, ci pe cea colectivă. Starea sa socială este, şi ea, cu totul alta astăzi.

Unii au vorbit de o criză de cultură a satului şi, odată cu aceasta, au pretins că naţiunea însăşi îi urmează exemplul. După toată probabilitatea, ei vor rămâne profeţi falşi. Satul, desigur, se schimbă, dar – nu dispare. El rămâne tot o comunitate faţă-înfaţă, care seamănă şi cu familia, nu numai cu societatea pe acţiuni, cum spune Tonuies. Atmosfera sa morală va rămâne şi în viitor, întrajutorarea la necaz, împărţirea bucuriei

Comunitatea urbană

1. Munca. Spre deosebire de munca de la sate, care are loc în afara acoperişului sau uşilor, *out door*, cum spun englezii, munca de la oraş se desfăşoară sub acoperiş şi dincoace de uşi, *in-door*. Ca atare, ea este ferită de intemperiile naturii, ceea ce reprezintă un mare avantaj. Din păcate, acest avantaj este plătit cu respirarea unui aer poluat şi cu îndepărtarea de razele binefăcătoare ale soarelui. Munca industrială şi de birou este, de asemenea, independentă de anotimp. Ea se desfăşoară după un *orar fix*, după o normă fixă. Totul, într-o astfel de muncă, se găseşte sub semnul măsurii. Depinzând numai de el, nu şi de natură, omul a introdus maximum posibil de *raţionalizare* în desfăşurarea ei, căutând să obţină un randament optim cu un efort minim. În acest scop a recurs atât la mecanizare, cât şi la automatizare.

2. Mecanizare şi automatizare. Unealta de lucru a ţăranului ajută mâna şi face operaţii pe care ea nu e în stare să le execute singură, dar nu o scuteşte de efort fizic. Maşina-unealtă din fabrică scuteşte omul de un astfel de efort şi aduce o uriaşă creştere a producţiei. Dar, în acest scop, ea a adus nu numai diviziunea muncii, cerută de particularizarea operaţiilor în vederea mecanizării, ci şi obligaţia omului de a urma cursul ei trepidant. Unii spun că ea a înrobit omul, deoarece din unealtă a sa i-a devenit stăpî-n, aşa cum axată, de exemplu, filmele lui Chaplin. Dar aceştia uită că ceea ce preia unealtamaşină din activitatea omului sunt mişcările cu alţii, sunt încă vii în lumea satului. Cu toţii se cunosc, de altfel, ca şi înainte. Şi cu toţii ţin la obrazul lor, la al lor şi la al familiei lor, dorind să fie cunoscuţi de semeni ca *neam bun*, iar nu ca *neam prost*; *oameni de omenie*, nu *de nimic*.

Care cer un efort fizic deosebit. Automatizarea din zilele noastre preia tot mai mult în seama ei aceste operaţii repetitive ale

omului şi în bună parte conducerea lor. Ea promite să fie o revoluţie şi mai importantă decât aceea a mecanizării. Maşinile-unelte au înzecit producţia. Automatizarea o însuteşte. Mulţi visează să încheie veacul, care e şi sfârşit de mileniu, cu cel mult 10% din populaţie în muncă şi cu un program de 5 ore în 5 zile pe săptămână. Perspectiva, evident, este mult prea surâzătoare, ca să nu fie atras de ea tot globul.

Discursul cartezian este clădit pe geometria analitică. Discursul tehnologic de azi a ajuns şi la logica-matematică, nu numai la diversele ramuri ale matematicii, însutit mai multe şi poate înmiit mai bogate decât pe vremea lui Descartes şi Newton. Mai apropiat de noi e spiritul lui Leibniz. *Mathesis universalis* tinde să cuprindă întreg *Logosul*. Totul e după măsură. Dar în lume e şi valoarea, cu semnificaţiile ei pozitive şi cu direcţia ei de evoluţie. Ea stăpâneşte în ştiinţele sociale şi bate la uşa disciplinelor biologice. Omul, mai bine zis condiţia umană, a rămas şi rămâne supremul sistem de judecată. De aceea, nu bunăstarea materială şi spirituală a omenirii trebuie dată după mecanizarea şi automatizarea maşinilor, ci ele trebuie potrivite la om. Produsele obţinute trebuie apoi distribuite pe bază de dreptate socială, iar exploatarea omului de către om şi a popoarelor de către popoare trebuie să dispară. Aceasta este opera orânduirii socialiste, prima victorie a omului asupra maşinii.

Sindicatele muncitoreşti au reuşit să impună o condiţie umană muncii chiar şi în ţările burgheze. Aceasta atât sub unghiul condiţiilor de igienă, cât şi sub acela al orelor de lucru, precum şi al salariilor şi concediilor. Mecanizarea şi automatizarea nu sunt numai umanizate, ci ele tind să fie puse în slujba omului, anume a tuturor oamenilor.

Dar lupta este încă deschisă.

3. Societate instituţionalizată. Satul este o comunitate cu indivizi *faţă-în-faţă*, care se cunosc între ei. Oraşul este o comunitate incomparabil mai mare, în care oamenii nu se mai cunosc. De aceea, legea convieţuirii în oraşe nu mai poate fi o lege nescrisă, ca în sat. Ea nu mai stabileşte numai cooperarea afinitară, în grupuri restrânse, ci şi pe cea complementară, adusă de diviziunea muncii. Legea nu mai e impusă numai pe cale orală şi prin oameni, ci şi, mai ales, pe cale scrisă, prin *instituţii*. Ea nu cuprinde numai structura orizontală a relaţiilor afinitare şi complementare, ci şi pe cea verticală, a relaţiilor de conducere. Ea are, de fapt, forma unei piramide în dezvoltare, în care relaţiile afinitare şi complementare dintre muncitori, în număr mare, sunt organizate şi controlate de maiştri, în număr mic, care, la rândul lor sunt coordonaţi şi dirijaţi de inginerul de atelier etc. În acest mod, fiecare devine o rotiţă în angrenajul din care face parte, fiind obligat să activeze atât în raport cu maşina la care lucrează, cât şi cu semenii cu care colaborează, care-l conduc sau pe care îi conduce. Relaţiile sunt sub semnul întregirii reciproce, în care fiecare depinde de celălalt şi determină pe celălalt. Pe această cale, spune Durkheim, ia naştere adevărata solidaritate socială, adusă de diviziunea muncii. La diviziunea muncii se adaugă conducerea ierarhică instituţionalizată, scoasă în reliéf de Max Weber.

4. Individualism-societalism. Pe această cale apare (individul, spune Durkheim şi întăreşte Max Weber. El e produsul diviziunii muncii şi al conducerii instituţionalizate, cu caracter piramidal. El e creaţia sectorului şi treptei ierarhice, din care face parte. În relaţiile afinitare din familia şi comuna primitivă, oamenii făceau aceeaşi muncă, fiind socialmente cu toţii egali. Acum ei sunt diferiţi, atât sub unghiul diviziunii muncii, cât şi al conducerii

ierarhice. Înainte însă, grupul se putea face şi desface, fără ca unitatea sa să fie prea mult afectată. De aceea unitatea grupului primar aducea mai mult cu un agregat de celule decât cu un organism. Societatea instituţionalizată, cu diviziunea orizontală şi verticală a muncii, se apropie de organism. Ea nu mai poate fi despărţită în două fără să sufere. În comunitatea primitivă, oamenii erau definiţi prin totemul grupului, care era simbolul tuturor, pajura lor. Acum ei sunt determinaţi prin poziţia lor individualizată din ramura de muncă pe plan orizontal şi prin treapta ierarhică de conducere în plan vertical. Înainte, oamenii erau definiţi prin deosebiri şi asemănări. Acum ei sunt determinaţi prin interconexiune. În atari condiţii, societatea nu mai e un agregat de familii, ci un organism social diferenţiat şi ierarhizat, iar prin aceasta interconexat. În societatea patriarhală existau indivizi şi familii asemănătoare. În cea industrială avem indivizi şi familii deosebite, care tocmai pnin aceasta se întregesc reciproc. În sat, familia trăgea mai greu în cumpănă decât individul. Profesiunea însăşi, de altfel, era tot în familie, de fapt, una cu familia, iar schimbul economic nu apăruse. În oraş, despărţirea profesiunii de familie, pe de o parte, organizarea instituţională a întreprinderii şi a statului, pe de altă parte, generează individul, care are tot mai mult pretenţia de a fi alfa şi omega în societate, el şi nu familia sa. Cum însă el nu e, de fapt, decât o rotiţă în structura instituţionalizată a comunităţii de lucru şi a statului, el se întregeşte cu întreprinderea de lucru şi cu statul şi nu se opune lor, cum credea Spencer. De aceea noul individualism se conjugă cu noul societalism, cu care evoluează simultan.

Dar Spencer a avut şi el dreptate. Datorită antagonismului dintre capital şi muncă, specific şi inevitabil în orânduirea burgheză, relaţiile dintre muncitori şi patroni nu puteau fi decât

cele de luptă. În orânduirea socialistă însă, în care această contradicţie de bază a încetat să mai existe, relaţiile sunt de întregire reciprocă. Înainte, aceste relaţii erau numai sub imperiul luptei contrariilor. În orânduirea socialistă ele sunt sub semnul unităţii ce naşte din această luptă.

5. Oraşul. Unii pretind că poziţia muncitorului în marea întreprindere mecanizată şi automatizată, deci funcţiunea lui de rotiţă în raport cu semenii şi maşina, precum şi munca unilaterală pe care o exercită, aduc un sentiment de alienare a propriei sale naturi. Noul rol sufocă, nu împlineşte. Asupra acestui sentiment s-a vărsat foarte multă cerneală, iar acuzaţia, desigur, nu e fără temei. Ceea ce s-a uitat, însă, e că diviziunea muncii şi conducerea ierarhică instituţionalizată, pe de o parte, cu mecanizarea şi automatizarea pe care ele le-au făcut posihile, pe de altă parte, duc la un randament incomparabil mai mare şi, astfel, şi la un nivel de trai mai bun. Pe de altă parte, timpul de muncă a descrescut şi mai poate scădea. După toată probabilitatea, vom încheia veacul cu cel mult cinci ore de lucru zilnic, timp de cinci zile pe săptămână, iar concediile de odihnă vor fi mult mai mari şi salariile incomparabil mai bune. În acest mod, munca unilaterală şi sub imperiul stress-ului, pe care îl aduce funcţiunea de rotiţă în angrenaj, va dura numai cinci ore, în condiţiuni de muncă favorabile. Unilateralitatea ei va putea fi compensată prin dezvoltarea multilaterală şi armonioasă din timpul liber, care nu va fi numai de 6 – 8 ore, ci de 10 – 12, plus cele două zile de repaus pe săptămână.

6. Clasa şi naţiunea. Dar comunitatea de muncă a întreprinderii şi cea de locuit a satului sau oraşului fac parte din naţiune.

În structura individualistă a orânduirii burgheze naţiunea este împărţită în clase antagoniste, care luptă între ele, tulburând şi

reducând unitatea ei.

În orânduirea socialistă, această luptă încetează, deoarece clasele sunt desfiinţate, iar interesele muncitorimii, ţărănimii şi intelectualităţii sunt convergente.

În structura social-politică burgheză, ţărănimea muncitoare luptă nu numai împotriva moşierimii exploatatoare, ci şi împotriva burgheziei de la oraş, care plăteşte preţuri derizorii pentru produsele sale şini cere preţuri mari pentru fabricatele lor, în aşa fel încât ţăranul cumpără o oră de muncă orăşenească cu 3 – 4 de ale sale.

Unitatea demografică restrânsă a satului, pe de o parte, lipsa de organizare a satelor între ele, pe de altă parte, nu au permis lupta cu succes a ţărănimii împotriva moşierimii, nici pe aceea a satelor împotriva oraşelor. Răscoalele ţărăneşti au fost, precum se ştie, înăbuşite în sânge, iar grevele fermierilor împotriva oraşelor au eşuat fiindcă negustorii angrosişti de la oraşe aduceau produse din altă parte.

Exploatarea ţăranilor a încetat numai în orânduirea socialistă, care, pe de o parte, a desfiinţat moşierimea, iar pe de altă parte plăteşte preţuri corecte pentru produsele ţărăneşti.

Lupta a fost şi mai dârză între muncitorime şi patroni, deoarece divergenţa intereselor lor era şi mai mare. Bătălia a fost câşiâgată de muncitori datorită organizării lor în forţe unite, posibilitate adusă de aglomerările masive de lucrători din marile uzine şi întreprinderi.

Antagonismul ireductibil dintre capital şi muncă a fost descris de Marx în *Capitalul*, în care este arătată şi calea luptei care duce la victorie deplină.

Profilul psihologic al muncitorului şi ţăranului, pe de o parte, şi acela al patronului, pe de altă parte, sunt descrise de Thorstein

Vehlen în lucrarea sa, *Clasa de huzur*. Muncitorii luptă pentru o condiţie umană decentă de viaţă, iar patronii împotriva acesteia, pentru a-şi păstra privilegiile nedrepte, cu caracter de exploatare, care le permit viaţa de huzur, cu cheltuieli pe care, de multe ori, nici regii nu şi le permit. De ad şi înlocuirea expresiei de magnat al industriei prin aceea de rege al industriei, rege al petrolului, al tutunului etc. Dar orânduirea socialistă a desfiinţat atât vechile dinastii aristocratice, cât şi pe cele noi, burgheze. Aceeaşi orânduire face toate eforturile pentru industrializarea ţării, pentru mecanizarea şi automatizarea agriculturii, fiind pe cale de a desfiinţa şi discrepanţa dintre sat şi oraş. De aceea nu e de mirare că unitatea naţiunii în orânduirea socialistă a devenit atât de organică şi astfel de nezdruncinat.

O problemă a epocii noastre mai rămâne încă desfiinţarea exploatării popoarelor de către alte popoare, pe care imperialismul o exercită sub forme noi. Dar pentru suveranitatea şi egalitatea în drepturi a ţărilor nedezvoltate, victime ale exploatării imperialiste, orânduirea socialistă depune eforturi deosebite. Eficienţa luptei va fi cu atât mai mare cu cât frontul socialist va fi mai strâns.

În ţările cu orânduire burgheză, interesele divergente dintre capital şi muncă au rămas, şi mulţimea grevelor atestă acest lucru. De asemenea a rămas şi conflictul dintre individ şi societate, care stă la baza mişcărilor studenţeşti, atât de dese şi de violente şi ele.

Cu ocazia vizitei sale în ţara noastră, primarul de culoare al oraşului Cleveland a apreciat în mod cu totul deosebit noile cartiere muncitoreşti din Bucureşti, Ploieşti şi Braşov. „Noi avem locuinţe particulare mai frumoase, a spus el. Dar ele atestă acumularea de capital din mâinile particulare, clădită pe speculaţie şi exploatare. În schimb, locuinţele muncitoreşti, a adăugat el, lăsă foarte mult de dorit. Cu atât mai mizere sunt acelea ale şomerilor,

al căror număr se ridică la milioane. Ele sunt dovada contradicţiilor inerente orânduirii burgheze, în care cei care speculează munca altora trăiesc în huzur, iar ced care muncesc trăiesc într-o condiţie umană precară plină de griji”.

Dar înainte de a ne ocupa de această tipologie socială, care completează pe cea biologică – cu care ne-am ocupat în capitolul precedent – şi apoi pe cea psihologică – cu care ne vom ocupa în capitolul următor – să spunem câteva cuvinte asupra influenţei pe care naţiunea constituită în stat o exercită asupra individului.

Statul a apărut ca un instrument de exploatare în mâna unei mici minorităţi de oameni. Puterea sa era exercitată de „prinţul” lui Macchiavelli, în colaborare cu clasa aristocratică, din care el însuşi se trăgea.

Atena a inaugurat democraţia, dar nu a desfiinţat sclavia. Cu alte cuvinte, clasa aristocrată, sărăcită, a împărţit puterea cu meşteşugarii şi mai ales cu negustorii bogaţi.

Împărţirea puterii a fost făcută şi la Roma, dar numai în *Forum*. În Senat au rămas tot nobilii, respectiv patricienii, părinţii patriei, cum le spune numele, cu toate drepturile şi cu nicio datorie.

Evul Mediu a păstrat structura economică şi social-politică a Romei, singura deosebire fiind faptul că robia a luat locul sclaviei, în faţa lui Dumnezeu oamenii deveniseră, în sfârşit, egali, în stat însă ei continuau să se diferenţieze.

Revoluţia Franceză a desfiinţat iobăgia, dar muncitorimea şi ţărănimea au ajuns repede exploatate de noii magnaţi ai industriei. Votul însuşi, de altfel, a rămas cenzitar. Caracterul universal al votului a fost aplicat abia după primul război mondial şi numai în ţările membre ale Ligii Naţiunilor, la temelia căreia stătea, teoretic cel puţin, principiul egalităţii între naţiuni şi între cetăţeni. În

practică însă, acest principiu nu putea fi respectat din cauza inegalităţii de avere dintre patroni, pe de o parte, ţărani şi muncitori, pe de altă parte. Adevărata democraţie a putut fi instaurată Jiumai în formula democraţiei socialiste.

Pascal spunea – cum am văzut – că în viaţa omului importante sunt doar meseria şi

Căsătoria, dar despre dependenţa lor, şi în special a meseriei, de structura socială a claselor el n-a vorbit nimic. Probabil fiindcă şi lui, ca şi lui Aristotel, i se părea că aşa stau lucrurile în virtutea naşterii într-o clasă sau alta, asupra căreia putea dispune numai divinitatea. În orânduirea democraţiei sociale dispune de ea omul însuşi, anume comunitatea sa organizată în stat, care devine, prin aceasta, instituţia supremă de organizare a tuturor şi nu de exploatare a unora de către alţii.

Nefericit poţi fi, desigur, dacă îţi alegi o meserie pentru care nu ai vocaţie sau o soţie cu care nu te potriveşti. Dar ambele alegeri sunt, la urma urmei, în mâna individului, cu observaţia însă că meseria putea fi aleasă numai în interiorul clasei, eventual sub ea, iar nu deasupra ei. În schimb, alegerea clasei, de care de fapt depinde atât profesiunea cât şi căsătoria, era deja făcută de divinitatea însăşi, idee cu care Pascal se împăca atât de bine în calitatea sa de aristocrat şi călugăr. Iisus a gândit biserica sa ca o împărăţie a săracilor, dar ea a ajuns, precum se ştie, una a latifundiarilor. Mai bine de o treime din pământul Franţei din acea vreme era, în adevăr, în mâna bisericii.

Era atunci unul şi acelaşi lucru să te naşti rob sau aristocrat ori prelat? Evident că nu.

O acţiune decisivă asupra individului, anume una de

nedreaptă discriminare, este păstrată şi în dictatura pe care o exercită orice imperialism.

Este oare acelaşi lucru dacă trăieşti la adăpostul legii din democraţie sau sub imperiul abuzului pe care dictatura fascistă şi nazistă le-a exercitat în condiţiuni de omucidere?

Lucrurile nu sunt numai prea evidente ca să solicite un surplus de argumentare, ci şi prea apropiate în timp pentru ca amintirea lor să nu fie plină de cutremurătoare durere şi îndreptăţită revoltă.

Un tumult asemănător de sentimente trăiesc toate ţările care încă nu pot decide asupra propriei lor sorţi din cauza imperialismului împilator şi exploatator.

Nu, Pascal nu a avut dreptate. Faptul de a te fi născut rob sau sclav în trecut, iar ou aristocrat, faptul de a trăi asuprit, chiar suprimat, ca în dictatura nazistă – asupra căreia apasă conştiinţa încărcată a trei milioane de omucideri – este o „nenorocire” mult mai dramatică – în cazul celor ucişi, chiar tragică – decât alegerea „la întâmplare”, cum spune Pascal, a soţiei sau meseriei.

Formele vieţii. Atitudinile sociale

La început, psihologia socială a valorificat mai mult conceptul de instinct. Cu timpul, ea a trecut, după cum am văzut, accentul de greutate pe atitudinea socială. Instinctul a fost conceput ca un atribut al individului, în atitudine, un rol de seamă revine societăţii. Cu alte cuvinte, ea e un mod de conjugare a individului cu lumea.

În rolul social precumpăneşte conjugarea individului cu familia, profesiunea, statul etc. În atitudine este vorba mai mult de conjugarea individului cu lumea valorilor economice, sociale, politice, teoretice, estetice etc. În acest mod, rolul social este mai mult un

Concept sintetic, deoarece în el sunt cuprinse mai multe valori, în timp ce atitudinea apare mai mult ca un concept analitic, deoarece, în cazul ei, importantă este conjugarea individului cu societatea sub unghiul unei singure valori. W. I. Thomas consideră atitudinile drept o trăire interioară a valorii. Spranger le socoate „forme ale vieţii" socialculturale. La fel le văd şi Kerschensteiner, Freyer, Litt şi Stern, cu deosebirea că la primii trei, la fel ca şi la Spranger, mai importantă e comunitatea socială, în vreme ce W. Stern afirmă şi rolul individului.

Verificarea experimentală a tipologiei lui Spranger o întreprind Allport şi Vernon. După un sfert de veac, ei îşi asociază şi colaborarea lui Lindzey. În ţara noastră, testul lor a fost aplicat de Al. Roşea.

În total, Spranger vorbeşte de şase grupe de valori: economice, sociale, politice, teoretice, estetice şi religioase. Dăm mai jos tipurile sociale determinate de *atitudinea* faţă de valoni, după Allport (1951).

1. *Tipul teoretic*. Interesul dominant al omului aparţinând tipului teoretic este descoperirea adevărului. În urmărirea acestui scop, omul ia ceea ce numim o atitudine de cunoaştere, căutând pretutindeni asemănări şi deosebiri; o atitudine lipsită de orice preocupări pentru frumuseţea sau utilitatea lucrurilor, căutând numai să le observe şi să le interpreteze. Întrucât interesele omului teoretic sunt empirice, critice şi raţionale, el este în mod necesar un intelectualist, adeseori un om de ştiinţă sau filosof. Ţinta supremă a vieţii sale este sistematizarea şi ordonarea cunoştinţelor

sale.

2.

3. *Tipul economic*. Omul care aparţine tipului economic este preocupat, întâi de toate, de ceea ce este *util*. Preocupat în primul rând de satisfacerea trebuinţelor legate de corp, are un viu interes faţă de toate lucrurile legate de această satisfacere, lucruri care constituie obiectul aşa-ziselor afaceri, luate în sensul cel mai larg al cuvântului – cuprinzând producţia, distribuţia şi consumul bunurilor, obţinerea şi manipularea creditului, precum şi acumularea bogăţiei în măsură cât mai mare cu putinţă. Acest om este în întregime *practic*...

4.

Atitudinea economică vine deseori în conflict cu celelalte. Omul economic vrea, de pildă, ca educaţia să fie numai practică şi priveşte la orice cunoştinţă teoretică ca la o pierdere de timp. Ştiinţele aplicate, ca ingineria, organizarea ştiinţifică a muncii, psihologia aplicată şi aşa mai departe, sunt în mare parte un produs al cererii pe care omul practic o face celor ce conduc învăţământul. Ţelurile utilitare vin, de asemenea, în conflict şi cu valorile estetice. Singura artă pe care omul practic o admite este aceea care serveşte un scop util... În viaţa sa personală, el e foarte dispus să confunde frumuseţea cu luxul. În relaţiile cu prietenii, el e mai preocupat de întrecerea lor în bogăţie decât în putere politică, de pildă, sau socială pur şi simplu. În unele cazuri putem spune că adevărata religie a omului economic e cultul lui Mamon. În alte cazuri el are un deosebit respect faţă de Dumnezeu, înclinând să vadă în el pe dătătorul de bani, bogăţie, daruri, prosperitate şi alte bunuri.

5. *Tipul estetic*. Estetul vede valoarea supremă

6.

În *forma* şi armonie. Orice experienţă este judecată din punctul de vedere al graţiei, simetriei şi potrivirii. Viaţa este privită ca o panoramă de evenimente; fiecare impresie este gustată pentru valoarea ei însăşi. El nu e imediat un artist creator, precum nu e niciun decadent cu orice preţ. E doar un estet, care-şi află plăcerile cele mai fine şi durabile în părţile estetice ale vieţii.

Valoarea estetică este, într-un anumit sens, opusă valorii teoretice. Ea e preocupată de diversitatea experienţei, în vreme ce cealaltă acordă prioritate identităţii ei. Estetul socoate, ca şi Keats, că adevărul este echivalent cu frumosul şi crede, ca şi Mancken, că „a face lucrurile plăcute e de un milion de ori mai important decât a le face adevărate”. În manufactură, comerţ, reclamă şi alte procese din domeniul vieţii economice, estetul vede o distrugere a celor mai preţioase valori ale omului. În ceea ce priveşte relaţiile sociale se poate spune că estetul e interesat mai mult în ceea ce priveşte oamenii ca atare decât în ajutorarea lor. În acest mod, el înclină înspre individualism şi suficienţă de sine. El manifestă adeseori o predilecţie pentru pompă şi putere, deşi se declară împotriva politicii. În domeniul religios, el e dispus să confunde experienţa religioasă cu frumuseţea.

7. *Tipul social*. Valoarea cea mai înaltă pentru acest tip uman este *iubirea* oamenilor, fie că e vorba de unul, fie că e vorba de mai mulţi, fie că e vorba de iubirea conjugală, filiala, amicali sau filantropică. Omul social preţuieşte semenii săi ca scopuri, nu ca mijloace şi de aceea e gentil, atent şi lipsit de egoism faţă de toată lumea.

8.

1 înclină să creadă că atitudinile teoretice, economice şi estetice sunt prea red şi inumane. În contrast cu tipul politic, omul social socoate că iubirea de oameni e, şi trebuie să fie, singura formă a puterii. Altfel e dispus să repudieze orice concepţie despre putere, văzând în ea o primejdie pentru integritatea persoanei umane. În forma sa cea mai pură, interesul social e lipsit de orice egoism şi se apropie mult de atitudinea religioasă.

9. *Tipul politic*. Omul politic este preocupat

10.

Întâi de toate de *putere*. Activitatea sa nu are imediat nevoie să se desfăşoare numai în domeniul politic. Ea poate avea loc şi în meserie sau în orice fel de activitate, omul politic dovedindu-se totdeauna un *Machtmensch*. În general, conducătorii din orice domeniu au un foarte acut simţ pentru putere. Întrucât concurenţa şi lupta joacă un important rol în viaţa tipului politic, mulţi filosofi au socotit lupta pentru putere drept motivul de bază al activităţii noastre, ceea ce e discutabil. Există totuşi, se pare, anumiţi oameni, la care dorinţa de putere este scopul suprem al vieţii lor; ei caută cu orice preţ influenţa, renumele, prestigiul şi faptul de a fi temuţi.

11. *Tipul religios*. Valoarea cea mai înaltă

12.

Pentru omul religios e ceea ce putem cuprinde în ideea de *unitate*. În general, el e un mistic şi caută să înţeleagă lumea ca un întreg unitar, în care el e o mică parte. Spranger defineşte acest tip uman ca pe unul „a cărui structură sufle tească este un permanent îndreptar pentru ajungerea valorii supreme şi absolut satisfăcătoare”. Unii indivizi, care aparţin acestui tip, sunt „mistici

imanenţi”. Cu alte cuvinte, ei găsesc că experienţa religioasă e una cu afirmarea vieţii şi participarea ei la spiritualitatea ce animă lumea. Faust, cu zelul şi entuziasmul său, vede ceva divin în orice întâmplare. Alţii sunt „mistici transcenden tali”. Ei socot că spiritualitatea divină e dincolo de viaţă şi de aceea caută să se apropie de ea lepădându-se de tot ceea ce e plăcere corporală.

Ei sunt asceţi şi află – ca şi sfinţii indieni – fericirea supremă în contemplaţie şi în completa negare de sine”.

După zece ani de largă aplicare a chestionarului, Allport şi Cantril constată că exacţi* tatea examinării tipologice este satisfăcătoare, cu excepţia tipului social, care pare a genera confuzii. Concluzii asemănătoare constată şi Luria, care supune chestionarul la o analiză factorială. După toată probabilitatea, această nedumerire cu privire la tipul social naşte din faptul că atât precizările lui Spranger, cât şi determinările lui Allport, Vernon şi Lindzey, nu sesizează faptul că, în domeniul etic, pe care tipul zis social îl exprimă, legea reglează dragostea, deci dăruirea, nu egoismul, limitat de legea social-politică. Legea dragostei este bio-psiho-socială; cea juridică este numai psiho-socială, accentul de greutate căzând pe socialitatea raţional organizată.

Pe de altă parte, în ceea ce priveşte tipul politic, Spranger a pus prea mult accent pe principiul puterii, având în faţă modelul lui Bismarck, faţă de care el nu-şi ascunde admiraţia. Acest principiu este recunoscut şi de B. Russell, în cartea sa, *Puterea*. În domeniul organizării politice, puterea nu este însă totul, aşa cum Spranger însuşi s-a convins după venirea lui Hitler, când a fost obligat să părăsească universitatea şi apoi şi ţara. În adevăr, dacă la temelia puterii nu stă dreptatea, care asigură libertatea, atunci ceea ce se

manifestă e doar patologia dictaturii, exercitată de „personalitatea autoritariană” cu orice preţ şi care se justifică prin fel şi fel de raţiuni, şi mad ales prin lipsa oricărei naţiuni, aşa cum arată Adomo, Frenckel şi Brunschwick în lucrarea lor al cărei titlu îl constituie cuvintele din ghilimele. În opoziţie cu această personalitate cu cap pătrat şi închisă la orice idee care contrazice „prejudecăţile” sale, cum spune Allport în *Natura prejudiciilor*, avem, spune Rockeach, personalitatea cu minte luminată şi astfel deschisă, *open mind*, receptivă la orice nouă idee. Această minte deschisă urmăreşte, în primul rând, eficienţa practică a ideii, fiind un organizator, nu un dictator. Or, această capacitate de organizare sub unghiul eficienţei economice şi social-paLitioe a naţiunii constituite în stat, Spranger nu a sesizat-o. În schimb Meriam o aşază la însăşi temelia activităţii omului politic, care tocmai din aceste motive se înconjoară de consilieri competenţi, bine pregătiţi, iar nu de acoliţi, care nu ştiu decât să aplaude, spunând totdeauna „da”.

Dar tipul autoritarian – spun Adorno, Frenkel şi Brunschwick – şi apoi cel cu mintea deschisă – adaugă Rockeach – nu intervin, de fapt, numai în domeniul valorilor politice, ci şi în acela al tuturor celorlalte valori, fiind astfel mai degrabă un tip sintetic decât unul analitic.

Autorii de mai sus limitează totuşi sfera sa de influenţă la domeniul vieţii publice, pierzând din vedere comunitatea de dragoste a familiei. În schimb W. I. Thomas, veteranul sociologiei americane, şi Znaniecki, elevul său, în lucrarea lor, *Ţâranul polonez în Europa // America*, au în vedere, în primul rând, integrarea în familie şi relaţiile individuale private, în care – după judecata lor – întâlnim tipul *boem* şi tipul *filistin*.

Boemul este stăpânit mai mult de instincte; puterea de

stăpânire şi conducere de sine, pe de o parte, şi puterea de integrare socială a acestuia, pe de altă parte, este mai redusă.

Dinamica socială

Avem atâtea euri, spunea James, cu câţi indivizi stăm de vorbă. Şi avem mai ales atâtea euri câte „roluri sociale" suntem obligaţi să jucăm. În adevăr, eul propriu se schimbă mult mai mult în funcţie de instituţiile sociale decât în raport cu persoanele particulare.

El se schimbă însă în toate cazurile. De aceea dinamica motivaţiei noastre nu este numai individuală, ci şi colectivă, socială, aşa cum deja am încercat să arătăm.

Meritul de a fi inaugurat cercetarea acestei dinamici sociale în raport cu motivaţia insului revine sociometriei lui Moreno, pe de o

Filistinul acordă mai multă greutate normelor morale şi sociale, iar conducerea de sine *şi* integrarea sa socială sunt uneori încadrate în tipare prea rigide. De aci şi prejudecăţile lui.

Boemul este mai aproape de „natura" ereditară, în vreme ce filistinul frizează „masca" ultrasocială.

Cu măsurarea atitudinii faţă de diversele valori şi probleme sociale mai diferenţiate s-a ocupat şi Thurstone cu colaboratorii săi. Supunând analizei factoriale 12 din scările sale, el constată un factor general de radicalism-conservatorism. Radicalul este progresist; conservatorul e tradiţionalist şi plin de prejudecăţi, de formele şi tiparele vechi de viaţă.

Comentarii asupra acestor două tipuri face şi B. Shaw. Mintea mai deosebită şi, astfel, „deschisă" se orientează mai mult înspre radicalism. Cea mai puţin strălucită şi, astfel, „închisă" preferă

tradiţionalismul.

Vârstă are şi ea cuvântul ei de spus. Tinereţea tinde spre radicalism, iar bătrâneţea spre conservatorism.

În ţara noastră, de natura atitudinilor sociale şi de măsurarea lor s-a ocupat Profesorul dr. Docent A. Chircev, în lucrarea sa *Măsurarea atitudinilor sociale*.

Parte, teoriei câmpului. Social, elaborată de K. Lewin şi dezvoltată în continuare de Cartwright şi Zander etc., pe de altă parte.

O excelentă sistematizare a acestor studii o aduce lucrarea lui Hofstätter. După judecata lui, merite deosebite în acest nou domeniu al psihologiei sociale are şi Sherif.

Asupra sociometriei a scris foarte judicios A. Mihu, iar valorificarea metodei sociometrice este făcută şi în lucrarea colectivului de cercetători condus de M. Constantinescu, *Noi cercetări de sociologie*.

Meritul sociometriei este de a fi mijlocit studiul ştiinţific al interacţiunii sociale, de care vorbea James. În cercetările sale, această interacţiune este însă numai inter-individuală. În teoria câmpului social, formulată de Lewin, ea este şi instituţională. Lewin introduce, de pildă, în câmpul social şi clasa ca atare, nu numai elevii, anume mărimea ei, utilarea ei etc. Un atare studiu al conduitei individului în raport cu grupul, clasa, grădiniţa etc., precum şi cu materialul de activitate, joc, a fost făcut de D. S. Thomas şi colaboratoarele sale. Metoda sa a fost aplicată la noi în ţară de Sanda Ştefănescu-Goangă.

Dar relaţiile inter-individuale şi sociale nu se găsesc numai sub semnul atitudinilor „deschise”, cu caracter conştient, pe care le studiază Institutul Gallup, de pildă, şi despre care scriu atât H. Cantril, cât şi P. Hofstatter. Ele sunt şi sub imperiul „reziduurilor”

latente din inconştientul colectiv de ordin emotiv, despre care au scris Max Weber şi Pareto. Aducerea lor în câmpul cercetării experimentale, cu caracter metric, a fost efectuată de Guttman şi P. Lazarsfeld.

Un rol important în dinamica socială a acţiunii şi mentalităţii noastre îl joacă diversele tipare sociale, care determină atât modul nostru *stereotip* de a judeca, cât şi diversele noastre *prejudecăţi*, despre care Bacon a scris nemuritoarele sale pagini. Despre ele scrie W. Lippmann în *Opinia publica*. Cercetarea lor, experimentală şi metrică, a fost inaugurată de psihologia şi sociologia contemporană. Un studiu sistematic al prejudecăţilor îl face G. W. Allport în lucrarea sa, *Prejudecăţile*, care a cunoscut o largă răspândire, precum şi traducerea în mai multe limbi. Despre aceleaşi prejudecăţi, privind problema rasei, a scris K. Lewin. Despre rolul prejudecăţilor în caracterizarea naţiunilor de către alte naţiuni scriu H. Cantril şi Buchanan în lucrarea lor, *Cum se văd naţiunile*, apărută în cadrul *Comisiei de reducere a tensiunilor internaţionale* din U.N.E.S.C.O. Cu rolul diverselor „stereotipii” în judecata umană se ocupă R. Bergler. Tot el se ocupă şi cu studiul părerilor deschise, de natură conştientă, precum şi cu acela al celor mai puţin deschise din inconştient, în raport cu analiza pieţii, *Marktanalyse*.

CAPITOLUL X Aspectul diferenţial al condiţiei umane

Am studiat structura bio-psiho-socială a condiţiei umane în latura sa generală şi statică cu scopul de a determina parametrii ei de bază şi modurile lor de organizare.

Dar structura umană nu este numai generală şi statică, ci şi diferenţială şi evolutivă. Ea variază în spaţiu şi evoluează în timp,

fiind în permanenţă o împletire de individuaţie şi generalitate, pe de o parte, de continuitate şi discontinuitate, pe de altă parte. Ea este o împletire de cauzalitate internă şi externă, autonomie şi determinism. În consecinţă, ea trebuie cercetată şi interpretată atât diferenţial cât şi evolutiv, acordându-se atenţia cuvenită raportului dintre libertate şi determinism, particularitate şi universalitate, specificitate şi generalitate, continuitate şi discontinuitate. Cu alte cuvinte, *rostul* ei în lume trebuie determinat şi luminat atât în perspectiva *individuaţiei* cât şi a *sediului calitativ* cu direcţia sa de evoluţie.

Variaţia condiţiei umane este în funcţie de două categorii de factori sau cauze. Unii sunt ereditari şi ca atare depind de structura genetică a organismului. Alţi faGtori depind de mediu, de cel social îndeosebi şi ca atare sunt dobândiţi, educaţionali.

Trăsăturile genetice ale fiinţei sunt determinate de structura genetică, anume de aceea a genelor şi a cromozomilor şi de modurile lor de organizare.

Cele dobândite atârnă de mediul înconjurător, anume atât de cel fizic, şi biologic, cât mai ales de cel sooial-cultural.

Cu 24 litere putem scrie 623 trilioane de cuvinte. O singură literă în plus dublează numărul combinărilor. Ne putem atunci imagina care este numărul combinărilor posibile cu 46 cromozomi!

Dar cromozomii, la rândul lor, sunt structuri complexe de gene, care sunt ele însele structuri de macromolecule. Prin urmare, structura genetică a persoanei umane este o funcţie de sute şi mii de sub-variabile. În acest mod numărul combinărilor posibile, la care totalitatea acestor factori poate da naştere, este aproape infinit. De aceea e puţin probabil că în curgerea istoriei au existat doi oameni la fel, adică absolut identici din punct de vedere genetic.

Însă, chiar dacă structura umană ar fi identică – aşa cum se credea odată în teoria substanţei metafizice – la variaţia ei s-ar ajunge ca urmare a acţiunii mediului, care nu e niciodată aceeaşi, ci deosebită pentru fiecare individ. Căci chiar în aceeaşi casă insul este soţ sau soţie, frate mai mare sau mai mic, părinte, copil sau bunic etc. Modul de concentrare şi focalizare al relaţiilor interindividuale şi sociale variază astfel chiar în una şi aceeaşi comunitate.

Dar principiul individuaţiei pe care se întemeiază variaţia, nu este o ieşire din lege, aşa cum credea Aristotel, ci un fenomen de legitate, deşi legea nu mai are o exactitate deplină, ci un caracter statistic – probabilistic. Mecanica lui Newton a preconizat numai legi exacte, de ordin matematic. Mecanica cuantică, în schimb, operează numai cu legi statistice, de probabilitate. În ştiinţele biologice şi social-umane avem numai legi de acest gen. După unii, sub unghi matematic, legile statistice ar fi singurele legi pe care le întâlnim în ştiinţele lumii reale, legile exacte nefiind decât produsul numărului mare din legitatea de probabilitate. Dar alături de legitatea matematică există cea logică. Ea pare a fi la fel, numai de aproximaţie.

Legitatea statistică, de probabilitate, este cerută de însuşi principiul individuaţiei. Individuaţia, pe de altă parte, înseamnă adaptarea cea mai bună cu conservarea cea mai eficientă din locul şi momentul dat.

Legitatea logică este generată de însăşi libertatea noastră de alegere, conform cu individuaţia noastră şi particularitatea ei autonomă, pe de o parte, şi corespunzătoare cu valorile veşnice ale omenirii, cum ar spune D. D. Roşea, pe de altă parte. De aceea ea determină nu numai individuaţia din legitatea statistică matematică, ci şi cauzalitatea noastră proprie în raport cu

societatea şi în direcţia Binelui, Adevărului şi Frumosului. Ea determină deci *rostul*, *semnificaţia* noastră în lume şi *direcţia sa de dezvoltare* în raport cu evoluţia lumii însăşi.

De altfel însăşi legitatea cunoaşterii ştiinţifice, care reflectă legitatea lumii, nu mai este azi definită numai prin asemănări şi deosebiri, determinate cu ajutorul principiilor logice, ci şi prin interconexiunea cauzală universală, exprimată de legile dialectice. În matematică şi în logica matematică această interconexiune poate fi determinată prin principiul egalităţii sau identităţii golite de conţinut, când variabilele nu mai au nici individuaţie, nici particularitate şi nici salt, ci sunt pură generalitate, universalitate şi eternitate. În logica dialectică, interconexiunea în timp şi spaţiu nu mai poate fi exprimată decât prin legile dialectice, care au semnificaţie şi direcţie de evoluţie, reflectând însuşi rostul fiinţei în lume, în perspectiva evoluţiei înspre care ea se îndreaptă.

La început, psihologia a studiat fenomenele psihice numai sub unghiul generalităţii lor, iar de deosebiri făcea abstracţie, considerându-le abatere de la lee. Acesta a fost cazul psihologiei până la Wundt, precum şi al psihologiei lui Wundt însuşi. Din acest punct de vedere incidentul intervenit între Wundt şi Cattell are o semnificaţie deosebită, el reprezentând însăşi răscrucea dintre psihologia generală a lui Wundt şi cea diferenţială a lui Gal ton, adusă în laboratorul lui Wundt de Cattell. Wundt dorea studiul timpului de reacţiune numai sub unghiul generalităţii sale, definită prin media aritmetică. Cattell face determinarea şi în perspectiva variaţiei, definită prin abaterea medie. Wundt, desigur, a fost un om de ştiinţă prea mare pentru a nu accepta şi noul punct de vedere, *ganz amerikanisch*, cum l-a numit el. Era, de fapt, un punct de vedere englez, care după aceea a devenit şi german şi american etc. Primul tratat de psihologie diferenţială însă îl scrie tot un

psiholog german, anume W. Stern.

Interpretarea condiţiei umane şi în perspectiva variaţiei, mai bine zis sub unghiul punctelor de întâlnire dintre individuaţie şi generalitate, este azi unanim acceptată. Diferenţe mai există numai în ceea ce priveşte interpretarea acestei întâlniri. Psihologia experimentală a preferat metoda matematică, oferită de calculul probabilităţii. Acest punct de vedere şi-a dovedit eficienţa în domeniul inteligenţei şi aptitudinilor şi este extins, dar ai mai puţin succes, în acela al emotivităţii, motivaţiei şi personalităţii însăşi, însă numai după ce a fost descoperită analiza factorială. Utilă a fost şi logica matematică. Celălalt punct de vedere cu caracter logic, şi-a dat valoarea optimă tocmai în domeniul structurii supreme, care este inteligenţa, după cum el e relevant şi în domeniul fin şi delicat, dar foarte complicat, al emotivităţii şi motivaţiei, care joacă un rol atât de mare în cazurile clinice.

Mersul astrelor pe cer şi destinul uman, spune Aristotel, îşi au legea lor, care este una şi aceeaşi în structura ei formală, dar nu şi conţinutală. În schimb, zborul fluturilor şi tăvălugul viselor adaugă el, ilustrează Chaosul însuşi, adică lipsa de legitate.

Dar sub semnul legităţii sunt azi toate fenomenele, deci şi zborul fluturilor şi chiar şi dezlânarea viselor, aşa cum a arătat Freud.

Însă legitatea nu e numai de exactitate deplină, ci şi de probabilitate, precum ea nu e numai matematică, ci şi logică. Ea este determinată atât cu ajutorul principiilor logice, care determină asemănările şi deosebirile, cât şi cu ajutorul legilor dialectice, care interpretează interconexiunea cauzală universală.

2. Curba de variaţie. Determinarea curbei de variaţie este în funcţie de doi parametri: media aritmetică, ce derivă din suma

deosebirilor împărţită la numărul lor şi abaterea etalon sau sigma, care este egală cu radicalul din suma abaterilor de la medie ridicate la pătrat şi împărţită la numărul lor. Ea determină, de fapt, cele două momente, simetric aşezate faţă de mijlocul curbei, când curbura convexă se schimbă în concavă sau invers, aşa cum arată Fig. 13. Dacă cunoaştem aceşti doi parametri putem determina variaţia pe care curba o exprimă.

Dacă întinderea curbei de variaţie pe abscisă este împărţită în şase unităţi sigma, atunci frecvenţa cazurilor pe aceste şase unităţi este de aproximativ 2,16,32,32,16,2 procente.

De asemenea, s-a constatat că atunci când curba de variaţie, construită inductiv, pe baza datelor experimentale, se apropie de curba de variaţie teoretică, elaborată deductiv, există toate şansele ca respectiva trăsătură, a cărei variaţie curba o exprimă, să fie precumpănitor ereditară.

În cazul curbelor privitoare la trăsăturile de caracter, frecvenţa se deplasează de la mijloc înspre unităţile – 4 – 1.00 sigma şi mai ales +2.00 sigma sau chiar +3.00 sigma, aşa cum arată Fig. 14.

Explicarea acestei asimetrii constă în faptul că aceste trăsături sunt supuse educaţiei, care încearcă să facă din toţi indivizii oameni oneşti, de cuvânt şi dintr-o bucată etc. Dacă educaţia ar reuşi în întregime, atunci indivizii ar fi grupaţi numai la +3.00 sigma.

Aplicarea curbei de variaţie la studiul trăsăturilor bio-psiho-sociale a însemnat un substanţial progres în determinarea lor ştiinţifică.

Inter-variaţie, intra-variaţie şi tipologie

În mod practic dar în acord cu punctul de vedere logic şi matematic, aspectul diferenţial al condiţiei umane a fost abordat pe trei drumuri diferite. Unul este cel inter-variaţional, mijlocit de curba de variaţie, care e curba lui Gauss. Al doilea este cel intravariaţional, materializat în profilul psihologic, pe de o parte, şi în matricea factorială, pe de altă parte. El este, de asemenea, prezent în cercetările de logică matematică efectuate de Piaget şi colaboratorii săi privind evoluţia procesului de cunoaştere. Curba de variaţie este bazată numai pe deosebiri şi asemănări. Profilul, structura factorilor şi a combinărilor, valorifică, în schimb, interconexiunea determinată însă numai cantitativ, nu şi calitativ. Al treilea drum este acela al tipologiei şi al studiului clinic al cazului, care trece accentul de greutate pe determinarea şi interpretarea calitativă. La început tipologia a fost numai descriptivă. Azi ea e şi analitică şi sintetică. Analiza cazului adaugă şi determinarea genetică.

1. Dispersiunea bilelor în cutia lui Galton.

Distinsul om de ştiinţă a lăsat să cadă o sută de bile prin gaura unui coş, în reţelele egal distanţate ale unei cutii. Distribuţia bilelor în diversele despărţituri a luat forma unui clopot, formă asemănătoare cu curba de variaţie, a cărei ecuaţie a scris-o Gauss.

Examinând distribuţia gradelor de inteligenţă şi a diverselor aptitudini sau facultăţi, cum le-a numit el, Galton a constatat că această distribuţie se conformează aceluiaşi clopot. Deosebirile dintre oameni deci, au legi, iar acestea ilustrează curba de variaţie.

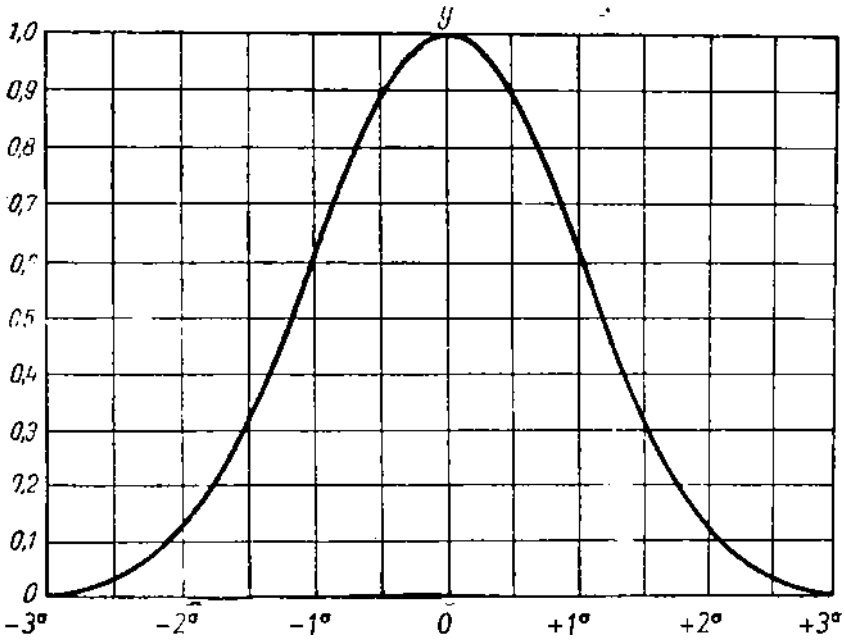

Fig. 13. Curba de variaţie. Parametrii ei: media şi sigma (după Thurstone, 1926).

Curba de variaţie însă are un mare neajuns. Ea determină numai deosebirile dintre indivizi în raport cu o singură trăsătură. În acest mod, ceea ce e mai important, anume deosebirile intraindividuale, rămân neabordate.

3. Profilul psihologic. Pentru a înlătura acest neajuns şi a face şi această determinare

Sintetică, RossoLimo a propus profilul psihologic, care indică deosebirile dintre oameni sub unghiul a trei, patru, cinci şi chiar zece variabile, aşa cum arată Fig. 15.

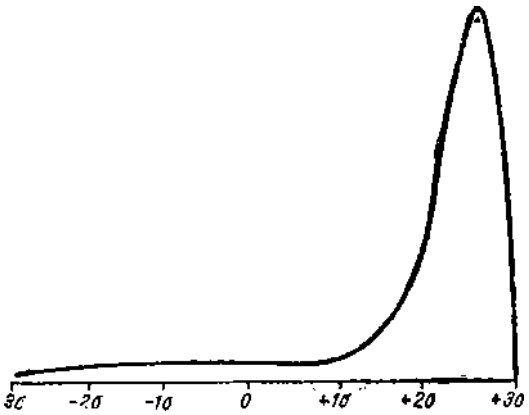

Fig. 14. Curba de variaţie a trăsăturilor de caracter.

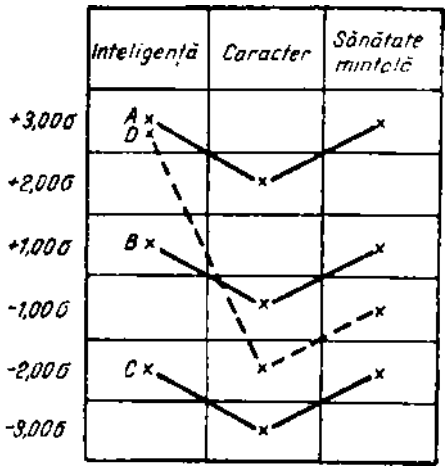

Fig. 15. Profilul psihologic.

Peste toate inconvenientele însă nu a trecut nici profilul psihologic, care evident poate fi şi biologic sau sociologic, ori bio-psiho-social. Anume, el determină numai *gradele* de intravariaţie în termeni de *deosebiri* şi *asemănări*, nu şi *interconexiunea lor cauzală*. El arată numai modul cum diversele trăsături ale unuia şi aceluiaşi individ se aseamănă sau se deosebesc, nu şi felul cum ele *se leagă* pe baza anumitor *rosturi* şi, cu anumite *direcţii*.

4. Analiza factorială. Ea încearcă şi stabilirea acestei interconexiuni. Cum însă ea operează numai cu mijloace de analiză matematică, analiza mulţi-factorială poate stabili numai diverşii

parametri din structură, dar nu şi semnificaţiile lor, rosturile lor. Cu atât mai puţin poate ea stabili direcţia lor de dezvoltare.

5.

Ereditatea

1. Cercetările lui Mendel. Gregor Mendel a fost profesor de ştiinţe naturale şi un pasionat de horticultură. El s-a ocupat cu împerecherea á diverse soiuri de plante, în special de fasole, pentru a obţine varietăţi mai bune. După un mare număr de împerecheri, el constată o seamă de reguli, trei la număr, cărora ele se conformează. Mendel publică imediat o broşură în care consemnează observaţiile sale şi regulile descoperite, menite să fie utile horticultorilor. Pentru moment, Mendel nu şi-a dat seama că ceea ce făcea el, însemna de fapt aşezarea temeliilor geneticii contemporane, menita să joace un rol fundamental atât în biologie cât şi în psihologie şi chiar în sociologie.

6. În ştiinţa teoretica însă cercetările lui Mendel au rămas total necunoscute până la începutul secolului nostru, când ele sunt redescoperite de Johannsen şi. De Vries. Cartea sa a apărut cam în acelaşi timp cu *Originea speciilor* a lui Darwin şi, judecând-o în lumina ştiinţei contemporane, ea nu este, poate, Tipologia. Stabilirea acestor rosturi şi direcţii de evoluţie o încearcă tipologia. La început ea a fost numai descriptivă şi clasificativă, aşa cum e cazul la Teofrast şi La Bruyère. În ştiinţa contemporană însă ea e precumpănitor analitică şi sintetică, precum şi evolutivă, aşa cum am văzut în capitolele precedente. Căci alături de biotip şi sodotip avem şi psihotipul, cu care ne-am întâlnit deja şi asupra căruia vom reveni pentru a-l dezvolta.

Interpretarea metrică a variaţiei şi analiza factorială fac obiectul lucrărilor noastre, *Elemente de Psihometrie* şi *Analiza*

factorilor psihici. Cu – interpretarea logică a variaţiei, precum şi cu întregirea reciprocă dintre ea şi cea matematică, neam ocupat în *Natura ştiinţei*.

Cu nimic mai prejos decât această suprema capodoperă, care sta în pragul biologiei din zilele noastre.

Cele trei legi formulate de Mendel nu fac, de fapt, altceva, decât să constate că legile eredităţii sunt legi ale probabilităţii, pe care le exprimă curba de variaţie.

Presupunem împerecherea a doua soiuri de fasole sau mazăre, care au o serie de proprietăţi diferite şi pe care le reprezentăm în mod simbolic prin albul sau negrul unui cerc.

Generaţia a doua va aduce contopirea celor două caractere, generând astfel hibrizii. Albul şi negrul contopindu-se, descendenţii vor avea o culoare intermediară. Aceasta este prima regula a contopirii.

În generaţia a treia apar nu numai hibrizii, ci şi trăsăturile din prima generaţie, aşa cum arată Fig. 16. Aceasta e legea segregaţiei.

În ceea ce priveşte proporţia trăsăturilor mixte sau hibride şi aceea a primelor caractere ce revin, ea este de 1,2,1, adică 25%, 50% şi 25%. Aceasta e legea probabilităţii.

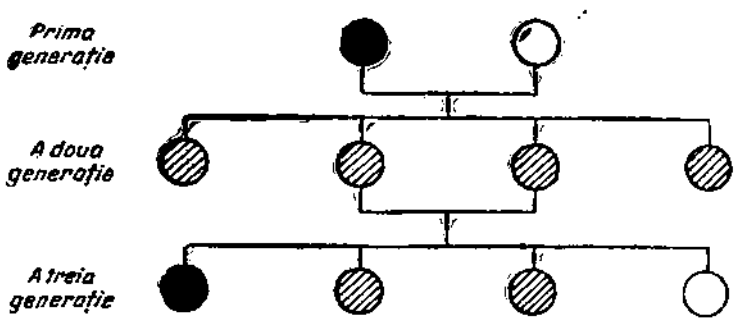

Fig. 16. Mecanismul eredităţii care exprimă şi segregaţia şi

mecanismul de compunere a trăsăturilor şi funcţiunilor pe oale ereditară.

Pentru a înţelege atât acest lucru, cât şi distribuţia bilelor în cutia lui Galton, precum şi curba de variaţie a lui Gauss, considerăm aruncarea a doi bani de un leu. Ei pot cădea cu faţa pe care scrie 1 leu sau cu aceea pe care este stema, coroana. Anume, ei pot cădea amândoi cu faţa 1 Leu, cu faţa Stemă sau unul cu faţa 1 Leu şi celălalt cu faţa Stemă. Vom avea astfel patru permutări posibile: leu-leu, leu-stemă, stemă-leu, stemăstemă. Cum ordinea, deci permutarea ca aitare, nu interesează, ci numai combinarea, vom avea 25% de combinări leu-leu, 50% leu-stemă şi 25% stemă-stemă. Pentru informaţiuni mai detaliate se poate consulta lucrarea *Elemente de Psikometrie,* sau oricare lucrare asupra calculului probabilităţii. În acest sens, Profesorul O. Onicescu şi şcoala sa reprezintă autorităţi cu reputaţie bine stabilită pe întreg globul. Contribuţiile Profesorului Onicescu în domeniul psihologiei matematice, a învăţării, sunt înregistrate şi comentate în toate tratatele de psihologie matematică.

Ceea ce trebuie să reţinem pentru moment este faptul că legile eredităţii sunt legi ale probabilităţii. Mendel a descoperit acest lucru – este adevărat fără să-şi dea seama – încă de la mijlocul veacului trecut, dar constituirea geneticii metrice pe baza legilor sale ore loc numai la începutul secolului nostru.

În consecinţă, aşa cum în virtutea legilor probabilităţii putem estima căderea banilor, la fel, tot pe baza lor, putem prevedea compunerea şi segregarea caracterelor în împerecherea de soiuri şi tipuri diferite.

2. Cercetările lui Morgan. Teoria genelor şi cromozomilor. Discuţia aprinsă asupra eredităţii caracterelor dobândite a

ocazionat teoria lui Weissmann asupra plasmei germinative, deosebită fundamental de cea somatică. Prima este purtătoarea caracterelor ereditare. Cealaltă întipăreşte şi caracterele dobândite. Ea nu are însă nicio influenţă asupra plasmei germinative. Caracterele dobândite nu sunt, aşadar, ereditare. Weissmann, precum se ştie, a handicapat o serie de animale de unele părţi ale corpului, dar handicapul nu s-a transmis la urmaşi. De unde teza sa asupra permanenţei plasmei germinative, pe de o parte, şi a independenţei ei totale de cea somatică, pe de altă parte.

Weissmann nu a reuşit să explice mecanismul însuşi al eredităţii. De el se apropie la începutul veacului nostru Johannsen, care introduce noţiunea de genă, ca element ultim, purtător de caractere ereditare. El vorbeşte de trăsături genotipice, dependente de structura genetică, deci ereditare, şi de trăsături fenotipice, în care mediul îşi lasă amprentele, dar care amprente nu se răsfrâng asupra celor ereditare, deoarece plasma somatică nu influenţează pe cea germinativă.

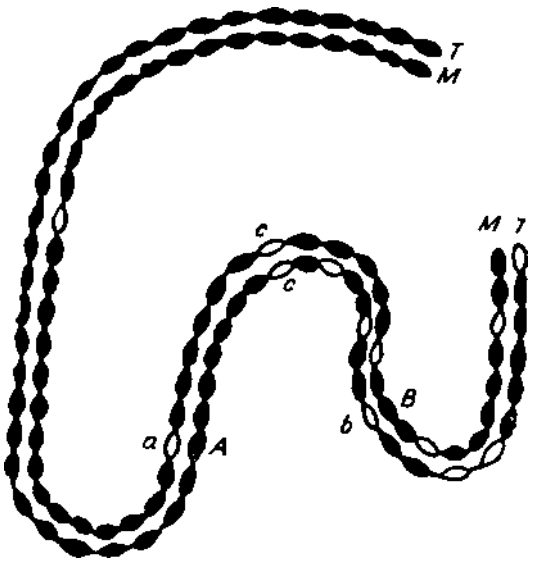

Fig. 17. Aşezarea genelor în cromozomi (după Jennings,

1930).

Dar gena în teoria lui Johannsen era tot o simplă ipoteză, ca şi plasma germinativă a lui Weismann, separată total de ce? somatică. Meritul de a o fi identificat pe cale experimentală îi revine lui Th. H. Morgan. Descoperirea genei, desigur, a fost facilitată de noile microscoape şi de alte mijloace tehnice care făceau posibil acest lucru.

Genele sunt grupate într-o serie de constelaţii unitare în formă de lanţuri, numite cromozomi, aşa cum arată Fig. 17.

Numărul genelor şi cromozomilor variază după specii şi genuri. La om avem 22 – pe-

Rechi de cromozomi pentru bărbat şi 23 perechi pentru femeie. Femeia, deci, are un cromozom în plus, numit cromozomul X, care determină sexul. După unii acest cromozom ar exista şi la bărbaţi, dar în formă nedezvoltată, numit cromozomul Y.

Numărul genelor din celula germinativă umană este cunoscut. El se urcă la mii. „Important – spune Jennings (1930) – este faptul că fiecare din miile de gene este o substanţă aparte, care are o funcţiune definită, adică un anumit lucru de împlinit; dacă una din ele este distrusă sau schimbată, dezvoltarea este alterată într-un anumit fel, iar individul care rezultă, arată o schimbare corespunzătoare a caracterelor sale: o schimbare în culoarea ochilor, în forma nasului, în statură sau în temperament ori în altceva”.

La fel de cunoscut este faptul – spune tot Jennings în continuare – că „fiecare fel diferit de genă are în mod regulat şi invariabil locul său în lanţ sau în cromozom. Astfel diferitele gene pot fi numite şi numerotate, iar o anumită genă, să zicem Nr. 4 sau 44, este totdeauna aceeaşi, cu acelaşi rol de jucat şi găsibilă în acelaşi loc în cromozomul respectiv”.

O altă chestiune la fel de importantă, spune, – acelaşi autor mai departe, este „faptul că fiecare din cei doi părinţi ai noştri ne dau o serie completă de gene, înlănţuite împreună în forma de mai sus. Astfel în fiecare celulă noi avem două feluri de gene. În consecinţă noi suntem dubli cu privire la genele noastre. Fiecare din cele două lanţuri de gene conţine tot materialul necesar pentru producerea unui individ, un fapt care are foarte stranii consecinţe. Mama ne dă tot materialul cerut pentru producerea unui individ de un anumit tip. Tata, pe de altă parte, ne dă tot materialul pentru producerea altui individ, de alt tip. În acest mod noi începem viaţa ca fiinţe duble. Fiecare suntem într-un anumit sens două persoane – destul de legate împreună în întregime, deşi în anumite privinţe legăturile nu sunt chiar complete. Această dublă natură a vieţii noastre are un mare efect asupra ei.

Duplicarea se aplică fiecărei părticele din miile de gene, cu care începem viaţa. Fiecare fel de substanţă este prezentată în fiecare celulă în două doze, care formează o pereche de gene. O genă din fiecare pereche vine de la tată, cealaltă de la mamă”.

În aceeaşi lucrare, ceva mai jos: „Diferitele perechi de gene au funcţiuni diferite în dezvoltare. Cei doi membri ai fiecărei

perechi de gene au una şi aceeaşi funcţiune. Dacă una din cele două gene are de-a face cu culoarea ochilor, atunci cu culoarea ochilor are de-a face şi cea de a doua.

Dacă una din gene are de-a face cu producerea şi determinarea unei anumite părţi din creier, cu acelaşi lucru are de-a face şi cealaltă. Dacă una influenţează creşterea corpului, tot creşterea corpului o influenţează şi cealaltă. Acum un fapt de o extremă importanţă practică! Deşi cei doi membri ai unei anumite gene au de-a face cu unul şi acelaşi lucru, ei diferă de obicei în felul lor de a-l face. Gena care vine de la tată tinde să producă o anumită culoare a ochiului, în vreme ce gena de la mamă tinde să producă altă culoare. Gena de la tată produce un creier sărac şi astfel un individ stupid; gena de la mamă un creier superior şi astfel un individ superior. O genă poate produce ceea ce e bun şi sănătos; cealaltă, ceva ce e bolnav”.

Puţin mai jos: „Avantajele de a avea doi părinţi, adică avantajele de a fi dubli sunt evidente. O genă de la tată poate fi defectuoasă; dacă ea ar fi singura genă care ar produce funcţiunea, copilul ar fi defectiv în acea funcţiune; el va fi astfel un albino, un stupid sau un înapoiat mintal. Se poate însă întâmpla ca gena corespunzătoare din aceeaşi pereche, care vine de la mamă, să fie normală. Această genă normala de obicei produce ea singură sarcina, aşa încât copilul este normal; el nu e albino, nu e stupid, nici înapoiat mintal. În acest mod defectuozitatea unei singure gene din pereche nu are de obicei urmări rele, sau dacă are, atunci are aşa de mici încât nu pot fi observate. Dublura genelor acţionează deci ca o măsură de asigurare; individul are două şanse în loc de una de a-şi dezvolta fiecare din funcţiunile sale în mod

normal. Numai atunci când ambele gene dintr-o anumită pereche sunt defective – adică atât cea de la tată, cât şi cea de la mamă – numai atunci funcţiunea respectivă a urmaşului e şi ea defectivă şi copilul e lipsit de pigmentaţia necesară, e stupid, e leneş, înapoiat mintal sau ceva asemănător.

Socotind dublarea genelor în această lumină, e limpede că asigurarea pe care ea o aduce constituie raţiunea biologică pentru care avem doi părinţi în loc de unul”.

Gena normală, care produce funcţiunea sau organul în condiţiuni normale, a fost numită – *’gena dominantă*\ gena defectuoasă, ale cărei funcţiuni nu se mai manifestă, e *gena recesivă*. Gena care produce inteligenţa e gena dominantă; aceea care produce prostia e gena recesivă. Genele dominante sunt de trei ori mai numeroase decât cele recesive.

Nu este mai puţin adevărat că gena integrează o experienţă de zeci şi sute de milioane de ani. Dar ceea ce a fost bun în acest interval uriaş de timp, s-ar putea să nu mai fie bun azi. Acest lucru este adevărat îndeosebi în cazul omului. Sub unghiul conservării individului în condiţiunile din trecut, lucrul cel mai important era agresivitatea şi dezvoltarea muşchilor. În convieţuirea paşnică de azi, mai importantă este puterea de înţelegere.

Viaţă a sute, poate a mii de savanţi, este azi dedicată pentru lămurirea eredităţii. În *Institutul de Genetica Experimentala* de la Pasadena precum şi în alte aşezăminte similare din lume, se construiesc hărţi pentru diversele trăsături ale drosofilei, musculiţa de vin, care se înmulţeşte nespus de repede, anume din opt în opt minute. Dar numai pentru culoarea ochilor ei colaborează nu mai puţin de 51 gene, cu toate că în total drosofila

nu are decât şapte perechi de cromozomi.

Am dat acest exemplu pentru a înţelege că deocamdată cazurile descrise mai sus sunt mai mult ipoteze plauzibile decât fapte concrete. În fond, de atari hărţi în cazul omului suntem încă foarte departe, totuşi mult mai puţin departe decât Morgan şi colaboratorii săi au crezut. Însă surpriza, care coincide cu una din cele mai mari descoperiri ale veacului nostru, nu a venit dinspre cercetarea genelor şi a cromozomilor înşişi, ci dinspre limpezirea structurii lor biochimice.

De fapt o seamă de greutăţi au apărut chiar în teoria corpusculară a genelor, aşa cum a fost ea elaborată de Morgan. Ele privesc atât independenţa totală a plasmei germinative, de cea somatică, pe care Morgan a susţinut-o la început, cât şi independenţa genelor. În adevăr, genele nu sunt unităţi absolut independente, ci caracterele lor depind de structura cromozomului, adică de modul lor de organizare în cromozom. De asemenea, au fost descoperite influenţe ale plasmei somatice asupra plasmei germinative. De aceea Wettstein vorbeşte nu numai de genotip şi plasmotip, ci şi de idiotip, pe care îl dau primele, împreună. Idiotipul are şi el înrâuriri asupra genotipului. Pe de altă parte, Weier şi Stocking deosebesc în citoplasmă patru categorii de plastide. Unele din ele acţionează în reciprocitate cu structura cromozomială, iar altele separat. Ele au de spus un cuvânt apoi şi asupra structurii cromozomiale. De aceea genomul şi plasnomul nu pot fi considerate ca structuri complet independente şi separate, ci ca părţi în întreg şi astfel în interconexiune reciprocă, chiar dacă acţiunea genomului asupra plasnomului este incomparabil mai mare decât aceea a plasnomului asupra genomului.

În acelaşi timp apoi este cazul să observăm că genele şi cromozomii par să lămurească numai ereditatea rasei şi a

varietăţii, nu şi pe aceea a speciei şi diverselor genuri, care şi-au găsit explicaţia numai la nivel molecular, de ordin biochimic.

Din aceste motive nu este de mirare că teoria corpusculară a genei este părăsită chiar şi de către cercetătorii neomorganişti, care susţin încă separarea dintre nucleu şi citoplasmă, deşi vorbesc numai de gene „operative”, nu corpusculare. În noua concepţie accentul cade pe relaţionalitatea genelor şi pe interacţiunea lor în sistemul cromozomi al ca atare.

Noile interpretări sunt susţinute de Stadler, Owen, Mozer etc. La temelia lor stau datele furnizate de noul microscop electronic.

3. Genetica moleculară. Dar a doua revoluţie în domeniul genetic a fost studiul lui biochimic, ale cărui rezultate au depăşit în importanţă pe acelea ale studiului lui cromozomic.

Odată genele identificate, o seamă de cercetători au căutat să elucideze compoziţia şi structura lor moleculară, de ordin biochimic.

Astfel, în 1941, Beadle şi Tatum arată ca fiecare genă corespunde numai cu o anumită specie de proteine. Acelaşi lucru poate fi spus şi despre diversele gene, care dau naştere la diversele constelaţii de trăsături şi cărora le corespund un grup de proteine. Trei ani mai târziu Avery, McLeod şi McCarthy identifică structura biochimică a genei. Ea e formată din una sau mai multe molecule de acizi nucleici. Nouă ani mai târziu, deci în 1953, J. D. Watson şi F. H. Crick descriu structura chimică a acestor acizi, oferind primul model de organizare a lor.

„Începând din acest moment – spun Bona, Dumitrescu şi Ghyka în *Bazele moleculare ale eredităţii* din *Genetica umană*, editată de acad. Şt. Milcu şi C. Maximilian – care a marcat constituirea definitivă a geneticii ca ştiinţă pozitivă, determinismul specificării biologice a putut fi explorat în mod riguros. S-a stabilit

astfel că acidul dezoxiribonucleic (ADN) *păstrează ca atare* întreaga cantitate de informaţie genetică a fiecărei celule, pe toată durata vieţii ei, şi *este capabil să o transmită* «în copie», după necesităţi, atât mecanismelor, proteino-sintetizatoare ale celulei respective, determinând specificitatea sintezei de AM (funcţia heterociclică a ADN-ului), cât şi a celulelor-fiice, determinând specificitatea sintezei de ADN-ţi liai (funcţia autooatalitică a ADN-ului).

De asemenea, s-a precizat modul în care acizii ribonucleici (AM) participă la funcţionarea mecanismelor proteino-sintetizatoare ale celulei, *transmiţtnd* informaţia conţinută în ADN, pe care au «copiat-o» în timpul formării lor, lanţurilor polipeptidice şi implicit proteinelor în curs de sinteză.

Proteinele şi enzimele astfel sintetizate, contribuie la realizarea caracteristicilor morfofuncţionale ale structurii vii din care fac parte”.

„Din punct de vedere chimic – spun aceiaşi autori – acizii nucleici sunt macromolecule construite prin copolimerizarea mai multor tipuri de monomeri, denumiţi în mod generic nucleotizi.

Acest monomer sau nucleotid are trei componente: un radical fosforic monoacid, un zahar cu cinci atomi de carbon şi o bază azotată pirimidinică sau purinică”.

Deosebirile dintre ADN ŞI AM sunt în funcţie de distribuţia zaharurilor şi de bazele lor azotate.

„Molecula de ADN – spune Profesorul V. Preda în *Curs de Biologie* – este o moleculă uriaşă, cu dimensiuni enorme, cu ponderi moleculare de zeci şi sute de milioane, cu catene (lanţuri) de mii de nucleotide, nucleotidul fiind unitatea structurală care se repetă de un număr foarte mare de ori”.

Dezoxiribonucleotidele sunt de patru feluri, elementul

diferenţial fiind timina, citozina, adenina şi guanina.

În compoziţia ARN-ului intervine uracilul. ADN-ul are două funcţiuni: acea de reproducere proprie sau autocataliza şi aceea de sinteză a proteinei prin intermediul ARN-ului sau heterooataliza. ADN-ul este astfel „matricea" care „modelează" sinteza proteinei în organism, determinând în acest mod trăsăturile sale morfologice şi funcţionale, adică genotipul. El nu acţionează însă direct asupra acestor sinteze, ci prin intermediul ARN-ului.

Există trei categorii de AM: mesager, de transfer şi ribozomic. Cel mesager este generat de ADN în nucleul celulei. El este o copie a ADN-ului. O dată format, el trece apoi în citoplasmă, ducând „mesajul" cu sine. În acest mod el devine un AM de transfer. ARN-ul ribozomic este cel mai frecvent şi se găseşte în ribozomii citoplasmatici, nucleari şi nucleoli.

Nu intrăm în analiza mai detaliată a compoziţiei lor chimice şi a modurilor lor de structurare, deoarece ele sunt probleme de specialitate, care depăşesc cadrul bio-psiho-social al condiţiei umane. Pe de altă parte, ele sunt dezbătute în lucrările de speciallitate, dintre care recomandăm îndeosebi expunerea deosebit de dară şi sistematică din tratatul profesorilor N. Giosan şi N. A. Săulescu, *Principii de genetică*.

— Este cazul însă să observăm că aşa cum materialul modelat de o matriţă are şi el un cuvânt de spus asupra matriţei, la fel structura ARN-ului exercită şi ea, după unii autori, o anumită acţiune asupra structurii ADN-ului. În consecinţă, interconexiunea dintre ADN ŞI AM un trebuie văzută numai sub unghiul „matriţei" ADN-ului, ci şi sub acela al structurii ARN-ului, ambele structuri fiind sub influenţa mediului exterior. În această privinţă, aşa cum în perspectiva citoplasmatică nu existau gene imuabile, la fel şi sub unghi molecular, de ordin biochimic, nu există „modele" ereditare

în afara influenţei mediului, cu care ele se conjugă. De altfel în cazul unor clase de virusuri, elementele purtătoare de mesaje ereditare sunt moleculele ARN-ului însuşi.

Este apoi cazul să observăm că aşa cum genele nu sunt singurele purtătoare de trăsături ereditare, la fel şi acizii ADN nu sunt singurii purtători ai acestor trăsături, chiar dacă ei sunt factorii genetici primi.

În ceea ce priveşte mesajul genetic al ADN-ului, care poartă informaţiile ereditare, el depinde de ordonarea celor patru nucleotizi de care am amintit. Aceste structuri sunt suficient de complexe pentru a cuprinde şi transmite acest mesaj.

Reproducerea sau „replicarea" acizilor ADN, care asigură continuitatea mesajului genetic, poartă numele de „copiere" a mesajului. Transferarea mesajului de la ADN la AM, şi apoi la proteine, este numită *transmiterea mesajului*. Noile proteine sintetizate sau enzime, reprezintă *destinaţia* sau *expresia mesajului*. Transmiterea mesajului de la ADN la AM poartă şi numele de *transcripţie*. Transmiterea de la ele la proteine este cunoscută sub numele de *translaţie*. Toate aceste procese operează în conformitate cu teoria informaţiei, elaborată de Shanonn.

Informaţia genetică este „codificată" în structura biochimică a ADN-ului, depinzând de succesiunea celor patru categorii de monomeri, şi de ordinea nucleotizilor în ei. Alfabetul genetic ar fi constituit astfel din patru litere, corespunzătoare celor patru categorii diferite de nucleotide. Aceste litere sunt A (adenină), T (timină), G (guanină) şi C (citozină). La rândul lor aceste patru litere exprimă întreaga structură a nucleotidelor.

Cele patru litere fac astfel un proces de codificare a mesajului ereditar, pe care structura proteinelor şi enzimele îl decodifică pentru a reproduce la urmaşi identitatea de trăsături şi caractere

pe care le-au avut înaintaşii. Caracterele urmaşilor sunt astfel identice cu acelea ale înaintaşilor. Cu alte cuvinte, codificarea şi decodificarea nu schimbă structura lor. De aci izomorfismul lor (identitate tipologică sau structurală, dependentă de modurile de conjugare a părţilor în întreg, deci identitate de relaţiooalitate). În continuare, transmiterea mesajului ereditar pe bază de codificare şi decodificare biochimică nu afectează identitatea genotipului transmis. În structura ADN-ului şi în aceea a proteinelor generate de ea prin intermediul ARN-ului există astfel o corespondenţă biunivocă. Aceasta înseamnă că una şi aceeaşi structură ADN produce unul şi acelaşi genotip. Această corespondenţă biunivocă a fost confirmată şi în cazul diverselor deteriorări ale structurii, determinate experimental. Unele şi aceleaşi modificări în ADN au adus unele şi aceleaşi modificări în AM şi în structura trăsăturilor morfologice şi funcţionale.

În acest mod, *gena biochimică*, cu structura suficient de bine cunoscută, a făcut de prisos conceptul de *genă operativă*, care a atenuat greutăţile de explicare legate de *gena corpusculară* a lui Morgan. Nu este mai puţin adevărat că o seamă de geneticieni tind să absolutizeze şi corpuscularitatea noii gene, susţinând că ea e singura cale de transmitere a mesajului ereditar, fiind în afara influenţelor mediului. În lumina noilor cercetări însă, atk ipostazierea celor doi acizi nucleici în entităţi absolute, cât şi independenţa lor faţă de influenţele mediului, faţă de acelea ale razelor X şi mai ales faţă de acelea ale razelor cosmice, sunt infirmate, cum infirmate au fost şi în teoria citoplasmatică a genelor.

În ceea ce priveşte procesul de copiere a mesajului, precum şi procesul de codificare şi decodificare, el se conformează legii conexiunii inverse din cibernetică.

4. Ereditatea caracterelor dobândite. Dar va-

5.

Riabilkatea condiţiei umane dependentă de ereditate şi mediu, nu este studiată numai la nivel biochimic şi citologic, ci şi la cel biologic, psihologic şi sociologic. De aceea interconexiunea dintre ereditate şi mediu trebuie urmărită şi la aceste nivele superioare.

Lamarck a explicat evoluţia şi variaţia fiinţelor vii prin adaptarea la mediu, mergând pe principiul că funcţiunea creează organul. Girafa are gâtul lung deoarece a tot întins capul ca să ajungă la hrană. Din păcate această explicaţie nu operează într-o serie întreagă de cazuri. După hrană au întins capul şi alte animale, dar au gâtul mai scurt.

Pentru a explica şi aceste cazuri de adaptare la mediu, Darwin adaugă şi efectele selecţiunii naturale. El nu contestă caracterele dobândite, dar trece accentul de greutate pe selecţia animalelor bine dotate, care în lupta pentru viaţă au mai multe şanse de a învinge. În schimb, cele slab dotate pier. Cât priveşte deosebirea dintre fiinţele dotate şi cele slabe, el o pune în seama eredităţii necunoscute.

Weissmann, pe de altă parte, contestă ereditatea caracterelor dobândite, deoarece, după judecata sa, plasma germinativă este cu totul independentă de cea somatică. În consecinţă, Weissmann susţine că adaptarea la mediu, aşa cum a fost concepută de Lamarok, nu joacă niciun rol în variabilitate şi evoluţie, ci selecţia naturală a lui Darwin este totul. Cum însă doctrina lui Darwin, deci darwinismul propriu-zis, admitea şi ereditatea caracterelor dobândite, generate de adaptarea la mediu, pentru a face diferenţierea concepţiei sale faţă de aceea a lui Darwin, o numeşte

neodanvinism. Ipostazierea în absolut a independenţei plasmei germinative riscă astfel să termine prin fixismul lui Cuvier, după care în curgerea vremii speciile şi genurile nu se schimbă.

Dar o seamă de schimbări se petreceau totuşi sub ochii noştri în horticultură, agricultură şi viticultură! Deci înseşi faptele infirmă teza lui Weissmann, chiar dacă altele vorbesc în favoarea ei.

De aceea, neodarwinismul în formula sa dogmatică, susţinută de Weissmann, este părăsită de Morgan însuşi, care altfel nu admite ereditatea caracterelor dobândite. În schimb însă el admite influenţa directă a razelor X, precum şi cea a razelor cosmice, asupra genelor. Aceste raze pot distruge sau deplasa genele. În ambele cazuri trăsăturile urmaşilor sunt schimbate. Ulterior, Morgan arată că efect similar au şi factorii biochimici. S-a dovedit, de pildă, că acidul citric provoacă mutaţii genetice, cum le-a numit. De Vries. Atari mutaţii fuseseră minuţios notate şi de Mendel. La mutaţiile generate de împerechere, Morgan adaugă um pe cele cauzate direct de factorii fizici şi chimici, dar continuă să nege factorii biologici şi psihologici, susţinuţi de Pavlov şi apoi de McDougall. Dar înainte de a ne ocupa de cercetările acestora din urmă, câteva cuvinte asupra lui Kammerer, considerat la un moment dat principalul exponent al neolamarckismului. Neolamarckismul se deosebeşte de lamarckism prin faptul că admite şi selecţia naturală, dar fără să renunţe la acţiunea adaptării la mediu care generează caracterele dobândite. Este de observat de altfel că, în Franţa, neolamarckismul a continuat să fie doctrina biologică de bază, aşa cum susţine Rabaud, principalul ei exponent.

Pentru a infirma ereditatea caracterelor dobândite, Weissmann a tăiat coada clinilor timp de 20 generaţii, dar urmaşii

lor s-au născut tot cu coadă. Dar, la urma urmei, spune Kammerer, coada la câine nu mai e un organ indispensabil pentru vieţuirea sa în condiţiunile vieţii de azi. În consecinţă, atenţia, spune el, trebuie îndreptată asupra unor fenomene biologice cu valoare adaptativă la viaţă, care să însemne un instrument mai mylt pentru adaptare. În acelaşi timp, pe cât e cu putinţă, fenomenul trebuie studiat nu numai sub unghi morfologic, ci şi fiziologic, iar pe cât e posibil şi la nivel biochimic. În perspectiva acestei completitudini de determinare, el cercetează salamandra cu pete galbene, pe care o creşte pe sol galben, cu lumină galbenă. După un număr de generaţii, el constată că petele galbene, mai potrivite pentru noul mediu decât cele negre, se înmulţesc, iar cele negre se răresc. Ulterior, el creşte salamandra maculosa la temperaturi mai ridicate decât acelea ale mediului obişnuit. Salamandra se adaptează la noile condiţii, iar caracterele ei noi devin ereditare. Kammerer reuşeşte apoi să transforme cvoviviparitatea salamandrei maculosa în viviparitate, cu ajutorul factorilor de căldură şi umiditate. Noul caracter devine şi el ereditar. Rezultate asemănătoare a obţinut cu broasca râioasă, care-şi consuma împerecherea pe uscat şi lăsa ouăle în forma unui şnur, pe care masculul le fecundează. Kammerer creşte aceleaşi broaşte în terariu la o temperatură ridicată de 25 – 30 grade. În noile condiţii broaştele se împerechează în apă, unde lasă şi ouăle pentru fecundare. Caracterul a devenit ereditar.

Rezultatele obţinute de Kammerer au surprins cercurile neodarwiniste. De aceea Bateson, profesor de genetică la Universitatea din Cambridge, invită pe Kammerer să repete cercetările sale în laboratorul condus de el. Kammerer nu poate confirma concluziunile sale, fapt pe care el însuşi nu şi-l poate

explica. În cadrul Congresului Internaţional de Fiziologie din 1922 Bateson acuză pe Kammerer de lipsa de bună credinţa, apostrofându-l în plină şedinţă cu o expresie nepotrivită pentru dezbaterea ştiinţifică. „Sunteţi un mincinos” a spus el. Tânărul docent de la Viena a părăsit congresul, iar reîntors la hotel s-a sinucis, lăsând o scrisoare în care atestă bună-credinţa sa, pe de o parte şi protestează împotriva injuriilor nedrepte, pe de altă parte.

Impresionaţi de acest deznodământ tragic, Pavlov şi McDougall se hotărăsc să reia problema eredităţii caracterelor dobândite pentru a lămuri taina dusă în mormânt de Kammerer. Ca neolamarckist, Pavlov era convins că tânărul docent a avut dreptate. *Ca* neodarwinist, McDougall împărtăşea punctul de vedere opus pentru care de altfel şi militase în lucrările sale.

McDougall reia studiul procesului de învăţare la şoareci în cadrul unui labirint cu două drumuri înspre hrană, unul încărcat cu electricitate, celălalt liber. După aproximativ 30 generaţii, el constată, spre surpriza sa de neodarwinist că şoarecii învaţă după un număr mai mic de încercări – erori-reuşite. Cu cunoscuta sa onestitate de cuget, distinsul meu dascăl face profesiune de credinţă pentru neolamarckism, părăsind, în faţa faptelor constatate, vechile sale convingeri neodarwiniste. Profesorul Crew însă, urmaşul lui Bateson la catedră, reia cercetările lui McDougall şi ajunge la concluziuni contrarii. În cazul său cea de a 30-a generaţie de şoareci nu înregistrează o îmbunătăţire a procesului de învăţare.

Cele două concepţii stăteau din nou faţă în faţă cu observaţia că elevii lui Pavlov obţinuseră deja concluziuni în favoarea eredităţii caracterelor dobândite.

Specialiştii în biometrie care au fost consultaţi, au opinat că deosebirea dintre cele două categorii de cercetări trebuie să fie în funcţie de eşantionul prea mic de populaţie, în cadrul căruia selecţia şoarecilor pentru experimentare, în conformitate cu legea hazardului aplicată la eşantionul mic, s-a putut face şi în favoarea exemplarelor bune şi în aceea a exemplarelor slab dotate. Prin urmare, îmbunătăţirea procesului de învăţare în cazul cercetărilor lui McDougall nu ar fi datorată eredităţii caracterelor dobândite, ci selecţiei pozitive, dar întâmplătoare, a şoarecilor cu înzestrare ereditară superioară.

În cursul celor 30 generaţii, McDougall şi Crew, evident, erau obligaţi să reţină numai un exemplar din cei 3 – 5 pe care îi năştea şoarecele femelă.

Dar dacă ipoteza, că selecţia a putut fi în mod întâmplător în favoarea exemplarelor înzestrate, este plauzibilă, nu e mai puţin adevărat că atunci, în acest caz, ar trebui să obţinem nu numai păstrarea stocului de exemplare la acelaşi nivel de performanţă, ci şi posibilitatea unui stoc deteriorat. Această ipoteză însă nu a fost confirmată.

McDougall şi Crew au procedat oricum la repetarea cercetării cu un eşantion de populaţie mai mare. Unul din cei consultaţi în tehnica cercetărilor lui McDougall a fost şi Morgan. Cercetările lui McDougall, la fel ca şi acelea ale elevilor lui Pavlov, confirmă ereditatea caracterelor dobândite. Cercetările lui Crew infirmă această ereditate.

Bogdan Strugen în lucrarea sa, *Evoluţionismul în secolul XX*, consideră că până la ora actuală nu există încă un experiment crucial în favoarea caracterelor dobândite. Cu atât mai puţin au putut fi confirmate cercetările lui Kammerer, cu toate că asupra onestităţii sale de cuget nu poate pluti nicio îndoială. Cel ce scrie aceste rânduri se împacă totuşi foarte greu cu această ipoteză a nonereditătii caracterelor dobândite, deoarece aceasta ar însemna că evoluţia este numai opera hazardului, care decide prin razele sale, legat la ochi, deci fără să ştie ceea ce face din punct de vedere biologic. Sub unghiul interpretării strict matematice a lumii, o atare ipoteză este posibilă. În perspectiva interpretării logice a lumii este însă mai plauzibil ca noţiunile de semnificaţie pozitivă sau negativă, cu direcţiile lor de progres sau regres, să aibă şi ele un cuvânt de spus. De altfel, alături de razele cosmice, Morgan admite şi influenţa mediului biochimic. Iar dacă mediul biofizic şi biochimic acţionează asupra structurii genetice, nu vedem motive să contestăm o atare acţiune mediului biologic – în cazul omului şi celui psihosocial – care influenţează infrastructura lor biochimică şi biofizică. Dar realizarea unui atare proces de investigaţie este fără îndoială foarte anevoioasă, dat fiind numărul mare de parametri care intervin, ca şi modurile lor de structurare, şi ele pe cât de multiple, pe atât de variate.

6. Ereditatea la om. Dar în condiţiuni de cercetare experimentală şi metrică *ante facta*, legile eredităţii au putut fi investigate numai la animale, nu şi la om, deoarece legiuirea condiţiei umane nu permite acest lucru. În consecinţă, ne rămân doar experimentele naturii, pe care le analizăm numai *post facta*, cu dezavantajul că analiza diverşilor parametri ereditari şi a modurilor lor de structurare în aceste condiţiuni neplanificate şi

mai ales nesimplificate, este foarte anevoioasă. Cu toate acestea unele dintre experimentele naturii, disecate *post facta*, sunt îndeajuns de relevante chiar şi în atari condiţiuni de non-discriminore suficient de precisa a parametrilor şi structurilor lor.

7.

Fig. 18. Genealogia familiei Kallikak.

În cursul războiului pentru independenţa Americii, un tânăr de 21 ani, Martin Kallikak, descendent dintr-o familie foarte onorabilă, dovedită ca atare timp de trei generaţii anterioare, a avut

— Din cauza condiţiilor speciale ocazionate de război – raporturi intime ilicite cu o fată de tavernă, judecată a fi, după toate informaţiile avute despre ea, o debilă mintală. Cu ea a avut un copil. Doi ani mai târziu, la sfârşitul războiului, tânărul se căsătoreşte cu o fată de condiţia sa, perfect normală din punct de vedere intelectual, cu care, de asemenea are copii. Prin urmare un om normal are copii cu o parteneră normală şi cu alta anormală.

—

Copiii care au rezultat din căsătoria cu fata normală au fost normali. Normali s-au dovedit a fi şi urmaşii lor.

Lucrurile s-au petrecut însă diferit în cazul copiilor avuţi cu fata debilă mintal. Martin Kallikak junior care a rezultat din dragostea ilicită, a fost un debil mintal. Ceea ce înseamnă că un germene de ereditate negativă avea însuşi tatăl. În unirea cu parteneri normali dispoziţia ereditară latentă nu s-a manifestat. În unirea cu semeni anormali ea a apărut. Milard, urmaşul lui

Kallikak junior cu o fată normală, s-a dovedit a fi şi el un debil mintal, ceea ce înseamnă că însăşi fata cu care acesta s-a căsătorit avea virtualităţi ereditare negative. Urmaşii lui Milard au fost toţi debili mintali, aşa cum arată tabloul genealogic din Fig. 18.

De prisos să mai spunem că descendenţii debili mintali nu s-au putut întreţine şi au comis diverse infracţiuni pentru care au trebuit să *fie* arestaţi.

Un alt caz suficient de bine studiat este acela al surorilor Jukes, studiate de Dugdale. La 1874, într-una din închisorile din New York, erau şase deţinuţi cu acelaşi nume. Cercetaţi, ei apar drept descendenţi din două surori Jukes, care cu şase generaţii înapoi să căsătoriseră cu doi fraţi Max, descendenţi dintr-o familie daneză de beţivi şi debili mintali. Urmaşii celor două fete au fost cu toţii beţivi, debili mintali, infractori, în vreme ce urmaşii celorlalte trei surori ale lor au dat oameni corecţi.

Cercetări similare au fost efectuate şi asupra genealogiei unor oameni celebri, de către Galton, Cattel, Odin etc., iar concluziile sunt deosebit de interesante. Dacă o ereditate negativă, de ordin intelectual, poate favoriza deseori atitudini şi acte antisociale, aceasta nu înseamnă că, dimpotrivă, o ereditate pozitivă superioară face din individ un om cu performanţe deosebite. Pentru aceasta individul are nevoie, în primul rând, de şcolarizare, precum şi de o seamă de alte oportunităţi economice şi social-culturale, aşa după cum vom vedea de altfel.

Mediul

Dintr-un individ cu statura de 150 cm. Nu putem face un ins cu o înălţime de 175 cm. Exerciţiile fizice pot aduce un spor de înălţime de 5 cm., maximum 10 cm. În schimb, greutatea i-o putem ridica sau coborî cu 50 kg, ceea ce înseamnă o schimbare de 30 – 40%, iar nu 3 – 4%, la cât se reduc modificările de înălţime.

Constatări asemănătoare putem face şi în domeniul funcţiunilor şi trăsăturilor psihice. Inteligenţa nativă a unui individ o putem ridica cu cel mult 10%, în vreme ce caracterul îl putem schimba cu 60 – 80%. Watson, întemeietorul behaviorismului, susţinea universalitatea modificărilor sută în sută, dar afirmaţia sa a fost considerată mai mult o butadă nereuşită decât aserţiunea corectă şi modestă a unui adevăr. De fapt, în momentul când a făcut această afirmaţie, el era consilierul celei mai mari societăţi de reclamă din SUA.

Sub unghi ştiinţific, tot ceea ce putem spune e că ereditatea fixează *limite de dezvoltare*, în cadrul cărora educaţia şi mediul stabilesc *poziţii*. Dacă inteligenţa de la naştere a unui individ poate fi exprimată prin coeficientul 1.00, aceasta nu înseamnă nicidecum că persoana în cauză se fixează în mod inevitabil la acest nivel de dezvoltare. Lipsit de educaţie, individul poate rămâne la un coeficient inferior de O.80, O.75 şi chiar O.50. În ce priveşte creşterea coeficientului, valoarea e mai mică, el neputând depăşi 1.10, chiar dacă individul primeşte cea mai atentă educaţie. Prin urmare, din acest punct de vedere, ca şi din acela al aptitudinilor pentru matematică, literatură, artă, ştiinţele fizice, biologice sau sociale, precum şi din acela al înăl ţimii corporale, prea mult nu putem modifica prin mediul înconjurător. În schimb, în cazul caracterului putem efectua modificări de 50 – 80%. Trăsăturile de temperament sunt mai aproape de cuantumul de ereditate al inteligenţei. Cele de fire închisă sau deschisă, de fire veselă sau

deprimată mai ales, par să ocupe o poziţie intermediară. În ceea ce priveşte personalitatea însăşi, avem toate motivele să credem că acţiunea mediului socialcultural, al educaţiei mai ales, introduce modificări în proporţie de peste 50%, iar cuantumul acestor modificări urcă paralel cu dezvoltarea culturii, deşi nu în aceeaşi proporţie, în seama mediului rămâne, în afara stabilirii poziţiei în limitele mai largi sau mai înguste ale eredităţii, şi stabilirea conţinutului socialistoric al personalităţii, de care depinde *ceea ce face ea efectiv*.

Pentru a arăta cum funcţionează întregirea reciprocă dintre ereditate şi mediu, să lăsăm să vorbească înseşi faptele înregistrate şi interpretate *sine ira et studio*, iar nu atitudinea sentimentală generată de idolii de care a vorbit Bacon.

1. Teoria gradientelor lui Child. Părţile corpului omenesc, la fel ca şi acelea ale oricărui alt organism animal, precum şi celulele din care ele se compun, sunt *organizate* într-un anumit *sistem*, cu o anumită *polaritate* şi *simetrie*, care definesc întregirea lor reciprocă atât pe plan morfologic cât şi pe plan funcţional. Acest sistem de colaborare şi integrare a părţilor în întreg, care defineşte unitatea în multiplicitate a organismului, cu continuitatea sa în schimbare, are totdeauna o anumită axă majoră, longitudinală, intersectată de alta minoră, laterală şi transversală. În sistemul acestor axe se pot distinge o seamă de zone funcţionale şi morfologice mai mult sau mai puţin distincte, în cadrul cărora procesele vitale dintr-un sector se deosebesc de celelalte şi invers, chiar dacă ele se întregesc reciproc.

Multă vreme s-a crezut că această organizare şi integrare a diverselor ţesuturi, organe şi sisteme din interiorul organismului este determinată numai de ereditate, considerându-se că zonele funcţionale depind de cele morfologice, care sunt substratul lor

explicativ. Prin urmare organul determină funcţiunea. În ultima vreme această teză a fost infirmată. Sistemul de organizare pare să fie mai mult funcţional decât anatomic sau morfologic. El, de asemenea, depinde şi de mediu, ceea ce înseamnă că şi funcţiunea creează organul. Avem, prin urmare, de-a face cu o întregire reciprocă dintre organ şi funcţiune, pe de o parte, dintre ereditate şi mediu, pe de altă parte. Dezvoltarea organismului nu depinde numai de structura genetică a cromozomilor, ci şi de acţiunea mediului ambiant, fie că acest mediu este plasma somatică, mediul fizic, chimic sau biologic propriu-zis. Meritul de a fi făcut dovada acestei acţiuni a mediului revine în special profesorului C. M. Child.

El a observat, alături de alţi biologi, că la început dezvoltarea organismului din celula ou se face în adevăr numai pe bază de ereditate, adică în acord cu structura genetică a cromozomilor. Cu alte cuvinte, celulele derivate din ou pe cale de diviziune, se organizează în jurul unei axe majore şi minore cu un început de diferenţiere a unor zone funcţionale şi structuri morfologice, pe care Child le-a numit *gradiente*. În partea axei majore, în care procesele vitale şi biochimice sunt accelerate şi mai intense, apare capul; în partea opusă ei, în care procesele sunt mai puţin intense şi accelerate, apar picioarele; la mijloc este elaborată şira spinării. Acţionând asupra acestor zone vitale sau gradiente, în sensul accelerării sau încetinirii proceselor vitale prin mijloace termice, mecanice, chimice, precum şi cu razele X, Child observă că sistemul de dezvoltare şi integrare al organismului poate fi sdiimbat în aşa fel, încât acolo unde trebuia să se constituie capul, de pildă, pot apărea picioarele şi invers. Singura condiţie care trebuie satisfăcută în acest caz este ca această acţiune externă să fie exercitată din vreme, la timpul potrivit, deci înainte de

diferenţierea respectivelor zone morfologice. Acţionând mai târziu, Child nu a mai putut schimba gradientele, obţinând doar diverse anomalii, ca picioare mai lungi sau mai scurte, cap mai dezvoltat sau mai puţin dezvoltat, diform etc.

Iată deci cum diversele gradiente „nu apar în mod automat în protoplasmă, ci ca *o reacţiune* a protoplasmei faţă de un anumit diferenţial al mediului”, spune Child. Ele sunt tipare determinate de *conduita* protoplasmei

— Behavior pattern of protoplasm – şi nu o *fatalitate*, determinată numai de virtualităţile structurii genetice. Viaţa şi organismul nu sunt, prin urmare, numai produsul *maturizării*, care actualizează virtualităţile native în momentul coacerii lor, ci un rezultat al *interferenţei* dintre potenţialităţile ereditare şi mediul real, la care organismul se adaptează. Acest mediu are şi el un cuvânt de spus, *învăţarea* completând maturizarea. Posibilităţile ereditare sunt de altfel cel puţin două. Din ele mediul alege una.

2. Semnificaţia unor cazuri celebre. Dar

3.

Cercetări de felul celor de mai sus din nou nu pot fi făcute asupra omului, deoarece legea social-morală ne opreşte. În schimb, a experimentat natura în mod spontan. Experimentele ei cele mai semnificative din acest punct de vedere sunt acelea de privaţiune a insului uman de orice oportunităţi educative de ordin social-uman.

La 1799, într-o pădure din Aveyron, trei vânători descoperă un copil de aproximativ 11 – 12 ani, care, după toate aparenţele fusese lipsit de orice contact cu oamenii, fiind părăsit de mic. El era complet gol, incapabil să vorbească şi părea să fi dus o viaţă sălbatică. Copilul ajunge în grija unui distins medic, Itard, care l-a

imortalizat în biografia pe care i-a consacrat-o. Reproducem din această monografie apud Anastasi, *Differential Psychology*, McMillan, 1937:

„Privirea ochilor să-i era nestatornică, fără expresie, vagabondând de la un obiect la altul, fără a se opri asupra vreunuia din ele; ea era atât de puţin experimentată şi atât de puţin controlată prin simţul pipăitului, încât nu putea distinge deloc între un obiect în relief şi unul desenat. Organul de auz îi era la fel de insensibil la cele mai mari zgomote, ca şi la cea mai duioasă muzică. Vocea îi era redusă la o stare de completă muţenie, iar din gură îi puteau ieşi numai sunete guturale, uniforme. Simţul mirosului îi era atât de puţin cultivat încât copilul era în aceeaşi măsură de indiferent şi la mirosul parfumurilor, ca şi la cel mai greţos miros, care emana din patul său, plin cu urină şi excremente. În sfârşit, organul pipăitului era limitat la funcţiunea mecanică a prinderii obiectelor. Procedând la starea funcţiunilor intelectuale... el apare cu totul incapabil de atenţie (excepţie făcând la obiectele strict trebuincioase nevoilor sale) şi – în consecinţă – cu totul neputincios pentru operaţiile mintale, în care atenţia e cuprinsă. El era lipsit de memorie, de judecată, de aptitudinea imitaţiei şi era atât de mărginit în idei, fie chiar şi în acelea strâns legate de nevoile sale imediate, încât la început nu a reuşit deloc să deschidă o uşă sau să se urce pe un scaun pentru a ajunge la mâncare. Pe scurt, el era lipsit de orice mijloc de comunicaţie şi nu lega niciun înţeles sau intenţie de gesturile sau mişcările corpului său. El trecea repede şi fără motiv aparent de la o stare de melancolie şi apatie la cele mai nemăsurate izbucniri de râs... Mişcarea sa era cu totul aparte de a noastră; se mişca greu încălţând ghete, se adapta greu la mersul nostru sobru şi măsurat,

având tendinţa să sară şi să se mişte foarte liber. Avea obiceiul de a mirosi tot ceea ce i se dădea în mână, fie chiar şi lucruri pe care noi le socotim cu totul lipsite de miros. Masticaţia era la fel de curioasă, fiind asemănătoare celei a animalelor”.

E interesant să notăm că pe cât era de neadaptat copilul la felul nostru de viaţă, pe atât de adaptat era la viaţa sălbatică din pădure. „Zgomotul, pe care-l face căderea unei nuci sau a unui alt corp bun de mâncat, îl face să întoarcă imediat capul… deşi altfel, acelaşi organ apare cu totul insensibil la alte zgomote mai mari, ca pocnetul unei puşti”.

Cu toate încercările stăruitoare şi sistematice, pe care Itard le-a făcut timp de cinci ani, copilul nu a putut fi readus la nivelul celorlalţi oameni din mediul civilizat. Copilul s-a dovedit incapabil să înveţe a vorbi, deşi a reuşit să înveţe reproducerea câtorva vorbe pe care le întrebuinţa pentru a exprima dorinţele sale. Desigur, se poate ridica ipoteza. Că acest copil a fost părăsit tocmai fiindcă era un idiot. Această ipoteză, după judecata lui Itard, nu e totuşi verosimilă deoarece copilul era capabil de foarte mare progres în învăţarea unor mişcări necesare în adaptarea pe care el o făcuse în viaţa un pădure şi pe care copiii idioţi s-au dovedit incapabili să le înveţe. E deci mult mai plauzibilă explicarea prin lipsa totală a mediului civilizat, care a determinat ofilirea dispoziţiilor native, neactualizarea sau traducerea lor în faptă.

Dar acest caz s-a petrecut atunci când psihologia nu era suficient de dezvoltată. Să luăm un caz din zilele noastre studiat de un psiholog de specialitate.

În anul 1921, au fost găsite într-o pădure din India, două fetiţe, una de 2 – 4 ani, iar cealaltă de 8 – 9 ani, ce trăiau într-o peşteră împreună cu o ceată de lupi. Ele au fost luate într-un orfelinat în care s-a încercat a li se face educaţia. Copila mică a murit însă după o lună, neputându-se adapta noilor condiţii de viaţă, celor de hrană mai ales. A doua fetiţă a mai trăit opt ani. Observaţia ei ştiinţifică a fost astfel posibilă. Informaţii detaliate asupra ei avem de la doi psihologi americani, Kellog şi Squires. Felul de viaţă al copilei semăna întrutotul cu acela al haitei de lupi. Copila era incapabilă să ucidă un animal, dar se arunca imediat să mănânce orice animal ucis. Ceea ce arată că ea se nutrea, ca şi puii de lupi, din prada adusă de lupii mari. Auzul îi era foarte dezvoltat, precum şi mirosul. Văzul semăna întrutotul cu al unui lup şi era mai bun noaptea decât ziua. După miezul nopţii nu mai putea dormi, iar de umblat, umbla în patru labe. Cu timpul a învăţat să se ridice şi în două picioare, dar s-a dovedit incapabilă să meargă. Ea a putut să înveţe 40 cuvinte şi fraze scurte de 2 – 3 cuvinte. După părerea lui Kellog şi Squires explicarea conduitei acestei copile e aceeaşi cu a copilului din Aveyron. Lipsa totală a mediului uman, civilizat, pe de o parte şi prezenţa celui animal, pe de altă parte, au făcut din copile „animale”, nu „oameni”.

Impresionat de această adoptare a unei fiinţe umane de către o haită de lupi, Kellog creşte un pui de cimpanzeu, *Gua*, împreună cu copilul său, începând de la etatea de 7 luni. Fiul său Donald avea 10 luni. Asociaţia, mai bine zis co-educaţia a durat 10 luni. În tot acest timp micul cimpanzeu nu a fost tratat ca un animal, ci ca o mică fiinţă umană, bucurându-se exact de acelaşi tratament ca şi Donald. Mica maimuţă era îmbrăcată în aceleaşi haine, era nutrită cu aceeaşi mâncare, luată, desigur, cu linguriţa, iar somnul avea

loc în aceleaşi condiţii. Maimuţa s-a obişnuit în scurt timp cu acest fel de viaţă, purtând aceleaşi haine, mâncând în acelaşi fel etc. Ca şi Donald, ea avea o deosebită pasiune pentru hârtie şi creion, mâzgălind fel de fel de linii, desigur fără niciun contur bine determinat ca să fie vorba de un obiect sau o fiinţă oarecare. După câteva luni a ajuns să prindă şi înţelesul a câtorva cuvinte, anume a vreo 50. Înţelegea şi câteva fraze scurte, ca „Arată nasul", „Vrei plimbare" etc. În manipularea furculiţei sau lingurei, ca şi în aranjarea pătucului ei, dovedea mai multă grijă şi dexteritate decât Donald. În înţelegere şi mai ales în vorbire s-a dovedit însă, cu timpul, inferioară. În momentul când mânca sau îşi aranja lucrurile avea un vădit sentiment de superioritate faţă de Donald. În vorbire însă a dezvoltat un complex de inferioritate. Neputând înţelege ceea ce pricepea copilul, a început să lovească în acesta, fapt care a făcut necesară încetarea co-educaţiei.

În concluzie la studiul acestor cazuri, Profesorul Straton spune:

Lipsa de asociaţie şi contact cu semenii adulţi în timpul anumitor perioade critice din frageda copilărie, pare să producă în câţiva sau în toţi copiii normali, o seamă de trăsături întrutotul asemănătoare cu defectele congenitale, ereditare. Evidenţa faptelor pare să fie cu totul contrară vechii păreri romantice că civilizaţia ar fi un obstacol principal în dezvoltarea personalităţii. Dimpotrivă, cele mai înalte forme de personalitate sunt posibile numai *în* şi *prin* comunitatea civilizată. Numai prin procesul maturizării ca atare, nesprijinit de mediu „copilul rămâne animal. Oameni adevăraţi devenim numai prin interferenţa continuă cu societatea acelora care deja au devenit oameni".

4. Cercetările asupra geniului. Să trecem acum la analiza unor cazuri mai fericite – acelea ale oamenilor mari sau ale geniilor – şi să căutăm a desprinde semnificaţia operei lor sub unghiul problemei în discuţie.

Că geniul este produsul unei combinări foarte fericite de gene, aceasta pare a fi dincolo de orice îndoială, chiar dacă deocamdată structura sa genetică nu o cunoaştem. *Geniul e născut, nu făcut*.

Dar numai naşterea geniului e departe de a fi suficientă. Educaţia este totdeauna necesară, chiar dacă ea are loc în condiţiuni foarte grele. Galton credea în lucrarea sa, *Geniul ereditar*, că geniul se ridică şi învinge indiferent de posibilităţile de dezvoltare pe care mediul i le oferă. Statisticile ulterioare, întocmite de Odin, de Candolle, Ellis şi mai ales Cattell infirmă părerile sale. Faptul că unele genii au învins greutăţile, poate nu prea mari, nu înseamnă că altele nu au căzut sub povara unor dificultăţi de neînvins. Galton a studiat numai pe cei care au reuşit. Dar trebuie studiaţi şi cei care nu au reuşit. Statistica lui Odin arată că geniile apar numai acolo unde şansele de educaţie sunt cât de cât prezente, chiar dacă ele sunt grele. Cu atât mai mult însă apar ele acolounde posibilităţile de instrucţie sunt deosebite.

Dar cercetările cele mai convingătoare, făcute cu o tehnică ştiinţifică deosebită sunt acelea ale lui Cattell asupra a 1.000 mari creatori în ştiinţă din S.U.A. Ulterior el face şi a doua cercetare. Compararea lor din Tabela 4 lămureşte problema.

Semnificaţia distribuţiei e clară. Starea economică şi social-culturală a statelor New York şi Massachusetts în 1903 era mult superioară celorlalte state. După ele vin statele Connecticut, Pennsylvania şi Illinois. La coadă stau Minnesota, Nebraska, Kansas etc. Proporţia oamenilor de ştiinţă se con-

Locul naşterii	*Numărul cazurilor (ţân promile)*	
	1903	*1932*
Massachusetts	134	72
Connecticut	40	16
New York	183	128
Pennsylvania	66	48
Illinois	42	88
Minnesota	4	32
Missouri	14	40
Nebraska	2	20
Kansas	7	32

TABELA 4. Distribuţia locului de naştere a 1000 oameni de ştiinţă americani la 1903 şi a 250 oameni de ştiinţă americani la 1932 (După Cattell, 1933)

Formează acestui standard economic şi sociai-cultural. În decursul celor 30 ani însă, care s-au scurs până la a doua statistică, lucrurile s-au schimbat, statele rămase în urmă iniţial atingând nivelul celor din frunte. Numărul oamenilor de ştiinţă din aceste

state a crescut şi el proporţional.

„În virtutea acestor constatări – spune Cattell – putem conclude că mai bine de jumătate din oamenii de ştiinţă se trag dintr-un foarte mic procent de populaţie, anume din acela care are cel mai înalt standard economic, social şi cultural pentru a-l produce. Băiatul unui părinte cu succes în profesiunea sa academică, este de 50 ori mai avantajat în a deveni om de ştiinţă decât băiatul luat din întreaga populaţie la întâmplare".

E foarte probabil, spune CatteLl în continuare, că procentul geniilor e acelaşi pe întreaga populaţie. Deosebirile dintre state trebuie puse numai în seama condiţiilor economice şi social-culturale. De aceea dacă standardul economic şi social-cultural e acelaşi pentru întreaga omenire, avem toate motivele să credem că distribuţia geniilor pe glob va fi şi ea egală. Ereditatea, adaugă Cattell, determină ceea ce un om *poate* face; mediul hotărăşte ceea ce el *face* cu adevărat.

5. Cercetările asupra gemenilor, fraţilor şi surorilor. O altă cale pe care s-a încercat cercetarea influenţei mediului şi eredităţii asupra condiţiei umane a fost aceea a investigaţiei gemenilor, fraţilor şi surorilor, crescuţi în medii identice sau diferite. De asemenea au fost studiaţi copiii orfani, proveniţi din familii cu totul deosebite, dar crescuţi în aceleaşi orfelinate. În cazul gemenilor, fraţilor şi surorilor avem o ereditate identică pusă în medii identice sau diferite. În cazul copiilor orfani avem o ereditate diferită, dezvoltată în aşezăminte identice.

La aceste două mari grupe de cercetări mai poate fi adăugată a treia, privitoare la schimbările radicale de mediu, cum sunt emigraţia „exodul de la sat la oraş, influenţa şcolii etc., în care se poate face o discriminare a influenţei factorilor ereditari şi educaţionali.

Gemenii au constituit şi constituie materialul cu rezultatele cele mai pline de semnificaţie sub unghiul problemei care ne interesează. Gemenii sunt singurele fiinţe cu o ereditate foarte asemănătoare, pe care îi putem pune în medii foarte diferite, pentru a cerceta consecinţele. De aceea ei au atras de la început atenţia multor cercetători. Printre cele mai importante investigaţii sunt acelea datorate lui Galton, Thomdike, Gesell, NewmanFreman-Holzinger etc., iar la noi în ţară lui L Oancea.

Există, de fapt, două categorii de gemeni: identici şi fratemali. Primii sunt proveniţi din una şi aceeaşi celulă şi sunt numiţi, tocmai de aceea, univitelini. Ceilalţi sunt proveniţi din două celule diferite şi din acest motiv sunt numiţi bivitelini. Similitudinea genetică a gemenilor univitelini e deplină. Ei sunt identici ca înzestrare nativă. Similitudinea celor fratemali nu se deosebeşte mult de aceea a fraţilor, dar ei sunt gestaţi împreună, având deci aceleaşi condiţiuni de viaţă, ale mamei. Criteriile cu ajutorul cărora putem face această discriminare dintre gemenii unişi bivitelini au fost elaborate de Profesorul Newman* o autoritate în acest domeniu.

Cercetându-se corelaţia dintre inteligenţa gemenilor crescuţi în aceleaşi familii, ea s-a dovedit a fi de O.88-O.90 pentru univitelini şi de O.60O.70 pentru cei fraternali, după cum ei erau de sex diferit – şi în acest caz corelau O.60 – sau de acelaşi sex – iar în acest caz corelau O.70. Corelaţia dintre fraţi e doar de O.50. Aceasta înseamnă că inteligenţa e datorată în primul rând eredităţii, care poate fi aproximativ de 4 – 5 ori mai importantă decât mediul.

La concluzii similare se ajunge şi atunci când problema este abordată cu gemeni crescuţi în medii diferite. Deşi crescuţi în medii de multe ori foarte diferite, structura lor bio-psihică, la fel ca şi evoluţia lor, este foarte asemănătoare, urcând până la o corelaţie de O.70. Există cazuri când doi gemeni univitelini, crescuţi în medii foarte diferite, aşezate la distanţe foarte mari, se îmbolnăvesc totuşi de aceeaşi boală în aceeaşi epocă a vieţii lor.

Constatări asemănătoare s-au făcut şi în cazul celorlalte aptitudini sau trăsături de temperament, considerate a fi determinate în primul rând de structura genetică. În schimb, trăsăturile de caracter, precum şi cultura, dependentă de şcolaritate, pot varia foarte mult.

Concluzii semnificative au fost obţinute şi în cazul fraţilor şi surorilor. Corelaţia dintre inteligenţa lor este de O.50, dacă ei trăiesc în aceeaşi

Ereditate şi Mediu

Dacă ar fi să tragem concluzii finale asupra raportului dintre acţiunea mediului şi aceea a eredităţii, judecat în lumina cercetărilor de mai sus, atunci ne-am însuşi întrutotul concluziile lui Jennings (1930):

„1. Toate caracteristicile organismului pot fi alterate schimbând genele, presupunând, desigur, că ştim care sunt genele şi cum trebuie schimbate.

2. Toate caracteristicile pot fi alterate schimbând condiţiile de mediu în care organismul se dezvoltă, presupunând că ştim care sunt aceste condiţiuni şi cum să le schimbăm.

3.

Familie şi de O.30, dacă trăiesc în medii diferite.

Prin urmare, deosebirile de mediu nu introduc decât o deosebire de 20% între fraţi şi surori pe de o parte, şi gemenii fratemali, pe de altă parte.

O serie de alte cercetări au fost făcute asupra copiilor din orfelinat, proveniţi din familii deosebite. În opoziţie cu copiii cu ereditate şi mediu diferite, care nu se aseamănă, având corelaţia O.00, orfelinii se aseamănă, dar numai în proporţia de O.10-O.15%. Ceea ce înseamnă o confirmare a concluziilor de mai sus.

În calitatea sa de preşedinte al *Asociaţiei Naţionale de Educaţie*, Profesorul L. Termán – autorul scării de inteligenţă care-i poartă numele – a organizat în cadrul Asodaţiei un vast program de cercetări asupra influenţei mediului şi eredităţii asupra personalităţii copiilor. Cercetările au fost publicate într-un volum masiv, cu titlul *Nature and Nurture* (Natură şi Nutremânt) sau *Ereditate ţi Mediu*. Cercetările D-rei Burks, de la Universitatea Stanford şi cele ale lui Freeman şi Holzinger, de la Universitatea Chicago consideră ponderea eredităţii ca fiind foarte mare în cazul inteligenţei, aptitudinilor deosebite şi al trăsăturilor de temperament, dar net inferioare în cazul caracterului. La concluzii asemănătoare ajunge şi D-na Leahy de la Universitatea din Minnesota, dar cu o mai mica pondere a eredităţii.

4. Orice schimbare a unei caracteristici oarecare a organismului, care poate fi produsă prin alterarea genelor, poate fi produsă şi prin alterarea condiţiilor de mediu. (Această afirmaţie însă, în comparaţie cu celelalte două, e susceptibilă de mai multă îndoiala; ea se poate totuşi dovedi ca fiind corectă.)”

5.

La concluzii asemănătoare ajunge majoritatea biologilor, psihologilor şi sociologilor contemporani în frunte cu Pavlov, Leontiev, Rubinstein în U.R.S.S., cu Thomdike, Morgan, Thomas în S.U.A., McDougall şi Hogben în Anglia, Rabaud în Franţa etc.

Ereditatea şi mediul nu sunt acţiuni opuse, ci reciproce; convergente, nu divergente, cum spune W. Stern. Una fără alta e lipsită de orice valoare; ele nu pot exista singure, ci numai împreună. Mersul în două picioare e, desigur, un caracter înnăscut. În lipsă de mediu adecvat omul merge totuşi în mâini şi în picioare. Înnăscute, la fel, sunt şi inteligenţa, precum şi simţul muzical, aptitudinea matematică, tehnică, verbală etc., dar fără un mediu adecvat de dezvoltare a lor sălbaticul de la Aveyron nu cântă, nu vorbeşte, nu gândeşte, nu calculează, nu desenează etc.

O inteligenţă strălucită, educată într-un mediu incult, tânjeşte, nu se dezvoltă. Cu metode adecvate şi debilii mintali, în schimb, pot fi ameliorați, cu toate că progresul lor e foarte redus. De aceea problema nu se pune în termeni de mediu *sau* ereditate, ci de mediu // ereditate. Aceasta în cazul fiecărui individ în parte şi pentru fiecare trăsătură aparte.

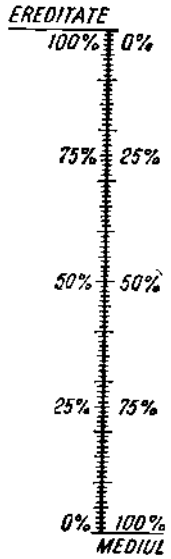

Fig. 19. Continuul creditate-mediu

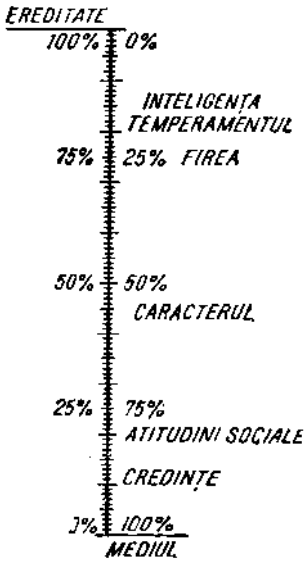

A fost şi mai este obiceiul de a împărţi trăsăturile umane în ereditare şi dobândite. Dar aceasta e o mare greşeală, deoarece nu există decât trăsături ereditare //' dobândite. Ceea ce variază este numai ponderea de ereditate şi mediu, aşa cum arată Fig. 19. Inteligenţa e precumpănitor ereditară, dar şi educaţională. Caracterul e precumpănitor educaţional, dar şi ereditar.

Aşadar toate funcţiunile şi caracteristicile se înseriază într-un continuu mediu-ereditate, fiind mai aproape de un pol sau de altul, sau ocupând o poziţie medie.

În consecinţă, nu ne rămâne decât să găsim o altă modalitate de reprezentare şi clasificare a trăsăturilor şi funcţiunilor persoanei, atât ca produse ale eredităţii cât şi ca produse ale mediului, cu procentajul cuvenit pentru un factor sau celălalt. Fig. ZO arată o atare clasificare.

R’ig. 20. Clasificarea funcţiunilor şi trăsăturilor în continuul ereditate-medlu

Ar fi, poate, de dorit ca în acest continuu să precizăm şi frecvenţa trăsăturilor. După toată probabilitatea, majoritatea constituie produsul mediului şi eredităţii în proporţii gale, apoi produsul mediului şi după aceea

Pig. 21. Distribuţia proporţiei de combinare a eredităţii cu mediul.

Al eredităţii. În Fig. 21 luăm curba de variaţie oa o primă ipoteză.

Părerile biologilor, psihologilor şi sociologilor asupra acestei frecvenţe în continuul ereditate-mediu sunt încă diferite. Supunând un atare continuu unui număr însemnat de mari psihologi şi sociologi din S.U.A., în 1933, am obţinut curbele din Fig. 22. Curba I e însuşită de Thomdike, Termán, Gesell, Thurstone. Curba a II-a e însuşită de o seamă de sociologi, ca W. I. Thomas, R. Park, E. Faris, K. Young, H. Blumer. Curba a III-a în schimb cuprinde majoritatea sufragiilor, între psihologi mai ales.

Fig. 22. Clasificarea trăsăturilor persoanei de către diverşi biologi psihologi, şi sociologi.

Clasificarea din Fig. 20 are, bineînţeles, un caracter foarte general. Ea, de asemenea, depinde de etapa de dezvoltare a culturii, fiind proprie civilizaţiei noastre. În trecutul îndepărtat al omenirii rolul eredităţii, desigur, a fost mult mai mare decât acela al culturii, prea puţin dezvoltată. Azi influenţa mediului economic şi social-cultural asupra condiţiei umane este sensibil mai ridicată decât aceea a eredităţii, iar mâine ea va fi şi mai mare.

Pe de altă parte, între acţiunea eredităţii şi aceea a educaţiei nu trebuie văzută o opoziţie, ci o întregire reciprocă.

Prin urmare, raportul dintre ereditate şi mediu nu trebuie interpretat numai sub semnul luptei contrariilor, ci şi sub acela al întregirii reciproce. Ceea ce diferă este numai ponderea celor doi factori, care se întregesc. Această pondere este în favoarea eredităţii acolo unde oportunităţile de educaţie lipsesc, şi în favoarea mediului social-cultural acolo unde oportunităţile de dezvoltare culturală sunt prezente. Geniul lui Creangă este în primul rând înnăscut, mai puţin făcut. Geniul lui Eminescu şi Blaga, e şi el înnăscut, dar la aurul înzestrării native, ei au adăugat cultura şi educaţia superior intelectuală. Dacă aceşti trei mari oameni ai culturii noastre s-ar fi născut cu câteva secole în urmă, când satele noastre nu aveau nici măcar şcoli primare, atunci ei ar fi rămas pe rând un ţăran sfătos ca Creangă şi doi ţărani stranii ca Eminescu şi Blaga.

Ereditatea nu este o fatalitate, care se actualizează de la sine, indiferent de condiţiile educaţionale. Ea este cel mult o obligaţie pentru o educaţie proporţională cu posibilităţile ei. Înzestrarea nativă a inteligenţei poate fi, să zicem, de 1.25, adică un coeficient foarte înalt. Dacă însă un atare ins va fi părăsit de părinţi, ca sălbaticul din Aveyron sau copiii adoptaţi de haita de lupi, este puţin probabil ca în atari condiţii inumane de viaţă inteligenţa să

se ridice peste coeficientul de O.50. Cu alte cuvinte, el nu va depăşi cu mult etatea mintală a debilului mintal. Numai cu şcoala primară de patru ani şi inteligenţa insului ar fi fost 1.00 sau chiar 1.10. Cu şi mai multă şcoală, inteligenţa ar fi crescut de la 1.25 la 1.35, peste această valoare orice creştere fiind aproape imposibilă. Asupra caracterului putem aduce modificări şi perfecţionări de 60 – 80%, după cum acţionăm la timp sau mai cu întârziere printr-un mediu social-cultural mai puternic sau mai slab. În ceea ce priveşte educaţia inteligenţei – ori a temperamentului – puterile noastre sunt, după cum am văzut, mult mai modeste.

Dar, drama omenirii nu e că nu putem schimba înzestrarea nativă a inteligenţei umane. Tragedia este că încă nu se valorifică îndeajuns potenţialităţile a 90% din omenire. În veacul trecut oamenii de seamă ai Statelor Unite au provenit aproape numai din statele din Nord. Azi ei provin din toate statele. În veacul trecut creatorii de opere de ştiinţă şi artă au provenit numai din Anglia, Franţa, Germania, Italia, anume din clasele lor educate. Azi ei provin din toate clasele şi din mai bine de jumătatea omenirii. Nu încape nicio îndoială că mâine ei vor proveni de pe întregul glob.

Grupe majore de diferenţe individuale

Să considerăm acum – după ce ne-am ocupat de legea variaţiei umane şi de factorii care o determină – şi grupele majore de diferenţe individuale, care separă oamenii în categorii mai mult sau mai puţki distincte. Aceste grupe sunt cele legate de sex, rasă, vârstă şi cultură. Diferenţele de sex şi vârstă, sunt dependente mai mult de ereditate. Cele de cultură şi chiar de rasă sunt hotărâte mai mult de educaţie. Întrucât cu deosebirile corelate cu vârsta ne vom ocupa în capitolul următor, privitor La aspectul evolutiv al

condiţiei umane, în acest subcapitol ne vom îndrepta atenţia numai înspre cele de sex, rasă şi cultură.

1. Sexul. În trecut s-a crezut că diferenţele dintre bărbat şi femeie sunt îndeajuns de mari, iar una cu alta ele mergeau în defavoarea femeii, care era socotită o fiinţă inferioară. Judecate în lumina ştiinţei de azi însă deosebirile sunt mai mici decât s-a crezut, iar femeia nu se dovedeşte a fi inferioară bărbatului.

Primul argument împotriva egalităţii femeii cu bărbatul a fost acela că ea s-a manifestat atât de puţin în artă, literatură, ştiinţă şi politică. În adevăr, după o statistică a lui Havelock Ellis asupra geniului britanic, din 1 030 persoane superioare, care şi-au lăsat amprenta lor asupra istoriei şi culturii acestui popor, numai 55 au fost femei. Constatări asemănătoare a făcut *şi* Cattell, care a întocmit statistica a o mie de genii din lumea întreagă, între care a găsit numai 32 femei, 11 din ele fiind suverane şi devenind celehre mai mult datorită circumstanţelor adiacente. O statistică asemănătoare a întocmit Castle privind geniile feminine, statistică în care au fost cuprinse 868 de cazuri, aparţinând la 24 naţiuni, începând cu secolul al VII-lea şi terminând cu secolul al XX-lea. S-a constatait, printre altele, că celebritatea a 337 din cazuri se datorează unor succese avute în literatură, sau filantropiei, spiritului religios manifestat etc. Căsătoria cu un soţ celebru de asemenea a determinat însăşi celebritatea persoanei aliate. În puţine cazuri e vorba de creaţie în ştiinţă, filosofie şi mai ales în politică. Ceea ce l-a făcut pe Castle să spună că femeia e mai mult o creatură de emotivitate decât una de inteligenţă şi voinţă.

Într-o altă statistică a sa Cattell constată totuşi că femeia apare şi în ştiinţă în proporţia: 725 femei faţă de 9 020 bărbaţi. În fizică şi matematică proporţia de femei rămâne puţin peste 2%. În psihologie, în schimb, proporţia urcă la 20%. Statistica e făcută în

1927, iar poziţia de om de ştiinţă e definită prin aceea de membru în corpul didactic al universităţii sau cercetător într-un institut ştiinţific din afara universităţii. Cattell mai observă însă că aproape toate femeile din câmpul ştiinţei de ia acea dată erau foarte tinere. Ceea se înseamnă, spune el, că în viitor ar putea fi mult mai multe. Faptul s-a confirmat pe deplin. În adevăr, procentul femeilor în corpul profesoral sau în cel de cercetători ştiinţifici a crescut azi foarte mult, deşi el nu egalează nici acum pe acela al bărbaţilor. Dar această inegalitate nu este urmarea posibilităţilor ereditare ale femeii, care ar fi mai reduse, ci a obligaţiilor ei în familie, de creştere a copiilor mai ales. Aşadar, nu avem la ora actuală niciun motiv să credem că femeia nu poate da acelaşi randament ca al bărbatului, chiar dacă în unele domenii, cum e acela ai filosof iei, procentul femeii este încă destul de restrâns. În alte domenii, cum sunt profesiunile de medic de copii sau de psiholog de copii, femeile deţin majoritatea poziţiilor.

Pe de altă parte, o seamă de noi antropologi, cum sunt Boas, Malinowski, precum şi Ruth Benedict şi Margareta Mead, femei amândouă, arată cum într-o serie de societăţi primitive multe din preocupările socotite ca fiind strict bărbăteşti – cum sunt conducerea casei şi munca câmpului – erau proprii femeilor. Ducând o serie de jucării copiilor din Noua Guinee, în care funcţionează deosebirile de mai sus, Mead constată că fetiţele aleg instrumentele de lucru, iar băieţii preferă păpuşile! Ceea ce înseamnă că însăşi teza lui Groos – profesorul lui Tudor Vianu – asupra jocului la copii trebuie reconsiderată, deoarece jocul nu este numai o pregătire a vieţii de mai târziu pe bază de maturizare, ci şi o pregătire a vieţii ulterioare pe bază de condiţionare socială. De altfel Mead şi spune în concluzie:

„Suntem siliţi să concludem că natura umană este nespus de maleabilă şi la condiţii sociale contrastante răspunde în chipuri exact inverse. Diferenţele dintre indivizii aparţinători la sisteme diferite de cultură, ca şi diferenţele dintre indivizii dinăuntrul aceleiaşi culturi, sunt aproape în întregime diferenţe de învăţare şi condiţionare socială, dobândite îndeosebi în copilărie, iar forma acestor învăţări şi condiţionări depinde de cultura respectivă. Diferenţele dintre sexe sunt în primul rând de această natură, cu alte cuvinte, ele sunt creaţii şi tipare culturale şi sociale, la care fiecare generaţie de băieţi şi fete e educată să se conformeze”.

Să analizăm şi cercetările experimentale efectuate asupra aptitudinilor şi trăsăturilor de temperament şi caracter ale celor două sexe. Numărul lor este foarte mare. Sinteze aduc Allen, Goudenough, Miles etc.

Cu puţine excepţii – ca daltonismul, de pildă, care lapare mumai la bărbaţi – simţurile şi dexterităţile, la fel ca şi aptitudinile intelectuale, sunt aceleaşi la fete ca şi la băieţi, aşa cum de altfel arată randamentul şcolar al fetelor. El nu e cu nimic mai prejos decât al băieţilor. Ceea ce diferă, este numai nuanţa sa calitativă. Băieţii, de exemplu, excelează în forţa fizică, anume în vigoarea mişcării şi în rezistenţa la efort fizic mare şi îndelungat, precum şi în rapiditatea şi precizia mişcării, în vreme ce fetele sunt superioare în fineţea mişcării. În ceea ce priveşte aptitudinile intelectuale, băieţii par ceva mai dotaţi în ceea ce priveşte abstracţia judecăţii din matematică, fizică, tehnică, în vreme ce fetele apar mai dotate în legătură cu emotivitatea expresiei verbale, în lucrarea sa asupra inteligenţei C. Burt spune:

„Ţinute şi supravegheate acasă, fetele… înclină spre o viaţă

sedentară şi vorbă multă... în consecinţă ele excelează în activitatea lingvistă şi în conversaţii. Băieţii... au de-a face mai mult cu lucruri practice, perceptive, în afara casei. Ei sunt trimişi la prăvălie cu bani. Ei au voie să se joace şi să umble pe străzi. Ei sunt încurajaţi să mânuiască instrumente, să facă jucării şi unelte. De aceea nu e de mirare că... în general băieţii cresc cu mâna şi ochiul mai mult decât cu gura şi peni {a".

În ceea ce priveşte gradul de dezvoltare al inteligenţei, el este acelaşi la fete ca şi la băieţi, chiar dacă unele deosebiri intervin în curba lor de evoluţie şi mai ales în orientarea calitativă.

Până la etatea de 14 ani, fetele par mai inteligente decât băieţii, dar deosebirea este foarte mică şi nu satisface criteriul de a fi de trei ori mai mare decât eroarea probabilă a diferenţei. După aceea uşor mai inteligenţi apar băieţii, dar din nou fără să satisfacă criteriul erorii probabile. Prin urmare, deosebirile nu sunt semnificative. În continuare însă ele devin relevante, mai ales datorită faptului că cerinţele de viaţă faţă de cele două categorii încep ele însele să se diferenţieze. Dar diferenţele sunt mai puţin de grad cât sunt în funcţie de domeniul de activitate. În adevăr, dacă fetele nu egalează procentul bărbaţilor în inginerie sau chirurgie, de pildă, ele sunt însă la fel de multe profesoare. Ele sunt mai puţine în învăţământul superior deoarece acest învăţământ, precum. – şi pregătirea pentru el, le-ar solicita în întregime şi nu le-ar mai lăsa timpul liber pentru creşterea copiilor, întreţinerea gospodăriei etc.

Diferenţe mai mari găsim în domeniul preferinţelor, intereselor şi atitudinilor sociale. Interesul estetic şi social al fetelor e mai mare decât acela al băieţilor, care, în schimb, le sunt superiori acestora în preferinţele teoretice, economice şi politice,

aşa cum «arată Allport şi Vernon. Fetele sunt apoi mai conservatoare, ţin mai mult la tradiţie decât băieţii, care sunt mai revoluţionari şi mai accesibili la spiritul de aventură.

În ceea ce priveşte caracterul, fetele – aşa cum reiese din studiul lui Hartshorne şi May – sunt mai dispuse la cooperaţie, mai persistente în urmărirea scopurilor legate de gospodărie, precum şi cu mai multe inhibiţii.

Termán şi Miles au făcut poate cel mai vast studiu asupra deosebirilor dintre masculinitate şi feminitate, pe baze statistice şi experimentale. Reproducem concluziunile la care ei au ajuns:

„Din orice punct de vedere au fost examinaţi bărbaţii pe care i-am studiat, ei au arătat un deosebit interes faţă de aventură, explorare şi căutare de noi lucruri, faţă de activităţile fizice încordate, desfăşurate afară, în aer liber, precum şi faţă de maşini, ştiinţă, fenomene fizice şi invenţii, apoi, deşi mai puţin, faţă de comerţ şi afaceri. În schimb, femeile au manifestat mult interes faţă de treburile casnice, obiectele şi chestiunile de artă; ele au preferat mult mai mult viaţa sedentară şi preocupările casnice, în special pe cele legate de copii, bolnavi şi neputincioşi. În spiritul acestor diferenţe şi ca un supliment al lor, trebuie considerate o seamă de deosebiri subiective, legate de dispoziţia sufletească generală şi de emoţii. Bărbaţii manifestă, în mod direct sau indirect, mai multă afirmare de sine şi agresivitate; ei arată mai multă duritate şi lipsă de frică, precum şi mai multă vigoare şi asprime în maniere „vorbă şi sentimente. Femeile se arată a fi mai compătimitoare şi simpatetice, mai timide, mai dispreţuitoare, cu sensibilitate estetică mai fină, în general mai emotive, mai moraliste, deşi predispuse să admită în ele însele mai multă slăbiciune în stăpânirea şi controlul de sine, în constituţia fizică

mai ales”.

Dar aceste deosebiri, adaugă autorii, nu izvorăsc numai din ereditate, ci şi din mediu, anume din educaţia copiilor în şcoală şi mai ales în familie, precum şi din întreaga ambianţă a opiniei generale. Unele deosebiri par a fi generale şi astfel ele nu variază în curgerea istoriei şi varietatea geografiei. Ele par să fie cele ereditare. Altele variază în istorie şi peisajul geografic. Ele sunt mai degrabă educaţionale. Făcute în Noua Guinee, cercetările autorilor de mai sus ar fi dus la un rezultat cu siguranţă mult diferit.

2. Rasa. În veacul trecut Broca, Gobineau şi Chamberlain explicau deosebirile dintre rase şi popoare numai prin ereditate. Deosebirile erau atât orizontale cât şi verticale. În virtutea acestora din urmă, ei contestau posibilitatea creaţiei culturale tuturor popoarelor nedezvoltate, uitând că aceste popoare nu au creat fiindcă au fost oprimate. Din aceleaşi motive de altfel au contestat cândva şi nobilii maghiari din Dietă drepturile românilor. „Sunt tâlhari şi hoţi”, strigau magnaţii.

— „Nu trebuie să vă miraţi – a răspuns Inocenţiu Micu Klein – căci acestor oameni afară de piele nu li se lasă nimic”. Ei erau lipsiţi nu numai de şcoală, ci de standardul elementar de viaţă. În momentul când au avut şcoală, ţăranii l-au dat pe Eminescu, Vlaicu, Brâncuşi, Dr. Marinescu, Ţiţeica etc. Încă Wundt, de altfel, remarcase la sfârşitul veacului trecut că gradul de dezvoltare nativă a inteligenţei pare a fi acelaşi chiar şi la popoarele primitive. Cu atât mai puţin putea fi el inferior la Români. Puşi în condiţiuni de şcolaritate egale cu ale albilor, negrii dau acelaşi randament. De chinezi şi japonezi nu mai vorbim, întrucât lor nimeni nu a avut îndrăzneala să le conteste egalitatea. În fond, precum se ştie,

întâia formă de civilizaţie umană e cea chineză. În condiţiuni social-economice nepotrivite a încetat însă creaţia lor culturală, pentru a renaşte azi în forme atât de strălucite. În forul vieţii literare, artistice şi ştiinţifice au intrat de altfel, azi, toate popoarele lumii şi anume pe măsura în care cultura este „expropriată” şi în patria lor, încetând să mai fie privilegiul unora.

Prin rasă, în general, se înţelege comunitatea de trăsături psihice şi mai ales ereditare, care ar caracteriza anumite ramuri mari din omenire. Unii au limitat conceptul numai la comunitatea trăsăturilor biologice. Dar nu e niciun motiv să nu includem şi pe cele care privesc unele predispoziţii ereditare.

Luând drept criteriu culoarea pielii, Linnaeus a făcut deosebirea dintre rasa albă, neagră, roşie şi galbenă. Criteriul şi clasificarea sa au devenit atât de populare, încât lumea laică le socoate şi definitive, ceea ce nu e deloc cazul. În adevăr, culoarea pielii este un criteriu destul de labil. Există mulţi albi mai negri ca negrii şi invers. Cât priveşte pieile roşii, contopirea dintre indienii din S.U.A. Cu albii nu a provocat nicio incongruenţă. Broca, Gobineau şi Chamberlain au propus de aceea indicele cranian. Alţii au susţinut pigmentaţia ochilor, compoziţia pielii, iar în ultima vreme glandele interne, precum şi biotipul, singurul care de fapt satisface completitudinea de determinare. Numai că el operează cu mulţi parametri, a căror determinare este încă dificilă. Cu atât mai mult rămâne în afara determinării ştiinţifice structura lor, deci biotipul propriu-zis. Dar, după toată probabilitatea, deosebirile dintre rase, în limita proporţiilor procentuale reduse în care ere există, ţin de stilul casei, nu de cărămizi.

Bazat pe mai multe criterii combinate, dar nu îndeajuns de bine structurate, Kroeber propune următoarea clasificare:

I Rasa caucaziană sau albă:

1 Nordică

2 Alpină

3 Mediteraneană

4 Indiană

II Rasa mongolă sau galbena:

1 Mongolă

2 Malaeză

3 Indiană americană

III Rasa neagră:

1 Negrii

2 Polinezienii

3 Airu

4 Grupe mici indo-australiene

Judecate sub unghiul acestor criterii, rasele însă nu sunt cercuri opuse, cum au crezut unii, ci cercuri secante cu proporţie comună până la 90%. Deosebirile reduse dintre ele sunt apoi mai mult biologice decât psihologice. Cele culturale depind numai de mediul economic şi social-cultural. Deosebirile, de asemenea, nu privesc gradul de dezvoltare al inteligenţei, care e acelaşi, ci mai mult calitatea ei mai concretă sau mai abstractă, de pildă, orientată mai mult înspre teorie sau practică şi mai ales înspre ştiinţă versus artă. Admirăm, de fapt, în zilele noastre, nu numai jazzul negrilor din America, ci şi arta negrilor din Africa, din care s-au inspirat Picasso, Matisse, Chagal etc. Prin urmare, deosebirile, din capul locului, nu sunt atât verticale, ocazionate de gradul superior sau inferior de dezvoltare a aptitudinilor, cât orizontale, determinate de nuanţele calitative ale acestor aptitudini şi trăsături.

Din aceste motive, însuşi amestecul de rase nu pare a avea nimic dăunător. În curgerea istoriei el a fost de altfel destul de frecvent, iar urmaşii nu s-au dovedit cu nimic inferiori înaintaşilor lor. La acelaşi amestec asistăm azi, pe scară întinsă, pe întinderile largi ale Americii de Sud şi tot fără deteriorarea creaţiei umane, care, în schimb, este totdeauna decisă de gradul de şcolarizare şi cultură.

Dacă e adevărat că negrii din S.U.A. Au un anumit complex de inferioritate, după cum recunosc înşişi conducătorii lor, ca şi mai puţină disciplină în muncă, aceste trăsături sunt urmarea firească a condiţiei lor sociale inferioare, iar nu tara lor ereditară de care sunt acuzaţi. Probă că la negrii cu şcoikrizare înaltă, aceste deosebiri dispar.

Cu atât mai puţin semnificative sunt deosebirile dintre subrase, anume dintre ramura nordică, alpină şi mediteraneană, de care Rosenberg şi alţi ideologi rasişti din conducerea nefastă a lui Hitler au făcut atât de mult caz. În această privinţă, cercetările lui Klineberg, actualmente profesor de psihologie socială la Sorbona, au adus o lumină deplină.

Klineberg a aplicat testul de performanţă Pintner-Paterson, care are avantajul de a măsura inteligenţa fără a face apel la limbă. Cu ajutorul acestui test au fost examinate 7 grupe de populaţie rurală, cu aproximativ acelaşi mediu social şi acelaşi nivel economic şi cultural. Fiecare grupă a fost constituită din 100 copii între 10 – 12 ani. Două grupe au fost luate din Germania, trei din Franţa şi două din Italia. Tabela 5 dă rezultatele obţinute în unităţi de medie aritmetică, median şi întindere de la cel mai puţin inteligent la cel mai inteligent, cu excluderea celor 5% de la ambele extreme ale curbei.

Diferenţele dintre cele trei subrase au fost găsite mai mici decât diferenţele naţionale, care sunt diferenţe de ordin economic şi social-cultural. Rezultatele obţinute pentru cele trei subrase, indiferent de naţionalitate, au fost: media 188,5

Pentru nordici, 187,5 pentru alpini şi 185,2

Pentru mediteraneeni. Ceea ce înseamnă că, în medie nordicii sunt ceva mai inteligenţi decât alpinii, care, la rândul lor, sunt puţin mai inteligenţi decât mediteraneenii. Aceste deosebiri sunt însă departe de a justifica teza lui Chamberlain şi Gobineau, referitoare la subrasa nordică, singura capabilă de creaţie culturală, cum pretindeau ei. Diferenţele naţionale sunt, în orice caz, ceva mai mari decât cele subrasiale, iar diferenţele subrasiale din interiorul naţiunii nu numai că nu verifică teza superiorităţii nordice, dar chiar o contrazic. Aşa, mediteraneenii francezi sunt mai

	Grupul	***Provincia***	***Numărul Satelor Cercetate***	***Cota***		
				Media	***Mediana***	***Întinderei***
1.	**German Nordic**	**Hanover**	***17***	**197,2**	**197,6**	**6 – 289**
2.	**Francez**	**Pirineii**				

Mediteranean									
		Orientali	**12**	**1**	**2**	**7**			
				94,4	**04,4**	**1**	**–**		
						271			
3.	**German**	**Baden**	**10**	**1**	**1**				
	Alpin			**99,6**	**99,0**	**–**	**21**		
4.	**Italian**	**Piemo**	**10**	**1**	**1**				
	Alpin	**nt**		**86,8**	**87,3**	**–**	**30**		
5.	**Francez**	**Auvergne**							
Alpin	**şi**								
		Velay	**19**	**1**	**1**	**7**			
				80,2	**85,3**	**2**	**–**		
						296			
6.	**Francez**	**Flandr**	**13**	**1**	**1**				
	Nordic	**a**		**78,8**	**83,3**	**–**	**31**		
7.	**Italian**	**Sicilia**	**9**	**1**	**1**	**6**			
Mediteranean				**73,0**	**72,7**	**9**	**–**		
						308			

TABELA 5 Inteligenţa unor grupuri rasiale şi naţionale (după Klineberg, 1934)

Deştepţi decât alpinii francezi, care, la rândul lor, sunt mai deştepţi decât nordicii francezi. Situaţia e aceeaşi şi cu alpinii germani, care se clasifică uşor mai inteligenţi decât nordicii germani. Doar alpinii italieni apar mai inteligenţi decât italienii mediteraneeni.

Klineberg însă nu s-a mulţumit numai cu testul de inteligenţă, ci a aplicat şi pe cel de valoare, elaborat de Allport şi Vernon, apoi chestionarul de instabilitate emotivă al lui Bemreuter, testele de

onestitate MayHartshorne şi un test de sugestibilitate al său. Deosebirile, din nou, s-au dovedit a fi foarte mici şi astfel fără semnificaţie. Ele sunt mai mici decât cele naţionale, de ordin economic şi social-cultural.

Concluzii asemănătoare au obţinut şi Porteus şi Babcock, Reuter, Laughlin etc. Observaţii identice asupra inexistenţei deosebirilor rasiale semnificative face şi Pavlov. În acelaşi sens vorbesc şi cercetările, uriaşe ca număr, asupra inteligenţei negrilor în raport cu aceea a albilor din S.U.A. O mică, foarte mică diferenţă există, iar ea este în mod constant în favoarea albilor, dar testele de inteligenţă nu elimină factorul determinării social-culturale şi de aceea corect ar fi ca diferenţele să fie atribuite unor factori educaţionali, iar nu genetici. Pe de altă parte, negrii apar sensibil mai bine dotaţi sub unghiul trăirii ritmului muzical, ritm pe care îl exprimă cu atâta strălucire în jazz şi care este o creaţie a lor. „Nu trebuie să uităm apoi – scriam în plin fascism şi rasism – că aşa precum negrii şi galbenii ne apar inferiori nouă, la fel, adică inferiori, suntem şi noi în ochii lor! Lectura acelei minunate cărţi a Doamnei Buck, *Patriotul*, precum şi lectura altor opere asemănătoare, este extrem de instructivă din acest punct de vedere”.

Pe de altă parte, atât diferenţele de sex şi rasă, precum şi acelea de cultură, de care ne vom ocupa mai jos, trebuie înţelese numai în sens statistic, nu individual, cazuistic. Cu alte cuvinte, faptul că nordicii sunt mai inteligenţi cu trei puncte din două sute, deci cu 1.5% decât mediteraneenii, – diferenţă prea puţin semnificativă, deoarece este mai mică şi nu de trei ori mai mare decât eroarea probabilă a deosebirii –, aceasta nu înseamnă că orice nordic este mai deştept decât orice mediteranean. El poate fi la fel de deştept sau mai puţin deştept. Totul depinde de poziţia sa

în curba de variaţie, care ilustrează variabilitatea inteligenţei pe întreaga rasă sau subrasă. Dar din acest punct de vedere, curbele de variaţie pe rase sau subrase dau o identitate de 98.5%, aşa cum arată Fig. 23. Există toate motivele să credem că aceste mici diferenţe nesemnificative sunt datorate mediului economic şi social-cultural diferit, iar nu înzestrării native. Curbele de variaţie din Fig. 23 au apărut în lucrarea noastră, *Psihologia persoanei*, scrisă şi publicată în plin fascism rasist şi care a însemnat de fapt, la acea oră, cea mai categorică şi hotărâtă combatere a elucubraţiilor din acea vreme, date în numele ştiinţei însăşi. Diferenţele dintre cel mai prost şi cel mai deştept individ din interiorul fiecărei rase sau subrase sunt de 100%; cele dintre diversele rase sau subrase numai de 1.5%, deci de aproximativ 33 ori mai mici. În acelaşi timp, deosebirile sunt mult mai mici decât eroarea lor probabilă şi ca atare rămân fără semnificaţie. În schimb, deosebirile *ctdturale* dintre diversele rase, subrase şi naţiuni sunt încă nespus de mari. De aceea atenţia noastră trebuie îndreptată asupra lor.

3. Cultura. Aşadar, faptul că între diversele rase, subrase şi popoare nu există deosebiri semnificative de ordin ereditar nu înseamnă că atari deosebiri, din nenorocire, nu există din punct de vedere economic şi social-cultural. Dar aceste deosebiri sunt de ordin educaţional, nu genetic. Ele ţin de şcolaritatea şi de structura economică şi social-politică, de care ea atârnă, nu de înzestrarea nativă, care este aceeaşi.

Progresul cultural, în adevăr, nu este o fatalitate, care să înainteze ca şi timpul fizic, indiferent de efortul uman şi structura sa organizatorică de ordin economic şi social-politic. El este soarta luată în mână, sub semnul creaţiei prometeene, nu proces biologic ori fizic, asupra căruia omul încă are prea puţin de spus. Unele

popoare au avut condiţiile prielnice pentru a dezvolta o cultură, altele nu. Primele au mers înainte, spune Toynbee, celelalte au stat pe loc. După modesta noastră judecată, unele, în anumite momente dramatice, au regresat chiar, deoarece standardul de viaţă al moţilor din trecut, de pildă, a fost, după toată probabilitatea, mai scăzut decât acela al strămoşilor lor daci. Dar aceasta din cauza vitregiei lor istorice, inu din pricina că între timp stocul lor ereditar ar fi scăzut. Aceeaşi

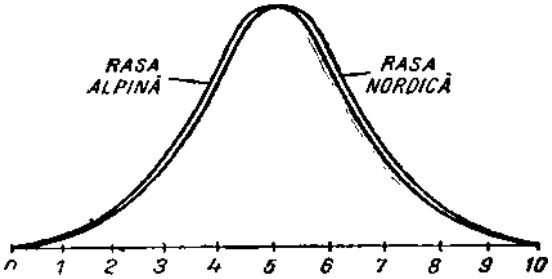

Fig. 23. Natura diferenţelor dintre rase.

Afirmaţiune o putem face despre toate popoarele lumii, rămase nedezvoltate din cauze economice şi social-politice asemănătoare cu acelea ale moţilor, dependente de nedreapta exploatare – şi chiar oprimare –, nu de însăşi capacitatea lor.

„Se spune – scriam tot în Ps*ihologia Persoanei,* publicată în plin fascism – că Maiorescu nu prea credea cu putinţă creaţia românească în ştiinţă şi filosofie, fiind de părere că „celula nervoasă nu rezistă”. Nu ştim dacă această afirmaţiune e adevărată sau poveste. Fapt e că ea este de două ori greşită. O dată fiindcă în cazul când celula nervoasă în adevăr nu rezistă, atunci e o mare iluzie să crezi că ea va rezista în două, trei generaţii. Atari adaptări biologice în celule nu se fac decât în sute şi mii de ge neraţii. În al doilea rând deoarece rezistenţa, la care Maiorescu se referea, de fapt nu e de loc de ordin biologic, ci de

ordin social şi cultural. În adevăr, judecând afirmaţia sa prin prisma actualelor cunoştinţe din biologie, psihologie şi sociologie, nu avem niciun motiv să credem, oricât de mic ar fi el, că celula nu rezistă. Ceea ce nu rezistă, e cu totul altceva, anume mediul social, politic, ştiinţific şi cultural. Proba o constituie faptul că atunci când mediul românesc s-a schimbat cât de cât, creaţia ştiinţifică a şi apărut.

Cum ar fi putut face Haret ştiinţă – deşi dăduse toate probele prin faimoasa teză de doctorat – când reîntors în ţară, cu colegul său Emanuel, şi cerând fonduri Ministrului din acea vreme pentru procurarea cărţilor şi revistelor necesare activităţii ştiinţifice, a primit mustrarea pe care a primit-o? Trebuia schimbată însăşi atmosfera, pentru ca Ministrul Educaţiei să ajungă să înţeleagă că ştiinţa nu e nici încheiată, nici însuşită toată cu un doctorat şi că e în continuă perfecţionare, iar această perfecţionare nu poate fi desăvârşită fără reviste şi cărţi”.

Se vorbeşte foarte mult – scriam mai sus – despre inteligenţa popoarelor, susţinându-se că unul e mai inteligent decât altul. Se spune că Francezii ar fi mai deştepţi decât Germanii sau Englezii ori invers, şi în orice caz mai inteligenţi decât noi sau alt popor mic şi fără cultură prea dezvoltată. Popoarele europene sunt, la rândul lor, mai inteligente decât cele din Africa sau Asia, pe care ele le-au făcut colonii, etc. Judecând aceste credinţe, atât de înrădăcinate în mentalitatea noastră de toate zilele, prin prisma concluziunilor de mai sus, referitoare la rasă şi cultură, ele apar cu totul greşite. A spune, de exemplu, că Francezii sunt mai inteligenţi decât alte popoare, cu un nivel mai puţin ridicat de cultură, să zicem, înseamnă a confunda *educaţia* şi *cultura* cu *inteligenţa*. Dar ele sunt realităţi cu totul diferite, care stau pe planuri cu totul deosebite. Inteligenţa e o aptitudine individuală înnăscută, în

general una şi aceeaşi de la rasă la rasă, nu numai de la popor la popor, în vreme ce cultura e o realitate socială, alta de la popor la popor, după cum diferite sunt şi condiţiunile care o determină, ca organizaţia socială, mărimea populaţiei, poziţia geografică şi istorică etc. În adevăr, nu avem niciun motiv

— Înţelegem de ordin ştiinţific – să credem că poporul român, pus exact în aceleaşi condiţiuni ca cel francez, nu va produce tot atâta cât geniul francez şi invers.

Cât priveşte deosebirile geografice, dintre popoare, de care Taine a făcut atâta caz, ele desigur există, dar nu au nici pe departe importanţa pe care el le-a atribuit-o. Mai mari şi fundamentale însă sunt deosebirile de istorie dintre popoare, după cum au fost condiţiile lor economice şi social-politice interne, pe de o parte, şi cele externe, pe de altă parte. Dacă anul este numai cel fizic, judecat după învârtirea pământului în jurul soarelui, atunci, firește, toată lumea trăieşte în veacul al XX-lea. Dacă însă timpul biologic nu merge paralel cu cel fizic, iar cel socialcultural se deosebeşte de amândouă, atunci, firește, nu toţi oamenii şi toate popoarele lumii trăiesc în secolul nostru, ci unele au rămas în urmă cu sute de ani, altele cu mii de ani şi nu lipsesc nici acele neamuri şi mai ales triburi care au rămas în urmă cu zeci şi sute de mii de ani.

În etapa civilizaţiei industriale din zilele noastre, adusă de revoluţia ştiinţifică ce se conjugă cu cea socială, toate seminţiile lumii însă se zbat pentru a intra în veac nu numai sub unghi fizic şi biologic, ci şi economic şi social-cultural. Exploatarea popoarelor nedezvoltate de către cele imperialiste trebuie să înceteze, ca şi exploatarea omului de către om. Oportunităţile trebuie să fie aceleaşi pentru toţi oamenii şi toate popoarele lumii. Altfel pacea lumii nu va putea fi stabilită, iar războaiele vor continua.

Veacului nostru îi revine astfel imensa sarcină de a omogeniza geografia prin sincronizarea istoriei, făcând astfel să înceteze exploatarea omului de către om şi a popoarelor de către alte popoare. În adevăr, de bunăstarea materială şi spirituală, pe care aplicările ştiinţei în industrie, agricultură, comerţ şi transport o fac cu putinţă, trebuie să se bucure toţi oamenii şi toate popoarele. Fiecare are dreptul de a se bucura de ele în pace, în condiţiuni de justiţie şi libertate universalizate.

Văzut sub acest unghi, secolul pe care-l trăim, e o adevărată răscruce de milenii, în care popoarele rămase în urmă cu sute şi mii de ani se străduiesc să intre în el şi culturaliceşte, nu numai fizic şi biologic.

CAPITOLUL XI Aspectul evolutiv al condiţiei umane

Această interpretare este greşită, deoarece Heraclit a afirmat şi *revenirea,* nu numai *devenirea,* susţinând o concepţie ciclică a curgerii timpului. De aceea concepţia lui Heraclit nu este contrametafizică, ci dialectică. Ea afirmă atât unitatea cât şi multiplicitatea, atât discontinui bătea cât şi continuitatea. Întrezărită este în mintea sa şi interconexiunea.

Judecată în această lumină, structura biopsiho-socială şi culturală a condiţiei umane, este atât o unitate în multiplicitate, cât şi o continuitate în discontinuitate, precum ea este şi o neîntreruptă interconexiune cu lumea din care face parte.

Pentru a reprezenta în mod simbolic întregirea reciprocă a contrariilor din curgerea vremii, Vico a folosit formula venirii şi devenirii, *corsi e ricorsi,* pe care el şi-a imaginat-o sub forma unei spirale în dezvoltare. Dar structura fiinţei şi a lumii nu poate fi reprezentată printr-o simplă curbă unidimensională, deoarece ea

este prin definiţie pluridimensională. În consecinţă, trebuie să recurgem la un model nou de reprezentare.

În acest scop este bine să ne orientăm după natura însăşi, în care particulele elementare intră în atomi, atomii în molecule, care, la rândul lor, se integrează în celule etc. Dacă reprezentăm atomii prin *a,* moleculele prin *b,* celulele prin *e,* iar organismul prin *d,* obţinem modelul de la pagina 236.

La început au fost particulele şi atomii, din care au apărut moleculele, ce au generat celulele, care s-au integrat în organism. Organismul nu apare gata făcut, ca PaMas

Dar persoana umană nu este numai o structură bio-psiho-socială statică şi variata, ci şi una în neostoită evoluţie. Ea nu este numai o unitate în multiplicitate, ci şi *o continuitate în schimbare*, care înscrie o direcţie de «evoluţie. Ea este o organizare în structuri tot mai bogate, complexe şi articulate, care se adaptează la lume cu scop de conservare, *dar şi de dezvoltare*, în condiţiuni de eficienţă optimă, cu maximum de randament şi minimum de efort.

În concepţia metafizică a ştiinţei antice se considera că schimbarea afectează doar aparenţa materială, *fenomenul*, esenţa sau substanţa, deci *numenul*, rămânând acelaşi. Corpul uf mă legea fenomenului. Sufletul, în schimb, se conforma legii numenului, rămânând acelaşi, de unde şi sentimentul identităţii Eului. Timpul prin urmare repeta spaţiul, fiind o simplă succesiune de momente identice. Reprezentată simbolic, această succesiune înseamnă a, a, a

Opusul interpretării metafizice este interpretarea după care totul se schimbă, momentele fiind diferite, adică a, b, e

Concepţia metafizică afirmă numai *miitatea* şi *continuitatea*

substanţei, concepţia opusă susţine numai *multiplicitatea* şi *discontinuitatea*.

După judecata Profesorului Northrop de la Universitatea Yale, viziunea contrametafizică ar fi reprezentată prin Heraclit, care, – după el, este opusul lui Parmenide. Dar

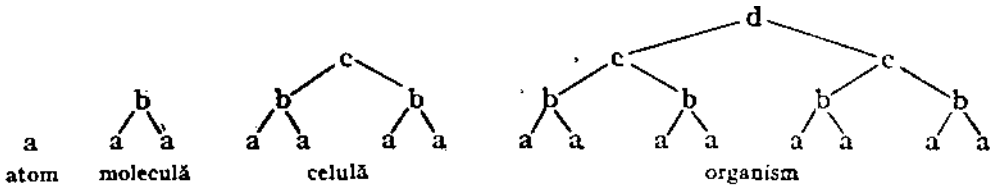

Athena din capul lui Zeus, ci el e rezultatul unei lungi elaborări în curgerea vremii, rezultatul unei elaborări de miliarde de ani.

Este de observat că electronii sunt negativi, pozkronii pozitivi, neutronii neutri. Familia, la rândul său, naşte din contrarietatea masculinităţii şi feminităţii. Societatea se consolidează prin diviziunea muncii. Dacă introducem aceste contrarietăţi ce se atrag în modelul de mai sus, atunci reprezentarea evoluţiei prin el devine şi mai relevantă.

Unind printr-o curbă capetele acestor structuri în dezvoltare, obţinem curba de creştere a vieţii, care urcă până la maturitate, se păstrează ca atare şi apoi cade. Fig. 24 reprezintă această curbă pe care o înscrie viaţa.

Trebuie însă menţionat imediat că una este linia vieţii pentru funcţiunile senzoriale, cu caracter psiho-fiziologic şi alta este ea pentru inteligenţă, cum ea este diferită pentru caracter. Văzul şi auzul ajung la maturitate în prima copilărie, în vreme ce inteligenţa parcurge drumul maturităţii până la 18—20 ani, iar caracterul evoluează şi după 30 de ani. Declinul funcţiunilor psiho-

fiziologice începe după 40 ani, în vreme ce acela al inteligenţei apare după 60—70 ani. Cî-l priveşte

Maturitatea caracterului, ea poate să se menţină şi la 80 ani. Curba generală a vieţii înscrie numai media tuturor trăsăturilor şi funcţiunilor, nu pe fiecare în parte.

Alături de criteriile bio-psihice, prin care definim vârstele, «avem însă şi pe cele sociale. Aşa, de pildă, copilăria a doua, pubertatea şi adolescenţa sunt definite nu numai prin dezvoltarea continuă a funcţiunilor fizice şi debutul activităţii unor glande endocrine sau mixte, ci şi prin şcoală. Maturitatea apoi este definită nu numai prin coacerea deplină a funcţiunilor şi tendinţelor, ci şi prin intrarea în meserie şi prin căsătorie. Dar dacă dezvoltarea funcţiunilor este *continuă,* atunci apariţia diverselor glande, pe de o parte, şi succesiunea diferitelor instituţii, pe de altă parte, lasă impresia *discontinuităţii.* Unii au văzut numai continuitatea, alţii numai discontinuitatea. Interpretarea dialectică susţine întregirea lor reciprocă.

Alţi biologi şi psihologi au definit vârstele ca o suprapunere şi integrare de straturi. Interpretarea a fost inaugurată de Jackson în neurologie şi a fost adoptată de Rothaker şi Lersch, în psihologie. Dar ea, credem, nu contrazice cu nimic modelul elaborat mai sus, în care stratificarea apare, după cum prezentă e şi continuitatea, care o leagă.

Interpretarea evoluţiei vieţii în raport cu creşterea ciclică în spirală, întrezărită de Heraclit şi preconizată de Vico, este reluată de Gesell, căruia îi datorăm, poate, cele mai substanţiale contribuţii asupra evoluţiei copilăriei, pubertăţii şi chiar a adolescenţei. Procesul de creştere al copilului sub unghi biologic şi chiar psihologic, aşa cum îl concepe el, este definit pe bază de

diferenţiere şi integrare, ca şi în modelul nostru.

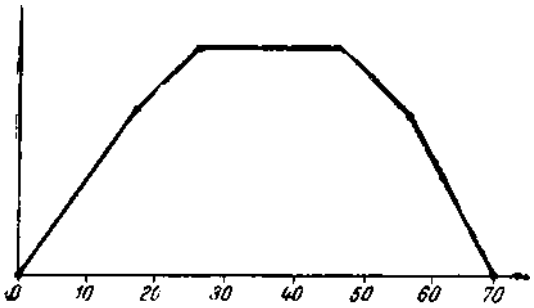

Fig. 24. Curba vieţii (după Ch. Biihler, 1928).

1. Diferenţiere şi integrare. H. Spencer defineşte evoluţia prin întregirea reciprocă dintre diferenţiere şi integrare.

Diferenţierea, în cazul omului, este determinată de dezvoltarea diferită a organelor. Şi sistemelor sale, care duce la specializare. Integrarea este operată prin funcţiunea de organizare a sistemului endocrin şi mai ales prin cea a sistemului nervos, neurovegetativ şi cerebro-spinal. Sistemul endocrin şi neurovegetativ operează mai mult în orizontalitate, definind reciprocitatea diviziunii activităţii, ca să spunem aşa. Ele reglează complementaritatea dintre funcţiunile de accelerare şi intensificare, pe de o parte, şi cele de domolire şi încetinire, pe de altă parte. Starea de funcţiune a temperamentului, de pildă, este un produs al lor. La fel e întregirea reciprocă dintre activitatea ficatului şi cea a rinichilor, dintre cea a inimii şi cea a plămânilor etc. În schimb, funcţiunea sistemului nervos central operează mai ales în verticalitate, organizând adaptarea noastră la lume, cu scop de conservare şi dezvoltare, sub unghiul invarianţei pe care o exprimă ideea născută din reprezentări. Deasupra ideilor sunt apoi principiile, care în final se integrează în viziunea noastră despre

lume şi viaţă. Organizarea orizontală, cu caracter afinitar şi complementar şi organizarea verticală, cu caracter ierarhic şi piramidal, sunt reoglindite apoi în limbaj, care se bazează pe sunete, cuvinte, propoziţii, fraze etc.

După Pavlov, acţiunea de organizare vine de jos în sus. Informaţiile din lumea externă vin atât pe calea văzului, cât şi a auzului, precum şi a tactului, mirosului, gustului etc. Discriminarea dintre aceste diverse informaţii cade tot în seama sistemului nervos central, care este „marele analizator”.

După Sherrington, acţiunea de organizare a conduitei noastre de către sistemul cerebrospinal vine mai mult de sus în jos. Integrarea informaţiilor venite pe diverse căi în creier, i s-a părut acestuia mai importantă decât analiza şi diferenţierea.

Dar Sherrington, la fel ca şi Driesch şi Bergson, pleacă de la ipoteza substanţei spirituale a lui Aristotel, pe care o admite şi Eccles. De fapt însă de această ipoteză, spune Bertallanffy, nu este nevoie, deoarece însăşi organizarea materiei şi energiei în structuri cât mai bogate, complexe şi articulate, este suficientă, la care se poate aduce dovada experimentală că de la anumite nivele superioare, organizarea de la părţi la întreg, ce vine de jos în sus, se întregeşte cu organizarea de sus în jos, ce vine de la întregul însuşi, care s-a structurat şi consolidat. Conştiinţa exprimă în primul rând această determinare sintetică de la întreg la parte, deci de sus în jos. Aceeaşi interpretare, cu renunţarea la ideea de substanţă spirituală, este susţinută şi de şcoala configuraţionistă din psihologie în frunte cu Koehler, Wertheimer, Lewin etc. Bertallanffy consideră că această determinare de la întreg la parte începe cu viaţa şi o găsim chiar la baoterii. În *Configuraţiile fizice* Koehler susţine că ea este prezentă şi în organizarea materiei şi energiei la nivel cuantic. O seamă de fizicieni împărtăşesc părerea

sa. Înainte de a studia psihologia cu Stumpf, Koehler a făcut studii de fizică cu Planck. În desfăşurarea vorbirii umane această determinare de sus în jos este în afară de orice îndoială. Ceea ce dorim să exprimăm în mod conştient este ideea. Cuvintele vin de la sine. Acelaşi lucru se întâmplă în desfăşurarea unui concert. Notele, mai mult îl diferenţiază decât îl compun. Cartea se naşte pornind de la o anumită idee a recunoscut Garinap, chiar dacă în sintaxa şi semantica sa logică el afirmă drumul invers. De altfel nimeni nu poate ajunge la idee compunând pe rând sunete în litere, litere în cuvinte, cuvinte în propoziţii etc.

2. Structuralizarea. Spencer a interpretat procesul evoluţiei în mod analitic, determinându-l explicativ de jos în sus. El socotea integrarea reversul diferenţierii. Interpretarea, evident, e cu totul nesatisfăcătoare. În perspectiva concepţiei de azi lucrurile se schimbă, organizarea este atât analitică cât şi sintetică, fiind bazată pe întregirea reciprocă a acţiunii părţilor asupra întregului şi a întregului asupra părţilor. În consecinţă, nu numai integrarea şi diferenţierea decid asupra structurii, ci şi structura are un cuvânt de spus asupra lor. Structura biologică nu se compune de la particule la atomi, de la atomi la molecule şi de la molecule la celule, ci ea începe cu celula-ou, care reprezintă o concentrare de energie şi tipare necunoscută în lumea fizică. Structura genetică din această celula-ou decide asupra tuturor părţilor corpului şi organelor. Organismul uman nu se naşte din integrarea inimii, plămânilor, ficatului, rinichilor, precum şi a diverselor glande, ci din structura genetică a celulei-ou, care decide atât asupra diferenţierii lor, cât şi asupra integrării lor. Aceeaşi structură genetică originară decide şi asupra înălţimii şi lăţimii noastre, asupra inteligenţei şi temperamentului nostru etc. Precum tot ea hotărăşte asupra evoluţiei lor, anume asupra curbei lor de creştere,

care se cuplează cu acţiunea mediului înconjurător. Apoi, nu toate funcţiunile debutează la naştere, unele, cum sunt cele legate de glandele sexuale, apărând chiar foarte târziu. Dar tot structura genetică decide asupra lor, deci din nou după ce s-a cuplat cu acţiunea mediului înconjurător.

Această structură, cu procesele ei de diferenţiere şi integrare, variază, bineînţeles, după individ, specie şi gen, fiind una la amoebă, alta la insecte, diferită la mamifere şi, desigur, cu totul alta, mai complexă, la om.

Pornind de la primele reacţiuni ale copilului, care au un caracter reflex, Allport distinge cinci trepte de organizare structurală:

„(a) *Reflexe condiţionate*; cele mai simple forme învăţate de comportament adaptat, care presupun o substituire a stimulenţilor congenitali şi afectivi, prin stimulenţi asociaţi cu rezultatul că individul e capabil să reacţioneze cu acte înnăscute şi la situaţii diferite de cele specifice şi adecvare de la naştere.

(b) *Habitudini*; sisteme integrate de reflexe condiţionate, care închid în sine nu numai substituiri de stimulenţi, ci şi substituiri de răspunsuri, şi care duc la forme destul de stereotipe de răspunsuri faţă de anumite situaţii ce se repetă mai des şi regulat.

(e)

(d) *Trăsături*; dispoziţii mai dinamice şi flexibile, care rezultă – în parte cel puţin – din *integrarea diverselor habitudini specifice*, exprimând diferite modalităţi de adaptare la mediul înconjurător. Aparţin acestei trepte de integrare feluritele dispoziţii cunoscute sub numele de sentimente, atitudini, valori, complexe (Oedip, Electra, de inferioritate etc.) şi interese.

(e)

(f) *Euri*; sisteme de trăsături coerente în ele însele, dar susceptibile de a varia de la o situaţie la alta, ceea ce l-a îndreptăţit pe James să spună că „omul are atâtea euri sociale, cu câte grupuri de persoane, la care ţine, stă de vorbă”.

(g)

(h) *Personalitate*; integrarea finală şi progresivă a tuturor sistemelor de conduită, în baza cărora individul îşi desăvârşeşte adaptarea la variatele medii în care trăieşte”. (1965).

(i)

Pentru a arăta mecanismul de elaborare şi integrare al acestor trepte ierarhice, pe care arhitectonica personalităţii noastre se reazemă, să luăm un singur exemplu în legătură cu reflexele condiţionate.

„Copilul nou născut – spune tot Allport în continuare – are capacitatea reflexă, dată de la naştere, de a retrage mâna de pe un obiect cald, cu care a venit în contact. Cutreierând în lung şi în lat camera, cam pe la zece luni, el ajunge la calorifer şi atinge cu mâna elementţii prea calzi, pentru a şi-o retrage imediat din cauza arsurii. Proxima dată când vede caloriferul ei îl evita de la început, căutând să-şi stăpânească pornirea, dată de la naştere, de a atinge obiectele strălucitoare. Acesta este un exemplu de *reflex condiţionat*, precum şi un exemplu de integrare cea mai simplă cu putinţă; văzul caloriferului, la început lipsit de orice legătură cu pornirea de retragere şi evitare, este acum integrat în această pornire, în aşa fel

Fig. 25. Integrarea psihică (după G. W. Allport, 1933)

Încât, la ivirea lui, apare şi pornirea. Ceea ce înseamnă că un nou sistem funcţional a fost elaborat. Ceea ce e şi mai important însă e faptul că odată ce acest sistem a fost elaborat, copilul evită caloriferul totdeauna, adică chiar şi atunci când el e rece. *Sistemul de evitare, odată stabilit, continua sa opereze ca un întreg dinamic.* Această *autonomie funcţională* a sistemelor dobândite de-a lungul experienţei prin integrare este şi devine adeseori unul din cele mai importante principii în psihologie”.

Sistemele superioare de integrare sunt, fireşte, în general precedate de cele inferioare. Reflexele condiţionate apar în primele luni după naştere, iar habitudinile încep cu anul al doilea şi domină viaţa copilului până la intrarea în şcoală. Tot în perioada preşcolară încep să se cristalizeze şi unele trăsături, precum şi eurile, care se desăvârşesc în adolescenţă. Altele însă încep mai târziu. Acesta este cazul trăsăturilor şi eurilor dependente de profesiune şi căsătorie. Ca potenţialitate, personalitatea e dată de la începutul vieţii. Contururi mai distincte însă ea prinde numai odată cu pubertatea şi adolescenţa, iar bine elaborată apare abia la maturitate. O seamă din euri, anume cele şcolare, încep să dispară. La bătrâneţe se estompează şi eul profesional şi cel matrimonial. Fig. 25 ilustrează această integrare a persoanei şi evoluţia ei.

Această reprezentare, precum şi afirmaţiile de mai sus, ar putea însă lăsa impresia că de fapt compunerea şi evoluţia persoanei este numai analitică, de la părţi la întreg, de jos în sus. Allport susţine totuşi şi acţiunea întregului asupra părţilor, manifestată prin unitatea funcţională a organismului şi prin conştiinţă în special. Conştiinţa nu e numai suprema sinteză a tot ceea ce există în copil la data considerată, ci şi luarea sorţii în mână, deci o acţiune de la întreg la părţi, prin urmare de sus în jos.

La această acţiune sintetică şi prospectivă, pe care conştiinţa o exercită, trebuie adăugată şi acţiunea socială, care e prin definiţie orientată de sus în jos. Dar, în general, ea se realizează tot prin intermediul conştiinţei.

3. Aspectul cantitativ şi calitativ al evoluţiei. Judecată în aceasta lumină, evoluţia nu este numai o creştere cantitativă, ci şi o structurare calitativă, în care un cuvânt de spus au un numai modurile de conjugare ale părţilor în întreg, ci şi întregul însuşi, anume

4.

Principiile de bază ale structurii sale, unitatea sa funcţională, ilustrată în cazul omului, prin conştiinţa sa. Dar unitatea funcţională a organismului şi conştiinţa individului adăugată la ea nu izvorăsc din pretinsa substanţă vitală ori spirituală, susţinută de Aristotel şi reiterată de Driesch şi Bergson, mai recent de Goldstein şi Smutts, precum şi de Sherrington şi Eccles, ci din organizarea însăşi, în care treptele superioare au un cuvânt de spus asupra celor inferioare, iar nu numai invers, aşa cum arată Bertalanffy în cazul vieţuitoarelor inferioare. Ele izvorăsc apoi, desigur, din acţiunea societăţii asupra individului.

Evoluţia vieţii este, de fapt, o ieşire de sub imperiul determinării precumpănitor matematice, de ordin cantitativ, în care subiectul nu are un cuvânt de spus, şi o angajare importantă în determinarea logică, de ordin

Calitativ, în care insul are un cuvânt hotărîtor de spus. Hotărâtor, dar nu în sensul libertăţii absolute, de care vorbesc Heidegger şi Sartre, ci în perspectiva Binelui, Adevărului şi Frumosului spre care omul tinde şi pe care el însuşi le creează. Noi ne însuşim cele create de înaintaşi şi creăm pe cele determinante

pentru urmaşi. Engels a avut dreptate: evoluţia e drumul de la necesitate la împlinire, anume de la determinarea matematică la cea logică, prin care ne luăm soarta în mână, pentru a o îndrepta înspre valorile veşnice ale omenirii, pe care le-a creat ea însăşi, aşa cum afirmă Prometeu. Dacă spunem că evoluţia este calea de la cantitate la calitate, spunem acelaşi lucru. Sub unghi cantitativ, omul este nimicnicie. Judecat în perspectiva calitativă el este minunea lumii, creaţia ei supremă.

Maturizarea şi învăţarea

De obicei lumea crede că actele şi trăsăturile prezente la om în momentul naşterii sunt ereditare, iar cele care apar mai târziu, dobândite. Dar aceasta e o credinţă de două ori greşită. O dată, fiindcă o seamă din actele de la naştere sunt deja învăţate şi a doua oară pentru că unele caractere ereditare apar târziu după naştere.

În avedăr, Peiper a făcut dovada acestui lucru încă la sfârşitul secolului trecut şi anume că învăţarea începe înainte de naştere. Dacă în timpul gestaţiei tragem un foc de revolver în apropierea pântecului mamei, foetusul se sperie. Mişcările sale pot fi înregistrate cu ajutorul unui tambur, aşezat pe pântecele mamei, care transmite mişcările unui kimograf. Dacă însă acest zgomot este repetat de mai multe ori, copilul nu mai face nici

O mişcare. Ceea ce înseamnă că el „a învăţat” să nu se mai sperie, deoarece nu e vorba de nimic periculos. Prin urmare, învăţarea nu începe odată cu naşterea, ci probabil odată cu conceperea sau, în orice caz, nu mult după aceea.

Thurstone, pe de altă parte, studiind curba de evoluţie a inteligenţei, a constatat că punctul ei iniţial, zero, nu coincide cu naşterea, ci cu două luni înaintea ei.

Ulterior, autopsia copiilor avortaţi înainte de vreme a făcut dovada că mielinizarea celulelor din cortex, care fac activitatea sa posibilă, începe la această dată.

Ceea ce înregistrăm însă în momentul naşterii sunt manifestările din Tab. 6, tabelă elaborată de Allport (1937) şi pe care o prezentăm în paginia 241.

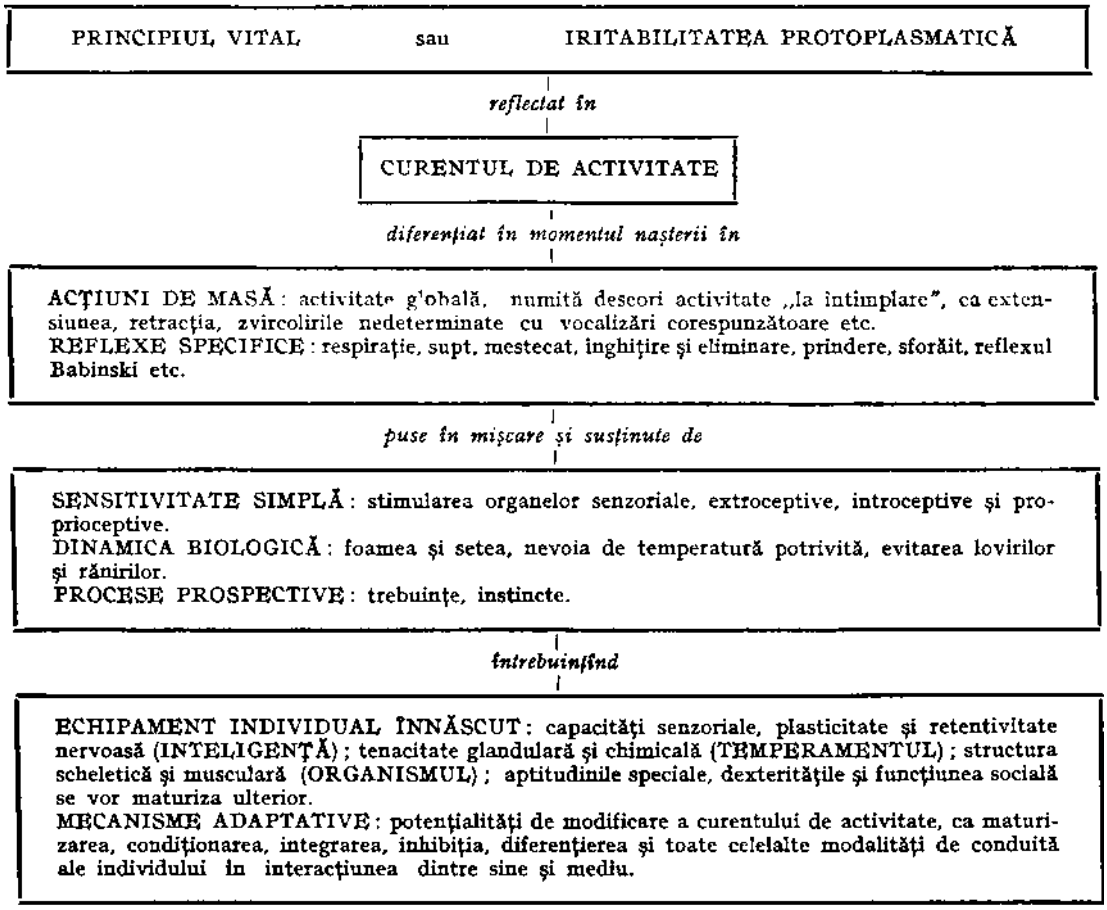
PRINCIPIUL VITAL sau IRITABILITATEA PROTOPLASMATICĂ
reflectat în
CURENTUL DE ACTIVITATE
diferenţiat în momentul naşterii în
ACŢIUNI DE MASĂ: activitate globală, numită deseori activitate „la întîmplare", ca extensiunea, retracţia, zvircolirile nedeterminate cu vocalizări corespunzătoare etc.
REFLEXE SPECIFICE: respiraţie, supt, mestecat, înghiţire şi eliminare, prindere, sforăit, reflexul Babinski etc.
puse în mişcare şi susţinute de
SENSITIVITATE SIMPLĂ: stimularea organelor senzoriale, extroceptive, introceptive şi proprioceptive.
DINAMICA BIOLOGICĂ: foamea şi setea, nevoia de temperatură potrivită, evitarea loviturilor şi rănirilor.
PROCESE PROSPECTIVE: trebuinţe, instincte.
întrebuinţînd
ECHIPAMENT INDIVIDUAL ÎNNĂSCUT: capacităţi senzoriale, plasticitate şi retentivitate nervoasă (INTELIGENŢĂ); tenacitate glandulară şi chimică (TEMPERAMENTUL); structura scheletică şi musculară (ORGANISMUL); aptitudinile speciale, dexterităţile şi funcţiunea socială se vor maturiza ulterior.
MECANISME ADAPTATIVE: potenţialităţi de modificare a curentului de activitate, ca maturizarea, condiţionarea, integrarea, inhibiţia, diferenţierea şi toate celelalte modalităţi de conduită ale individului în interacţiunea dintre sine şi mediu.

TABELA 6 Situaţia proceselor şi manifestărilor copilului în momentul naşterii (după C. W. Allport, 1937)

Noţiunea de principiu vital sau iritabilitate protoplasmatica defineşte viaţa în general, spune Allport. Originea ei cade în seama biologiei şi filosof iei. Ea nu cade în seama psihologiei, care este

liberă, spune Allport, să aleagă una sau alta din ipotezele lor, după cum psihologul socoaie de cuviinţă.

Domeniul psihologiei începe cu „curentul de activitate”. Plecând de la această realitate concretă şi imediată, psihologia trebuie întemeiată ca o ştiinţă empirică, bazată pe fapte. Acest curent se manifestă prin două categorii de acţiuni: una globală, de masă cu întreg corpul şi o serie de acţiuni specifice, respectiv reflexele.

Aceste două categorii de activităţi diferite sunt puse în mişcare de o serie de procese dinamice, dintre care unele sunt mai mult biologice, ca simpla sensibilitate a organismului de pildă, determinată de contactul dintre organism şi mediu. Nevoia de nutrire este şi ea un proces dinamic, însă aici intervine şi gestul de căutare, care este deja o conduită psihologică. Elementele dinamice, de ordin social, apar mai târziu.

Satisfacerea tendinţelor de la baza activităţii – noastre se realizează grafie funcţiunilor şi aptitudinilor senzoriale şi motorice, pe care se vor clădi atât învăţarea cât şi inteligenţa. Substratul chimic şi endocrin al acestora din urmă, ca şi gradele lor de activare, dependente şi de sistemul neurovegetativ şi de cel reticular din diencefal, determină temperamentul.

Dacă ar fi să rezumăm tabloul în raport cu capitolele de până acum, atunci am spune că ne naştem: (1) cu o seamă de trebuinţe şi tendinţe cu valenţe corespunzătoare de natură bio-psihosocială, (2) cu o totalitate de funcţiuni, ca per cepţia, atenţia, memoria, învăţarea şi inteligenţa, care să le facă posibilă satisfacerea fiind

instru mentul lor operativ, (3) cu un dispozitiv de control de ordin emotiv, cu ajutorul căruia discriminăm între ceea ce prieşte organismului, ducând astfel la adaptare, conservare şi evoluţie, şi ceea ce nu prieşte, ducând la dezadaptare, non-conservare şi distrugere, regresiune, (4) cu infrastructura biologică a temperamentului şi biotipului, care colorează, având repercusiuni şi asupra firii.

Cât de complexe pot fi reacţiunile copilului, rezultă din faptul că dacă el este, de pildă, strâns de nas, manifestările sunt acestea, înregistrate de Pratt, Nelson şi Sun (1930):

„Învârtirea capului, aplecarea lui înainte, aplecarea lui înapoi; deschiderea gurii, închiderea ei, Funcţiunea copilăriei

Omul are copilăria cea mai lungă. Această prelungire a copilăriei merge de fapt mână în mână cu treapta de evoluţie. Cu cât speciile sunt mai evoluate, cu atât copilăria lor durează mai mult. Mamiferele au o copilărie mai lungă păsările, care, la rândul lor, au una mai lungă decât insectele.

În cazul animalelor, copilăria reprezintă cell mult o zecime din viaţa lor. La om, în schimb, copilăria ajunge la un sfert din viaţă.

Judecată în această lumină, funcţiunea copilăriei este bine conturată: ea este etapa strângerea buzelor în formă de pungă, plesnirea lor, lingerea lor, diminuarea salivei, scoaterea limbii, respiraţia mai accentuată pe gură; strâmbături din obraz, încreţirea frunţii şi sprâncenelor, grimase, înroşirea feţei;

Învârtirea corpului, întinderea sa, sforţare, respiraţie accelerată, sforăire, activitate generală, tremurare, prindere,

tulburări organice, încovoierea corpului, zvârcoliri, luptă;

Închiderea ochilor, deschiderea lor, strângerea pleoapelor;

Plâns, tuşit, căscarea gurii, vomare, vocalizare, sunete înnăbuşite, sughiţuri, masticaţie, sunete din gâtlej, miorlăire, supt;

Ducerea mâinilor la nas, lovirea mâinii experimentatorului, întindere, îndoire, rănire, lovire din picior, frecare, tremurare, sculare, încrucişare şi alte mişcări ale extremităţilor”.

Mişcările, evident, au un caracter global, nu specific. De aceea, conduita copilului nu poate fi interpretată ca o *totalitate* de reflexe fără un *tot*, ci ca o *totalitate* cu un *tot* în *dezvoltare*.

Constatări asemănătoare au făcut ulterior Gesell şi colaboratorii săi, Anderson şi colaboratorii săi, – Shirley în primul rând – „Ch. Biihler şi W. Stern…

Cu modul în care învăţarea se întregeşte1 reciproc cu maturizarea ne-am ocupat în capi –, toiul III.

Vieţii în care la moştenirea biologică transmisă prin gene, se adaugă moştenirea culturală, transmisă prin societate, cu ajutorul limbajului.

În consecinţă, funcţiunea copilăriei umane nu este numai cea biologică, dependentă de maturizare. Ea e şi cea social-culturală, dependentă de societate. La animale precumpăneşte maturizarea biologică, la om stăpâneşte învăţarea social-culturală.

Din aceste motive însăşi succesiunea vârsttelor o facem în raport cu criteriile sociale, determinate de învăţarea din familie, grădiniţă, şcoală generală etc.

Omul e om, spune Fiske în lucrarea sa, *Semnificaţia*

copilăriei, tocmai prin faptul că are cea mai lungă copilărie, în cursul căreia moştenirea social-culturală este altoită pe cea biologică, din ordin genetic.

„Această continuă creştere a culturii – adaugă el –, graţie căreia strămoşii noştri au devenit oameni, a adus cu sine o continuă creştere a perioadei copilăriei. În măsura în care viaţa omenească a devenit tot mai complexă şi variata, iar lucrurile, care trebuiau învăţate, s-au înmulţit fără întrerupere, în aceeaşi măsură viaţa omenească pu

Copilăria

Prin copilărie înţelegem perioada de la naştere până la pubertate.

Ea se împarte în două perioade: perioada şcolară şi cea preşcolară. Perioada preşcolară se împarte apoi în etapa primilor trei ani petrecuţi în familie şi etapa următorilor trei ani, când este frecventată şi grădiniţa. În primii trei ani copilul trăieşte numai sub imperiul dragostei din familie. În ce priveşte următorii trei ani, ei nu sunt petrecuţi totdeauna în grădiniţă. De aceea mulţi psihologi includ în „prima copilărie”, petrecută în familie, întreaga perioadă preşcolară.

După judecata psihanalizei, aproape întreaga noastră personalitate este elaborată în primii trei ani, când dătătoare de ton sunt relaţiile de dragoste dintre părinţi, pe de o parte, şi cele dintre părinţi şi copii, pe de altă parte. Dar, această teză a fost susţinută numai cu exemple din psihopatologie, iar relaţiile de dragoste din primii trei ani au fost reconstituite din amintiri, fie

prin interviu, fie prin analiza viselor. Observaţiile de ordin extrospectiv, făcute de Stern, Anderson, Gesell, Ch. Biihler, Shirley etc. Nu au putut confirma această teză. Personalitatea umană se găseşte în plină dezvoltare şi după trei ani. Ea este, de fapt, elaborată până la maturitate, tea fi dată tot mai puţin pe de-a gata, înainte de naştfere, urmând să se dezvolte mai mult după naş tere, anume în timpul copilăriei. Astfel, în loc să ne naştem numai cu câteva capacităţi simple, date de-a gata şi în mod pe deplin organizat de la început, noi am ajuns să ne naştem numai cu sâmburele unei bogate serii de potenţialităţi complexe, care cresc şi se dezvoltă prin experienţa individuală a fiecăruia, într-un mod adaptat lui în parte... Numai prin prelungirea copilăriei animalele cele mai evoluate au ajuns om – adică o creatură cu anumite relaţii sociale şi cu o plasticitate a organizării sale de aşa natură, încât, graţie ei, deosebirile de grad dintre noi şi animale au ajuns deosebiri de calitate şi natură”.

Iar structura ei nu va fi pe deplin stabilă nici după aceea. De aceea extinderea copilăriei prime până la 6 ani pare a fi justificată.

În această etapă reflectarea lumii în minte se efectuează numai pe calea simţurilor, nu şi pe calea raţională a ideii. În acest mod gândirea copilului este concretă, nu abstractă. Completitudinea ei de determinare este, fireşte, foarte restrânsă. Copilul caută totdeauna o singură cauză şi anume una imediată, în realitate ele sunt mai multe şi adeseori şi destul de îndepărtate. Cât priveşte discriminarea dintre judecata obiectivă şi fantezia subiectivă, ea, de asemenea, nu e prea bine conturată.

Sub unghiul caracterului, conducerea şi stăpânirea propriei persoane sunt mai mult în mâna părinţilor, a mamei mai ales, şi mai puţin în aceea a copilului însuşi, care în această etapă a vieţii

este mai mult „condiţionat” decât „învăţat”. Disciplina muncii lipseşte, iar activitatea copilului se reduce la joc.

Sub unghi emotiv, aria biotonusului, psihotonusului şi sociotonusului este restrânsă, iar afectivitatea reflectă în conştiinţă trebuinţele biologice, amorul propriu, frica şi mânia, dar nu şi pornirea erotică, pe care în mod normal o aduce pubertatea.

Conştiinţa, ca şi organizarea Eului, pe care ea se întemeiază, ajunge să fie destul de bine conturată odată cu cel de al treilea an. Dezvoltarea continuă în anii următori.

Gândirea copilului. Ea a constituit obiectul a foarte multe cercetări. Mai relevante sunt acelea ale lui J. Piaget. Primele sale cercetări privesc gândirea infantilă din anii preşcolari. Cercetările ulterioare întreprinse cu o serie de colaboratori din întreaga lume, abordează evoluţia ulterioară a gândirii, când este înregistrată apariţia legilor ei logice şi matematice.

Trăsăturile principale ale gândirii infan tile din anii preşcolari sunt, după Piaget, următoarele: realismul naiv, animismul şi artificialismul sau constructivismul. Ele se aseamănă îndeajuns de mult cu cele identificate de Frazer şi Lévy-Brühl în cazul mentalităţii primitive.

„*Realismul* copilului, – spune Piaget – ca şi realismul naiv în general, poate fi definit ca un fel de confuzie între interior şi exterior sau ca tendinţa de a vedea în obiectele exterioare ceva ce rezultă din activitatea individului care gândeşte. Cu toţii ştim cât de încet se dezvoltă conştiinţa eului la micul copil. Tot ceea ce el simte, cunoaşte şi vede, lui îi apare ca ceva comun întregii lumi şi anume parte din realitatea exterioară. Pentru el nimic nu e interior şi subiectiv. Acest feno men, care durează mai mult decât am crede, e ceea ce numim realismul copilului”.

Prima manifestare a realismului este confuzia dintre fizic şi psihic, asupra căreia avem foarte multe indicaţii şi din observaţiile făcute de Balwin, Sully şi Stern. Copiii mici nu pot face deosebirea dintre gândire şi materie. Întrebată cu ce gândeşte, copila lui Stern a răspuns: „Cu gura şi cu limba”. La fel au răspuns şi copiii cercetaţi de Piaget.

„Noi gândim cu gura”. – „În ceea ce priveşte animalele – adaugă un copil de şase ani –, ele gândesc tot cu gura. Deosebire face numai calul, care gândeşte cu urechile, deoarece el nu ne aude

Vând vorbim, dar el nu-şi vorbeşte sieşi”. – „Dar, am obiectat, tu nu poţi gândi cu gura închisă?” – „Nu” – a răspuns băiatul. „Bine, am adăugat eu. Acum închide gura şi gândeşte-te la mama ta. Poţi?” – „Da”, răspunde el. – „Bine, cu ce ai gândit?” – „Cu gura” – răspunde el din nou.

În decursul perioadei următoare, care durează de la şapte la zece, poate chiar unsprezece ani, se simte atât influenţa creşterii cât şi a învăţării. Copilul răspunde că gândeşte cu capul, deoarece aceasta este credinţa populară, pe care el şi-o însuşeşte acum. De fapt însă sub aceste cuvinte re ascunde aceeaşi concepţie cu care ne-om întâlnit în răspunsurile de mai sus. Noi gândim”, cu o gură mică”, spune unul dintre copii”, cu o mică voce înăuntrul capului”, răspunde un altul. „Noi auzim înăuntrul capului”, afirmă al treilea. Gândirea e „ceea ce ni se poate întâmplă”, precizează al patrulea. „Noi nu o putem pipăi sau vedea, dar o putem simţi cu degetul când ea vine pe limbă” etc.

O altă confuzie, caracteristică copiilor – spune Piaget – e aceea dintre lumea interioară şi cea exterioară, care de multe ori se contopesc. Visul e una cu realitatea, gândirea e una cu materia etc. Dualismul dintre suflet şi materie, atât de specific adulţilor, e inexistent, gândirea copilului fiind – cum a spus Baldwin – prin excelenţă adualistă.

O fetiţă, întrebată de Sully, de ce nu vrea să intre în cameră, a răspuns că îi e teamă de „visele" cu care ea e plină. „Visele – spune un copil lui Piaget – sunt ceva în faţa mea. E ca şi cum ai vedea ceva. Dar acolo nu e totuşi nimic". De asemenea, este confundat lucrul sau obiectul cu numele sau cu simbolul care-l reprezintă. „De unde ştiu oamenii – întreabă Piaget

— Că pe soare îl cheamă Soare?" – „Ei au văzut – răspunde copilul – că pe soare îl cheamă soare, deoarece ei au putut vedea că e rotund şi cald. La fel au aflat ei că norii sunt nori. Ei au văzut că pe nori îi cheamă nori, deoarece ei au văzut că sunt cenuşii". – „Numele soarelui – adaugă un alt copil – e în soare". Distincţia

—

Dintre interior şi exterior e atât de mică încât copiii cred că soarele se mişcă după ei. – „Când mă întorc, se întoarce şi el. Nu te urmează într-una şi pe tine?" – „Dar de ce se mişcă?" – „Deoarece când umblu, umblă şi el". Alţii cred că soarele se mişcă pentru ca să audă „ce spun ei". – „Dar ce, întreabă Piaget, el trăieşte?" – „Sigur că da. Altfel cum ar veni după mine? Şi cum ar încălzi?" – „Dar luna, întreabă Piaget în continuare, ea se mişcă?" – „Sigur că da, când umblu, umblă şi ea, ba chiar mai repede decât soarele, deoarece când eu fug, fuge şi ea, pentru că atunci când eu fug soarele nu mai umblă. Asta fiindcă soarele nu-i tare ca luna şi aşa

luna merge mai iute. Soarele nici nu poate să o prindă”.

Către 10 – 11 ani însă noţiunea de viaţă începe să fie limitată la plante şi animale. Lucrurile fizice sunt lăsate la o parte. – „Vântul – întreabă Piaget – umblă?” – „Nu, răspunde copilul, fiindcă este împins”.

Lucrurile vii, deci plantele şi animalele, sunt, bineînţeles, dotate cu toate trăsăturile omului. Ele gândesc, au sentimente, intenţii, voinţă etc. Cu alte cuvinte, ele au suflet. *Animismul* e astfel, cel de al doilea caracter fundamental al gândirii copilului. – „Luna – spune unul dintre copii – vrea să ştie tot ce facem”. – „Soarele – adaugă un altul – vrea să ştie cât de curat sunt duminica, când sunt îmbrăcat oa un om mare”.

— Luna vrea să ştie dacă suntem buni şi ne purtăm bine”. Antropomorfismul, atât de caracteristic gândirii primitive şi omului de rând, aşa cum a arătat Tylor, nu e decât un alt nume pentru animism.

Artificialismul – care e cel de al treilea, caracter al gândirii copilului – poate fi constatat cu uşurinţă, în toate răspunsurile privitoare la originea lucrurilor şi a omului. Totul e făcut, construit de cineva. Luna şi soarele, de pildă, sunt „nişte mingi mari, pe care omul le-a făcut, le-a aprins şi apoi le-a aruncat pe cer”. – „Soarele a început când a început viaţa”. – „Ce înţelegi tu prin aceasta? întreabă Piaget”. – „Prin asta înţeleg – răspunde copilul – atunci când noi am început să trăim”. – „Dar soarele, cum a început el să trăiască? întreabă din nou Piaget”. – „Printr-un chibrit”. – „Ce trebuie să facem noi, întreabă Piaget, pentru a avea copii?” – „Eu ştiu, a răspuns o fetiţă, mă duc la măcelar, cumpăr carne şi facem din ea”.

Observaţiile lui Piaget sunt, desigur, deosebit de interesante.

Numai că dacă ar fi chestionaţi, de pildă, copiii crescuţi în mentalitatea ştiinţifică a orânduirii socialiste, atunci el ar fi obţinut alte răspunsuri decât acelea din mentalitatea oamenilor cu credinţe religioase, care posedau ei înşişi trăsăturile animismului, realismului naiv, artificialismului etc. De aceea Piaget nu studiază mentalitatea copilului însuşi, ci mentalitatea sa în societatea în care el trăieşte şi la epoca de cultură dată. În mentalitatea copilului se răsfrânge nu numai gândirea sa, ci şi a semenilor şi părinţilor care îl învaţă să judece astfel.

Nu e mai puţin adevărat, spune Piaget, că în lucrurile practice, cum e folosirea cuţitului sau furculiţei, atingerea focului, evitarea frigului prin îmbrăcăminte etc., copilul judecă cu adevărat realist, precum şi obiectiv, în raport cu realitatea dată, reflectată nesubieotiv.

În cercetările sale dintre cele două războaie asupra copiilor, Piaget înclină să creadă că judecata lor este deosebită de aceea a adulţilor. La fel a crezut şi Lévy-Brühl atunci când era vorba de mentalitatea primitivă. În acest mod, judecata copiilor se apropie de cea primitivă şi se diferenţiază de cea contemporană, la care copiii ajung numai după ce se ciocnesc cu realitatea practică, concretă, pe de o parte, şi după ce ei fac şcoală, care îi introduce organizat în această realitate, pe de altă parte. Judecata primitivă şi cea infantilă sunt afective, nu logice. Cea matură este logică, nu afectivă. Judecata infantilă şi judecata primitivă sunt subiective; cea matură e obiectivă. Judecata primitivă şi judecata infantilă sunt mai aproape de vis şi fantezie decât de rigoarea legilor logioe şi matemafcice. Ele sínt mai aproape de artă decât de ştiinţă. Ele sunt prelogice, nu logice. Unii au spus că ele sunt chiar alogice, dacă nu direct ilogice. Între cele două categorii de judecăţi ar exista astfel o deosebire fundamentală de natură, nu numai de

grad; de calitate, nu numai de nivel de dezvoltare. În literatură şi artă, adaugă aceşti gânditori, stăpâneşte şi azi mai mult această logică afectivă decât cea obiectivă, cu caracter raţional.

În momentul însă când Piaget, după cel de al doilea război mondial, reia cercetările sale ’asupra gândirii nu numai sub unghiul *conţinutului*, ci şi sub acela al *formei*, adică al – legilor logice şa matematice, ce o stăpânesc, el îşi dă seama de acele legi şi principii, pe care se bazează gândirea noastră. În curgerea vârstei

— Precum şi a vremii – conţinutul gândirii se schimbă, variază. Forma sa, matriţa sa, tiparele logice şi matematice, care o definesc, rămân însă aproximativ aceleaşi.

În acest mod, în cele peste 30 volume de *Epistemologie genetică*, în care se studiază condiţiile şi legile de naştere şi evoluţie ale adevărului, se face dovada *invarianţei formale* a legilor şi principiilor logice şi matematice în *varianţa materială* a conţinutului, atât în raport cu naşterea ideii de număr, cât şi în raport cu geneza noţiunilor de spaţiu şi timp, apoi de conexiune cauzală, de cvoţietate şi cvantitate etc.

Este de asemenea de observat că Piaget şi colaboratorii săi întreprind acest studiu nu numai sub unghiul principiilor logice de identitate, contradicţie şi terţ exclus aplicate *deosebirilor* şi *asemănărilor*, ci şi sub acela al interconexiunii universale, de ordin dialectic, chiar dacă în această privinţă se apelează la interpretarea lui Gonseth asupra dialecticii şi nu la dialectică hegeliană şi apoi marxistă. Însuşi principiul identităţii, definit în logica clasică numai obiectual, este de această data cerceta/t şi relaţional, precum şi procesual. Conţinutul ideilor, obiectualitatea lor dintr-o judecată, poate varia, fiind astfel sub semnul heterogenităţii. Relaţiile dintre idei pot rămâne însă sub imperiul

izomorfităţii.

Un trilater echilateral poate fi mare sau mic, de o culoare sau alta, material, iar nu desenat. Ca obieotualitate el diferă şi astfel iese din principiul identităţii obiectuale din logioa lui Aristotel, precum şi de sub imperiul omogenităţii, tot obiectuale, din mecanica lui Newton. Relaţionalitatea, pe care izomorfitatea o defineşte, rămâne însă în toate cazurile aceeaşi.

Din păcate însă, Piaget şi colaboratorii săi – Apostel, Inhelder, Bruner etc. – studiază numai invarianţa matematică şi logico-matematică a gândirii copilului, nu şi pe cea logică propriu-zisă, de ordin calitativ, care se întregeşte cu prima. Cu alte cuvinte, el cercetează numai generalitatea, universalitatea şi conservarea relaţionalităţii, golite de conţinut, nu şi aspectul lor individual, particular şi cu salt calitativ, care se întregesc cu primele. În fond, el cercetează numai relaţiile formale, nu şi pe cele conţinutale, care intervin numai în logica dialectică. Este adevărat că în momentul când relaţiile sunt golite de conţinut, interconexiunea însăşi poate fi exprimată prin egalitate, care e o identitate golită de cuprins. De aci şi iluzia că egalitatea versus identitatea constituie unica temelie a ştiinţei. Dar ea poate exprima numai asemănările şi deosebirile versus interconexiunea formală sau cantitativă, nu şi pe cea materială, care poate fi şi calitativă, în care caz e solicitată intervenţia legilor dialectice. În acest caz se operează cu teoria rosturilor, semnificaţiilor şi a direcţiilor lor de evoluţie prin salt calitativ. Ele nu mai pot fi exprimate prin egalitatea ci prin *logosul* lor, adică prin înţelesul în dezvoltare.

Celulele inimii şi plămânilor se aseamănă în multe privinţe, fiind astfel sub imperiul principiului identităţii, cu care poate fi operată interpretarea lor.

Raportul de colaborare dintre inimă şi plămâni nu mai poate fi

însă definit şi interpretat prin identitate, deoarece aceste două organe se deosebesc. Dar în acelaşi timp ele se şi întregesc, fiind sub imperiul luptei şi unităţii contrariilor. Ga atare, întregirea lor reciprocă şi rostul lor în unitatea funcţională a organismului însuşi, luat în raport cu mediul, pot fi definite numai prin legile dialectice.

Scopurile omului în viaţă şi efectele lor asupra manifestărilor sale, exercitate prin intermediul conştiinţei de sine, ilustrează această nouă invarianţă calitativă, ce stăpâneşte varianţa manifestărilor noastre cantitative.

În cadrul noilor sale cercetări de epistemologie genetică, Piaget a încercat să stabilească şi principalele etape de evoluţie a gândirii copilului, evoluţie care merge de la inteligenţa intuitivă, de ordin concret, bazată pe cunoaşterea empirică, la inteligenţa raţională, de ordin abstract, bazată pe legile logice şi matematice. Asupra acestor etape din evoluţia gândirii copilului, cu care ne-am ocupat în Capitolul III, privitor la inteligenţă, nu mai revenim, dar, în lumina precizărilor de mai sus, este cazul să observăm că noua legitate raţională a copilului, elaborată în timpul şcolarizării sale, nu este numai matematică şi logico-matematică, aşa cum crede Piaget, ci şi dialectică, deci logică propriu-zisă, aşa cum am arătat. Este, de asemenea, cazul să menţionăm că noua legitate nu se încheie odată cu şcolarizarea – cum în bună parte se întâmplă cu cea matematică şi logico-matematică – ci ea evoluează în continuare, în curgerea întreagă a vieţii, generând ceea ce numim bunul simţ, de ordin calitativ, care completează simţul măsurii, de ordin cantitativ. Ambele rămân sub imperiul simţului comun.

Dar atât legitatea formală, de ordin matematic şi logic-matematic, cât mai ales cea conţinutală, de ordin calitativ, operată cu legile dialectice, sunt sub influenţa evoluţiei sociale a culturii, care are un cuvânt important de spus asupra lor. Gândim, în

adevăr, nu numai cu mintea noastră, ci şi cu aceea a* societăţii din care facem parte, în epoca de cultură dată.

1. Jocul. Jocul şi copilăria sunt noţiuni atât de legate între ele, încât nu ne putem gândi la una fără să nu o corelăm cu cealaltă. Viaţa adultului este definită prin ocupaţiile profesionale; aceea a copilului este determinată de joc.

Una din cele mai vechi teorii asupra jocului este aceea a surplusului de energie, susţinută de Schiller şi Spencer, teorie care a găsit o seamă de aderenţi până în zilele noastre. Această teorie prinde, fără îndoială, unul din aspectele fundamentale ale jocului.

După această teorie, jocul este consumarea energiei necheltuite în treburile serioase, dependente de obligaţiile în familie şi şcoală. Acest surplus de energie la copilul preşcolar este şi mai mare.

Valoarea biologică a jocului este deosebită, deoarece el pune copilul în mişcare şi ajută la dezvoltarea sa. Jocul ţine astfel de însăşi maturizarea procesului de creştere. Copiii care nu se joacă nu se pot dezvolta fizic şi nu-şi pot maturiza în condiţiuni adecvate nici funcţiunile psihice.

La adulţi, jocul compensează unilateralitatea activităţii din profesiune şi duce la dezvoltarea multilaterală şi armonioasă a personalităţii.

O altă teorie, la fel de răspândită este aceea a lui Groos, care ne-a lăsat două cărţi minunate, una asupra jocului la copii şi cealaltă asupra jocului la animale. Groos constată două lucruri: deosebirea dintre jocul fetelor şi al băieţilor, pe de o parte, şi asemănarea foarte mare dintre jocul băiatului şi activitatea tatălui, precum şi dintre jocul fetelor şi îndeletnicirile mamei, pe de altă parte. Astfel, băieţii se joacă cu maşini, unelte şi alte instrumente, care imită sculele de lucru ale tatălui, în vreme ce fetele se joacă

cu păpuşi, vase de bucătărie, confecţionează haine, imitând în acest fel activitatea casnică a mamei. Jocul nu apare astfel numai ca o consumare a surplusului de energie, ci şi ca *o pregătire pentru viaţa casnică fi profesională de mai târziu*.

Noua teorie prinde un aspect important al jocului, dar nu-i epuizează toate coordonatele. Căţeii sau pisicile mici se joacă de-a prinselea, *dar nu muşcă*. Prin urmare anticiparea vieţii de mai târziu, pe care o susţine Groos, nu este deplină. Jocul îşi are rostul său propriu, specific copilăriei. Anume, *el este viaţa copilului*, care trebuie luată în ea însăşi, nu imediat prin comparaţie cu viaţa adultului.

Stanley-Hali, pe de altă parte, vedea în joc o recapitulare a filogenezei, mergând astfel pe cunoscuta teză a lui Haeckel, după care ontogeneza reproduce filogeneza. În faptul că facem baie sau ne place să stăm dezbrăcaţi la soare, Hali vedea o trăsătură rămasă de la strămoşii noştri, care cândva fuseseră peşti sau animale trăind în aer liber. Dar asemănările sunt un lucru, conexiunea cauzală, cu semnificaţie şi direcţie de evoluţie, este un alt lucru. Atari asemănări constată şi Jung între viaţa noastră şi aceea a primitivilor. Dar ele sunt la fel de puţin semnificative, ca şi acelea ale lui Hali.

Dar jocul nu este legat numai de maturizare, ci şi de învăţare, condiţionare. Prin urmare, el are şi o explicare socială – şi culturală – nu numai una biologică şi psihologică. Margareta Mead – cum am văzut – duce în triburile matriarhale jucării pentru băieţi, care imită obiectele şi uneltele activităţii profesionale a tatălui şi jucării pentru fetiţe, care imită obiectele şi instrumentele activităţii casnice a mamei. Fetiţele se joacă cu uneltele băieţilor, iar aceştia se opresc la jucăriile fetelor.

Jocul, de altfel, este şi un ritual social, în care îşi lasă

amprenta cultura unui popor, aşa cum arată Traian Herseni în lucrările sale asupra jocului flăcăilor din satele noastre.

Există, pe de altă parte, jocuri numai pentru fete, altele numai pentru flăcăi şi unele pentru fete şi băieţi. Erosul îşi găseşte şi aici un rost.

Prin urmare, jocul este o activitate complexă, de ordin bio-psiho-social şi cultural, în care cheltuim surplusul de energie şi ne eliberăm de o seamă de refulări şi frustrări, reconstruind astfel viaţa noastră în condiţiuni… Multilaterale şi armonioase. El este şi o pregătire pentru viaţa de mai târziu, dar mai presus de orice el este însăşi viaţa copilului, cum spune McDougall.

Unii adulţi l-au transformat direct în profesiune. Ne referim la diversele categorii de jucători profesionişti, care-şi câştigă existenţa din sport. Sportul este jocul tipic de compensare a dezvoltării unilaterale din meserie prin exersarea multilaterală şi armonioasă a diferitelor activităţi pe care el, sportul, se bazează. Înotul şi baia de soare, combinate cu mişcarea în aer liber, rămân activităţile care au valoarea maximă de compensare pentru viaţa noastră prea sedentară, petrecută dincoace de uşi.

În sportul profesionist, la fel ca şi în artă, intervine în plus *forma*, care defineşte perfecţiunea.

3. Sexualitatea infantilă. Psihanaliza în general, fondatorul ei în special, susţin că instinctul sexual nu apare la pubertate, ci este dat de la naştere. Este adevărat că psihanaliza defineşte acest instinot, cum am văzut, numai prin căutarea de plăcere, *Libido*, la care ulterior este adăugată tandreţea, *Erosul*, şi în final, dragostea propriu-zisă. Dar chiar şi cu aceste precizări, teoria psihanalitică a sexualităţii infantile nu a putut fi nici confirmată şi, astfel, nici acceptată. Au rămas însă consemnate două fapte: importanţa sexualităţii în viaţă, începând cu pubertatea, şi trezirea ei

prematură, în condiţiuni anormale, înainte de maturizarea organelor sexuale, anume la 8 şi chiar la 6 ani. Dar această trezire prea timpurie a sexualităţii copilului este un proces de învăţare, iar nu de maturizare, cum greşit a crezut Freud. În majoritatea cazurilor, această trezire nu apare, aşa cum arată cercetările atât de documentate ale lui Gesell. Produse ale aceleiaşi condiţionări sociale, sunt şi complexele Oedip şi Electra, care, de asemenea, nu sunt o fatalitate, ci o condiţionare a părinţilor, în funcţie de viaţa şi conduita în familie a acestora. Este adevărat că această condiţionare este mai frecventă decât suntem dispuşi să o credem, aşa încât ea poate apărea uneori ca o fatalitate.

De aceea, în educaţia erotică a copiilor nu pot fi subestimate două categorii de fapte. O categorie priveşte efectele profund tulburătoare – şi astfel dăunătoare – ale relaţiilor conjugale dintre părinţi asupra conştiinţei micului copil. A doua categorie e legată de tandreţea exagerată şi inegală, pe care uneori mama o manifestă pentru băiat, iar părintele de sex opus pentru fată. La mijloc însă, în acest caz, nu e atât rezonanţa, de care nu ne dăm seama, a întregirii reciproce dintre masculinitate şi feminitate şi, care, desigur, ţine de însăşi structura noastră bio-psihică, cât mai ales refulările şi frustrările pe care părinţii le au şi pe care – din nenorocire pentru echilibrul psihic al copiilor – le compensează asupra lor.

Prima categorie de factori ţine, evident, de somnul copiilor în aceeaşi cameră cu părinţii. Pentru a înlătura această convieţuire comună în timpul nopţii este nevoie nu nu

Pubertatea

Pubertatea este legată într-o mare măsură de maturizarea

organelor sexuale primare şi secundare şi de apariţia posibilităţii de reproducere sau procreaţie. În general această maturizare apare la 12 – 14 ani la fete şi la 13 – 15 ani la băieţi. Variaţiei de ordin biologic, societatea şi clima îi adaugă o a doua, de ordin geopsihic şi socio-cultural. În adevăr, maturizarea caracterelor sexuale se produce şi la o vârstă mai mică în ţările calde în comparaţie cu ţările cu o climă rece. Cultura, pe de altă parte, aduce o întârziere a acestei maturizări.

Întinderea variaţiei, în orice caz, este foarte mare chiar şi în interiorul uneia şi aceleiaşi mai de o educaţie corectă şi sănătoasă a părinţilor, ci şi de posibilitatea materială a asigurării unei locuinţe corespunzătoare, în aşa fel încât copiii să aibă odaia lor de joc şi dormit. Condiţiile moderne de viaţă promit să rezolve într-o perspectivă apropiată această stare de lucruri.

În stăpânirea noastră imediată rămâne însă educaţia părinţilor privitoare la modul de manifestare al dragostei lor faţă de copii. Această dragoste nu trebuie să fie un privilegiu pentru unii, ci un drept pentru toţi. Ea nu trebuie să fie mai mare pentru primul copil şi mai mică pentru cel din urmă. Mama, de asemenea, nu trebuie să îndrăgească mai mult băieţii, iar tata mai mult fetele, ci ambii trebuie să fie la fel de tandri cu toţi copiii. Nemulţumirile dintre soţi nu pot fi şi nu trebuie să fie compensate prin dragostea inegală pentru copii. A face dintr-un copil părtaş de nemulţumire al unui soţ împotriva celuilalt este nespus de dăunător atât pentru atmosfera de dragoste din familie, cât şi pentru sănătatea sufletească a copilului.

Ţări, cu una şi aceeaşi climă şi etapă de dezvoltare a culturii. Întinderea variaţiei poate urca până la 3 – 5 ani.

Dar maturizarea caracterelor sexuale nu înseamnă şi debutul vieţii sexuale, care întârzie, de obicei cu 2,4 sau chiar mai mulţi

ani. Întârzierea nu se datorează atât imposibilităţii biologice de procreaţie cât nevoii de maturizare psihologică şi socială a sentimentului erotic, pe care această viaţă se clădeşte. Această maturizare psiho-socială, presupune fixarea erotică faţă de una şi aceeaşi persoană de sex opus. Ea este opera adolescenţei.

Adolescenţa

Ea este definită prin maturizarea psihologică a Erosului, identificată prin precumpanirea tandreţei faţă de pornirea libidinală, pe de o parte, şi prin fixarea acestei tandreţe faţă de o singură persoană de sex opus, de aceeaşi vârstă desigur, pe de altă parte.

În faza auto-erotică a onaniei, copilul rămâne sub imperiul dragostei din familie. În etapa etero-sexuală a adolescenţei el se orientează spre o fixare transfamilială, care este preludiul viitoarei sale condiţii matrimoniale. Tandreţea dintre părinţi şi copii a strâns rândurile familiei, fiind centripetală ei. Noul Eros este centrifugal, deschizând drumul înspre familia nouă. Din aceste motive, poate, adolescenţa înseamnă o criză mai mare decât aceea a pubertăţii. Unii o interpretează mai degrabă ca o revoluţie decât ca o evoluţie. Nu mai puţin este adevărat că economiceşte adolescentul este susţinut încă de familie. De aci amestecul de libertinaj, adus de apariţia Erosului centrifugal, pe de o parte, şi apoi de necesitatea de a respecta disciplina din familie, pe de alita parte. Goethe a definit romantismul ca un amestec de furtună şi tensiune, *Sturm und Drang*. Cum într-un anumit sens, adolescenţa reprezintă însăşi perioada romantică a vieţii, prin aceleaşi caractere poaite fi determinată şi ea.

De fapt, adolescenţa încheie copilăria şi pregăteşte

maturitatea. Unii văd în ea a doua naştere. Alţii au susţinut că e o revoluţie, *Sturm und Drang* în orice caz. Ea este, de fapt, o răscruce de drumuri. De aceea tulburarea ei, ca şi frumuseţea ei, au atras nu numai atenţia psihologilor şi a sociologilor, ci şi pe aceea a oamenilor de litere şi artă, unii dintre ei cu adevărat pasionaţi de ea.

La tulburarea psihologică, evoluţia culturii aduce şi pe cea socială. La Romani laurii lui Bachus, care simbolizau încheierea copilăriei şi inaugurarea maturităţii, erau aşezaţi pe fruntea tânărului la 18 ani. Adolescenţa dura astfel foarte puţin şi era definită prin apariţia şi restructurarea Erosului, pe care ea o aduce. Laurii lui Bachus însă erau aşezaţi numai pe fruntea tânărului aristocrat. La aceeaşi vârstă plebea muncea din greu, în bună parte fiind şi căsătorită pentru a procrea noi sclavi.

În ţările latine şi în Europa în general bacalaureatul defineşte şi azi maturitatea intelectuală, dar nu şi pe cea profesională şi social-politică. În Anglia şi America el cuprinde şi maturitatea profesională, care pregăteşte pe cea matrimonială. Muncitorii calificaţi intră însă în meserie şi se pot căsători la 18 ani, iar cei necalificaţi chiar înainte, la fel ca şi ţăranii de altfel.

Prin urmare, dacă maturitatea este definită prin intrarea în câmpul muncii, care aduce independenţa economică şi face posibilă căsătoria, atunci ea începe şi azi la 16 – 18 ani pentru ţăranii şi muncitorii neGalificaţi, la 19 – 20 ani pentru cei calificaţi şi doar la 24 – 25 pentru cei cu pregătire superioară.

De aceea adolescenţa, la fel ca şi maturitatea, nu sunt atât procese biologice şi psihologice, cât sociale şi culturale. Din aceleaşi motive vorbim de o maturizare biologică, dependentă de posibilitatea procreaţiei; de una psihologică, ce atârnă de structura

Eului, de posibilitatea stăpânirii şi conducerii de sine; de una socială, definită prin intrarea în meserie şi căsătorie. Dar între ele se interpun adeseori intervale de timp, care urcă până la 15 ani? Ce ne facem atunci cu gratificarea erotică, pe care maturizarea biologică a organelor sexuale o cere? Este abstinenţa necesară, poate chiar binevenită şi cât poate ea dura? Iată noi motive de *Sturm und Drang*!

În *Confesiunile* sale Rousseau prezintă adolescenţa ca fiind foarte dramatică, dar în *Emil* şi *Noua Heloisa* părintele *Contractului Social* întrezăreşte un deznodământ mai fericit, dar numai prin educaţie. O zare mai luminoasă pluteşte şi asupra anilor de ucenicie ai lui Wilhelm Meister din opera lui Goethe, dar tot numai pe bază de educaţie.

În cazul părintelui democraţiei burgheze este însă vorba numai de educaţia elitelor cu şcoală aleasă. În cazul lui Goethe este vorba şi de ucenicii din profesiunile calificate, care practicau atât de mult călătoria. În *David Copperfield* al lui Dickens apare şi educaţia vieţii celor de jos, dar nu atât a şcolii şi a călătoriei, cât a vieţii însăşi. Curios, dar şi foarte semnificativ, este faptul că adolescenţa acestora din urmă este în final cea mai optimistă şi senină, chiar dacă de zbuciumul vieţii soarta tânărului nu a fost scutită.

În schimb, în *Adolescentul* lui Dostoievski apare atât drama socială, legată de nedreptatea orânduirii politice, cât şi cea psihologică, inerentă vârstei. La cele două drame, literatura existenţialistă de azi adaugă şi pe cea culturală. Drama psihologică este legată cu deosebire de complexele Oedip şi Electra, transpuse în actualitate de psihanaliză, şi apoi de complexul de inferioritate, actualizat de Adler. În *în căutarea timpului pierdut* a lui Marcel Proust, ca şi în *Les Thibaults* a lui R. Martin du Gard, precum şi în

Muntele vrăjit al lui Thomas Mann sau în cele mai multe din dramele lui O'Neill ori romanele lui D. H. Lawrence, este dezbătut complexul Oedip. În *Robia umană* a lui Maugham, *Niculaiţă Minciună* şi chiar în *în lumea dreptăţii*, ale lui Brătescu-Voineşti, apare complexul de inferioritate. În literatura existenţialistă din zilele noastre apare conflictul cultural, de ordin metafizic, legat de viaţa însăşi, care nu mai e văzută nici sub semnul „el anului creator" din *Evoluţia creatoare* a lui Bergson şi nici sub acela al „iubirii" din *Cele două izvoare ale moralei*, de acelaşi autor, ci este apercepută sub obsesia anxietăţii şi fricii de viaţă din viziunea lui Kierkegaard, redescoperit în veacul nostru. În teatrul lui Beckett, recent distins cu premiul Nobel, ca şi *în acela al compatriotului nostru, Eugen Ionescu, de curând ales membru al Academiei Franceze, drama evoluează direct în absurd, contestată fiind nu numai logica afectivă şi volitivă a vieţii, ci şi cea raţională a minţii.

Procesul „alienării" de civilizaţia industrială a zilelor noastre caracterizează de fapt aproape toată arta şi literatura apuseană. Glume pe seama mecanizării a făcut şi Chaplin, în schimb, Gorki în *Clim Sanghin*, precum şi majoritatea aproape unanimă a scriitorilor din ţările cu orânduire socialistă, preamăresc dreptatea revoluţiei sociale şi eficienţa celei industriale, cu care prima merge mână în mână.

Ceea ce înseamnă că orânduirea economică şi social-politică de la epoca de cultură dată nu determină numai lungimea adolescenţei, ci şi caracterul ei de dramă sau epopee, precum şi pe acela de „evoluţie" sau „revoluţie", cu sens pozitiv sau negativ.

Dar la structura economică şi social-politică dată trebuie adăugată, am spune, şi tinereţea unui popor, atât de vădită în *Fraţii Jderi* de Sadoveanu. *Amintirile din copilărie* ale lui Creangă, ca şi *Baladele // Idilele* lui Coşbuc, sunt apoi pline nu numai de

reală şi autentică sănătate, ci şi de bucuria de viaţă iar nu teama de ea, cu întreg cortegiul ei de anxietăţi şi fobii. Exuberanţa tinereţii defineşte şi pe *Mobby Dick* al lui Melville, dar Dreiser scrie *O tragedie americană*. Sub imperiul aceloraşi contradicţii din orânduirea burgheză peisajul devine mom în *întunecare* de Cezar Petrescu şi satiric în *Desculţ* de Zaharia Stancu.

Este însă cazul să observăm totuşi că în *Mtna lui Dumnezeu* de Rodin, precum şi în *Sărutul*, de Brâncuşi, panorama adolescenţei este cu totul alta.

Dar dacă sub unghiul logicei afective, ce stăpâneşte literatura şi arta, dilema adolescenţei sub unghiul dramei sau epopeei *versus* evoluţiei sau revoluţiei nu este încă lămurită, în perspectiva logicei raţionale, ce stăpâneşte ştiinţa, ea este pe drum de clarificare. În adevăr, adolescenţa poate fi şi revoluţie şi evoluţie, precum şi dramă şi epopee, eventual satiră şi comedie, dar şi idilă. Totul depinde de armonia sau dizarmonia ei interioară, precum şi de integrarea insului în familie, şcoală şi societate la epoca de cultură dată. Precum totul atârnă desigur, şi de sănătatea trupească. – * în majoritatea covârşitoare a cazurilor adolescenţa înseamnă o evoluţie pozitivă, nu o destrămare şi regresiune negativă. Patologia şi crima, fireşte, apar şi ele, dar reprezintă excepţia, nu regula; rebuturile, nu succesele. Paralel cu dezvoltarea bunăstării materiale şi spirituale, pe care cultura o defineşte, sperăm ca dram-a să fie tot mai restrânsă.

Exponenţii psihologiei, sociologiei şi antropologiei social-culturale evolutive, care pun accentul pe succesiunea vârstelor, recunosc discontinuitatea saltului calitativ, dar afirmă „revoluţia” în cazurile anormale, când ponderea continuităţii este mai mică decât aceea a discontinuităţii. Stanley Hali, de pildă, căruia îi datorăm prima lucrare sistematică asupra adolescenţei sub unghi

biologic, psihologic, sociologic şi antropologic, cu atenţia cuvenită dată crimei şi nebuniei, consideră această etapă de *Sturm und Drang* ea a doua naştere, dar nu ca o revoluţie, cu atât mai puţin ca o destrămare şi regresiune, proprii numai crimei şi nebuniei. Ponderea dramei, dar nu numai în adolescenţă, ci şi în pubertate, precum şi în copilărie – este prezentă în psihanaliza lui Freud. În schimb W. Stern, Spranger, Ch. Biihler, apoi Kroh şi Moers în Austria şi Germania, Wallon şi Piaget în Franţa, la fel ca şi Leontiev şi Teplov în URSS ori Anderson, Goudenough şi Gesell în SUA, accentuează continuitatea faţă de discontinuitate, considerând adolescenţa ca o evoluţie, nu o revoluţie.

Acelaşi punct de vedere este susţinut de exponenţii psihologiei configuraţiei, de reprezentanţii epistemologiei genetice şi de interpreţii gândirii simbolice, în frunte cu

H. Werner.

În concluzie, adolescenţa este o răscruce în evoluţia vieţii, dar ea nu desparte drumurile, ci le uneşte.

Caracterul de furtună şi tensiune, răscolire şi frământare, provine, fireşte, din apariţia instinctului sexual şi din necesitatea de restructurare a Eului în raport cu prezenţa sa. Erosul aduce apoi orientarea transfamilială, cu caracter centrifugal, care contrazice dependenţa economică faţă de tată. Tumultul furtunii este mai estompat la fată. O dată fiindcă pornirea ei erotică este pasivă, nu activă, fiind apoi şi mai domolită. În al doilea rând fiindcă ea găseşte o confidentă în mamă. Tumultul însă este cotropitor la băieţi, a căror pornire erotică e activă şi chiar agresivă, fiind foarte puternică. Pe de altă parte, tatăl, care în familie reprezintă principiul disciplinei, este mai puţin accesibil confesiunilor.

Tensiunea provine atât din lipsa de îndrumare a paşilor –

prezentă şi la profesor, ca şi când politica struţului ar fi cea mai cuminte –, precum ea provine şi din cauza dependenţei economice, precum şi spirituale, a adolescentului de familie, de a căror reguli şi principii este obligat să ţină seama.

În lumina acestor scurte precizări urmează deci că restructurarea persoanei, pe care adolescenţa o impune, este acum elaborată nu numai în raport cu normele familiale şi şcolare, ci şi cu cele matrimoniale şi profesionale, spre care tânărul se îndreaptă. La eul familial şi educaţional se adaugă acum şi preocupările celui profesional şi matrimonial, la care acum, sub imperiul Erosului, tânărul se gândeşte. Desigur, cu erorile inevitabile, care izvorăsc – aşa cum cuvântul arată – din Erosul însuşi.

Dar dacă, în cazul evoluţiei normale, maturizarea erotică de ordin psihologic, cu condiţionarea social-culturală inclusă, urmează pe cea sexuală, de ordin biologic, în cazurile anormale, cu caraoter mai mult sau mai puţin patologic, lucrurile se pot petrece şi invers, în adevăr, analiza psihologică de adâncime, pe bază de interviu analitic, teste proiective şi interpretare de visuri, face dovada că uneori trăirea psihologică a pornirilor libidinale biologice poate fi înregistrată înaintea maturizării organelor sexuale, anume la 8 – 10 anii şi chiar înainte de 6 ani. Freud o susţine între 3 – 5 ani. Aceste manifestări precoce şi precipitate sunt definite nu numai prin jocul cu sexul, ci şi prin tandreţea erotică faţă de părintele de sex opus, care generează complexele Oedip şi Electra. Dar aceste fixări premature nu sunt – cum am spus – produsul maturizării, ci al condiţionării. Ele jnu sunt astfel universale, ci intervin numai în cazul copiilor din părinţi cu porniri erotice frustrate sau refulate, fie pe bază de deces sau divorţ al părinţilor, fie pe temei de simplă nepotrivire şi neînţelegere a lor. În toate cazurile ele provin şi din

cauza ignoranţei aproape totale asupra pericolului acestor confuzii de sentimente. Dar ce-i mai scump decât să-mi strâng copilul în braţe, răspund cele mai multe mame. Aceasta este adevărat, numai că există strâns şi strâns în braţe, iar frecvenţa actului îşi are însemnătatea ei. Precum un rol ocupă şi locul şi momentul, când sferângerea în braţe se consumă. Intimitatea patului şi a nopţii sub niciun motiv nu e indicată. Partea tristă însă este că ocurenţa complexelor Oedip şi Electra urcă înspre 25, poate 30%. Ceea ce înseamnă că s-a greşit şi măsura şi funcţiunea tandreţei, confuzia – de sentimente fiind posibilă.

Freud, precum se ştie, a vorbit şi de o fază pregenitală a Libidoului, care se descompune în cea orală din primul an, legată de supt, şi în cea anală din următorii doi ani, legată de reglarea scaunului. Dar, cum am văzut, această interpretare a sa nu s-a confirmat, fiind cu totul greşită.

Că în unele cazuri, de ordin patologic, consumarea actului se face excentric, aceasta este adevărat. Dar aceasta este cu totul altă poveste, iar în cazul homosexualităţii propriu-zise de vină nu este confuzia de sentimente erotice din familie, ci inversiunea de ordin biologic, determinată de struotura genetică, plus o seamă de condiţionări sociale anormale.

Dar aşa cum evoluţia Erosului poate fi tulburată de complexele Oedip şi Electra, la fel şi evoluţia Eului poate fi afectată de complexul de inferioritate. Complexele Oedip şi Electra îngreuiază orientarea erotică înspre sexul opus de aceeaşi vârstă, aşa cum arăta D. H. Lawrence în *Fii // amanţi*. Complexul de inferioritate face anevoioasă adaptarea în şcoală şi integrarea în meserie.

Complexele Oedip şi Electra handicapează mai mult colaborarea dintre conştient şi inconştient, precum şi pe aceea

dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, ocazionând nevroza de conversiune, mai puţin pe cea de anxietate şi compulsiune. La psihoze, anume la schizofrenie, duce rar. Complexul de inferioritate tulbură îndeosebi relaţiile dintre individ şi lume, conştiinţă şi conduită şi generează nevroza de anxietate, mai puţin pe cea de conversiune. În condiţiuni grave el poate duce şi la schizofrenie.

Introversiunea şi narcisismul, ce caracterizează atât de des adolescenţa, sunt un produs al acestor complexe şi un preludiu al bolilor amintite.

Este de observat însă că diversele complexe, cele erotice mai ales, nu apar în societatea primitivă, care păstrează o atitudine de naturaleţe faţă de sex, iar refulări cunoaşte prea puţin, aşa cum Malinowski, Benedict, Mead şi Kluckhoh au observat.

Dar conjugarea dintre individ şi societate este sub semnul bunăstării materiale şi spirituale, la temelia căreia stă disciplina muncii.

În profesiunile necalificate, semicalificate, în bună parte şi în cele calificate, munca începe odată cu adolescenţa sau cel puţin la mijlocul ei. În profesiunile superioare, bazate pe studii academice, ea începe numai cu maturitatea.

În profesiunile inferioare disciplina muncii depinde în bună parte de întreprindere. În profesiunile superioare ea fttârnă în primul rând de individ.

Această dependenţă a disciplinei muncii de factori externi şi interni explică şi deosebirea dintre elev şi student. Primul lucrează mai mult îndrumat şi controlat. Al doilea operează pe bază de disciplină proprie. La studentul de vooaţie deosebită apare şi disciplina muncii cu drag consimţită, generală de vocaţia care-l pasionează.

Între munca şcolară şi cea profesională există o corelaţie, care indică o continuitate foarte ridicată. Cine munceşte în şcoaslă, lucrează şi în profesiune

— Dar munca aduce nu numai organizarea eforturilor, ci şi planificarea viitorului, care este cu atârt mai conturată cu cât inteligenţa este mai cultivată, caracterul mai închegat, iar stabilitatea emotivă mai reuşită.

În fond, aventura umană în lume nu este numai sub imperiul necesităţilor, ci şi sub semnul aspiraţiilor, izvorâte din idealul de viaţă. De aceea visul ţine de însăşi esenţa vieţii, de străduinţa ei spre mai mult Bine. Adevăr şi Frumos. Dar nicicând nu visăm atâta ca în adolescenţă. Aceasta constituie, în fond, idealismul romantic ce o caracterizează.

— Însă pentru a fi eficient visul trebuie tradus în realitate. Astfel devine reverie periculoasă. În acest scop idealul de viaţă trebuie să fie pe măsura puterilor noastre şi a condiţiunilor economice şi sociale. Altfel dereismul începe, iar realismul încetează.

Idealismul copiilor, lipsit de simţul măsurii şi al răspunderii, pe de o parte, realismul părinţilor, care s-au ciocnit de greutăţi şi ştiu că nu tot ce zboară se mănâncă, pe de altă parte, aduc în mod inevitabil ciocnirea. De aci eterna luptă dintre tineri şi cei în vârstă, care a caracterizat – şi probabil va defini încă – lupta dintre generaţii. La această luptă contribuie şi revolta tinerilor pentru faptul că despre dragoste nu li s-a vorbit. Ei au sentimentul că ceva li s-a ascuns. Şt încă li se ascunde. Spinarea părinţilor, pe de altă parte, este împovărată de grija răspunderilor, cărora nu uşor le pot face faţă.

Maturitatea

Ea este definită prin intrarea în meserie şi integrarea în noua familie, cu răspunderea de a-i asigura existenţa. Pregătirea pentru viaţă s-a încheiat. Acum începe viaţa însăşi.

În mintea adolescentului maturitatea apare ca împlinirea tuturor dorinţelor. Ea este însă doar începerea vieţii cu adevăratele ei răspunderi. De aceea ea nu este numai echilibru, ci şi luptă, anume lupta grea a vieţii pentru pâine şi îmbrăcăminte, precum şi pentru un nou cămin în care să-ţi creşti copiii. Apoi să-i pregăteşti şi pe ei pentru viaţă prin şcolarizare cât mai multă şi mai bună. Un nou ciclu al vieţii începe. Maturitatea e începutul şi durata ei. Bătrâneţea înseamnă apusul, declinul.

Echilibrul maturităţii este adus de gratificarea erotică. Liniştea deplină însă nu totdeauna este găsită deoarece Erosul are „erorile” sale, iar nepotrivirile, care le generează, sunt destule.

Echilibrul, de asemenea, este consolidat de independenţa economică. Numai că de multe ori această independenţă înseamnă mai presus de orice răspundere, deoarece câinii nii umblă cu colacul în coadă niciunde în lume. De aceea greutăţi există şi în structura economică a familiei, nu numai în cea erotică.

Din aceste motive stabilitatea cea mai eficientă a maturităţii în căsătorie şi profesiune o aduc numai copiii, dragostea faţă de ei şi răspunderile faţă de ei. Dragostea însă face răspunderile plăcute. De aceea familia este în primul rând o comunitate de creştere în dragoste a copiilor. Dragostea dintre soţi rămâne pe planul doi. Dacă ea, poate, scade în reciprocitatea orizontală a masculinităţii şi feminităţii, ea creşte, în schimb, în convergenţa longitudinală a iubirii de copii, pentru care suntem în stare să sacrificăm totul.

În trecutul patriarhal independenţa economică însemna şi independenţa profesională…

Azi această corespondenţă a încetat deoarece în civilizaţia industrială din zilele noastre suntem doar o rotiţă într-un angrenaj. În meseriile inferioare dependenţa de alţii e foarte mare. Maistrul decide asupra muncii lucrătorului, iar inginerul asupra atribuţiilor maistrului. La rândul său, inginerul de atelier depinde de inginerul şef al atelierului, care atârnă de cel de secţie. Peste acesta e subdirectorul, subordonat directorului etc. Iniţiativa creşte paralel cu scările ierarhice din conducere. Dar răspunderile cresc şi mai mult.

Pe de altă parte, munca de specialitate nu face totdeauna apel la toate facultăţile noastre.

În acelaşi timp munca industrială ne îndepărtează foarte mult de natură, de aer şi soare, uneori chiar de mişcare.

De aci sentimentul alienării de care atât de mult se vorbeşte.

Dar sentimentul alienării poate fi estompat, iar inconfortabilitatea civilizaţiei, de care Freud a vorbit, poate înceta. Teoria lui H. Marcuse asupra alienării este inspirată din teza lui Freud, precum şi din Marx, care este întâiul gânditor ce foloseşte termenul. Dar fondatorul socialismului întrebuinţează expresia pentru a defini exploatarea proletariatului de patronul nemilos. Marcuse o foloseşte pentru a determina oboseala adusă de munca unilaterală, mecanizată şi dezumanizată, pe care a criticat-o şi dascălul său, Heidegger, cu care el îşi susţine doctoratul. Atacată a fost această muncă tehnologizată şi de Spengler, dar mersul ei, victorios chiar, continuă, iar înspre ea se îndreaptă azi toate popoarele lumii, aşa cum la locul cuvenit vom arăta. De aceea

munca mecanizată *şi* automatizată din zilele noastre nu trebuie judecată prin sensibilitatea estetică a unor filosofi, mai mult literaţi decât oameni de ştiinţă, ci prin realizările ei uriaşe, menite să asigure bunăstarea materială şi spirituală a omenirii întregi.

Este meritul lui Ch. Beard de a fi încercat să arate în lucrările editate de el, *încotro merge omenirea* şi *către civilizaţie*, şi această latură a muncii tehnologizate din zilele noastre, care aduce un salariu tot mai mare, cu ore de lucru tot mai puţine.

În acelaşi timp organizarea ştiinţifică a muncii nu înseamnă numai mecanizare şi automatizare, ci şi tot mai multă demnitate şi stimă mutuală în relaţiile de muncă.

De aceea Eul profesional al omului matur din zilele noastre nu pare a fi atât de tulburat şi alienat pe cât susţin Spengler, Freud, Heidegger, Marcuse etc.

Mai tulburat, poate, rămâne tot cel familial. Aceasta cel puţin atunci când este ca să-l judecăm după interpretarea din literatură, din dramă mai ales. În adevăr, în această privinţă interpretarea din dramele lui Ibsen, Strindberg, Shaw, Pirandello, O'Neill este destul de deprimată şi tristă. Cea din literatura existenţialistă şi teatrul absurd e şi mai negativă. „Am impresia – spune Gide prin gura unui personaj din *Falsificatorii de monedă* – că Dumnezeu se joacă cu noi ca. Şi pisica sătulă cu şoarecii. Să-i mănânce, nu mai poate. Să le dea drumul, nu o lasă inima. De aceea continuă să se joace cu ei, dându-le iluzia libertăţii, dar prinzându-i în momentul când s-au îndepărtat prea mult. După ce în acest mod pisica a făcut sufi cientă mişcare şi foamea îi revine, atunci ea. Pur şi simplu îi mănâncă până la unul".

Dar cercetările psihologice şi sociologice, cu caracter ştiinţific, prezintă atât structura căsătoriei, cât şi pe aceea a adolescenţei, nunumai mult mai variat şi bogat, deci mai complet,

ci şi mult mai senin, chiar dacă drama, precum şi comedia, nu sunt nici ele contestate.

În adevăr, nu cunoaştem familie fără nori deasupra sa. Dar zilele ei senine sunt mai multe. Aceasta cel puţin în majoritatea cazurilor.

Bătrâneţea

Copilăria, pubertatea şi adolescenţa reprezintă panta ascendentă din curba vieţii, iar maturitatea exprimă platoul ei, prelungit timp de aproximativ 30 ani, în care schimbări bio-psihice fundamentale nu se mai produc. Bătrâneţea, în schimb, înseamnă partea descendentă a curbei.

Sexul s-a potolit şi astfel conflictele cauzate de ei au încetat. Au rămas numai amintirile, mai mult sau mai puţin plăcute. Greşelile sunt chiar iertate.

Cu ieşirea din meserie a încetat şi lupta profesională şi astfel însuşi amorul propriu este mai domolit.

Nu ’mai puţin este adevărat că dacă ieşirea la pensie – cu care din punct de vedere social, bătrâneţea coincide – este de cei mai mulţi aşteptată, pentru alţii ea este foarte dramatică. Acesta este în special cazul acelora, care părăsesc posturi de mare răspundere şi astfel de prestigiu şi mai ales de putere. Aşa este, de pildă, cazul generalilor, precum şi al altor mari demnitari. În cazul oamenilor cu vocaţie ştiinţifică deosebită activitatea continuă însă şi după pensionare. Dar dacă bătrâneţea înseamnă mai multă înţelepoiune, atunci suprema cuminţenie este, desigur, să accepţi vârsta.

Continuitate în discontinuitate

Tratarea succesivă a vârstelor poate lăsa impresia că evoluţia wieţii are mai mult o desfăşurare *discontinuă*, pe etape, decât una *continuă*. Pentru a înlătura această impresie i-n psihologia contemporană, alături de cercetarea separată a diverselor vârste, se întreprinde şi cercetarea succesiunii şi a trecerii lor din una în alta.

Meritul de a fi inaugurat aceste noi cercetări, care angajează întreg *cursul vieţii*, revine lui Ch. Buhler şi colaboratorilor să-i.

Dacă oamenii nu au pasiunea intelectuală şi artistică, dacă ei nu au plăcerea cititului şi bucuria de a merge la teatru, de a asculta un concert etc., atunci, fireşte, bătrâneţea lor este goală de conţinut. Dar în familia copiilor, acum căsătoriţi, sunt încă destule de făcut. Despre iubirea şi îngrijirea nepoţilor a scris Delavrancea. De aceea uneori timpul nu ajunge. Pe deasupra a apărut radioul, iar în vremea din urmă televizorul, care a adus gazeta, revista, teatrul, radioul, concertul etc. Acasă, în intimitatea caldă a locuinţei, de care bătrânii se bucură atât de mult.

Mai supărătoare sunt numai diversele boli, care apar şi întunecă seninătatea clipelor, proprii vârstei cu pletele albe.

Moartea, dacă vine înainte de vreme, este, fără îndoială, o tragedie, suprema tragedie. Dar dacă încheie rosturile împlinite, atunci ea poate fi şi un apus de soare.

Omul trăieşte în societate, dar moare singur, spune Heidegger cu îndurerare. În sfârşit, înţelepciunea gândirii existenţialiste a mai găsit un motiv în plus de îngrijorare.

Dar dacă în ceasul ultim al vieţii, alături de cel care se duce prezente sunt şi cele două generaţii, care urmează, atunci nici nu mori singur şi nici nu închei viaţa, ci doar ciclul tău, lăsând pe celelalte în seama urmaşilor.

Dar ea a cercetat numai „cursul vieţii” oamenilor de seamă. H. Thomae şi colaboratorii săi în R. F. Germania, G. W. SUport, H. J. Havighurst etc. În S.U.A., A. N. Leontiev etc. În U.R.S.S., cercetează cursul vieţii tuturor oamenilor.

Lui H. Thomae îi revine şi meritul de a fi pus bazele unui studiu biografic sistematic al vieţii, în care cercetează atât factorii cognitivi, cât şi pe cei motivationali şi cmo-

Tivi, satisfăcând astfel completitudinea de determinare. Între cercetarea nomotetică, ce sesizează numai continuitatea, şi cea ideogra-

Fică, ce pune accentul mai mult pe discontinuitate, el, de asemenea face o fericită sinteză.

Evoluţia culturii

Evoluţia copilăriei este aproximativ aceeaşi, în primii ani mai ales. În schimb, evoluţia vieţii în timpul şcolarizării şi meseriei depinde foarte mult de evoluţia culturii însăşi.

Sub unghiul înzestrării sale ereditare, omul de azi nu se deosebeşte prea mult de acela de acum câteva sute de mii de ani. Gradul de dezvoltare al inteligenţei este în orice caz acelaşi şi la popoarele nedezvoltate, precum chiar şi la primitivi, aşa cum însuşi Wundt observase. Cultura, în schimb, se deosebeşte enorm. De aceea cuvântul prim în randamentul nostru în viaţă, pe de o parte, şi în standardul nostru de viaţă pe de altă parte, îl are ea.

Precum tot de aci şi importanţa uriaşă a şcolii.

În societatea primitivă şcoala nu există, iar transmiterea puţinei experienţe socialculturale o fac părinţii înşişi. Din aceleaşi motive activitatea productivă, creatoare de bunuri, începe înainte

de pubertate. Situaţii asemănătoare există uneori şi azi.

În societatea modernă educaţia din familie este completată prin cea din şcoală, care durează azi 8—10 ani pentru toată lumea, iar pentru unii ajunge la 15—20 de ani, promiţând să fie şi mai lungă, mult mai lungă, în viitorul apropiat.

Pe vremuri pământiil era singura avere. Azi utilajul tehnic este mai important, iar ştiinţa este cea mai de preţ.

În trecut făceau toţi aceeaşi muncă, ampreună cu cei care reprezentau principiul disciplinei şi al ordinii. Azi avem zeci de mii de ramificaţii ale muncii, integrate ierarhic, pe bază de valoare, de cei care au răspunderea organizării şi conducerii. În tre

Cut relaţiile de muncă erau numai afinitare. Azi sunt complementare, ierarhice şi mai ales evolutive.

Cu venitul scăzut din trecut, după o muncă îndelungată şi grea, nu puteau fi satisfăcute uneori nici nevoile minimale de hrană şi îmbrăcăminte. Azi locuim în apartamente confortabile şi cheltuim pe bunurile de confort mai mult decât pe cele de necesitate.

Pe de altă parte, la sfârşitul veacului sperăm să ajungem la numai cinci zile din săptămână, cu cinci ore de lucru, asigurând totuşi bunăstarea materială şi spirituală a tuturor pe bază de dreptate, ca fiecare să se poată bucura în libertate de ea.

Însăşi longevitatea vieţii a crescut la 60 ani şi promite în curând să ajungă la 70. La Romani erau sub 30. Peste 40 de ani nu se trecea cu mult nici în trecutul nostru burghez apropiat.

În trecut erau oameni liberi şi sclavi, mai târziu robi. Azi suntem cu toţii stăpâni pe destinul nostru.

În trecut conducerea a fost autocrată, apoi aristocrată, pe urmă plutocrată. Azi sperăm să fie numai democrată.

Mentalitatea însăşi a fost diferită, fiind mitologică şi religioasă la început, metafizică pe urmă, ştiinţifică şi dialectică azi.

Din nefericire însă evoluţia economică, social-politică şi culturală nu este un proces inevitabil, cum este mersul soarelui pe cer. În condiţiuni prielnice, de bunuri pe de o parte, de organizaţie socială bazată pe libertate şi dreptate, pe de altă parte, omenirea merge înainte pe drumul Adevărului, Binelui şi Frumosului. În condiţiunile opuse, omenirea stă pe loc sau chiar regresează.

Căci calea oarbă, de care Toynbee vorbeşte, nu înseamnă numai stat pe loc, aşa cum el crede, ci şi drum înapoi; regresiune în loc de evoluţie.

Dar atâta timp cât bunăstarea materială şi spirituală nu va fi aceeaşi pentru toate popoarele Lumii, pacea nu e cu putinţă.

De aceea aducerea tuturor neamurilor de pe glob în structura economică a civilizaţiei noastre, pe bază de ştiinţă, cu suprastructura socială democrată, este suprema încercare a veacului nostru.

În Organizaţia Naţiunilor Unite înţelegerea înaintează încă cu greu nu fiindcă delegaţii popoarelor vorbesc limbi diferite, ci fiindcă ei reprezintă încă culturi prea deosebite, a căror pricepere reciprocă este anevoioasă. În plus apoi, desigur, intervine imperialismul unora din marile puteri, care nu pricep că atunci când revoluţia tehnologică a ajuns la eficienţa ei din zilele noastre, a mai exploata oameni şi popoare este nu numai o crimă, ci mai presus de orice o ruşine, fiind o probă de incapacitate.

Dar elanul şi dragostea cu care popoarele rămase în urmă se îndreaptă azi spre cultură sunt cu totul deosebite. Exploatat nu mai

vrea nimeni să fie, iar de bunăstarea materială şi spirituală, adusă de mecanizarea şi automatizarea producţiei, mijlocită de ştiinţă, doreşte să se bucure toată lumea, în condiţiuni de libertate şi dreptate generalizate.

CAPITOLUL XII Aspectul anormal şi patologic al condiţiei umane

Viaţa este un proces de adaptare a organismului la mediu, cu scop de conservare şi dezvoltare a fiinţei sale în acord cu lumea.

Acest proces de adaptare a fiinţei la lume este normal sau anormal versus pozitiv ori negativ, după cum el reuşeşte sau nu, ducând la conservare şi dezvoltare ori la distrugere şi regresiune.

Adaptarea normală, pozitivă, ce duce la conservare şi dezvoltare, defineşte *sănătatea* şi *onestitatea;* adaptarea anormală, negativă, ce duce la distrugere şi regresiune, determină *nebunia* şi *crima.*

Sănătatea exprimă astfel echilibrul dinamic dintre fiinţă şi lume, adică interacţiunea lor simetrică şi armonioasă, în raport cu ordinea şi legitatea în dezvoltare a lumii în

Să-şi Boala şi crima rezultă din dezechilibrul fiinţei cu lumea, din lupta lor asimetrică şi dizarmonioasă, ce contrazice nu numai logosul în evoluţie al fiinţei, ci şi pe cel al lumii şi al societăţii.

La originea procesului de adaptare a fiinţei la lume stă totdeauna un gol de adaptare, adică un conflict între fiinţă şi mediu. Dacă insul reuşeşte să învingă starea de tensiune, izvorâtă din golul de adaptare şi pe caire o reprezintă conflictul, atunci el face o acţiune sănătoasă. Dacă însă nu reuşeşte şi este învins de conflict, atunci el ajunge la boală. Dacă învinge conflictul, dar

victoria sa este obţinută în dauna semenilor, atunci el ajunge la infracţiunea socială, care poate – termina prin crimă.

Sănătate, crimă şi nebunie

Adaptarea sănătoasă a fiinţei la lume este definită printr-o serie de trăsături de ordin cognitiv, emotiv şi volitiv. Opusele lor definesc nebunia şi crima.

Sub unghiul inteligenţei, sănătatea sufletească este determinată prin:

A) simţul realităţii sau reflectarea obiectivă a lumii în minte, care duce la adevăr, coerenţa logică a viziunii despre. Lume şi viaţă, cu integrarea faptelor în idei, continuitatea judecăţii în discontinuitatea evoluţiei cognitive, şi b) completitudinea de determinare din reflectare, integrare şi continuitate de judecată.

C)

Este de observat că, atât reflectarea obiectivă a lumii, pe plan empiric, cât şi integrarea percepţiiJor în idei, precum şi continuitatea în jwdecată, inclusiv completitudinea lor, sunt şi procese social-culturale, nu numai bio-psihice, deoarece ele depind nu numai de individ, ci şi de societate şi de epoca de cultură dată. În acest mod, simţul realităţii merge mână în mână cu bunul simţ şi simţul comun.

Opusul gândirii *realiste,* ce duce la adevăr, este gândirea *dereistă,* alături cu drumul, ce duce la concepţia falsă despre lume şi viaţă. Halucinaţia este punctul terminus al deliru-

Lui din dereism, care falsifică însăşi reflecitarea senzorială.

Opusul unităţii de concepţie despre lume şi viaţă, cu integrarea faptelor în idei, cu coerenţa logică şi cu legături cu

înţeles, este lipsa de unitate în cunoaştere şi gândire, ce duce la destrămarea viziunii despre lume şi viaţă, pe de o parte, şi la idei fixe, obsesii, pe de altă parte. Confuzia mintală şi delirul sunt urmarea legăturilor fără înţeles, cu caracter ilogic.

Opusul continuităţii de judecată în gândire este schimbarea concepţiei despre lume şi viaţă de la o zi la alta, care anulează, în final, însuşi sentimentul identităţii fiinţei cu ea însăşi.

Opusul completitudinii de reflectare, integrare şi continuitate este viziunea unilaterală, care sesizează numai o parte din panorama lumii şi contestă pe cealaltă, oricât de mare şi importantă ar fi ea. Amneziile definesc sectoarele noastre din dialogul cu lumea, de care nu vrem să ştim.

În nebunie, falsificarea cunoaşterii şi viziunii noastre despre lume şi viaţă înseamnă, în fond, o minciună faţă de noi înşine. Ea stă la temelia „teatrului" nostru faţă de lume, în care nu mai suntem noi înşine, ci ceea ce am dori să fim, masca noastră. La început autominţirea este mai mult sau mai puţin conştientă. Acesta este cazul psihopatiilor. Cu timpul însă minciuna devine inconştientă. Acesta este cazul nevrozelor şi, în special, acela al psihozelor.

În acţiunea antisocială, minciuna rămâne conştientă până la sfârşit, ea fiind singura cale de înşelare a victimei, pe de o parte, de eludare a justiţiei, pe de altă parte.

Sub unghiul caracterului, sănătatea psihică se defineşte prin:

A) omul dintr-o bucată, capabil de stăpânire de sine, care introduce unitate în multiplicitatea manifestărilor sale, punând, prin aceasta, ordine în ele; b) omul statornic şi de cuvânt, capabil ele conducere de sine în curgerea vremii, care asigură continuitatea de conduită în discontinuitatea inevitabilă pe care o aduce dezvoltarea; e) omul cinstit, care realizează această unitate

şi continuitate de conduită în raport cu normele sociale, şi d) omul capabil de muncă productivă, care-şi asigură bunăstarea materială şi spirituală, pe a sa şi pe a familiei sale.

Cu alte cuvinte, omul cu caracter sănătos este definit prin disciplina psihologică, socială şi a muncii.

Opusele acestor trăsături sănătoase şi cinstite de caracter sunt:

A) lipsa stăpânirii de sine, care face ca multiplicitatea manifestărilor să nu aibă o unitate; să nu fie casă sau tratat, ci cărămizi şi enciclopedie; b) lipsa conducerii de sine, care aduce nestatornicia; e) acţiune asocială, în cazul nebuniei, antisocială, în cazul crimei, şi d) imposibilitatea de integrare în câmpul muncii, schimbarea frecventă a meseriei sau vagabondajul, când individul se elimină şi din familie, nu numai din profesiune.

Este iarăşi de observat că atât trăsăturile caracterului sănătos şi cinstit, cât şi lipsa lor, nu sunt atribute ale individului, ci moduri de conjugare cu societatea. În consecinţă, etiologia crimei şi nebuniei nu este numai psihologică, ci şi social-culturală. Bolnave şi necinstite pot fi şi unele grupuri. O patologie social-politică şi culturală mai largă a fost dictatura fascistă şi nazistă.

Dacă unitatea în multiplicitate a cunoaşterii şi acţiunii, continuitatea lor în schimbare şi acordul lor cu normele sociale sunt realizate, atunci, sub unghi emotiv, trăim sentimentul de *tărie* şi *plăcere* biologică, psihologică şi socială, însoţit de *încrederea* în viaţă. Psihotonusul şi biotonusul definesc bucuria de viaţă sănătoasă, trupească şi sufletească. Ele merg mână în mână cu sentimentul dreptăţii şi iubirii faţă de semeni, ce se exprimă în sociotonus. Asigurarea bunăstării prin muncă şi lipsa de grijă a zilei de mâine aduce încrederea în viaţă, pe care am defini-o prin culturotonus.

Opusul lor sunt vagotonusul biologic, psihologic, sooial şi cultural, definit prin sentimentul suferinţei trupeşti şi sufleteşti, pe de o parte, prin invidie şi ură faţă de semeni, precum şi prin neîncredere în viitor, pe de altă parte.

Sub unghiul raportului dintre instinctele vieţii şi cele ale morţii, sănătatea este definită prin pornirile vieţii, iar boala şi nebunia prin acelea ale morţii, în nebunie precumpănind frica, iar în crimă agresivitatea, de unde masochismul în bolile mintale şi sadismul din crimă. Această balanţă defineşte *firea bună* sau *rea*, care completează pe cea *veselă* şi *cu încredere* ori pe cea *deprimată* şi *lipsită de încredere*.

Firea veselă şi bună este în general, şi extravertită, iar cea tristă şi rea corelează în parte cu firea închisă, introvertită.

Dar introversiunea şi extroversiunea corelează şi cu biotipul. Din acest punct de vedere, sănătatea psihică are şanse optime atunci când introversiunei se completează cu exitroversiunea, iar amândouă înscriu o balanţă şi evită zigzagul exagerat. Boala, în schimb, prinde şi duce la climat introvertit sau exitrovertit exagerat.

Însă, alături de biotonie, prin care Cannon a definit de fapt *biohedonia*, adică plăcerea şi bucuria de viaţă, avem, în fond, şi biotonia propriu-zisă, adică gradele de activare şi non-activare ale temperamentului, determinate, în primul rând, de sistemul endocrin şi de cel reticular din diencefal. Ele se încrucişează cu bucuria şi tristeţea. Sub acest unghi, sănătatea este definită prin balanţa de temperament, iar boala prin lipsa acestei balanţe, care generează fie agitaţia, fie ’stupoarea, fie zigzagul lor.

În concluzie, sănătatea se defineşte prin:

1) obiectivitatea, integrarea, continuitatea şi completitudinea informaţiei şi judecăţii realiste şi logice asupra lumii;

2) disciplina psihologică, socială şi a muncii, pe care se întemeiază atât stăpânirea şi conducerea de sine în acord cu normele sociale, cât şi munca productivă, creatoare de bunuri;

3) balanţa emotivă a bucuriei de viaţă, ce ne dă firea veselă şi optimistă, cu încrederea în ea, în oameni şi în viitor;

4) precumpănirea instinctelor vieţii faţă de acelea ale morţii, din care naşte convieţuirea paşnică dintre oameni, pe bază de iubire şi dreptate;

5) balanţa de temperament şi de

6) fire introvertită şi extrovertită.

Nebunia şi crima sunt definite prin opusul lor, cu observaţia că, în general, nebunia se află mai mult sub imperiul fricii şi al temerii de oameni şi viaţă, în vreme ce infractorul este stăpânit de ură şi agresivitate.

Freud defineşte omul sănătos prin integrarea în muncă, care asigură existenţa, şi prin convieţuirea în familie, pe bază de iubire, caire face viaţa fericită. La temelia acestor caracteristici el aşază educaţia primită în familia în care ne-am născut.

Dar, această definiţie priveşte numai adultul, nu şi copilul, puberul şi adolescentul, care încă trăiesc în familia în care s-au născut.

Pe de altă parte, definiţia nu poate fi dată numai în termeni de emotivitate şi conduită, deoarece informaţia realistă asupra lumii şi judecata ei logică, deci cunoaşterea şi inteligenţa, îşi au şi ele funcţiunea lor, aşa cum a arătat K. Jaspers, în a sa *Psihopatologia generală*. Asupra lor insistă şi teoria informaţiei.

Neglijate, apoi, nu pot fi nici firea şi temperamentul, iar prin aceasta şi ereditatea, pe care, în final, Freud însuşi o recunoaşte, comentând legătura dintre biotip şi personalitate, pe care însă o susţine, în special, Kretschmer.

În acest mod, etiologia bolii nu poate fi stabilită numai în relaţiile afective din familia în care ne-am născut – adică în complexele Oedip, Electra şi de castraţie – ci şi în cele de disciplină, tulburate de complexul de inferioritate al Eului, asupra cărora a atras atenţia Adler. Lipsită de relevanţă însă nu e nici ereditatea, aşa cum arată tulburările de biotip şi temperament, evidenţiate de Kretschmer, Pende şi Sheldon. Un cuvânt hotărâtor asupra bolii au apoi căsătoria şi meseria, pe care psihologia şi psihiatria de azi pun un atât de important accent. Fără relevanţă, de asemenea, nu e nici şcoala, căreia civilizaţia de azi îi recunoaşte, la fel, un foarte important rol.

Prin urmare, parametrii sănătăţii, crimei şi bolii mintale sunt cel puţin cinci, nu doi cum credea Freud, sau unul, cum afirmă psihiatria existenţialistă de azi. Cei cinci parametri sunt: *ereditatea*, cu care suntem înzestraţi, *familia*, în care creştem, *şcoala*, *meseria* şi *căsătoria*. La aceşti factori determinanţi trebuie apoi să adăugăm structura economică şi social-politică a comunităţii, care cuprinde familia, şcoala şi întreprinderea în care lucrăm.

B) Efectele acestor şase variabile determinante trebuie urmărite făcându-se incidenţa lor cu inteligenţa, cunoaşterea, caracterul şi conduita, precum şi cu emotivitatea, temperamentul şi firea, şi procedându-se cu atenţie, în toate cazurile, a) atât la dialogul cu lumea, sub unghiul cunoaşterii realiste şi a conduitei integrate şi coreote, cât şi asupra integrării informaţiilor în idei şi a actelor în regulile de conduită.

De asemenea, trebuie să procedăm cu atenţie şi în ceea ce priveşte:

C) balanţa emotivă de bucurietristeţe, iubire-ură, încredere-neâncredere, în raport cu d) gradele de activare şi non-activare, de

efort şi oboseală, tărie şi slăbiciune ale temperamentului – cărora Janet le-a atribuit atâta însemnătate – şi în raport cu e) orientarea introvertită sau extrovertită a firii, corelată cu biotipul, pe de o parte, cu adaptarea socială, pe de altă parte.

— * Dar dialogul dintre om şi lume trebuie urmărit nu numai sub unghiul analitic al inteligenţei, caracterului, emotivităţii, temperamentului şi firii, ci şi sub cel sintetic al conştiinţei şi conduitei.

Sub unghiul conştiinţei, trebuie să cercetăm:

G) raportul dintre ea şi inconştient, raportul dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, ce se încrucişează cu conştiinţa şi inconştientul, precum şi h) relaţia dintre conştiinţă şi conduită.

La temelia acestora stă întregirea reciprocă sau opoziţia dintre tendinţe şi valenţe, pe de o parte, dintre conduita biologică, psihologică şi socială, pe de altă parte.

Dacă ele sunt sub imperiul unităţii ce naşte din întregirea contrariilor, atunci stăpânesc tendinţele şi valenţele vieţii. În cazul contrar, precumpănesc tendinţele şi valenţele morţii, concretizate în frică şi mânie, ambele stăpânite de ură.

Dacă dialogul dintre fiinţă şi lume se află sub semnul cunoaşterii şi judecăţii realiste, al stăpânirii şi conducerii de sine în raport cu normele sociale şi bazate pe munca pro ductivă, cu balanţă emotivă, de temperament şi fire, izvorâte din conjugarea armonioasă dintre conştiinţă şi inconştient, Sine, Eu şi Supra-Eu, transpuse, iar nu falsificate în conduită, atunci avem sentimentul dreptăţii, cu care se întregeşte libertatea. Din întregirea lor, sudată de iubire, care aduce disciplina socială liber şi cu drag consimţită, naşte *sentimentul identităţii* cu noi înşine. El defineşte atât întregirea reciprocă dintre tendinţe şi valenţe, cât şi complementaritatea dintre faptele şi manifestările noastre, pe de o

parte, dintre ideile şi regulile noastre de conştiinţă şi conduită, pe de altă parte. El înseamnă conjugare armonioasă în plan orizontal, întregire reciprocă dintre principiu şi fapte, unitate şi multiplicitate, în plan vertical, şi continuitate în discontinuitatea dezvoltării, evoluţiei, în plan longitudinal.

Lupta contrariilor fără întregirea reciprocă cu conexiune logică generează *sentimentul alienării* de noi şi de lume, care merge paralel cu acela al *destrămării* şi, în final, al *regresiunii*. Destrămarea defineşte descompunerea unităţii în multiplicitate simplă, iar regresiunea rezultă din imposibilitatea de a mai păstra continuitatea în discontinuitatea evoluţiei, care tocmai din acest motiv ia drumul regresiunii.

Identitatea Eului este clădită pe cunoaştere şi gândire realistă, în plan intelectual, pe stăpânire şi conducere de sine în acord cu normele sociale, în plan volitiv, şi pe bucuria de viaţă, încrederea în oameni şi viitor, sub unghi emotiv. În ceea ce priveşte temperamentul şi firea, ele presupun balanţa.

Alienarea Eului se conjugă cu gândirea dereistă, lipsa de disciplină psihologică, socială şi a muncii, deprimare şi neîncredere în viitor şi oameni. Balanţa de temperament şi fire este inexistentă.

Sentimentul identităţii rodeşte din întregirea reciproca dintre conştiinţă şi inconştient, dintre Sine, Eu şi Supra-Eu şi dintre conştiinţă şi conduită. Alienarea izvorăşte din lupta lor.

După judecata lui Lombroso, anormalitatea cuprinde atât debilitatea mintală, cât şi geniul. El a susţinut, de asemenea, legătura dintre geniu şi nebunie. Corelaţia cu crima, pe care el a afirmat-o, nu este fundamentală. Greşeala a fost generată de lipsa de precizare a criteriilor determinante.

În sensul restrâns al cuvântului, anormalitatea defineşte

abaterea *în lături* – deci orizontală – de la normă, aşa cum cuvântul însuşi arată, *ab-norma*, îndepărtare. Ea cuprinde nebunia şi crima.

Debilitatea mintala şi geniul definesc *lipsa de dezvolnire* şi *supra-dezvoltarea*, care sunt prin definiţie verticale.

Debilitatea mintală predispune la maladie psihică, dar îmbolnăvirea nu izvorăşte întotdeauna *direct* din ea, ci şi prin intermediul opiniei sociale, care generează complexul de inferioritate.

Că geniul se poate şi el îmbolnăvi, aceasta este perfect adevărat. Dar el se îmbolnăveşte mai rar şi mai puţin decât omul de rând şi incomparabil mai puţin decât debilul mintal. Şansele sănătăţii sunt deci – cum e şi normal – de partea sa, aşa cum arată Termán. Cu crima şi infracţiunea, geniul în orice caz nu poate corela, el fiind prin definiţie *creaţie* pozitivă. De aceea de geniu rău se poate vorbi numai la figurat. Om rău şi foarte inteligent poate exista, cu toate că fenomenul se întâmplă destul de rar. Inteligenţi, chiar superiori mediei, sunt şi escrocii. În schimb, debilii mintali dau aproape o treime din infracţiuni.

Prostia, dublată de incultură, crima şi nebunia sunt fraţi gemeni, reprezentând cele trei Furii ale condiţiei umane. Inteligenţa superioară luptă pentru Adevăr, Bine şi Frumos, care definesc onestitatea şi sănătatea.

În consecinţă, în cazul inteligenţei, culturii şi caracterului, idealul rămâne gradul cel mai înalt de dezvoltare. În cazul temperamentului şi al firii însă, soluţia optimă rămâne întregirea lor reciprocă, precum şi drumul de mijloc, nu zigzagul abrupt şi fără motiv.

În cazul emotivităţii ideale rămân bucuria, iubirea şi încrederea în viaţă şi oameni. Nu este mai puţin adevărat că drumul fericirii nu-i o linie dreaptă, ci o curbă ondulatorie, în care

însă euforia predomină disforia. De aceea, fericirea nu înseamnă lipsă de conflicte, ci învingerea lor. Punctul fără contrapunct nu sună frumos, iar pe negru chiar şi surul pare alb. De aceea, scopul vieţii nu e fericirea plată şi monotonă, ci lupta în slujba Binelui, Adevărului şi Frumosului. Fericirea adevărată rodeşte din victoria acestor lupte.

Cauzele bolilor mintale

Definiţia de mai sus asupra sănătăţii şi bolii mintale cuprinde în ea şi cauzele determinante ale acestora.

În adevăr, în conformitate cu această definiţie, cauzele maladiilor mintale trebuie căutate în structura psihologică a persoanei, pe de o parte, în infrastructura biologică şi suprastructura sa economică şi social-culturală, pe de altă parte. Cu alte cuvinte, ele trebuie cercetate în modurile de conjugare ale structurii psihologice cu corpul, societatea şi epoca de cultură dată.

Aceste moduri de conjugare ale fiinţei cu trupul şi lumea, privite dinspre persoana însăşi, trebuie investigate atât dinspre caracter, care este organizarea motivelor şi scopurilor vieţii noastre, cât şi dinspre inteligenţă, care este operatorul său, precum şi dinspre emotivitate, care este mecanismul său de control, cu ajutorul căruia alegem între ceea ce duce la adaptare, conservare şi dezvoltare, adică sănătate, şi ceea ce duce la dezadaptare, distrugere şi regresiune, deci boală.

La studiul analitic al patologiei cognitive, volitive şi emotive adăugăm studiul sintetic al conştiinţei în raport cu inconştientul şi conduita, cercetând atât raporturile dintre conştient şi inconştient, care se încrucişează cu acelea dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, cât şi

pe acelea dintre conştiinţă şi conduită, care se materializează în relaţia dintre Natură, Rol şi Mască.

Aceleaşi moduri de conjugare ale fiinţei psihice cu trupul şi societatea, privite dinspre trup, implică cercetarea temperamentului, în bună parte şi a firii, care sunt punctele de întâlnire dintre structura psihologică şi infrastructura biologică.

Şi, în sfârşit, aceleaşi moduri de conjugare ale fiinţei cu lumea, privite dinspre societate, necesită cercetarea comunităţii, anume a familiei, şcolii, căsătoriei sau profesiunii etc.

Prin urmare, cauzele bolilor mintale pot fi atât în corp, cât şi în structura sufletească, precum şi în societate.

Toate cele trei categorii de cauze trebuie apoi, desigur, urmărite şi în evoluţie, precum şi diferenţial, căci numai aşa, prin comparaţie, putem, de fapt, să facem deosebirea dintre sănătate şi boală, stabilind şi gradul sănătăţii sau al bolii.

Patologia corpului poate fi atât ereditară, deci endogenă, ţinând de constituţia sa, cât şi determinată de mediu, deci exogenă. Sifilisul sau pelagra, de exemplu, sunt ocazionate de mediu. În schimb tuberculoza sau o seamă de boli de cord depind, în mare parte, de constituţie. În bolile mintale interesează atât bolile organice endogene, cât şi cele exogene. Dar mai relevante sunt gradele de activare sau non-activare ale energiei, pe care le exprimă temperamentul şi tonalitatea afectivă euforică sau disforică, sub semnul iubirii sau al urii, cu orientare introvertită sau extrovertită, pe care o exprimă firea corelată cu biotipul. Aceste predispoziţii spre temperament energic sau lipsit de energie şi fire veselă sau tristă, sub imperiul iubirii sau al urii, cu orientare introvertită versus extrovertită, sunt precumpănitor, dar nu exclusiv, ereditare.

Însă ereditatea, respectiv structura genetică a cromozomilor,

acţionează asupra structurii psihologice şi direct, deci prin sistemul nervos. Prin urmare, raportul dintre ereditate şi mediu trebuie urmărit şi în cazul structurii psihice, dependentă de sistemul nervos, pe de o parte, şi de conjugarea cu societatea, pe de altă parte. Inteligenţa comportă o importantă influenţă ereditară, după cum am văzut. În schimb caracterul depinde, în primul rând, de educaţia în societate. Emotivitatea pare să fie şi ea mai mult o funcţiune a eredităţii, dar şi societatea are un cuvânt de spus asupra ei. Raporturile dintre conştient şi inconştient, ca şi relaţiile dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, precum şi acelea dintre Natură, Rol şi Mască, par să depindă mai mult de adaptarea şi integrarea noastră socială, dar ereditatea nu e nici ea lipsită de însemnătate.

Suprastructura socială a fiinţei umane este însă în întregime de ordin educaţional, deci dobândită, acţiunea ei fiind exogenă, din afară. La ea concură, totuşi, faptul că unele predispoziţii societate ale omului sunt înnăscute.

Din aceste motive, o împărţire a bolilor mintale în maladii ereditare şi sociale este greu de efectuat. Acest lucru este, de fapt, greu de efectuat şi în cazul maladiilor organice. Cu atât mai mult este el în vigoare în bolile psihice, care sunt, prin definiţie, o conjugare cu lumea, cu societatea mai ales. Ceea ce ne rămâne de făcut, în acest caz, este numai raportarea lor la continuul ereditate-mediu, cu observaţia că, în majoritatea cazurilor, ponderea eredităţii şi mediului e, după toată probabilitatea, mai mult sau mai puţin egală, şi doar în rest ea se împarte, atârnând în cumpănă mai mult ereditatea sau mediul.

Una ai alta rolul eredităţii precumpăneşte, desigur, în bolile cele mai grave, anume în psihoze. Dar aceasta nu înseamnă că izbucnirea şi evoluţia acestor boli este aproape o fatalitate, cum

înclina să creadă Kraepelin. Charcot a susţinut o teză asemănătoare chiar şi în cazul nevrozelor, pe care le atribuia tot degenerescenţei. Acest adevăr rămâne în picioare numai în cazul debilităţii mintale, la originea căreia se găsesc însă şi alţi factori, neereditari. Există nevroze şi psihoze a căror origine este strict socială. Prin urmare, mediul însuşi poate provoca boala, chiar dacă acest lucru se întâmplă mai rar.

Kraepelin a susţinut cursul fatal al boarii îndeosebi în cazul schizofreniei sau demenţei precoce, cum o numea el. De fapt ponderea eredităţii pare a fi mai mare în cazul psihozei maniaco-depresive.

Dacă boala mintală ar fi numai ereditară, atunci ea, desigur, s-ar conforma legilor lui

Mendel. În concluzie la vastele sale cercetări asupra eredităţii bolilor mintale, Ruedin arată că tot ceea ce putem afirma azi în această privinţă este că nu exista niciun motiv care ne-ar putea face să credem că bolile mintale, anume psihozele, nu s-ar conforma legilor mendeliene, dar probe categorice pentru a tace o afirmaţie de acest fel nu avem. Kallmann continuă cercetările lui Ruedin şi studiază 1087 cazuri de schizofrenie. Jumătate din aceste cazuri prezentau antecedenţă schizofrenică, cazuri precedente între înaintaşi, ceea ce, desigur, înseamnă foarte mult. Schizofrenia unui părinte şi chiar a ambilor părinţi nu este totuşi o fatalitate pentru urmaşi, deoarece, din fericire, adaugă el, boala pare a fi un caracter recesiv, nu dominant. Koller, pe de altă parte, constată că din 370 bolnavi mintali, 76,8% au avut şi părinţi bolnavi. Într-un alt grup de 100 pacienţi suferinzi de demenţă precoce, Barrett a găsit 80% cu înaintaşi suferinzi de aceeaşi boală. Este foarte probabil că un psihotic are de cinci ori şanse mai mari de a fi recrutat din părinţi bolnavi mintali decât din părinţi sănătoşi.

Dar există cazuri în care un bolnav mintal are înaintaşii sănătoşi, în care caz boala, evident, trebuie atribuită mediului, anume greutăţilor din familia în care el s-a născut, din aceea pe care a întemeiat-o el, din profesiune etc.

La începuturile psihiatriei ca ştiinţă, cauzele bolilor mintale au fost atribuite aproape numai eredităţii, anume degenerescenţei, despre care de fapt nu se ştia nimic şi în seama căreia se punea tot ceea ce, în acea vreme, nu se cunoştea despre acţiunea nocivă a conflictelor din familie, şcoală, profesiune, căsătorie etc. După ce efectul conflictelor a fost cunoscut, alţi psihiatri au înclinat să arunce acum totul în seama acestora, anume, Freud în seama conflictelor Oedip, Electra şi de castraţie, Adler în seama complexului de inferioritate din copilărie, Jaspers şi psihiatria existenţialistă de azi în seama greutăţilor din meserie şi căsătorie. Înspre acelaşi punct de vedere a înclinat şi Adolf Meyer, decanul psihiatriei americane, cu deosebirea însă ca el a cuprins acţiunea dăunătoare a tuturor acestor factori. Sullivan merge chiar mai departe şi afirmă că, dacă structura economică şi socialculturală nu ar fi ea însăşi bolnavă, atunci am putea, poate, închide spitalele şi sanatoriile de bolnavi mintali. Dar aceasta este, fără îndoială, o exagerare în sensul opus, ceea ce constituie o nouă greşeală.

Psihiatria dintre cele două războaie şi cea după cel de al doilea război, mai ales, încearcă o sinteză între aceste două puncte de vedere, admiţând ambele categorii de factori patogeni, deci atât ereditatea cât şi mediul, dar cu accentul mai mult pe mediu decât pe ereditate, îndeosebi în cazul nevrozelor şi al psihopatiilor.

Punctul de vedere ereditar nu poate fi contestat în cazul psihozelor. Corelaţia dintre maladiile mintale şi biotip, arătată atât de

Kretschmer şi Pende, cât şi de Sheldon şi Conrad, dovedeşte

acest lucru.

Ereditatea psihologică, pe de altă parte, nu poate fi limitată la biotip, deoarece ea cu prinde şi psihotipul, precum, în parte cel puţin, cuprinde chiar sociotipul. Cu alte cuvinte, ea nu trebuie căutată numai în ruperea balanţei de temperament şi fire, care este mai mult ereditară decât educaţională, ci şi într-o serie de dificultăţi din balanţa conativă, de caracter. Lipsită de importanţă, apoi, nu este nici inteligenţa, anume nu numai gradul ei scăzut de dezvoltare, ci şi o anumită înclinaţie înspre fabulaţie, proprie istericului, înspre con

Cauzele acţiunii antisociale

O evoluţie asemănătoare înregistrăm şi în domeniul criminologiei.

Lombroso a susţinut teza ereditară a criminalului înnăscut, definit printr-o serie de trăsături şi caractere atavice, de ordin biotipologic şi psihotipologic. Sub unghi biotipologic, aceste caractere au fost, precum se ştie, fruntea îngustă, ceafa lată, ochii apropiaţi de nas etc. Sub unghi psihopatologic, trăfuzia mintală, caracteristică stărilor parafrenice. Între cele două războaie, acest punct de vedere a fost susţinut de Weygandt în Germania, de Henderson şi Gillespie în Anglia, de Healy, Rosanoff, McFie Campbelsl în SUA etc. După cel de al doilea război mondial, această interpretare, cu caracter de sinteză şi sub semnul completitudinii de determinare, este susţinută atât de Ghiliarovski în URSS, cât şi de autorii tratatului de psihiatrie, editat de Gruhle. Majoritatea psihiatrilor contemporani din SUA se situează azi pe aceeaşi poziţie.

În *Prefaţa* la *Noile Lecţii de Psihanaliză*, Freud însuşi ţine să

facă o seamă de precizări în acest sens, apreciind în mod deosebit cercetările lui Kretschmer. Cu atât mai mult se străduiesc înspre o atare interpretare cu caracter de sinteză exponenţii neopsihanalizei, în frunte cu Alexander, Erickson. Rapaport etc. Acelaşi punct de vedere l-au susţinut

Bleuler şi Jung, cu deosebirea însă că acesta din urmă cuprinde la ereditatea genetică şi arhetipul, care, după toată probabilitatea, este transmis pe calea moştenirii sociale.

Cercetările noi asupra factorilor bolilor mintale pun în evidenţă, în afara seriilor de factori biologici şi psihologici, acţiunea diferenţiată a sociogeniei patologice.

Există. În acest sens, cercetări care au în vedere corelaţia dintre bolile mintale şi nivelul economic şi social-cultural, corelaţia dintre bolile mintale şi diferitele profesiuni etc.

Săturile au fost impulsivitatea, agresivitatea, cea sadică mai ales, apoi instabilitatea emotiv”! etc.

O admirabilă descriere a trăsăturilor biotipologice este făcută de Caragiale în *Făclia de Paşti*. Dar dacă Gheorghe este predispus să omoare din cauza eredităţii atavice, Leiba Zibal ajunge să omoare din cauza fricii, care-l duce la nebunie.

Jean Val jean, pe de altă parte, ajunge să fure din cauza nedreptăţii sociale.

Este cu deosebire meritul lui Goddard de a fi arătat că, de fapt, majoritatea caracterelor pretins atavice, stabilite de Lombroso, sunt caractere general umane, pe care le are şi populaţia onesta, aşa încât corelaţia stabilită de Lombroso apare ca neîntemeiată.

Nu este mai puţin adevărat că Sheldon arată, pe de altă parte, că biotipul criminaloid nu trebuie definit atât prin trăsăturile analitice, cât prin structura ce naşte din modul lor de organizare.

Alături de tipul infantiloid, definit prin lipsa de dezvoltare ontogenetică a fiinţei, avem tipul animaloid, caracterizat prin lipsa de dezvoltare filogenetică a speciei însăşi. Primul este predispus să termine în clinică. Celălalt ajunge mai degrabă în închisoare. Dar nici tipologia criminalistică a lui Sheldon nu este suficient fundamentată.

La trăsăturile criminaloide de ordin biotipologic trebuie adăugate şi cele de ordin psihotipologic, cum sunt lipsa de organizare a caracterului, dezvoltarea exagerată a agresivităţii, o nervozitate prea accentuată şi, mai presus de orice, debilitatea mintală, care apare corelată mai mult cu infracţiunea decât cu maladia mintală. Agresivitatea foarte dezvoltată poate corela cu firea rea, iar nervozitatea exagerată poate corela cu temperamentul prea energic şi prin aceasta şi impulsiv.

Asupra imposibilităţii de închegare a Eului din cauza unui Sine prea puternic a scris Freud, dar el a tratat aceasta numai sub unghiul bolii mintale. Aichorn, în schimb, o leagă şi de acţiunea antisocială. La mijloc nu sunt însă numai tulburări de ordin erotic, generate de complexele Oedip, Electra şi de castraţie, ci şi tulburări cauzate de un complex de inferioritate. Meritul de a le fi scos în evidenţă revine lui Adler şi continuatorilor săi, în frunte cu soţii Ansbacher.

Dar infracţiunea socială nu pare a fi atât produsul unui conflict între Sine, Eu şi Supra-Eu, cât rezultatul unei ciocniri între Natură, Rol şi Mască. Sub acest unghi ea apare ca o revărsare a Naturii asupra Rolului. În perspectiva conştiinţei şi inconştientului, infracţiunea e o revărsare a Sinelui asupra Eului.

Boala mintală este astfel mai degrabă efectul inhibiţiilor hiper-morale ale Supra-Eului asupra Eului şi a Rolului asupra Naturii. Infracţiunea, în schimb, este revărsarea Sinelui asupra

Eului şi a Naturii asupra Rolului.

Masca apare, în general, în ambele cazuri, dar în boală ea este jucată mai mult în mod inconştient, iar victima este insul însuşi, în vreme ce în infracţiune, în escrocherie totdeauna, este jucată în mod conştient, iar victima este societatea.

Dar, uneori, bolnavă şi criminaloidă este însăşi ordinea socială, aşa cum a făcut dovada dictatura nazistă. În acest caz, incită la crimă însăşi ordinea social-politică. Paznicii de la Ausschwitz şi Buchenwald ilustrează această categorie de infractori.

Meritul de a fi scos în evidenţă acţiunea factorilor sociali asupra crimei revine, în special, cercetătorilor din URSS şi apoi sociologiei americane, în frunte cu şcoala de la Chicago, reprezentată prin Park, Burgess, Faris etc.

O sinteză a factorilor bio-psiho-sociali şi culturali în acţiunea antisocială apare în tratatul lui Homburger, apoi în cel al lui Sutherland etc.

Conflictul, cauză universală a crimei şi nebuniei

Sănătatea şi onestitatea sunt rodul adaptării, care asigură conservarea şi dezvoltarea. Crima şi nebunia sunt fructul amar al imposibilităţii de adaptare, care periclitează conservarea şi dezvoltarea, ducând la non-conservare şi regresiune.

Judecată în această lumină, conflictul este prin definiţie o tulburare de adaptare, un dezechilibru între fiinţă şi lume, pe care fiinţa trebuie să-l rezolve. Dacă această rezolvare reuşeşte, atunci viaţa îşi urmează cursul normal al sănătăţii şi onestităţii, asigurându-şi conservarea şi dezvoltarea în acord cu normele sociale. În acest caz persoana a învins conflictul. Dacă însă această

rezolvare nu reuşeşte, atunci apare boala, când conflictul nu este învins, ci ne învinge el pe noi. În crimă rezolvarea reuşeşte, dar ea contrazice normele sociale, ce asigură convieţuirea paşnică între oameni. Ca atare rezolvarea e greşită, deoarece ea este antisocială şi, în final, prin acţiunea justă a societăţii împotriva celui care a comis crima, ea periclitează din nou atât conservarea, cât şi dezvoltarea fiinţei.

Prin urmare, conflictul poate genera atât infracţiunea cât şi boala. Dar el poate genera şi conduita onestă şi sănătoasă, precum şi acţiunea eroică. Totul depinde de modul de rezolvare, anume de faptul dacă el este învins, restabilindu-se astfel echilibrul adaptării, vechi sau noi, care asigură conservarea şi dezvoltarea, sau nu este învins şi astfel periclitează atât onestitatea, cât şi sănătatea, generând maladia sau infracţiunea. În boală suntem, de la început, învinşi. În acţiunea antisocială, la început, dar numai aparent, suntem învingători – ca şi în sănătate şi onestitate – dar, pe urmă, ajungem la pedeapsă, datorită măsurilor pe care societatea le ia împotriva noastră.

După natura lor, conflictele sunt biologice, psihologice şi social-culturale, acoperind în acest mod condiţiunea umană în completitudinea ei.

1. Conflicte biologice. „Pământ avar, pământ avar / Puţin mi-ai dat şi mult îmi ceri / Pământ avar!”. Sunt cuvintele regretatului profesor Vasile Bogrea, consemnate câteva zile înainte de moartea sa, venită după o lungă suferinţă de cancer.

În aceeaşi situaţie tragică, unii, este adevărat puţini, se sinucid. Conflictul îi învinge de la început. Alţii nu se sinucid, dar ajung bolnavi şi sufleteşte, nu numai trupeşte. Este cazul celor mulţi. Cei puternioi luptă împotriva bolii până cad, păstrându-şi nu numai sănătatea sufletească, ci şi puterea de creaţie. Acesta a fost

cazul lui Bogrea, precum şi al lui Ţuculescu etc.

Soluţii asemănătoare avem şi în cazul celorlalte boli organice, pe care medicina de azi încă nu le stăpâneşte. Din fericire însă cele mai multe boli au fost jugulate.

Alături de boală, ca temă de conflict biologic, avem foamea şi lipsa de adăpost, dar ele sunt suferinţe fizice cauzate de nedreptăţi sociale, fiind astfel cauze sociopatogene, nu biopatogene.

Dar corpul poate fi generator de conflict nu numai prin boală, ci şi prin dezvoltare defectuoasă, deficit, supradezvoltare, diformitate. În toate aceste cazuri el provoacă un complex de inferioritate, care poate genera boală, revoltă sau chiar acţiune antisocială.

„Urăsc oamenii, urăsc pe Dumnezeu însuşi, care m-a făcut cu degetele nedezvoltate la o mână, iar nu ca pe ceilalţi oameni. Urăsc şi părinţii care m-au născut”. Cuvintele aparţin unui condamnat pentru lovirea semenului. Cu truda fără margini a părinţilor să-i el a făcut studii superioare. A ajuns într-o poziţie înaltă, iar de părinţii săi, rămaşi săraci, nu a mai vrut să ştie. Unicul copil şi-l iubea foarte mult, iar cu soţia era în veşnică ceartă, deşi ea era o fiinţă foarte răbdătoare. Ea fusese atrasă de poziţia socială a soţului, precum şi de fizicul său, plăcut altfel, excepţie făcând degetele, pe care lumea nu le băga imediat în seamă. La scurtă vreme ea însă a regretat căsătoria şi dacă nu ar fi avut copilul, ar fi divorţat din cauza firii prea nervoase a soţului; relaţiile cu tovarăşii de lucru i-au fost şi mai rele, deşi altfel era muncitor din cale afară, cinstit, dar ros de invidie, terminând prin a ataca într-o seară, pe întuneric, un superior, care-i făcuse în câteva rânduri observaţie pentru comportarea sa necorespunzătoare.

Alături de conflictele generate de diversele boli organice şi de condiţia displastică a biotipului, avem lipsa de balanţă a gradelor de activare şi non-activare temperamentală.

Nară au ilustrat-o încă o dată. Grecii antici s-au străduit să aşeze temeiurile obiective ale adevărului, dar ei au sesizat numai rolul individului, nu şi al colectivităţii. Lumea modernă, de la Renaştere încoace, reia firul preocupărilor eline, apercepând şi rolul tiparelor socialculturale. Dar susceptibile de eroare sunt, cum am văzut, şi aceste tipare.

Să reluăm cazul persoanei cu degetele nedezvoltate, analizat puţin mai sus. Un prim impediment al judecăţii obiective a lumii a fost complexul său de inferioritate, generat de această diformitate. La acest impediment s-a adăugat al doilea, anume familia săracă în care s-a născut. Optica familiei era şi ea lipsită de obiectivitate. A urmat apoi nebunia legionară în timpul căreia el şi-a făcut studiile secundare, suferind o nouă deformare. În orânduirea socialistă, el găseşte nu numai dreptatea socială şi condiţia social-economică adecvată la viaţă, ci şi un model obiectiv de judecată. Din nenorocire însă pentru el, tiparele sale precedente sunt prea deformate pentru a se putea integra corect în noua concepţie despre lume şi viaţă. O simplă observaţie din partea şefului său ierarhic lua nu numai proporţiile unei nedreptăţi cumplite, ci era şi un prilej de a proiecta asupra orânduirii înseşi plângerile sale.

Conflictele psihologice au o mare varietate de origine.

Exemplele date până acum se pot înmulţi.

Iată doi copii care învaţă foarte bine, dar părinţii lor au alunecat într-o manie religioasă. Cunoştinţele de la şcoală şi credinţele fanatice de acasă nu se împacă de loc. Conflictul e psihologic şi îl trăiesc ei. În altă familie, părinţii nu se înţeleg şi se ceartă mereu. Modul lor de a judeca se rasfrânge în cele din urmă

şi asupra copiilor, care pot ajunge tulburaţi psihologic.

Tulburările date de aceste conflicte sunt în special tulburări în judecata insului asupra lui însuşi, precum şi asupra semenilor, societăţii şi chiar a lumii; el pierde atât simţul măsurii, cât şi bunul simţ, precum şi simţul comun, iar judecata să se arată a fi dereistă, subiectivă. Fantezia este mai puternică decât judecata, iar putinţa este confundată cu dorinţa. De aci şi greşelile sale de judecată. Viziunea sa despre lume şi viaţă este mai degrabă un delir de dorinţă decât o judecată propriu-zisă. Ea este mai mult o proiectare a propriilor sale răbufniri şi necazuri „decât o reflectare a lumii aşa cum este ea.

În faza iniţială a psihiatriei, când boala mintală era pusă pe seama degenerescenţei, în contul acestui X necunoscut erau trecute atât tulburările de caracter şi emotivitate, cât şi cele de cunoaştere şi judecată. În momentul însă când Freud descoperă complexele Oedip, Electra şi pe cel de castraţie, iar Adler pe cei de inferioritate, tulburările de cunoaştere şi judecată sunt trecute în seama lor. Meritul de a fi arătat că viziunea despre lume şi viaţă nu este numai un efect al tulburărilor conative şi emotive, ci şi o cauză a lor, revine lui K. Jaspers. În *Psihopatologia generală* el susţine că tulburările psihice îşi au autonomia lor, putând fi atât intelectuale, cât şi volitive şi emotive. Între ele există totuşi o interdepedenţă strânsă. În psihologia şi psihiatria existenţialistă din zilele noastre accentul de greutate, în generarea bolilor mintale, cade chiar pe viziunea greşită despre lume şi viaţă. De aici teza că psihoterapia şi socioterapia trebuie îndreptate nu numai asupra ridicării conflictelor dinamice de ordin volitiv şi emotiv, ci şi asupra restructurării modului de a interpreta şi judeca lumea.

Noua teorie a conducerii şi informaţiei, elaborată de N. Wiener şi Shannon, a întărit şi mai mult interpretarea bolilor

mintale prin factorii intelectuali, anume prin apercepţia informaţiei şi prelucrarea ei, elaborarea ei. Între cele două războaie, A. Meyer punea tot accentul pe tulburările de adaptare, de caracter. Noua psihiatrie din SUA introduce acum şi tulburările de cunoaştere şi judecată, cărora unii psihiatri le atribuie chiar rolul prim.

Transpunând ideile conducătoare ale psihologiei configuraţioniste în psihiatrie, Goldstein susţine un punct de vedere asemănător, dar fără să atribuie tulburărilor intelectuale rolul prim. Însăşi afazia, pe care el şi Head au studiat-o mai îndeaproape, este atribuită, în primul rând, factorilor volitivi şi emotivi şi numai după aceea şi celor cognitivi. BleuJer şi Jung împărtăşesc acelaşi punct de vedere. Schizofrenia este astfel nu numai o adaptare greşită ia lume, cum crede Meyer, ci şi produsul unei judecăţi greşite asupra ei. În bună parte, în acelaşi sens explică şi Jung extroversiunea şi introversiunea. Pe aceeaşi cale explică şi Kretschmer fabulaţia din isterie.

În adevăr, cunoaşterea empirică şi judecata raţională – mai mult sau mai puţin obiective – sunt doar un instrument în slujba adaptării, care rezolvă în mod satisfăcător motivele şi scopurile noastre în viaţă. Ele nu fac parte din adaptarea însăşi, luată în sensul restrâns al cuvântului, anume cel dinamic, care exprimă procesul însuşi. Ele sunt doar operator, nu şi motor sau cauzalitate şi finalitate a vieţii însăşi. De aceea originea tulburărilor mintale trebuie căutată, în primul rând, în conflictele de ordin volitiv, anume în ciocnirile dintre tendinţe şi valenţe, precum şi în acelea dintre tendinţe şi tendinţe versus valenţe şi valenţe.

Sub unghiul ciocnirilor dintre tendinţe şi tendinţe, există, de pildă, conflicte între pornirea erotică şi amorul propriu.

Iată-l, de exemplu, pe Toulouse-Lautrec, care aspiră la consideraţia unor femei atrăgătoare, găsind-o însă numai la

femeile de moravuri uşoare. Relaţiile cu acestea din urmă sunt pentru Lautrec un permanent prilej de umilire şi suferinţă.

În ceea ce priveşte tulburările generate de amoral propriu, ele sunt mai frecvente şi mai grave decât cele dependente de pornirea erotică, aşa cum susţine Adler. Este adevărat că Adler compara dificultăţile din meserie cu célé din căsătorie, iar nu din familia în care ne-am născut, care au stat în atenţia lui Freud.

Mai puţine tulburări aduce dragostea faţă de copii, pe care părinţii, în mod obişnuit, o dăruiesc cu prisosinţă. Prilej de tulburare mintală sau de depresiune emotivă poate fi numai pierderea copiilor.

Dacă amorul propriu, dragostea faţă de sexul opus şi cea faţă de copii se desfăşoară în condiţiuni normale, atunci frica şi mânia intervin mai rar. Soarta omului se află astfel în slujba instinctelor vieţii, iar nu sub acţiunea celor ale morţii.

Dar conflicte pot exista şi între valenţe, nu numai între tendinţe. Bugetul, de pildă, este mic şi ajunge cu greu pentru toate nevoile. De aceea unele nevoi trebuie sacrificate sau cel puţin trecute pe planul doi. Linii, de pildă, cheltuiesc mai mult pentru mâncare şi sacrifică îmbrăcămintea, iar alţii procedează invers. A treia categorie depune tot efortul pentru a-şi cumpăra o locuinţă şi a mobila-o cât mai agreabil cu putinţă. A patra grupă cheltuieşte totul pentru şcolarizarea copiilor.

Conflicte asemănătoare există între dragostea din familie şi amorul propriu din meserie. Unii sunt familişti, alţii profesionişti, poate chiar carierişti, orientându-şi astfel activitatea în direcţii deosebite.

Alţii sunt atraşi de viaţa publică, sacrificând ce au mai bun în organizarea economică şi social-politică a oamenilor.

Şi, în sfârşit, oamenii de vocaţie trăiesc în primul rând pentru

creaţia lor ştiinţifică, tehnică sau artistică.

Tulburările mintale pot proveni şi din cauza dominării exagerate – şi astfel tiranice – a unei emoţii sau alta. În acest caz, ele coincid cu dezvoltarea asimetrică a unei tendinţe sau valenţe. De aci şi înclinarea unora de a reduce emoţiile la tendinţe sau valenţe, în fond, din acest punct de vedere, tendinţele şi emoţiile nu sunt decât cele două feţe ale uşii, una de trăire interioară, cealaltă de manifestare exterioară, aşa cum a arătat James, însă emoţiile nu sunt numai trăirea direcţiei de manifestare a tendinţei sau valenţei, ci şi mecanismul lor de control sub unghiul adaptării, care asigură conservarea şi dezvoltarea. Ele sunt includerea judecăţilor de valoare în cele de constatare a existenţei ca atare.

Dar un cuvânt de spus asupra întregirii reciproce dintre stările euforice şi cele disforice îl au înseşi dispozitivele lor de producere. La unii, de pildă, precumpănesc secreţiile tiroidei şi hipofizei, în vreme ce la alţii trag mai greu în cumpănă acelea ale paratiroidei şi epifizei. La unii stăpânesc ganglionii simpatici, care accelerează şi intensifică biotonusul; la alţii, cei parasimpatici, care încetinesc şi domolesc, predispunând spre stări depresive, iar nu euforice. O asimetrie asemănătoare putem avea şi în sistemul de activare sau nonactivare reticulară din diencefal. În acest mod, unii sunt înclinaţi spre mai multă euforie sau disforie prin însăşi constituţia lor congenitală.

Dar aceasta nu înseamnă că un cuvânt de spus asupra balanţei emotive euforice sau depresive nu pot avea şi trăirile psihice propriu-zise, precum şi cele de ordin psihosocial. Pierderea copilului unic poate apleca balanţa afectivă a părinţilor înspre tristeţe, pentru tot restul vieţii lor. Alţii nu se mai căsătoresc după prima deziluzie. Un sistem social-palitic patologic, cum a fost dictatura fascistă, poate avea urmări similare. Numărul bolnavilor

mintali din ţările fasciste s-a dublat de altfel, iar sinuciderile – precum şi omuciderile, deci şi crima, nu numai nebunia – au crescut şi ele.

Conflictele psihice nu sunt însă numai analitice, ci şi sintetice. Ele privesc nu numai ramurile de bază ale trunchiului, ci şi trunchiul însuşi, anume structura sa, judecată din punctul de vedere al relaţiilor interioare dintre conştiinţă şi inconştient, apoi dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, pe de o parte, şi sub unghiul relaţiilor dintre conţinutul interior al conştientului şi inconştientului şi manifestarea sa în conduita exterioară, pe de altă parte.

Asupra conflictelor dintre conştiinţă şi inconştient a atras atenţia Freud, dar ele nu sunt numai de ordin erotic, ci privesc şi amorul propriu, aşa cum au arătat Adler şi Jung.

Dar o seamă de conflicte există în inconştientul însuşi, care cuprinde atât Şinele, cât şi o parte din normele sociale, sădite de către mamă înainte de apariţia conştiinţei copilului şi care sunt cuprinse în Supra-Eu. Alte conflicte, apoi, exista în conştiinţa însăşi. Asupra lor a atras atenţia psihologia şi psihiatria existenţialistă, care cercetează, în primul rând, conflictele de actualitate din căsătorie şi meserie, iar nu pe cele din trecutul familiei, în care insul s-a născut, cu care s-a ocupat psihanaliza, psihologia analitică şi psihologia individuală.

Cele două categorii de conflicte nu se confundă, chiar dacă, în parte, ele sunt cercuri secante.

În adevăr, conflictele dintre conştient şi inconştient operează mai mult vertical, existând nepotriviri între instinctele din „adâncimea” inconştientului şi valorile din „înălţimea” spiritului, reprezentată prin conştiinţa de sine.

În schimb, conflictele dintre Sine şi Supra-Eu se dezbat mai mult în orizontalitate, anume în adâncimea însăşi a inconştientului.

În plan orizontal, există şi conflictele din conştiinţa însăşi. De ele a vorbit Goethe, iar psihologia şi psihiatria existenţialistă le consideră de o mare importanţă şi dătătoare de ton.

Una cu alta – cum am spus – insanitatea morală şi acţiunea antisocială sunt produsul Sinelui, care învinge Supra-Eul şi se revarsă asupra Eului, punând stăpânire pe el.

În schimb nebunia este mai mult rezultatul inhibiţiilor exagerate din Supra-Eu şi conştiinţa hiper-morală.

Tirania Sinelui se conjugă cu lipsa de integrare, organizare, care face închegarea caracterului cu neputinţă. Conduita insului rămâne astfel în bătaia vântului, căzând pradă diverselor ispite din actualitatea clipei şi a locului. Ea nu are nici unitate în multiplicitate, nici continuitate în discontinuitate, deoarece stăpânirea şi conducerea de sine 'lipsesc.

Tirania Supra-Eului şi a conştiinţei hipermorale merge mână în mână cu integrarea, dar organizarea pe care ea o aduce este unilaterală şi exagerată, anume tiranică şi fără măsură. Pedanţii şi ultramonaliştii o ilustrează.

Dar dacă viaţa este, prin definiţie, o conjugare a fiinţei cu lumea, atunci conflictele trebuie căutate nu numai în trăirile interioare, conştiente sau inconştiente, ci şi între ele şi conduita exterioară. Ele sunt ilustrate prin incongruenţele dintre Natură, Rol şi Mască. Natura este Sinele tradus în faptă. Rolul îndeplineşte aceeaşi funcţiune pentru Eul interior, în schimb masca nu are nimic de-a face cu Supra-Eul, ea încercând să ascundă doar dezacordul dintre Natură şi Rol. Cu alte cuvinte, ea este „teatrul" pe care-l jucăm pentru a ascunde intenţiile neoneste şi nesănătoase din Sine, Natură. Ascunderea pornirilor nesănătoase este făcută mai mult în mod inconştient şi duce la nebunie. Ascunderea pornirilor necinstite este făcută mai mult în mod

conştient şi generează acţiunea antisocială.

3. Conflicte social-culturale. Ele privesc neînţelegerile dintre instituţiile sociale şi culturale, care se răsfrâng asupra conştiinţei şi conduitei individului.

E posibil, de pildă, ca familia să nu se înţeleagă cu şcoala, iar amândouă cu comunitatea de muncă. Toate trei, apoi, pot fi în luptă cu statul, aşa cum a fost şi este cazul în orânduirea burgheză. Preţul acestor neînţelegeri este plătit de individ, căruia îi sunt afectate aitât conştiinţa, cât şi, mai ales, conduita.

Despre răsfrângerea acestor conflicte sociale s-a scris în vremea din urmă foarte mult. Căci dacă în dictatura fascistă numărul deţinuţilor şi al bolnavilor mintali a crescut atât de sensibil, aceasta s-a datorat numai nedreptăţilor sociale pe care ea le-a făcut, precum şi crimelor rasiale şi politice, de care s-a făcut vinovată.

După o seamă de gânditori contemporani, cultura europeană se află actualmente într-o stare de boală, care se agravează din zi în zi, aceasta din cauza mecanizării şi automatizării muncii şi vieţii, pe de o parte, şi din cauza pluralităţii rolurilor sociale, determinate de diviziunea muncii, pe de altă parte. Creşterea bunăstării materiale şi spirituale adusă de această civilizaţie, înspre care azi se îndreaptă aproape toate popoarele lumii, constituie însă argumentul cel mai de seamă care infirmă singur acest diagnostic şi prognosticul nefavorabil implicat în el.

După judecata lui Sullivan, cauza maladiilor mintale trebuie căutată numai în conflictele sociale. Aceeaşi teză este susţinută, între cele două războaie, de o seamă de sociologi americani şi în criminologie.

Că efectul nociv al acestor conflicte, proprii în special orânduirii burgheze, care cunoaşte contradicţiile social-politice,

este foarte mare, e adevărat. Că el ar fi unicul factor, aceasta e o exagerare.

4. Conflicte de evoluţie. Adolescenta – cum am văzut – reprezintă o criză de creştere, determinată de orientarea transfamilială a pornirii erotice, pe de o parte, de dependenţa economică de părinţi, pe de altă parte. Criza începe cu pubertatea, corelată cu maturizarea organelor sexuale.

Kraepelin înclina să creadă că demenţa precoce este cauzată de o seamă de tulburări în procesul de maturizare sexuală. Fapt sigur este azi că schizofrenia are şi alte cauze şi apare la diverse vârste, nu numai la sfârşitul pubertăţii şi începutul adolescenţei, cum credea marele psihiatru. Dar existenţa unei legături între ea şi maturizarea sexului nu este infirmată, chiar dacă această conexiune este încă mai mult o ipoteză decât un fapt ştiinţific pe deplin dovedit. Sigur este că tulburări similare de creştere sunt aduse şi de celelalte glande. În cazul biotipului infantiloid, s-ar părea că avem de-a face cu o prelungire a secreţiunilor thymusului.

Adolescenţa, pe de altă parte, nu este atât o criză de creştere biologică, cât mai ales una de creştere psiho-socială, poate chiar culturală. Ea înseamnă pasul prim de ieşire de sub tutela morală a familiei şi de orientare a idealului de viaţă înspre alte persoane. Aceste alte persoane pot fi atât fata iubită, cât şi un profesor, un artist sau un creator în ştiinţă ori artă etc.

O nouă criză în viaţă înseamnă, apoi, menopauza, la femei, care dă uneori tulburări importante ce aduc aminte fie de isterie, fie de psihoza maniaco-depresivă.

La bărbat, în schimb, criză înseamnă ieşirea din meserie şi pensionarea. Este adevărat că pentru muncitorii din meseriile grele pensionarea este o adevărată binefacere. Pentru alţii însă, ea este o detronare. Pentru un general sau director de întreprindere

ori minister, ea înseamnă părăsirea puterii. Profesorul universitar găseşte o reconfortare în cercetarea ştiinţifică, pe care acum o poate continua în mai multă linişte. Dacă, însă, el este numai dascăl, nu şi om de ştiinţă, atunci criza este resimţită şi de el.

Alături de aceste conflicte de evoluţie, cu caracter general, prin care trec toţi oamenii, avem unele crize, două mai ales, prin care trec numai unele persoane.

Una din ele este reprezentată prin fenomenul de dezrădăcinare, provocat de transplantarea de la sat la oraş. Că ea reprezintă o criză, aceasta este sigur. Că ea reprezintă şi o patologie, cum au susţinut Barrés în *Dezrădăcinaţii* şi Cezar Petrescu în *întunecare*, aceasta e mai puţin probabil. Patologia poate fi cel mult o excepţie, iar nu o regulă. Factorii determinanţi ai bolii trebuie căutaţi în alte direcţii. Criza de transplantare de la sat la oraş se manifestă fie prin refuzul de a accepta noile norme, fie prin adaptarea superficială la modul de viaţă al oraşului.

Dar, această criză avea un caracter mai acut în trecut, când distanţa social-culturală dintre sat şi oraş era foarte mare. Azi, când distanţa social-culturală dintre ele a scăzut foarte mult, datorită atât noilor mijloace de transport şi de comunicaţie, cât şi massmediilor, respectiv ziarul, revista, cartea, radio-ul, televizorul, în

Boli organice sau funcţionale?

Veacuri de-a rândul crima şi nebunia au fost puse în seama spiritelor rele. Ele erau una cu „îndrăcirea” sau stăpânirea spiritelor rele asupra omului, ce au înlăturat pe cele tensitatea şi efectele acestor crize au scăzut mult.

Între cele două războaie, o criză puternică a fost şomajul,

care ajunsese la 10 – 15%. Înainte de venirea lui Fr. – D. Roosevelt la putere, în SUA ajunsese să nu mai lucreze tot al treilea cetăţean. Internările în clinicile de boli mintale aproape se dublaseră.

Dar dacă în ţările cu orânduire burgheză, şomajul nu mai reprezintă azi un spectru atât de întunecat ca între cele două războaie, mişcarea anarhică a tineretului a devenit, în schimb, foarte îngrijorătoare. În adevăr, diversele fraternităţi de hipies, beatnici etc. Nu refuză numai disciplina familiei, ci declină şi munca. Igiena lor, apoi, lasă foarte mult de dorit, chiar dacă, altfel, ei pretind că iubesc florile şi muzica. Libertinajul sexual este în plină dezvoltare, iar homosexualitatea este prezentă şi ea, plus alte simptome cu caracter vădit patologic şi ele. În cursul mişcărilor de la Universitatea Berkeley din SUA, un student avea înscris pe pancarta sa că „Aristotel nu a avut dreptate”, deoarece omul nu este o fiinţă socială, cum a spus gânditorul antic, reiterând, în fond, un adevăr spus şi de alţii.

O seamă de gânditori, din care aceşti tineri, în parte, se inspiră, susţin de altfel că bolnavă este însăşi civilizaţia noastră industrială. McLuhan, de pildă, este unul dintre ei.

Se preconizează, în acest sens, reîntoarcere.1 la Evul Mediu, pe care au susţinut-o între cele două războaie şi Nichifor Crainic şi Nae Ionescu. Un model de viaţă pentru omul contemporan în breslele Evului Mediu a susţinut şi Ortega Y Gasset. Tagore, pe altă parte, oferea modelul Indiei contemplative, care azi însă luptă şi ea pentru civilizaţia industrială.

Bune. Este adevărat că la mănăstire erau trimişi numai nebunii, dar nu şi criminalii, deţinuţi în închisori nu numai pentru a nu mai face alte infracţiuni grave, ci şi pentru a ispăşi pe cele comise. Dacă însă la mănăstire spiritele rele din om nu puteau fi alungate prin rugăciune, atunci tot la închisoare erau, în final,

trimişi şi bolnavii mintali, iar pentru a-i pune în imposibilitate de a face acte nejudecate ei erau puşi în lanţuri. Lui Pinel îi revine marele merit de a fi convins pe conducătorii din Revoluţia Franceză, că locul bolnavilor mintali nu e nici la mănăstire şi nici la închisoare, ci la spitale, pentru a fi trataţi şi, eventual, dacă e posibil, chiar vindecaţi. Tabloul lui Géricault imortalizează această eliberare a bolnavilor mintali din închisori şi tăierea lanţurilor lor. La schimbarea de mentalitate a contribuit, poate şi cazul nefericitului rege al Angliei, George al III-lea care a suferit de atacuri de manie. Pentru a alunga pe dracul din el, a fost bătut deoarece rugăciunile nu au ajuns. Dar dracul nu părea să se sperie nici de bătăi. În final Camera Lorzilor s-a sesizat şi a luat măsuri de îmbunătăţire a tratamentului aplicat bolnavilor mintali, fie la mănăstire, fie la închisoare.

Internarea bolnavilor mintali la mănăstire a continuat până la sfârşitul veacului trecut şi în patria noastră.

Este adevărat că uneori pe lângă aceste mănăstiri era ataşat şi câte un medic, care administra o medicamentaţie de calmare şi liniştire. Acest tratament, însă, era aplicat doar în crizele de furie, specifice acceselor de manie etc.

În cele mai multe cazuri însă bolnavii mintali erau lăsaţi în seama preoţilor, care erau cu totul lipsiţi de cunoştinţele necesare pentru înţelegerea lor.

Pentru Pinel, ca şi pentru Esquirol, urmaşul lui Pinel la conducerea primului spital de boli mintale, care a fost Salpetriere, bolile mintale însemnau maladii organice, e. I toate celelalte. În consecinţă ele erau ntribuite fie unei leziuni somatice, fie unei tulburări funcţionale, fie ambelor categorii de cauze. Deosebirea dintre bolile mintale şi restul celorlalte era pusă numai în seama faptului că în primul caz avem de-a face cu tulburări ale sistemului

nervos, în vreme ce în restul bolilor sunt afectate celelalte sisteme şi organe.

Astfel bolile mintale erau considerate *boli nervoase* şi erau tratate la Clinica de Neurologie, care avea în vedere în primul rând îmbolnăvirea sistemului nervos provocată de sifilis, alcoolism, pelagră etc. Dar simptomatologia şi tratamentul bolilor mintale propriu-zise erau diferite de acelea ale bolilor neurologice, aşa încât, cu timpul, a fost creată la Salpetriêre şi o secţie de boli mintale. Internarea bolnavilor mintali în secţia neurologică a continuat însă, iar separarea deplină a Secţiei de Psihiatrie a fost făcută numai spre sfârşitul veacului trecut, primul director al noii secţii fiind Charcot. În Germania, această separare începe să se efectueze prin efortul depus de Kraepelin.

În adevăr, dificultatea clasificării bolilor mintale în cadrul celor neurologice era că ele nu prezentau o simptomatologie organic? bine definită, iar tratamentul farmacologic nu ducea la dispariţia lor. În schimb hipnotismul, de pildă, deci psihoterapia, opera şi însănătoşirea, nu numai calmarea crizelor pe care o aducea tratamentul farmacologic.

În această situaţie, bolile mintale au fost socotite *maladii extraordinare*. Care se abat de la diagnosticul şi tratamentul celorlalte. Cullem şi Pomme Sandras nu s-au îndoit însă, în continuare, de substratul lor organic.

Între timp ştiinţele medicale au făcut mari progrese, iar graţie microscopului au reuşit să identifice şi leziunile provocate de microbi din tuberculoză şi sifilis. Atari infecţiuni nu sunt însă identificate în cazul bolilor mintale. De aceea ele au fost numite *îmbolnăviri fără leziuni*, *intoxicări şi infecţiuni*.

În atari condiţiuni atenţiunea psihiatrilor, care se diferenţiau

tot mai mult de neurologi, a fost îndreptară asupra tulburărilor funcţionale înşile, care păreau tulburări psihice. Este noua concepţie a bolilor mintale, definite ca *maladii funcţionale*. Ea este inaugurată de Axenfeld, Huchard etc. Şi culminează cu Charcot. De la el ne-a rămas atât descrierea simptomatologiei bolilor mintale, a nevrozelor mai ales, cât şi tratamentul lor psihic prin izolare, odihnă şi mai ales pr-n sugestie şi hipnoză. Cum însă tulburarea funcţională era de ordin psihic, Bemheim a început să vorbească pur şi simplu de boli psihice, expresie pe care o folosea curent şi Charcot, de altfel.

Dar Charcot şi Bemheim, în bună parte şi Kraepelin, s-au mulţumit numai cu descrierea simptomelor, pe de o parte, deci cu ceea ce Jaspers va numi mai târziu *fenomenologia simptomatologiei psihice*, iar pe de altă parte recurgeau la *v* nază, care uneori aducea vindecarea, dar una care nu dura. Ei nu au mers şi la analiza cauzelor în sine, pentru a proceda la un nou tratament, care să însemne anularea lor, ridicarea lor. În schimb această sarcină şi-o asumă doi din elevii lui Charcot, anume P. Janet şi S. Freud. De cauzele ereditare s-a ocupat de fapt şi Kraepelin, precum chiar şi Charcot, dar conceptul lor de degenerare nu preciza nimic în mod concret, ci era doar o formulă savantă de a ascunde lipsa de cunoaştere a faptelor. Janet şi Freud mai ales, se ocupă cu identificarea acestor cauze şi apoi cu vomi tarea lor, făcând astfel adevărată opera de chirurgie psihică, ca să spunem aşa. Pe acelaşi drum merg Bleuler şi Jung în Elveţia, Adler la Viena, Morton Prince în S.U.A etc. Psihiatria dintre cele două războaie este aproape în întregime sub influenţa lor. În noua fază Clinicile şi Spitalele de boli mintale se separă complet de cele de Neurologie, în seama cărora rămân numai maladiile cu substrat organic cunoscut, cum sunt pelagra, delirium tremens adus de

alcoolism, paralizia generală, provocată de sifilis etc. Unii psihiatri preconizează separarea totală a bolilor mintale de cele organice din medicina clasică, dar păstrează internarea pentru a asigura odihna şi tratamentul de calmare prin sedative şi de întărire prin vitamine, calciu etc. Împotriva separării totale pledează însă noile descoperiri ale lui Kretschmer, Pende şi Sheldon, care fac dovada legăturii dintre psihoze şi biotip. Noi lumini asupra cauzelor de ordin organic sunt aduse de endocrinologie, iar mai recent de genetica moleculară. Un cuvânt de spus par să aibă şi virusurile. De aceea despre boli psihice, lipsite de substrat organic, este greu să vorbim, dar ceea ce trebuie afirmat este că etiologia lor este în primul rând psihologică, nu somatică. La etiologia psihologică Adolf Meyer şi Allan White în S.U.A. Adaugă pe cea socială. O parte din elevii lor, în frunte cu Sullivan şi Plant, susţin aproape numai cauzalitatea social-culturală, dar aceasta este o altă greşeală. De fapt bolile mintale sunt – cum am spus – maladii ale condiţiei umane, luată în completitudinea ei, şi ca atare ele au o determinare bio-psiho-socială şi culturală, iar nu numai biologică, biochimică şi biofizică ori numai psihologică sau numai social-culturală. În fond, în această lumină interpretăm azi şi normalitatea condiţiei umane, aşa cum în această lucrare ne străduim să arătăm.

Dar necazul cu exponenţii psihiatriei analitice, de ordin psihologic, este faptul că ei nu aveau o pregătire psihologică de specialitate. Excepţie au făcut la început doar Janet şi Jung. Un al doilea necaz era apoi cu psihologia însăşi, care până în preajma primului război mondial s-a ocupat numai cu senzaţiile şi reflexele, prin care încerca să explice în mod analitic întreaga structură psihică, ignorând aproape cu totul conjugarea ei reciprocă cu suprastructura socială, din care ea face parte.

În atari condiţii Freud, Adler, Jung şi Janet chiar, precum şi Adolf Meyer şi Morton Prince, au încercat să-şi elaboreze psihologia lor, care să abordeze însăşi structura persoanei în contextul social dat, pe care să o interpreteze astfel şi sintetic, nu numai analitic.

În faza nouă a psihologiei persoanei o bună parte din psihiatri urmează exemplul lui Janet, Jung şi Kretschmer şi susţin şi un doctorat în psihologie. O seamă de psihologi, în schimb, cum sunt Gesell şi Sheldon etc. Fac un doctorat în medicină. De bolile mintale apoi încep să se ocupe tot mai mult şi sociologii în frunte cu R. Faris, Merton etc. La Clinicile de Psihiatrie se adaugă, de asemenea, Clinica Psihologică. În seama primelor rămân psihozele. Cele din urmă se ocupă în special cu psihopatiile, care nu cer imediat internare. Cu nevrozele în stare acută se ocupă Clinica de Psihiatrie, dar în fază incipientă le abordează şi Clinica Psihologică. Cea dintâi clinică de această natură a fost cea de pe lângă Departamentul de Psihologie de la Harvard, condusă de Morton Prince, medic şi psiholog în acelaşi timp, anume unul din elevii lui W. James. O autoritate în noul domeniu este azi C. R. Rogers, dar cel care i-a conturat profilul în mod adecvat a fost H. Murray, urmaşul lui Prince la direcţia Clinicii Psihologice de la Harvard, colaborator direct al lui G. W. Allport.

În noua stare de lucruri, pe lângă catedrele de psihiatrie, care au şi conducerea Clinicii de Psihiatrie, este înfiinţată aproape în mod regulat o catedră de psihologie medicală. Expunerea sistematică a problemelor ei apare în tratatele lui Kretschmer, Delay, Alexander etc. În Republica Federală Germania şi S.U.A. Au fost înfiinţate şi catedre de psihanaliză, care însă nu se limitează numai la expunerea doctrinei lui Freud, ci pun accentul pe noua ei dezvoltare, materializată în tratatele de neopsihanaliză, scrise de

Alexander, Erickson, Rappaport etc. În o seamă din Clinicile de Psihiatrie din S U A au apărut şi catedrele de sociologie a medicinii. În aceste noi condiţiuni psihiatrul trebuie să aibă atât o pregătire biologică cât şi una psihologică, completată azi de una sociologică, antropologică şi chiar filosofică. Din aceste motive, unii au şi spus că psihiatria, în noile împrejurări, înseamnă suprema încoronare a medicinii. Este însă cazul să observăm că etiologia psiho-socio-culturală este susţinută azi nu numai în domeniul bolilor mintale, ci şi în acela al bolilor organice, în cazul bolilor de cord mai ales. De aceea alături de psihologia medicală, aplicată în general numai la psihiatrie, avem psihologia somatică, aplicată la toate bolile. În acest mod psihologul, uneori şi sociologul, au apărut şi pe lângă celelalte clinici, pe lângă cele de boli interne, de ginecologie, chirurgie, oncologie mai ales. Cu atât mai mult sunt prezenţi în Clinica infantilă.

În cele ce urmează dăm judecata unui psihiatru şi neurolog asupra noilor obligaţii ale psihiatrului şi neurologului.

„Psihiatrul – spune McFie Campbell, profesor de psihiatrie la Facultatea de medicină a Universităţii Harvard, (1932) – trebuie să întrebuinţeze limbajul psihologic, iar în altele pe acela al medicinii interne. El îşi dă şi trebuie să-şi dea seama că funcţiunile complexe, cu care el *se* ocupă, pot fi tulburate de cauze chimice şi fiziologice. Aşa, de exemplu, gândirea, emoţia şi efortul pot fi afectate de o deficienţă de vitamine, de o insuficienţă de adrenalină sau de o tumoră cerebrală. Pe de altă parte, el, de asemenea, trebuie să admită că chiar şi funcţiunile cele mai simple, cu caracter strict fiziologic, pot fi totuşi serios afectate de cauze complexe, legate de situaţia socială, aşa precum conflictele sufleteşti interioare pot tulbura în mod foarte serios procesele

nutritive elementare.

Psihiatrul, prin urmare, care se ocupă în primul rând de studiul tulburărilor persoanei, luată ca unitate şi în întregime, trebuie să nu piardă un moment din vedere faptul că tulburarea funcţionării normale a activităţii, care se leagă de această persoană, poate veni din ambele părţi. Ea poate fi deranjată, în mod secundar însă, de procesele simple şi impersonale, de natură chimică sau fiziologică, care intră ca elemente constitutive şi esenţiale în sistemul dinamic al persoanei. Aşa, de pildă, tulburări mintale, frici morbide, conduită delincventă, pot fi rezultatul unei diete insuficiente şi inadecvate sau al unei tulburări în balanţă endocrină, al unei nepotriviri fiziologice ori a prezenţei unor organisme parazite şi patogene. E clar deci că psihiatrul trebuie să fie familiarizat cu toţi aceşti factori care tulbură echilibrul chimic, fiziologic sau imunologic; el va fi – şi trebuie să fie – interesat în toate cercetările făcute în legătură cu aceste domenii şi gata oricând să ţină seama de rezultatele obţinute de cei care lucrează în cadrul lor, cu metodele adecvate lor. El va fi bucuros să indice acestoa cercetători specialişti problemele psihiatrice legate în mod de-o – *

Sebit de cercetarea din respectivele domenii.

Pe de altă parte însă psihiatrul interesat în cercetarea tulburărilor simple, care afectează desfăşurarea proceselor complexe, superioare, va fi cel puţin în egală măsură preocupat şi de acei factori, dependenţi de mediul în care individul trăieşte şi care pot duce la o tulburare a echilibrului individual, fie prin prea marea lor frecvenţă şi exigenţă, fie prin totala lor absenţă. În

încercare de analiză a acestor noi factori el nu se va opri la ceea ce e imediat prezent şi evident, la crizele şi emergenţele de moment, la oboseala ce a sleit puterile ori la situaţia familială sau profesională cu caracter deprimant; el, psihiatrul, trebuie să-şi dea seama şi de complexitatea forţelor mediului cultural din prezent sau de experienţele premature, din copilărie; el studiază în mod amănunţit calea şi modul cum persoana face faţă la toate aceste nevoi, atât de multe şi complicate, adaptându-se condiţiilor de viaţă, în care ea, persoana, a fost silită să trăiască. El, psihiatrul, îşi dă – şi este obligat – să-şi dea seama că în acest proces de adaptare organismul nu mobilizează numai echipamentul său biochimic şi fiziologic, ci şi înzestrarea sa raţională şi imaginativă; organismul poate chiar să ia atitudine creatoare, socotind că el e o forţă autonomă, liberă şi de sine stătătoare, care are cuvântul său de spus şi nu e un simplu mecanism reactiv, cu totul dependent de capriciul forţelor înconjurătoare. Aceste diverse căi, pe care individul le urmează – cu întregul său echipament, cu echilibrul şi dificultăţile sale interioare, cu experienţa din trecut şi cu cea din prezent – pentru a se adapta la condiţiile de viaţă, în care este chemat să trăiască, întrebuinţând şi vorba şi gândul şi acţiunea, ele sunt acelea, care formează şi reprezintă domeniul de studiu al psihiatrici”.

„De aceea centrul psihiatriei – spune Campbell în continuare – este noţiunea de persoană, de individ, socotit ca unitate, pacientul concret, aşa cum îl cunoaştem noi nu numai din studiul obiectiv al conduitei sale exterioare şi al mecanismului pe care ea se bazează, ci şi din propria experienţă a vieţii noastre, adică din aceea a sentimentelor, gândurilor, fanteziilor, conflictelor şi străduinţelor, pe care noi înşine le trăim şi le simţim.

Problema fundamentală a psihiatrului o reprezintă tulburările de adaptare ale persoanei la situaţia totală; funcţiunile, graţie cărora omul se adaptează la mediul în care el trăieşte, deranjările acestor funcţiuni şi diferitele sarcini grele şi obositoare, pe care mediul le impune persoanei ca atare, ca unitate.

Persoana înseamnă individul în acţiune, cu conduita şi credinţele sale. Ea include toate funcţiunile parţiale, care pot fi şi sunt studiate de celelalte ştiinţe speciale; ea include toate schimbările chimice, toate gândurile, emoţiile, străduinţele şi dorinţele individului".

Să trecem acum la punctul de vedere al neurologului, exprimat de distinsul nostru compatriot, Profesorul D. Wechsler de la Universitatea Columbia din New York.

„Abordând problema tulburărilor mintale – spune el în lucrarea editată de Bentley (1934) – în care sunt cuprinse atât psihonevrozele, cât şi psihozele, neurologul este pus în seama unei serioase dileme. Dată fiind obişnuinţa sa de a gândi în termeni de anatomie, fiziologie şi patologie a sistemului nervos, precum şi preocuparea sa cu manifestările de acest soi în experienţa sa clinică de toate zilele, el priveşte – şi nu poate privi altfel – tulburările mintale ca boli ale sistemului nervos. Prin „boală" el înţelege o tulburare temporară sau permanentă a funcţiunilor fiziologice, o îndepărtare de ceea ce este cunoscut ori privit ca normal. El găseşte foarte anevoioasă împărţirea bolilor în organice şi funcţionale, precum şi separarea categorică dintre creier şi spirit. Aceasta nu fiindcă ar fi cu neputinţă să fie invocate

argumente filosofice, psihologice şi chiar clinice în favoarea unor atari distincţii, ci pentru simplul motiv că singurul limbaj ştiinţific, pe care el îl înţelege şi recunoaşte, e acela în termeni de structură şi funcţiune. Atunci când acestea două: structură şi funcţiune, lucrcază în mod armonios, el consideră rezultatul ca normal; atunci însă când în ele e ceva deranjat, fie din cauza unei deficienţe de structură, fie din aceea a unei deranjări de funcţiune, el priveşte conduita organismului, ce rezultă din această tulburare, ca ceva anormal. În consecinţă, el înlătură noţiunea de funcţiune, în ea însăşi, ca singura cauză drept ceva lipsit de uz şi de înţeles. Dacă activitatea mintală este o funcţiune a sistemului nervos, atunci orice tulburare a acestui sistem, fie anatomo-patologică, fie fiziologică ori sufletească, e funcţională, aşa precum orice tulburare patologică în activitatea ficatului sau rinichilor ori a inimii e, de asemenea, o deranjare a funcţiunii normale. A întrebuinţa cuvântul funcţional numai atunci când te gândeşti la ceva psihogenic înseamnă a viola logica şi a confunda tema.

Totuşi – spune el în continuare – neurologul, ca şi medicul universal, care este din necesitate organicist şi somatist, ca unul care se ocupă – şi trebuie să se ocupe – şi de conduita umană, întâlneşte, vrând, nevrând, şi alţi factori. Iar atunci când observă tot felul de tulburări mintale, ca rezultatul unei boli cerebrale organice, el mai constată în acelaşi timp tulburări cu totul asemănătoare, lipsite însă de orice leziuni patologice, susceptibile de a fi demonstrate. Treptat ce cunoştinţele sale se înmulţesc, el îşi dă seama de prezenţa unor noi factori de natură psihologică, pe care el nu-i mai poate măsura şi pe care el nu-i poate defini în niciun chip prin termeni de anatomie şi patologie, dar care sunt capabili – în egală măsură – să producă tulburări de conduită sau

boli mintale şi pe care factori el, de asemenea, îi poate întrebuinţa în reajustarea, dacă nu chiar în vindecarea deplină, a acestor tulburări. El recunoaşte astfel că afectele sau emoţiile, care scapă oricărei definiţii şi uneori chiar înţelegerii neurologice, sunt capabile în anumite condiţii să devină aşa de intense – sau eventual atât de absente – încât să tulbure în mod serios şi chiar şi facă imposibilă funcţionarea normală. El îşi dă scama, de asemenea, că orice părere ar avea el, de exemplu, despre instincte şi oricum ar încerca să le definească, ele sunt extrem de importante, în

Obiectul psihopatologiei generale îl constituie totalitatea simptomelor de ordin cognitiv, volitiv şi emotiv, conştiente sau incondeosebi acelea legate de sex, şi pot, în anumite condiţiuni, să devină cauza şi izvorul unei conduite anormale sau boli mintale”.

„Neurologul deci – spune Wechsler în continuare –, în contrazicere cu psihiatrul, care se îndepărtează tot mai mult de neurologie şi medicina generală, aventurându-se în domeniul filosofic şi social, este pus în faţa unei serioase dileme. El concepe tulburările mintale ca unităţi patologice, întru totul analoage bolilor mintale organice, dar, cu toate acestea, în totală imposibilitate de a le defini sau trata ca şi pe acestea din urmă. El poate împărtăşi părerea justă, cred eu, că în cele din urmă va fi în stare să întrebuinţeze acelaşi limbaj ştiinţific, ca şi în cazul celorlalte boli de natură organică; pentru moment însă e silit la această dualitate de metodă şi concepţie. Dilema devine şi mai accentuată din cauza imposibilităţii sale de a aplica aceeaşi terapie pe care o aplică celorlalte boli de natură organică bine precizată,

care îl sileşte, ca în domeniul acestor boli, dacă e ca să aibă un succes oarecare, trebuie să recurgă neapărat la metodele psihologice. În actuala stare a cunoştinţelor, deci, e silit să adopte punctul de vedere psihopatologic, atât pentru diagnostic, cât şi pentru terapia bolilor mintale, deşi altfel el e convins – şi deci cu toate rezervele cuvenite – că o cauză patologică de natură fiziologică trebuie să existe şi în cazul acestor boli.

Aceasta deoarece el, neurologul, nu trebuie

— Oricare ar fi aderenţa sa la metoda ştiinţifică

—

Cu care e obişnuit – să închidă ochii în faţa realităţii concrete, anume în faţa faptului că în studiul conduitei umane rigiditatea, şi dogmatismul sunt tot atât de contrare progresului ştiinţific ca şi dogma religioasă ori superstiţia şi că – foarte probabil – în afară de metoda neurologică actuală şi de alte metode cunoscute mai sunt alte multe metode şi căi de ajungere la soluţia problemei”.

Ştiente, precum şi ansamblul tulburărilor de conduită care intervin în diversele boli mintale. Structura simptomelor psihice şi a tulburărilor de conduită în raport cu o boală sau alta face obiectul psihopatologiei speciale.

În faza începătoare a psihiatriei, aceste simptome erau descrise mai mult în termenii cunoaşterii empirice decât în cei ai preciziunii ştiinţifice. La această situaţie a contribuit atât lipsa de pregătire psihologică a psihiatrilor, cât şi faptul că psihologia însăşi, începătoare şi ea, se ocupa numai de funcţiunile elementare de cunoaştere, cum sunt senzaţia, percepţia, atenţia, memoria, mai puţin imaginaţia şi gândirea, şi neglija aproape cu totul inteligenţa,

caracterul şi emotivitatea. De conştiinţa propriu-zisă psihologia se ocupa mai puţin, iar legăturile ei cu inconştientul şi conduita erau necunoscute. Prea puţin abordat era şi temperamentul, iar biotipul era şi mai puţin sesizat.

În atari condiţiuni, limbajul lui Charcot însuşi – supremul exponent al acestei faze a psihiatriei – este mult mai aproape de limbajul omului de rând decât de cel al psihologiei din vremea sa, care depunea toate eforturile pentru o terminologie „clară, precisă şi distinctă", cum ar spune Descartes, deci cu o semnificaţie logică în dezvoltare, cum ar adăuga fără îndoială Hegel.

Un efort pentru un limbaj ştiinţific în psihopatologie încearcă Ribot, dar numai în legătură cu atenţia şi memoria. În pragul primului război mondial el abordează însă şi patologia emotivă şi volitivă, precum şi patologia personalităţii însăşi, adică, după înţelegerea lui Ribot, a ansamblului de manifestări psihice. El preconizează astfel o interpretare pe care o va relua şi Janet, elevul său şi al lui Charcot, care, la rândul lui, va acredita şi mai mult această concepţie *omnibus*, cum o numeşte Allport. Ea va însemna aproape un balast în constituirea psihologiei persoanei în Franţa, de care se vor debarasa doar psihologii şi psihopatologii de azi.

Dornici să folosească un limbaj ştiinţific, pe de o parte, nemulţumiţi cu acela oferit de psihologia experimentală, pe de altă parte, exponenţii psihiatriei analitice îşi elaborează termenii lor proprii, ceea ce constituie o soluţie din nou greşită, deoarece unii din ei nu aveau precizia ştiinţifică de rigoare, iar alţii nu făceau altceva decât să mai descopere încă o dată America. Într-o bună parte din cazuri termenii au fost părăsiţi ulterior de autorii înşişi, cum a fost în special cazul lui Freud. Cum psihiatrii au fost lipsiţi de pregătirea logică de rigoare în definitivarea unei terminologii

adecvate, greşelile au fost şi mai mari, ceea ce a handicapat foarte mult teoria şi terapia bolilor mintale, iscând în acelaşi timp neînţelegeri cu totul inutile. Acesta a fost cazul cu definiţia lui Freud asupra noţiunii de Libido, determinată numai prin genul proxim, nu şi prin diferenţa specifică, fapt care a generat teza sa cu totul greşită asupra sexualităţii infantile, pe care atât psihologia persoanei de mai târziu, cât şi neopsihanaliza nu au putut-o confirma.

Concepte *suis-generis* au folosit şi Jung şi Adler, dar nici ele nu au rezistat preciziunii ştiinţifice, de ordin logic şi matematic din psihologia, sociologia şi antropologia de azi.

Din aceste motive, psihiatria din zilele noastre se îndreaptă tot mai mult spre terminologia adecvată a psihologiei, sociologiei şi antropologiei.

Un început fericit în această privinţă a fost făcut de K. Jaspers în *Psihopatologia generală*, carte apărută în 1908 şi retipărită în 1968 în a opta ediţie, îmbogăţită şi amplificată. Ea deschide şi drumul psihologiei şi psihiatriei existenţialiste, la care se adaugă preocupările de filosofie existenţialistă, mai puţin fericite. Pe acest drum deschis de Jaspers, psihiatria existenţialistă de mai târziu a alunecat, în bună parte, în literatură, ceea ce la urma urmei nu e un mare defect. Din păcate însă are loc şi tendinţa inversă, de introducere a literaturii în psihologie şi psihiatrie, ceea ce, evident, nu mai merge, deoarece astfel ajungem să confundăm totul şi să renunţăm la însăşi „distincţia” carteziană, atât de necesară în discriminările diverşilor termeni ştiinţifici. Or, Sartre tocmai acest lucru a făcut.

Din fericire, o serie de psihiatri dintre cele două războaie, cum au fost Kretschmer şi H. Murray în primul rând, fac toate eforturile de a se apropia de terminologia adecvată din psihologia

persoanei, elaborată – tot între cele două războaie. Pentru aceeaşi terminologie militează şi F. Alexander în neopsihanaliză, pilda sa fiind urmată şi de ceilalţi exponenţi din noua psihanaliză. Ea este restructurată tocmai pentru a face acordul cu psihologia şi sociologia ştiinţifică a persoanei.

A. Aspectul cognitiv al simpto atologiei generale

B.

1. Realism-dereism. Omul sănătos mintal apercepe şi judecă lumea şi propria sa fiinţă aşa cum sunt ele, cunoaşterea sa fiind obiectivă şi realistă. Omul bolnav mintal interpretează propria sa fiinţă şi lumea aşa cum ar dori el să fie, cunoaşterea sa fiind astfel subiectivă şi dereistă.

Bleuler a atribuit numai schizofreniei o atare atitudine subiectivă şi dereistă. În locul expresiei – gândire dereistă – Janet foloseşte expresia – pierdere a simţului realului –, prin care el defineşte psihastenia. Freud vorbeşte de simţul realităţii, prin care defineşte cunoaşterea omului sănătos, şi de lipsa simţului realităţii, prin care el determină nevroza de anxietate şi nevroza de compulsiune. În cazul isteriei Freud vorbeşte de fabulaţie, care este o falsificare a realităţii obiective. Pe de altă parte, în psihoza maniaco-depresivă avem de-a face fie cu o interpretare optimistă, dar falsă, fie cu una depresivă, şi de asemenea falsă. Cât priveşte paranoia, ea este caracterizată prin delirul de grandoare şi persecuţie, care exprimă o falsificare oarecum verticală a lumii şi fiinţei.

Prin urmare, în cunoaşterea şi gândirea patologică informaţiile sunt totdeauna subiective şi astfel false, determinate de proiecţia asupra realităţii a unor imagini necorespunzătoare. Uneori această judecată subiectivă este alături de irealitate şi ea e

deci dereistă; alte

După cel de al doilea război această terminologie a condiţiei umane, determinată ştiinţific, a devenit aproape o regulă dacă nu chiar o condiţiune *sine qua non*, aşa după cum dovedesc Ey şi Delay în Franţa, Conrad, Bürger-Prinz, Petrilowitch etc. În R. F. Germania, C. A. Rogers, Davis în S.U.A., Grijarovski în U.R.S.S., Eysenck în Anglia etc.

În cele ce urmează adoptăm, firește, aceasta terminologie.

Ori ea este *peste* sau *sub* realitate şi atunci e suprasau infrareista; în unele cazuri ea poate fi *înaintea* realităţii sau *după* ea şi atunci ea e presau *post-reistă*, aşa după cum am încercat să arătăm în capitolul despre *Inteligenţă*.

Gândirea dereistă, în acest caz, intervine numai atunci când insul vrea să fie *altfel* decât este el. Împrejurările fac pe unii preoţi, cu toate că ei ar fi mai buni militari, aşa cum e cazul în *Discipolul diavolului* de B. Shaw. Gauguin a fost multă vreme funcţionar de bancă şi numai în final a devenit ceea ce era cu adevărat, adică pictor.

În cele mai multe cazuri însă oamenii vor să fie mai mult decât sunt în realitate. De aceea bovarismul este, poate, formula cea mai frecventă de judecare falsă a realităţii.

Există însă şi cazuri când fiinţele umane vor să fie mai puţin decât sunt; uneori refuză chiar să se mai numească fiinţe sociale. Pe o asemenea atitudine se bazează diversele mişcări ale tineretului contemporan din Apus, atunci când e vorba de hipies, beatnici sau rockers. Alţii se comportă asemănător copiilor, deşi ei sunt adulţi, iar unii tineri împrumută aerul blazat al bătrânilor.

Unii, apoi, vor să fie numai sex, alţii numai stomac; unii pretind că sunt numai inimă, iar alţii numai creier.

Unii socot că toţi oamenii sunt răi şi ticăloşi, iar alţii îi văd

mai îngeri decât sunt.

Nu lipsesc nici aceia care susţin că toţi oamenii sunt necinstiţi sau nebuni.

Gândirea realistă se desfăşoară după legile matematicii şi logicii raţionale atunci când este vorba de ceea ce numim judecăţi de existenţă, adică de simplă constatare a Realului, în schimb în judecăţile de valoare asupra Binelui din etică sau asupra Frumosului din estetică intervine logica afectivă şi volitivă. Judecata dereistă se caracterizează prin lipsa oricărei logici, fie ea raţională, fie afectivă ori volitivă.

Judecata sănătoasă şi astfel obiectivă şi validă, duce la Adevăr, Bine şi Frumos. Cea nesănătoasă, şi astfel subiectivă, merge mai degrabă împotriva lor. Prima duce la adaptare realistă şi conservare cu dezvoltare; a doua conduce cu siguranţă la dezadaptare, non-conservare şi regresiune.

În stările psihopate, judecata subiectivă tulbură pe cea obiectivă şi realistă, dar nu precumpăneşte în raport cu ea. În stările neurotice acute ea ajunge să predomine. În psihoze ea înlocuieşte pur şi simplu judecata obiectivă şi realistă.

Judecata dereistă dă *delirul*, care joacă rolul prim în schizofrenie; delirul este prezent şi în crizele de isterie, în nevroza de anxietate şi compulsiune, în acestea din urmă chiar în formele lor mai atenuate. În primele două faze din psihoza maniaco-depresivă sunt tulburate numai judecăţile de valoare. În faza a treia ajung să fie tulburate şi cele de existenţă.

Delirul, luat în sensul larg al cuvântului, este – cum spun Henderson şi Gillespie (1962) – o credinţă falsă, care a) nu corespunde realităţii, b) nu poate fi corectată prin apelul la raţiune şi e) nu e în acord cu instrucţia, educaţia şi împrejurările de viaţă prin care individul a trecut. El nu este numai antilogic, ci şi

dezlânat; alogic pur şi simplu. Uneori însă el devine destul de sistematizat. Obsesiile şi ideile fixe ilustrează cazul din urmă, destul de frecvent. Fobiile şi ipohondria sunt o variaţie a delirului. Ele sunt simptomul prim în nevroza de compulsiune. Fabulaţia este un delir atenuat, propriu isteriei, care în crize îmbracă o haină destul de conturată.

Una cu alta delirul este inconştient, deoarece el se desfăşoară în afara câmpiilui conştiinţei lucide a individului.

Delirul poate lua forme foarte diferite, după cum el este determinat de instinctele vieţii sau de instinctele morţii. În primul caz vorbim de *delir de dorinţa*, care rămâne valabil şi în cazul agresivităţii. În schimb, în cazul fricii de pildă, putem avea de-a face cu un *delir de temeri*. În primul caz evoluţia e spre ideea fixă, în al doilea caz, spre fobii şi stări obsesionale, ipohondrii etc. Sentimentul *nimicniciei* care intervine în stările depresive şi *delirul de persecuţie* sunt o variaţie a *delirâtlui de anxietate*.

Halucinaţiile sunt un caz aparte de delir senzorial în care este falsificată nu atât coerenţa logico-raţională, afectivă şi volitivă a gândirii, cât sunt falsificate simţurile ca atare, care văd şi aud ceea ce de fapt nu există. Alături de halucinaţiile auditive şi vizuale, care sunt poate cele mai grave, pot exista halucinaţii olfactive, gustative, taotile, adică atâtea câţi analizatori există, dar care nu au gravitatea celor vizuale şi auditive.

Halucinaţiile psihomotorii traduc impresia de mişcare pe care o poate avea un individ fără ca el să se mişte în realitate.

2. Incoerenţa logică şi confuzia mintală.

3.

Delirul şi halucinaţia, respectiv falsificarea reflectării obiective de ordin raţional şi senzorial merg mână în mână cu

dezintegrarea intelectuală, care generează confuzia mintală.

În boala mintală organizarea cunoştinţelor senzoriale în idei şi a ideilor în sisteme dispare, se dezintegrează. Concepţia unitară din tratat se descompune în enciclopedie plată, în care cunoştinţele nu se mai leagă în mod logic. *Confuzia mintala* este produsul acestei destrămări, din oare legătura logică dintre fapte şi idei, pe de o parte, dintre idei şi idei, pe de altă parte, precum şi dintre idei şi sistemul însuşi, dispare sau este pe cale de dispariţie.

4. Discontinuitatea cunoaşterii şi judecăţii.

În mod normal reflectarea senzorială şi raţională, ca şi integrarea mintală de ordin piramidal şi cu caracter ierarhic, funcţionează astfel încât asigură unitatea şi continuitatea vieţii noastre psihice. Există totuşi scene şi întâmplări pe care noi le-am trăit dar nu ni le mai amintim. Câteodată uitarea se aşterne peste o întreagă etapă din viaţa noastră sau

— Dar aceasta foarte rar – peste întreg trecutul nostru. Acesta este cazul *amneziilor*. Alteori memoria este prezentă, dar ea nu e fidelă; amintirile sunt false. Acesta este cazul *paramneziilor*. Nu lipsesc nici cazurile când amintirile sunt din cale afară de exacte şi se repetă aidoma. Ele ilustrează *hiperamnezia*, fenomen mai rar întâlnit. În schimb amneziile sunt destul de frecvente.

În cazul amneziilor şi al paramneziilor, continuitatea în timp a concepţiei noastre despre lume şi viaţă este afectată. De aici şi greutatea, uneori chiar imposibilitatea de a ne recunoaşte. Noi cei de acum nu ne mai simţim cei din trecut. De obicei această nerecunoaştere se aplică şi lumii, care apare cu totul schimbată.

C. Aspectul volitiv al simptomatologiei generale

D.

1. Lipsa de adaptare şi adaptarea greşită. Adolf Meyer

defineşte boala mintală ca o adaptare greşita. Dar ea poate fi definită şi ca o lipsă de adaptare. Dacă adaptarea în familie şi la meserie este greşită, atunci apare starea de nelinişte. De aci *agitaţia* şi *fuga de idei*, simptome proprii nu numai psihozej maniaco-depresive, ci şi schizofreniei hebefrenice şi isteriei.

Oamenii se găsesc într-o permanentă activitate. Opusul activismului îl constituie stările de stupoare sau de non-activitate totală, însoţite de sentimentul lipsei de putere

5. Incompletitudinea cunoaşterii şi judecăţii.

Lipsa de reflectare senzorială şi raţională, pe de – o parte, imposibilitatea de integrare a percepţiilor în idei şi a ideilor în sistem, pe de altă parte, precum şi lipsa de continuitate din discontinuitatea schimbărilor pe care timpul le aduce în mod inevitabil înseamnă, de obicei, şi imposibilitatea de determinare a lumii sub semnul completitudinii. Lipsind posibilitatea de a elabora o concepţie despre lume şi viaţă care să acopere toate aspectele lor şi, astfel să răspundă la toate problemele ridicate de ele, ajungem la o simplificare prin unilateralizare. În acest caz cunoaşterea se efectuează cu fragmente, iar gândirea operează cu cioburi. Din tiparele stereotipe ale acestor fragmente şi cioburi de gândire bolnavul nu poate să mai iasă.

Rezultatul final al tuturor acestor incompletitudini, falsificări şi incongruenţe logice în spaţiu şi timp este *dementţierea*, un proces de regresiune totală. Concepţia despre lume şi viaţă, neputându-se angaja în dezvoltare, apucă drumul întors al destrămării şi anihilării ei. În final omul cade în imperiul auto matismelor biologice, renunţând la însăşi condiţia umană.

Şi al epuizării de forţe. În psihoza maniacodepresivă ca şi în schizofrenia catatonică, se produce de cele mai multe ori alternarea acestor stări cu primele. În adaptarea greşită, care nu

duce la scop, avem mai mult agitaţia sau alternarea ei cu starea de stupoare. În insuccesul total al adaptării, deci în non-adaptare, intervin mai mult stările de stupoare.

Deosebită de amândouă este stereotipia care denumeşte activitatea persoanei ce tinde să se canalizeze în anumite direcţii, cu unele şi aceleaşi fapte sau vorbe, ce se repetă la infinit, generând diverse ticuri. Bolnavii au ceva din mumiile egiptene. O formă mai redusă a stereotipiei e manierismul, când manifestările sunt mai puţin monotone, dar *încă destul de pedante.

Negativismul se aseamănă cu *stereotipia*, dar persoana adoptă numai atitudini negative, spunând „nu” la tot ceea ce i se cere sau propune.

Mişcările automate sunt acte efectuate fără să ne dăm seama, deci în stare mai mult sau mai puţin inconştientă, cu toate că altfel suntem conştienţi de noi înşine. Atunci când automatismul cuprinde întreaga personalitate, e vorba de *somnambulism*.

Impulsurile nestăpinite se aseamănă cu actele automate, dar ele variază după situaţie şi nu îmbracă haine stereotipe, fiind parţial conştiente. Un pacient aruncă în foc mănuşile unei rude care îl vizitează, un altul loveşte o persoană care-i iese în cale, deoarece are impresia, cu totul nejustificată, că acesta ar intenţiona să-l atace etc.

Tulburările de postură sunt o variaţie a stereotipiei, cu deosebirea că acum e vorba numai de o poziţie statică, nu de mişcare, care se repetă. Un bolnav, de pildă, doarme numai cu capul ridicat de pe pernă, altul stă într-un picior, al treilea ţine încontinuu mâinile în sus etc.

Catalepsia este un gen al posturii. În cazul ei însă este vorba de o imobilitate a întregului corp.

Este meritul lui Freud, Jung şi Adler de a fi arătat că la

originea acestor simptome de non-adaptare sau adaptare greşită, falsă, stau totdeauna unele tendinţe şi valenţe nesatisfăcute, ce generează conflicte diverse nerezolvate. *Complexele* sunt produsul acumulărilor unor astfel de conflicte. EXiversele simptome nu sunt decât *mecanisme de apărare* împotriva a ceea ce nu putem face şi nu vrem să facem, precum şi *mecanisme de travestire* a ceea ce dorim să facem, dar nu avem curajul sau nu se poate. Copilul care nu-şi face lecţia se plânge dimineaţa de dureri de cap, uneori face chiar temperatură pentru a nu merge la şcoală. Mireasa, care se căsătoreşte împotriva voinţei sale, amuţeşte în faţa instanţei sau se împiedică de pragul noii case. Cântăreaţa care nu e sigură pe vocea ei răceşte în seara spectacolului. În locul unei adaptări adecvate realizăm una nepotrivită ori din capul locului nu mai încercăm niciuna. „Micul nostru teatru personal”, cum spune Binswanger, este pe cât de bogat, pe atât de variat, dar, din nenorocire pentru cei care ajung să joace intens acest teatru, tot ei sunt cei care plătesc scump spectacolul, căci pe această cale ei se elimină şi mai mult din lume.

2. Simplificarea planului de viaţă şi regresiunea. În faţa greutăţilor şi a diverselor conflicte, pe care nu le putem rezolva, există o singură soluţie: simplificarea planului de viaţă, simplificare preconizată printre alţii, şi de Tolstoi. Până la un punct, această simplificare înseamnă înţelepciune. Dincolo de acest punct ea înseamnă boală. Acesta a fost, de altfel, însuşi cazul distinsului scriitor.

În dorinţa de a simplifica viaţa, unii, de pildă, nu se mai însoară. Dacă se însoară totuşi, atunci ei preferă să nu aibă copii. Alţii declină posturile de răspundere. Mulţi sunt aceia care renunţă la contactul social cu oamenii, trăind ca pustnicii de pe vremuri în pădure. Cu ocazia sărbătorilor de iarnă din trecutul copilăriei

mele, un profesor accepta să i se colinde, dar în timpul în care noi colindam el stătea cu faţa întoarsă de la noi, pentru a nu fi văzut şi a nu putea să ne vadă. Nu suporta să vadă că cineva pătrunde în intimitatea camerei sale.

Freud atribuie acestei simplificări a planului de viaţă o valoare biologică. Bolnavul nu mai poate face faţă nivelului obişnuit de viaţă şi atunci coboară la unul mai simplu dintr-o vreme trecută. În faza finală, de demenţiere, bolnavul nu mai este în stare nici să se nutrească. El s-a reîntors la anul prim din copilărie când înseşi trebuinţele biologice cădeau în seama mamei. De aceea, orice simplificare anormală de viaţă înseamnă în cele din urmă şi un proces èfe regresiune. De aci şi legenda „sânul lui Avram”, care înseamnă reîntoarcerea în raiul copilăriei, când toate grijile cad în seama celorlalţi.

3. Statornicia şi schimbarea. Viaţa nu e numai o unitate în multiplicitatea manifestărilor ei, ci şi o continuitate în varietatea schimbărilor pe care însuşi cursul vieţii le aduce, fie datorită modificărilor intervenite în corp (debutul activităţii unor glande spre exemplu), fie datorită succesiunii integrării în diferitele instituţii. Căci unul este Eul din familie, altul cel din şcoală, diferit cel din meserie şi căsătorie, deosebit cel de la bătrâneţe. În aceste schimbări inevitabile, pe care le aduce viaţa, oamenii sănătoşi păstrează continuitatea propriei lor fiinţe. Cei bolnavi mintali se schimbă prea des şi prea mult sau nu evoluează deloc. Fenomen patologic constituie atât *incapacitatea de evoluţie*, care caracterizează persoanele obtuze, ce aşteaptă o schimbare a lumii după modul lor de a fi, cât şi *lipsa de orice stabilitate*, ce caracterizează *oamenii capricioşi* din cale afară, dintre care se recrutează atât *maniacii*, cât şi *istericii*.

4.

5. Insanitatea morală versus morală anormală. Aristotel a clasificat oamenii după asemănarea lor cu animalele. Dar omul este o fiinţă socială înnăscută, nu numai făcută. Ca atare el este om de la început, iar nu ani

6.

E. Aspectul emotiv al simptomatologiei generale

F.

Precumpăni rea anormală a unei emoţii merge mână în mână cu predominarea exagerată a amorului propriu, a pornirii sexuale, a iubirii faţă de copii şi chiar a fricii sau mâniei. Una cu alta apoi, omul anormal, bolnav mintal sau cu tendinţe criminalev este caracterizat prin dezvoltarea mai mare a instinctelor morţii, respectiv a fricii şi a mâniei, care în loc de servante ale pornirilor vieţii, ajung stăpânele lor tirane.

În schimb, mecanismul de control al adaptării reuşite sau nereuşite, care poate duce la mal originar la care se adaugă fiinţă umană. Există, însă, din păcate, oameni care nu ajung la un nivel satisfăcător de evoluţie, de** ei nu reprezintă regula, ci excepţia, din care se recrutează *insanitatea morala* şi *socială*. Ei sunt oameni lipsiţi de caracter şi abia suportaţi de societate.

Alţii, în schimb, alunecă la polul opus şi păstrează cămaşa şi în baie. În Evul Mediu de altfel însăşi contemplarea nudităţii proprii era un păcat. Medicul, de asemenea, asculta bătăile inimii unei femei bolnave numai prin paravan, aceasta rămânând îmbrăcată. Evul Mediu a dispărut, dar *filistinii* şi *hiper-moralii* au rămas. În numele justiţiei şi adevărului – desigur aşa cum le concep ei – sunt în stare să facă orice crime. Inchiziţia a reprezentat însăşi „instituţionalitatea” acestei false hiper-morale, uitând complet de principiul „om sunt şi nimic din ceea ce este uman nu-mi este străin”. Acest din urmă principiu caracterizează

omul sănătos şi cu bun simţ. Pedanţii şi filistinii pierd însuşi simţul măsurii. Am pomenit deja de judecătorul care pentru un simplu delict stabileşte 25 ani detenţiune grea, fără să aibă, bineînţeles, acoperirea articolului de lege. Un preşedinte de bacalaureat, pe de altă parte, duce numai 25 diplome deşi ştia că are 180 candidaţi. Atâţia însă găsise el dinainte că sunt vrednici să obţină titlul.

Conservare şi dezvoltare ori non-conservare şi regresiune, aparţine aspectului emotiv al vieţii.

Omul sănătos se simte *bine* şi *tare*, atât trupeşte cât şi sufleteşte. Socialmente el este un om cu conştiinţa împăcată, deoarece este un om cinstit şi capabil de muncă. El are simţul dreptăţii şi este în stare de iubire faţă de oameni. În opoziţie cu el este omul bolnav sau necinstit, care se simte *rău* şi *slab*. Suferinţa şi slăbiciunea sunt astfel primele simptome interioare ale bolii. Tulburată este şi conştiinţa lui Cain, chiar dacă altfel slă* biciunea nu caracterizează totdeauna şi pe infractor. Omul bolnav şi necinstit nu are sentimentul dreptăţii şi se consideră un nedreptăţit, dacă nu Je-a dreptul şi un persecutat. De iubire e! e oameni nu e în stare, iar disciplina muncii îi lipseşte.

Suferinţa şi slăbiciunea intervin şi în bolile somatice, dar ele privesc în primul rând corpul, conştiinţa fiind afectată mai puţin, în bolile mintale suferinţa şi slăbiciunea sunt în primul rând de ordin sufletesc, suferinţele trupeşti fiind o reflectare a acestora. De asemenea, ele se repercutează asupra relaţiilor bolnavului cu semenii, precum şi asupra muncii lui.

1. Vagopsihotonia. Ea defineşte stările psihice de deprimare şi oboseală, de epuizare a forţelor. Aceste stări intervin în toate bolile mintale. În opoziţie cu stările de epuizare a puterilor sufleteşti sunt stările de agitaţie, manie etc. În schizofrenie precumpăneşte enervarea, iritabilitatea, care constituie o reacţiune a sistemului

nervos central. În psihoza maniaco-depresivă predomină oscilarea dintre deprimare şi euforia falsă ce nu gratifică. Cele două stări sunt mai mult o reacţiune a sistemului neurovegetativ.

În ambele cazuri avem de-a face cu tulburarea gradelor de activare şi non-activare ale temperamentului, care pot fi însă colorate *emotiv* sau *nervos*, după cum biotipul este picnic sau astenic, brevilin sau longilin, endomorf sau ectomorf.

2. Vagosociotonia. Ea precizează sentimentul de antipatie şi deziluzie în raport cu oamenii, sentiment care trece foarte uşor în ură. Insul e lipsit de sentimentul dreptăţii şi se plânge într-una că oamenii îl persecută şi îl urăsc. De aci şi ura sa faţă de ei. În final, ura e tradusă şi în faptă, bolnavul ajungând şi el să persecute şi chiar să lovească.

În stările isterice şi în megalomanie, de pildă, bolnavul nu e un retras. Alteori el oscilează între sociofobie şi sociofilie, aşa precum psihoticul maniaco-depresiv alternează între stări de manie şi euforie, pe de o parte, şi cele de melancolie şi stupoare, abulie, pe de altă parte.

Bolnavul mintal, ca; i cel cu tendinţe criminale, vede, aşadar, lumea mai mult prin prisma instinctelor morţii decât prin cea a instinctelor vieţii şi a fericirii sale.

Stările anxioase duc la frica morbidă, când bolnavul se teme de orice. Ipohondriile şi fobiile apar pe aceeaşi cale. Cum de lipsa lor de justificare, uneori îşi dă seama şi bolnavul însuşi, el recurge la autopedepsire şi masochism.

În stările de exaltare şi excitare bolnavul poate ajunge până la sadism.

În stările de excitare din schizofrenia paranoidă, din paranoia mai ales, bolnavul poate ajunge să ucidă. În stările de depri mare melancolicul, cel involutiv mai ales, poate ajunge la sinucidere.

3. Încrederea şi neîncrederea în sine. Bu curia din bio-psihotonus şi sentimentul dreptăţii şi iubirii din sociotonus generează încrederea în sine în raport cu viitorul. În schimb, deprimarea bio-psihică şi ura, sociofobia, aduc nu numai neîncrederea în oameni, ci şi în noi înşine, în viitorul nostru mai ales. Încrederea şi neîncrederea în noi, în oameni şi în viaţă, în viitorul nostru şi al omenirii, sunt, poate, simptomul cel mai de seamă al sănătăţii şi bolii mintale. De încrederea în oameni, în viaţă şi în viitor sunt în general lipsiţi şi infractorii.

De fapt, încrederea în viaţă depinde în primul rând de realizările obţinute, de curba ascendentă a vieţii, care derivă din ele.

Oamenii care au înjghebat o gospodărie, s-au căsătorit şi au copii, iar în comunitatea de muncă şi în societate se bucură de un nume bun, sunt oameni cu încredere în viaţă şi în oameni. Fundamentală în cazul încrederii sau neîncrederii în noi înşine este în special disciplina muncii, creatoare de bunuri materiale şi spirituale, pe care se bazează bunăstarea gospodăriei şi siguranţa zilei de mâine.

James a definit fericirea prin raportul dintre ceea ce dorim şi ceea ce am realizat. Prin acelaşi raport poate fi definită şi încrederea în sine. Numai că acest raport nu depinde numai de individ, cum credea James, ci şi de societate. De asemenea, el depinde şi de cantitatea, volumul, bogăţia şi mărimea idealului. Cultura şi coeficientul de personalitate îşi au apoi şi ele valoarea lor. De aceea trebuie să considerăm atât raportul dintre ideal şi realitate, cât şi coeficientul lor, precum, desigur, şi şansele sociale. Prin urmare, dreptate a avut Socrate, iar nu Iisus. Fericirea e de partea celor bogaţi cu duhul, adică de partea personalităţii, cum a spus Goethe.

4. Ritmul vieţii emotive. Nimeni nu poate trăi într-o stare de euforie fără sfârşit, deoarece conflictele în viaţă ţin de însăşi natura

5.

G. Patologia temperamentului şi biotipului

H.

Un cuvânt de spus asupra emotivităţii îl au, după cum am văzut, şi temperamentul şi biotipul.

Activarea prea mare a energiei duce la agitaţie, care, debordând, ajunge să influenţeze negativ conduita în loc să o ajute. În schimb, lipsa de activare duce la stările de stupoare şi melancolie

La biotipul nervos, dezvoltat ectomorf, precumpăneşte activarea temperamentală, care face individul foarte nervos şi iritabil. Nervozitatea este efectul *reactivităţii* exagerate a sistemului nervos central. Insul nu are prin urmare, balanţa reactivă, şi starea ei caracterizează oscilaţiile de energie ale schizoidului paranoid sau ale paranoiacului însuşi.

Ei, precum şi de conjugarea cu lumea, în vederea conservării şi mai ales a dezvoltării. Prin urmare, idealul nu e fericirea fără de sfârşit, care nu e posibilă, ci precumpănirea stărilor de bio-psiho-sociotonie asupra celor de vagotonie bio-psiho-socială. Cu alte cuvinte, viaţa este o întregire reciprocă dintre punct şi contrapunct, succes şi insucces, iar fericirea ei depinde de precumpănirea succesului şi de cursul ascendent al vieţii, pe care ea îl înscrie. În această curbă de creştere, *ritmul vieţii*, oscilaţia dintre stările euforice şi disforice, punct şi contrapunct, trebuie să fie în favoarea bio-psiho-sociotoniei şi a creaţiei de bunuri şi valori.

Boala, în schimb, este caracterizată nu numai prin *regresiune*, care înlocuieşte curba de evoluţie, pe de o parte, şi prin

precumpănirea *stărilor disforice* şi de *abulie* ori agitaţie, pe de altă parte, ci şi prin *ritmul în zigzag*, în linie frântă, dat de trecerea bruscă de la o stare tonică la una vagotonică în mod cu totul nemotivat.

La biotipul visceral, dezvoltat endomorf, precumpăneşte balanţa emotivă, deci *hedonia*. Lipsa balanţei algedonice defineşte stările de *melancolie* şi *depresiune* ale psihoticului maniaco-depresiv.

Cât priveşte firea, ea este o reacţiune şi mai complexă, care nu depinde numai de structura congenitală a persoanei, ci şi de experienţa ei în lume. Conjugarea cu lumea, cu societatea mai ales, este definită prin *balanţa de fire*, în cazul omului sănătos, prin aplicarea prea mare înspre închiderea în sine, în cazul introvertitului, şi prin conjugarea cu toată lumea, în cazul extrovertitului. *Introversiunea* joacă un rol mare în gândirea autistă din schizofrenie. Descoperirea a fost făcută de Bleuler şi a fost întărită de* Kretschmer. *Extroversiunea*, în schimb, intervine atât în psihoza maniaco-depresivă, cum a arătat Kretschmer, cât şi în isterie, aşa cum a dovedit Jung.

Şi E. Polgia conştiinţei conduitei

Dar nebunia şi crima nu afectează numai ramurile de bază ale structurii noastre biopsiho-sociale în dezvoltare, ci şi conştiinţa, care este sinteza lor supremă şi instanţa de decizie asupra conduitei.

1. Alienarea. Ea defineşte atât de mult boala mintală, încât nebunia a devenit sinonimă cu ea. Aceasta în accepţia populară. În perspectiva ştiinţifică, alienarea înseamnă simptomul de bază al îmbolnăvirii mintale, care afectează conştiinţa însăşi, anume

raporturile ei cu lumea, iar prin aceasta şi conjugarea ei cu societatea.

Termenul a fost introdus în discuţia ştiinţifică de către Marx. De alienare, spune Marx în *Capitalul*, vorbim atunci când „munca este în afara vocaţiei muncitorului, activitatea ei nefiind o parte din natura sa; în consecinţă, muncitorul nu simte că se împlineşte în munca sa, ci se neagă pe el însuşi; el are mai degrabă un sentiment de mizerie decât de bunăstare; el nu-şi dezvoltă liber energiile sale fizice şi mintale, ci fiziceşte se simte epuizat, iar mintal este abătut. Muncitorul se simte regăsit cu sine însuşi numai în timpul liber, în vreme ce în timpul muncii el nu se regăseşte. Munca lui nu este de bunăvoie, ci este o muncă impusă, forţată. Ea nu este făcută pentru satisfacerea nevoilor sale, ci e făcută doar ca un mijloc pentru a satisface nevoile altora. Caracterul de alienare al muncii se arată în faptul că îndată ce nu este sub imperiul obligaţiei forţate sau de altă natură, muncitorul se fereşte de munca sa ca de o plagă. Munca forţată, munca în care omul are sentimentul că se

Firea, temperamentul şi biotipul nu generează, ele însele, boala, care este în primul rând o tulburare de caracter, emotivitate şi cunoaştere, dar *activează* şi *colorează* reacţiuni le şi trăirile lor.

Înstrăinează de el însuşi, de natura sa proprie, este o muncă de sacrificiu, de mortificare. În sfârşit, caracterul de silnicie al muncii forţate şi nepotrivite cu natura omului deriva din faptul că ea nu este o muncă pentru sine, ci pentru altul, că în munca sa muncitorul nu-şi aparţine sie însuşi, ci altei persoane”.

Dar în condiţiunile civilizaţiei industriale de azi, aşa cum se desfăşoară în ţările burgheze, spune Fromm, alienarea nu defineşte numai muncitorul, care lucrează împotriva vocaţiei sale profesionale pentru a câştiga pâinea, a sa şi a familiei sale, ci ea

caracterizează şi pe ceilalţi angajaţi, care în faza automatizării ajung şi ei sclavii maşinilor de calcul şi gândit ca şi muncitorul în faza mecanizării. Alienarea defineşte – afirma Marcuse – şi extrema specializare, adusă de diviziunea muncii, în care fiinţa umană, prin definiţie multilaterală, este obligată să desfăşoare o muncă unilaterală, care solicită o singură aptitudine, de care se abuzează, lăsând pe toate celelalte nevalorificate. În acelaşi timp, adaugă Marcuse, alienarea derivă şi din faptul că, astăzi, în organizarea muncii intervine numai raţionalitatea, nu şi Erosul, care încheagă şi dă viaţă. Erosul era prezent în trecut, când munca era multilaterală şi plăcută, dar e absent azi, când munca este unilaterală şi neplăcută, o corvoadă chiar. Muncitorul este astfel alienat de propria sa „esenţă”, cum ar spune Hegel şi cum reafirmă Heidegger, dascălul lui Marcuse. Însuşi Freud de altfel, completează Marcuse, a recunoscut această „inconfortabilitate” a civilizaţiei noastre industriale, care ne-a îndepărtat prea mult de natură. Aşadar, în teoria sa asupra alienării

Marcuse se inspiră atât din Marx, cât şi din Hegel şi Heidegger, precum şi din Freud. La teoria lui Freud asupra inconfortabilităţii culturii contemporane, care afectează relaţiile dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, Erickson adaugă şi dezacordul dintre Natură şi Rol, care duce la Mască. În Mască, alienarea este generată nu numai de dezacordul dintre conştient şi inconştient, ci şi de divorţul dintre conştiinţă şi conduită. În alienarea din urmă conştiinţa nu mai este stăpâna conduitei, ci victima ei. La Freud, inconfortabilitatea provenea din dezacordul dintre conştiinţă şi inconştient.

Avem, prin urmare, două categorii de alienări. Una este determinată de dezacordul dintre conştient şi inconştient, cealaltă de divorţul dintre Sine, Eu şi Supra-Eu. În ambele cazuri avem de-a

face cu dualitatea interioară, la care s-a referit şi Goethe atunci când a spus că două inimi bat în pieptul său. Una este aceea a conştiinţei, clădită mai mult pe raţiune şi alta aceea a inconştientului, în care se revarsă iraţionalitatea, uneori ajungând chiar să stăpânească. La aceasta prima nepotrivire dintre conştiinţă şi inconştientul refulat, Freud adaugă ulterior şi neînţelegerea dintre Sine şi Supra-Eu, când lupta – şi astfel alienarea – se consumă în infrastructura inconştientului însuşi, inconştient care nu e numai biologic, ci şi social, cuprinzând astfel atât pornirile ereditare cât şi normele sociale. La această alienare din interioritatea fiinţei noastre, descoperită de Freud şi apoi preluată de Jung şi Adler, psihologia, filosofia şi literatura existenţialistă adaugă pe aceea care izvorăşte din „însăşi existenţa noastră în lume”. În ea un cuvânt de spus are şi Obiectul, adică societatea, nu numai Subiectul, adică insul cu conştiinţa şi inconştientul său. Cum conjugarea cu lumea o facem prin conduită, noua alienare este de fapt un divorţ între conştient-inconştient, pe de o parte, şi conduită, pe de altă parte. Acest divorţ se pdâte materializa în nepotrivirea dintre gând şi faptă ori vorbă. În acest caz, vorba ascunde gândul şi contrazice fapta, pe care încearcă să o prezinte pozitivă.

După modesua noastră judecată, în bolile mintale, locul prim îl ocupă alienarea conştiinţei de inconştient în vreme ce în crimă, această primă funcţiune revine alienării conştiinţei de conduită.

Cât priveşte alienarea dintre conştiinţă şi conduită, ea nu se datorează însă atât revoluţiei tehnologice moderne, cât faptului că revoluţia burgheză, cu caracter individualist, nu a consumat şi revoluţia socială, care să anuleze contradicţiile dintre capital şi muncă, specifice orânduirii economice şi social-politice individualiste. În orânduirea socialistă, ca şi în ţările în curs de

dezvoltare, civilizaţia industrială înseamnă un pas spre epopeea condiţiei umane, iar nu spre drama ei, cum încearcă să dovedească existenţialiştii.

2. Destrămarea condiţiei umane. Dar dezacordul dintre conştiinţă şi inconştient, precum chiar şi cel din inconştientul însuşi, pe de o parte, şi dezacordul dintre conştiinţă şi conduită, recte individ şi societate, pe de altă parte, duc nu numai la înstrăinare de noi înşine sau de semeni, ci şi la dezintegrare, deoarece principiile conducătoare din viaţă nu se mai conjugă cu multiplicitatea actelor şi gândurilor noastre, în care ele trebuie să aşeze o ordine şi o legitate în dezvoltare. În acest mod, fiinţa noastră nu mai e o unitate în multiplicitate, cu continuitate în discontinuitate şi în acord cu normele social-culturale, ci o simplă multiplicitate şi discontinuitate. Prin urmare, afectată nu este numai conjugarea noastră cu lumea pe plan orizontal, din locul şi momentul dat, ci şi conjugarea dintre idee, gând şi faptă, apercepute vertical. Gândurile şi manifestările fiinţei umane nu se mai supun regulilor şi principiilor conducătoare, în care ele trebuie să se integreze. De aceea ordinea însăşi este afectată, iar stăpânirea şi conducerea de sine nu mai operează. Noi nu mai suntem *autorii* faptelor şi gândurilor noastre, ci victima lor. Astfel însuşi sentimentul de personalitate se descompune, şi odată cu *identitatea* lui, pierdem şi *unitatea* şi *continuitatea* lui. Cu alte cuvinte, pierdem personalitatea însăşi. Procesul de alienare înseamnă deci şi un proces de depersonalizare, Ele merg mână în mână şi, din nefericire, se condiţionează şi se intensifică reciproc. Alienarea provoacă depersonalizarea şi viceversa.

3. Regresiunea sau dementierea progresivă. Regresiunea sau dementierea progresivă, precum şi înainte de vreme, este rezultatul alienării şi depersonalizării. Dementierea nu

caracterizează numai demenţa precoce, cum a crezut Kraepelin, ci ea afectează toate procesele patologice, chiar dacă ponderea ei variază, după cum boala e mai gravă ori mai puţin gravă, deteriorând numai o parte din personalitate, ca în nevroze, sau întreaga personalitate, ca în psihoze.

Cert este că evoluţia personalităţii, la fel ca şi aceea a societăţii şi culturii, deci dezvoltarea însăşi a condiţiei umane, nu este o realitate prefigurată, cum este mai mult sau mai puţin creşterea corpului, ci o virtualitate, care progresează numai în condiţiuni de bunăstare materială şi spirituală, trăită în condiţiuni de libertate şi dreptate. Ea stă pe loc sau regresează în mizerie şi nedreptate, aşa cum au dovedit că se poate întâmplă nebunia şi crima fascistă.

În cele ce urmează dăm o scurtă sinteză asupra genezei diverselor simptome, aşa cum a fost ea făcută de către Henderson şi Gillespie. Ea exprimă atât punctul de vedere clasic, inaugurat de Charcot şi Kraepelin, şi reluat de Kretschmer, cât şi punctul de vedere psihanalitic, care între cele două războaie rămăsese nevalorificat de clinicile de psihiatrie. Sinteza priveşte mai mult conflictele interioare dintre conştiinţă şi conduită, conflictele dintre conştiinţă şi conduită fiind tratate tangonţial, şi astfel prea puţin, chiar dacă discriminarea dintre Natură, Rol şi Mască a apărut întâi în psihologia individuală a lui Adler, elaborată introspectiv, şi nu în psihologia socială a lui Mead, formulată extrospectiv, behaviorist. În schimb conflictele evolutive sunt considerate direct, dar insuficient, deci tot incomplet.

„În cazurile normale – spun autorii (1936) între factorii inconştienţi şi reacţiunile conştiente există o cooperare armonioasă. Într-o serie de cazuri însă această colaborare lipseşte,

factorii inconştienţi ajung în conflict cu cei conştienţi, fie în mod direct, explicit, fie în mod indirect, simbolic, iar în alte cazuri cearta e atât de mare încât în cele din urmă ea distruge întreaga suprastructură a persoanei umane. Atât într-un caz, cât şi în celălalt, simptomele tulburării mintale devin manifeste. Evident, pentru ca acest lucru să fie cu putinţă e absolut necesar să admitem că factorii inconştienţi au o activitate a lor, proprie şi aparte, independentă de cea conştientă; zicem astfel că ei se *disociază* de restul vieţii mintale, iar conştiinţa suferă o „îngustare", în aşa fel încât ei rămân în afară de activitatea sa. Aceasta lipsă de legătură şi colaborare dintre conştient şi inconştient se poate exprima fie prin neputinţa de recunoaştere a activităţii inconştiente de către cea conştientă, fie printr-un refuz al eului de a recunoaşte activitatea inconştientă (represiune, refulare).

Primul caz (când eul pur şi simplu *nu poate* recunoaşte activitatea inconştientă, oiidt ar vrea el) e atât de frecvent încât e aproape comun. Un pacient poate avea, de exemplu, o serie de tulburări emotive foarte puternice din cauza unei anomalii viscerale, de care el nu-şi dă seama. Această tulburare atrage atenţia, dar întrucât pacientul nu poate identifica pricina reală a suferinţei şi emoţiei sale, el ajunge în cele din urmă la concluzia că necazul, adică boala, constă în însăşi emoţia sa. Cu timpul legătura dintre ideea de boală şi emoţie devine atât de strânsă încât pacientul dezvoltă o stare anxioasă, de continuă teamă în legătură cu această emoţie.

În al doilea caz, când disocierea depinde de refulare (care rezultă din refuzul eului de a recunoaşte factorul inconştient),

factorul inconştient refulat evoluează anormal, dezvoltând cu timpul o energie afectivă cu totul specială, legată de el. El devine ceea ce numim un „complex”. Formarea acestui simptom e un semn că *eul nu a reuşit* să oprească deplin elementul refulat. Manifestarea şi exprimarea acestui element refulat vor fi cu atât mai directe cu cât nereuşita eului este mai mare. Simptomul poate îmbrăca diferite forme. El poate*

De pildă, lua forma fizica, corporală: aşa sunt diferitele tremurături sau paralizii în câmpul motric ori amneziile, ambliopiile sau alte tulburări în câmpul senzorial. Faptul că manifestarea simptomului – care e un act de răzbunare a „complexului”, a cărui refulare nu a reuşit – îmbracă o formă sau alta este în orice caz o chestiune de minoră importanţă. În alte cazuri simptomul ia o formă sufletească; o emoţie de frică sau o idee fixă, care sunt – atât una cât şi cealaltă – cu totul neinteligibile pentru Eu şi conştiinţa sa. Simptomul psihic cel mai comun e fără îndoială „frica”, manifestată printr-o stare anxioasă specială. Orice conflict, fie că e legat de instinctul de conservare, fie de cel sexual, poate duce la o stare de teamă, anxietate. Starea anxioasă, de teamă, tinde de obicei să se asocieze cu o anumită idee sau situaţie, de care ea se fixează, stările emotive neputând exista în mod independent, prin ele însele. Ideea, de care s-a fixat teama poate să fie

— Pe plan conştient – cu totul îndepărtată e! e

—

Factorul inconştient, care e cauza ei originară şi a simptomului. În acest caz avem de-a face cu procesul de „transfer al afectului”. Oricare ar fi ideea, de care emoţia de teamă s-a fixat,

conştientul va căuta să scape de această idee – şi de teamă atribuită ei – printr-o serie de acte mai mult sau mai puţin copilăreşti, care sunt tot atâtea reminiscenţe ale diferitelor acte de magie, caracteristice copilăriei…

O altă cale pe care eul o apucă în încercarea sa de a rezolva complexul (idee plus emoţie) a cărui înlăturare nu a reuşit, e aceca a *proiecţiei*. În acest caz, complexul este admis în conştiinţă, însă nu în mod direct, din interior, ci indirect, din exterior, ca şi când el ar fi cauzat de lumea din afară. În acest caz persoana face un proces de delir (de ex., crede că de vină pentru suferinţa sa – provocată de fapt de complexul său nere zolvat – sunt oamenii care-l privesc când trece pe stradă) sau de halucinaţie (de exemplu, o yoce interioară, care-l acuză de fapte nepermise). Calea proiecţiei, în comparaţie cu aceea de mai sus, denotă un grad de îmbolnăvire mai gravă; ea cuprinde deja o deformare a realităţii…

Uneori fanteziile, legate de complex, pot totuşi să apară şi ca părţi ale lumii din afară, în care ele au fost proiectate. Aceasta pe două căi. În cazul uneia din ele e vorba de un complex în care ideea de culpabilitaij nu intră, şi, deci, eul îl poate admite. Aşa de exemplu, e cazul cu ideea de grandoare, în care individul, prea plin de amor propriu se refugiază când împrejurările vieţii nu-l satisfac, nu-i sunt favorabile pentru succes. În al doilea caz, conştientul este atât de dezintegrat de complexul neurotic încât nu se mai poate opune. Astfel complexul apare, se manifestă, oricât de neplăcută ar fi prezenţa sa. Aceasta se întâmplă numai în cazul îmbolnăvirilor mintale foarte serioase, ca demenţa precoce sau demenţa epileptică.

Satisfacerea dorinţelor refulate pe cale conştientă, fără ca eul să fie pe deplin dezintegrat, e de obicei însoţită de stări de excitare şi exaltare, cu caracter eminamente euforic. În multe cazuri însă, în care apar aceste stări, individul pare totuşi să fie foarte puţin conştient de împlinirea dorinţei oprite. E de asemenea, foarte probabil că aceste stări euforice colorează conştiinţa şi atunci când satisfacerea dorinţei refulate rămâne încă inconştientă, dar activă (disociată).

Stările de depresiune opuse celor de excitaţie, iau naştere – ca şi opusele lor – în diferite feluri. Ele sunt, de obicei, urmarea imediată a unei dorinţe nesatisfăcute, oprimate, frustrate. Spre deosebire de stările anxioase, care apar de obicei atunci când dorinţele frustrate nu renunţă la împlinirea scopului, ele apar atunci când aceste dorinţe renunţă la împlinirea acestui scop. Apariţia lor, evident, e un fenomen normal, cu totul natural. Ele iau însă forme patologice, intense şi durabile, atunci când (a) frustrarea are loc în cazul unor dorinţe conştiente, la care eul ţine foarte mult. Adâncimea depresiunii e în raport direct cu gradul de supravieţuire a dorinţelor, la care s-a renunţat. Această supravieţuire şi evaluare a dorinţei şi scopului urmărit constituie un punct comun îndeosebi „neuroticilor”, şi mai ales atunci când este vorba de neurotici cu un sentiment şi ideal al eului exagerat de dezvoltat. De aci setea de putere a neuroticilor (protestul masculin al lui Adler). Depresiunea devine, de asemenea, patologică atunci când (b) frustrarea e în legătură cu un obiect din inconştient. În acest caz ea ajunge să fie patologică deoarece eul şi conştiinţa nu pot găsi leacul răului.

Depresiunea mai poate fi şi rezultatul unui sentiment de

culpabilitate sau remuşcare, care, la fel, poate fi determinat de un scop inconştient, insuficient refulat. Raţionalizarea conştientă a sentimentului de culpabilitate poate duce la idei de autoacuzare, care pot lua un caracter halucinator de o excepţională intensitate. Ideea de vină e foarte frecventă cu deosebire în legătură cu pornirile sexuale. Aceasta din cauza restricţiilor şi prohibiţiilor sociale atât de categorice şi numeroase.

Toate aceste metode şi căi de formare a simptomelor, descrise aci, nu sunt decât răspunsuri la condiţiile de viaţă ale mediului în care trăim şi ele pot opri evoluţia adaptării, după cum pot şi să nu o oprească.

Insuccesul adaptării, la orice treaptă de evoluţie s-ar produce el, dă naştere totdeauna la un sentiment de nesatisfacţie. Pentru a se răzbuna, Psihopatologia specială

În medicina clasică accentul a fost pus pe boală, iar de individualitatea bolnavului, ca şi de mediul său social, precum şi de dezvoltarea lui culturală, s-a făcut, în general, abstracţie. Psihiatria descriptivă din veacul trecut «a urmat şi ea aceeaşi cale de interpretare, în consecinţă, descrierea simptomelor şi clasificarea lor în diverse boli, a rămas principala sa preocupare. De cauze ea s-a ocupat mai puţin, aruncându-le aproape pe toate în seama conceptului de degenerare, concept atât de vag definit.

În virtutea progreselor făcute în ştiinţele biologice, pe de o parte, precum şi a acelora efectuate de ştiinţele social-umane, pe de altă parte, accentul a fost deplasat, în veacul nostru, asupra cauzelor ce duc la boală, iar personalitatea bolnavului, mediul său social şi dezvoltarea sa culturală, au fost tot mai insistent

considerate şi ele.

În medicina clasică – a bolii legată de organ, nu şi de personalitate, societate şi cultură – atenţia a fost îndreptată aproape numai asupra discriminării dintre diversele boli, concepute mai mult ca cercuri opuse, decât individul va recurge fie la reîntoarcerea în fantezie, stare precedentă de dezvoltare (de ex., starea infantilă de reajustare socială) şi va obţine astfel o satisfacţie imaginară, susceptibilă de a fi mai mult sau mai puţin dramatizată, fie la o reîntoarcere reală la o stare de copil. Noţiunea de „regresiune”, aplicată acestor stări, nu e cu totul adecvată, deoarece nu avem de-a face cu o adevărată recapitulare, această stare nefiind nicicând pe deplin identică cu cea adevărată, din trecutul copilăriei.

Toate aceste reacţii pot fi descrise ca *substituiri ale adaptării’s anat oase*. Tendinţa lor generală e să ducă pe pacient departe de realitate. Unele sunt mai periculoase, altele nu. În orice caz, cu cât îndepărtarea de realitate este mai mare, cu atât boala e mai serioasă, iar vindecarea mai grea**.

Secante. În medicina din veacul nostru atenţia este focalizată şi asupra personalităţii, societăţii şi culturii pacientului, iar bolile sunt considerate ca cercuri secante. Impresionaţi de această secantă, unii au susţinut chiar că există numai bolnavi, nu şi boli. Dar aceasta este o nouă exagerare, născută din prima. Adevărul este că există – cum am spus – boli, care se *individualizează* după bolnavi, se *socializează* după familie şi comunitatea de muncă şi se *culturalizează* – am spune – după epoca de civilizaţie dată. În consecinţă, atât diagnosticul bolilor, cât şi tratamentul lor, sunt căutate atât în domeniul factorilor biofizici, biochimici şi citologici,

cât şi în acela al factorilor psihici, precum şi în acela al factorilor social-culturali.

În faza descriptivă a psihiatriei, clasificarea maladiilor se făcea aproape numai în termeni de simptome, care existau sau nu existau. Azi ea e efectuată în termeni de cauze, care se interconexează. În cazul tulburărilor mintale, această interconexiune este şi mai mare deoarece ele sunt, în definitiv, maladii ale aceluiaşi sistem psihopatologic.

În noua clasificare, apoi, nu simptomele ca atare interesează în primul rând, ci modul lor de structurare.

De un acord al psihiatrilor asupra diverselor boli în termeni de simptome suntem încă departe. De un acord al lor asupra cauzelor suntem mai aproape. Investigând cauzele, suntem azi în stare să facem discriminări precise asupra diverselor boli, cu toate că simptomele lor se acoperă, fiind în bună parte aceleaşi. Dar oricare ar fi secanţa dintre diversele unităţi nosologice psihice, nu este mai puţin adevărat că azi, în general, nu se mai face confuzie între grupul schizofrenic şi cel maniaco-depresiv, iar cele două psihoze nu mai pot fi confundate cu isteria, oricare ar fi pluralitatea ramurilor sau varietăţilor lor. La fel de puţin probabil este ca să nu facem cuvenita discriminare între o stare psihopată, o nevroză sau o psihoză.

„Materialul, cu care clinicianul psihiatru are de-a face azi – spune McFie Campbell (1934) – poate fi grupat în următoarele categorii:

1) Tulburările mintale deschise şi evidente, recunoscute ca atare, în cazul cărora medicul poate fi întărit la nevoie prin actul juridic de internare. Această categorie cuprinde pe toţi acei

pacienţi, pe care-i cuprindem sub numele de *bolnavi*; tulburările lor sunt cunoscute sub numele de psihoze de diferite feluri.

2)

Treptele începătoare şi gradele mai reduse de psihoze sunt cunoscute în vorbirea de toate zilele sub expresiile camuflate de nervozitate, neurastenie, epuizare, crize puternice etc.

3) O serie de tulburări psihice, produse de dereglarea echilibrului intern personal, în care conştiinţa relaţiilor sociale şi a lumii externe nu este adânc tulburată – ca mai sus – şi în care bolnavul îşi dă seama de simptomele sale şi de nevoia de ajutor. Cazurile cele mai frecvcçtfe sunt acelea de frică morbidă, scrupule exagerate, compulsiuni, episoade şi simptome isterice. Ele sunt cunoscute sub termenul general de psihonevroze sau nevroze pur şi simplu.

4)

5) Un număr de indivizi, care fără să-şi dea seama şi să recunoască vreun simptom de nebunie explicită, simt totuşi că felul lor de a face faţă condiţiilor în care trăiesc lasă de dorit. În consecinţă, ei doresc un sfat din partea unui cunoscător. De aceea ei se adresează medicului. În alte cazuri vin trimişi sau aduşi de prieteni. În această grupă cuprindem toţi oamenii cu complexe de inferioritate, sentimente de discriminare (cred că lumea-i studiază), complexe de gelozie, porniri de suspiciune, entuziasm lipsit de balanţă pentru indivizi, fixări emotive de un fel sau altul, apoi indivizi agresivi din cale afară, alţii prea retraşi sau asociali, persoane înrăite, rău intenţionate, persoane revoluţionare cu orice preţ, care se amestecă în toate revoltele, fără să judece prea mult”.

6)

În categoria întâi a psihozelor intră – după majoritatea

covârşitoare a psihiatrilor – schizofrenia şi nebunia circulară sau psihoza maniaco-depresivă. Înrudită cu schizofrenia e paranoia, pe care unii însă nu o diferenţiază de schizofrenia paranoidă, cu toate că deosebiri simptomatologice există, chiar dacă, poate, cauzele sunt în bună parte aceleaşi. Un caz asemănător avem şi în grupul maniacodepresiv. Este vorba de melancolia involutivă, pe care alţii o consideră doar o fixare depresivă a nebuniei circulare.

Categoria a doua a nevrozelor cuprinde, după Janet, isteria şi psihastenia, dar dacă modul cum el defineşte isteria corespunde cu al celorlalţi psihiatri, în schimb, definiţia psihasteniei dată de Janct nu prezintă o suficientă discriminare între nevroza de anxietate şi cea de compulsiune, pe de o parte, şi apoi între amândouă şi schizofrenia lui Bleuler, pe de altă parte. De aceea, diferenţierea făcută de Freud între isterie, nevroz.1 de anxietate şi cea de compulsiune se bucură de o mai largă circulaţie.

Cea mai puţin diferenţiată e grupa a treia, a psihopatiilor, grupă intermediară între boală şi sănătate. De aceea atât Schneider, cât şi Kahn, vorbesc numai de tipuri psihopate, nu de psihopatii, adică de boli propriu-zise.

Prin urmare clasificarea bolilor mintale se face atât după gravitatea simptomelor, cât şi după varietatea lor, bolile fiind astfel bidimensionale, iar nu unidimensionale.

Psihozele pot trece şi prin două faze mai puţin grave. În acest caz vorbim de schizotimici şi ciclotimici, în caz de afecţiune foarte uşoară, şi de schizoizi şi cicloizi, în caz de afecţiune mai serioasă.

Nevroza de compulsiune şi mai ales nevroza de anxietate pot, uneori, în cazuri mai rare, să evolueze în schizofrenie. De aceea Bleuler şi Jung nici nu fac prea mare deosebire între aceste grupe de nevroze. Isteria, în schimb, în majoritatea covârşitoare a cazurilor se opreşte în faza nevrozelor şi numai rar de tot, şi după

ani de zile, poate evolua în psihoză, anume tot în schizofrenie, care este astfel şi staţia terminus a nevrozelor netratate şi agravate.

La precizările de mai sus, făcute de Campbell, o seamă de psihiatri mai adaugă unele, din care reţinem pe cele mai importante.

Schizofrenia

La început boala a fost cunoscută sub numele de demenţă precoce, nume sub care Kraepelin a grupat toate bolile mai mult sau mai puţin constituţionale, care apar la o vârstă tânără – de unde şi numele – şi în general au un curs nefavorabil, putând fi prea puţin vindecate. De aci şi internarea finală a acestor bolnavi în spitalele de boli mintale cronice, pe care rar le mai părăsesc. Marele psihiatru înclina să creadă că boala trebuie să aibă o legătură cu o serie de tulburări ale procesului de maturizare a organelor sexuale, tulburări pe care el însă nu le-a putut identifica. Aceste tulburări ar fi după Kraepelin de ordin constituţional, deci ereditare. Marele psihiatru mai face constatarea că boala este mult mai frecventă la oraş decât! a sate şi – ceea ce e şi mai curios – mult mai puţin frecventă în China (din vremea sa, desigur) – decât în Europa Occidentală, intrată în civilizaţia industrială.

— Psihozele sunt boli ale personalităţii totale. Acesta este, de fapt, primul lor criteriu de determinare, de ordin bio-psihic. La el se adaugă şi cel social, definit prin faptul că psihoticul nu se elimină numai din meserie, precum chiar şi din societate, în general –, dar convieţuirea cu el este foarte anevoioasă şi în familie. De aceea internarea bolnavilor psihotici este aproape inevitabilă.

Nevrozele, în schimb, par să afecteze numai o parte din

personalitate şi, de aceea, ele sunt considerate îmbolnăviri parţiale. În orice caz, dacă şi ele fac integrarea în meserie cu neputinţă, deoarece tovarăşii de lucru nu pot accepta manifestările lor, care tulbură bunul mers al muncii însăşi, familia, în schimb, e dispusă să accepte convieţuirea, dar cu preţul unei înţelegeri deosebite pe care ea trebuie să o arate faţă de manifestările acestor bolnavi. În fazele critice, acute, internarea lor, provizorie cel puţin, este necesară.

Dar în lucrările lor, asupra acestei boli, publicate în acelaşi an, 1908, Bleuler şi Adolf Meyer, recunoscuţi, în virtutea lucrărilor publicate ca supreme autorităţi în fenomenologia şi etiologia acestei boli, arată că schizofrenia nu e nici atât de precoce, cum crede Kraepelin, şi nici atât de inaccesibilă tratamentului, terapiei. În adevăr, boala poate să apară şi mai târziu, chiar până la etatea de 40 de ani, iar cursul ei nu e atât de fatal, vindecarea fiind posibilă, oricât de anevoioasă ar fi, cu condiţia însă, ca tratamentul să înceapă la timp, deci la începutul bolii, nu după declanşarea ei din plin.

Simptomul de bază al bolii, după Bleuler, rămâne ceea ce el a numit ruperea minţii, de unde şi denumirea de schizofrenie (minte ruptă). De fapt nu este vorba de ruperea minţii însăşi, ci de ruperea conjugării fiinţei cu lumea, pe care mintea o organizează, o conduce şi o planifică. Omul cu scaun la cap, deci sănătos la minte, ştie ce se poate şi ce nu se poate. El are simţul realităţii, cum spun în acea vreme Janet şi Freud, chiar dacă exprimarea lor e diferită. Schizofrenicul nu are acest simţ al realităţii, adus de judecata realistă, obiectivă, gândirea sa fiind dereistă, subiectivă. O astfel de gândire ţine seama numai de ceea ce vrea individul, nu şi de ceea ce se poate sau nu. Ca atare, ea are un caracter eminamente *autist*.

Întrucât această noţiune de gândire autistă este esenţială pentru înţelegerea schizofreniei, aşa cum a determinat-o Bleuler, câteva cuvinte asupra ei sunt necesare.

„Ori de câte ori fantezia noastră – spune Bleuler (1912) – primeşte frâu liber, aşa cum e cazul în mitologie, în visuri sau în stările patologice, gândurile noastre sunt prea puţin dispuse să mai ţină seama de realitate. În consecinţă, ele ajung sub stăpânirea instinctelor şi a afectelor, singurele care le dirijează. Ajungem astfel la „gândirea dereistă”, dominată de „logica sentimentelor” (Strânsky), care ignorează orice contradicţie cu realitatea. Astfel copilul – uneori şi adultul – se vede în reveriile sale un erou, inventator sau ceva asemănător de mare. Acelaşi lucru apare şi în visurile de peste noapte, când ajungem ia în deplinirea celor mai fantastice dorinţe în modul cel mai aventuros cu putinţa. Acelaşi lucru apare, de asemenea, în delirul unui muncitor, suferind de schizofrenie, care se admite – şi se comportă – ca logodnicul unei prinţese. La fel cu paranoidul, care vede în stele sau într-un fir de păr pe farfurie o probă a relaţiilor sale cu o zână. Realitatea care nu se potriveşte cu conţinutul acestei gândiri şi – eventual – o contrazice, nu este numai ignorată, ci este descompusă şi anihilată, aşa încât, în această privinţă cel puţin, ea nu mai există şi, în consecinţă, individul autist nu se mai simte obligat să ţină seama de normele ei. În acest mod, un lucrător cu ziua, de exemplu, care se ersáe logodit cu o prinţesă, nu mai e – în ochii săi – un simplu lucrător, ci un mare lord sau alta puternică sau faimoasă personalitate.

În formele mai atenuate de gândire autistă, de* reistă, aşa

cum sunt reveriile de peste zi, ignorarea şi desconsiderarea relaţiilor externe e numai parţială, având astfel foarte puţine puncte absurde, în visurile de peste noapte însă, în delirul schizofreniei şi întrucâtva şi în mitologie, ignorarea şi desconsiderarea realităţii externe e mult mai mare, dacă nu aproape deplină, în aşa fel încât Dumnezeu, de pildă, poate fi născut din el însuşi. Uneori în aceste cazuri autismul şi dereismul merg aşa de departe încât pot contrazice şi cele mai elementare adevăruri: Diana din Ephes nu e una şi aceeaşi cu Diana din Athena, iar Apollo e descompus în mai multe personaje: în unele e rănit, în altele omoară, altă dată e artist, apoi cultivator de pământ; ba, dacă e vorba numai de logica autistă, el poate fi chiar şi femeie, deşi altfel, evident, e bărbat. Schizofrenicul internat cere uneori despăgubiri în aur, care întrec cu milioane de ori întreg sistemul solar. În alte cazuri, anumite simboluri sunt alături de realitate, iar conceptele diferite sunt contopite într-unul singur. Persoanele ce ne apar în somn, de asemenea, seamănă cu mai multe cunoştinţe deodată.

Gândirea autistă, dereistă, nu satisface însă numai dorinţele noastre, ci şi frica şi temerile noastre. Ea face dintr-un copil, care se joacă, un general, iar dintr-o fetiţă cu păpuşa o fericită mamă. În religie ea satisface setea noastră după o viaţă eternă, precum şi setea după fericire şi justiţie deplină. În poveşti şi poezii ea duce la îndeplinirea tuturor dorinţelor ascunse. În visuri ne dezvăluie toate gândurile şi dorinţele secrete. Iar pentru bolnavul mintal ea duce la crearea unei lumi mai reale decât lumea concretă. Ea îl face astfel fericit cu lumea sa de iluzii, în care se vede împărat sau rege, absolvindu-l astfel de toate insuccesele, care i-au amărât viaţa şi care, bineînţeles, sunt atribuite numai persecuţiilor din afară şi

nicicând propriei sale incapacităţi.

Comparată cu gândirea realistă, cu caracter eminamente logic şi social, gândirea autistă, dereistă e, desigur, plină de non-sens şi lipsită de valoare; socotită însă ca o expresie a dorinţelor nesatisfăcute ale persoanei, ca o cale de consolare şi ca un substitut pentru alte lucruri, la care persoana nu a putut ajunge, gândirea autistă are, totuşi, o valoare a ei aparte, care-i dă un anumit caracter de realitate, de „realitate psihologică" mai presus de orice.

În afară de nevoile afective, gândirea autist! mai poate satisface şi nevoile intelectuale. Cunoştinţele noastre asupra acestor nevoi sunt încă foarte reduse. Aşa, de exemplu, în mitologie, soarele, care călătoreşte pe cer, are picioare sau merge în trăsură. Într-un anumit caz însă aceste nevoi intelectuale sunt, în cele din urmă, tot trebuinţe afective. În orice caz afectivitatea joacă un foarte mare rol în gândirea referitoare la felul cum noi ne explicăm originea lumii şi structura Universului.

În natura ei ultimă gândirea autistă pare să fie cu totul deosebită de gândirea logică realistă, cu care nu pare să aibă nicio legătură. În realitate însă, între aceste două forme de gândire există o trecere continuă, care merge de la mica îndepărtare de realitate, implicată în orice tragere de concluzii pe bază de simplă analogie, la fantezia cea mai „liberă" cu putinţă.

În orice caz – şi e bine să fie spus şi acest lucru –, în anumite limite gândirea autistă este poate chiar necesară, fiind un fel de condiţie prealabilă a inteligenţei, care caută să descopere noi drumuri. Efortul, pe care cu toţii îl facem în felul cum ne închipuim aceste drumuri, sub formă de reverie, fie altfel, pare să fie un

exerciţiu indispensabil oricărei inteligenţe.

În concluzie, conţinutul ţi scopul gândirii autiste sunt totdeauna expresia celor mai adânci dorinţe ale naturii noastre intime. De aci fi explicarea faptului că, uneori, avantajele gândirii autiste sunt mai preţuite decât acelea ale gândirii realisteu.

În opoziţie cu interpretarea schizofreniei în termeni de gândire autistă generată de dorinţe nesatisfăcute, interpretare propusă de Bleuler, se conturează determinarea aceleiaşi boli, făcută de Adolf Meyer, în termeni de *reacţiuni greşite* de adaptare negativă la mediu. Bleuler propune o interpretare introspectivă, de natură psihologică; Meyer preconizează una extrospectivă, de natură psiho-socială, cu accentul pe conduita individului în societate. De fapt cele două explicări nu se contrazic, ci se întregesc reciproc, iar lucrările celor doi mari psihiatri reprezintă astfel principalele căi de abordare şi explicare a bolii, deşi fără a satisface completitudinea de determinare, corelaţia bolii cu firea şi cu biotipul nefiind făcută. În plus boala este determinată numai în raport cu gândirea şi caracterul, nu şi sub unghi emotiv, cu implicaţiile cuvenite în temperament. Raporturile dintre conştiinţă şi inconştient sunt doar menţionate, dar nu îndeajuns de explorate, iar relaţiile conştiinţei cu conduita sunt şi mai puţin cercetate.

Pe de altă parte, este în afară de orice îndoială că Bleuler confundă gândirea cu imaginaţia. Cât priveşte apoi cunoştinţele sale asupra logicii cognitive, de ordin raţional, şi a celei afective şi volitive, ele sunt cu totul precare, de unde o seamă de confuzii şi impreciziuni inevitabile. Eronată apoi este şi concepţia sa asupra gândirii mitologice şi mai ales asupra celei infantile.

Gândirea autistă, de asemenea, nu poate fi opusă celei

realiste, deoarece ea nu e o modalitate de judecată *alături* de cea sănătoasă, ci descompunerea ei, care afectează atât *reflectarea*, cât şi *integrarea*, precum şi *completitudinea de determinare*, oprind dezvoltarea şi cauzând *regresiunea*. Gândirea primitivă, de asemenea, nu e o judecată *ilogica* asupra lumii şi vieţii, ci una prelogică, am putea spune chiar logica, anume începutul gândirii logice, aşa cum au arătat cercetările ulterioare de antropologie social-culturală, făcute direct pe teren. E în afară de orice îndoială că Bleuler a fost mult prea mult furat de interpretarea lui Lévy Brühl, azi infirmată. K. Jung, care colaborează cu el, descoperă rolul arhetipului şi natura simbolică a gândirii primitive, arătând că ea e o judecată, nu o lipsă de judecată sau una cu totul greşită.

După Freud, dorinţele absurde şi astfel irealizabile, care generează nevroza de anxietate sau compulsiune, pe de o parte, paranoia şi schizofrenia, pe de altă parte, privesc în primul rând pornirile libidinale din Sine. Imposibilitatea lor de manifestare este cauzată de normele morale din Supra-Eu, care sunt prea severe şi astfel impun o refulare totală a dorinţelor libidinale. În atari condiţii, Eul conştient nu mai poate face sinteza dintre pornirile libidinale din Sine şi normele hipermorale din Supra-Eu şi în acest mod devine o victimă a lor. Revărsarea pornirilor libidinale din Sine asupra Eului, pe care pun stăpânire, generează insanitatea morală. Oprirea lor totală de către normele din Supra-Eu duce la eliminarea insului din viaţă, la pierderea bucuriei acestuia de a trăi, la retragerea sa din societate şi câmpul muncii. Paralel cu această retragere asistăm şi la un proces de demenţiere, regresiune. În final însă pornirile sufocate explodează şi se revarsă peste opreliştele Supra-Eului, punând stăpânire şi pe Eu, anume pe unul descompus prin regresiune, deci infantil, care nu mai poate îndeplini funcţiunea de sinteză şi de stăpân conştient al organizării

şi conducerii vieţii, în acord cu legea socială şi în vederea bunăstării materiale şi spirituale a insului şi a familiei sale.

După Adler, pornirile nesatisfăcute ţin mai mult de amorul propriu şi de voinţa sa de putere exagerată, generată de complexul de inferioritate. Aceste dorinţe, anormal dezvoltate din cauza frustrării lor, reprezintă *idealul*, prin care urmărim nu numai să compensăm totul, dar chiar să ne luăm revanşa, realizând performanţe cu totul deosebite, prin care să impresionăm lumea. Dar distanţa dintre ideal şi realitate fiind prea mare, individul cade şi devine o victimă a dorinţei sale anormale de putere. Neputându-ne lua satisfacţie în faptă, ne-o luăm în imaginaţie, în diversele fantezii de grandoare. Represiunea amorului propriu şi a setei de putere este adusă nu numai de inferioritatea organică, ci şi de cea socială şi mai ales de ea. Prin urmare, boala mintală în general, schizofrenia în special, nu sunt atât produsul refulării tendinţelor, cât efectul frustrării valenţelor.

Privarea de valenţele sociale, de cele de ordin economic mai ales, precum şi de valenţele educaţionale, este considerată a fi izvorul prim al schizofreniei şi de către A. Meyer. El însă nu contestă nici rolul tendinţelor refulate, propunând o teorie *bio-socială*, care e de fapt una bio-psiho-socială şi chiar culturală a vieţii normale şi anormale. Sullivan şi Plant vor limita etiologia bolii numai la factorii economici şi sociali-culturali, ceea ce, desigur, e o greşeală, deoarece factorii ereditari, de ordin biotipologie şi psihotipologic îşi au şi ei rolul lor, aşa cum arată Kretschmer, Pende, Sheldon, Conrad etc., pe de o parte, Jung, pe de altă parte.

După Freud, conflictele dintre pornirile libidinale din Sine şi normele hipermorale din Supra-Eu apar în primii cinci ani, în primii trei ani mai ales. În general, ele sunt legate de complexul

Oedip versus Electra, şi mai ales de cel de castraţie.

După Adler, dezacordul dintre realitatea concretă, care a generat complexul de inferioritate, şi idealul absurd de viaţă, menit să compenseze realitatea, apare tot în familie „dar nu în primii trei ani, ci în ultimii ani preşcolari. Dacă şcoala nu are priceperea cuvenită pentru a elibera elevul de complexul de inferioritate şi pentru a aduce la realitate idealul său de viaţă, atunci boala se agravează şi mai mult, putând izbucni în pubertate sau adolescenţă, după cum tulburarea e mai mare sau mai mică. În caz de tulburare corporală şi familială mai redusă, estompată de şcoală, dar agravată de nedreptăţile socialeconomice din meserie, boala poate apărea şi mai târziu, anume după 25 – 30 ani. Alteori boala poate fi declanşată de greutăţile din căsătorie. În general însă dificultăţile din meserie şi căsătorie nu pot declanşa singure boala, ci doar să favorizeze tulburările din şcoală şi familie. De aceea mai periculoase rămân tot greutăţile de adaptare din familie şi şcoala generală.

Între producerea conflictelor şi izbucnirea lor în boală se interpune astfel un interval de incubaţie a bolii, care poate dura ani de zile. În acest mod, conflictul se poate produce în copilăria preşcolară, iar izbucnirea bolii poate avea loc la intrarea în şcoală, sau chiar odată cu intrarea în meserie sau odată cu căsătoria. În prima copilărie nu ne dăm seama de conflicte deoarece ele se consumă mai mult în inconştient decât în conştiinţă, care e prea puţin dezvoltată. După Freud aceasta este chiar regula generală. Adler admite şi rolul conştiinţei, dar mai mult în efortul individului de îndreptare a tulburărilor decât în geneza lor.

După Jaspers, Minkowski, Binswanger etc. Conflictele sunt generate pur şi simplu de „existenţa omului în lume”, în locul şi la momentul dat. Conflictele, prin urmare, nu sunt îndepărtate în

timp, ci ele sunt implicate în actualitatea luptei, iar boala naşte din imposibilitatea noastră de a învinge. În atari condiţii boala nu este atât o tulburare a inconştientului, cât a conştiinţei însăşi. Ea este, anume, produsul „fricii de viaţă”, pe care o aduce învingerea insului în societate, în şcoală, în meserie mai ales, precum şi în căsătorie. Boala este o fugă de viaţă şi de mediul ei, cu care individul nu se poate împăca. Ea este un proces de *alienare*, de retragere şi înstrăinare de lumea, în care insul nu *se simte jească*, aşa cum se simţise „la sânul mamei”. Bolnavul renunţă la viaţă, evită greutăţile şi conflictele ei din mediul real, ajunge străin de vocaţia şi dorinţele sale şi se retrage în mediul personal al fiinţei sale, anume în acela al gândurilor şi fanteziilor sale, eliberându-se în acest fel de grija şi mai ales de frica de viaţă, de *greaţa* ei, *la nausée*, cum spune Sartre, de absurditatea ei, cum vor afirma Camus şi apoi Beckett şi Ionescu. Retragerea în sine, crede Sartre, în planul interior al gândurilor, înseamnă şi o revenire la gândirea magică pe care cu toţii o avem în noi şi care ne oferă soluţii magice de liniştire. Dar analiza lui Sartre privind sentimentul de greaţă şi gândirea magică e mai mult o elaborare literară decât una ştiinţifică.

După părerea lui P. Janet, psihastenia – în care el cuprinde, poate chiar amestecă, atât nevroza de anxietate şi compulsiune, cât şi demenţa simplă sau faza incipientă a schizofreniei – este o slăbire, o epuizare a forţelor psihice, aşa cum însuşi numele bolii arată. Această slăbire a forţelor poate fi atât congenitală, determinată şi de substratul ei biochimic şi fiziologic, cât şi exogenă, dependentă de greutăţile vieţii, anume de integrarea insului în familie, şcoală, meserie şi căsătorie. Adaptarea este mai uşoară în comunitatea de dragoste a familiei şi cea de înţelegere a şcolii. Ea este însă mai dificilă în disciplina mai dură din meserie.

De aceea boala nu este atât de precoce, cum a crezut Kraepelin, ci mai tardivă. În isterie ea duce doar la un proces de disociere a personalităţii când o parte din tendinţe se desprind din structura ei şi se manifestă pe cont propriu fie deschis, fie, mai ales, travestit. În psihastenie asistăm însă la a înăbuşire totală a tendinţelor, care slăbeşte forţa lor şi bucuria de viaţă a individului, ducând la un proces de regresiune, definit prin căderea tensiunii psihice, care înseamnă de fapt o destrămare a structurii psihice şi o coborâre a ei de la nivelurile ridicate de viaţă, la cele inferioare. În acest mod bolnavul simplifică planul de viaţă pentru a găsi o formula de supravieţuire, care iese însă din planul real al conduitei şi se angajează în cel imaginar.

Teoria lui Janet este, fără îndoială, mai aproape de completitudinea de determinare a bolii, dar ea are două neajunsuri. Pe de o parte, la fel ca şi Pavlov şi Adolf Meyer, el încearcă a determina boala numai în termeni de conduită, chiar dacă descrierea ei este făcută în termeni de psihologie introspectivă. Ceea ce, desigur, reprezintă cel puţin o inconsecvenţă logică, dacă nu chiar şi o anumită incongruenţă şi chiar unilateralitate în determinare. Pe de altă parte, Janet recunoaşte cauzalitatea congenitală a bolii, dar defineşte energia psihică mai mult metafizic decât ştiinţific, la fel ca şi Bergson, de care el, după toată probabilitatea, a fost influenţat, deşi altfel afirmă aderarea sa mai mult faţă de Maine de Biran, din care, în parte, dar numai în parte, se inspiră şi Bergson. Recunoscând etiologia ereditară a bolii, Janet nu acordă însă nicio atenţie corelaţiei ci cu biotipul, deşi între timp Kretschmer şi Pende au făcut această legătură. De asemenea, el nu face decât unele observaţii critice privind psihanaliza şi psihologia individuală, trecând atât peste complexele Oedip şi Electra, cât şi peste

complexul de inferioritate. Din aceste motive «teoria sa, altfel atât de strălucit elaborată, nu a putut ţine pasul cu vremea. De fapt, după numirea sa foarte timpurie la *Collège de France*, Janet a părăsit contactul cu clinica, chiar dacă clientela personală, foarte restrânsă însă şi ea, a păstrat-o. În acest mod teoria sa nu a mai fost pusă în faţa probei de foc a terapiei, care este obligată să folosească toate mijloacele ce duc la însănătoşirea bolnavului, chiar dacă unele din ele nu derivă din teoria proprie, eventual chiar o contrazic.

Interpretarea schizofreniei dintre cele două războaie a fost exprimată în nenumărate teorii, cu caracter mai mult sau mai puţin unilateral. După cel de al doilea război mondial, în schimb, efortul a fost orientat mai mult înspre completitudinea de determinare a bolii, atât sub unghiul simptomatologiei, cât şi al etiologiei, cu atenţia îndreptată în primul rând asupra bolnavului.

În lumina noilor orientări, următoarele concluzii pot fi îndeajuns de conturate:

1) Schizofrenia este boala cea mai gravă a procesului de adaptare la lume cu scop de conservare şi dezvoltare, reglat de sistemul nervos cerebro-spinal. Ca atare, ea este o boală a întregii personalităţi şi, în consecinţă, afectează atât funcţiile de cunoaştere, respectiv reflectarea senzorială şi raţională a lumii în minte, cât şi voinţa, care traduce caracterul în faptă, precum şi balanţa emotivă. Datorită acestei simptomatologii globale, care acoperă toate cele trei ramuri de bază ale structurii psihice, schizofrenia tulbură atât raportul dintre conştiinţă şi inconştient, cât şi pe acela dintre Şinele şi Supra-Eul inconştient, precum şi raportul dintre conştiinţă şi conduită* Ea, de asemenea, corelează cu biotipul şi firea, iar gradele de activare ale temperamentului au un cuvânt de spus asupra ritmului sau oscilaţiilor ei de la starea de

stupoare la cea de agitaţie, ce caracterizează formele acestei boli.

2) Cauzele ei sunt atât ereditare, cât şi educaţionale, dependente fiind astfel atât de structura genetică, deci de biotip şi psihotip, cât şi de familie, şcoală, meserie, căsătorie, ca şi de structura economică şi social-politică a clasei şi naţiunii constituită în stat.

3) Sub unghi cognitiv, simptomatologia ei se caracterizează atât prin imposibilitatea de reflectare obiectivă a lumii în minte, care generează cunoaşterea şi gândirea autistă, cu caracter dereist, cât şi prin imposibilitatea de integrare a percepţiilor în idei, care aduce destrămarea concepţiei despre lume şi viaţă, precum şi prin simplificarea continuă a acestei concepţii, care provoacă regresiunea, demenţierea finală.

4) Sub unghi volitiv, de caracter, ea se caracterizează atât prin ruperea balanţei de conjugare cu lumea – de unde şi numele ei –, ce aduce însingurarea, cât şi prin destrămarea conduitei, care nu mai conjugă fapta cu norma, precum şi prin simplificarea planului de viaţă, care provoacă regresiunea spre formele mai timp e de viaţă, uneori chiar spre cele din prima copilărie.

5) Sub unghiul balanţei emotive, ea se caracterizează atât prin precumpăni rea stărilor de stupoare, abulie, cât şi prin oscilaţia lor bruscă şi în zigzag cu cele de agitaţie, fiind astfel mai mult o patologie a biotoniei, adică a forţei şi slăbiciunii psihologice, cum susţine Janet, şi mai puţin sau aproape de loc a hedoniei, adică a balanţei algedonice propriu-zise de bucurie-tristeţe, optimism-pesimism.

6) Inconştientul se revarsă asupra conştiinţei cu toate lipsurile sale de logică raţională, afectivă şi volitivă, generând delirul şi chiar halucinaţia.

7) Faza de incubaţie a bolii este caracterizată prin tirania

Supra-Eului asupra Sinelui, dar izbucnirea bolii aduce revărsarea Sinelui asupra Eului, pe care el pune stăpâni re, transformându-l în victimă.

8) Datorită ruperii de balanţă volitivă – care rămâne simptomul prim al bolii – conştiinţa nu mai este tradusă în faptă, iar satisfacţiile vieţii sunt obţinute numai în planul subiectiv al imaginaţiei.

9) Atât datorită firii şi biotipului, cât şi datorită înfrângerilor din viaţă, orientarea autistă a bolnavului este şi una introvertită. Prin urmare, viaţa bolnavului este consumată mai mult în planul introspectiv al conştiinţei, decât în cel exterior al conduitei. Boala înseamnă astfel şi un proces grav de alienare sau de înstrăinare de lume şi viaţă, care aduce depersonalizarea şi pe urmă dementierea mai mult sau mai puţin totală.

10) Boala poate fi ocazionată, se pare, atât de o serie de tulburări endocrine, cu caracter biochimic, precum şi de o tulburare de ordin genetic. Ha pare însă a fi determinată în special de greutăţile de adaptare în familie, şcoală şi meserie. Astfel etiologia bolii nu este numai constituţională, deci endogenă, cum credea Kraepelin, ci şi exogenă, socială cu precădere. A face însă discriminarea dintre schizofrenia determinată genetic, prin intermediul corpului, şi cea condiţionată social, aşa cum a propus Claude, este, după toată probabilitatea, nejustificat, interpretarea organismic-funcţională a Profesorului Ey, urmaşul său la catedră, fiind mai aproape de adevăr. Interpretarea acestuia satisface de altfel şi op «timum de completitudine în determinarea ştiinţifică a bolii. Dată fiind complexitatea atât de mare a factorilor patogeni, varietatea de forme a schizofreniei este şi ea destul de mare.

1. Dementa simplă. Ea este, de obicei, forma începătoare a schizofreniei, care, în momentul când se agravează, poate evolua

în hebefrenie, catatonie sau schizofrenie paranoidă. Uneori însă aceste faze izbucnesc direct, fără ca boala să mai treacă prin demenţa simplă. Transformarea demenţei simple în formele grave nu este însă fatală, deoarece boala poate fi vindecată sau cel puţin oprită în prima fază.

Simptomele bolii sunt cele descrise mai sus, dar ele au grade atenuate de dezvoltare.

Gândirea autistă, de pildă, cu caracter dereistă nu este gravă încă. Ea nu afectează toate planurile vieţii. Parţială este şi dezintegrarea, iar unilateralitatea judecăţii şi a concepţiei de viaţă este doar la început şi ea, neavând forme conturate. În consecinţă, conjugarea dinamică, cu lumea, deci adaptarea, este simţită mai mult în meserie şi viaţa publică, nu şi în familie. Conduita se conformează regulilor de viaţă, dar numai sub unghiul unor idei şi principii. Individul este capabil încă de muncă, chiar dacă schimbă locurile de lucru. Balanţa emotivă este deprimată, iar individul dă. Semne vădite de nervozitate, prezentând şi oscilaţii de stupoare şi exaltare. Insul se căsătoreşte destul de greu şi ajunge uşor la divorţ. Conştiinţa rămâne stăpână inconştientului, dar este/tulburată. Prezente sunt şi tulburările raportului dintre Sine şi Supra-Eu. Conştiinţa, de asemenea, este tradusă în conduită „dar cu greutate.

Delirul nu apare, dar gândirea este subiectivă, uneori alături cu drumul, ţinând seama mai mult de dorinţele individului decât de exigenţele obiective ale mediului.

Manifestările individului sunt de multe ori stranii şi bizare, mai ales în timpul liber, când dă curs liber fanteziei.

În general el este un retras, un asocial.

Firea este precumpănitor introvertită. Nervozitatea alternează cu deprimarea.

2. Hebefrenia. Ea este schizofrenia tinereţii, de unde şi numele (Hebe zeiţa tinereţii). Ea este unica formă care corespunde criteriului de dementiere precoce, relevat de Kraepelin. Schizofrenia paranoidă apare în general după 30 ani, iar paranoia după 40 ani. Tot tardivă este forma catatonică a schizofreniei. De aceea momentul de declanşare a bolii este şi el un criteriu în identificarea schizofreniei şi în discriminarea formelor ei.

Dată fiind apariţia timpurie a hebefreniei, unii o clasifică la un loc cu demenţa simplă, dar această grupare comună este eronata, deoarece simptomele ei sunt mult mai grave. Sub unghi social, bolnavul se elimina nu numai din şcoală sau meserie, ci chiar şi din familie. În ceea ce priveşte simptomatologia psihică, ea este oaraeterizată prin incoerenţa foarte mare în gândire, care în cele din urmă se transformă în delir. Dezintegrarea gândurilor din concepţia despre viaţă este şi ea foarte înaintată, iar simplificarea viziunii este foarte accentuată. Din aceste motive adaptarea în câmpul muncii nu mai este cu putinţă, deoarece înţelegerea cu semenii e imposibilă. Pacientul suferă deseori şi de abulie. Manifestările sale nu se mai leagă, deoarece ele sunt disociate de viziunea despre viaţă, care se destramă. Balanţa emotivă este deprimată, cu dese oscilări de la stupoare la agitaţie. De la râs din senin se trece la plâns, fără motiv. Firea este introvertită, iar conştiinţa ajunge o victimă a inconştientului, care se revarsă peste ea, aducând şi declanşarea conflictelor dintre Sine şi Supra-Eu. Conduita, de asemenea divorţează de conştiinţă şi invers.

Halucinaţiile şi delirul sunt foarte frecvente. Bolnavul se plânge că nu mai are creier, sânge, mâini, picioare etc. Sau că ele sunt de sticlă. Alteori pretinde că aude o voce internă, care spune lucruri foarte (neplăcute. Aprehensiunile şi suspiciunile de

asemenea, sunt frecvente şi insistente. Într-o seamă de momente bolnavii sunt pedanţi, ultraconştiincioşi, hiper-morali. Sunt momentele când Supra-Eul stăpâneşte Şinele. Vocile interne de mustrare pentru culpabilitate vin din SupraEu; cele murdare, îndemnurile la rău etc. Sunt generate de Sine.

Numărul bolnavilor de hebefrenie este restrâns. De aceea în nomenclatura unor spitale boala nu apare, fiind trecută la demenţa simplă.

3. Catatonia. Ea este o gravă tulburare a sistemului psihomotor, asociată cu o seamă de tulburări psiho-sociale. Ea este definită printr-o epuizare totală a forţelor, Gare generează nu numai o inactivitate totală, ci şi o pietrificare şi înţepenire a corpului într-o serie de poziţii fixe. Bolnavul stă numai într-un picior sau încovoiat. Dacă e în pat, atunci adoptă o atitudine lipsită de orice mişcare, care imită poziţia corpului din uter, fie o altă poziţie bizară, cum este ţinerea ridicată a capului deasupra pernei, mâinile în sus, picioarele la fel. Corpul pacientului se aseamănă cu o statuie. Doar salivarea mai lasă un semn de viaţă. Nutrirea însăşi trebuie făcuta în această stare de mumie, de altă persoană. Orice încercare de schimbare *a* acestor poziţii eşuează, bolnavul opunând un negativism complet, însoţit şi de mutism. Negativismul este apoi alternat de pasivism, când bolnavul ascultă orice, dar fără a participa cu voinţa sa proprie. Între aceste două stări de pasivism şi negativism, se interpune uneori a treia, cu caraGter expresiv, când bolnavul se angajează într-o serie de mişcări automate, cu caracter stereotip, repetate fără încetare. Înregistrăm astfel în această fază, o serie de vorbe, atitudini şi gesturi, ce se repetă continuu.

Toate aceste faze durează zile, uneori chiar săptămâni întregi pentru a fi apoi alternate de o fază mai scurtă de paroxism, când

bolnavul explodează într-o serie de gesturi şi mişcări exagerate, făcute cu inutilă cheltuială de energie şi însoţite de o verbalizare neîntreruptă, dar desigur haotică, fără nicio legătură logică. Noua fază apare brusc şi fără motive, pentru a se transforma la fel de brusc şi nemotivat în prima fază.

Această gravă tulburare a gradelor de activare ale temperamentului se aseamănă cu alternarea stărilor de depresiune şi exaltare din psihoza maniaco-depresivă, dar în această boală ele exprimă zigzagul hedoniei, nu al biotoniei. Catatonicul este un nervos; psihoticul maniaco-depresiv e un emotiv. Deosebirea provine din faptul că schizofrenia este o rupere a balanţei de conjugare cu lumea, reglată de sistemul cerebro-spinal, în vreme ce psihoza maniaco-depresivă este, cum vom vedea, o rupere a balanţei emotive, în care rolul prim îl joacă sistemul neurovegetativ.

Este de observat că procesul de halucinaţie şi delir este mai atenuat. Bolnavul nu se mişcă, dar nu încetează să gândească, chiar dacă judecata sa e ilogică, autistă şi dereistă. Starea de furoare, care alternează cu cea de stupoare, de asemenea, nu înseamnă imediat şi o confuzie mintală.

Este iarăşi de observat că stările catatonice intervin şi într-o serie de tulburări somatice, de ordin neurologic, aşa cum e cazul în paralizia generală, delirium tremens, o seamă de tumori cerebrale şi, fireşte, în tétanos. De aceea catatonia este studiată nu numai ca o ramura a schizofreniei, ci uneori şi ca o unitate nosologică aparte, cu semiologie proprie. Baruk şi de Joung susţin chiar ca factorii somatici ar fi mai importanţi decât cei psihosociali.

Cât priveşte conştiinţa, ea, bineînţeles, este tiranizată de inconştient, a cărui victimă a ajuns. Ea nu mai e nici stăpâna conduitei.

Firea, ca la toate celelalte forme de schizofrenie, este profund introvertită.

4. Schizofrenia paranoidă. Procesul de dezintegrare mintală poate evolua în două direcţii. Una este aceea a confuziei mintale, când delirul este lipsit de orice sistematizare. Ea este specifică demenţei simple, hebefreniei şi catatoniei. Cea de a doua cale este aceea a delirului sistematizat sau cel puţin cu început de sistematizare, când apar o seamă de idei fixe sau obsesionale, de obicei de persecuţie sau grandoare, care se desprind din unitatea de gândire a persoanei şi activează oarecum pe cont propriu. Sistematizarea este proprie schizofreniei paranoide şi cu atât mai mult paranoiei.

În schizofrenia paranoidă, alături de delirul de persecuţie şi grandoare, teamă şi exaltare, avem şi alte forme delirante dependente de diverse tendinţe şi valenţe, care nu au de-a face numai cu amorul propriu. În paranoia avem de-a face numai cu delirul focalizat asupra amorului propriu. În cazul ei delirul este şi mai sistematizat. Pe de altă parte, ea este forma cea mai tardivă de îmbolnăvire.

Cu toate acestea, deosebirile dintre paranoia şi schizofrenia paranoidă nu sunt totdeauna îndeajuns de tranşante, aşa încât unii le cu Prind pe amândouă sub denumirea de parafrenie, termen care circulă în ultima vreme foarte mult. Această contopire nu e satisfăcătoare, deoarece paranoia are ideile de grandoare mult mai sistematizate, şi fără halucinaţie.

La început Kraepelin a vorbit numai de schizofrenia paranoidă. Ulterior însă el a preferat noţiunea de parafrenie (alături de minte), care se aseamănă – şi anticipa chiar – conceptul de schizofrenie (rupere de minte), propus de Bleuler şi apoi aproape unanim acceptat pentru toate formele de demenţă

precoce.

Kraepelin propune discriminarea a patru forme de parafrenie. Una este aceea a parafreniei sistematice, când ideile de persecuţie şi grandoare devin motivele principale ale delirului, fiind destul de sistematizate. Ideile însă nu sunt în raport cu realitatea obiectivă a lumii, ci sub imperiul celei subiective, divorţată de sentimentul realităţii. Halucinaţiile sunt prezente. A doua formă este parafrenia expansivă, caracterizată prin stările de agitaţie şi manie. Tematica delirului poate fi megalomană, erotică sau mistică. Parafrenia sistematică este definită prin precumpănirea stărilor de stupoare, abulie. Parafrenia expansionistă este determinată prin predominarea stărilor de agitaţie, excitaţie. În forma următoare de parafrenie tonul îl dă fabulaţia, dar fără halucinaţie, iar în a patra imaginaţia fantastică cu halucinaţie.

Dată fiind importanţa deosebită a halucinaţiei din schizofrenia paranoidă, Ballet preferă să vorbească de psihoza halucinatorie cronică, pe care o agreează şcoala franceză în frunte cu Claude.

5. Paranoia. Ea este forma cea mai târzie. Apare de obicei după 40 de ani. Ea se aseamănă cu schizofrenia paranoidă sau parafrenia, dar are ideile de grandoare şi persecuţie mult mai bine sistematizate. Cum însă simptomele nu sunt totdeauna destul de tranşante, unii o cuprind tot sub numele de parafrenie. Freud însă, cum vom vedea îndată, o consideră o unitate nosologică aparte, cu etiologie şi simptomatologie distincta.

6.

Bolnavul are un ciudat amestec de judecată lucidă, realistă, cu una profund dereistă, centrată asupra ideilor de persecuţie şi grandoare, dar fără să aibă halucinaţii. Magnan şi o seamă de psihiatri francezi au preferat denumirea de delir cronic cu evoluţie sistematică, caracterizat prin patru stadii: (a) ipohondrie, (b) idei

de persecuţie, (e) idei de grandoare şi (d) proces de deteriorare a minţii. După Krafft-Ebing, la persoanele retrase, singuratice şi bănuitoare, vor precumpăni ideile de persecuţie; la cele egoiste, agitate şi exaltate vor predomina ideile de grandoare, iar la cele pedante, formaliste, vor ajunge să dea tonul ideile excentrice şi maniile religioase. Psihoza, deşi foarte rară –, căci abia 2% din totalul internaţilor sunt paranoici – s-a bucurat totuşi de multă atenţie şi din partea lui A. Meyer şi Freud. Meyer vede în ea o constituţie bolnăvicioasă, pe de o parte, şi o reacţiune deplasată, ocazionată de nedreptatea socială, de cea profesională mai ales, pe de altă parte. Paranoiacul, spune el, este mai presus de orice un bănuitor. Spre deosebire de Krafft-Ebing, el recunoaşte 6 trepte de evoluţie: (a) omul nu se simte la locul său, e iritabil, bănuitor şi incapabil de concesii, (b) el suferă de idei de grandoare şi persecuţie, (e) care-l duc la interpretări şi înţelegeri foarte greşite, care îl fac să creadă că lumea nu mai începe de el, urmate (d) de halucinaţii retrospective, cu privire la trecutul său, şi apoi (e) de început de dementiere, (f) plus reacţiuni antisociale, uneori chiar primejdioase. Freud, pe de altă parte, leagă paranoia de homosexualitatea insuficient refulată. Simptomele ei, după părerea sa, nu sunt decât rezultatul reprimărilor nereuşite şi a conflictelor ce derivă din ele. Stoddard rezumă în modul următor esenţa acestei teorii. Freudiene:

„Paranoiacul porneşte totdeauna de la premisa, admisă în inconştient, că el „iubeşte oamenii de acelaşi sex” premisă care duce la următoarele stări paranoiace:

Paranoia persecutorie: „Îmi plac oamenii de acelaşi sex” fiind o idee intolerabilă e reprimată şi înlocuită în conştiinţă prin „Nu-i iubesc; îi urăsc”. Prin proiecţie aceasta devine egal cu „Ei mă

urăsc” r deci „Ei mă persecută”.

Paranoia exaltata: „Iubesc oamenii de acelaşi sex” fiind o idee inadmisibilă e înlocuită cu „Nu-i iubesc; mă iubesc numai pe mine”. Prin proiecţie aceasta înseamnă „Toţi mă iubesc”, deci „Sunt o mare personalitate”.

Paranoia religioasă: „Iubesc oamenii de acelaşi sex” fiind un păcat e înlocuit cu „Iubesc pe Dumnezeu”. Prin proiecţie aceasta înseamnă „Dumnezeu mă iubeşte; eu sunt alesul său”.

Paranoia erotica: Intolerabilul „Iubesc oamenii de acelaşi sex” devine „Nu-i iubesc; iubesc numai pe cei de sex contrar”, care prin proiecţie devine „Oamenii de sex contrar mor după mine”.

Paranoia de gelozie: „Iubesc oamenii de acelaşi sex” nu-i adevărat deoarece „Nu-i iubesc; ei mă iubesc pe mine”.

Paranoia ipohondriacă: „Iubesc oamenii de acelaşi sex” e înlocuită cu „Mă iubesc, deci trebuie să mă îngrijesc cât mai bine cu putinţă”.

Adler socoate că paranoia nu are de-a face cu homosexualitatea, care generează un complex de inferioritate, ci cu orice altă cauză care dă naştere la un atare sentiment, fiind, în fond, compensaţia inferiorităţii în ochii insului, care suferă din cauza ei şi în acest mod se înşală că nu suferă. După toată probabilitatea Adler este cel mai aproape de adevăr.

Psihoza maniaco-depresivă

Schizofrenia este o rupere a balanţei volitive şi cognitive de conjugare cu lumea, care afectează şi emotivitatea precum, desigur, şi raporturile dintre conştiinţă şi inconştient, pe de o parte, dintre conştiinţă şi conduită, pe de altă parte. Ea generează

o demenţiere progresivă a întregii personalităţi.

Psihoza maniaco-depresivă este o rupere a balanţei emotive, care se răsfrânge şi asupra balanţei cognitive cu lumea, dar fără să tulbure în mod grav judecata.

Schizofrenia este o îmbolnăvire gravă a funcţiunilor sistemului cerebro-spinal, în primul rând, în care un cuvânt de spus au şi tiparele social-culturale de gândire şi acţiune.

Psihoza maniaco-depresivă este îndeosebi o îmbolnăvire a funcţiunilor sistemului neurovegetativ, anume a raportului dintre sistemul nervos simpatic, de activare a hedoniei, şi cel parasimpatic, ce generează stările depresive. Factorii sociali-culturali joacă un rol mai redus.

Schizofrenicii sunt nervoşi; maniaco-depresivii sunt emoţionabili din cale afară. Schizofrenia este o tulburare gravă a reactivităţii; psihoza maniaco-depresivă este o tulburare gravă a emotivităţii.

În ceea ce priveşte ritmul, schizofrenicii oscilează între bio-psiho-sociotonie şi bio-psihovagotonie, în vreme ce psihoticii maniaco-depresivi înscriu zigzagul de bio-psiho-socio-hedonie şi vag04iedonie.

Cum în melancolie şi exaltare inteligenţa nu este afectată, procesul de demenţiere nu are loc.

Termenul şi noţiunea de psihoză maniacodepresivă a fost introdus tot de Kraepelin, care a cuprins sub acest nume stările de manie sau exaltare, pe de o parte, de melancolie şi depresiune, pe de altă parte, socotite înainte drept boli independente. Este meritul său de a fi observat că cele două categorii de stări emotive există foarte rar separate – şi chiar şi atunci numai în formula melancoliei

— În vreme ce alterarea lor e foarte frecventă, aproape o regulă. Precizări asemănătoare au fost făcute şi de psihiatrii

francezi. Fairét junior a vorbit de nebunia circulară, *folie circulaire*. Kahibaum a propus termenul de boală ciclică sau ciclotimie, reluat de Kretschmer. Acelaşi termen a fost folosit şi de Hecker.

Henderson şi Gillespie numesc schizofrenia şi paranoia *boli reactive*, iar psihoza maniacodepresivă *boala afectiva*.

Oscilaţia dintre plăcere-neplăcere, bucurietristeţe, e, desigur, un fenomen pe deplin normal, pe care-l întâlnim în cazul tuturor oamenilor sănătoşi. Dar această oscilaţie are o cauză şi păstrează o măsură, euforia precumpănind faţă de disforie. În psihoza maniaco-depresivă cauza lipseşte, oscilaţia devine zigzag abrupt, nu curbă, iar stările de depresiune precumpănesc faţă de acelea de exaltare, care, pe de altă parte, nu gratifică nici ele, ci doar excită.

În ceea ce priveşte etiologia bolii, în majoritatea cazurilor – care după Kraepelin urcă până la 80% – ea este ereditară. Lucruri asemănătoare a constatat şi Vogt, care înregistrează faptul că la 22% din bolnavi părinţii au suferit de aceeaşi boală. În 35% ea apare la fraţi şi surori. Bleuler, Meyer, Kretschmer, McDougall etc. Împărtăşesc aceeaşi părere.

După Kretschmer, Conrad şi Sheldon boala corelează cu biotipul visceral, pionic sau endomorf, care are sistemul neurovegetativ mai dezvoltat. Kretschmer şi Sheldon au definit, cum am văzut, şi trăsăturile tipului.

În ceea ce priveşte oauzele exogene, de ordin psiho-social, ele pot fi pierderea unui copil, pierderea soţului sau soţiei precum şi a oricărei persoane foarte dragi. Efecte asemănătoare pot avea pierderea averii, o nenorocire mare cum este războiul etc. Dar în toate aceste cazuri, efectele se produc în general asupra persoanelor cu biotip visceral, picnic sau endomorf, care au

balanţa emotivă foarte sensibilă.

Raporturile dintre conştiinţă şi inconştient nu sunt prea mult tulburate, dar cele dintre conştiinţă şi conduită sunt serios afectate. În stările depresive conştiinţa nu se mai traduce în faptă, iar pacientul refuză nu numai munca, ci orice activitate. În stările de exaltare, în schimb, conduita divorţează de conştiinţă, însă euforia este falsă, deoarece nu gratifică.

Judecăţile de existenţă, deci de reflectare a Obiectului în Subiect, nu sunt afectate. Cele de valoare, în schimb, sunt colorate profund pesimist, în stările depresive, şi optimist, în cele de exaltare, dar fără liniştirea, pe care o aduce gratificarea.

În stările de manie apare şi fuga de idei. În cele de depresiune asistăm nu numai la o încetinire a judecăţii, ci şi la idei depresive, cu inerţie foarte mare.

În stările depresive apar şi sentimentele de alienare şi depersonalizare, care în cele maniace lipsesc, fiind înlocuite prin sentimente de falsă personalizare şi insistentă intrudere în treburile altora.

1.

Fig. 26. Cele trei stări de manie şi melancolie (după Dorcus, 1935).

Mania. Caracterele fundamentale după care ea poate fi recunoscută sunt trei şi anume: (a) starea euforică de exaltare, cu bucurii exagerate, fără cauze şi lipsite de gratificarea ce aduce liniştea, (b) fuga de idei, judecăţi de valoare exagerată şi (e) excitabilitate şi activitate excesivă şi deplasată. Persoana afirmă că se simte bine; toată lumea e a ei; dar ea nu e fericită, ea nu are niciun astâmpăr, se leagă de orice, se agită pentru orice etc.

2.

„Trăsătura proeminentă a maniacului – spune Dorcus (1935) – este excitabilitatea, care se manifestă prin supraactivitate şi fugă de idei. ’Maniacul pur şi simplu nu poate sta liniştit, ci trebuie să facă ceva în fiecare clipă. Considerat la suprafaţă, el apare ca un om mulţumit cu el însuşi, care socoate că totul e mare şi demn de luat în seamă şi care trece fără astâmpăr de la un lucru la altul. Reacţiunile maniacului sunt excepţional de iuţi şi dacă nu ar fi cu totul lipsite de constantă, atunci ele ar da, indiscutabil, un mare randament. Din păcate însă, atenţia maniacului e lipsită de orice concentrare şi perseverenţă, fugind de la o impresie la alta, aşa încât din această cauză el ajunge să fie numai un mare agitat şi nu un muncitor asiduu şi cu folos. Conversaţia maniacului poate părea uneori incoerentă, din cauza fugii de la o idee la alta, dar ea păstrează totuşi contactul cu realitatea, nu însă cu judecarea ei emotivă. În decursul conversaţiei maniacul e, aşa zicând, cu sufletul pe limbă şi spune tot ce are pe inimă. El se amestecă, de asemenea, în treburile tuturor, indiferent dacă e întrebat sau nu, îi cunoaşte ori ba etc. Procesele sale de gândire sunt atât de repezi încât el are o excepţională mâncărime de limbă, vorbeşte într-una, monopolizând conversaţia, în aşa fel încât într-un grup el devine şi caută să devină centrul de atenţie al tuturor”.

Aceste simptome însă pot fi mai mult sau mai puţin dezvoltate. După gradul lor de dezvoltare, distingem trei stări de manie, ilustrate în Fig. 26. Ele sunt hipomania, mania acută şi mania hiperacută, pe care unii o împart în delirantă şi cronică.

Hipomania este treapta cea mai puţin dezvoltată, vecină astfel cu oscilaţia normală, dar cu ondulări mai mari decât ea, care evoluează către un zigzag abrupt. Neastâmpărul şi agitaţia, pe de o parte, euforia exagerată, dar falsă, pe de altă parte, sunt

simptomele ei de bază. Pacientul e în necontenită treabă. De multe ori nici nu poate dormi. Uneori pretinde că nu doarme deloc, dar aceasta nu e adevărat, atât numai că somnul însuşi în această fază este cu scurte intermitenţe, iar nu lung şi odihnitor. Prezenţa unor persoane străine îi provoacă imediat mâncărime de limbă. Are foarte mult amor propriu şi socoate că face orice mai bine decât altul. E susceptibil faţă de orice observaţie şi nu admite alte păreri decât pe ale sale. E iritabil şi lipsit de control. Se emoţionează nespus de uşor şi trece de la râs la plâns fără motive serioase. Integrarea sa în societate lasă foarte mult de dorit.

Lucrurile se schimbă în cazul maniacului acut, când toate simptomele de mai sus se agravează în aşa măsură încât convieţuirea cu el nu mai este posibilă, iar internarea devine necesară. Hipomania o precede, uneori, alteori nu şi astfel mania acută explodează dintr-odată. În rest, persoana se simte foarte bine, dar nefiind nici ea convinsă de acest lucru, caută să-şi întărească încrederea convingând pe alţii, anume pe oricine îi iese în cale. Conştiinţa eului propriu e foarte pronunţată şi astfel el se simte superior tuturor. Starea de euforie, exaltare şi bună dispoziţie – chiar dacă nu şi de fericire – se schimbă însă brusc, bolnavul devine foarte nervos, e cuprins de furie, este în stare să lovească şi să spargă etc. În crizele grave el trebuie păzit cu forţa. Odată însă criza trecută, el revine la buna dispoziţie şi cere chiar scuze, dar vorbirea denotă în continuare fugă mare de idei. Judecata de valoare e subiectivă şi incoerentă uneori. E sensibil la orice, fiind totdeauna „gata pe fugă”. Inteligenţa şi memoria rămân neatinse deşi starea de exaltare îl face să vadă totul în roz.

Mania hiţeracuta. Ea e treapta cea mai dezvoltată a maniei, care face totdeauna necesară internarea. Uneori e precedată de

fazele mai puţin dezvoltate. Alteori izbucneşte direct.

„Individul hipermaniac – spun Henderson şi Gillespie (1962) – este cu totul dezorientat atât în spaţiu şi timp, cât şi în relaţiile cu semenii. Conversaţia sa e cu totul incoerentă, deoarece pacientul este atât de surescitat încât nu se mai poate stăpâni şi nici nu poate fi stăpânit, fie chiar pentru câteva minute, decât de persoanele cu excepţională putere hipnotică. El nu-şi află niciun astâmpăr, se învârteşte şi aleargă în toate părţile, aflându-se în continuă treabă, fie fizică, fie psihică, ajungând la o completă epuizare a forţelor, în cazul când, bineînţeles, nu e calmat cu medicamente puternice de liniştire. El dezvoltă, de această dată, atât iluzii, cât şi halucinaţii vizuale şi optice, precum şi idei de grandoare şi suspiciune. În ceea ce priveşte aspectul moral al conduitei, ei ajung destul de lipsiţi de ruşine, lăsându-şi corpul descoperit. Ei nu au nici cea mai elementară conştiinţă a bolii şi refuză, din această cauză, orice cooperare cu medicul”.

3. Depresiunea. Ea se caracterizează exact prin simptomele emotive opuse maniei, adică prin (a) sentimentul de silă şi teamă de orice activitate, (b) o excepţională încetineală şi greutate în succesiunea ideilor şi (e) o dominare a sentimentelor de tristeţe şi epuizare în acelaşi timp.

După gradul de dezvoltare al acestor simptome avem melancolia simplă, depresiunea acută şi depresiunea hiperacută.

Starea de melancolie sau depresiune simplă se defineşte printr-o greutate a gândului, vorbei şi faptei şi o precumpănire a sentimentelor de tristeţe, pesimism şi neîncredere în viaţă. Persoana are o faţă abătută şi obosită, cu cearcăne la ochi şi pare mai bătrână decât este în realitate. Ea se plânge într-una că se

simte prost, că nu reuşeşte nimic, că e cu totul lipsită de noroc şi că orice iniţiativă a ei e de la început condamnată să eşueze. Crede că ar fi fost mai bine dacă nu s-ar fi născut şi-şi doreşte moartea, socotind că nu e bună la nimic. Vorbeşte încet, rar şi greoi, întrebuinţând propoziţii scurte, pe care rar le încheie, preferând vorbirea prin cuvinte, fără integrare în fraze. Înclină spre nemişcare şi chiar lenevie, mulţumindu-se cu puţin, dar cu condiţia să fie lăsată în pace. Inteligenţa îi este de altfel nealterată şi memoria intactă.

Trăsăturile de mai sus se accentuează în melancolia acută, când sila de activitate, încetineală în gând, vorbă şi faptă, precum şi sentimentul de tristeţe şi îndurerare devin atât de accentuate, încât adaptarea şi integrarea în societate ajunge să fie cu neputinţă de realizat. Pacientul este în stare să stea ore întregi fără a schiţa cea mai mică mişcare şi fără a vorbi nimic. La întrebări răspunde da sau nu, mai mult îngânate şi acestea. Se crede o mare calamitate şi-şi atribuie fel de fel de vini imaginare, care au dus la nenorocirea sa şi chiar a familiei sale. De aceea crede că nu mai e nimic de făcut, deoarece nimic nu se mai poate îndrepta. Toate aceste gânduri întunecate îl fac să sufere foarte mult. Suferinţa sa, crede el, e fără margini şi în grad aşa de mare nu a mai cunoscut-o nimeni. Ideile ipohondrice sunt foarte dese şi puternice. Pacientul are uneori sentimentul că izvorul, din care i se trag toate relele, îl constituie manifestările sale erotice prea timpurii. De vină însă e şi amorul propriu şi ambiţia, la care tocmai de aceea renunţă. Precum renunţă şi la contactul sexual. Mâncarea nu-l interesează şi dacă mănâncă o face în sila. Judecăţile de valoare sunt sub semnul depresiunii, dar cele de existenţă, deci de reflectare a lumii în minte, rămân nealterate. Inteligenţa şi memoria sunt neafectate de boală.

Depresiunea stuporoasă este treapta cea mai dezvoltată a melancoliei. În cazul ei persoana nu mai răspunde la nimic, rămânând complet indiferentă la tot ceea ce se petrece în jurul său. E incapabilă să-şi mai facă nevoile în condiţiuni igienice. Trebuie nutrit artificial. Câmpul conştiinţei este îngustat, iar vigilenţa ei scăzută. Traducerea ei în faptă lipseşte. Individul are conştiinţa unui păcat imaginar care îl urmăreşte, după cum îl urmăresc imaginar şi o serie întreagă de nenorociri. Pacientul are impresia că e apusul lumii şi că toate sunt deşertăciune. Apocalipsul a fost scris în orice caz de un depresiv, chiar dacă el nu a atins stările grave, când fireşte ar fi renunţat şi la scris. Bolnavul slăbeşte continuu şi ajunge în stare de a se sinucide.

4. Stările alternante. Stările depresive se pot permanentiza. Cele maniace nu se pot stabiliza, deoarece ele epuizează energia insului şi acesta are nevoie în consecinţă, de odihnă. În acest caz însă individul trece în starea opusă de melancolie. Între cele două stări opuse avem uneori şi o stare normală, dar foarte scurtă. În majoritatea cazurilor însă alternarea lor se manifestă direct în zigzag şi bineînţeles fără motive. În cazuri mai rare întâlnim chiar o coexistenţă a celor două stări. Acestea sunt cazurile mixte, dar ele par să fie mai degrabă produsul unor alternări foarte scurte.

Kraepelin a deosebit şase modalităţi şi tipuri de alternare, dar mai frecvente şi obişnuite le-a considerat numai pe două dintre ele, anume depresiunea agitată şi mania stuporoasă. În primul caz avem o depresiune însoţită sau alternată de agitaţie, iar în al doilea caz avem sentimente de euforie succedate de încetarea oricărei activităţi.

În general, stările de manie şi agitaţie sunt vindecabile. În unele cazuri însă ele se permanentizează, dând naştere la mania cronică. Mania cronică are intermitenţele aduse de nevoia de

refacere a organismului. În schimb, melancolia involutivă se poate prelungi nespus de mult. Spre deosebire de celelalte stări maniace sau melancolice, ea apare de obicei numai după 45 ani. După Kraepelin, ea nu e decât un gen aparte al melancoliei. După alţi autori însă, ea e o unitate nosologică aparte. Simptomele ei sunt aceleaşi ca şi în melancolia acută şi stuporoasă: depresiune, anxietate, lipsă de activitate, complexe de culpă, idei ipohondrice etc. Mai rar delir şi halucinaţie. Judecăţile de valoare sunt colorate în negru. Cele de existenţă rămân intacte. Inteligenţa şi memoria, cu atât mai mult percepţia, rămân neafectate. Sinuciderea e posibilă. Boala, de asemenea, corelează cu o seamă de tulburări endocrine şi mai ales cu menopauza.

Nevrozele

Psihozele – spune Adolf Meyer – sínt reacţiuni patologice totale, ce tulbură întreaga personalitate. Ele afectează cel puţin aspectul volitiv şi emotiv, iar în schizofrenie şi pe cel cognitiv. În consecinţă, tulburată este şi relaţia dintre conştiinţă şi conduită, iar în schizofrenie şi aceea dintre conştiinţă şi inconştient. Tulburările corelează de asemenea şi cu biotipul şi firea.

Nevrozele – adaugă Meyer – tulbură numai o parte din personalitate, anume voliţiunea şi emotivitatea. Cunoaşterea şi judecata sunt tulburate mai puţin. În schimb relaţiile dintre conştiinţă şi inconştient, apoi Sine, Eu şi Supra-Eu, ca şi acelea dintre conştiinţă şi conduită, sunt conturbate. Isteria pare a corela cu biotipul displastic şi firea extrovertită.

Psihozele, în faza lor gravă, fac imposibilă nu numai integrarea în meserie, ci şi convieţuirea în familie, solicitând astfel internarea.

Nevrozele elimină individul numai din meserie, nu şi din familie, iar internarea e necesară doar în stările acute, de crize puternice.

La criteriul psihologic, dependent de sfera şi adâncimea tulburării, la cel social, dependent de greutatea integrării în meserie şi familie şi La cel clinic, determinat de necesitatea internării şi asistenţei medicale, Freud adaugă şi modul de exprimare al bolnavului.

În faza iniţială a psihozelor exprimarea conflictelor este cu putinţă numai în mod travestit, şi astfel camuflat, deoarece conştiinţa îşi exercită controlul său. În faza lor gravă însă dorinţele refulate sau valenţele frustrate se exprimă direct. Bolnavul pierde orice simţ al decenţei în îmbrăcăminte, lăsându-se descoperit fără a mai manifesta vreo jenă şi este în stare să-şi facă şi nevoile biologice în văzul tuturor. În nevroze cenzura conştiinţei este prezentă, oa şi în faza începătoare a psihozelor. De aceea manifestarea dorinţelor şi tendinţelor refulate şi frustrate se poate face numai prin înşelarea vigilenţei conştiinţei, deci în vis sau în condiţiuni de travestire, deghizare ori camuflare.

Al cincilea criteriu ar fi regresiunea, care în nevroze nu apare sau în orice caz nu e gravă, fiind vorba numai de o reîntoarcere la trepte inferioare de viaţă, iar nu direct la infantilism, cum se întâmplă în psihoze.

Nevrozele sunt, apoi în general, vindecabile. Vindecabilă este şi psihoza maniaco-depresivă, mai ales dacă este depistată din vreme. În schimb, grupul schizofrenic, dacă este angajat în forme grave, deocamdată cel puţin nu cedează la metodele de terapie bio-psiho-socială, inclusiv cele biochimice şi biofizice.

O serie din nevroze, dacă nu sunt tratate, pot evolua în psihoze. Acesta este în special cazul nevrozei de anxietate şi al

nevrozei de compulsiune, mai rar acela al isteriei. De aceea, la început cel puţin, uni psihiatri le socoteau şi ca o fază intermediară înspre punctul terminus, care sunt psihozele, schizofrenia mai ales. În ultima vreme însă precumpăneşte tot mai mult teza unui grup nosologic aparte, cu simptomatologie şi orientare proprie.

În ceea ce priveşte însă suferinţa este cazul să observăm că în general ea este mai mare în cazul neuroticului decât al psihoticului. Aceasta deoarece neuroticul este conştient de boală şi de aceea şi suferă, în vreme ce psihoticul în faza gravă mai ales, nu mai este conştient de boala şi de aceea suferă cel mult organic. Din acelaşi motiv psihozelor le spunem pe nume, adică boli psihice, în vreme ce în cazul nevrozelor recurgem noi înşine la haina camuflată a bolilor de „nervi”, care ar cădea în seama neurologiei, mai puţin peiorativă. Dar aceasta a fost, de fapt, cazul mai mult în trecut, când internaţii erau mai mult bolnavi mintali furioşi, singurii consideraţi de opinia publică drept nebuni cu adevărat. Azi, în sdiimb, dinicile şi spitalele de boli mintale devin tot mai mult sanatorii şi chiar locuri de odihnă în care se retrag de multe ori şi psihopaţii.

1. Teoria lui Charcot asupra isteriei. Isteria, spune Charcot, este o maladie mintală, anume cea mai frecventă şi spectaculoasă sau *marea maladie*, cum o numea el. Substratul somatic lipseşte. De aceea atenţia clinicianului trebuie îndreptată asupra simptomelor, fie fiziologice, fie, mai ales, psihologice, pe care clinicianul trebuie să le descrie şi clasifice. O seamă de simptome, *stigmatele*, sunt permanente, constante, celelalte, *accidentele*, sunt trecătoare şi variază. Stigmatele cele mai frecvente sunt: anestezia faringelui, care opreşte vorbirea, anestezia urechii, care împiedică auzul, anestezia pielii şi diminuarea acuităţii celorlalte simţuri, îngustarea câmpului vizual, apoi contrariul lor, hiperestezia, de

asemenea o serie de tulburări motorii, ce duc la catalepsie, pe de o parte, la criza isterică, pe de altă parte. Uneori pot apare şi cazuri de abulie. Accidentele sunt: crizele mai uşoare, fără pierderea cunoştinţei, paraliziile trecătoare, tulburările de reflexe, precum şi o seamă de tulburări vaso-motorii şi gastrice etc.

Toate aceste simptome au, după părerea sa, o singură cauză, de ordin intelectual, anume o idee sau un sistem de idei fixe, care scapă controlului conştiinţei şi astfel se manifestă separat, pe cont propriu, disociindu-se de restul conştiinţei. Această idee (sau sistem de idei) este generată de un accident petrecut în viaţa bolnavului, de care el nu-şi mai aduce aminte. Pe de altă parte, crede Charcot, este suficient ca bolnavul să creadă numai că a avut un accident şi astfel să-i paralizeze picioarele sau mâinile.

Reţinem faptul că boala, în acest caz, are drept cauză invocată accidentul sauideea lui. Dar de accident bolnavul nu-şi mai aminteşte de multe ori, iar, aşa stând lucrurile, Charcot nici nu l-a mai căutat, deoarece prin hipnoză simptomele bolii puteau fi înlăturate, fie că aflam despre accident, fie că nu aflam. Din păcate însă, hipnoza nu are efecte durabile de vindecare a bolii, iar simptomele reapar. Freud va ataca, dunpotrivă, tocmai punctul nevralgic al accidentului, cauza bolu, pe care va căuta să îl afle cu orice preţ, iar vindecarea o va căuta în „ridicarea puroiului”, pe care accidentul l-a lăsat. De inconştient, Charcot, fireşte, îşi dă seama, deoarece o seamă din simptome sunt sub imperiul său, dar cercetarea sa nu o poate realiza.

De altfel, – continuă Charcot – accidentul nu pare a fi el însuşi cauza bolii, deoarece în cazul oamenilor sănătoşi atari accidente nu lasă nicio urmă. Prin urmare, accidentul este doar o condiţie favorizantă, care doar declanşează boala, cauzele bolii urmând a fi căutate în altă parte, anume în degenerare.

În acest concept, desigur, real, dar în acea vreme complet necunoscut, medicii din veacul trecut, psihiatrii mai ales, aruncau tot ceea ce nu puteau explica altfel.

Pe de altă parte, Charcot observă nu numai faptul că simptomele isterice pot fi ridicate prin hipnoză, ci şi faptul că ele pot fi şi provocate prin hipnoză, dar, afirmă el, tot numai la persoaneledegenerai: e. Bemsheim însă susţine – şi face dovada – că simptomele isterice sau de altă natură pot fi provocate prin hipnoză şi la persoanele sănătoase, în cazul cărora ipoteza degenerării este imposibil de susţinut. În atari condiţii, Babinski reia toa!: a simptomatologia isteriei, o descrie şi o grupează foarte amănunţit, constată şi fuga de idei, precum şi fabulaţia, ce definesc mentalitatea istericului şi în final defineşte boala ca aceea tulburare mintală oare poate fi provocată prin *sugestie* şi vindecată prin *persuasiune*. La spectaculozitatea hipnozei el renunţă, deoarece efectele ei, cum spuneam mai sus, nu durează. În schimb efectele persuasiunii par mai trainice, dar pe deplin mulţumitoare nu sunt nici ele. Aşadar, ca şi Charcot, nici Babinski nu merge ia cauzele bolii. Înlăturând degenerescenţa, el se ocupă, de fapt, tot numai de simptomatologie şi terapeutică, nu şi de etiologie. Dar deosebirea dintre practica medicală de ordin ştiinţific şi practica empirică, imediată, constă tocmai în această stabilire de cauze, singura vindecare durabilă fiind posibilă numai prin înlăturarea lor.

2. Teoria lui Janet asupra isteriei şi psihasteniei. Janet este asistentul lui Charcot, la al cărui sfat îşi susţine şi doctoratul în psihologie. Ceilalţi doi mari psihologi francezi, Ribot şi Binet, au completat doctoratul în psihologie prin cel în medicină. Janet încearcă să pătrundă mai îndeaproape în mecanismul simptomatologiei, căutând în mod mai precis cauzele bolii.

Mai întâi el observă că atât hipnoza, cât şi sugestia sau

persuasiunea, operează nu numai la isterici, ci şi la bolnavii suferinzi de idei obsesionale – fobii şi ipohondrii – bolnavi care, spre deosebire de isterici, sunt mai puţin agitaţi, şi chiar slăbiţi şi obosiţi. Influenţat de Bergson, de Maine de Biran mai ales, Janet merge, plecând de la această observaţie, la ipoteza energiei fizice, dedusă din efortul şi oboseala activităţii noastre, care se ramifică manifestându-se în diversele tendinţe biologice şi psihologice, ca foamea, apetitul sexual, amorul propriu, iubirea de copii, frica, mânia etc., descrise de altfel de Ribot. El vine însă cu o idee în plus, aceea a organizării lor la trei nivele de viaţă. Primul nivel este acela al trebuinţelor biologice, al doilea este acela al tendinţelor psihologice şi al treilea acela al personalităţii însăşi, care la ereditatea instinctelor adaugă învăţarea culturii. El defineşte această integrare şi structurare progresivă a personalităţii noastre prin conceptul de tensiune psihologică.

Isteria, spune Janet, în raport cu structura bio-psiho-socială a persoanei, definită prin tensiunea psihologică, este, în adevăr, un proces de disociere, graţie căreia o tendinţă, nu o idee, – deci accentul e deplasat de la cognitiv la volitiv – se desprinde din unitatea sistemului ei şi se manifestă pe cont propriu. Interpretarea isteriei, precum vedem, este identică cu a maestrului său Charcot, cu deosebirea că, în loc de idei, ale lui Taine şi

Fouillé, el vorbeşte de tendinţele lui Ribot, maestrul său în psihologie.

Psihastenia, în schimb, este o coborâre a tensiunii psihologice de la nivelele superioare, cu caracter psiho-social şi cultural, la cele medii, cu caracter biopsihic, şi apoi la cele inferioare, cu caracter numai biologic.

Isteria este produsul dezintegrării; psihastenia este rezultatul regresiunii.

În conceptul de psihastenie sau epuizare a forţelor psihice – în fond un alt cuvânt pentru a ne ascunde ignoranţa, deoarece degenerescenţa nu mai mergea – Janet a cuprins atât nevroza de anxietate, cât şi pe cea de compulsiune, precum şi aproape întreaga schizofrenie. Ca atare, termenul era, evident, mult prea larg şi dacă Janet reuşea, în parte, să le definească pe toate prin pierderea sentimentului realului (dereismul lui Bleuler sau sentimentul realităţii lui Freud), în schimb diferenţierea dintre diversele boli, care sunt totuşi unităţi nosologice diferite, el nu a mai putut-o face. De aceea termenul a devenit tot aşa de desuet ca şi neurastenia, care exprimase, înainte de Janet, cam acelaşi lucru.

Janet a negat psihanaliza, a negat şi rolul sexualităţii în maladiile mintale, iar rezerve a păstrat atât faţă de complexul de inferioritate, definit între timp de Adler, cât şi faţă de polaritatea introversiune-extroversiune, stabilită de Jung. Corelaţia psihotipului cu biotipul, de asemenea, nu l-a preocupat. Cu alte cuvinte, Janet a rămas indiferent faţă de toate marile inovaţii ale psihopatologiei din veacul nostru, mulţumindu-se doar cu sinteza secolului trecut. De aceea nu e de mirare că timpul a trecut peste lucrările sale şi a păstrat doar amintirea verbului său strălucit de la Collège de France.

3. Teoria lui Freud asupra nevrozelor. Janet a preferat strălucirea catedrei. Freud s-a retras de la catedră şi a ales asiduitatea cercetării şi adâncimea interpretării, ce derivă din ea. Lipsit de cunoştinţele elementare de psihologie, el şi-a creat limbajul său şi a comis şi o seamă de greşeli, inerente unei atari încercări. De aci şi animozitatea cercurilor psihologice academice faţă de ideile sale. Dar, în final, Freud şi-a corectat cea mai mare parte din exprimările şi chiar ideile sale greşite, iar elaborarea sa finală face azi parte nu numai din domeniul zecilor de catedre de

psihanaliză, ci şi din acela al psihologiei, şi mai ales al psihologiei persoanei.

Freud vorbeşte de trei categorii de nevroze: de travestire sau conversiune, de anxietate sau teamă şi de compulsiune sau obsesională.

Nevroza de conversiune – cum numeşte el isteria – este definită prin manifestarea deghizată a pornirilor erotice refulate în inconştient, urmare a faptului că cenzura conştiinţei nu le admite ca manifestări directe, deschise, care să ducă la scop. Manifestările deghizate se mulţumesc numai cu surogate. Isteria urmează astfel drumul simulării din povestea Calului troian, dar simularea nu este conştientă şi în detrimentul semenilor – căci atunci ar fi simplă escrocherie – ci inconştientă şi în detrimentul nostru, chiar dacă manifestarea deghizată a pornirilor refulate ne scapă în parte de tensiune şi ne fereşte de o tensiune şi un necaz mai mare, cum e, de pildă, schizofrenia. Cuvântul isterie vine de la cuvântul uter, exprimat în vechea elină, şi este folosit de însuşi Hipocrat, care consideră boala o ’tulburare a organului respectiv, deci cu caracter somatic, făcând însă observaţia că boala este mai frecventă la fetele nemăritate sau la femeile văduve ori lipsite mult timp de bărbaţi. Galenus leagă însă boala şi de alte necazuri, socotind că ea apare şi la bărbaţi. Cuvântul se înrudeşte şi cu acela de istrion, chiar dacă sub unghi filologic nu are nimic de-a face cu el. Sub unghi social-psihologic însă cele două expresii au de-a face împreună deoarece un teatru – cum spune Binswanger – joacă şi nebunul, istericul mai ales. Numai că teatrul nu se desfăşoară pe scenă. Pe scenă ajunge doar în drama psihologică a lui Moreno, care însă prin acest teatru direct pe scenă încearcă să vindece pe om de celălalt teatru din viaţa însăşi, mult mai frecvent decât cel de pe scenă.

În nuvela lui Sherwood Anderson – care alături de O'Neill este poate cel mai bun interpret din literatură al psihanalizei – fetele unui director de bancă, rămase orfane de tată şi mamă, nu se mai mărită. Scapătând, ele nu mai sunt curtate de bărbaţii „lumii bune", după cum cei din lumea săracă nu îndrăzneau să ridice faţa la ele. Fetele însă doreau şi ele să-şi trăiască viaţa, dar împotriva acestui fapt se opunea biserica în care ele încă îşi păstrau locul de frunte, ocupat de mamă şi tată. De aceea ele consideră un păcat nu numai actul sexual, ci şi sexul însuşi. Se trezesc însă cu o mare pasiune, anume aceea de a dansa dezbrăcate noaptea, pe timp de ploaie. În propria lor conştiinţă, ele pretind că fac acest lucru din motive de igienă, deoarece baia în acea vreme nu devenise încă necesară nici în casele bogate. De fapt însă simţeau şi o altă plăcere ciudată pe care nu o pricepeau de unde vine. Dar într-o noapte ies din propria lor ogradă, în care nu puteau fi văzute, şi aleargă dansând pe stradă. Auziseră cântecele unor tineri, care se reîntorceau târziu de la cârciumă. Socoteau – în conştiinţa lor, desigur, – că nu pot fi văzute, cu toate că fulgera… Dar în lumina fulgerelor trupurile lor dezbrăcate puteau fi văzute perfect. Este exact ceea ce dorea pornirea lor erotică din inconştientul refulat.

În *Straniul Interludiu* de O'Neill, Nina iubeşte pe Gordon, dar acesta pleacă pe front şi moare ca un erou. Logodită cu el înainte de a pleca, dar opriţi să se căsătorească de către tatăl Ninei, Gordon dorise o dovadă de dragoste din partea Ninei, dar Nina, temătoare de tatăl ei, refuzase. Acum când logodnicul ei e mort, ea are sentimentul vinei, se face soră de caritate pentru spitalele de soldaţi răniţi, iar în cele din urmă cedează tuturor acelora care o doresc. În conştiinţa ei, Nina crede, pe de o parte, că face acest

lucru numai pentru a face plăcere soldaţilor eroi, iar pe de altă parte pentru a pedepsi pe tatăl ei. În fond ea îşi manifestă, însă deghizat, pornirea erotică negratificată.

Pornirea Electrei împotriva mamei sale din *Din jale s-a întrupat Electra* are aceeaşi structură isterică. În conştiinţa sa ea pretinde că apăra onoarea tatălui ei, amiralul Mannon. În fond se răzbună pe mama care i-a furat pe căpitanul Brown. Fratele ei, pe de altă parte, acceptă, la insistentele ei, să-l împuşte pe Brown, dar nu ca să apere onoarea familiei, ci pentru că îşi iubeşte mama, care l-a trădat.

Studentul nepregătit susţine că el totdeauna se emoţionează; în faţa examenelor el poate să-şi producă un oarecare simptom, spre exemplu, să facă febră. Dacă simptomul e conştient şi urmăreşte un scop mărturisit propriei sale conştiinţe, atunci fireşte că e vorba de o simplă escrocherie. Dacă însă insul se îmbolnăveşte cu adevărat, atunci el îşi deschide drumul spre isterie. Ca să avem isterie deplină, mai trebuie ca scopul să fie şi el inconştient. Procesul conversiunii sau travestirii defineşte înlocuirea scopului, pe care ni-l refuzăm conştient, printr-unul nobil, pe care-l afirmăm chiar ca virtute.

În faţa unor greutăţi, unii, femeile mai ales, leşină imediat. Este un alt mecanism isteric de a obţine compătimirea, ca în final să fie evitat şi necazul.

În opoziţie cu leşinul notăm criza de convulsiune, ce se aseamănă cu aceea din epilepsie, cu deosebirea că ea durează mai mult, iar apariţia ei este determinată de o criză de nervi. După criză bolnavul este epuizat pentru o zi sau două. Criza este un

mecanism disperat de protest. În experimentul asupra învăţării la şoareci, cu alegerea drumului bun, după ce acest drum a fost deprins, sistemul de curentare a fost schimbat şi astfel şoarecii au fost nevoiţi să se dezveţe de un drum şi să se deprindă cu celălalt. Odată noua deprindere făcută, curentul a fost din nou inversat şi aşa mai departe. În cele din urmă câţiva dintre şoareci s-au trântit cu faţa în sus şi au început să dea din picioare, manifested şi convulsiuni.

În stările de agitaţie mai uşoară, care nu duc nici la criza de convulsiune, nici la cea de nervi, pacienţii desfăşoară fuga de idei, asemănătoare cu aceea a maniacului. În acelaşi timp însă fuga de idei este însoţită de o seamă de gesturi teatrale, în care fiinţa caută să apară altceva decât este. În parafrenie şi paranoia pacientul doreşte să pară mai

— mult decât este. În melancolie el vrea să fie mai puţin decât este. În hebefrenie el vrea să fie altceva decât este. Uneori vrea să pară un copil, alteori un om bătrân etc. De aceea delirul de dorinţă nu denotă numai dereism ci şi infraşi supra-reism, para-reism, retroşi pro-reism etc. Istericul cu confliote erotice vrea să pară altceva, anume donjuan dacă e bărbat sau nimfomană, dacă e femeie. Istericul cu complex de inferioritate, pe care-l va studia Adler, vrea să pară mai mult decât este, la fel ca şi parafrenicul sau paranoianii.

În nevroza de travestire sau conversiune este vorba de manifestarea deghizată a unor porniri refulate, a căror manifestare directă şi deschisă o opreşte cenzura conştiinţei. Travestirea este astfel un delir de dorinţă, exprimat implicit, nu explicit; simbolic, iar nu discursiv. În nevroza de anxietate asistăm la delirul de temere, manifestat de obicei direct, în formă deschisă, nu indirect, în haină camuflată. În isterie pornirea este refulată, dar nu învinsă.

În nevroza de anxietate, la fel ca şi în schizofrenie, pornirea este înfrântă. Simptomele de temere sunt provocate de tot ceea ce ar putea trezi pornirea aruncată în adâncul inconştientului. Isteria este o boală a instinctelor vieţii; anxietatea este o boală a fricii care este un instinct al morţii. Isteria corelează cu biotipul displastic; anxietatea cu cel infantiloid sau cu biotipul masculin din cale afară de feminin. Corelaţia însă, în toate cazurile, este mult mai scăzută decât în cazul psihozelor.

Boala mintală la modă a veacului trecut a fost isteria. Boala mintală a veacului nostru dintre cele două războaie a fost schizofrenia. Azi este anxietatea, asupra căreia psihologia, psihiatria, precum şi literatura şi filosofi a existenţialistă au atras atât de mult atenţia. De fapt, sub semnul fricii de viaţă se află întreaga gândire existenţialistă, ilustrând, poate ea însăşi maladia.

Istericul, ca şi psihoticul maniaco-depresiv, este cu precădere extravertit. Anxiosul, la fel ca şi schizofrenicul, este aproape întotdeauna un introvertit.

În isterie conflictul are loc mai mult între conştiinţă şi inconştient, mai puţin între Sine, Eu şi Supra-Eu. În nevroza de anxietate el este mai mult între conştiinţă şi conduită. În isterie, inconştientul refulat se revarsă asupra conştiinţei înşelând-o, pentru a pune stăpânire pe conduită. În anxietate, inconştientul şi conştiinţa nu se pot traduce în conduită. Isteria este o boală de afirmare cu orice preţ a pornirii refulate, fie chiar deghizat şi numai prin surogate. Anxietatea este o boală de renunţare.

În parte, o nevroză de anxietate este şi cea de compulsiune, în măsura în care este vorba de simptomele ei de ipohondrie. Dar boala se caracterizează şi prin simptomele de fobie, care reprezintă o agresivitate înfrântă. Fobia poate duce însă şi la agresivitate deschisă.

Isteria este generată de conflicte îndepărtate, care în cele mai multe cazuri urcă chiar în prima copilărie. Anxietatea, de asemenea, poate să fie sub imperiul complexului de castraţie. Pentru existenţialişti însă anxietatea este generată în primul rând de conflictele din actualitate. Bolile cu conflicte îndepărtate au o incubaţie lungă. Ele sunt astfel boli cu „istorie”. Bolile cu conflicte din actualitatea zilei nu au o atare istorie, incubaţia lor fiind scurtă. De cele mai multe ori însă conflictele din actualitate nu fac decât să umple vasul umplut deja de alte conflicte. Uneori ele au doar darul de a declanşa pe celelalte, care erau chiar pe punct de a umple vasul.

În nevroza isterică stăpâneşte travestirea; în cea de anxietate şi compulsiune prevalează derivarea. În clipa de spaimă bolnavul pierde controlul sfincterelor. Prima şi a dou. A generaţie de psihiatri au socotit nevrozele ca boli strict funcţionale. Dar ei nu cunoşteau îndeajuns nici secreţiile endocrine, nici biótipologia, nici sistemul de activare din diencefal, şi, desigur, nici genetica moleculară. În lumina noilor cunoştinţe Ey înclină înspre o interpretare organo-funcţională, deci bio-psihosocială.

4. Teoria lui Adler. În faza primă a doctrinei sale, a cărei sinteză apare în *Introducere în Psihanaliză*, Freud studiază mai mult femeia păpuşă, oare reprezenta pe acea vreme principala sa clientelă. În *Noile Lecţii de Psihanaliză* el introduce şi studiul nervozei de anxietate şi compulsiune, nevroze pe care le sesizase înainte, dar pe care le pusese tot în dependenţă exclusivă de tulburările erotice. Acum însă le pune şi în seama amorului propriu şi a fricii, pe care le desprinsese din studiul nevrozelor de război. Exploziile de obuze şi atacurile cu tancul provocaseră atari nevroze chiar şi la soldaţii care nu păreau să aibă complexe de ordin erotic.

Cu ideile sale democratice, Adler a dat asistenţă medicală mai

mult păturilor sărace pentru care complexele erotice păreau mai degrabă un lux, decât principalul izvor de tulburare în viaţă. În schimb, complexele de inferioritate, determinate de condiţia lor de viaţă, erau foarte frecvente. În acest mod el ajunge să studieze în primul rând nevrozele determinate de complexul de inferioritate sau teamă al amorului propriu.

În cazul oamenilor sănătoşi, idealul de viaţă are importante şanse de realizare. Ei au ţul măsurii şi de aceea nu se angajează în visuri ce nu pot fi traduse în faptă. Visurile oamenilor necăjiţi, cu condiţii de viaţă vitregă, nu depăşesc nici ele normaJitatea idealului. Dar dacă copilul din marea burghezie sau clasa aristocrată era împins de la spate şi ajutat să facă studii superioare, cel sărac de cele mai multe ori nu putea să urmeze nici liceul, oricare ar fi fost dragostea sa de carte şi strălucirea inteligenţei sale. Fiul bogat era fecior de bani gata, pentru care însuşi titlul universitar nu conta prea mult deoarece bani şi poziţie socială avea şi altfel. Cel sărac, în schimb, se ciocnea de nedreptatea orânduirii sociale şi astfel titlul universitar, înspre care cel bogat era împins cu de-a sila, pentru el era un vis irealizabil, oricare ar fi fost puterile sale intelectuale şi dorinţa sa de carte.

Nevrozele, la fel ca şi psihozele, nasc astfel din imposibilitatea de traducere în faptă a idealului de viaţă. În nevroze în general, în isterie în special, căutăm cel puţin un surogat al idealului. Nu putem fi bogaţi şi cu titlu universitar, spre exemplu, atunci, în raport cu străinii, ne comportăm ca şi când am fi totuşi. Celor care ne cunosc, pe de altă parte, dorim să le arătăm că, chiar dacă nu avem un atare titlu, noi suntem mult mai pregătiţi decât cei care-l au, etc. Uneori, cum spune Bleuler, omul necăjit prea tare merge chiar mai departe şi în visurile sale se vede

prinţ sau cel puţin logodit cu o prinţesă, cu toate că el este un muncitor zilier, care nu are nici măcar certitudinea că a doua zi va găsi de lucru.

Psihiatria existenţialistă vede numai aceste greutăţi din actualitatea zilei. Adler le apercepe şi pe cele din şcoală şi mai ales din familie şi susţine că cele mai multe conflicte din actualitate generează nevroza numai atunci când ele găsesc deja formate conflictele din şcoală şi familie.

Dacă idealul din viaţă nu este cu totul prea îndepărtat de posibilitatea de a fi tradus în faptă, atunci recurgem numai la „teatrul” de compensaţie din vorbă şi putere, pentru a ne da iluzia că, în parte cel puţin, idealul a fost ajuns. Ştiu că nu sunt medic sau profesor ori inginer, dar pretind că ştiu mai mult decât ei şi mai ales sunt mult mai de valoare decât ei! Uneori, fireşte, putem să avem dreptate şi atunci rămânem simpli revoltaţi de nedreptatea condiţiei noastre sociale. Alteori însă, putem să nu avem dreptate şi atunci imaginea despre noi înşine e falsă. Isteria derivă din această falsificare a ideii despre noi înşine, care duce la *masca* pe care o substituim *rolului* nostru *social*, ca să ne dăm *iluzia* că suntem ceea ce am vrea să fim.

Dacă suferinţa adusă de condiţia noastră de inferioritate este prea mare, atunci, ca să o compensăm, avem nevoie de un ideal de viaţă şi mai înalt. Dorim să fim chiar prinţ sau logodnicul unei prinţese. Din păcate, această compensare, fie chiar în formă de surogat, nu mai reuşeşte. Devenim ridicoli. Nu ne rămâne, în consecinţă, decât retragerea din societate în propriile noastre gânduri care ne acordă orice satisfacţie. Schizofrenia naşte pe această cale, iar orientarea ei este cu precădere parafrenică sau paranoică.

În nevroza de anxietate dăm vina pe societate, care,

considerăm noi, ne persecută.

5. Alte teorii. Interpretarea existenţialistă a nevrozelor a fost inaugurată de *Psihopatologia generală* a lui Jaspers, publicată încă din 1908. Dar ea nu este elaborată pe deplin nici astăzi, cu toate că aportul lui Binswanger şi Minkowski etc. Reprezintă o substanţială contribuţie. Meritul ei este totuşi acela de a fi atras atenţia asupra conflictelor din actualitate, în schimb, ea are neajunsul de a fi exagerat rolul fricii de viaţă şi de a fi transformat nevroza de anxietate în boală mintală aproape universală.

Psihiatria de azi, ca şi psihologia şi sociologia de altfel, se află într-un efort de căutare a completitudinii de determinare, depăşind punctul de vedere existenţialist. Acest efort este ilustrat de o serie de psihiatri, în frunte cu Ey, Pichot, Matussek, Bally, Petrilowitsch, Weitbrecht, Bürger-Prinz, Rogers etc.

Înainte de a încerca unele concluziuni asupra nevrozelor, câteva cuvinte asupra epilepsiei, pe care unii o leagă de isterie, alţii de schizofrenie, iar majoritatea o consideră boală cu substrat organic, cu drept de studiu pentru neurologie.

După toată probabilitatea, teza din urma este cea mai apropiată de adevăr. Nu mai puţin just este că epilepsia poate fi considerată şi ca un cerc secant cu isteria şi cu schizofrenia.

Cu isteria ea are comună criza de convulsiune, care este aproape identică cu toate că durata diferă. Diferită rămâne însă starea de aură, care premerge crizei, în care epilepticul se simte foarte bine şi pe care istericul nu o are. Înaintea crizei el este deprimat, tulburat.

Cu schizofrenia, epilepsia a fost corelată de către Rosanoff. Teza sa o admit şi Henderson şi Gillespie, care constată o serie de simptome comune şi o corelaţie pozitivă cu un biotip propriu, în general de ordin displastic. În raport cu acest biotip avem apoi de-

a face şi cu un psihotip propriu, aparte, caracterizat prin puterea de ură, pe de o parte şi prin agresivitate, pe de altă parte. Precum se ştie azi cu certitudine, Hitler a suferit de

Psihopatiile

Stările psihopate fac trecerea de la sănătate la boala mintală propriu-zisă. Psihopatul nu se elimină nici din meserie şi nici din familie. Faţă de semeni, el caută să-şi ascundă tulburarea, iar uneori reuşeşte, datorită faptului că în atari condiţiuni tulburările privesc numai conştiinţa, *nu şi conduita*. După toată probabilitatea acesta este caracterul de bază al psihopatiei. În interioritatea sa psihopatul suferă, fiind conştient, în acelaşi timp, de dizarmonia structurii sale psihice.

În faza psihiatriei descriptive, atenţia a fost îndreptată asupra tulburărilor de ordin sexual, precum şi asupra diverselor tulburări determinate de intoxicarea cu alcool, morfină, cooaină, marijuana etc. Clasificarea feluritelor tipuri de tulburare erotică apare în *Psihopatologia sexualis* de Krafft-Ebing, *Psihopatologia sexului* de H. Ellis, *Psihopatologia vieţii sexuale* de A. Moll etc. O atenţie deosebită le acordă şi Kraepelin în tratatul său.

Dar atât tulburările sexuale, cât şi cele toxice, pot să aibă una şi aceeaşi cauză, oricât de mari ar fi deosebirile dintre ele. Este meritul lui Freud de a fi inaugurat această cercetare *a* invariantei etiologice în varianţa simptomelor.

Clasificarea lui K. Schneider şi F. Kahn ilustrează aceste preocupări de ordin analitic, anume etiologic, nu numai descriptiv şi simptomatologie, epilepsie, iar în ultimul an din viaţă când deznodământul fatal era tot mai evident şi pentru el, crizele sale se repetau chiar din două în două săptămâni, iar câteva săptămâni

înainte de moarte chiar din săptămână în săptămână. Într-o cuvântare a sa dinaintea declarării războiului, cuvintele „voi lovi… voi lovi… voi lovi” deveniseră adevărată obsesie, fiind foarte des repetate.

În total Schneider distinge 12 tipuri psihopate împărţite însă în mai multe grupe. Grupa întâi cuprinde psihopaţii hipertimici, caracterizaţi prin exces de activitate şi agitaţie. În opoziţie cu ei este grupa a doua a psihopaţilor depresivi, definiţi prin simptomele opuse, anume lipsă de activitate şi depresiune. În grupa a treia intră psihopaţii nesiguri pe ei, care se îndoiesc de toate, în contrast cu care e grupa a patra a psihopaţilor dogmatici, care nu admit altă părere decât a lor. În grupa a cincea intră psihopaţii instabili, cu alternări de emoţii opuse, iar în grupa a şasea sunt grupaţi psihopaţii excentrici, cu trăsături isterice, preocupaţi în mod deosebit de valoarea propriei lor fiinţe, pe care totdeauna o exagerează. În grupa a şaptea intră psihopaţii reci, lipsiţi de emoţii, iar în grupa a opta sunt cuprinşi psihopaţii lipsiţi de voinţă, cu teamă faţă de acţiune. În ultimele grupe intră psihopaţii astenici, lipsiţi de energie şi cei explozivi, cu prea multă energie.

Nemulţumit de clasificarea lui Schneider, care ţine seama mai mult de simptome, deşi conexate cu parametri de bază ai vieţii psihice, Kahn încearcă o clasificare nouă cu criterii psihice mai distincte. Pornind de la ideea că persoana psihopată este determinată fie (a) de dezvoltarea anormală a unei tendinţe, fie (b) de aceea a trăsăturilor de temperament ori (e) de caracter, fie (d) de o serie de anomalii în arhitectonica persoanei însăşi, el distinge patru nuri grupe de tipuri psihopate. În prima grupă el introduce

(1) persoanele cu impulsuri prea puternice ori (2) prea slabe şi (3) psihopaţii sexuali, cu diverse deviaţii, ca masturbaţia, homosexualitatea, hipersexualitatea, impotenţa, pedofilie, zoofilie,

fetişismul, exhibiţionismul etc. Grupa a doua cuprinde (1) persoanele cu temperament hipertimic: aprinse, prea

(2) vioaie, explozibile, iritabile, certăreţe etc., persoanele cu temperament hipotimic, care se împart în atimici, adică flegmatici, lipsiţi de temperament, indolenţi şi apoi disforiei, care sunt timizi, fricoşi, deprimaţi; subgrupa următoare cuprinde ciclotimicii, cu instabilitate în emoţii şi conduită. La grupa a treia intră (1) persoanele cu Eu supraevaluat, care sunt egoişti, egocentrici, mândri, megalomani, (2) persoanele cu Eu sub-evaluat: modeşti din cale afară, retraşi, prea conştienţi de defectele lor şi (3) persoanele care oscilează înspre ambele direcţii fiind uneori prea mândri şi plini de sine, iar alteori prea modeşti şi neîncrezători în propriile lor puteri. La grupa a patra avem tipurile mixte, cu tulburări în arhitectonica însăşi a persoanei, în structura ei şi privind integrarea ei. Aci sunt grupate tipurile de persoane psihopate ale lui Kretschmer, corelate cu biotipul, anume schizoizii şi cicloizii, care în caz de îmbolnăvire vor dezvolta schizofrenia sau psihoza maniaco-depresivă.

În fond, atât clasificarea lui Schneider, cât mai ales aceea a lui Kahn, determină starea psihopată prin dezvoltarea anormală a tendinţelor, dependenţă de legătura nepotrivită dintre tendinţă şi valenţă, pe de o parte, şi prin dezvoltarea, tot anormală, a gradelor de hedonie ale emotivităţii şi de biotonie ale temperamentului, plus orientarea introvertită a firii, pe de altă parte. La aceste două criterii se adaugă al treilea, anume gradul de integrare verticală a tendinţelor şi valenţelor în reguli şi principii cu caracter bio-psiho-social şi cultural.

Asupra acestor criterii vom reveni în capitolul următor, când vom face discriminarea dintre coeficientul pozitiv şi negativ al personalităţii.

Pentru moment ne îngăduim să observăm. Că dezvoltarea exagerată a bio-psiho-sociotoniei ne dă nervozitatea, iar dezvoltarea anormală a bio-psiho-sociohedoniei ne dă emotivitatea. În ambele cazuri este afectată relaţia dintre excitaţie şi reacţie. Nervosul face din ţânţar armăsar. Cu alte cuvinte, la O excitaţie normală sau chiar slabă, el răspunde cu o conduită prea puternică. Aceasta determină criza de nervi. Emotivul, pe de altă parte, plânge pentru orice. Cea mai mică excitaţie dă plafonul maxim de emoţie. Nervozitatea şi emotivitatea rămân astfel simptomele cele mai specifice ale persoanei psihopate.

Cât priveşte perversiunea, ea este o conexiune falsă şi neadecvată dintre tendinţă şi valenţă. În mod normal, de pildă, dragostea se petrece numai între persoane de sex opus şi aproximativ de aceeaşi vârstă sau de vârstă apropiată. O legătură între un băiat de 20 şi o femeie de 50 – 60 ani este anormală, precum şi una între un bărbat trecut de 60 ani şi o fată tânără. Anormale însă rămân în mod categoric legăturile dintre persoanele de acelaşi sex, cu atât mai mult acelea cu animalele sau statuile etc. Atari conexiuni false şi anormale dintre tendinţe şi valenţe intervin cu precădere în domeniul vieţii sexuale, dar ele nu lipsesc nici în domeniul amorului propriu sau tendinţei de conservare, afirmare şi dezvoltare a persoanei. Valoarea economică, de pildă, este o condiţie a satisfacerii tendinţelor noastre de conservare şi dezvoltare. Dacă însă banul sau oricare altă formă de avere nu mai servesc acest scop, ci devin scop în sine, cum se întâmplă în diversele cazuri de avariţie, atunci starea psihopată este din nou prezentă, aşa cum dovedesc Avarul lui Molière, Hagi Tudose din piesa cu acelaşi nume a lui Delavrancea, apoi Père Goriot sau Grandet din romanele lui Balzac etc.

Un caz aparte de stări psihopate sunt diversele toxicomanii.

Dacă consumarea anormala a alcoolului sau a oricărui drog toxic prin definiţie cum sunt cocaina, morfina, marijuana etc. Decurge numai din obişnuinţa pe care a adus-o folosirea lor, atunci avem de-a face numai cu o toxicomanie. Dacă însă consumarea alcoolului şi a celorlalte droguri este făcută ca să uităm o mare durere, eventual o frustrare sau o refulare prea puternică, atunci toxicomania este ocazionată de o altă stare psihopată, pe care ea însă o poate întări pe baza legii conexiunii inverse.

Din cele spuse până acum rezultă că stările psihopate sunt în primul rând tulburări de caracter, emotivitate, temperament şi fire. Inteligenţa, în schimb, rămâne mai mult sau mai puţin neafectată. Acest lucru însă este adevărat numai în sensul că inteligenţa şi cunoaşterea în general nu sunt ele însele generatoare de stări psihopate. Dar aceasta nu înseamnă că viziunea noastră asupra lumii rămâne în afară de starea psihopată, adusă de caracter, emotivitate, temperament şi fire. Aşadar, tulburări ale inteligenţei şi cunoaşterii în general există şi în cazul psihopaţilor, dar ele sunt indirecte. În cazul judecăţilor de valoare în orice caz. Psihopatul deprimat va avea şi o viziune mornă despre viaţă, în vreme ce pentru cel exaltat tot ce zboară se mănâncă. Fricosul va suspecta totul, megalo – manul va judeca totul prin prisma persoanei sale etc. De atari tulburări sau mai ales colorаturi emotive şi de fire nu va scăpa nici concepţia despre lume şi viaţă a oamenilor mari, creatori de diverse valori, aşa cum arată Kretschmer în cartea sa, *Oamenii geniali*. Este adevărat, că Nietzsche şi Kierkegaard au fost de-a dreptul neurotici, iar van Gogh a fost chiar un psihotic. Majoritatea creatorilor psihopaţi – care reprezintă însă o minoritate faţă de cei normali – ilustrează doar stările psihopate. Aceste stări nu handicapează operele create, care poartă totuşi o amprentă psihopată.

De aceea psihopatiile, la fel ca şi nevrozele, afectează în final întreaga personalitate, dar tulburările lor sunt cele mai puţin accentuate. Ca atare ele sunt un amestec de sănătate şi boală, făcând trecerea de la normalitate la anormalitate. Prin urmare, deosebirea dintre starea psihopată şi cea normală, pe de o parte, dintre cea neurotică şi cea psihotică, pe de altă parte, este mai mult de grad decât de calitate. Tot ceea ce putem spune e că inteligenţa şi cunoaşterea par a fi funcţiunile cele mai bine închegate ale sistemului cerebro-spinal şi în consecinţă, tulburarea lor este din fericire, cea mai dificilă. Numai în schizofrenie inteligenţa şi cunoaşterea sunt mai grav tulburate. Ele rămân afectate mai uşor în celelalte cazuri. Altfel inteligenţa în sine nu se îmbolnăveşte, ci poate doar să rămână nedezvoltată cum e cazul în debilitatea mintală.

În ultimele două decade bolile mintale au fost cercetate şi interpretate şi sub unghiul teoriei informaţiei, teorie introdusă de cibernetică. Judecate în această perspectivă, bolile apar totdeauna şi ca tulburări de informaţie. Unii susţin că la originea maladiei mintale ar sta în primul rând aceste tulburări, dar teza deocamdată nu e confirmată. Tot ceea ce se poate spune e că limbajul, prin care informaţiile sunt vehiculate, are o mare importanţă. În adevăr, modul diferit, al oamenilor de a înţelege cuvintele şi propoziţiile generează foarte multe neînţelegeri îintre ei mergând până la conflicte. Semantica logică are ca obiectiv punerea la punct a mijloacelor şi procedeelor care să asigure interpretare clară, precisă şi distinctă. Aceasta nu înseamnă însă nici pe departe că semantica poate rezolva totul, aşa cum crede Kotarbinski. Ea nu este panaceu universal, aşa cum spune pe bună drepbate Adam Schaff.

Delincvenţi, infractori şi criminali

Delictul este transgresiunea cea mai uşoară a normelor sociale concretizate în lege. El prejudiciază interesele semenilor şi ale societăţii şi handicapează astfel convieţuirea socială pe bază de dreptate. Infracţiunea este un delict mai grav, iar crima înseamnă şi un atac la viaţa semenilor sau la existenţa societăţii.

Delictul şi crima sunt, în general, rezultatul unei adaptări şi integrări sociale incorecte, în care înzestrarea şi constituţia ereditară nu par a juca un rol deosebit. Educaţia cu totul defectuoasă poate genera singură chiar crima, dar în cazul acesteia factorii ereditari sunt şi ei prezenţi. La crimă se poate ajunge, de asemenea, printr-o educaţie cu totul insuficientă şi mai ales greşită.

Lombroso a susţinut teza criminalului înnăscut şi astfel iresponsabil care ar trebui tratat în clinică, nu în penitenciare. Dar el a privit criminalul numai sub unghi biologic şi psihologic, nu şi sub unghi social-cultural. Astfel el nu a sesizat îndeajuns dreptul societăţii de a se apăra de atari atacuri grave şi mai ales de a le preveni. De aceea problema răspunderii nu poate fi judecată numai sub unghiul infractorului, ci şi sub acela al societăţii, care este obligată să izoleze autorii infracţiunii şi crimei, nu pentru a se răzbuna, desigur, ci pentru a face cu neputinţă repetarea unor atari acte. Pe cât este apoi posibil societatea trebuie să încerce şi o restructurare sănătoasă a caracterului infractorului în vederea unei viitoare convieţuiri sociale corecte. Atunci când această restructurare nu are şanse este avizată deţinerea pe viaţă, deoarece probabilitatea unor noi crime nu este exclusă. În viziunea ştiinţifică a condiţiei umane care cuprinde şi punctul de vedere potrivit căruia infractorul şi criminalul nu sunt numai autori, ci şi

victime ale eredităţii lor şi mai ales ale unor condiţii sociale, singura raţiune admisă pentru deţinere este numai izolarea cu scop de a preveni noi transgresiuni până la reuşita restructurării, dacă acest lucru este cu putinţă. Când crima este cu totul sub imperiul iresponsabilităţii adusă de nebunie, atunci, fireşte, rămâne internarea prin act juridic în spitalele de boli mintale incurabile, deci pe viaţă. Desigur, cu luarea tuturor măsurilor de izolare pentru ca o nouă agresiune să nu fie cu putinţă.

Lombroso a definit criminalul aproape numai prin stigmatele de ordin biologic, constituţional, care au fost infirmate atunci când ele au fost studiate şi pe populaţia normală. Oameni cu ceafa groasă şi fruntea îngustă sau ochii apropiaţi de nas există îndeajuns şi în populaţia normală, aşa cum a arătat Goddard. Nu e mai puţin adevărat că problema criminalităţii ereditare, definită prin criterii biologice, este reluată azi sub unghiul biotipologiei, când stigmatele nu sunt căutate în cărămizi, deci în diversele caractere analitice, ci în clădire, adică în caracterele sintetice, care privesc structura însăşi. Există, în adevăr, suficiente şanse ca un infantiloid să facă o boală mintală, iar un hipodezvoltat biologic, deci animaloidul, să fie mai mult predispus spre crimă.

Stigmatele ereditare ale crimei însă trebuie căutate mai mult în direcţie psihologică. Ele corelează fie cu dezvoltarea anormală a agresivităţii, fie cu nervozitatea hipertimicului, fie cu instabilitatea emotivă şi reactivă. Precum, ele corelează desigur, şi cu debilitatea mintală.

După toată probabilitatea însă factorii cei mai frecvenţi şi mai gravi rămân cei sociali, în fond, infracţiunea şi crima, la fel ca şi nebunia, sunt mai fiecvente la oraş decât la sate şi mult mai frecvente într-o serie de ţări în proces de tranziţie de la o civilizaţie la alta. Acest proces aduce totdeauna o slăbire a disciplinei sociale.

Intre Paris, Roma şi Londra deosebirile de infracţiuni şi crime urcă

Doar la câteva procente. În schimb, pentru o anumită perioadă de vreme, marile metropole din S.U.A., în frunte cu New York, Chicago, San Francisco etc., au avut de zeci de ori mai multe crime. Măsurile adecvate, pe de o parte, structurarea ordinei sociale, pe de altă parte, au reuşit însă să coboare simţitor aceste deosebiri radicale. Totuşi nu există niciun motiv să credem că procentajul ridicat de crime din aceste metropole cu caracter cosmopolit şi astfel încă neînchegate ca ordine socială unitară, să fie coborât la acela al celorlalte metropole cu ordine socială mai bine conturată. Victime ale acestor condiţii sociale tulburate sunt cu deosebire tinerii. De aceea în toate aceste mari metropole cosmopolite delincvenţa şi criminalitatea cea mai ridicată a fost cea infantilă.

Mişcările tineretului din S.U.A., care au luat proporţii atât de mari, sunt conexate în primul rând cu contradicţiile dintre capital şi muncă, libertate şi dreptate, inerente orânduirii individualiste.

După o ultimă statistică asupra a 27.000 dosare cu crimă şi furt din Belgia, Verwaeck constată într-o treime din cazuri numai factori sociali, într-o zecime din cazuri numai factori psihologici şi în foarte puţine procente numai factori constituţionali, în restul imens al cazurilor avem o combinare de factori bio-psiho-sociali şi culturali, deci întreaga condiţie umană, anume atât predispoziţiile ere

Ditare, care au însă un rol mai redus, cât şi condiţiile economice, sociai-politice şi culturale, care au un rol foarte mare, reprezentând peste două treimi din cauzalitatea infracţiunii şi crimei.

Că factorii sociali joacă rolul prim în generarea infracţiunii şi crimei, aceasta rezultă şi din împrejurarea foarte frecvent constatată că în mai bine de două treimi din infracţiuni şi crime acţionează banda, nu individul singur. În schimb insul singur acţionează în crima pasională, dar în acest caz el are şi predispoziţii net psihopate, neurotice chiar. Alături de crima pasională, conexată cu gelozia patologică, avem crima cu totul iresponsabilă din crizele de manie, precum şi pe acelea din parafrenie şi paranoia. În primul caz obiectul crimei este persoana bănuită de infidelitate. În al doilea caz obiectul crimei poate fi orice persoană ce se află în apropiere în momentul crizei. În al treilea caz sunt persoane publice, pe care insul nu le cunoaşte, dar care aduc o mai mare notorietate crimei sale. O seamă de prim-miniştri şi preşedinţi de state au căzut victime unor atari parafrenici şi mai ales paranoiaci. Aşa a fost ucis preşedintele Lincoln. Tot aşa pare a fi fost ucis Kennedy, apoi Doumer, preşedintele Republicii Franceze etc. În virtutea acestor fapte, generalizarea a fost posibilă, în sensul că nebunul ucide de unul singur. În schimb, patologia socială duce la organizarea în bandă.

Debilitatea mintală

Ea defineşte inteligenţa nedezvoltată, sub etatea de patru ani. Dacă ea e sub doi ani vorbim de starea de idioţenie sau imbecilitate. Indivizii cu inteligenţă sub şapte ani, deci incapabili să facă faţă şcolii generale, reprezintă starea de debilitate mintală mai puţin gravă.

În ea însăşi, debilitatea mintală, desigur, nu e o boală propriu-zisă, aşa cum bolnavi somatici nu sunt consideraţi a fi nici piticii.

În adevăr, dacă debilii mintali sau fizici ar trăi împreună

numai cu semenii lor, de acelaşi nivel psihic sau corporal, şi, desigur, nu ar fi obligaţi să-şi câştige pâinea şi să se apere de pericol, atunci ei ar rămâne, în fond, simpli nedezvoltaţi mintal sau corporal.

Dar ei trăiesc în familie, împreună cu ceilalţi semeni normali, cu care vin de altfel în contact şi pe stradă etc. În acest mod, prin comparaţie cu aceştia, ei dezvoltă şi o seamă de tulburări mintale generate de complexul

De inferioritate. În acest mod debilitatea min. * tală devine şi o boală psihică.

Alături de debilitatea intelectuală, avem şi pe cea morală, cauzată de lipsa de dezvoltare a caracterului şi a emotivităţii sau a temperamentului şi a firii. În general ea merge mână în mână cu cea intelectuală, fie că e cauzată de ea, fie că acţionează pe cont propriu. Într-o seamă de cazuri însă există insanitate morală fără să existe debilitate mintală. Acesta este cazul indivizilor lipsiţi de orice sentiment de jenă, fie în raport cu viaţa lor particulară, intimă, fie în raport cu limbajul şi chiar cu actele de elementară decenţă socială. După toată probabilitatea, caracterologia zoologică, preconizată de Aristotel, nu e întru totul lipsită de temei în aceste cazuri.

Debilitatea mintală, desigur, este accesibilă condiţionării sociale minime, dacă ea nu e prea gravă, deci peste doi ani. Începând de la etatea mintală de patru ani în sus, debilii pot exercita chiar anumite munci simple, socialmente utile. Mai puţin accesibili condiţionării în vederea unei conduite sociale minime sunt cei suferinzi de insanitate morală. De aceea, în cazul lor, pedepsirea ocupă un rol destul de important, dar, desigur, ea are

rezultate pozitive numai dacă este conjugată şi întregită reciproc cu recompensa pozitivă pentru faptele bune.

Unii vorbesc şi de o insanitate de ordin criminalod, când precupăneşte nu lipsa de decenţă şi ruşine, ci pornirea înspre crima. Ea ar fi astfel definită prin dezvoltarea anormală a sadismului, pe care, de exemplu, au ilustrat-o o serie din paznicii de la Ausschwitz şi Buchenwald. Dar în cazul lor dătătoare de ton a fost insanitatea socială a orânduirii politice, care incita la crimă. Întrebaţi de ce au comis odioasele lor crime, cei mai mulţi s-au scuzat nu prin faptul că au fost uneltele oarbe ale ordinelor criminale primite, ci prin faptul că „cei ucişi nu erau oameni ca D-ta (anchetatorul şi judecătorul) şi ca mine (deci alături în rangul de om cu judecătorul), ci altfel, încât nu meritau din capul locului să trăiască”. Prin urmare vinovate, la urma urmei, au fost chiar victimele, cu toate că printre ele au fost oameni cu realizări profesionale şi sociale cu totul deosebite. Suprimat, este adevărat, nu în lagăr, ci în spital, a fost şi un laureat al premiului Nobel.

CAPITOLUL XIII Coeficientul de personalitate

„Spun şi magii, spun şi regii că din câte-n lume avem, personalitatea este binele suprem!” Sunt cunoscutele cuvinte ale lui Goethe din nemuritoarea sa operă Faust (partea întâi).

Dar personalitatea nu mai este azi socotită ca o entitate de sine stătătoare; ea se conjugă neîncetat cu lumea din care face parte, influenţându-se reciproc cu aceasta. Trăsăturile şi funcţiunile sale sunt, în consecinţă, şi ele moduri de conjugare cu societatea, cu o determinare dublă.

Modurile de conjugare au apoi o finalitate. Ele sunt în slujba bunăstării materiale şi spirituale, pe care o defineşte cultura. În

procesul formării lor, modurile de conjugare depind şi de gradul de dezvoltare al culturii, precum şi de specificul ei de epocă şi loc.

Modurile de conjugare a individului cu societatea depind, aşadar, simultan de individ, societate şi cultură.

Din aceste motive, Goethe a simţit nevoia să scrie şi partea a doua din Faust, în care dezbate întregirea reciprocă dintre personalitate şi societate, în slujba culturii.

Determinarea condiţiei umane sub semnul completitudinii poate fi obţinută numai în această întreită perspectivă a triunghiului ei, definit prin individ, societate şi cultură.

Din acest trilater, antichitatea elină a sesizat doar individul. De aci umanismul eiindividualist, pe care Renaşterea la reiterat. Binele, Adevărul şi Frumosul erau atribute ale individului sau facultăţi ale sale, cum spunea Aristotel. Ele nu erau şi produsul societăţii de la epoca de cultură dată şi dintr-o anumită ţară. Lumea, de altfel, sta pe loc şi nu varia în esenţă. De aceea, atât *Republica* lui Platon, cât şi *Politica* lui Aristotel propun soluţii universal valabile, chiar dacă ele se contrazic.

În aceeaşi perspectivă individualistă au interpretat Descartes şi Bacon, Adevărul, Spinoza, Binele etic, Rousseau, pe cel politic, iar Boileau, Frumosul. Sinteza acestei viziuni individualiste o face Kant, care interpretează în aceeaşi lumină atât Adevărul, cât şi Binele, precum şi Frumosul.

În schimb Hegel inaugurează concepţia socială şi culturală, pe care Marx şi Engels o pun în acord cu ştiinţa contemporană. O tratare similară a condiţiei umane a susţinut şi A. Comte, dar fără suficientă coerenţă logică.

Antichitatea şi Renaşterea au elaborat numai umanismul individualist. Veacul al XIX-lea inaugurează pe cel social-cultural, pe care orânduirea socialistă din secolul al XX-lea îl traduce în

faptă.

Preludiul acestei interpretări a condiţiei umane sub semnul completitudinii apare la Goethe şi Sdiiller.

În dorinţa sa de a se constitui ca ştiinţă exactă, cu caracter experimental şi metric, psihologia veacului trecut a început prin a studia numai procesele elementare, de ordin psihofizic, ce se desfăşoară mai mult sub imperiul legităţii biologice decât al celei socialculturale. În fond, senzaţiile şi reflexele sunt aceleaşi şi la primitivi, nu numai la omul din zilele noastre.

Dar această psihologie elementaristă şi solipsistă, cu metodologie experimentală şi metrică, pe de o parte, cu interpretare analitică, * pe de altă parte, nu a putut rezolva nici condiţia omului în şcoală şi muncă, nici pe aceea a pacientului din clinică sau a infractorului din justiţie. Cu atât mai puţin a putut ajuta ea la înţelegerea omului în istorie, apoi în creaţia din artă, literatură, ştiinţă şi filosofie.

În consecinţă, nu e nicio mirare că psihologia din veacul nostru a introdus în domeniul ei de cercetare şi explicarea sintezelor majore ale structurii bio-psiho-sociale şi culturale a persoanei umane concrete, care trăieşte în societate şi se zbate pentru civilizaţie. Pe această cale, ea a descoperit atât importanţa

Orizontul condiţiei umane

S-a spus că, în fond, cultura nu ar fi decât înmulţirea trebuinţelor umane. S-a spus *trebuinţe sau tendinţe*, dar, în realitate, s-a înţeles *valenţe*, adică bunuri sociale, materiale şi spirituale. Valenţele, cum am văzut, nu sunt numai creaţii individuale, ci şi sociale, iar un cuvânt esenţial asupra prezenţei şi prezentului lor îl are, desigur, şi trecutul, precum şi

prospectiviitatea viitorului. Prin urmare, cultura este progresul întregii condiţii umane, luată în completitudinea ei de determinare.

Dar acest progres nu e o simplă necesitate, un drum linear ascendent, ci este o dezvoltare, care în anumite condiţiuni evoluează înspre mai mult Bine, Adevăr şi Frumos, iar în altele stă pe loc. Nu lipseşte nici cazul când omenirea merge înapoi, înscriind un regres, nu un mers înainte. În consecinţă, orizontul condiţiei umane, lărgimea şi bogăţia vederilor sale, precum şi bogăţia tendinţelor şi valenţelor sale, variază nu numai în timp, ci şi în spaţiu. Deosebiri fundamentale între indivizi există chiar şi în interiorul uneia şi aceleiaşi naţiuni dintr-un moment dat, după cum sunt inteligenţa şi şcolarizarea lor, caracterul şi profesiunea lor, adică bogăţia lor de cunoştinţe şi de atitudini volitive şi emotive faţă de valorile de bază ale omenirii. De aceea societăţii, cât şi influenţa covârşitoare a culturii. Insul nu mai e explicat solipsist şi, astfel, abstract, ci în raport cu sooietatea şi cultura, pe care el o determină şi care atât de mult îl infiluenţează, modelându-i structura după tiparele sale. În acest mod condiţia umană este tratată sub semnul completitudinii ei, atât în perspectivă teoretică, cât şi sub unghi metodologic, precum şi sub unghi practic. Nu senzaţiile şi reflexele interesează în şcoală, clinică şi justiţie, ci personalitatea elevului, bolnavului şi infractorului în raport cu familia sa, şcoala pe care el a urmat-o, meseria aleasă, căsătoria făcută etc.

Cunoaşterea orizontului de viaţă al unui om, a bogăţiei sale de idei şi atitudini, a simfoniei sale de sentimente, cu un cuvânt, a conţinutului său sufletesc, este condiţia primă, pe care trebuie să o satisfacem chiar dacă, în ordinea importanţei, alţi doi parametri sunt, cum vom vedea, mai semnificativi şi plini de relevanţă ca valoare de adevăr.

În vechiul sat patriarhal deosebirile dintrö oameni erau aproape numai de inteligenţă, caracter, emotivitate, fire şi temperament. Orizontul acestor oameni avea o întindere mică. În oraşul de azi deosebirile sunt în primul rând de şcolarizare. La fiecare treaptă de şcolarizare avem apoi o foarte mare diferenţiere profesională şi culturală, adusă de diviziunea muncii. Precum avem desigur, şi treptele ierarhice de coordonare a diviziunii. De aceea, profesiunea unui om este azi una din cele mai relevante informaţii asupra coeficientului său de personalitate. Orizontul omului de azi e mult mai întins şi mai complex.

În timpul războiului de secesiune din

S.U.A., deci acum un secol numai, au existat cetăţeni americani, care au aflat despre acest război numai după ce el s-a terminat. Azi ştie toată lumea despre războiul din Vietnam.

Deosebirea de bogăţie sufletească a indivizilor depinde, fireşte, şi de înzestrarea lor nativă. Proba o constituie faptul că în unele şi aceleaşi condiţiuni de viaţă şi oportunităţi de şcolarizare egale oamenii variază totuşi atât de mult. Dar deosebirile izvorăsc şi mai mult din treapta de dezvoltare a culturii, care ne face azi atât de deosebiţi de cetăţenii veacului trecut din S.U.A., care nu cunoşteau războiul ce ameninţase însăşi unitatea patriei lor. În fond, moţii de la începutul secolului nostru erau mult mai aproape de strămoşii lor dacoromâni de acum două mii de ani decât de cetăţenii cu şcoală din Cluj. De aci şi nevoia atât de imperioasă de a omogeniza geografia prin sincronizarea corectă a istoriei.

Orizontul restrâns de viaţă din condiţia umană patriarhală cuprindea numai cultura generală, una şi aceeaşi pentru toţi, dar limitată la oamenii liberi, la clasa aristocrată în special.

Orizontul bogat de viaţă din condiţia umană contemporană a adăugat la cultura generală şi pe cea de specialitate. Dacă

pregătirea de specialitate şi cultura generală se întregesc reciproc, atunci completitudinea condiţiei umane e satisfăcută. Altfel, unilateralitatea ei este inevitabilă, fie că ea înseamnă cultură generală fără pregătire de specialitate, fie viceversa, adică specialist fără orizontul culturii generale. Primii satisfac obligaţiile lor în familie şi viaţa intelectuală şi publică, dar sunt slabi în profesiune. Ceilalţi sunt buni în meserie, dar inculţi sub orizontul social-politic, intelectual şi estetic.

O atare despărţire dintre cultura generală şi de specialitate dă însă rezultate mai puţin negative în profesiunile de largă circulaţie. Ea este însă totdeauna negativă în posturile de conducere de ordin economic, educaţional sau social-politic.

Integrarea orizontului

Dar puterea de judecată a unui om, pe care se clădeşte productivitatea sa profesională, pe de o parte, şi integrarea sa social-culturală, pe de altă parte, nu depinde atât de

Cum satisfacerea exigenţelor de cultură generală este îndeajuns de anevoioasă, unii o rezolvă fie numai sub unghiul ştiinţelor exacte, cu aplicări practice importante, fie numai sub unghiul beletristic. Din fericire, în conducerea vieţii publice apar şi ştiinţele sociale, care se interpun între ştiinţă şi artă, umanism şi tehnologie şi astfel solicită nevoia de sinteză. În ştiinţele exacte, operate în primul rând cu matematica, eficienţa specializării s-a dovedit destul de mare, dar noua lor orientare înspre o fundare metateoretică a făcut tot mai viu simţită şi cultura generală, în ştiinţele sociale, operate mai mult cu logica, cu cea dialectică mai ales, interconexiunea fenomenelor şi ideilor este însă atât de mare încât lărgimea de orizont a culturii generale este cel puţin tot aşa

de mare ca şi specializarea experimentală şi metrică. Nu este mai puţin adevărat, aşa cum M. Maliţa observă în *Cronica anului 2000*, că bifurcarea culturii generale contemporane, în una cu caracter mai mult ’tehnic, bazată pe ştiinţele exacte şi în cealaltă mai mult umanistă, întemeiată pe litere şi arte, constituie un izvor de criză în cultura contemporană. Dar să sperăm că dezvoltarea ştiinţelor sociale şi generalizarea logicii va reinstala unitatea cuvenită.

La ora actuală însă deosebirile dintre tehnicianul pregătit în ştiinţele exacte şi umanistul cu pregătire beletristică sunt încă supărător de mari. În fond, în majoritatea cazurilor unii nu ştiu despre ceilalţi şi invers. Lucrurile stau însă mai bine în cazul celor pregătiţi în ştiinţele sociale, oare obligă la mai multă sinteză, operată cu ajutorul logicii.

Lărgimea de orizont şi de bogăţia de cunoştinţe, cât de organizarea cunoştinţelor în sistem, anume de integrarea cunoştinţelor şi manifestărilor sale în idei şi reguli ce fac parte din concepţia sa despre lume şi viaţă. De aceea, adâncimea şi înălţimea orizontului, aprofundarea şi organizarea sa, sunt mult mai importante decât bogăţia şi lărgimea sa.

În adevăr, cultura unui om nu trebude să fie o enciclopedie de cunoştinţe, ci un tratat, în cadrul căruia cunoşbiinţele sunt organizate în sistem. Acţiunea noastră, de asemenea, nu este o multiplicitate de manifestări juxtapuse, care nu se leagă între ele, ci o multiplicitate de fapte cu o unitate de idei, reguli şi principii. Trăirea emotivă apoi nu e nici ea un conglomerat de sentimente, ci o simfonie complexă, în care unitatea e mai importantă decât varietatea şi multiplicitatea.

Această organizare cognitivă, volitivă şi emotivă însă nu e numai individuală, deci bio-psihică, ci şi social-culturală. Ea angajează întreaga condiţie umană. În consecinţă, condiţia

disciplinii psihologice este disciplina socială, iar ambele se clădesc pe cea culturală, care aduce şi înflorirea lor.

Trăim azi sub imperiul organizării ştiinţifice a muncii, dar nu numai sub unghiul organizării locului de muncă, aşa cum a fost cazul la început, ci şi sub acela al organizării întreprinderii însăşi, atât în domeniul economic cât şi ştiinţific, precum şi social-politic. Eficienţa acestei din urmă organizări este mult mai mare decât organizarea exclusivă a locului de muncă cu care ea de altfel se întregeşte reciproc.

În elaborarea ciberneticii, concepută ca ştiinţă a organizării şi conducerii automate, Norbert Wiener şi Rosenblueth s-au inspirat din procesele biologice comune cu diversele mecanisme ale maşinilor. Prin urmare, organizarea nu a descoperit-o omul, ci el doar o explicitează. Altfel ea a fost prezentă nu numai în viaţa social-umană, care lasă, poate, încă mult de dorit, ci ea a fost prezentă şi în viaţa animală. Cannon, din care în bună parte Wiener şi Rosenblueth s-au inspirat, a vorbit de înţelepciunea corpului, reglată de sistemul endocrin şi neurovegetativ, care îi apărea chiar mai perfectă decât aceea a sistemului cerebro-spinal.

Sub unghiul proceselor repetitive de conservare, cu caracter de generalitate şi universalitate, Cannon a avut dreptate. Sub unghiul proceselor creative, cu conexiune logică, nu numai matematică, el însă nu a mai avut dreptate. De aceea este cu atât mai mare meritul lui N. Wiener de a fi accentuat că cibernetica, în calitatea ei de conducere şi dirijare, cârmuire, de ordin matematic şi logicmatemafcic, nu priveşte – şi nu poate privi – decât procesele biologice şi social-umane care se aseamănă cu mecanismele fizice, de ordin cantitativ, dar nu şi pe acelea proprii vieţii şi apoi specifice condiţiei social-umane, care o depăşesc cu totul. Aceste procese nu pot fi operate şi determinate decât cu ajutorul logicii

calitative, ce-şi îndreaptă atenţia înspre conexiunile calitative, cu înţeles şi direcţie de evoluţie, ce pot fi exprimate şi interpretate prin legile dialectice.

Conştiinţa umană, la fel ca şi integrarea cognitivă, volitivă şi emotivă, pe care ea de altfel le cuprinde, operează sub imperiul acestor legi. Iar conducerea economică şi social-politică, la fel ca şi cea culturală, din cadrul naţiunii constituită în stat, nu operează nici ea altfel.

Cele două categorii de organizare, una de ordin matematic şi logic-matematic, pe care tot mai mult o trecem computerelor, şi alta de ordin logic propriu-zis, respectiv dialectic, desigur, nu se opun, ci se întregesc reciproc. De aceea a opera numai cu una, nu şi cu cealaltă, înseamnă a compromite conducerea însăşi.

Conducerea automată este în orice caz operată de maşini cu cel mult un milion de celule. Conducerea logică a creierului uman are, în schimb, nevoie de aproape 14 miliarde de celule, anume de 5000 celule prelucrătoare pentru fiecare nerv aferent de informare. Această uriaşă diferenţă ne exprimă singură însemnătatea cu totul deosebită a conducerii şi dirijării calitative, care este şi va rămâne apanajul creierului uman.

Această pondere calitativă apare deja în regnul animal, la animalele superioare în orice caz. Ea constituie gloria condiţiei umane, dar sub acest unghi ea este operată nu numai de creierul omenesc cu cele 14 miliarde de celule, ci şi de organizarea social-umană, cu care ea se întregeşte reciproc. Elaborarea social-culturală a limbajului uman, prin care conducerea calitativă este cu putinţă, e, poate, modelul cel mai reuşit de referinţă pentru a înţelege teoria semnificaţiilor ce nasc din contrariile ce se atrag, pe de o parte, din rostul lor în întreg, pe de altă parte. Conducerea calitativă a conştiinţei umane şi a organizării economice şi

socialpolitice naşte din integrarea lor în dezvoltare.

Există oameni care cunosc zeci de mii de cuvinte dintr-o limbă străină, dar nu o vorbesc deoarece integrarea cuvintelor în propoziţii nu o au. Şi există oameni care cunosc numai 1000 cuvinte, anume pe cele de bază pentru nevoile umane, care vorbesc foarte

Simetrie şi armonie

Particulele elementare intră în atomi, atomii în molecule, care, la rândul lor, anume atunci când este vorba de viaţi, intră în celule. La rândul lor, celulele fac parte din ţesuturi şi organe, care fac parte din sisteme, iar acestea din organism. La nivelul condiţiei umane avem organizarea indivizilor în familie, comunitatea de locuit şi muncă, iar acestea fac parte din naţiunea organizată în stat. Prin urmare, organizarea materiei şi energiei în structuri tot mai bogate, complexe şi articulate, la nivel fizic, biologic şi social-uman, se aseamănă unei piramide, ce rezultă din integrarea părţilor în întreg.

În cadrul nivelului biologic este de observat că, în lupta pentru conservare şi dezvoltare au învins nu animalele cu somă multă, cum au fost dinozaurii, ci fiinţele cu sistem nervos mai bine dezvoltat. Dar funcţiunea acestui sistem este aceea a organizării însăşi. Prin urmare şi din acest punct de vedere integrarea este mai importantă decât acumulabine limba. Prin urmare, nu numai vocabularul este necesar, ci şi gramatica, anume integrarea cuvintelor în propoziţii, care este operaţia principală.

Există, de asemenea, oameni cu judecată, cu productivitate în muncă şi caracter bine închegat, cu toate că orizontul lor cultural, dintr-o seamă de împrejurări vitrege, este foarte restrâns. Precum

există oameni tobă de carte, deci cu orizont foarte larg, dar care sunt mai mult bibliotecă răsturnată decât tratat organizat. De aceea ei mai mult încurcă lucrurile decât fac treabă. În adevăr, dacă ponderea lărgimii de orizont o exprimăm prin unitate, atunci integrarea orizontului, care aduce adâncimea de interpretare, este egală cel puţin cu de două ori unitatea orizontului. Uneori le ridică valoarea orizontului la pătrat, poate chiar la cub.

Rea. De aceea evoluţia înseamnă o dezvoltare a ei.

Organizarea social-umană urmează aceeaşi lege, cu deosebirea că acum ea este conştientă, nu inconştientă. Azi a ajuns să fie şi explicitât! căci la teoria ci am adăugat şi metateoria.

Dar în organizarea cunoştinţelor enciclopedice în structura unitară a tratatului, accentul poate să cadă mai mult pe descrierea şi clasificarea faptelor sau pe structura explicativă a parametrilor ce le determină. Primul caz este ilustrat mai ales de botanica şi zoologia lui Aristotel. Al doilea caz este concretizat de geometria lui Euclid şi Descartes. În ştiinţele naturale stăpâneşte până azi spiritul descriptiv. În mecanica lui Newton, în ştiinţele exacte în general, a triumfal explicarea analitică de ordin raţional. Primele ştiinţe se aseamănă unei piramide cu baza largă şi vârful puţin înalt, deoarece fenomenele sunt multe, iar interpretarea lor raţională este încă săracă. A doua categorie de ştiinţe se aseamană unei piramide cu vârful înalt şi baza mai restrânsă, deoarece raţionalitatea parametrilor explicativi este aşa de evidentă încât din căderea unui singur măr din pom a putut fi stabilită legea gravitaţiei.

Acelaşi lucru poate fi spus şi despre cultura omenească şi condiţia umană în general. Unii ştiu foarte multe, dar pricep puţine, deoarece factorii explicativi, de ordin raţional, sunt încă insuficient conturaţi. Alţii au cunoştinţe puţine, dar înţeleg foarte

bine tocmai fiindcă au apercepţia acestor factori explicativi precisă şi clară, cum spunea Descartes.

Pragmatismul lui James a promovat bătălia pentru cât mai multe fapte brute, dar în ştiinţa americană a învins interpretarea faptelor prin idei, susţinută de Ch. Peirce, colegul lui James.

Urmând cu precădere tradiţia discursului cartezian, francezii au fost în general raţionalişti, preferând modelul piramidei cu vârful ridicat şi baza mai restrânisă. Urmând tradiţia deschisă de Bacon şi Locke, englezii au fost mai mult empirişti, alegând modelul piramidei cu baza largă şi vârful mai puţin înalt.

În ştiinţa de azi precumpăneşte însă, în toate ţările, ponderea justă dintre empirism şi raţionalism, pe care a inaugurat-o dialectica lui Hegel.

Simetria defineşte acest raport dintre fapte şi idei, conţinut şi integrare, care trebuie să fie cel just, adică sub semnul eficienţei optime.

Armonia, pe de altă parte, determină întregirea reciprocă dintre fapte şi idei, conţinut şi integrare, care trebuie să fie sub imperiul *semnificaţiilor logice*, pe care se clădeşte eficienţa optimă a interpretării.

Simetria este un concept precumpănitor matematic şi logico-matematic. Armonia este un concept predominant logic, anume dialectic.

Amândouă aceste concepte definesc Logosul însuşi. Anume pe acela al Lumii şi pe acela al concepţiei omeneşti asupra ei. Precum tot ele determină şi Ethosul caracterului, care stă la baza acţiunii umane. De asemenea, ele au un cuvânt de spus şi asupra Frumosului, care înseamnă logosul emotiv, ce se întregeşte cu logosul raţional şi volitiv.

Simetria şi armonia, de altfel, nu definesc numai *ponderea* şi

întregirea reciproca dintre fenomene şi parametrii lor explicativi, cu caracter ierarhic şi, astfel, vertical, ci ele definesc şi ponderea şi întregirea reciprocă dintre inimă şi plămâni, de pildă, adică dintre diversele structuri intermediare, care fac legătura dintre baza şi vârful piramidei, dintre celule şi unitatea de funcţiune şi conştiinţă a creierului. În organizarea statală ele, de asemenea, nu definesc numai raportul dintre cetăţeni şi conducere, raport mijlocit de instituţiile intermediare, ci şi relaţiile dintre diversele instituţii de la unul şi acelaşi nivel.

Ele definesc apoi – aşa cum vom vedea îndată – ponderea şi întregirea reciprocă dintre trecut, prezent şi vii-tor.

Cu alte cuvinte, ele definesc relaţiile afinitare, complementare, ierarhice şi de dezvoltare ale structurii în evoluţie.

Ele definesc atât viziunea noastră despre lume şi viaţă, cât şi acţiunea noastră în raport cu ea, deci caracterul, precum şi mecanismul de control, sub unghiul valorii pozitive sau negative a adaptării noastre în lume, cu scop de conservare şi dezvoltare al emoţiilor.

Ele definesc firea şi temperamentul.

Ele definesc, în sfârşit, personalitatea însăşi.

Ordinea economică, social-politică şi culturală a condiţiei umane poate veni numai de sus în jos, fiind impusă cu forţă, sau de jos în sus, când ea înseamnă disciplină liber consimţită. Întregirea armonioasă dintre conducere şi conduşi, cu ponderea justă a instituţiilor prin care ea este operată, este satisfăcută numai în cazul din urmă, care dă eficienţa optimă.

Acelaşi lucru este adevărat şi în cazul omului. Pedanţii şi filistinii, care construiesc propria lor personalitate numai de la inimă în sus, iar de trebuinţele biologice şi instincte fac abstracţie, au ordinea tradusă în faptă. Dar ea e unilaterală şi absurdă

deoarece nu satisface întreaga fiinţă. Ea e numai în slujba Supra-Eului, nu şi a Sinelui. Eul însuşi este înăbuşit de ea. De aceea, astfel de indivizi pot termina prin nebunie. Opusul lor îl constituie boemii, care nu apercep decât stomacul şi sexul, punând prea puţină ordine chiar în activitatea acestora. La mijloc sunt aceia care fac întregirea reciprocă dintre tendinţe şi valenţe, Sine, Eu şi Supra-Eu, păstrând atât sim

Umanism social-cultural

Dar persoana umană nu e o entitate independentă, separată de lume, ci un sistem deschis, care se întregeşte cu societatea în vederea bunăstării materiale şi spirituale, pe care o defineşte cultura.

În consecinţă, orizontul persoanei umane, integrarea sa, precum şi armonia ei nu pot satisface numai legea completitudinii de conţinut şi pe aceea de simetrie şi armonie a integrării sale interne, ci ele trebuie să satisfacă şi pe aceea a completitudinii integrării, armoniei şi simetriei sociale a lumii externe, cu care fiinţa întreţine dialogul ei neîncetat, în vederea dezvoltării sale optime. Cu alte cuvinte, umanismul nu poate fi realizat în formula individualistă, aşa cum apare ea în Faust (partea întâi), ci numai în formula social-culturală, aşa cum apare aceasta în aceeaşi

Coeficientul de personalitate

Judecat în această lumină, coeficientul de personalitate al unui individ defineşte:

1) dezvoltarea cât mai largă, bogată şi multilaterală a orizontului sau concepţiei despre lume şi viaţă a individului sub

semnul completitudinii, integrarea cât mai logică a ideilor individului în sistem, integrarea cât mai etică a ţul măsurii, deci simetria, cât şi întregirea lor reciprocă, deci armonia, care dă bunul simţ. Aceeaşi simetrie şi întregire reciprocă operează – şi trebuie să opereze – asupra raportului dintre fenomene şi idee, bio-psihosociotonie şi opusele lor, fire introvertită şi extrovertită, gradele de activare şi domolire ale temperamentului. Personalitatea se construieşte din sinteza lor. Anume din conjugarea continuă cu societatea, cu scop de conservare şi dezvoltare optimă a fiinţei în lume.

Operă, partea a doua. Umanismul trebuie astfel să fie şi sub imperiul eternei desăvârşiri din legenda lui Prometeu, din care de altfel în bună parte *Faust* se inspiră.

Personalitate umană fără ordine economică, social-politică şi culturală nu se poate. După cum nu se poate nici invers. Bunăstarea materială şi spirituală poate fi obţinută numai din întregirea lor reciprocă, simetrică şi armonioasă, clădită pe dreptate. Libertatea, concepută ca disciplină consimţită efectiv, este produsul lor. Fericirea e rodul ei. La temelia libertăţii stau cunoaşterea realistă, acţiunea onestă şi sentimentele frumoase, pe de o parte, ordinea socială construită pe dreptate, pe de altă parte, şi bunăstarea materială şi spirituală, care e fructul lor.

2) faptelor în reguli de conduită şi integrarea cât mai estetică a emoţiilor şi sentimentelor, sub semnul fericirii cât mai depline, simetria şi armonia orizontului şi a profunzimii sale, pe care integrarea logică, etică şi estetică o aduce, şi

3) conjugarea armonioasă cu societatea, pe bază de libertate şi dreptate, deci cu disciplină liber consimţită a ordinii, în vederea bunăstării materiale şi spirituale.

Cu alte cuvinte, personalitatea determină condiţia umană

aperceptă dinspre individ şi anume:

1) gradele ei de dezvoltare cognitivă, volitivă şi emotivă, integrarea logică, etică şi estetică a acestora, în condiţiuni de

2) simetrie şi armonie

Ca atare, personalitatea este suprema sinteză a coeficientului de inteligenţă, caracter şi trăire emotivă, cu balanţă de temperament şi fire, instruite şi educate în familie, şcoală, profesiune, căsătorie şi naţiunea constituită în stat. De aceea, ea poate fi definită atât prin gradele de dezvoltare şi integrare simetrice şi armonioase ale structurii sale intrinsece, izvorâte din sinteza inteligenţei, caracterului, emotivităţii, firii şi temperamentului, cât şi prin condiţia sa social-culturală, determinată prin rodirea sa în familie, şcoală, profesiune, căsătorie, naţiune şi stat. Sub unghiul condiţiei sale, importantă este poziţia pe care ea o ocupă în treapta ierarhică şi sectorul de diviziune a muncii.

Această întregire reciprocă dintre structura bio-psiho-socială a persoanei şi condiţia sa economică şi social-politică trebuie judecată apoi şi în raport cu epoca de cultură dată.

Aşa stând lucrurile, dacă cerem despre un individ o singură informaţie, atunci ea trebuie să privească coeficientul său de personalitate, care conţine valoarea maximă de adevăr.

Dar întrebarea primă asupra fiinţei umane trebuie neapărat completată cu o a doua: este această personalitate, pozitivă sau negativă versus sănătoasă şi onestă, ori bolnavă sau neonestă?

Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să cercetăm şi să cunoaştem atât orizontul său, anume lărgimea şi bogăţia sa, multilateralitatea sau unilateralitatea sa, cât şi profunzimea şi integrarea sa, precum şi armonia şi simetria ambelor.

1. Multilateralitate şi calitate dominantă.

2.

Inteligenţa plus caracterul, a spus Spearman, dau profunzime de gândire şi seriozitate în viaţă. Inteligenţa ridicată şi caracterul inferior dau doar isterie strălucitoare, a adăugat el. Dar Spearman a lăsat în afară balanţa emotivă, de temperament şi fire, care, evident, are şi ea un cuvânt de spus atât asupra profunzimii de judecată, cât şi asupra seriozităţii de conduită şi atitudine în viaţă.

Prin urmare, dezvoltarea multilaterală a personalităţii înseamnă atât inteligenţă şi cultură superioară, cât şi caracter onest şi închegat, precum şi balanţă emotivă, temperamentală şi de fire.

Tonul, desigur, poate fi dat de inteligenţă „caracter sau emotivitate, după cum e vorba de omul de ştiinţă, la care precumpăneşte setea de cunoaştere în slujba Adevărului, sau de cel social-politic, ce luptă pentru Bine, ori de literat şi artist, care urmăresc desăvârşirea Frumosului.

Trăsătura dominantă, *la qualité maâtresse r* este solicitată de însăşi structura social-culturală, cu trepte ierarhice şi sectoare de diviziune a muncii. Dar aceasta nu înseamnă că raportul simetric şi armonios dintre cultura, generală şi de specialitate nu trebuie păstrat.

Precumpăniri asemănătoare putem avea şi în domeniul caracterului, după cum predomină tendinţele ereditare sau valenţele dobândite, instinctele şi valenţele vieţii sau cele ale morţii, amorul propriu, pornirea erotică şi iubirea de copii, în cazul instinctelor vieţii, frica sau mânia, în cazul pornirilor distructive sau autodistructive, apoi valorile economice sau cele social-politice ori teoretice versus estetice.

Diversele caracterologii din trecut, începând cu Teofrast şi La

Bruyère şi terminând cu Paulhan sau Spranger s-au bazat aproape numai pe aceste criterii de conţinut, uitând însă gradul de dezvoltare al orizontului şi treapta de culturalizare a trăsăturii dominante. Freud, de pildă, apercepe numai instinctele, Spranger numai valorile. Freud pune accentul pe sexr Adler pe amorul propriu. Watson, pe de altă parte, susţine atotputernicia educaţiei, care poate crea orice, fie omul cinstit, fie nebunul, fie infractorul. Dar inteligenţa şi cultura au fost omise de toţi aceştia, iar de emotivitate au vorbit şi mai puţin. Temperamentul şi firea au fost de asemenea complet neglijate, deşi Jung construieşte totul aproape numai pe fire, iar Klages turnai pe temperament. Că personalitatea trebuie dezvoltată multilateral şi armonios au recunoscut cu toţii. Interpretările lor însă au rămas sub semnul unilateralităţii.

3. Integrarea. În lucrarea lor, *Ţăranul polonez în Europa // America*, Thomas şi Znaniecki analizează atât caracterologiile axate pe pornirile ereditare, cât şi pe acelea fundate pe valorile economice şi social-culturale, reliefând unilateralitatea lor. În vederea satisfacerii completitudinii de determinare, ei vorbesc, cum am văzut, de tipurile boem şi filistin, pe care le determină atât prin precumpănirea instinctelor şi a gradului lor labil de integrare, în cazul boemului, cât şi prin precumpănirea valorilor şi a gradului ridicat, aproape exagerat, de integrare, în cazul filistinului. În acest mod ei introduc în caracterologie şi integrarea, dar numai sub unghiul caracterului, nu şi al inteligenţei, iar de rest fac abstracţie. Dar integrarea joacă un rol la fel de important în viziunea noastră despre lume şi viaţă, care organizează informaţiile în sistem. Prin urmare trebuie considerată şi viziunea asupra lumii şi vieţii. Simfonia de sentimente urmează integrarea volitivă şi cognitivă. Integrarea ridică la pătrat, poate chiar la cub,

valoarea conţinutului intelectual, volitiv şi emotiv, aducând profunzimea, precum şi înălţimea, viziunii noastre despre lume şi viaţă, pe de o parte, seriozitatea conduitei şi a rolului nostru social, pe de altă parte. Eficienţa ei este cu atât mai mare, cu cât ea angajează mai mult completitudinea multilaterală. Prin urmare, ea trebuie să fie aplicată atât culturii generale şi de specialitate, în cazul viziunii noastre despre lume şi viaţă, cât şi tendinţelor ereditare şi vailenţelor educaţionale, în cazul caracterului, precum şi emoţiilor simple, generate de instincte şi celor superioare, dependente de valenţele social-culturale, în cazul afectivităţii. Şi, desigur, ea trebuie aplicată şi Adevărului, Binelui şi Frumosului, deci inteligenţei, caracterului şi emotivităţii, cu coloratura lor de temperament şi fire inclusă. Integrarea este menită să aducă unitate în multiplicitate, cu continuitate în discontinuitate, în acord cu normele social-culturale, atât în domeniul inteligenţei, caracterului şi emotivităţii, cât şi între ele însele în raport cu personalitatea.

Lipsa ei face imposibilă însăşi ordinea vieţii noastre, pe care se construieşte stăpânirea şi conducerea de sine, operată de conştiinţă în raport cu normele sociale şi în vederea bunăstării materiale şi spirituale. De aceea ea este un necontenit izvor de atitudini asociale, aculturale şi chiar apsihologice, deoarece latura biologică din om rămâne mai mult sau mai puţin singură. După toată probabilitatea, caracterologia zoologică a lui Aristotel defineşte acest soi de oameni neoameni, mai mult animale decât fiinţe umane. Ei sunt stăpâniţi numai de *Sine*, fiind astfel *Naturi* simple. Ei ajung la transgresiuni morale şi sociale şi astfel interesează în criminologie.

Integrarea exagerată şi unilaterală generează, în schimb, întregul noian al bolilor mintale, care izvorăsc din tirania Supra-

Eului asupra Eului, în cazul conştiinţei, şi din acea a Măştii asupra Rolului, în cazul conduitei. Ea, de asemenea, înseamnă o tiranie a conştiinţei hiper-morale asupra inconştientului, care nu ştie de morală şi lege. Prin urmare, integrarea însăşi îşi are limitele sale şi calitatea ei, după cum este prea mult şi unilateral dezvoltată.

Integrarea cunoştinţelor empirice în ideile abstracte se află sub semnul matematicii şi logicii raţionale, dar nu numai al acelora din *Analiticile* lui Aristotel, ci şi al acelora din *Ştiinţa logicii* a lui Hegel, cu determinare sintetică, nu numai analitică. La temelia celor două culturi, de care vorbeşte M. Maliţa, stă şi această conjuncţie a celor două organoane de cercetare şi interpretare a lumii sub un* ghiul Adevărului.

Integrarea acţiunii în regulile de conduita şi în principiile conducătoare în viaţă se găseşte sub semnul logicii volitive, pe care se bazează etica şi politica. Ea operează sub semnul eficienţei optime de ordin economic, social-politic şi cultural, deci în vederea bunăstării materiale şi spirituale pentru toţi oamenii şi toate popoarele lumii, pe bază de libertate şi dreptate, deci în slujba Binelui.

Integrarea emoţiilor şi senbimentelor sub semnul fericirii umane în lume se desfăşoară sub imperiul logicii afective, ce stăpâneşte literatura şi arta, puse în slujba Faimosului.

După toatü probabilitatea, disjuncţia celor două culturi generale din zilele noastre, una precumpănitor tehnică, bazată în primul rând pe ştiinţele exacte, operate aproape numai cu organonul matematic, nu şi cu instrumentul logic, iar cealaltă precumpănitor beletristică, clădită pe logica afectivă, îşi are originea în lipsa de integrare a celor două logici, una raţională, cu caracter cognitiv, ce duce la Adevăr, şi alta afectivă, ce duce la Frumos.

A restrânge însă *Logosul* numai la raţionalitatea cognitivă, excluzând astfel din el pe cea volitivă şi chiar emotivă, e o mare greşeală, căci ordinea şi legitatea în dezvoltare a lumii le cuprinde pe toate, chiar dacă ele diferă. Logosul cuprinde, în bună parte, inconştientul însuşi, nu numai conştiinţa.

4. Simetrie şi armonie. Dar dacă profunzimea de gândire şi conduita serioasă în viaţă izvorăsc din integrare, în schimb simţul măsurii şi bunul simţ rodesc numai din simetria şi armonia pe care trebuie să le respecte atât orizontal, anume în multilateralitatea sa, cât şi vertical, în calitatea şi cantitatea sa.

În adevăr, onestitatea de cuget, vorbă şi faptă o putem explica numai pe bază de integrare. Numai prin simpla integrare însă nu putem determina şi faptul dacă disciplina, adusă de ea, este impusă cu forţa sau este liber consimţită. Pentru a interpreta şi această condiţie normală a ei, trebuie neapărat să precizăm şi faptul că integrarea este armonioasă şi simetrică, deci în raport cu legea firii, sau dizarmonioasă şi asimetrică, prin urmare în dezacord cu legile naturii însăşi.

Ipostazierea în absolut a Adevărului sau Dreptăţii nu e în firea lucrurilor şi pe măsura condiţiei umane în lume. Firea şi măsura merg pe principiul dialectic „om sunt şi nimic din ceea ce este uman nu-mi e străin”, iar nu pe cel metafizic, ilustrat prin afirmaţiile absurde *Fiat veritas et pereat mundus* sau *Fiai justitia et pereat mundus*. Pornită la drum cu aceste principii absurde, Inchiziţia a făcut foarte mult rău în lume. La fel Robespièrre. În schimb Thomas Mann, inspirându-se din Goethe, vorbeşte despre măsură şi valoare, simetrie şi armonie.

În consecinţă, personalitatea umană trebuie clădită atât pe funcţiile elementare biologice, cât şi pe inimă şi cap, anume într-o justă proporţie pentru fiecare.

Adevărul nu ţâşneşte numai din cunoaşterea senzorială sau din pătrunderea ei raţională, ci din întregirea lor reciprocă cu ponderea cuvenită fiecăreia. Caracterul nu se încheagă numai din organizarea tendinţelor sau sistematizarea valenţelor, ci din întregirea lor reciprocă, cu pondere proprie fiecărei părţi. Fericirea însăşi nu înseamnă bucurie eternă, ci ea izvorăşte din învingerea conflictelor. Fără balanţă armonioasă de temperament şi fire, fericirea nu este, de asemenea, posibilă.

Integrare fără conţinut nu e de conceput, deoarece ea, prin definiţie, organizează ceva. Conţinut fără integrare se poate, dar atunci nu putem traduce în faptă condiţia socialculturală a fiinţei umane, fără de care *fiinţa* nu poate fi *umană*.

În schimb, dezvoltare multilaterală sub semnul completitudinii şi onestitate cu sănătate, fără simetrie şi aimonie, nu sunt cu putinţă.

Integrarea, cum am văzut, este mai importantă decât volumul sau orizontul şi bogăţia de cunoştinţe, manifestări şi sentimente. Armonia şi simetria de volum şi integrare sunt, după toată probabilitatea, mai importante decât volumul şi integrarea împreună.

În crimă, în defect este integrarea, iar în nebunie lipsesc simetria şi armonia.

5. Condiţia social-culturală. Dar atât orizontul vieţii noastre, cât şi integrarea sa, precum şi armonia şi simetria sa, depind în egală proporţie şi de societate, nu numai de individ, iar cultura are un important cuvânt de spus asupra dialogului lor.

De aceea coeficientul de personalitate merge mână în mână cu cel de ordine socială şi de cultură.

Prin *gradul* şi *tipul* de dezvoltare al *conţinutului* şi integrării, pe de o parte, prin *simetria* şi *armonia* lor, pe de altă parte, definim

de altfel şi stilul naţional, aşa aim în lucrarea noastră, *Sub seninul omeniei* am încercat să arătăm.

Coeficient de personalitate pozitiv sau negativ în lumina celor de mai sus, judecata asupra condiţiei umane sau diagnosticul ei biopsiho-social şi cultural solicită două răspunsuri.

Unul priveşte *coeficientul* de personalitate, care defineşte *gradul de dezvoltare* al persoanei, estimat după *lârgimea*, *adâncimea* şi *armonia* orizontului ei de *cunoaştere*, *acţiune* şi *trăire emotivă*.

Al doilea priveşte *tipul* de personalitate, care defineşte *precumpănirea* cunoaşterii, acţiunii sau emotivităţii cu ramurile lor adiacente, *gradul* şi *modul* lor de integrare, precum şi *simetria* conţinutului şi *armonia* integrării.

În funcţie de simetria şi armonia dezvoltării conţinutului şi integrării sale judecăm şi deosebirea dintre *sănătate*, *onestitate* şi *productivitate*, pe de o parte, *nebunie* şi *crimă*. Pe de altă parte. Această deosebire introduce discriminarea de valoare dintre dezvoltarea *pozitivă* şi *negativă* a persoanei.

Unii înclină sa identifice coeficientul de inteligenţă, caracter, emotivitate şi, în final, personalitate, numai cu *cantitatea* dezvoltării, iar *tipul* lor numai cu *calitatea*. Dar aceasta este o greşeală, deoarece cantitative şi calitative în acelaşi timp sunt ambele concepte şi de aceea, tot ceea ce se poate spune e că în căzu! coeficientului precumpăneşte aspectul cantitativ al dezvoltării, iar în cazul tipului trage mai greu în cumpănă aspectul calitativ. De o deosebire tranşantă între calitate şi cantitate însă nu se poate vorbi, deoarece ele se întregesc reciproc, chiar dacă ponderea lor diferă. În cazul condiţiei umane, această întregire este nespus de pregnantă.

Caracterologia dui Teofrast şi La Bruyère a judecat omul mai mult sub unghiul satirei, care biciui-a opoziţia dintre *a fi* şi *a apărea* în raport cu insul însuşi şi mai ales cu semenii. Judecata lor a fost mai mult etică decât psihologică. Ea, de asemenea, a privit numai *conţinutul* de idei, tendinţe şi emoţii, nu şi *integrarea* şi *armonia* sa. Conţinutul, apoi, a fost descris numai sub unghiul trăsăturii dominante, *la qualité maâtresse*, socotită ca *atribut* al persoanei.

În viaţa de toate zilele aşa judecăm oamenii şi azi.

În caracterologia veacului nostru a apărut însă *determinarea structurală*, de ordin *tipologic* –, care operează cu mai multe variabile. La determinarea *conţinuudă* a fost adăugată şi cea *relaţională*, care defineşte *gradul* şi *tipul de integrare*. Neglijate nu au rămas nici conceptele de *simetrie* şi *armonie*, care introduc discriminarea de valoare. Structura psihologică, apoi, a fost studiată atât în raport cu corpul, cât şi cu societatea. De aspectul cognitiv al fiinţei umane, însă, aceste caracterologii nu s-au ocupat, învăţarea şi inteligenţa fiind lăsate pe seama psihologiei experimentale. Cercetarea şi interpretarea tipurilor au fost operate cu organonul logic, atenţie specială fiind acordată teoriei fenomenului originar, intuiţiei fenomenologice şi înţelegerii spiritualiste, geisteswissenschaftliches Verste’

Hen. Interpretarea dialectică a lipsit.

Apariţia *psihologiei persoanei*, inaugurată de Allport, Murphy, Murray, în S.U.A., de Remplein, Lersch, Wellek etc., în Germania, a adus în câmpul determinării fiinţei umane şi învăţarea şi inteligenţa. Opoziţia dintre caracterologie şi psihologie încetează, iar completitudinea de determinare a condiţiei umane este realizată. Analiza factorială introduce şi determinarea matematică multivariată, dar interpretarea ei structurală nu se întregeşte cu

cea logică. După modesta noastră judecată, această întregire nu poate fi operată decât cu ajutorul instrumentului dialectic, aşa cum în *Psihologie logica şi matematică* încercăm să arătăm.

În aceste condiţii, avem azi în psihologia persoanei două direcţii, care cu greu se pot uni. Una este cea metrică, bazată pe analiza factorială, logica matematică şi teoria informaţiei, care satisface *exactitatea* cercetării şi interpretării, dar sacrifică *validitatea* lor. Elaborarea ei este sub semnul legităţii nomotetice. A doua este cea logică, ce se mulţumeşte cu *descrierea ideografică* a cazului, aşa cum se obişnuieşte în clinică. Ea satisface validitatea, dar sacrifică exactitatea. În psihologia din ţările socialiste stăpâneşte însă dorinţa de sinteză, materializată cu ajutorul interpretării dialectice a matematicii şi logicii.

Cercetarea multilaterală, cu caracter structural, stăpâneşte atât interpretarea logică a persoanei umane, cât şi pe cea matematică. În primul caz însă variabilele *se leagă între ele* în mod logic, intrând *unele într-altele*, pe bază de *semnificaţie*, *direcţie de evoluţie* şi *individuaţie*. În acest mod ele reprezintă o unitate în multiplicitate, cu continuitate în discontinuitate şi în raport cu lumea, cu determinare atât analitică cât şi sintetică, precum şi cauzală şi prospectivă. În al doilea caz, variabilele nu se leagă, iar structura persoanei rămâne o multiplicitate de dimensiuni juxtapuse, cu determinare numai analitică, nu şi sintetică, numai cauzală, nu şi prospectivă.

Cattell, de pildă, vorbeşte de 16 dimensiuni factoriale. Le redăm cu litera care le simbolizează: A) ciclotimie-schizotimie, B) inteligenţă generală versus debilitate mintalăr C) tăria eului integrat şi stabil sau slăbiciunea celui neintegrat şi instabil, E) dominaresupunere, F) surgenţă, adică optimism şi încredere sau desurgenţă, adică depresiv şi lipsit de încredere, G) Supra-Eu

versus Sine, H) parmia (curajos şi persistent) versus trecţia (plin de inhibiţii), I) premsia (plin de imaginaţii) versus harria (realist), L) protensia (aprehensiuni şi suspiciuni), M) autia (autism), N) ascuţit la minte şd cinic sau naiv, O) sentiment de culpă, Qj) radicalism versus conservatorism, Q2) suficienţă de sine, Q3) control de sine, voinţă, Q4) energie puternică sau slabă.

Cele 16 dimensiuni factoriale cuprind, precum vedem, atât *cunoaşterea*, cât şi *motivaţia*, precum şi *emotivitatea*, determinând nu numai *conţinutul* lor, ci şi *integrarea* şi chiar *armonia* lor dar ele nu se apropie totuşi de modelul arborifer al lui Bacon, ci rămân multiplicitate juxtapusă. Cu alte cuvinte, ele nu sunt tratate şi sub unghiul *semnificaţiilor în dezvoltare individuală*, ce le leagă, transformându-le şi în sistem logic, nu numai matematic. În acest mod însăşi *operativitatea* lor rămâne foarte dificilă. Căci să nu uităm un lucru: la tahistoscop 16 litere integrate într-un cuvânt sunt reproduse după o singură expunere, în vreme ce, date separat şi fără legătură cu înţeles, ele cer 6 – 8 expuneri.

Este adevărat că în dorinţa de a se apropia de modelul arborifer al sistemului, Cattell a supus cei 16 factori de prim ordin unei noi analize factoriale, pentru a descoperi factorii generali, de ordinul doi, care-i leagă. Aceştia sunt:

1) Extroversiunea-introversiunea, care cuprinde factorii A.E.F.L.H ŞI Q2, definiţi de Cattell şi factorii de sociabilitate, bunăvoinţă, ascendenţă şi extroversiune, izolaţi de Guilford.

2) Potrivirea emoţională la lume versus neuroticism, care cuprinde factorii C.L.O.Q3 şi Qj, definiţi de Cattell şi stabilitatea emotivă, absenţa deprimării, lipsa complexului de inferioritate, lipsa nervozităţii şi prezenţa obieotivităţii, precizaţi de Guilford.

3) Integrarea emotivă, definită prin factorii I.M. Şi N, izolaţi de Cattell şi prin factorul de masculinitate sau putere, indicat de

Guilford.

Mai puţin conturate deocamdată sunt independenţa de opinii (4), cooperativitatea (5) şi controlul voinţei (6).

Interpretarea persoanei umane în termeni de aceşti 6 factori de ordinul doi este făcută de Pawlik.

În schimb, Eysenck socoate că ajung patru factori: inteligenţa, introversiunea-extraversiunea, înclinarea spre nevroze şi cea spre psihoze.

Nu este mai puţin adevărat că chiar şi aceşti 4 versus 6 factori rămân tot juxtapuşi, nu intrapuşi.

Interpretarea persoanei umane ca un *sistem deschis*, deci o unitate în multiplicitate, cu continuitate în discontinuitate şi în raport cu lumea, apare în lucrările lui Allport, Cantril şi Thomae. La interpretarea matematică însă ei adaugă şi pe cea logică, dar nu şi interpretarea dialectică, însuşită în lucrarea de faţă.

Cu discriminarea dintre dezvoltarea normală şi anormală a persoanei, care decide asupra coeficientului său pozitiv sau negativ, ne-am ocupat în capitolul precedent. Cu determinarea coeficientului de personalitate în termeni

Zarea care se deschide

Nu este nu-i puţin adevărat că, în ţările dezvoltate din Apus, atât numărul celor internaţi în spitalele de boli mintale, cât şi numărul celor care au de-a face cu miliţia şi justiţia, iar în final cu închisoarea, este mult mai mare decât în veacul trecut şi în celelalte, ce l-au precedat.

Este adevărat că azi clinicile de psihiatrie nu mai internează numai psihozele şi nevrode conţinut, integrare şi armonie ne-am ocupat în capitolul de faţă. Considerată a fost, de asemenea, şi

variaţia coeficientului pozitiv şi negativ atât în raport cu cunoaşterea, motivaţia şi emotivitatea, cât şi cu lărgimea lor de orizont, gradul lor mai mult sau mai puţin strâns de integrare şi armonia lor.

Ceea ce rămâne să mai precizăm este doar evoluţia raportului dintre dezvoltarea normală şi, astfel, pozitivă a persoanei şi cea anormală şi, astfel, negativă.

După credinţa creştină, şansele optime de normalitate sunt de partea „celor săraci cu duhul”, cum a spus Iisus şi a reiterat Tolstoi.

După cercetările contemporane de psihologie, sociologie şi antropologie social-culturală, şansele optime de dezvoltare sunt de partea coeficientului superior de personalitate.

În adevăr, nebunia şi crima nu sunt numai apanajul trist al debilităţii mintale, ci ele caracterizează şi oamenii de rând, precum şi pe cei superiori. Procentul lor însă scade pe măsură ce coeficientul de personalitate creşte, în cazul debilităţii mintale el urcă până la o treime din cazuri. În cazul populaţiei mijlocii el scade la 2 – 4%, iar în cazul coeficientului superior de personalitate el rămâne sub 2%. Dreptate, prin urmare, au avut Socrate şi Goethe, nu Iisus şi Tolstoi.

Dar personalitatea umană nu este, cum am văzut, atât produsul eredităţii, cât rodul culturii. Dezvoltarea culturii va aduce astfel o scădere şi mai mare a crimei şi nebuniei.

Zele acute, ci şi stările psihopate. Ele, de asbmenea, nu mai recurg la cămaşa de forţă, ci au evoluat în adevărate sanatorii şi instituţii de odihnă şi refacere. De aceea numărul atât de mare de pacienţi se explică şi prin această restructurare a lor de ordin umanist. Un ins din 20, deci 5% din populaţia marilor metropole din SUA, ajunge totuşi să solicite asistenţa spitalelor şi clinicilor de

psihiatrie, ceea ce face ca numărul paturilor din aceste instituţii să egaleze aproape pe acela din celelalte aşezăminte sanitare. Proporţia tulburărilor mintale devine astfel îngrijorătoare.

O treime, apoi din tineretul şcolar din Apus este bolnavă, aşa cum diversede mişcări de hippies, beatniks etc. Arată.

Acest tineret se dedă în acelaşi timp şi la acte de furt, iar munca o deolină. În R.F. Germania se fură anual 80.000 de automobile, autorii furturilor fiind în primul rând tinerii.

Unii dau vina pe însăşi civilizaţia noastră industrială. Procesul a fost deschis de Spengler, a fost reluat de Ortega Y Gasset şi este susţinut în continuare de Heidegger, Marcuse şi în parte chiar şi de Toynbee.

Alţii acuză oraşul cu blocurile sale, aduse, de fapt, tot de civilizaţia industrială.

Nu lipsesc nici aceia care cred că de vină este ştiinţa însăşi, care a slăbit biserica şi credinţa religioasă, aşa cum Maritain şi Berdiaeff susţin.

Uitate sunt numai contradicţiile dintre capital şi muncă, pe de o parte, dintre individ şi societate, pe de altă parte, care au culminat în crima şi nebunia fascistă.

Morbidă este întreaga literatură şi filosofie existenţialistă, generată de Kierkegaard şi Nietzsche.

Negarea raţiunii însăşi apare în teatrul absurd.

În schimb, ţările socialiste şi cele în curs de dezvoltare se îndreaptă cu încredere spre ştiinţă şi cuceririle ei revoluţionare, menite să aducă bunăstarea materială şi spirituală pentru toţi oamenii şi toate popoarele lumii, în condiţiuni de libertate individuală şi dreptate socială. Precum şi cu independenţa naţională respectată. Dar ele au rezolvat contradicţiile mai sus amintite. Ceea ce înseamnă că vina dramei – şi comediei – apusene

nu cade în seama ştiinţei şi civilizaţiei tehnologice aduse de ea, ci în seama contradicţiei inerente structurii burgheze.

Ţările socialiste înscriu, în adevăr, pagini de epopee, nu de dramă, atât pe teren economic, cât şi pe cel educaţional şi social-politic. De aceea optimistă şi plină de încredere în viitor le este şi arta, literatura şi filosofia lor.

„Muntele şi omul, spunea Shakespeare, se aseamănă, dar cu deosebirea, adaugă el, că de unde prin munte pământul se înalţă spre cer, prin om cerul a coborât pe pământ”.

Sunt cuvintele cu care am început această lucrare. O încheiem tot prin ele, dar cu observaţia că oamenii nu au coborât din cer, ci s-au făcut în societate cu ajutorul culturii, pe care ei au creat-o.

Patria noastră doreşte apoi ca pe toţi să-i ridicăm la o treaptă de *omenie* cât mai înaltă.

PARTEA A TREIA
Condiţia umană aplicată

CAPITOLUL IV
Condiţia umană în şcoală

Avem azi un sfert din populaţie în şcoală, iar sfârşitul secolului ne promite şcolarizarea unei jumătăţi din populaţie.

Şcoala, de altfel, începe din familie şi continuă până în meserie. Evident că numai aşa putem ţine pasul cu progresul impetuos al noilor descoperiri.

La început, activitatea industrială depindea în mare măsură de cantitatea şi calitatea materiilor prime. Azi ea depinde, în primul rând, de şcolarizarea şi pregătirea omului.

De gradul de şcolarizare al populaţiei de

Procesul învăţării învăţarea este, cum am văzut, atât un proces biologic şi psihologic, cât şi unul social şi cultural. Ea angajează întreaga condiţie umană, totalitatea factorilor şi trăsăturilor ei, depinzând atât de elev şi profesor, care sunt obiectul şi agentul şcolii, cât şi de disciplina clasei şi de înzestrarea şi organizarea şcolii, în procesul învăţării de astăzi intervine apoi nu numai cartea, ci şi cinematograful, radioul, televiziunea etc. Prezentă este şi învăţarea programată, care a ajuns să joace un rol însemnat în predarea limbilor străine şi a ştiinţelor exacte.

Firul conducător în procesul învăţării rămâne însă însuşirea cunoştinţelor şi integrarea lor într-un sistem de idei, cu coerenţă logică cât mai bine determinată. Legea configuraţiei optime este astfel legea de bază a învăţării, la care trebuie să adăugăm pe aceea a efectului şi a exerciţiului. Importantă este şi lepinde azi însăşi forţa organizării social-politice.

De şcolarizare, în sfârşit, depinde nivelul şi starea culturii.

În socialism, şcoala a ajuns să fie una dintre cele mai importante instituţii.

În consecinţă, sub imperiul ştiinţei trebuie adusă însăşi organizarea şcolii. Aceasta atât sub unghiul posibilităţilor ei materiale, cât şi sub acela al procesului de instrucţie şi educaţie, care trebuie să corespundă simultan cu aptitudinile elevului şi cu nevoile profesionale şi culturale ale naţiunii şi ţării.

Gea maturizării, deoarece nu putem preda o seamă de cunoştinţe şi structuri matematice sau logice înainte de maturizarea intelectuală adecvată a elevului.

Metoda de predare nu mai este atât cea expozitivă, urmată de interogare, ci este preferată metoda activă, în cadrul căreia

însuşirea noilor adevăruri şi integrarea lor în concepţia despre lume şi viaţă a elevului se face prin colaborarea dintre profesor, elev şi clasă.

Învăţarea, de asemenea, nu este numai un proces intelectual, ci şi unul conativ şi afectiv, deoarece nu urmărim numai însuşirea de cunoştinţe, ci şi de deprinderi adecvate de convieţuire socială şi productivitate optimă a muncii. Prin urmare, ea este atât instrucţie cât şi educaţie. În procesul de instrucţie precumpăneşte legea bunei configuraţii. În procesul educaţiei trag mai greu în cumpănă legea efectului şi exerciţiului. Valorificată apoi trebuie să fie şi atitudinea clasei, judecata ei de valoare asupra fiecărui elev în parte.

Învăţarea în clasă nu este, tocmai de aceea, numai un proces individuad, ci şi unul social. Ea trebuie potrivită ou numai nivelului intelectual al elevilor, ci şi nivelului mediu al clasei, în care considerată trebuie să fie şi prezenţa celor mai buni elevi ce trebuie solicitaţi mai insistent, precum şi prezenţa celor mai slabi, faţă de care profesorul trebuie să fie mai atent şi vigilent. Variaţia prea mare a nivelului de inteligenţă al elevilor din una şi aceeaşi olasă nu trebuie totuşi să fie exa-Individualitatea elevului

Sinteza informaţiilor asupra elevului este exprimată prin notele de la materiile şcolare şi cele de la purtare. Dar notele de la diversele materii şcolare nu sunt numai o funcţiune a inteligenţei generale şi a aptitudinii speciale pentru materia respectivă, ci şi un produs al disciplinei muncii, care e o trăsătură de caracter. Ele depind apoi şi de balanţa emotivă, de temperamentul şi firea elevului. Precum ele depind, în foarte mare măsură, şi de mediul social-cultural al familiei şi apoi de sănătatea elevului. În consecinţă, judecata asupra lui şi îndrumarea elevului trebuie

făcute în raport cu toţi aceşti parametri.

Presupunem un elev cu nota 8 la limba română, a cărui inteligenţă poate fi exprimată prin decilul 10. Nota este sub nivelul intelectual al elevului şi de aceea minusul de două note trebuie căutat în direcţia celorlalţi parametri. Presupunem că în cazul său, în defect este disciplina muncii, deoarece elevul nu învaţă, mulţumindu-se cu ceea ce prinde în clasă. El trebuie îndemnat să muncească.

Presupunem un al doilea elev, cu aceeaşi notă, dar cu o inteligenţă mai modestă, echivalentă cu deciluil 7 sau chiar 6. El este însă foarte muncitor şi astfel reuşeşte să ratrapeze diferenţa prin diligenţă. El, evident, trebuie gerată. Pe cât este posibil, ea nu. or trebui să depăşească mai mult de un an etate mintală în jos şi în sus. Din nefericire ea ajunge uneori la doi ani sub nivel şi doi ani peste nivel, ceea ce înseamnă o diferenţă de patru ani etate mintală de la cei mai slabi la cei mai buni. În atari condiţii, cei buni sunt inevitabil invitaţi la lene, iar cei slabi pot dezvolta un complex de inferioritate. De aceea, concepţia şcolii pe măsură, preconizată de Claparède şi încercată în practică în Austria şi Elveţia, este o idee demnă de luat în seamă.

Preţuit în mod deosebit. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în meserie, disciplina muncii este factorul prim în randament.

Al treilea elev are iarăşi nota 8, inteligenţa

9, iar caracterul 10, dar a fost bolnav de tuberculoză şi medicul l-a sfătuit să se menajeze până la completa însănătoşire. El nu trebuie sfătuit să înveţe mai mult.

Al patrulea elev are din nou nota 8, inteligenţa 10, disciplina muncii excepţională, dar tatăl său e mort şi acasă îşi ajută mama şi alţi trei copii mai mici, fraţii lui. El trebuie preţuit.

Al cincilea elev cu nota 8, inteligenţa 1Or dintr-o familie cu

situaţia economică şi social-culturală foarte bună, nu e bolnav trupeşte, dar are o seamă de nelinişti sufleteşti, care-l fac distrat în clasă şi fără suficientă putere de concentrare în muncă şi acasă. De el trebuie să ne apropiem cu şi mai multă înţelegere. La nevoie trebuie să cerem şi avizul psihologului şcolar sau al medicului specializat în psihiatria infantilă. Atari elevi, desigur, sunt foarte rari. Într-o clasă, cel mult două, putem avea un caz similar.

O analiză asemănătoare, în termeni de parametri determinanţi, trebuie încercată şi în cazul notelor scăzute la purtare, datorate fie unor aote de indisciplină în şcoală, fie unor transgresiuni sociale în afara şcolii, ceea ce e mai grav. Dar dacă opera de instrucţie este, în primul rând, în mâna profesorului şi a şcolii, educaţia elevului, în schimb, nu este îndeajuns de eficientă întrucât nu avem totdeauna şi concursul familiei. În ipoteza că familia nu poate da acest concurs, deoarece ea însăşi este cu totul lipsită de integrarea socială cuvenită, atunci nu rămâne decât scoaterea elevului din sânul ei, pentru a anula efectul exemplelor ei rele.

Din aceste motive, condiţia economică şi social-culturală a familiei, atmosfera ei morală, de dragoste şi dreptate, trebuie totdeauna cunoscute. În cazul elevilor cu note silabe în orice caz.

Personalitatea profesorului

Profesorul este şi rămâne factorul cel mai important în procesul de instrucţie şi educaţie. El este, cum se spune, sufletul şcolii.

Manualul bun şi şcoala bine utilată cu material didactic îşi au, desigur, importanţa lor, dar agentul lor viu este tot profesorul. Priceperea sa şi entuziasmul său dau un randament satisfăcător

chiar fără aceste condiţii, deşi şi acestea sunt eficiente prin ele însele.

Pregătirea sa teoretică este condiţia indispensabilă. Mai important însă este talentul pedagogic, ştiinţa şi arta predării. Profesorul de la universitate poate să fie în primul rând un savant. Cel din şcoala generală şi de cultură teoretică sau profesională este necesar să fie în primul rând un pedagog.

Dar, în acest scop, el nu are nevoie numai de ştiinţa şi arta predării, ci şi de „entuziasmul ideii”, pe de o parte, de dragostea de elev, pe de altă parte. Precum şi de dorinţa de a servi patria.

Şcolile din Blaj nu au avut la început nici măcar tablă. Cu atât mai puţin au avut ele mainuale. Mult mai bună nu a fost nici utilarea şcolii lui Gheorghe Lazăr sau a aceleia a lui Anton Pann. Dar în toate aceste cazuri vocaţia deosebită a dascălului a suplinit totul.

Cunoaşterea inteligenţei şi a aptitudinilor elevilor, ca şi aceea a caracterului lor şi a instabilităţii emotive şi reactive, de temperament şi fire, poate fi făcută atât pe bază de observaţie sistematică şi îndelungată, cât şi prin aplicarea fişei de observaţie ibio-psihosooio-pedagogică, care dă rezultate mai bune. În şcolile care au psiholog şcolar este recomandabil un examen de specialitate, efectuat cu mijloace adecvate, care să asigure o mai mare obiectivitate a investigaţiei.

Elevii-problemă, fie sub unghi psihopat, fie sub cel de abateri de da purtarea corectă, este bine să fie trimişi pentru un examen de specialitate la o clinică de neuropsihiatrie infantilă.

De aceea profesorul nu e şi nu poate fi un simplu funcţionar. El trebuie să aibă şi un suflet de apostol. În şcoală el trebuie să *tredea* nu numai cunoştinţe şi sistem, ci şi entuziasm pentru ele, dragostea pentru Bine, Adevăr şi Frumos, pentru cultura omenirii

şi sufletul naţiunii.

Este adevărat că un Gheorghe Şincai, Gheorghe Lazăr sau Anton Pann, adică oameni de vocaţie cu totul deosebită, nu pot fi sutele de mii de membri ai corpului didactic din zilele noastre. Nici Comenius şi Pestalozzi nu au fost repetaţi în producţie de masă. Dar ei rămân modelele după care trebuie să năzuim. De aceea însăşi pregătirea profesorilor nu trebuie să fie numai ştiinţifică, ci şi socială şi naţională. Activitatea lor, de asemenea, nu poate fi numai de instrucţie, ci ea trebuie să cuprindă şi educaţia. Din aceste motive, ideea Şcolii Normale Superioare trebuie reconsiderată. Un început bun sunt Institutele Pedagogice, care acordă o atenţie mai mare pregătirii viitoarelor cadre didactice, dar educaţia o neglijează şi ele. Însă, caracterul unui profesor este tot aşa de important ca şi pregătirea sa teoretică. Lipsită de însemnătate, apoi, nu e nici stabilitatea emotivă şi reactivă, echilibrul de temperament şi fire. Autoritatea profesorului în faţa elevilor se clădeşte din toate, anume din pregătire, din talentul didactic, din caracter, stabilitate emotivă, balanţă de temperament şi fire. Ea cere şi o îmbrăcăminte corectă, care să impună prin sobrietatea ei.

Cum învăţământul superior dă încă aproape numai instrucţie şi metodă de predare, este

Clasa

Dar procesul de instrucţie, cel de educaţie mai ales, nu este numai un dialog între elev şi profesor, ci şi un proces social, în care comunitatea clasei are un cuvânt deosebit.

În acest sens organizarea şi conducerea clasei nu trebuie să rămână numai în seama profesorului, a celui diriginte îndeosebi, ci

ea trebuie să cadă şi în atribuţiile clasei însăşi. Dar cele două categorii de discipline, una instituţională, a şcolii, şi cealaltă neinstituţională, a clasei însăşi, nu trebuie să fie sub niciun motiv disjuncte, ci ele trebuie să meargă mână în mână, convergent. Altfel îndrumarea clasei de către profesorul diriginte, în colaborare cu ceilalţi tovarăşi de muncă, este serios afectată, dacă nu în cea mai bună parte de-a dreptul compromisă.

Tot în acest sens monitorul clasei trebuie ales cu elevii împreună şi anume dintre cei mai buni, dacă se poate chiar cel mai bun elev, atât la carte, cât şi la purtare. Profesorul, de asemenea, nu trebuie sub niciun motiv să recurgă la culegerea de informaţii asupra clasei şi asupra fiecărui elev în parte în condiţiuni oarecum ascunse de clasă, ci în faţa clasei, cu cunoştinţa ei deplină, anume în orele de educuţie.

Comunitatea şcolii

Instrucţia, L fel ca şi educaţia, nu sunt astfel numai rodul dialogului dintre dascăl şi elev, ci şi fructul bun al disciplinei din bine ca directorul şcolii, pe de o parte, corpul inspectorilor, pe de altă parte, să urmărească nu numai pregătirea şi capacitatea de predare a corpului didactic, ci şi conduita profesorilor, poziţia lor profesională în faţa elevilor şi poziţia socială în comunitatea satului sau oraşului. Corpul inspectorilor apoi nu trebuie să fie numai un organ de control, cum se spune, ci, în primul rând, unul de îndrumare şi însufleţire.

Educaţia însă, desigur, nu se face numai în aceste ore. O dată fiindcă ea nu e instrucţie şi, apoi, deoarece ea trebuie să se consume la toate orele, precum şi în timpul liber, deci în întreaga activitate şcolară şi extraşcolară. Din aceste motive, colaborarea

cu familia, atunci când ea e cu putinţă, este deosebit de utilă. La şedinţele literare, la discuţiile diverselor cercuri ştiinţifice, la concursurile sportive, la acelea ale întregii clase îndeosebi, este bine să fie invitaţi şi toţi părinţii, nu numai aceia din comitetul şcolar. Una cu alta este bine ca profesorul să ştie că educaţia e în faptă, nu în vorbă, în pregătirea lecţiilor şi atitudinea corectă în clasă, în conduita din timpul liber, iar nu în vorbe moralizatoare care nu au niciun efect. Educaţia, de asemenea, nu e numai negativă, sub forme de interdicţii, ci şi pozitivă, ea constând în primul rând în stimularea faptelor bune cu cuvenita recompensă morală.

În această privinţă organizaţia de pionieri are, poate, rolul prim. De aceea opera de educaţie propriu-zisă trebuie asumată nu numai de către şcoală, ci şi de organizaţia de pionieri, care trebuie să colaboreze cu şcoala, iar şcoala cu ea.

Clasă, pe de o parte, şi al disciplinei şi atmosferei din întreaga şcoală, precum şi din organizaţia de pionieri, pe de altă parte.

Faptul că există clase mai bune şi clase mai slabe, desigur, nu se datorează totdeauna profesorilor, ci, uneori, şi condiţiilor de selecţie a elevilor. Faptul însă că există şcoli slabe şi şcoli bune în unul şi acelaşi oraş, ba chiar şi în unul şi acelaşi cartier, este în funcţie, în primul rând, de profesori, de conducerea lor de către director mai ales. De aceea, îndrumarea inspectorului trebuie să fie şi ea prezentă, tocmai pentru a anula atari deosebiri. Un rol însemnat în educaţie va avea şi organizaţia de pionieri, care de cele mai multe ori dă rezultate bune chiar dacă respectiva şcoală dă randament mai slab din punctul de vedere al instrucţiei.

Notele şcolare

Notele şcolare exprimă sinteza informaţiilor asupra instrucţiei şi educaţiei elevilor. De aceea ele trebuie date în spirit obiectiv, pe deplin imparţial, animat numai de dreptatea cât mai desăvârşită.

A da o notă mai scăzută la o materie şcolară pe motivul că purtarea elevului e nesatisfăcătoare este o eroare. Pentru actele de indisciplină trebuie scăzută numai nota de la purtare.

De asemenea este o greşeală dacă în acordarea notelor se ţine seama şi de situaţia părinţilor în ierarhia socială, a căror bunăvoinţă profesorul caută să o câştige pe această cale. Precum, desigur, este şi o greşeală a părinţilor, dacă admit acest lucru.

Cu atât mai puţin binevenite sunt sentimentele de simpatie ori antipatie mai mult sau mai puţin arbitrare, deoarece notele şcolare, la fel ca şi actul de judecată, trebuie să fie *sine ira et studio*.

Nu este mai puţin adevărat că notarea elevilor de către profesor nu este în afară. De greşeală, chiar dacă priceperea şi obiectivitatea sa nu lasă nimic de dorit. Prin urmare, alături de erorile sistematice de mai sus, dependente de subiectivitatea profesorului, care trebuie redusă la zero, intervin şi erorile

Dar şcoala este întregul din care clasa face parte. În clasă, apoi, nu predă numai profesorul diriginte, ci şi o bună parte din ceilalţi. Prin urmare sarcinile profesorului diriginte pot fi îndeplinite cu succes numai cu concursul acestora şi sub îndrumarea directorului, luminat şi controlat la rândul său de inspector.

Condiţia materială a şcolii, sala de lecţii, laboratorul, sala de gimnastică etc. Rămân, desigur, factori importanţi în eficienţa operei şcolare. Dar factorul uman, anume comunitatea sa socială bine organizată şi îndrumată, rămâne factorul prim.

Legate, am spune, de însuşi instrumentul de notare, care e

profesorul însuşi. Pentru a evita aceste erori mai mult sau mai puţin întâmplătoare şi, astfel, mai greu de controlat, este bine ca profesorul să valorifice cât mai mult indicaţiile docimologiei, stabilite pe bază ştiinţifică.

Una din aceste indicaţii priveşte numărul notelor, care nu poate fi nici prea mare, deoarece atunci depăşeşte posibilităţile de apreciere ale profesorului, şi nici prea mic, întrucât atunci nu face discriminările cuvenite, iar elevii se simt nemulţumiţi dacă primesc aceeaşi notă cu alţii, care au răspuns sensibil mai slab.

Eroarea probabilă a notei, în orice caz, nu trebuie să depăşească unitatea ei. Cu alte cuvinte, dacă doi sau trei profesori buni clasifică una şi aceeaşi clasă la una şi aceeaşi materie în acelaşi timp, atunci deosebirea medie dintre ei nu poate să fie mai mare decât o notă.

În sistemul de 20 note satisfacerea acestei condiţii este însă imposibilă. În mod practic multe unităţi de note nu sunt valorificate nicicând, deoarece în cadrul acestui sistem se notează doar de la nota 15 în sus, nota 16 fiind socotită notă minimă de trecere. Prin urmare, în mod concret, valorificăm numai, 5 note.

În sistemul cu 10 note, de asemenea, notele l-3 rămân neaplicate, iar unii profesori folosesc chiar numai 5 note, nu 6 sau 7. Cert este că, din studiile de până acum, rezultă că eroarea probabilă are toate şansele de a rămâne sub o unitate de notare numai în sistemul cu 5 note.

Frecvenţa notelor, pe de altă parte, trebuie să se conformeze curbei de probabilitate, care exprimă legea variaţiei naturale. Dar notele nu sunt numai produsul inteligenţei, ci şi al disciplinei în muncă, care e o trăsătură de caracter. Precum ele sunt, cum am văzut, şi rodul stabilităţii emotive, al sănătăţii trupeşti şi al atmosferei din familie mai ales. Fiind în funcţie de mai mulţi

parametri, ele, desigur, nu mai pot fi exprimate printr-o curbă de frecvenţă în plan, potrivită numai pentru un parametru, adică pentru o singură trăsătură. Nu este mai puţin adevărat că distribuţia lor în curbă indică cu destulă uşurinţă profesorul prea sever, care dă cu precădere note mici, pe cel prea generos, care dă note prea mari şi pe cel neglijent, oare nu-şi face datoria şi dă notele în mod cu totul arbitrar, cele inferioare şi superioare fiind la fel de frecvente ca şi cele medii.

Una cu alta, notarea şcolară lasă încă destul de mult de dorit, aşa cum T. Neş, fost inspector general şcolar, şi, apoi, autorul acestei lucrări, au arătat încă dinaintea celui de al doilea război mondial, iar D. Muster şi colaboratorii în anii din urmă. De aceea, ştiinţa docimologiei trebuie, după modesta noastră judecată, introdusă în pregătirea pedagogică a profesorilor.

Orientarea şcolară şi profesională

Şcoala este o pregătire pentru instituţiile de bază ale condiţiei umane, care sunt meseria, căsătoria şi integrarea civică şi politică în stat.

Pregătirea pentru căsătorie este lăsată în seama familiei. De aceea despre ea în cadrul şcolii nu se vorbeşte, ceea ce, după modesta noastră judecată, este o greşeală. Cu atât mai puţin se vorbeşte despre viaţa intimă a dragostei, ceea ce este o altă eroare. În timpul studiilor sale la liceul din Blaj, cel ce semnează această carte îşi aduce aminte că exista în această comunitate şcolară un singur exemplar din cartea Dr. – ului Eraclie Sterian, *Educaţia sexelor*. Şcoala fiind sub oblăduirea bisericii, lectura cărţii era motiv de eliminare. Nu este mai puţin adevărat că, începând din clasa a patra de liceu – ceea ce echivalează acum cu

clasa a VIII-a de şcoală generală – aproape nu era elev care să nu înfrunte riscul şi să citească această carte. Prin urmare, faptele acestea sunt. Atari cărţi se citesc. Ceea ce înseamnă că elevii simt nevoia de a se lămuri asupra vieţii erotice, cu care, în fond, se identifică poezia însăşi.

Cu atât mai utile apoi ar fi cunoştinţele juste asupra familiei şi chiar şi asupra căsătoriei, în care tinerii văd, neinformaţi, doar împlinirea dragostei lor, nu şi iubirea copiilor şi obligaţiile ce rezultă din sentimentele umane.

Până de curând nu s-a vorbit nici despre meserie, iar orientarea elevului asupra ei este nesatisfăcătoare şi acum, deoarece abordăm mai mult partea de teorie a problemei, desigur necesară şi ea, iar nu pe cea practică, înşişi profesorii, de altfel, încă nu sunt lămuriţi îndeajuns cum să procedeze. Cu atât mai puţin avem gata metodele de examinare a inteligenţei şi aptitudinilor, pe de o parte, şi monografiile profesionale, pe de altă parte. Un început în această direcţie însă a fost făcut în ţara noastră în preajma celui de al doilea război mondial, dar numai sub oblăduirea Ministerului Muncii. Azi, din fericire, problema este abordată cu toată seriozitatea de către Ministerul Educaţiei şi învăţământului.

Aşadar, dacă încă nu am făcut ceea ce este necesar pentru cunoaşterea personalităţii elevului în contextul social în care el trăieşte şi în epoca noastră de cultură, am neglijat aproape cu totul cunoaşterea lumii meseriilor, din care elevul trebuie totuşi să aleagă una. Or, dacă elevul se cunoaşte prea puţin, iar noi nu mult mai mult, lumea meseriilor nu e cunoscută aproape deloc. În atari condiţii nu e de mirare că profesiunea este aleasă în primul rând la întâmplare, apoi după sfatul părinţilor, iar despre sfatul şcolii nu vorbesc la ora actuală decât 4% din absolvenţii şcolii generale,

ceea ce, evident, este cu totul prea puţin. De aceea, elaborarea metodelor de cunoaştere bio-psiho-socială şi culturală a elevilor, pe de o parte, şi pregătirea unui manual asupra lumii meseriilor, care să fie predat două ore în ultima clasă din şcoala generală, pe de altă parte, rămân imperativele zilei.

Pregătirea manualului asupra meseriilor este cu atât mai necesară cu cât elevul, în parte chiar şi profesorul, cultivă încă mentalitatea că orientarea şcolară şi profesională – deci înspre şcoli şi meserii – este destinată să satisfacă numai interesele elevului, nu şi pe acelea ale comunităţii constituită în stat. De aceea învăţământul însuşi nu poate merge numai pe *individualizarea* sa, pe care orânduirea burgheză a pus atât de mult accentul, ci şi pe *socializarea* sa, asupra căreia orânduirea socialistă pe bună dreptate pune accentul prim. Cele două acţiuni, de altfel, se întregesc reciproc, iar ponderea lor din această întregire este determinată de eficienţa optimă *culturalizării* însăşi, care reprezintă finalita

Societatea de mâine

Dar şcoala nu pregăteşte numai pentru ziua de azi ci şi pentru societatea de rinine. În trecut această deosebire nu se făcea, deoarece progresul civilizaţiei era foarte lent, uneori cultura sta chiar pe loc, pentru o viaţă de om în orice caz. Azi însă progresăm în cursul unei decade mai mult decât în curgetea şcolii. Numai că azi cultura, desigur, nu mai poate fi numai cea umanistă, axată pe teorie şi artă, oi ea trebuie să fie aceea a umanismului social-cultural, care valorifică şi practica, deci şi învăţământul profesional, căutând să acopere aspiraţiile omenirii sub semnul completitudinii. Dar atât socializarea şcolii, cât şi culturalizarea ei

sub semnul completitudinii, trebuie încercate în formula comunităţii naturale de limbă, istorie şi aspiraţii, care e naţiunea.

Orientarea elevului înspre o şcoală sau alta, o meserie sau alta, trebuie astfel judecată în acest context complet al condiţiei umane.

Ca atare, ea operează în două direcţii. Una este cea verticală, determinată de inteligenţa elevilor. Cei mai puţin înzestraţi, care termină numai şcoala generală, rămân în meseriile agricole, industriale şi comerciale necalificate. Imensa majoritate, care face şi trebuie să facă şi o şcoală profesională medie, trebuie orientată înspre meseriile calificate. În condiţiile culturii de azi 7% din ei pot fi îndreptaţi înspre învăţământul superior. În trecut aceste stratificări erau în funcţie de clasă şi avere. Azi ele trebuie să fie numai în funcţie de valoare. Dar la fiecare din aceste trei categorii de trepte profesionale avem o imensitate de meserii, care urcă azi la zeci de mii. Din fericire însă, ele sunt ramuri în categorii înrudite, care sunt aproximativ 300 – 400. În consecinţă, la una şi aceeaşi treaptă profesională de ordin ierarhic trebuie să orientăm înspre sutele de direcţii orizontale posibile, aduse de diviziunea muncii.

Rea unui secol din trecut. De aceea perspectiva viitorului apropiat este de actualitate imediată.

În acest scop, şcoala nu trebuie să dea sisteme închise de gândire şi acţiune, ci soluţii deschise, accesibile progresului continuu. De aceea ea nu poate da numai cunoştinţe şi integrarea lor logică într-o viziune despre. Lume şi viaţă, în care să intre atât cultura generală cât şi aceea de specialitate, ci ea trebuie să dezvolte şi spiritul cercetării însăşi, cu care suntem chemaţi să rezolvăm noi înşine problemele noi, emergente.

Ceea ce deocamdată, în faza civilizaţiei tehnologice pe care o

trăim, se poate întrezări cu suficientă precizie, este faptul că anii de şcolarizare vor creşte şi mai mult. Până la sfârşitul veacului «nostru cea mai mare parte din populaţie va face în orice caz şi liceul, fie el teoretic, fie de specialitate. Procentul acelora care vor urma apoi învăţământul superior va depăşi cu mult pe cel de azi, putând să atingă un sfert din populaţie. Raţiunile acestei inoi explozii şcolare le vom da în capitolul următor, când vom aborda organizarea ştiinţifică a muncii în faza mecanizării şi automatizării de azi.

CAPITOLUL XV Condiţia umană a muncii

Munca este principala cale de dezvoltare a personalităţii în contextul social şi în epoca de cultură dată. Ca atare ea este atât baza vieţii, cât şi principala ei modalitate de evoluţie şi desăvârşire.

În trecut ea era făcută cu efort deoarece era executată în condiţiuni grele, iar de roadele ei se bucurau alţii, care nu lucrau ci numai exploatau.

Azi, în ţările socialiste ea este făcută de către toată lumea, conform vocaţiei şi fără efort anormal, în condiţiuni de securitate şi igienă, cu atenţie şi la aspectul estetic al mediului, maşinilor şi uneltelor de lucru. De roadele şi veniturile ei se bucură cei care muncesc.

Din aceste motive nu este de mirare că astăzi atenţia ştiinţei este îndreptată în primul rând asupra muncii. Mecanizarea şi automatizarea sunt roadele aplicărilor ştiinţei. Mecanizarea a înlocuit braţul din muncile grele. Automatizarea înlocuieşte şi mâna din muncile monotone şi astfel obositoare. Precum ea aduce şi dirijarea procesului complex de muncă din întreprinderi, dar,

fireşte, numai sub unghiul repetării sale, nu şi sub acela al muncii productive, care a creat şi perfecţionează mereu maşinile însele.

Dar atenţia ştiinţei nu a fost îndreptată numai asupra maşinii şi instalaţiei tebrtice, ci şi asupra omului, mai bine zis asupra condiţiei umane a muncii. Este adevărat că, la început, în faza taylorismului, ştiinţa a fost aplicată la munca omului numai sub unghiul productivităţii maxime, care servea interesele patronului domic de câştiguri cât mai maxi.

Ea nu a luat în considerare şi interesele muncitorului, anume salariul său şi rezistenţa sa, sănătatea sa. Azi însă, în ţările socialiste mai ales, organizarea ştiinţifică a muncii urmăreşte productivitatea maximă cu efort minim, care să nu prejudicieze cu nimic sănătatea muncitorului, iar salariile sunt de aşa natură încât ele asigură un standard ridicat şi echitabil de viaţă pentru întreaga sa familie.

Organizarea ştiinţifică a muncii sub unghiul condiţiei umane, cu scopul de a o face nu numai mai productivă, ci şi cât mai adecvată dezvoltării sale multilaterale şi armonioase, cuprinde patru mari capitale. Unul este acela al orientării şi selecţiei profesionale, menită să asigure potrivirea optimă dintre vocaţie şi aptitudine, pentru ca muncitorul să găsească în muncă nu numai un mijloc de câştigare a existenţei, ci şi principala sa cale de dezvoltare în viaţă. Al doilea este acela al organizării ştiinţifice a uceniciei, pentru ca „omul potrivit la locul potrivit” să înveţe cele mai eficiente metode de lucru după cele mai potrivite legi de însuşire a lor. Al treilea capitol este acela al organizării procesului însuşi de muncă la locul de lucru în aşa fel încât, cu minimum de efort, cât mai agreabil cu putinţă, să se obţină maximum de producţie. Aceasta atât în atelier, cât şi în birou, precum şi în conducerea însăşi. În acest mod atingem şi pe cel de al patrulea

capitol, care se ocupă cu organizarea ştiinţifică a întreprinderii însăşi. Un al cincilea capitol ar fi acela al desfacerii, dar el priveşte, printre altele, mai mult psihologia, eventual sociologia reclamei.

Orientarea şi selecţia profesională

În cazul orientării profesionale, cunoaştem omul şi dorim să aflăm meseria cea mai potrivită înspre care să-l îndrumăm. Ea cade, în primul rând, în seama şcolii. În cazul selecţiei profesionale, cunoaştem meseria din întreprindere şi dorim să alegem oamenii cei mai potriviţi dintr-un număr mai mare de candidaţi. Ea cade în seama diverselor întreprinderi, dar este dirijată şi de forurile ’tutelare instituţionale.

Taylorismul a judecat potrivirea dintre om şi meserie numai din punctul de vedere al condiţiilor medicale şi al aptitudinilor psihice, cu caracter precumpănitor senzorial şi psihomotor. Aptitudinile inteleotuale, anume inteligenţa şi puterea de învăţare, apoi aptitudinea matematică şi chiar cea tehnică, au fost mai rar luate în seamă.

Cerinţa pentru aptitudinile simple, cu caracter eminamente senzorial şi psihomotor, mai puţin intelectual, a fost proprie industriei în faza ei de mecanizare, când maşina a înlocuit braţul de lucru, dar dirijarea ei, foarte simplă şi ea, cădea în seama omului, cu o mai bună senzorialitate şi reacţiuni prompte.

În general, toate aceste aptitudini simple erau considerate ca fiind predominant ereditare. Potrivirea dintre om şi maşină părea astfel să fie numai înnăscută, nu şi învăţată, elaborată.

Cât priveşte omul ca atare, anume omul „întreg”, care are şi caracter şi emotivitate, precum şi ’temperament şi fire, ba chiar şi

o familie, el nu a fost băgat în seamă. De fapt, în faza mecanizării, aplicată de întreprinderile particulare, muncitorul interesa numai sub unghiul mâinii de lucru, pe care el era obligat să o vândă patronului contra unui salariu foarte mic, de multe ori insuficient pentru nevoile sale şi ale familiei sale. Sănătatea trupească şi sufletească a lucrătorului, satisfacţia sa în muncă, nu interesau. Cu atât mai puţin se ocupa patronul de familia muncitorului, de apartamentul său şi comunitatea sa de locuit din timpul liber. Relaţiile dintre patron şi muncitor erau, de fapt, numai comerciale, nu şi sociale, cu atât mai puţin umane.

Automatizarea producţiei a deplasat accentul spre aptitudinile inteleotuale, care au ajuns să joace un rol mai mare în cele mai multe dintre meserii. Esenţiale, apoi, au devenit şi trăsăturile de caracter, cum sunt conştiinciozitatea, cooperarea. Dar funcţiunile intelectuale superioare, trăsăturile de caracter mai ales, sunt şi rodul instrucţiei şi educaţiei, nu numai al eredităţii. În acest mod potrivirea dintre om şi meserie este şi învăţată, deci elaborată nu numai înnăscută. Prin urmare, rolul şcolii în orientarea profesională a început să crească. Cât priveşte organizarea ştiinţifică a uceniciei însăşi, ea a căzut numai în seama acesteia. Dar la clasă, în acest caz, au fost adăugate şi atelierele-şcoală, care au început să joace un rol tot mai mare. În acelaşi timp însă societatea şi-a putut satisface şi ea nevoile ei, îndrumând tineretul spre meseriile pe oare ea le avea, iar nu spre acelea pe care nu le avea, cum a fost adeseori cazul, când orientarea profesională era privită numai dinspre solicitantul ia meserie.

Dar, cum spuneam, automatizarea a adus şi ponderea deosebită a trăsăturilor de caracter, precum chiar şi pe cea de stabilitate emotivă, fire şi temperament, care, în anumite condiţiuni, devin factorii primi. În meseria de şofer sau aviator, de

pildă, timpul de reacţiune joacă un rol foarte mare, deoarece o întârziere de numai una sau câteva sutimi de secundă în luarea unei decizii poate fi fatală. Acelaşi lucru era adevărat şi în cazul laminoristului din vechile condiţii de lucru. În schimb, laminarea automată de azi permite toleranţe mai mari de reacţiune, care pot fi satisfăcute de un număr mai mare de oameni. În acelaşi timp însă ea cere o constanţă deosebită în modul de reacţiune, pe care o poate avea numai omul cu mare răbdare şi conştiinciozitate. Aceste trăsături sunt cu totul necesare deoarece laminoristul de azi lucrează în ritm cu oţelăria şi furnalul. În adevăr, lingourile sosesc cu regularitate, iar laminarea lor are limite bine determinate în timp. Dacă aceste limite nu sunt respectate cu cea mai deplină conştiinciozitate, atunci lingourile se răcesc, iar laminarea lor cere timp mai îndelungat, făcînd astfel să întârzie şi să se răcească şi mai mult lingoul următor. În final, se va ajunge chiar la scoaterea unor lingouri din producţie şi retrimiterea lor la reîncălzire. Ceea ce, evident, înseamnă nu numai o pagubă mare, ci şi o serioasă tulburare a producţiei. În vechea fază a mecanizării, producţia fiecăruia depindea numai de el sau de grupul din care acesta făcea parte. În faza automatizării, totul se petrece sub semnul interconexiunii şi, astfel, comportarea lipsită de conştiinciozitate a unui muncitor ar putea dezorganiza munca a sute şi mii de alţi lucrători. De aceea conştiinciozitatea ajunge să fie cerinţa primă.

La calea ferată, de asemenea, conştiinciozitatea impiegatului de mişcare este mai importantă decât timpul de reacţiune al mecanicului de locomotivă. La rândul său, mecanicul însuşi trebuie să respecte cu cea mai deplină conştiinciozitate consemnele date. De aceea inu este de mirare că cele mai dezastruoase accidente la calea ferată au fost produse nu de lipsa timpului minim de reacţiune, ci de lipsa de conştiinciozitate.

Dar modul de îndeplinire a datoriei în asemenea condiţiuni exigente depinde nu numai de aptitudini şi conştiinciozitate, ci şi de liniştea sufletească a muncitorului, dependente amândouă atât de stabilitatea sa emotivă, de temperamentul şi firea sa, cât şi de condiţia materială şi social-culturală a familiei sale, de lipsa sa de griji. Prin urmare, trebuie consideraţi şi aceşti factori, care se leagă foarte mult împreună. De aceea, în orânduirea socialistă, relaţiile dintre muncitor şi întreprindere nu mai sunt numai comerciale, cum a fost şi încă este cazul în structura economică burgheză, în care patronul se ocupă numai de interesele sale, nu şi de nevoile şi de grijile angajaţilor, ci ele sunt şi de ordin social-uman şi cultural. Ele urmăresc să pună muncitorul şi familia sa în afara grijilor, pe de o parte, şi să-i dea satisfacţie în muncă, pe de altă parte.

În atari condiţiuni, însăşi opera de orientare şi selecţie profesională este făcută sub unghiul întregii condiţii umane, care priveşte atât camdidatul, cât şi nevoile societăţii, precum şi dezvoltarea lor.

Organizarea ştiinţifică a uceniciei

Pentru raţiuni îndeajuns de cunoscute, egalizarea producţiei şi productivităţii muncii cu cele din ţările cu veche tradiţie industrială constituie problema de bază a economiei noastre naţionale.

În acest scop însă avem nevoie nu numai de aceleaşi maşini şi acelaşi utilaj tehnic, ci şi de o pregătire şcolară şi profesională, pe care structura social-politică a orânduiţii socialiste o cere şi o face posibilă.

„Învăţământul profesional şi tehnic – arăta tovarăşul Nicolae

Ceauşescu în cuvântarea ţinută la Conferinţa Naţională a cadrelor didactice din 6 – 7 februarie 1969 – nu se dezvoltă în pas cu cerinţele economiei, atât datorită unor deficienţe în activitatea Ministerului învăţământului, cât şi lipsei de preocupare dovedită în acest sens de o serie de ministere economice. Creşterea de aproximativ 5 ori faţă de anul 1938 a numărului de elevi ai şcolilor profesionale şi tehnice n-a putut face faţă ritmului rapid de dezvoltare a industriei, care, în această perioadă şi-a sporit producţia de aproape 14 ori şi a cunoscut un intens proces de modernizare. Slaba dezvoltare a învăţământului profesional şi tehnic s-a resimţit în producţia materială, a făcut ca sectoare importante – construcţia de maşini, chimia şi altele – să ducă lipsă de muncitori de înaltă calificare, de cadre medii de specialitate. Această stare de lucruri are repercusiuni negative asupra eficienţei şi rentabilităţii unor întreprinderi, asupra productivităţii muncii şi folosirii capacităţilor de producţie, asupra realizării în termenele planificate a parametrilor proiectaţi la o serie de obiective industriale”.

În lumina acestor judicioase aprecieri, rezultă că învăţământul tehnic trebuie, de fapt, să meargă nu numai mână în mână cu dezvoltarea impetuoasă a industriei, ci să anticipe această dezvoltare pe o perioadă viitoare de 4 – 7 ani, deoarece învăţământul cuprinde nu numai clasa ultimă, care anul următor intră în producţie, ci şi clasele celelalte, care vor intra în producţie numai după 2 – 3 ani, în cazul învăţământului tehnic inferior, şi după 5 – 7 ani, în cazul învăţământului tehnic mediu, clădit pe cel inferior.

Această cerinţă a fost de fapt satisfăcută, dar numai în cadrul învăţământului tehnic superior. În adevăr, avem azi un număr satisfăcător de ingineri, dar unii dintre ei ocupă poziţii a căror

răspundere. or putea fi asumată de subingineri, iar uneori chiar numai de absolvenţi ai învăţământului tehnic mediu. În schimb avem încă nevoie de muncitori calificaţi şi mai ales de tehnicieni cu pregătire medie.

Dar atât învăţământul tehnic inferior, cât şi cel mediu, nu se desfăşoară numai teoretic, ci şi practic. El nu se desfăşoară numai în clasă, ci şi în atelierele-clasă. Accentul de greutate cade, de fapt, pe pregătirea practică din aceste ateliere, care tocmai de aceea trebuie foarte bine utilate. Ele, de asemenea, trebuie să aibă programe analitice bine elaborate. Selecţia elevilor pentru şcolile practice trebuie făcută, în primul rând, sub unghiul aptitudinilor intelectuale şi manuale, cerute de activitatea din aceste ateliere.

Restructurarea şi perfecţionarea profesională a muncitorilor este, desigur, şi ea posibilă, dar fără a obţine rezultate pe deplin satisfăcătoare, cu putinţă numai în cazul ucenicului care învaţă meseria în condiţiuni raţionale de la început.

În spirijinul acestei restructurări intervine, fără îndoială, şi seriozitatea concepţiei de viaţă a muncitorului venit de la sate pentru a-şi face un rost mai bun în viaţă la oraş.

Precum mai intervine, atât în cazul ucenicului, cât şi în acela al muncitorului, dreptatea orânduirii socialiste, în care antagonismul dintre capital şi muncă specific societăţii capitaliste a fost lichidat.

În ţara noastră au fost create toate condiţiile ca printr-o organizare ştiinţifică a uceniciei viitorilor muncitori să egalizăm şi chiar să depăşim productivitatea muncitorilor din ţările cu o mai veche tradiţie tehnică.

Organizarea ştiinţifică a muncii

Organizarea procesului muncii la locul de muncă cuprinde următoarele probleme: raţionalizarea mişcărilor, studiul timpului optim, securitatea în muncă, evitarea oboselii, condiţiile optime de lumină, aerisire şi temperatură, plus alte probleme proprii fiecărei meserii în parte.

Studiind îndeaproape activitatea zidarului, Gilbreth o descompune în 38 mişcări, cu caracter analitic. Încercând o nouă restructurare a lor în raport cu reorganizarea materialului şi uneltelor de lucru, el reduce această activitate la 16 boi mişcări, obţinând astfel mai mult decât o dublare a randamentului pe ora de lucru. La temelia restructurării stă principiul eliminării oricărei mişcări inutile, structurarea cât mai ritmică, în raport cu materialul şi uneltele de lucru, a noilor mişcări şi apoi, desigur, introducerea unor pauze mai mici, dar mai dese, de refacere a forţelor.

Noile maşini unelte sunt de fapt construite în raport cu atari mişcări raţionalizate, care satisfac principiul randamentului maxim cu efort minim. Dar, în acest caz, maşina însăşi este construită şi în raport cu structura biopsihică a muncitorului, în aşa fél ca acesta să nu fie o simplă anexă a ei, ci un colaborator al ei şi viceversa. O importanţă deosebită în această organizare a mişcărilor prezintă simetria corpului, mişcarea coordonată a celor două mâini şi, eventual, folosirea în plus a unui picior.

În ceea ce priveşte instalaţia tehnică în ansamblul ei, ea este astfel construită, încât dirijarea producţiei să cadă mai mult în seama conducerii automate, în care activitatea muncitorului să fie mai redusă. În schimb, această activitate solicită aptitudini mai mult intelectuale şi trăsături morale de caracter decât mişcări de ordin psihomotor, declanşate de stimulenţi senzoriali.

Cum ritmul noilor mişcări este destul de insistent, din două în

două ore, uneori chiar din oră în oră, este necesară o pauză de 5 – 10 minute, pentru ca muncitorul să-şi poată reface echilibrul organic al corpului şi să aibă relaxarea cuvenită.

În munca la bandă însă acest lucru nu e cu putinţă. De aceea se acordă o singură pauză mai lungă, în care muncitorul şi mănârură.

În preajma primului război mondial Uzinele *Zeiss* au redus timpul de lucru zilnic de la 3 la 7 ore, dar randamentul nu a scăzut, ci a înregistrat o uşoară creştere. Prin urmare, randamentul muncii nu este o funcţiune automată a timpului de lucru, deoarece prezenţa oboselii poate schimba foarte mult această funcţiune. De aceea uzinele din acea vreme, care cereau ziua de 10 şi chiar 12 ore de lucru, făceau de fapt o mare greşeală. Biroul Internaţional al Muncii, organizat după primul război mondial în cadrul Ligii Naţiunilor, a legiferat principiul celor trei 8 ore de lucru, urmând ca alte 8 ore să fie acordate odihnei şi cultivării. În plus rămâneau cele 8 ore de somn. Condiţiile automatizării de azi promit ziua cu 5 ore de muncă şi săptămână cu 5 zile de lucru. În acest mod problema timpului minim de lucru nu se mai pune, iar munca, pe de altă parte, va deveni tot mai intelectuală şi, astfel, în acord cu dezvoltarea multilaterală şi armonioasă a structurii biopsiho-sociale şi culturale.

În trecut accidentele de muncă, de asemenea, au fost în număr foarte mare. Azi ele sunt incomparabil mai reduse deoarece sunt utilizate mijloace adecvate de întâmpinare a lor.

În ceea ce priveşte lumina, aerisirea, temperatura constantă şi potrivită, ele, de asemenea, sunt sub stăpânirea omului şi de aşa natură încât munca să fie cât mai plăcută. Luat în considerare este de «altfel şi cadrul cât mai estetic în care se munceşte.

Singurul element supărător, care aduce omului o stare de

tensiune, este numai monotonia muncii mecanizate şi automatizate, pe de o parte, şi faptul că ritmul ei este impus de maşini şi utilajul tehnic nu de om. Dar cum timpul de lucru zilnic va fi în curând redus sub 8 ore, anume la cel mult 6 ore, tensiunea, *stress-ul*, ce apare din impunerea ritmului de muncă, da fel ca şi efectele monotoniei, vor fi tot mai mult diminuate.

Pe de altă parte, trebuie observat faptul că monotonia muncii are şi reversul de a lăsa fantezia muncitorului mai liberă. De aceea, majoritatea muncitorilor invitaţi să schimbe zilnic sau săptămânal natura muncii, au preferat aceeaşi activitate, nu variaţia.

O importanţă deosebită are, firește, salariul, care trebuie să fie nu numai satisfăcător pentru nevoile muncitorului şi ale familiei sale, ci şi în raport cu randamentul celorlalţi tovarăşi de muncă. Salariul în acord a adus şi rezolvarea acestei condiţii din urmă, cerută de egalitatea dintre faptă şi răsplată.

Precum la fel de important este şi modul cum lucrătorul îşi petrece timpul liber în comunitatea de locuit.

Importante sunt, de asemenea, relaţiile dintre muncitor şi personalul de conducere, care trebuie bazate pe raportul ierarhiei de valoare în uzină şi pe acela al egalităţii ca oameni în afara uzinei.

O seamă de gânditori, cu formaţie mai mult umanistă, au criticat foarte mult monotonia muncii industriale mecanizate şi stress-ul, pe care îl aduce ritmul tehnic. O satiră a aceloraşi „racile”, cum s-a spus, este cuprinsă şi în filmul lui Chaplin, Ti*mpuri no*i*,* plus altele ale lui René Claire etc. Dar toţi aceşti gânditori au uitat că munca în sânul naturii nu e numai în zilele cu soare şi temperatură potrivită, ci şi în zilele cu temperatură prea ridicată şi mai ales prea scăzută sau în alte condiţii neprielnice. De aceea, deocamdată, nu de la oraş „fuge” lumea la ţară, ci invers,

iar ţările nedezvoltate caută şi ele să intre cât mai degrabă în producţie mecanizată şi automatizată, care permite un standard de viaţă încincit şi înzecit mai ridicat. Prin urmare, în această privinţă „alegerea" omenirii este făcută. În timpul liber apoi, care este tot mai lung şi cu mijloace de dezvoltare multilaterală şi armonioasă foarte satisfăcătoare, efectele monotoniei şi ale stress-ului pot fi pe deplin anulate.

De aceea, după cel de al doilea război mondial, accentul din critica civilizaţiei industriale occidentale a trecut pe obişnuinţa de a cumpăra toate pe de-a gata, comercializând totul, inclusiv distracţiile sau reîntoarcerea în sânul naturii cu automobilul etc. – „Avem o so' cietate de consum, nu de dragoste", spune Marcuse.

Dar problema critică sau atât de critică, după modesta noastră părere, nu este această societate de consum, ci faptul că, chiar în SUA, deocamdată, nu se poate bucura de ea decât o treime, cel mult o jumătate din populaţie, aşa cum arată Gunnar Myrdal şi Gallagher. În consecinţă, problema cea mai de seamă, urgentă şi emergentă, este în primul rând generalizarea posibilităţilor de consum satisfăcător pentru toţi oamenii şi toate popoarele din lume, pentru care orânduirea socialistă luptă.

Că înţelegerea dintre oameni şi popoare şi convieţuirea lor paşnică au nevoie şi de dragoste, cum spune Marcuse, suntem de acord. Dar omenirea de azi este şi mai mult însetată după dreptate, fără de care libertatea nu e cu putinţă. Precum ea are nevoie şi de bunăstarea materială şi spirituală, pe care numai aplicarea ştiinţei la producţie o poate aduce, însă, aplicarea ştiinţei, desigur, nu trebuie făcută numai în domeniul tehnic, aşa cum a fost cazul până în preajma primului război mondial, ci ea trebuie aplicată şi la condiţia umană a muncii, pentru care tot de la primul război omenirea luptă mereu.

Organizarea ştiinţifică a întreprinderii

O întreprindere industrială este o instalaţie tehnică, cu o seamă de maşini, pe de o parte, şi o structură de relaţii umane de organizare şi planificare, cu caracter afinitar, complementar, ierarhic şi evolutiv, pe de altă parte. În consecinţă, în seama conducerii cade atât utilarea, cât şi structura relaţiilor de colaborare, precum, desigur, şi procurarea materiei prime şi apoi desfacerea produselor confecţionate. Condiţia umană intervine în structura relaţiilor, care trebuie organizată pe bază de competenţă şi dreptate, cu evitare de goluri sau surplusuri. Ea, de asemenea, intervine în desfacere, care are nevoie de reclame pentru a face produsele cunoscute.

Relaţiile afinitare de muncă intervin în interiorul echipei de muncă, în munca în regie mai ales. Cele complementare sunt dictate de diviziunea muncii, pe care relaţiile ierarhice, de conducere, le integrează. Organizarea acestor trei oategorii de relaţii trebuie apoi să prevadă şi viitorul, care cade în seama planificării, subordonată direcţiei.

Inginerul de atelier are aproximativ 85% atribuţii tehnice şi 15% atribuţii umane, de organizare a relaţiilor afinitare şi complementare de muncă.

În sohimb, directorul întreprinderii are aproximativ 85% Atribuţii economice şi social-umane, atribuţiile sale tehnice fiind doar de aproximativ 15%.

În trecutul relativ scurt al industriei s-au perindat trei tipuri de conducători.

Primul a fost acela de autoritate, împrumutat din domeniul

politic al vremii, definit atât prin inteligenţă, dar nu şi competenţă, precum şi prin „pumnul în masă”. De cele mai multe ori el a fost patronul însuşi.

Creşterea uriaşă a utilajului tehnic şi de maşini a adus conducerea tehnocrată a inginerului, pe care Wilbur atât de mult a omagiat-o în momentul când a susţinut a doua candidatură a lui Herbert Hoover la preşedinţia Statelor Unite ale Americii, considerând că numai un inginer poate desăvârşi structura social-politică a unei ţări, pentru ca oamenii să se bucure de bunăstarea pe care industria, de ingineri condusă, o aduce. Dar economia Americii, de Hoover dirijată, s-a dovedit foarte curând un dezastru, chiar şi pentru băncile din Wall Street, nu numai pentru numărul şomerilor, care ajunsese la o treime din totalul muncitorilor.

Pentru a face faţă acestei uriaşe crize, necunoscute în istoria Americii, Fr. D. Roosevelt s-a înconjurat nu numai de o seamă de economişti reputaţi, profesori la universitate, iar nu directori la băncile din Wall Street, ci a strâns în jurul său şi o seamă de buni organizatori ai relaţiilor umane, inaugurând astfel un al treilea tip de conducere, *organizatorul*, nu *tehnocratul* tip Hoover, sau *dictatorul* din trecut.

Insuficienţa conducerii tehnocrate în domeniul relaţiilor umane a fost arătată încă de Max Weber, dar în faza actuală de aplicare a ştiinţelor sociale la organizarea şi planificarea relaţiilor umane, desuetă a devenit şi personalitatea charismatică, de care el vorbeşte, chiar dacă ea realiza, cel puţin *post facta*, disciplina liber consimţită, pe care dictatorul a dispreţuit-o, iar tehnocratul n-a ştiut cum să o obţină. Cât priveşte „managerul” lui Bumham, el este un amestec de tehnocrat şi demagog, iar nu un organizator propriu-zis, care nu uită nicio clipă că, în definitiv, condiţia primă a organizării, în industrie cel puţin, este tot producţia, menită să

aducă bunăstarea materială şi spirituală. În schimb, o conturare îndeajuns de bine făcută a conducătorului prin disciplina liber şi chiar cu drag consimţită, realizată pe bază de organizare social-umană plus productivitate, este aceea din cartea lui Rockeach, *Minte închisă şi deschisă*. Cum se poate aprecia din însuşi titlul cărţii, organizarea înseamnă şi planificare, dar nu în formula dogmei, ci în aceea a minţii deschise, accesibilă la toate inovaţiile, care joacă un rol atât de mare în producţia contemporană. De aci şi schimbarea instalaţiilor şi maşinilor la intervale mult mai scurte ca în trecut.

Dar conducerea organizatorului este prin definiţie colectivă, nu de unul singur. Cu alte cuvinte, ea se desfăşoară cu ajutorul consilierilor, pe de o parte, şi prin cooperarea cu subalternii, pe de altă parte. Consilierii sunt indispensabili, deoarece directorul nu poate acoperi cu competenţa sa toate aspectele organizării, iar în actuala mărime a întreprinderilor dispoziţiile sale nu mai sunt directe la locul de muncă şi producţie, ci prin intermediul treptelor ierarhice intermediare. În consecinţă, alegerea consilierilor competenţi, pe de o parte, şi a subalternilor cât mai executivi, pe de altă parte, este condiţia primă a puterii sale de conducere prin organizare. Definirea răspunderii în colaborare şi conducere este în orice caz condiţia primă a organizării eficiente. Scopul muncii colective este acela de a creşte eficienţa deciziilor în vederea productivităţii maxime. Adevăratul organizator este şi un conducător, în stare să-şi asume răspunderi fireşte cu gândul numai la interesele societăţii, nu la propria sa persoană, de ale cărei interese trebuie să facă abstracţie.

CAPITOLUL XVI Condiţia umană în clinică

Condiţia umană normală din familie, şcoală şi meserie se găseşte sub semnul sănătăţii şi onestităţii. Condiţia anormală din clinică şi justiţie este sub stăpânirea bolii şi a acţiunii antisociale.

Dar aşa cum integrarea în societate, onestă şi sănătoasă, nu depinde numai de structura psihologică, ci şi de infrastructura biologică şi suprastructura socială din epoca de cultură dată, la fel şi eşecul acestei adaptări şi integrări, care duce la boală sau infracţiune, este produsul aceloraşi factori.

În medicina clasică s-a vorbit doar de boli. În medicina contemporană se vorbeşte de *boli* care se *individualizează* după bolnav, se *socializează* după familia, profesiunea, clasa şi naţiunea sa şi îmbracă haina *culturii* de la epoca dată, prin care se exprimă. În adevăr, unele au fost bolile în cultura patriarhală, cu caracter pastoral şi agricol şi destul de diferite sunt acelea din civilizaţia noastră industrială. Deosebite, de altfel, sunt în bună parte şi cauzele, precum şi simptomele. În consecinţă, la

P sihodiagno’s ticul

Psihodiagnosticul sau examenul structurii psihice completează biodiagnosticul şi se întregeşte cu sociodiagnosticul condiţiei familiale, şcolare, profesionale, matrimoniale a bolnavului de la epoca de cultură dată. Primul oade în seama medicului, care completează examenul său clinic şi de laborator medical, cu cel biochimic şi biofizic, pe de o parte, cu cel psihologic şi social-cultural, pe de altă parte.

Studiul anatomic şi fiziologic al bolii, pe care diagnosticul şi tratamentul se bazează, trebuie adăugat, pe de o parte, studiul

biochimic şi biofizic, iar pe de altă parte, cel psihologic, sociologic şi antropologic.

Acţiunea factorilor psihici, sociali şi culturali asupra bolilor a fost recunoscută mai întâi în cazul maladiilor mintale, în care rolul acestor factori este cel mai mare. De aceea primele laboratoare de psihologie medicală au apărut în cadrul clinicilor de psihiatrie, inaugurate fiind de Kraepelin însuşi. Azi însă, acţiunea factorilor neorganici este recunoscută şi în domeniul bolilor somatice, chiar dacă în cazul lor rolul acestor factori este mai redus. De aceea, în zilele noastre, laboratoarele de psihologie medicală au apărut şi în clinicile de boli interne, ca şi în cele de obstetrică şi ginecologie, apoi de chirurgie, oncologie, ftiziologie, dermatologie şi, desigur, cu atât mai mult în cele de neurologie, care se întretaie cu cele de psihiatrie.

Psiho-socio-diagnosticul, cu atenţie la etapa de dezvoltare a culturii, interesează în majoritatea bolilor, în cele mintale totdeauna.

În psiho-socio-diagnostic importantă este atât stabilirea coeficientului de inteligenţă, aptitudini şi vocaţie, cât şi examinarea trăsăturilor fundamentale de caracter, emotivitate, temperament şi fire, precum şi raportul dintre con ştiinţa şi inconştient, pe de o parte, dintre conştiinţă şi conduită, pe de altă parte.

Înaintea primului război mondial, examenul inteligenţei era făcut cu testele Binet, iar între cele două războaie mai des aplicate au fost testele Termán, elev al lui Binet, care face o elaborare mai detaliată şi aprofundată a metodelor maistrului său. Adaptarea lor la noi în ţară a fost făcută de FI. Ştefănescu-Goangă. După cel de al doilea război mondial mai folosite au fost testele Wechsler, originar din ţara noastră.

Caracterul este estimat cu ajutorul fişei de observaţie psiho-pedagogică în şcoală şi cu acela al fişei de observaţie psiho-socială din profesiune.

Emotivitatea este mai frecvent examinată cu chestionarul de stabilitate emotivă, elaborat de Woodworth şi perfecţionat apoi de Bern reuter şi Thurstone. O adaptare a acestui chestionar au făcut Ştefănescu-Goangă, A. Roşea şi S. Cupcea. Un chestionar de stabilitate emotivă şi reactivă pentru muncitorul din fabrică a fost elaborat de autorul acestor rânduri... Chestionare mai complete şi bine verificate sunt azi acelea ale profesorului Guilford şi al colaboratorilor să-i de la Universitatea din Los Angeles şi cel mulţifazic de la

Universitatea din Minnesota. Un alt chestionar de stabilitate emitivă a fost elaborat de filiala din Cluj a Institutului de Ştiinţe Pedagogice.

Dar atât testele, cât şi fişa de observaţie, precum şi chestionarele, examinează numai conştiinţa şi conduita deschisă. De aceea ele prezintă omul aşa cum el se crede şi mai ales aşa cum el se doreşte să fie pe plan conştient şi în raport cu semenii. Ele nu pătrund nici în adâncimea inconştientului şi nici în discrepanţa dintre conştiinţă şi conduită.

Testele proiective încearcă tocmai acest lucru pentru a sesiza atât conflictele dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, cât şi pe acelea dintre Natură, Rol, Mască.

În testele de performanţă, în fişa de observaţie şi în chestionare interesează cansfciiaţa şi conduita deschisă. În testele proiective interesează inconştientul şi conduita închisă. Primele se preocupă de ceea ce spune, eventual face, individul însuşi. Celelalte se preocupă de ceea ce el ascunde, fără să-şi dea seama. Prinderea acestor gânduri, aspiraţii şi fantezii subsau in-conştiente

este făcută prin analiza modului cum *introiectăm* lumea în noi, iar pe noi ne *proiectăm* în ea. De aci şi numele testelor.

În testele Binet, de pildă, apare o faţă omenească, din care lipseşte nasul sau igura etc., pe care subiectul examinat trebuie să le completeze sau să spună care sunt. În testele Rorschach, Murray sau Szondi apar doar pete de cerneală, eventual anumite scene, iar subiectului examinat i se cere să spună ce vede el în ele. Omul sănătos va constata realitatea, spunând că vede doar pete de cerneală. Eventual va descrie pur şi simplu oamenii şi obiectele din scenă. Bolnavul mintal însă nu e preocupat de această reflectare obiectivă a situaţiei reale date, ci va *proiecta* în ea toate durerile şi aspiraţiile sale, temerile şi idealurile de, mai bine zis conflictele sale. Don Quijote se luptă cu morile de vânt, în care vede duşmani. Duşmani va vedea în petele de cerneală sau oricare faţă omenească bolnavul care suferă de mania persecuţiei. Paranoicul va vedea posibilitatea măririi sale. Neuroticul de anxietate va vedea balauri, care-i ameninţă viaţa. Istericul va confabula poveşti de dragoste etc.

Testele Rorschach valorifică numai descrierea. Beck adaugă şi exprimarea cantitativă a rezultatelor, atât cât ea e posibilă. În acelaşi sens, deci atât pe bază de descriere, cât şi de metrică, sunt aplicate şi testele Murray, Rosenzweig, Szondi etc.

Dar la conflictele din adâncimea inconştientului, care privesc relaţiile dintre Sine şi Supra-Eu, putem ajunge numai prin analiza viselor. În această privinţă lucrarea lui Freud, *Interpretarea viselor*, este neîntrecută până azi, cu toate unele exagerări ale ei. Utilă a fost şi cartea lui N. Vaschide, dar ea abordează mai mult visele provocate experimental, oare reflectă trăiri de suprafaţă psihică, nu din adâncimea inconştientului ei. Azi există o seamă de institute de analiză a viselor, în oare «tehnica înregistrării şi

interpretării este tot mai bine pusă la punct. O psihanaliză a unui vis, făcută

Sociodiagnostic

Dar majoritatea tulburărilor nu sunt atât conflicte interioare, care tulbură disciplina psihologică a stăpânirii de sine în raport cu propriile vederi ale insului despre sine însuşi, ci conflicte exterioare, care tulbură disciplina sa socială, anume adaptarea şi integrarea sa socială. De aceea, a doua cale de diagnosticare a bolii este studiul condiţiei umane în familie, şcoală, profesiune şi căsătorie. Sociodiagnosticul se ocupă cu tulburarea acestor relaţii sociale, oare se manifestă, în primul rând, în raporturile dintre conştiinţă şi inconştient, pe de o parte, între conduita superioară şi inferioară, pe de altă parte. În acest scop recurgem nu numai la interviul cu pacientul, ci şi la acela cu semenii din familie şi profesiune, stabilind şi condiţiile obiective ale existenţei sale în lume. A fost familia, în care pacientul s-a născut, normală sau descompusă?; care a fost

Nivelul cultural de la epoca dată în Evul Mediu, delirul şi halucinaţia la fel ca şi confabulaţia, priveau cu precădere îndrăcirea, care era socotită şi cauza bolii.

În etapa civilizaţiei de azi, cu integrarea profesională în marea întreprindere sau instituţia colectivă, delirul, halucinaţia şi mitomania privesc în primul rând relaţiile cu oamenii, mania de persecuţie sau megalomanie în raport cu semenii, accidentele de lucru sau circulaţie.

În una şi aceeaşi etapă de cultură, apoi, altele sunt temele delirului, halucinaţiei, fabulaţiei, proiectării şi transferului la

păturile de jos, mai stăpânite de gândirea simplă a simbolurilor şi diverselor arhetipuri şi altele la pătura cultă, cu mentalitate ştiinţifică, ce a în de Freud însuşi, a apărut în lucrarea noastră, *Psihologie fi Literatură*.

Atât testele de performanţă, fişa de observaţie şi chestionarele, cât şi testele proiective şi analiza viselor, trebuie coroborate în interviul cu bolnavul însuşi.

Standardul său de viaţă?; dar atmosfera de înţelegere reciprocă, bazată pe iubire? Ce şcoală, apoi, a făcut, în ce condiţiuni şi cu ce rezultate? Meseria sa este necalificată, calificată, medie sau superioară? Este el integrat în ea? E fruntaş sau la coadă? îi asigură ea un standard de viaţă fără griji sau nu? Cum se înţelege cu soţia? Care sunt relaţiile lor de dragoste şi care este convergenţa de preocupări şi aspiraţii în gospodărie? Are copii, îi poate creşte în condiţiuni mulţumitoare, asigurându-le hrana, îmbrăcămintea, şcolarizarea?

Iată atâtea întrebări care definesc rostul şi existenţa omului în lume, la care trebuie să răspundem pentru a decide dacă pacientul este sănătos şi onest ori bolnav sau înclinat spre infracţiune.

Locuit cu totul pe cea magică, de ordin religios.

O variaţie asemănătoare găsim şi în raport cu specificul culturii de specialitate la una şi aceeaşi treaptă ierarhică de dezvoltare culturală.

În consecinţă, diagnosticul social trebuie întregit cu cel cultural, care determină atât de mult relaţiile dintre medic şi pacient. Căci de multe ori bolnavul mintal nu vine la medic numai pentru a căuta un leac, ci şi pentru a se bucura de ascultare şi înţelegere. În bună parte, de altfel, leacul este tocmai această putere de înţelegere şi compasiune, fără de care medicul, în general, psihiatrul, în special, nu-şi poate desăvârşi acţiunea

binefăcătoare de vindecare.

Psihoterapia

Mijloacele de terapie psihologică merg mână în mână cu cele de natură biofizică (hidroterapie, electroşoc), biochimică (farmacologie), biologică (odihnă, exerciţii de reîntărire, somnoterapie).

În faza psihiatriei descriptive, ilustrată prin Charcot, terapeutica clasică de liniştire prin calmante şi reîntărire prin odihnă şi hrană variată şi consistentă, era completată numai prin hipnoză, iar mai târziu prin sugestie şi persuasiune. Cea mai eficientă metodă psihoterapeutică a fost desigur hipnoza, care suprima imediat simptomele şi suferinţa, dar, din păcate, numai temporar şi cu durată tot mai scurtă. Aceasta deoarece conflictul însuşi, anume complexul, pe care el l-a determinat, nu era nici cercetat, nici vindecat. Cu alte cuvinte, se aplica doar o terapeutică de calmare, dar intervenţia chirurgicală, ca să spunem aşa, de ordin psihologic şi sociologic, nu se făcea, în toate cazurile apoi intervenea şi izolarea de conflicte prin internare, precum şi ergoterapia, dar numai după ce criza acută a bolii a fost depăşită. O expunere a acestor metode apare în lucrarea lui P. Janet, *Medicina psihologică*.

Cum rezultatele cele mai slabe erau în final obţinute cu hipnoza, care la început părea cea mai spectaculoasă, cu timpul s-a renunţat la ea aproape complet, ceea ce, poate, a fost o altă greşeală. În adevăr, Babinski şi Dubois susţin numai sugestia şi mai ales persuasiunea. Dar persuasiunea face apel la raţiune, la judecata obiectivă şi realistă. Bolnavului însă îi lipsea tocmai această putere de judecată, care trebuia restabilită.

Socioterapia în romanul lui Cezar Petrescu, al cărui subiect este răscoala din 1907, un ţăran munceşte din greu, aproape peste puterile sale, ca din bruma de economii să poată plăti onorariul medicului pentru consultarea copiilor săi, unii bolnavi de pelagră, alţii de tu

De aceea Freud a susţinut necesitatea chirurgiei însăşi, adică psiho-analiza conflictului din inconştient, care a generat boala, conflict care, ca şi o tumoare canceroasă, continuă să roadă sănătatea sufletească a bolnavului până când este identificat şi expurgat. El a găsit numai conflictele Oedip, Electra şi de castraţie. Adler va găsi pe cel de inferioritate. Jung va descoperi pe cele din mentalitatea primitivă, reiterată în educaţia din unele familii cel puţin. Adler va descoperi apoi şi conflictele din şcoală, iar Jaspers, Minkowski, Binswanger etc. Vor identifica pe cele din însăşi existenţa actuală a pacientului în lume, care sunt aproape totdeauna prezente, chiar dacă sunt, în bună parte, generate tocmai de cele din trecut. Conflictele din prima copilărie sunt inconştiente. Cele din existenţa actuală în lume sunt conştiente, supărător de conştiente. Cele din a doua copilărie sunt atât conştiente, cât şi inconştiente. Primele conflicte apoi, cu caracter profund inconştient, sunt aproape numai între Sine, Eu şi Supra-Eu. Cele din actualitate sunt, în primul rând, între Natură, Rol, Mască. Dar identificarea şi expurgarea tuturor este necesară. Persuasiunea poate începe numai după aceea. Dar ea, evident, nu ajunge. Trebuie restructurată întreaga natură bio-psiho-socială şi culturală a pacientului. Precum trebuie restructurată eventual însăşi condiţia socială a structurii sale psihice, ceea ce evident, cum vom vedea, este mult mai greu.

Restructurarea trebuie să opereze nu numai în conştient şi

inconştient, ci şi în conduită, aşa cum terapia conduitei cere.

Berculoză. Conform mijloacelor de asistenţă din vremea aceea, medicul recomandă o hrană substanţială, cu carne, lapte şi ouă etc. – „Dar de unde banii ca să cumpăr aceste bunătăţi, Domnule Doctor?” – întreabă ţăranul.

Cum această asistenţă, de alt ordin, anume socială nu medicală, doctorul, evident, nu o mai poate acorda, regretatul psihiatru american, H. S. Sullivan, nu a pregetat să meargă la un congres de ştiinţe politice şi social-economice pentru a solicita o orânduire economică şi politică mai dreaptă, oare să scape omul de griji şi mevoi, cum va spune puţin mai târziu preşedintele Roosevelt, speriat şi el de efectele dezastruoase ale şomajului din patria sa.

Dacă maladiile mintale sunt datorite, în primult rând, conflictelor social-economice – şi ele, în adevăr, au în mod predominant aceste cauze – atunci, desigur, vindecarea lor nu poate fi obţinută decât prin suprimarea cauzelor însele. Freud a descoperit complexele Oedip şi Electra în clasa de huzur, cum a numit Thorstein Veblen pătura celor bogaţi. Adler, în schimb, a descoperit complexul de inferioritate, determinat de nedreptatea socială, în societatea de consum a lui Marcuse bunăstarea este încă asigurată numai pentru unii, nu pentru cei mulţi, care sunt restul. Orânduirea socialistă se luptă să o asigure pentru toţi, făcând astfel nu numai o operă de dreptate socială, ci şi de substanţială şi eficientă socioterapie, generalizată în masă.

În orice caz, cum majoritatea conflictelor sunt sociale, derivând în Masca ce ascunde divorţul dintre Rol şi Natură, socioterapia trebuie încercată şi în interiorul clinicii însăşi. Este ceea ce Rogers şi Moreno încearcă.

Culturoterapia

O seamă de psihiatri au preconizat, alături de psihoterapie şi socioterapie, şi culturoterapia, efectuată prin ascultarea muzicii, şi a radioului, vizionarea programului de la televizor, lectura revistelor şi a cărţilor etc., pe care massmediile de azi le pun la dispoziţia bolnavului cu prisosinţă pentru a-i crea un climat cât mai plăcut. Dar, această culturoterapie, desigur, depinde şi de gradul de şcolarizare şi cul/tivore al pacientului. Recomandabilă este

C. R. Rogers o face în clinica sa centrată pe client, când pacientul nu este internat, pentru a se evita şocul claustrării, dar vine zilnic pentru o şedinţă comună cu alţi bolnavi, cu care-şi discută şi analizează împreună atât durerile, deci simptomele, cât şi cauzele bolii, anume conflictele probabile. Discuţia este sub conducerea psihiatrului, care se străduieşte însă să fie mai mult regizorul discuţiei decât dirijorul ei. Discuţia este de două ori utilă. O dată fiindcă, prin comparaţie reciprocă, necazurile fiecăruia pot fi mai bine lămurite. A doua oară, deoarece o durere împărţită împreună este totdeauna şi mai uşoară. Pe de altă parte, apoi, este şi uşurarea de a afla că şi alţii au necazurile tale, poate chiar mai stringente şi supărătoare. Dar sub unghiul terapiei, exagerarea necazurilor altora şi diminuarea celor personale este şi ea binevenită.

La această „uşurare” de necazuri prin discuţia „în comun”, Moreno adaugă şi pe cea „instituţională”, mai spectaculoasă şi, astfel, poate şi mai efecientă, în cadrul unui teatru ad hoc, care, la discuţia celor din scenă, adaugă şi ascultarea celor din sală, ei înşişi tulburaţi, dar mai puţin. Dialogurile, trilogurile, tetralogurile etc. Consumă astfel nu numai vorbirea discursivă, de ordin conştient, ci şi pe cea nediscursivă, a mimicii şi pantomimicii, care

introduce în structura relaţiilor date şi inconştientul, ea apelând şi la ochi, nu numai la urechi.

Şi compunerea însăşi, a pacientului, fie în domeniul muzicii, fie în acela al artelor plastice ori al literelor. Aceasta pentru persoanele cu instrucţie mai deosebită. La fel de avizabilă este munca manuală. În fond, cu efecte terapeutice pozitive este orice act de creaţie, menit să îndepărteze bolnavul de la conflictele sale, pe de o parte, şi să-i redea sentimentul încrederii în propriile sale puteri, pe de altă parte.

Spitalizarea

Spitalele de boli mintale şi Clinicile de Psihiatrie sunt încă învăluite de o anumită atmosferă cu caracter mai mult sau mai puţin peiorativ. De aceea asupra asistenţei lor binefăcătoare există încă suficientă ezitare, atât din partea bolnavului, cât, chiar şi a familiei sale, care acceptă cu greu această recunoaştere oarecum „publică” a unui bolnav mintal în sânul ei.

Multă lume identifică apoi maladiile mintale numai cu crizele iresponsabile de furii, ignarând faptul că, în fond, cele de anxietate şi depresiune sunt mult mai frecvente.

Din aceste motive, internarea bolnavului mintal produce totdeauna un şoc, atât asupra familiei, cât mai ales asupra sa, care la alte temeri şi fobii poate adăuga şi sentimentul trist că familia însăşi vrea să se scape de el.

Nu este mai puţin adevărat că, în ultima vreme, opinia publică s-a schimbat fundamental. O dată fiindcă spitalele de boli mintale devin tot mai mult sanatorii, unele chiar cu regim de pension. În al doilea rând pentru că la medic bolnavul găseşte, în adevăr, înţelegerea pe care în meserie şi chiar acasă nu a aflat-o de multe

ori. Ceea ce contribuie foarte mult la noul nume bun al acestor aşezăminte de însănătoşire.

Din păcate, posibilităţile de internare sunt încă prea puţine, iar numărul medicilor faţă de acela al bolnavilor este încă destul de mic.

În mod normal, pentru ca medicul psihiatru să poată face şi psiho-socio-culturo-terapie, nu numai bio-terapie, cu metodele biochimice şi biofizice incluse, el nu ar trebui să aibă în grijă decât cel mult 8 bolnavi.

În o/tare condiţii de aglomerare, el, evident, este canstrâns prin forţa lucrurilor să se limiteze aproape numai la tratamentul medical clasic, anume la cel de liniştire, în primul rând, şi la cel de vindecare efectivă, în al doilea rând.

În ceea ce priveşte medicamentele de liniştire, noile posibilităţi farmaceutice de tranchilizare sunt azi cu totul deosebite, înscriind astfel un progres cu totul deosebit.

Nu acelaşi lucru se poate însă spune despre medicamentaţia curativă, cu toate că frumoase progrese sunt înregistrate şi în acest domeniu.

Dacă aplicarea şocului electric sau al celui cu insulină duce realmente şi la o restructurare a ţesuturilor nervoase, prielnică vindecării ori el nu are decât efectul asemănător cataplasme i în reumatism, aceasta este încă o problemă deschisă. Sigur însă este că ambele metode se aplică anual la milioane de pacienţi şi efectele lor sunt în general bune, iar temerile bolnavului sunt nejustificate deoarece ele, evident, sunt sub deplin control medical şi nu se aplică atunci când inima sau alt organ le contraindică.

Condiţia umană în medicina somatică

Dar condiţia umană nu intervine azi numai în bolile mintale, cu caracter precumpănitor psiho-socio-cultural, ci şi în cele somatice, cu caracter predominant biologic, deoarece coordonatele psiho-socio-culturale nu lipsesc nici în cazul lor, chiar dacă joacă un rol mai restrâns. În fond, în perspeotiva ştiinţei de azi, însăşi deosebirea dintre mintal şi somatic este fundamental schimbată deoarece cele două moduri de prezentare ale vieţii sunt sub semnul interconexiunii dialectice şi nu al dualismului metafizic, care a stăpânit atât de mult interpretarea ştiinţifică a condiţiei umane din trecut.

O seamă din bolile de inimă pot fi cauzate direct de factori psiho-sociali, cum este pierderea unui copil, pierderea soţului sau soţiei iubite, eventual chiar şi pierderea averii, de care omul se leagă atât de mult în orânduirea burgheză.

Stress-ul vieţii citadine se răsfrânge «apoi nu numai asupra inimii, ci şi asupra stomacului, generând gastritele şi chiar ulcerele cu caracter nervos. Cancerul însuşi poate uneori avea la origine o mare durere sufletească sau dramă socială. Pe baze de „nervi”, *aleas* factori psihosociogeni, sunt explicate o seamă de eczeme, care, desigur, nu sunt boli grave, dar foarte – supărătoare, atât sub unghi psihologic, cât şi social. O tuberculoză, apoi, fără încrederea bolnavului în puterile şi rosturile sale în viaţă, cu greu se vindecă, chiar şi cu medicamentele de azi, altfel atât de eficiente.

De aceea dialogul dintre medic şi bolnav nu este numai cel de ordin farmacologic sau chirurgical, în care condiţia umană a pacientului nu interesează. Ci el trebuie să considere întreaga sa condiţie psiho-socio-culturală, care-l ajută atât în diagnostic, precum şi în prognostic şi terapie. Din aceste atâtea motive, medicul, la fel ca şi dascălul, nu e şi nu poate fi un simplu „funcţionar”. Ci el este şi trebuie să fie şi un „apostol”, aşa cum

însuşi jurământul lui Aesculap implicit o spune. Secretul marilor clinicieni a fost omenia lor, oare e tot aşa de importantă ca şi competenţa lor. În ochii bolnavului, ei reprezintă salvarea sa.

CAPITOLUL XVII Condiţia umană în justiţie

Procesul penal este o dezbatere dialectică prin definiţie, în care apărarea susţine interesele acuzatului, procurorul apără normele social-morale ale comunităţii, iar completul de judecată aşază dreapta concluzie.

Judecata este bazată pe depoziţia acuzatului, depoziţiile martorilor apărării şi acuzării şi proba materială, pe care avocatul şi procu

Mărturia

Stabilirea infracţiunii este bazată pe proba materială, proba cu martori şi depoziţia inculpatului.

Proba materială este, desigur, cea mai relevantă ca valoare de adevăr, dar certitudinea deplină nu o reprezintă nici ea şi de aci necesitatea interpretării ei în vederea judecăţii asupra ei.

Cu atât mai puţin sigure sunt depoziţiile martorilor şi aceea a acuzatului, asupra cărora pluteşte totdeauna nu numai lipsa de onestitate şi bună credinţă, deci caracterul incorect, cât şi limitele memoriei şi inteligenţei, precum şi echilibrul emotivităţii, al temperamentului şi al firii. Un cuvânt de spus, apoi, au şi relaţiile dintre conştient şi inconştient, pe de o parte, acelea dintre conştiinţă şi conduită, pe de altă parte. Şi un cuvânt de spus are şi condiţia economică şi socialculturală, ce le influenţează atât de mult. De aci şi nevoia de a chema în instanţă, pentru buna lor

interpretare, atât psihiatrul, cât şi rorul le interpretează sub unghiul legii, pe care condiţia umană este clădită. Completul de judecată decide asupra sentinţei în raport cu legea.

Este vorba, deci, de o dezbatere între oameni, asupra oamenilor, judecată de oameni, în raport cu legile sociale ale comunităţii constituite în stat de la epoca de cultură dată.

Psihologul şi sociologul. Medicul legist avizează, în primul rând, asupra probei materiale.

Psihologia mărturiei este azi o disciplină îndeajuns de bine consolidată atât în ceea ce priveşte rezultatele stabilite, cât şi interpretarea lor. În lumina rezultatelor obţinute este în afară de orice îndoială că fidelitatea şi capacitatea de reproducere a memoriei nu sunt nicicând depline, ci ele au o scară ce urcă în medie cel mult la 75 – 80%, iar în jos pot coborî până aproape de zero, după cum e gradul de dezvoltare a memoriei însăşi şi mai ales gradul de dezvoltare a inteligenţei. De aceea debilii mintali nu sunt admişi în instanţă în calitate de martori. Însă, capacitatea de reproducere fidelă a evenimentelor nu depinde numai de gradul de dezvoltare a memoriei şi inteligenţei, ci şi de perioada de timp care s-a scurs de la consumarea evenimentului. Precum ea mai depinde de stabilitatea emotivă şi reactivă a insului, determinată de sănătatea sufletească, de prezenţa sau lipsa diverselor complexe. Şi, în sfârşit, ea depinde de condiţia social-culturală. De aceea, depoziţiile martorilor, ca şi depoziţia acuzatului, trebuie interpretate în această lumină bio-psihosocială şi culturală a condiţiei umaine asupra căreia psihiatrul, psihologul şi sociologul sunt chemaţi să avizeze.

Aceasta, desigur, în cazul că martorii şi inculpatul, sunt de bună credinţă. Dar dacă această ipoteză poate fi presupusă ca fiind mai mult sau mai puţin satisfăcută în cazul martorilor, există

suficiente raţiuni să credem că în majoritatea cazurilor inculpatul nu este animat atât de stabilirea adevărului, ci de achitarea sa sau cel puţin de obţinerea unei pedepse cât mai mici. Prin urmare buna sa credinţă este practic aproape totdeauna sub semnul îndoielii.

Testarea bunei sale credinţe este cu atât mai importantă cu cât uneori lipseşte nu numai proba cu martori, ci şi cea materială şi astfel suntem în întregime avizaţi la depoziţia sa.

Chemat să avizeze asupra bunei credinţe a unui acuzat de omor cu cuţitul, în calitate de psiholog şi psihiatru, încă înaintea primului război mondial, K. Jung, a pronunţat în faţa presupusului inculpat un număr de 10 cuvinte, cu suficientă pauză între ele, necesitată de interpretarea răspunsului inculpatului, căruia i s-a cecut ca îndată ce aude cuvântul, să asocieze cât mai în grabă alte cuvinte, cu care se aseamănă sau leagă. S-a înregistrat atât timpul de reacţiune, adică intervalul de timp care trece de la pronunţarea cuvântului până la producerea răspunsului, cât şi pulsul, bătăile îi. Imii şi respiraţia, atenţie fiind dată şi mimicii şi pantomimicii. La cuvântul *casă*, care nu avea nicio legătură cu crima, să răspuns cu cuvintele: adăpost, cărămidă,) „nu, sufragerie, dormitor etc. La cuvintele *cuţit* şi *sânge*, care aveau legătură cu crima, inculpatul s-a grălbit, în mod deosebit, să răspundă ’imediat, dar cum voia să evite cuvintele *omor* şi *cadavru*, timpul de reacţiune a fost totuşi foarte lung. Între timp el s-a bâlbâit, faţa i s-a crispat şi înroşit, pulsul s-a ridicat, bătăile inimii şi respiraţia au devenit mai puternice etc. Tulburarea, în final, a recunoscut-o inculpatul însuşi, mărturisind apoi, după un interviu psihanalitic, şi crima.

Azi acest experiment de asociere emotivă este foarte bine pus la punct, iar aparatul de înregistrare a modificărilor vasomotorice şi a timpului de reacţiune este foarte perfecţionat. El face parte din laboratorul de psihologie criminalistică, care a luat fiinţă pe lângă

organele de anchetă şi miliţie. Expunerea sa, precum şi a celorlalte metode, este făcută de Larson, directorul Laboratorului de Psihologie criminalistică de la Chicago, în cartea sa, *Testul de minciună*.

Dar Jung, cum am văzut, nu s-a mulţumit numai cu experimentul de asociere emotivă, ci a mers şi la un interviu de psihanaliză, pentru a stabili gradul de sănătate, de patologie mintală sau de patologie socială.

Interviul psihanalitic poate fi completat cu teste proiective. Relevant poate fi şi chestionarul de stabilitate emotivă. Eventual testele de onestitate. De asemenea e util şi examenul de inteligenţă, precum, desigur, şi studiul sociologic al cazului, aşa cum Sutherland arată în lucrarea sa, *Principii de Criminologie*. Din aceste motive la laboratoarele de psihologie criminalistică au fost uneori adăugate cele de sociologie criminalistică şi psihanaliză criminalistică.

Rezultatele examinării medicale, psihologice, psihanalitice şi sociologice, desigur, nu constituie ele însele proba juridică, dar ele schit deosebit de relevante atât pentru organele de anchetă şi instrucţie, cât şi pentru instanţa de judecată. Ele pot duce la descoperirea crimei şi pot ajuta în mod deosebit la stabilirea cauzelor care au dus la comiterea ei, în lumina cărora trebuie făcută apoi judecata.

Judecata

Dreptul roman pleca de la principiul metafizic al *liberului arbitru*, care făcea ca răspunderea actelor noastre să fie totdeauna deplină. Dar noi nu suntem numai autorii faptelor noastre, ci şi victimele diverselor complexe, care ne-au dus la ele fără voia

noastră. De aceea liberul arbitru nu e nicicând deplin, ci variază, de la zero procente, ale debilului mintal, la cel mult puţin peste 50%, în cazul populaţiei medii şi ajunge la 70 – 80%, în cazul persoanelor cu inteligenţă şi cultură generală superioare, cu caracter foarte bine închegat şi cu balanţă satisfăcătoare de emotivitate, fire şi temperament, la care inconştientul e sub stăpânirea conştiinţei, iar conştiinţa se traduce fidel în conduită. Aceasta sub unghiul *naturii* umane. Sub unghiul condiţiei social-culturale, dreptul arbitru cât mai înalt presupune, de asemenea, o şcolarizare superioară, o profesiune cu răspundere deosebită şi, firește, o comunitate socială intrată în veac şi clădită pe dreptate.

Dar infractorii nu provin, în general, din populaţia medie ca standard social-cultural şi cu atât mai puţin din cea cu şcolarizare şi cultură superioară. În majoritatea cazurilor ei provin din populaţia cu inteligenţă şi cultură inferioară şi cu simţul răspunderii familiale şi profesionale puţin dezvoltat. Cu alte cuvinte, ei provin din persoane cu conştiinţa tulburată, deoarece caracterul lor nu este închegat, iar balanţa emotivă, de fire şi temperament le lipseşte. Condiţia lor social-culturală, de asemenea, nu-i ajută. De aceea stăpânirea şi conducerea lor de sine în raport cu normele sociale şi în direcţia bunăstării materiale şi spirituale nu le este satisfăcător dezvoltată. În acest mod, ei sunt mai mult victimele decât autorii faptelor lor. În structura social-politică burgheză ei sunt adeseori victima condiţiei lor sociale. Care este, în adevăr, vina lui Jean Valjean din *Mizerabilii* lui Victor Hugo, care fură o pâine fiindcă moare de foame, iar de lucru nu găseşte? în iobăgie, oamenii care munceau, dar „li se storcea totul de pe ei”, cum spunea Inocenţiu Micu Clain în Camera Magnaţilor, – aveau nu numai *dreptul*, ci şi *datoria* de a se răscula. În aceeaşi situaţie au fost muncitorii, care şi-au apărat drepturile faţă de

exploatarea patronului şi în cele din urmă au răsturnat însăşi orânduirea burgheză.

Nu este mai puţin adevărat că o societate clădită pe dreptate are *dreptul de a se apăra* împotriva infractorilor de drept comun, chiar dacă liberul lor arbitru e departe de a fi satisfăcător. Pe de altă parte, apoi, trebuie preîntâmpinată recidivitatea infracţiunii până la reeducarea infractorului. Precum trebuie dat un exemplu şi pentru ceilalţi semeni, care încă nu calcă legea, dar au ajuns la punctul de a o călca.

În consecinţă, sentinţa nu este dată numai ca o pedeapsă pentru infractor pe principiul egalităţii dintre faptă şi răsplată, ce a caracterizat legea talionului, ci ea este dată şi pentru a apăra semenii, care au dreptul la siguranţa vieţii şi intereselor lor, precum şi pentru a apăra societatea însăşi, făcând, în acelaşi timp, o operă de prevenire a infracţiunii şi de oprire a recidivării prin reeducarea infractorului în timpul executării pedepsei.

De aceea, actul de judecată nu se con duce numai după litera formală a legii, ci şi după dreptatea pe care ea o apără. Dar această dreptate nu poate fi definită prin elaborarea deductivă a legii dintr-o seamă de principii abstracte, considerate drept axiome, ci numai prin contextul bio-psiho-social şi cultural al condiţiei umane, luată în plenitudinea ei. În adevăr, dreptatea este, cum am văzut, sub imperiul istoriei, determinată de contextul ei economic, social-politic şi cultural, iar nu sub acela al unor axiome, invariabile în spaţiu şi neschimbate în timp. Noua ei interpretare se conturează la Montesquieu, este elaborată în continuare de către Hegel şi este determinată cu toată rigoarea de materialismul istoric, aşa cum el este definit de Marx.

Pedeapsa

La temelia învăţării stă prinderea semnificaţiilor pozitive în virtutea legii bunei configuraţii, întărirea lor prin legea exerciţiului şi reco: npen: ci şi eliminarea greşelilor prin legea pedepsei. O pedeapsă, anume una socială, este şi cea rostită de lege. Conştiinţa însăşi, de altfel, este ştiinţa Binelui şi a Râului. Prin urmare liberul arbitru, care să justifice răspunderea, există.

Dar în concepţia social-istorică a dreptăţii din zilele noastre, pedeapsa nu are numai o justificare bio-psihică, ci şi una social-culturală. Anume, ea apără semenii şi societatea de recidivarea infracţiunii şi taie pofta altor amatori de a greşi. În acelaşi timp apoi pedeapsa pune infractorul în imposibilitate de repetare a infracţiunii până la *reeducarea* sa, pentru a fi redat societăţii. Reeducarea este raţiunea primă ce o justifică. De aceea chiiar cei condamnaţi pe viaţă inu au uşile eliberării închise, deoarece purtarea corectă pentru o perioadă îndeajuns de lungă, pentru a o putea dovedi în condiţiuni de încredere, duce la obţinerea graţierii.

Personalitatea judecătorului

A împărţi dreptatea între oameni şi a apăra societatea de cei răi, este, desigur, o distinsă şi nobilă profesiune, care tocmai de aceea este şi foarte exigentă, nespus de exigentă. De aceea Lordul Russell, preşedintele Curţii Supreme de Justiţie din Anglia în veacul trecut, cerea judecătorului să fie nu numai un model de competenţă şi deplină imparţialitate în exerciţiul funcţiunii, ci îi cerea să fie şi un model cu totul exemplar de ţinută etică în viaţa privată, dând dovadă de sobrietate în toate ocaziile particulare.

În adevăr, judecătorul, mai mult decât profesorul şi medicul, nu e sub niciun motiv un simplu funcţionar, ci un om cu o

excepţională vocaţie şi misiune, aceea de a cântări în trecut, este cunoscut faptul că unii infractori de drept comun intrau ca hoţi de buzunare şi apoi ieşeau specialişti în tâlhărie la drumul mare. Cu alte cuvinte, închisoarea era o şcoală a infracţiunii, nu o readucere a infractorului la înţelegerea corectă a integrării sale sociale.

Înţelepciunea legii din orânduirea socialistă pune irul tot accentul pe reeducare şi astfel singura preocupare, care rămâne, este numai traducerea acestui program în faptă. În acest scop însă personalul de pază al penitenciarului şi cu atât mai mult cel de conducere trebuie, evident, să aibă pregătirea necesară atât pentru a înţelege natura şi condiţia umană, precum şi pentru îndreptarea ei printr-o condiţionare socială just aplicată şi un sfat bun, dat cu inima curată.

În această reeducare, baza de la care plecăm este totdeauna disciplina muncii, pentru ca o dată deţinutul eliberat, să fie în situaţia de a-şi câştiga pâinea în mod corect, prin muncă, iar nu în mod incorect, adică prin furt şi înşelăciune, pasibile de pedeapsă.

Dreptatea tot aşa de imparţial şi exact ca şi fecioara legată la ochi, care ţine cântarul justiţiei în mână. De aceea inteligenţa şi cultura sa trebuie să fie la înălţime, caraoterul său pe deplin închegat, iar balanţa de temperament, fire şi emotivitate bine asigurată. Condiţia sa de existenţă, apoi, trebuie să-i asigure un trai sobru, dar fără grija nevoilor presante, care totdeauna tulbură judecata şi ele.

În concepţia ormduirii socialiste asupra justiţiei, o mentalitate şi structură sufletească asemănătoare trebuie să aibă şi procurorul şi avocatul. Avocatul nu poate urmări dovedirea nevinovăţiei clientului său cu orice preţ sau obţinerea unei pedepse mai mici decât se cuvine, ci el trebuie să fie în primul când un colaborator al instanţei de judecată în stabilirea corectă şi obiectivă a adevărului.

De acelaşi adevăr şi numai de corecta lui stabilire trebuie să fie animat şi procurorul, care reprezintă interesele societăţii. Societatea nu-i cere să acuze cu orice preţ, ci atât cât se cuvine, deci pe măsura faptelor incriminate şi în raport cu dorinţa generoasă a societăţii, care vede în sentinţă un mijloc de îndreptare a infractorului şi nu o pedeapsă, cu atât mai puţin o răzbunare a ei împotriva infractorului, – care nu e numai autor, ci şi victimă a propriei sale naturi şi condiţii bio-psiho-sociale şi culturale. În cazul său, colaborarea cu judecătorul este mai bine asigurată. Mai critică rămâne doar colaborarea avocatului, care pentru un onorar mai mare este dispus să în adresa sa către Congresul Internaţional de Psihologie din vara anului 1963, ţinut la Washington, regretatul preşedinte Kennedy solicita efortul organizat şi susţinut al psihologilor pentru a diminua cât mai mult debilitatea mintală. Din nenorocire, îndreptarea ei are limite peste care ştiinţa de azi nu poate trece.

În schimb, ştiinţa din zilele noastre are posibilitatea de a reduce simţitor atât numărul bolnavilor mintali cât şi pe acela al infractorilor din închisori.

În acest scop însă, ea trebuie să acţioneze asupra întregii condiţii umane, îndreptându-şi atenţia atât asupra individului, anume asupra *naturii* sale, cât şi asupra *condiţiei* sale economice şi social-culturale din familie, profesiune şi stat.

Apere dientul cu orice preţ. Din aceste motive, orânduirea socialistă, în înalta ei înţelepciune, a decis ca onorariile să fie stabilite de instanţă şi încasate prin colegiul avocaţilor, iar nu de către avocat direct de la client, fapt pasibil de pedeapsă. Din păaate însă tranzacţiile confidenţiale între două persoane interesate să păstreze secretul lor, cu greu pot fi descoperite şi cu atât mai anevoios dovedite.

Cum reeducarea infractorului cade în seama personalului de pază şi conducere a penitenciarului, o pregătire corectă a lor pentru a avea atât înţelegerea problemei, precum şi tăria de caracter de a proceda numai în spiritul legii, şi fără a uita de omenie, e necesară. Căci deţinutul, firește, îşi face pedeapsa nu numai sub imperiul legii, ci şi la adăpostul ei, care-l apără de abuzuri împotriva sa.

Oamenii, desigur, pot <răi împreună şi ca florile, cum a spus Brăncuşi, iar nu ca lupii, cum a afirmat Hobbes. Dar pentru aceasta, trei condiţiuni trebuie, în prealabil, îndeplinite: libertatea, dreptatea şi bunăstarea.

Însă ele, desigur, trebuie îndeplinite în faptă, nu în vorbă, deoarece Binele e frate bun cu Adevărul.

Din întregirea lor reciprocă naşte Frumosul însuşi.

Pentru Bine, Adevăr şi Frumos au luptat oamenii cu minte bună, sănătoasă şi onestă, totdeauna.

Socialismul i-a învăţat să lupte împreună.

Prin urmare, lupta însăşi trebuie dusă sub semnul condiţiei umane în completitudinea ei.

CuvântJinainte 5 PARTEAJÂNTÂI

Cuprins

Teorie şi metodă în studiul condiţiei umane

CAPITOLUL I Condiţia umană 9

VStructura psihologică 10
Conştiinţa şi inconştientul 12
Conştiinţă şi conduită 13

Infrastructura biologică 14
Suprastructura socială 15
Structura bio-psiho-socială în evoluţie 15
Variaţia structurii bio-psiho-sociale în evoluţie 16
Sănătate, boală şi crimă 17
Proba de foc a practicii 18
Sub semnul completitudinii 18

CAPITOLUL II

Ştiinţa condiţiei umane 20

Biologia persoanei 20
Psihologia persoanei 21
Sociologia persoanei 25
Antropologia culturală a persoanei 26
Domeniul ştiinţei persoanei 28
Definiţia persoanei 28
Definiţia definiţiei 29
Noua definiţie a persoanei 31
Conceptul de structură 32
Teoria teoriei sau metateoria 33
PARTEA A DOUA

Sintezele majore ale condiţiei umane

CAPITOLUL III

Învăţarea şi inteligenţa 39

Învăţarea 40
1. I*egea exerciţiului 41
2. Ivegea efectului sau reîntăririi 41
3. Iyegea maturizării 42
4. Iegea recentivităţii 42
5. Reflexul condiţionat 43
6. L, egea bunei forme 43
7. Teoria matematică şi logică matematica a învăţării 46
8. Teoria ideo-reactivă a învăţării 48
9. Învăţarea la om 48 Inteligenţa 49
1. Reflectarea pasivă şi activă 51
2. Reflectarea senzorială şi raţională 52
3. Drumurile adevărului 53
4. Funcţiunile inteligenţei 56
5. Operaţiile logice şi matematice ale gândirii 59
6. Factorul general, factorii de grup şi factorii specifici 60
7. Gândirea matematică sau logică 61
8. Inteligenţa intuitivă şi gândirea raţională 63
9. Inteligenţa teoretică şi practică 64
10. Inteligenţa verbală, socială şi tehnică 65
11. Logica raţională, emotivă şi volitivă 65
12. Coeficientul de inteligenţă 66
13.
CAPITOLUL IV Motivaţia şi caracter 72

Tendinţe şi valenţe 73
1. Tendinţe şi valenţe biologice 74
2. Tendinţe şi valenţe psihice 75
3. Tendinţe şi valenţe sociale 82
4. Norme, valori şi bunuri 83

5. Frica şi mânia 84

6. Informaţie şi performanţă 86

7. Reflexe, instincte, eu 86

8. Prospectivitate, plan de viaţă, ideal 87» Stăpânirea de sine a Eului 88 Conducerea de sine a Eului 91 Integrarea socială a Eulni 92 Disciplina muncii 94

Factori generali, de grup şi specifici 95 Coeficientul de caracter 95

CAPITOLUL V

Emoţii şi sentimente 97

Explicarea analitică a emoţiilor simple 98 Interpretarea sintetică a sentimentelor superioare 98 Teoria fiziologică a emoţiilor şi sentimentelor 99

Teoria bio-psiho-socială şi culturală a emoţiilor 100

Emoţia, instinct înfrânt 101

Emoţiile, mecanisme de reglare a conduitei 102

Interpretarea vectorială a emoţiilor şi sentimentelor. Gen proxim şi diferenţe specifice 103

Emoţii simple şi complexe 105

1. Amorul propriu 106

2. Erosul 108

3. Iubirea de copii 109

4. Frica şi mânia 110

Emoţiile superioare sau sentimentele complexe 112 Intendere sau contendere? 113

Funcţia de organizare şi planificare a Eului în raport cu Lumea 114 Forţă-slăbiciune, plăcere-neplăcere, iubire-ură,

încredere-neâncredere 115
1. Biotonus-vagotonus 115
2. Psihotonus-vagopsihotonus 116
3. Sociotonus-vagosociotonus 119
4. Încrederea în viaţă şi frica de viaţa 120
5.
CAPITOLUL vi

Conştiinţă şi inconştient 122

Conştiinţa subiectului şi conştiinţa obiectului 125 Eul şi conştiinţa de sine 126
Explorarea inconştientului sau psihologia adâncimii 127
Inconştientul biologic 128
Inconştientul bio-psihic ereditar 129
Ereditatea social-culturală 130
Inconştientul automatizat 131
Inconştientul refulat 133
1. Şinele 135
2. Eul 135
3. Supra-Eul 137 Inconştientul frustrat 138 Mecanisme de apărare şi travestire 140 Visele 142
4.
CAPITOLUL VII

Conştiinţă şi conduită 144.

Natură, Rol, Mască 145
1. Natura 145
2. Rolul social 146

3. Masca 148
Pluralitatea rolurilor sociale 149

CAPITOLUL VIII

Infrastructura biologică a condiţiei iimane 151

1. Infrastructura biofizică 153
2. Intrastructura biochimică 153
3. Infrastructura biologică 154 Temperament şi biotip 155 Hippocrat şi Galenus 157 Biotipologia lui Kretschmer 158 Biotipologia italiană 166 Biotipologia franceză 167 Cercetările lui Sheldon 168 Concluzii 176
4.
CAPITOLUL IX

Aspectul social al condiţiei umane 179

Limbajul 180 Familia 184
1. Familia, comunitate de dragoste 185
2. Dragoste şi disciplină 185
3. Familia descompusă 186
4. Ordinea naşterii 186 vEcoala 188 Profesiunea 190 Căsătoria 191 Comunitatea 193 Comunitatea rurală 193
1. Munca 193
2. Comunitatea iaţă-iii-iaţă 194
3. Individual-familial 195
4. Conflict cultural sau salt cultural 195 Comunitatea urbană 196
1. Munca 196

2. Mecanizare şi automatizare 196
3. Societate instituţionalizată 197
4. Individualism-societalism 197
5. Oraşul 198
6. Clasa şi naţiunea 198
Formele vieţii. Atitudinile sociale 200 Dinamica socială 203

CAPITOLUL X

Aspectul diferenţial al condiţiei umane 205

Inter-variaţie, intra-variaţie şi tipologie 207
1. Dispersiunea bilelor în cutia lui Galton 207
2. Curba de variaţie 207
3. Profilul psihologic 208
4. Analiza factorială 209
5. Tipologia 209 Ereditatea 209
1. Cercetările lui Mendel 209
2. Cercetările lui Morgan. Teoria genelor şi cromozomilor 210
3. Genetica moleculară 213
4. Ereditatea caracterelor dobândite 215
5. Ereditatea la om 217 Mediul 219
1. Teoria gradientelor lui Child 219
2. Semnificaţia unor cazuri celebre 220
3. Cercetările asupra geniului 222
4. Cercetările asupra gemenilor, fraţilor şi surorilor 223 Ereditate şi Mediu 224
Grupe majore de diferenţe individuale 227
1. Sexul 227
2. Rasa 230

3. Cultura 233
CAPITOLUL XT

Aspectul evolutiv al condiţiei umane 235

1. Diferenţiere şi integrare 236
2. Structuralizare 237
3. Aspectul cantitativ şi calitativ al evoluţiei 239 Maturizarea şi învăţarea 240
Funcţiunea copilăriei 242 Copilăria 243
1. Gândirea copilului 244
2. Jocul 247
3. Sexualitatea infantilă 248 Pubertatea 249 Adolescenţa 250 Maturitatea 254 Bătrâneţea 256
Continuitate în discontinuitate 256 Evoluţia culturii 257

CAPITOLUL XII

Aspectul anormal şi patologic al condiţiei umane 259

Sănătate, crimă şi nebunie 259 Cauzele bolilor mintale 264 Cauzele acţiunii antisociale 266
Conflictul, cauză universală a crimei şi nebuniei 267
1. Conflicte biologice 268
2. Conflicte psihologice 269
3. Conflicte social-culturale 273
4. Conflicte de evoluţie 273
Boli organice sau funcţionale? 274
Psihopatologia generală 279
A. Aspectul cognitiv al simptomatologiei generale 281

1. Realism-dereism 281
2. Incoerenţa logică şi confuzia mintală 282
3. Discontinuitatea cunoaşterii şi judecăţii 283
4. Ineoinpletitudinea cunoaşterii şi judecăţii 283
B. Aspectul volitiv al simptomatologiei generale 283
1. Iyipsa de adaptare şi adaptarea greşită 283
2. Simplificarea planului de viaţă şi regresiunea 284
3. Statornicia şi schimbarea 285
4. Insanitatea morală versus morală anormală 285
C. Aspectul emotiv al simptomatologiei generale 285
1. Vagopsihotonia 286
2. Vagosociotonia 286
3. Încrederea şi neîncrederea în sine 286
4. Ritmul vieţii emotive 287
D. Patologia temperamentului şi biotipului 287 K. Patologia conştiinţei şi conduitei 288
1. Alienarea 288
2. Destrămarea condiţiei umane 289
3. Regresiunea sau denienţierea progresiva 290 Psihopatologia specială 292
Schizofrenia 294
1. Dementa simplă 300
2. Hebefrenia 300
3. Catatonia 301
4. Schizofrenia paranoidă 302
5. Paranoia 302
Psihoza maniaco-depresivă 304
1. Mania 305
2. Depresiunea 306
3. Stările alternative 307 Nevrozele 308

1. Teoria lui Cliarcot asupra isteriei 309
2. Teoria lui Janet asupra isteriei şi psihasteniei 310
3. Teoria lui Freud asupra nevrozelor 310
4. Teoria lui Adler 313
5. Alte teorii 314 Psihopatiile 315
Delincvenţi, infractori şi criminali 318 Debilitatea mintală 319

CAPITOLUL XIII

Coeficientul de personalitate 321

Orizontul condiţiei umane 322 Integrarea orizontului 323 Simetrie şi armonie 325 Umanism social-cultural 327 Coeficientul de personalitate 327
1. Multilateralitatea şi calitate domin an fă 328
2. Integrarea 329
3. Simetrie şi armonie”? 330
4. Condiţia social-culturală 331
Coeficient de personalitate pozitiv sau negativ 331 Zarea care se deschide 333

PARTEA A TREIA Condiţia umană aplicată

CAPITOLUL XIV

Condiţia nmană în şcoala 337
Procesul învăţării 337 Individualitatea elevului 338 Personalitatea profesorului 339 Clasa 340
Comunitatea şcolii 340 Notele şcolare 341
Orientarea şcolară şi profesională 342 Societatea de mâine

CAPITOLUL XV

Condiţia umană a muncii 345

Orientarea şi selecţia profesională 346 Organizarea ştiinţifică a uceniciei 347 Organizarea ştiinţifică a muncii 348 Organizarea ştiinţifică a întreprinderii 350

CAPITOLUL XVI

Condiţia umană în clinică 352

Psihodiagnosticul 352
Sociodiagnostic 354
Nivelul cultural de la epoca dată 354
Psihoterapia 355
Socioterapia 355
Culturoterapia 356
Spitalizarea 357
Condiţia umană în medicina somatică 357

CAPITOLUL XVII

Condiţia umană în justiţie 359

Mărturia 359 Judecata 361 Pedeapsa 362 Personalitatea judecătorului 362 *Rezumat în limba engleză* 365 *Bibliografie* 373

REDACTOR: DIN U GRAMA TEHNOREDACTOR: GHEORGHE

POPOVICI

COLI DE TIPAR: 24,50 TIRAJUL: 3050 – f 3565 EX.

INDICI PENTRU CLASIFICAREA ZECIMALA: BIBLIOTECI MARI 15: 5 A BIBLIOTECI MICI li

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ STR. BRASSAI Nr. 5 – 7.

REPUBLICA SOCIALISTA ROMÂNIA COMANDA Nr. 332/1973